

†

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
BALOGH JENŐ
FŐTITKÁR

XLII. KÖTET

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1932.

50024

TARTALOM.

	Oldal
<i>I. Előadások és cikkek.</i>	
<i>Balogh Jenő</i> r. t.: Arany János mint főtitkár	11
— A M. Tud. Akadémia munkássága az Arany János-korszakban és a legutóbbi 12 évben	250
<i>Berzeviczy Albert</i> ig. és t. t. elnök: Európa szellemi kultúrája a háború előtt és után (Felolvasta a Convegno Voltaülésen Rómában 1932. november 28-án)	345
— Megemlékezés Arany Jánosról.	230
— Goethe élete és élete műve.	91
<i>Császár Elemér</i> r. t.: Arany János és az utókor. (Ünnepi előadás 1932. május 8-án)	98
<i>Kovács Alajos</i> l. t. Népességünk fejlődése a népszámlálás szerint	349
<i>Kürschák József</i> ig. és r. t. osztálytitkár: Ünnepi előadása Bolyai Farkas Tentamenje és Bolyai János Appendixe megjelenésének centenáriuma alkalmából	10
<i>Lukinich Imre</i> l. t.: Az 1736—39-iki török háború és a Rákóczi-kérdés. (Székfoglaló)	181
<i>Pauler Ákos</i> r. t. osztályelnök: Goethe bölcsesége	135
<i>Pukánszky Béla</i> l. t.: Hohenlohe Mária hercegnő Zichy Géza grófhhoz Liszt Ferencről írott levelének ismertetése	287

II. Jelentések a pályázatokról.

Jelentés a <i>Bésán</i> -alapítványból hirdetett jutalomról	157
— a <i>Budapest</i> székesfőváros adományából hirdetett hadtörténelmi jutalomtételről	178
— a <i>Budapest</i> székesfőváros adományából hirdetett irod. történelmi jutalomtételről	156
— a <i>Chorin</i> -jutalomról	60
— a <i>Feridun</i> bey-jutalomról	153
— <i>Győr</i> város alapítványából hirdetett jutalomtételről	163
— a <i>Kornfeld</i> -jutalomról (kivonat)	159
— a <i>Molnár Kálmán</i> egy. tanár adományából hirdetett jutalomtételről	169

	Oldal
Jelentés a <i>Nagyjuttalomról</i> és a <i>Marczibányi-mellékjuttalomról</i>	38
— a <i>Sámuel-Kölber-juttalomról</i>	152
— a <i>Sipőcz Jenő-juttalomról</i>	160
— az ifj. bojárj <i>Vigyázó Sándor</i> emlékére tett alapítvány kamataiból hirdetett juttalomról	168
— a <i>Vojnits-érem</i> odaítéléséről	73
— a <i>Weiss Fülöp-díj</i> odaítéléséről	50

III. Akadémiai ügyek.

A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok	220, 363
— <i>Arany János-ünnep</i>	231—237
— <i>Baksay-ünnep</i>	179—180
— <i>belső-tagjai</i>	1
— <i>bevételeinek</i> felhasználása	272
— <i>bevételeinek</i> változása az 1920—1921. években	259
— <i>Bolyai-ünnep</i>	5—10
— <i>Carnegie-kiadványsorozata</i>	280—281
— <i>értékpapirjainak</i> értékcsökkenése	251
— <i>folyóiratai</i>	276—278
— <i>Goethe-ünnep</i>	91—135
— <i>kiadványainak</i> nyomdai költségei 1927—1931-ig	281
— <i>nagyobb kiadványai</i>	275
— <i>sorozatos kiadványai</i>	279—280
— <i>újabb kiadványai</i>	221, 362
— <i>költségvetése</i> az 1932. év második felére	197—202
— <i>könyvtárának</i> gyarapítása	273
— <i>könyvkiadóvállalata</i> (1932. jul.—dec.)	279
— <i>munkássága</i> az 1920—1931. években	25—31, 250, 261—272
— <i>munkássága</i> 1931-ben	25—30
— <i>munkássága</i> az utolsó öt évben	261—272
— <i>92. nagygyűlés</i>	144
— <i>palotájának</i> karbantartása	272
— <i>pénzügyi helyzete</i>	252—259
— <i>pénztári számadása</i>	293—302
— <i>sorozatos kiadványai</i>	279—280
— <i>tagjainak</i> munkássága	25—31, 250, 261—272
— által 1932-ben kitüntetett, illetőleg a vallás- és köz- oktatásügyi miniszter úrnak elismerésre ajánlott elemi iskolai <i>tanítók</i>	78
— <i>újabb juttalomtétellei</i> 1932-ben	222
— <i>új tagjai</i>	89, 90, 150—151
— <i>ülései</i>	25—29

IV. Jelentések.

Oldal

Jelentés az akadémiai választásokról	89
— a Szótári Bizottság munkásságáról	29
— a Hadtörténeti Bizottság munkásságáról	30
— a Római Magyar Történeti Intézet munkásságáról	283—284

V. Költségvetés.

A M. Tud. Akadémia költségvetése 1932. év második felére	197—202
--	---------

VI. A két gróf Vigyázó-vagyon.

A gróf Vigyázó Sándorné-vagyon tartozásai	257
— Sándor és Ferenc-vagyon tartozásai	255—257
— földbirtokok haszonbérei	259
A két gróf Vigyázó-vagyon jövedelemkimutatása 1932	
első feléről	303
— kiadásai 1932 első felében	306, 316
— kimutatása és jövedelmei	303—310
— költségvetési előirányzata 1933 első felére	314
— -ből kötelesrészre jogosítottaknak kifizetett összegek, illetőleg átengedett értékek	357
— mérlege és jövedelmének változásai 1928—1931. években	255
— tartozásainak kifizetése	259, 304
— tartozásainak kifizetésére felvett kölcsönök	254—257
— állásáról és tartozásairól 1932. közepén tájékoztató	258
	318

VII. Alkalmi és üdvözlő beszédek, nekrológok.

Berzeviczy Albert elnök megnyitó beszéde a Baksay Sándor születése századik évfordulója alkalmából	179
— megnyitó beszéde Bolyai Farkas Tentamenje és Bolyai János Appendixe megjelenésének centenáriuma alkalmából	5
— megnyitó beszéde a C. I. Magyar Nemzeti Bizottságá- nak ülésén Zahn Frigyes k. t. előadása alkalmából	354
— jelentése a római Convegno Volta-ülése alkalmából	342
— ünnepi beszéde b. Eötvös Loránt síremlékének lelep- lezése alkalmából	247
— megemlékezése báró Forster Gyula ig. és t. t. elhunytá alkalmából	243
— ünnepi beszéde Goethe halálának centenáriumi ünnepén	91, 202

	Oldal
Berzeviczy Albert elnök megemlékezése gróf <i>Klebelsberg</i> Kunó elhalálózása alkalmából	245
— megnyitó beszéde a <i>Pen-Club</i> nemzetközi kongresszusa alkalmából	210
— megemlékezése <i>Vámbery Ármin</i> születési centenáriumáról	32
<i>Csánki Dezső</i> ig. és r. t. másodelnök beszéde a Wodianer-jutalom átadása alkalmából	35
<i>Császár Elemér</i> r. t. gyászbeszéde <i>Ambrus Zoltán</i> ravatalánál	82
<i>Csengery János</i> r. t. gyászbeszéde <i>Klebelsberg Kunó</i> temetése alkalmából Szegeden	330
<i>Hóman Bálint</i> r. t. gyászbeszéde <i>Áldásy Antal</i> r. t. ravatalánál	324
— gr. <i>Klebelsberg Kunó</i> ig. és t. t. ravatalánál	327
<i>Horn Emil</i> k. t. üdvözlő beszéde a <i>Collège de France</i> 400 éves fennállásának ünnepén	215
<i>Kövesligethy Radó</i> r. t. gyászbeszéde b. <i>Harkányi Béla</i> l. t. ravatalánál	79
<i>Mauritz Béla</i> r. t. gyászbeszéde <i>Böckh Hugó</i> ravatalánál	78
<i>Pogány Béla</i> r. t. megemlékezése <i>Wittmann Ferenc</i> l. t. ról	84

Betűrendes név- és tárgymutató.

	Oldal
Adományok	220, 360
<i>Aggházy Kamill</i> Buda ostroma 1849-ben c. pályaműve	178
A M. Tud. Akadémia Arany János ünnepe ¹	98, 231, 237
— belső tagjai	1
— bevételeinek változása	259—260
— Bolyai-ünnepe	5— 10
— Carnegie-kiadványsorozata	280—281
— folyóiratai	276—277
— Goethe-ünnepe	202
— jutalomtételei	222
— nagyobb kiadványai	275—276
— sorozatos kiadványai	278—279
— újabb kiadványai	221, 362
— kiadványainak költsége az 1927—1931. években	281
— költségvetése	197—202
— könyvkiadóvállalata	279
— könyvtárának gyarapítása	273—274
— munkássága 1931-ben	25— 30
— XCII. nagygyűlése	230
— palotájának karbantartása	272—273
— pénzügyi helyzete	252—261
— új tagjai	89, 90, 150, 151
— 1931-ben tartott ülései	25— 29
— ünnepi közülése	91
<i>Andreich Jenő</i> jutalomtétel kidolgozására megbízást kap	147, 285
<i>Áldásy Antal</i> ravatalánál gyászbeszédet tart <i>Hóman Bálint</i>	324
<i>Ambrus Zoltán</i> ravatalánál gyászbeszédet tart <i>Császár Elemér</i>	82
<i>Arany János</i> és az utókor. <i>Császár Elemér</i> ünnepi előadása 1932 május 8-án	98
— korszak	261
— szoba berendezése	243
Archaeológiai kutatásokra segély	283

¹ Pintér Jenő „Arany Jánosról“ c. előadásának kéziratát még nem adta át.

	Oldal
Ásatásokra (archaeológiai) segély	283
<i>Balogh Jenő</i> : Arany János mint főtítkár	237
— A M. Tud. Akadémia munkássága az <i>Arany János</i> -korszakban és a legutóbbi 12 évben	250
<i>Baksay Sándor</i> születési centenáriuma	179
<i>Berzeviczy Albert</i> : Megemlékezés <i>Arany János</i> ról	231
— megnyitó beszéde <i>Baksay Sándor</i> születése századik évfordulója alkalmából 1932 május 30-án tartott ünnepi ülésén	179
— megnyitó beszéde az Akadémia <i>Bolyai</i> -ünnepén	5
— megnyitó beszéde a <i>C. I. Magyar Nemzeti Bizottságának</i> ülésén	354
— előadása Rómában : Európa szellemi kultúrája a háború előtt és után	345
— jelentése a római <i>Convegno Volta</i> ülésről	342
— beszéde <i>b. Eötvös Loránt</i> síremlékének felavatásán	247
— megemlékezése báró <i>Forster Gyula</i> elhunytáról	243
— ünnepi előadása : <i>Goethe</i> élete és élete műve	91
— előadásának német szövege : <i>Goethes Leben und Lebenswerk</i>	202
— megemlékezése gróf <i>Klebelsberg Kunó</i> elhunytáról	245
— megnyitó beszéde a <i>Pen-Club</i> nemzetközi kongresszusának 1932 május 15-én az Akadémiában tartott első ülésén	210
— megemlékezése <i>Vámbéry Ármin</i> születési centenáriumáról	32
— üdvözlő beszéde <i>b. Wlassics Gyulához</i>	34
— beszéde <i>Zahn Frigyes</i> előadása alkalmával	354
<i>Bésán József</i> -jutalmat Galamb Sándor kapja	157, 145, 285
<i>Bolyai</i> ünnep	5— 10
<i>Böckh Hugó</i> ravatalánál gyászbeszéd <i>Mauritz Bélától</i>	78
Buda ostroma 1849-ben c. pályamű	178
<i>Chorin Ferenc</i> -jutalmat Zelovics Kornél kapja	60, 285
Commission Internationale de Coopération Intellectuelle elnökével levelezés	193—196
Convegno Volta-ülés Rómában	345
Contents	87, 228—9, 364
Coopération Intellectuelle : Az utódállamok területére be nem engedett magyar tudományos munkák érdekében levelezés	193
<i>Császár Elemér</i> előadása : <i>Arany János</i> és az utókor	98
— gyászbeszéde <i>Ambrus Zoltán</i> ravatalánál	82
<i>Csánki Dezső</i> beszéde a <i>Wodianer</i> -jutalom átadása alkalmából	35

	Oldal
Csengery János gyászbeszéde gr. Klebelsberg Kunó temetése alkalmából Szegeden	330
Elszakított területeken nem kézbesített magyar munkák	193—196
Eötvös Loránt b. siremlékének felavatásán tartott ünnepi beszéd Berzeviczy Alberttől	247
Felsőházi tagok választása	336
Feridun bey-jutalomról jelentés	153
Báró Forster Gyula elhunytja alkalmából Berzeviczy Albert megemlékezése	243
„Földbirtokjog alapelvei“ c. jutalomtétel	163
„Főkegyúri jog jogalapja tartalma“ stb. c. jutalomtétel	169
Galamb Sándor Bésán-jutalmat kap	157
Gilbert Murray, a C. I. de C. I. elnökével levelezés	195
Goethe élete és élete műve. Berzeviczy Albert előadása	91
Goethes Leben und Lebenswerk. Berzeviczy Albert elő- adásának német szövege	202
Goldziher Ignác ig. és r. t. orientalista levelezésének gyűjteménye	274
Gyalóky Jenő jelentése a székesfővárosi hadtörténelmi jutalomtételre vitéz Aggházy Kamill, a Hadt. Múzeum igazgatója által „Buda ostroma 1849-ben“ c. alatt beküldött pályaműről	178
Győr város alapítványából hirdetett jutalomtételről jelentés	163
Hadtörténelmi Bizottság munkássága	30
Báró Harkányi Béla ravatalánál gyászbeszédet tart Kövesligethy Radó	79
Hohenlohe Mária hercegnő levele Zichy Gézához Liszt Ferencről	287
Hóman Bálint gyászbeszéde Áldásy Antal ravatalánál	324
— gr. Klebelsberg Kunó ravatalánál	327
Horn Emil üdvözlő beszéde a Collège de France 400 éves fennállásának ünnepén	215
Horváth János r. t. „A magyar irodalmi műveltség kezdetei“ c. m. jutalmat kap	159, 284
Horváth Jenő Könyi Manó-jutalmat kap	146, 285
Inhaltsverzeichnis	85, 226—7, 364
Jelentés az akadémiai választásokról	89, 150—51
— a Bésán-alapítványból hirdetett jutalomról	157
— a Budapest székesfőváros adományából hirdetett hadtörténelmi jutalomtételről	178
— a Budapest székesfőváros adományából hirdetett irodalomtörténelmi jutalomtételről	156

	Oldal
Jelentés a <i>Chorin</i> -jutalomról	60
— a <i>Feridun</i> bey-jutalmáról	153
— Győr város alapítványából hirdetett jutalomtételtől	163
— a báró <i>Kornfeld</i> -jutalomról (kivonat)	159
— a <i>Kónyi Manó</i> -jutalomról a 450. füzet mellékletén	—
— a <i>Molnár Kálmán</i> egyet. tanár adományából hirdetett jutalomtételtől	169
— a Nagyjutalomról és a <i>Marczibányi</i> -mellékjutalomról	38
— a Római Magyar Történeti intézet munkásságáról	283—284
— a <i>Sámuel-Kölber</i> -jutalomról	152
— a <i>Sípöcz Jenő</i> -jutalomról	160
— az ifj. bojári <i>Vigyázó Sándor</i> emlékére tett alapítvány kamataiból hirdetett jutalomról	168
— a <i>Vojnits</i> -érem odaitéléséről	73
— a <i>Weiss Fülöp</i> -díj odaitéléséről	30
— az akadémiai választásokról	89
„Jászság tájrajzi kutatására“ segély	283
Jutalmak odaitélése	284—286
Jutalomtételek kihirdetése (1932-ben)	222—225
<i>Kaán Károly</i> lt. <i>Weiss Fülöp</i> -jutalmat kap	30, 147, 285
Képzőművészeti Bizottság megalakítása	149
<i>Klebensberg Kunó</i> elhunyna alkalmából <i>Berzeviczy Albert</i> gyászbeszéde	245
— ravatalánál <i>Hóman Bálint</i> gyászbeszéde	327
— alkalmából <i>Csengery János</i> beszéde Szegeden	330
<i>Kornfeld</i> -jutalomról szóló jelentés kivonata	159
<i>Kovács Alajos</i> előadása: Magyarország népességének fejlődése az 1930. évi népszámlálás szerint	349
<i>Kövesligethy Radó</i> gyászbeszéde báró <i>Harkányi Béla</i> ravatalánál	79
Kutatási Bizottság	282
Kutatási segélyek	282
<i>Kürschák József</i> előadása a <i>Bolyai</i> -ünnepen	10
<i>Liszt Ferenc</i> ről <i>Hohenlohe Mária</i> hercegnő levele	287
<i>Lukinich Imre</i> székfoglalója: „Az 1736—39-iki háború és a Rákóczi-kérdés“	181
<i>Mauritz Béla</i> gyászbeszéde <i>Böckh Hugó</i> ravatalánál	78
<i>Molnár Kálmán</i> egy. tanár hagyományából hirdetett jutalomtétel	169
<i>Moravcsik Gyula Sámuel Kölber</i> -jutalmat kap	144, 152, 284
<i>Marczibányi</i> -jutalomról jelentés	38
Nemzetközi tudományos együttműködés ügyében levelezés	195

	Oldal
<i>Neubauer Gyula Weiss Fülöp</i> -jutalmat kap	30, 146, 285
Olaszországi Királyi Akadémia ülései 1932 novemberben	342—348
Összes ülések	28
<i>Pápay József</i> nyelvtudományi gyűjtése és ennek feldolgozása	262 263
<i>Papp Ferenc</i> Marczibányi-jutalmat kap	144, 284
<i>Pauler Ákos</i> ünnepi előadása: <i>Goethe</i> bölcsessége	135
Pen-Club ülése Budapesten	210
<i>Pintér Jenő</i> nagyjutalmat kap	144, 284
Báró <i>Podmaniczky</i> - és gróf <i>Vigyázó</i> -csaladi múzeum Rákoskeresztúron	260
— családi levéltár rendezése	260 261
<i>Pogány Béla</i> megemlékezése <i>Wittmann Ferenc</i> ről	84
<i>Pukánszky Béla</i> ismertetése <i>Hohenlohe Mária</i> hercegnőnek gr. <i>Zichy Gézához Liszt Ferenc</i> ről írott leveléhez	287
<i>Ravasz László</i> t. t. ünnepi előadása a <i>Baksay</i> -centenáriumon ¹	179
Római Magyar Történeti intézet munkássága	283—284
<i>R. Nagy László</i> Feridun-bey emlékére hirdetett pályakérdés kidolgozására megbízást kap	144, 153, 285
<i>Rostás László</i> a konjunktúra jutalomtétel kidolgozására megbízást kap	—
<i>Sámuel-Kölber</i> jutalomról jelentés	152
Sommaire	86, 227—8, 365
<i>Schoen Arnold Sipőcz</i> -jutalmat kap	160
<i>Sipőcz Jenő</i> -jutalomról jelentés	160
Székesfőváros jutalmat <i>Waldapfel József</i> kapja	156
Szótári Bizottság munkássága	29
Tartalommutató német fordítás	85, 226— 7
— francia fordítása	86, 227—228
— angol fordítása	87, 228—229
Tudományos kutatások segélyezése	282—283
Természettudományi Tanács	282
Az u. n. utódállamok területén nem kézbesített magyar tudományos munkák szabad terjeszthetése végett további levelezés	193
Ujabb adományok jegyzéke	220
<i>Vámbéry Ármin</i> születési centenáriuma	32
ifj. bojári <i>Vigyázó Sándor</i> emlékére tett alapítvány kamataiból hirdetett jutalomról	168

¹ Az előadás teljes szövege külön kiadványban jelent meg.

	Oldal
A gróf Vigyázó Sándorné-vagyon tartozásai	257
— Sándor és Ferenc-vagyon tartozásai	255—257
— földbirtokok haszonbérei	259
A két gróf Vigyázó-vagyon jövedelemkimutatása	
1932 első feléről	303
-- kiadásai 1932 első felében	306, 310
-- kimutatásai és jövedelmei	303—310
-- költségvetése 1932 jul.—dec.	314
-- költségvetési előirányzata 1933. első felére	357
A két gróf Vigyázó-vagyonból kötelesrészre jogosítottaknak kifizetett összegek, illetőleg átengedett értékek	255
— mérlege és jövedelmének változásai 1928—1921. években	259, 304
A két gróf Vigyázó-vagyon tartozásainak kifizetése	254, 257
— tartozásainak kifizetésére felvett kölcsönök	258
— állásáról és tartozásairól 1932. közepén tájékoztató	318
A gróf Vigyázó-földbirtokok haszonbérei	259
<i>Waldapfel József</i> megkapja a székesfőváros irodalom-történeti jutalmát	156
<i>Wittmann Ferenc</i> ravatalánál gyászbeszéd <i>Pogány Béla</i> -tól	84
<i>Weiss Fülöp</i> -díj odaítélése	50
báró <i>Wlassics Gyula</i> ünneplése	34
<i>Wodianer</i> -jutalom átadása alkalmával ünnepi beszéd <i>Csánki Dezsőtől</i>	35
<i>Zahn Frigyes</i> előadása	354
— előadása alkalmából <i>Berzeviczy Albert</i> németnyelvű üdvözlő beszéde	355
gr. <i>Zichy Gézához Hohentohe Mária</i> hercegnő levele <i>Liszt Ferenc</i> ről	287

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XLII. KÖTET.

1932.

JANUÁR—ÁPRILIS.

I.

Az Akadémia belső tagjai.

Elnökség.

Berzeviczy Albert, ig. és t. t., elnök
Csánki Dezső, ig. és r. t., másodelnök
Balogh Jenő, r. t., főtitkár.

Igazgató-Tanács.

Az Igazgató-Tanács választottjai:

József főherceg, t. t.
Gr. Károlyi Gyula
Szmrecsányi Lajos
Gr. Széchenyi Emil
Gr. Teleki Pál, t. t.
Gr. Zichy János
Gr. Mailáth József
Serédi Jusztinián
Gr. Zichy Gyula
Jankovich Béla, l. t.
Teleszky János
12. Gr. Andrásy Géza.

Az Akadémia választottjai:

Br. Wlassics Gyula, t. t.
Br. Forster Gyula, t. t.
Gr. Apponyi Albert, t. t.
Concha Győző, t. t.
Illosvay Lajos, t. t.
Szinyei József, r. t. osztálytitkár
Gr. Klebelsberg Kunó, t. t.
Popovics Sándor, t. t.
Herczeg Ferenc, t. t.
Fináczy Ernő, r. t., osztálytitkár
Gaal Jenő, r. t.
12. Kürschák József, r. t., osztálytitkár.

Tiszteleti tagok.

I. osztály.

Herczeg Ferenc, ig. t.
Kozma Andor
Hubay Jenő
Ravasz László

Badics Ferenc
Csengery János
Zala György
8. Négyesy László.

II. osztály.

Gr. Apponyi Albert, ig. t.
Br. Forster Gyula, ig. t.
Berzeviczy Albert, ig. t. elnök
Br. Wlassics Gyula, ig. t.
Gr. Klebelsberg Kunó, ig. t.

Károlyi Árpád
Popovics Sándor, ig. t.
Gróf Bethlen István
9. Concha Győző, ig. t.

III. osztály.

Lenard Fülöp	Bláthy Ottó
József főherceg, ig. t.	Ilosvay Lajos, ig. t.
Koburg Ferdinánd	7. Horváth Géza, osztályelnök.
Gr. Teleki Pál, ig. t.	

A rendes és levelező tagok alosztályok szerint csoportosítva.

I. Nyelv- és széptudományi osztály.

A) Nyelvtudományi alosztály.

<i>Rendes tagok :</i>	Bleyer Jakab
Szinnyei József, ig. t., osztálytitkár	Láng Nándor
Munkácsi Bernát	Vikár Béla
Némethy Géza, osztályelnök	Schmidt József
Melich János	Darkó Jenő
Petz Gedeon	Horger Antal
Gombocz Zoltán	Mészöly Gedeon
Zolnai Gyula	Förster Aurél
8. Vári Rezső.	Németh Gyula
	Husztí József
	Schmidt Henrik
<i>Levelező tagok :</i>	Jakubovich Emil
Kunos Ignác	Gr. Zichy István
Gyomlay Gyula	Klemm Antal
Tolnai Vilmos	18. Csűry Bálint.

B) Széptudományi alosztály.

<i>Rendes tagok :</i>	Solymossy Sándor
Császár Elemér	Papp Ferenc
Voinovich Géza	Zlinszky Aladár
Dézi Lajos	Szász Károly
Horváth Cyrill	Thienemann Tivadar
Szinnyei Ferenc	Petrovics Elek
Pintér Jenő	Kéky Lajos
7. Horváth János.	Zsigmond Ferenc
	Bajza József
<i>Levelező tagok :</i>	Baros Gyula
Pekár Gyula	György Lajos
Viszota Gyula	15. Pais Dezső.
Vargha Damján	

II. A bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.**A) Bölcséleti és társadalmi alosztály.**

<i>Rendes tagok :</i>	Kovács Alajos
Földes Béla	Hegedüs Lóránt
Gaal Jenő, ig. t.	Heller Farkas
Balogh Jenő, főtitkár	Erekly István
Kováts Gyula	Kolosváry Bálint
Pauler Ákos, osztályelnök	Czettler Jenő
Thirring Gusztáv	Dékány István
Bernát István	Holub József
Kornis Gyula	Kováts Ferenc
Finkey Ferenc	Kenéz Béla
Polner Ödön	Moór Gyula
11. Angyal Pál.	Schütz Antal
	Laky Dezső
<i>Levelező tagok :</i>	Bartók György
Grosschmid Béni	Navratil Ákos
Reiner János	Tomcsányi Móric
Balogh Artúr	Vinkler János
Jankovich Béla, ig. t.	Staud Lajos
Schneller István	Balás Károly
Illés József	Kuncz Ödön
Fellner Frigyes	28. Mattyasovszky Miklós.

B) Történettudományi alosztály.

<i>Rendes tagok :</i>	Varju Elemér
Csánki Dezső, ig. t., másodelnök	Pilch Jenő
Szádeczky-Kardoss Lajos	Eckhart Ferenc
Fináczy Ernő, ig. t., osztálytitkár	Iványi Béla
Angyal Dávid	Hekler Antal
Kollányi Ferenc	Gerevich Tibor
Takáts Sándor	Madzsar Imre
Domanovszky Sándor	Gombos Ferenc Albin
Áldásy Antal	Szekfü Gyula
Kuzsinszky Bálint	Dedek Crescens Lajos
Hóman Bálint	Bella Lajos
Szentpétery Imre	Gyalókay Jenő
12. Lukinich Imre.	Bruckner Győző
	Tóth Zoltán
<i>Levelező tagok :</i>	Heinlein István
Marczali Henrik	Nagy Miklós
Erdélyi László	Fögel József
Sebestyén Gyula	Hajnal István
Mahler Ede	Mályusz Elemér
Hornvánszky Gyula	Divéky Adorján
Barabás Samu	28. Szabó Dezső.
Hodinka Antal	

III. Matematikai és természettudományi osztály.

A) Matematikai és fizikai alosztály.

<i>Rendes tagok :</i>	Schlesinger Lajos
Rados Gusztáv	Bodola Lajos
Kövesligethy Radó	Buchböck Gusztáv
Kürschák József, ig. t., osztálytitkár	Riesz Frigyes
Tangl Károly	Steiner Lajos
Winkler Lajos	Oltay Károly
Szarvasy Imre	Konek Frigyes
'Sigmund Elek	Szily Kálmán
Zemplén Géza	Mikola Sándor
Zelovich Kornél	Pekár Dezső
Fejér Lipót	Gróh Gyula
Pogány Béla	Ortvay Rudolf
12. Rybár István.	Fröhlich Pál
	Möller István
<i>Levelező tagok :</i>	Császár Elemér
Zipernovszky Károly	Zechmeister László
Bugarszky István	Haar Alfréd
Hoór-Tempis Mór	21. Hüttl Dezső.

B) Természettudományi alosztály.

<i>Rendes tagok :</i>	Zahlbruckner Sándor
Lenhossék Mihály	Vitális István
Mágocsy-Dietz Sándor	Cholnoky Jenő
Hutyra Ferenc	Papp Károly
Zimányi Károly	Vámosy Zoltán
Preisz Hugó	Zimmermann Ágoston
Mauritz Béla	Kerpely Kálmán
Schaffer Károly	Verebély Tibor
Degen Árpád	Bókay János
Buday Kálmán	Gelei József
10. Vendl Aladár.	Jakabházy Zsigmond
	Kaán Károly
<i>Levelező tagok :</i>	Csiki Ernő
Hollós László	Scherffel Aladár
Tuzson János	Manninger Rezső
Entz Géza	Rozlozsnik Pál
Filarszky Nándor	Orsós Ferenc
Kenyeres Balázs	Szentpétery Zsigmond
Marek József	26. Telegdi Róth Károly.
Magyary-Kossa Gyula	

II.

A M. Tud. Akadémia ünnepi ülése 1932 február 22-én Bolyai Farkas Tentamenje és Bolyai János Appendix-e megjelenésének centenáriuma alkalmából.**a) Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde.**

Tekintetes Akadémia!

Illendőnek véltük tisztelt tagtársainkat ünnepi ülésre hívni össze abból az alkalomból, hogy ebben az időben telik le száz esztendő azóta, hogy Bolyai Farkas *Tentamenjének* első kötete a Bolyai János *Appendixével* együtt először látott napvilágot. E művek megjelenése az utókor megítélésének tükrében oly diadala a magyar nemzet alkotó erejének a tiszta tudomány terén, hogy az arról való megemlékezés napját méltán soroljuk Akadémiánk ünnepnapjai közé.

A *Tentamen* és *Appendix* tudományos jelentőségéről és értékéről arra szaktudásánál fogva hivatott tagtársunk fog értekezni. Az én feladatomban, midőn az egybegyűlteket az elnöki székben melegen üdvözölöm, csak az lehet, hogy rövid jellemzését adjam annak a két férfiúnak, akinek közös neve egy nagy tudományos vívmányhoz fűződik, s akik mindketten nemzetünk szülöttei voltak s munkájukat magyar hazánknak most tőle elszakított részében teljesítették.

A görög szellemnek nem utolsó dicsősége, hogy a matematikai s különösen a geometriai elmélet több mint 2100 éven át egy nagy görög tudós, a Kr. sz. előtti 300. év körül Alexandriában, a Ptolemäos udvaránál élt és működött Euklidesnek reánk maradt könyvei alapján épült fel és fejlődött. A XIX. század második évtizedében egyszerre két magyar lángelme — atya és fiú — foglalkozott az Euklides *Elemjeinek* híres 5. postulátumával, amely a párhuzamos egyenes vonalak elméletének alapja.

Vizsgálataik egymást kiegészítik. Bolyai Farkas, mint 21 századon keresztül annyi más, Euklides 5. postulátumát annak többi postulátumából iparkodott levezetni; érdeme,

hogy megkísérlett minden csak némileg is alkalmasnak ígérkező utat s valamennyiről kimutatta, hogy nem vezetnek célhoz. Fia, János, felismerte a levezetés lehetetlenségét és Appendixében kifejtette az 5. postulátumtól független, úgynevezett abszolút geometria elméletét.

E két férfiú életfolyása, abban nyilvánuló egyéniségek, munkásságok, különösen egymáshoz való viszonyuk s tudományos eredményeik sorsa a tudománytörténet legérdekesebb fejezetei közé tartozik; sőt ennél több: úgy hat, mint egy regény, melynél érdekesebbet, bizarrabbat a legmerészebb költői fantázia sem alkothatott volna.

Bolyai Farkas 1775-ben született és 1856-ban halt meg, tehát 81 évet élt. Tanulmányai nagy részét Göttingenben végezvén, ott már fiatalkorában az egész életre szóló barátságot kötött Gauss Károly Frigyessel, a már akkor hírneves matematikussal, mely baráti viszonyuk azután koronként megszakadó, de tudományos szempontból is mindvégig érdekes levelezésben folytatódott. 1800 farsangján Bolyai Farkas Kolozsvártt megismerkedett Benkő Zsuzsannával, kivel 1801 őszén az ő hevülékeny és ideális szárnyalású lelkének megfelelő szerelmi házasságot kötött s domáldi kis birtokán boldog falusi életet élt. A reá következő év december 15-én született Kolozsvártt, Zsuzsanna szüleinél fiúk, János. Azonban Bolyai Farkas házasságának boldogsága nem tartott soká nevének hisztériás jellegű betegsége miatt, mely soká gyötörte mindkettőjüket, míg végre 1821-ben sírba vitte a nőt.

Bolyait a marosvásárhelyi ref. kollégium legfelsőbb hatósága 1804 tavaszán — tehát 29 éves korában — a kollégium matematika-fizika és vegytani tanszékére hívta meg, melynek teendőit 47 éven át, vagyis 1851-ig teljesítette. Mint marosvásárhelyi tanár dolgozta ki ma ismert műveit, a *Tentament* is. Az Akadémia — akkor még Tudós Társaság — 1832-ben tagjává választotta. 1824-ben másodsor nősült, de második nejét is — kitől egy fia született — túlélte. A tanárságtól már visszavonult, mikor 1852-ben az akkor fiatal uralkodó, Ferenc József, Marosvásárhelyen járván, az agg tudós latin, magyar és német nyelvű üdvözlő verseket nyújtott át neki.

Fiával való meghasonlása akkor már teljes lévén, Bolyai Farkas nagy elhagyatottságban s fölötte szegényes viszonyok között végezte életét. A kollégium éjjeli virrasztóul egy-egy tanulóat rendelt a beteg mellé; annak — egyéb

bútor hiányában — az a koporsó szolgált nyugvóhelyül, melyet az agg tudós a maga számára előre elkészíttetett s betegszobájába állíttatott.

Bolyai Farkas csodálatosan sokoldalú tehetség volt; mint matematikus világraszóló tudományos felfedezések előkészítője lett. Tentamenjén kívül írt aritmetikai tankönyveket is; mechanikai jártassága egy újszerű fűtő- és főzőkemence feltalálójává tette. A nyelvújítási mozgalom magával ragadván őt is, merész, új, magyar szóképzésekre adta magát; költeményeket, sőt tragédiákat is írt, számszerint hatot, melyek közül öttel egy pályázatban is részt vett s a bírálóbizottság elismeréssel nyilatkozott róluk. Megjelentek fordításai német és angol költőkből; mindezekon felül nagy zeneértő is volt s kitűnően hegedült, brácson játszva vonósnegyesekben is résztvett.

A Bolyai Farkas sokoldalúságának mintegy tükröződését láttuk mi, a későbbi nemzedék, Brassai Sámuelben; úgy látszik, Erdély földje termette ezeket a szerteáradó tehetségeket.

Bolyai János 1802-ben született és 1860-ban halt meg, 58 éves korában, Marosvásárhelyen, csak négy évvel élve túl atyját. Bolyai Farkas lelkesülve látta akkor egyetlen fiában a fejledező, nagy matematikai tehetséget s áldozatok árán a bécsi hadmérnöki akadémiába adta, ahol János kitűnően végzvéen tanulmányait, a hadmérnöki pályán kapitánysáig vitte, mikor 1833-ban megválván a katonaságtól, elment előbb Marosvásárhelyre atyjához, majd Domáldra gazdálkodni. 1846-ban visszaköltözött Marosvásárhelyre, hol magának házat építtetett.

Már a katonaságtól való megválása összeférhetetlen, lobbanékony, szertelenségekre hajlamos természetének tulajdonítható. Kitűnő vivó lévén, szinte kereste a párbajokat, sőt egy ízben magát atyját akarta párviadalra kihívni. Lassankint meghasonlott mindenkivel, tisztársaival, atyjával, kivel azután megszólítás nélküli levelezést folytatott; atyai barátjával, Gausszal, végül azzal az asszonnyal is, akit élettársul fogadott, akitől gyermekei is születtek s akit állítólag csak azért nem vett nőül, mert mint nyugdíjas, a katonatiszti biztosítékot letenni nem tudta. Mikor atyja már haldoklott, éjjel odajött tudakozódni, hogy él-e még, s a virrasztó diákot megsétáltatta a kert havában, hogy előtte folyton ócsárolja az öreget. Így végéveiben János is teljesen magára maradt, folyton dolgozva a geometria problémáin,

különösen a tértanon, sőt egy »Üdvtan« kidolgozásába is belefogott, a mathesist akarván az emberi üdv alapjává avatni s az új üdv részesei számára egy új nemzetközi nyelvet is akart szerkeszteni. De amit ő az *Appendix* után írt, az nem bír ahhoz hasonlítható értékkel. Magányában, gyakran betegségtől is gyötörve, János is hegedűjével vigasztalta magát, melyen szintén nem mindennapi készültséggel játszott; atyjának zenei hajlamát tehát örökölte, de a költőit egyáltalán nem.

A két Bolyai viszonya egymáshoz a legsötétebb lélektani problémák egyike. Sok ellenmondás és csapongás nyilvánult meg benne mindkettő részéről, de a meghasonlásért való felelősség mindenesetre sokkal nagyobb mértékben terheli a fiút, mint az atyát.

Kétségtelen, hogy az atya rajongó szeretettel, sőt csodálattal csüngött fián ennek fiatalkorában, de sajátságos, hogy míg büszkén várt nagy eredményeket ennek matematikai tehetségétől, mégis már 1820-ban az Istenre kéri fiát, hogy ne foglalkozzék »a parallelákkal«, mert az egész élete boldogságától foszthatja meg. Viszont a fiú, aki az első ösztönzést tanulmányaira épen atyjától kapta, aki fiatalkorában rajongó csodálattal tekintett atyjára, mint mesterére, utóbb nemcsak azáltal látta magát elválasztva tőle, hogy Farkas nem értette meg mindjárt az ő merész új gondolatait, hanem bizonyos tekintetben vetélytársát látta benne, kivált mikor mindaketten pályáztak — eredménytelenül — a herceg Jablonovskitól kitűzött matematikai pályadíjra.

A meghasonlás egyik lényeges okozója tehát kétségkívül maga tudományos munkásságuk természete és célja volt. De ehhez járult sok egyéb is: az atya második házassága, a domáldi birtok kezelése, a második házasságból született gyermek igényei, a János életmódja és viselkedése s mindaz, amit egyenkint felsorolni nem lehet, de ami szinte szükségszerűen szaporította az összeütközéseket két oly természet között, kik épen hasonlóságuk miatt inkább visszataszítják egymást, mintsem hogy áthatni tudnák egymást.

Végre azonban egyben találkozott a két ellenfél: a közös, keserű csalódás érzetében, mely őket életök nagy művének fogadtatása s hatása tekintetében joggal eltöltötte. Farkasnak is volt oka a Gauss magatartása fölött elkedvetlenedni, s még inkább volt oka az elkeseredésre Jánosnak. Neki legfőbb reménysége és legforróbb vágya Gauss el-

ismerése volt. A *princeps mathematicorum* pedig, mikor Farkas megküldte neki fia munkáját, így felelt:

»Most valamit a fiad munkájáról. Ha avval kezdem, hogy *nem szabad megdicsérnem*, bizonyára egy pillanatra meghökkensz; de mást nem tehetek; ha megdicsérném, ez azt jelentené, hogy magamat dícsérem, mert a mű egész tartalma, az út, melyet fiad követett és az eredmények, amelyekre jutott, majdnem végig megegyeznek részben már 30—35 év óta folytatott meditatioimmal. Valóban ez rendkívül meglepett engem.« És ez nem volt János utolsó családása. 1844-ben arról kellett értesülnie, hogy egy orosz tudós is önállóan felfedezte az abszolút geometriát. Ez Lobacszevszkij volt.

Kétszer kellett Jánosnak magát az elsőség, a fölfedezői érdemtől megfosztottnak látnia.

Hogy vajjon időben megelőzte-e Bolyai János az abszolút geometria fölfedezésével Gausst, Taurinust és Lobacszevszkijt s csupán eredménye közlésének késedelme jutatta őt sorban mögé? azt nehéz eldönteni. Kétségtelen azonban, hogy Bolyai amazoknak vizsgálatairól semmi tudomással nem bírt, mikor *Appendixét* közzétette s így az abban oly bámulatos elmeélel körvonalazott tételei megszerkesztésével teljesen önálló munkát végzett; fölfedező volt, mert nem ismerte azoknak eredményeit, kik előtte vagy vele egyidejűleg ugyanazt az utat járták be.

Az bizonyos, hogy a két Bolyai nagyságát csak az utókor látta meg és ismerte el, s ők, kiket ma joggal nemzetünk hírneves nagyjaihoz sorolunk, majdnem ismeretlenül szálltak sírba. Farkas ugyan már 1856-ban a Gauss-émlékkönyvben talált megemlékezést a német szakirodalomban, de mindkettőnek valódi fölfedezése csak 1867-ben ment végbe Baltzer, Hoüel, Schmidt Ferenc és Stäckel érdeméből, tehát akkor, amikor már János porait is évek óta föld takarta. Akadémiánk azután előljárt abban, hogy amit a Bolyaiak és amit róluk írtak, az mind irodalmunkban is helyet foglaljon s hogy tekintélyes jutalomdíj is örökítse meg a két Bolyai nevét a matematikai nemzetközi munkásság terén. Sajnos, a mostoha viszonyok e jutalomdíj kiszolgáltatását ma az Akadémiára nézve lehetetlenné teszik.

Az elkésett, csak sírontúli elismerés egyébiránt magyar sors, mely a Bolyaiakkal együtt a legújabb korban sok jelesünket sujtotta; Berzeviczy Gergelyről se tudta az ő saját kora, hogy ő mily mélyen látott be a világot mozgató

gazdasági erők játékába; Kőrösi Csoma Sándor sem sejtette, hogy őt, ki nemzete bölcsőjének keresésére indult ki s nélkülözések közt remetéskedve folytatta munkáját, mint a tibeti nyelv fölfedezőjét és első tudományos feldolgozóját két világrészre s a legnagyobb nemzetekre kiterjedő elismerés fogja haló porában dicsőíteni. És Katona József sírba szállott mint Kecskemét tisztí ügyésze, a nélkül, hogy saját nemzete tudta volna, hogy benne leghatalmasabb történelmi drámája szerzőjét vesztette el. Semmelweisnek a gyermekágyi láz elleni küzdelmét se tekintették a maga idejében oly világraszóló reformnak, mely az orvostudományt új alapra fogja fektetni.

Igy kellett a két Bolyainak is szétvált útjain a szomorú, elhagyatott sír felé zarándokolnia s csak megdicsőült szellemeik fognak most, az utókor hódolatának közös fényében végre kibékülni egymással.

b) Bolyai Farkas Tentamenje és Bolyai János Appendixe.

Kürschák József ig. és r. t. osztálytitkár ünnepi előadása.

A magyar matematikusoknak ünnepük van. Ebben az évben van száz esztendeje annak, hogy Marosvásárhelyen megjelent Bolyai Farkas kollégiumi tanár latin matematikai munkájának I. kötete és — mint ennek függeléke — a szerző fiának, Bolyai János mérnökkari kapitánynak remek értekezése a parallelák elméletétől független geometriáról. A két munka címe magyarra fordítva:

Kísérlet (latinul *Tentamen*) a tanuló ifjúságnak az elemi és a felsőbb tiszta matematika alapjaiba való szemléletes és kézzelfogható bevezetésére

és

Függelék (latinul *Appendix*) a tér abszolút igaz tudományáról, amely független Euklides (a priori soha be nem bizonyítható) XI. axiómájának igaz vagy helytelen voltától.

Rendesen a két munkát pusztán a címnek kezdőszavával *Tentamen*-nek, illetőleg *Appendix*-nek nevezik.

Bolyai Farkas Tentamenje és fiának Appendixe bizonyos tekintetben egymást kiegészítik, mégis egészen különböző jellegű és értékű alkotások. Az Appendix szerzője már akkor, mikor értekezése még távolról sem volt készen, túlzás nélkül azt írhatta atyjának: »Semmiből egy új világot teremtettem«. A Tentamen szerzőjének ehhez fogható teremtő ereje nem volt. Nem is akart új világot teremteni, csak a régít iparkodott alaposan megérteni.

A két munka megjelenésének száz éves emlékét ünneplve, foglalkozzunk először a Tentamen-nel.

Bolyai Farkas az előfizetési felhívásban azt mondja: »Tzélom egy olyan Compendiumot adni az Ifjaknak, a' milyent magam kívántam volna«. Bolyai Farkas bizonyára már fiatal korában nagyon tökéletes kompendiumot kívánt volna, s éppen azért maga is igen sokat iparkodik az olvasónak nyújtani. Még az *érzületére* is törekszik hatni. Lelkesedésében ismételten talál alkalmat arra, hogy lendületes szavakkal ragadjon minket azokba a magaslatokba, amelyekben a tudományra, az erkölcsre és a vallásra vonatkozó ideális felfogása szárnyalt. Aki Bolyai Farkasnak és korának *lelkületébe* akar betekinteni, az a Tentamen ilyenén helyeit nem lapozhatja át közömbösen.

A *matematikus* különösen azért becsüli a Tentament, mert szerzője nem járt kitaposott nyomokon, hanem mindenütt önállóságra, alaposságra, mélyebb betekintésre törekedett; ez az úttörő törekvés nagyra becsülendő.

A *matematika történetíróját* a munka továbbá azért is érdekli, mert az Appendix szerzőjének atyja írta. Abban a levegőben, amely a Tentamenből reánk lehel, nevelkedett Bolyai János, a parallelák elméletétől független geometria egyik megalapítója.

A Tentamen szerzőjének világnézetébe jó betekintést nyújt a munkának bevezetése. — Bolyai Farkas a tudásnak, a megismerésnek keresésében — éppen úgy, mint a szeretetnek gyakorlásában — Istenhez való közeledést lát. Bevezetésében Isten képének két eltörülhetetlen jellemvonásából indul ki. Ezek a *Veritas* és az *Amor*: mindennek ismerete, megértése és az egész világot átölelő szeretet. Isten képe két törekvésre serkent:

- »1. hogy hasonlóan a legfelsőbb szemhez, a mindenséget minél behatóbban áttekinthessük;
2. hogy hasonlóan a legfelsőbb Atyához, kitérve kar-

jainkat minden érző és értelmes lény felé, valamennyinek kölcsönös szeretetben való egyesülésén fáradozzunk«.¹

E hangulatkeltés után *Veritas* és *Amor* felírásokkal a tudományok felsorolása és méltatása következik. A matematika a *Veritas* körében van méltatva, még pedig a tiszta matematika mint a logikának testvértudománya, az alkalmazott matematika pedig mint a természettudomány hatalmas segédeszköze. Erkölcsi nevelő hatása miatt az *Amorban* is szó esik a matematikáról, még pedig közvetlenül a teológia előtt.

A tiszta matematika Bolyai Farkas szerint az idő és tér szemléletével foglalkozik. A geometria a térszemlélet tudománya. Az aritmetika Bolyai szerint az idő szemléletének tudománya, mert ő a (valós) számok összességét az idő mintájára alakított és rendezett sokaságnak fogja fel, amelyben a kisebb számok a korábbi időpontoknak, a nagyobb számok a későbbi időpontoknak felelnek meg. A tiszta matematikát Bolyai Farkas *belső világunkkal* foglalkozó tudománynak mondja, mert a tiszta matematika szempontjából mellékes, hogy a térnek és időnek a szemléleten kívül van-e realitása. A realitásnak állítására vagy tagadására a *tiszta* matematikának egyaránt nincsen oka.

Az *alkalmazott matematika* a természettudománynak hathatós segítője a *külső világnak* megismerésében, melyet Bolyai egy mérhetetlen óraműhöz hasonlít, majd pedig egy változatos ékességgel díszített templomhoz, végre titkos írású könyvhöz. »Az óramű gépezetét megérteni — mondja — a templomnak vázlatát, oszlopszatát, építő köveit és az összekötő anyagot fölfedezni, még az utolsó betűt is felismerni és a titkos írásnak utolsó kulcsát megtalálva, a mondatokat és az egész teljességében elolvasni« erre törekszik a természettudomány, *még pedig a matematika alkalmazásával*.

Az *Amorban* a matematikában mutatkozó törvényszerűségnek, következetességnek jellemképző erkölcsi hatásáról ezt olvassuk: »A matematikának tiszta forrásából merített

¹ Az idézésnél *Rados Ignác* fordítását használom,* de igen jelentékeny kihagyásokkal és összevonásokkal. A » « jelet csak azért teszem ki, mert az olvasó lényegében mégis Bolyai szavait kapja, ha nem is teljes-ségükben.

* *Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai*. Kiadta, életrajzzal és magyarázattal ellátta *Stäckel Pál*, magyarra fordította *Rados Ignác*. Budapest, kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1914. Két kötet.

igazság bennünk Istennek, az erkölcsiségnek és a halhatatlanságnak velünk született érzetét ébreszti fel; bizonyos édes és kimondhatatlan gyönyörűséggel tölt el bennünket. Segítségével behatóbban ismerjük meg a belső és külső világot, úgy hogy napfényre kerül a világban élő igazság és megszületik az erény.«

Mindent betetőz a teológia. Amint a belső emberben Isten eszméje fejlődik, »a rút keresztből a világnak fénye lesz, az *abszolút plusz jel*, amely megszünteti a *minuszt*«.

Matematikai munkában szokatlan az ilyen bevezetés. Ámde Bolyai Farkasra jellemző. Azt a nagybecsülést, amelynek ő Marosvásárhelyt örvendezett, jó részt ennek a gondolkodásának köszönte. Matematikai vizsgálatait alig értették társai. De ihletett tudóst és bölcselőt láttak abban a férfiúban, aki a matematika forrásából merített belátásnak gyönyörűségéről ilyen elragadtatással beszél, aki a belső és külső világ szerkezetének, törvényszerű rendjének megismerésétől és tiszteletétől várja az erénynek megszületését, és akinek miszticizmusában matematika és vallás úgy összeforr, hogy a plusz jelben és a feszületben nemcsak alakra, hanem jelentésre is rokon szimbolumokat lát.

Amilyen áhitattal töltötte el Bolyai Farkast a matematika szigorú törvényszerűsége, olyan erős kritikai érzéke volt annak felismerésében, hogy a tudomány alapjaiban mégis csak jelentékeny hiányok, hézagok vannak, s hogy az elvekről, amelyek gondolkodásunkat önkénytelenül vezetnek, nem mindig iparkodunk magunknak számot adni. Idővel mindinkább a matematika alapjaiban talált hézagoknak kitöltésében, a matematika fenséges építménye alapjainak elmélyítésében, gondolkodásunknak tudatosabbá tevésében látta élete feladatát.

A fundamentumokkal foglalkozva egyebek között felismerte a *kontinuum* jellemző sajátságait, bár nem fejezte ki olyan pregnáns módon, mint később a halmazok elméletének megalapítója, Cantor.

Belátta, hogy a *merev testek mozgásának* szemlélete lényeges tényező a geometria megalapozásánál és bővebben fejtegette, hogyan vezet e mozgás vizsgálata a gömbfelülethez, a körvonalhoz, az egyenesvonalhoz és a síkhoz, mint geometriai helyekhez.

Egyéb alapvető kérdések is foglalkoztatták s azért Tentamenben más olyan észrevételekkel is találkozunk, amelyek később a tudományban fontos szerepet játszottak. Hogy

olyant említsek, ami már egymagában Bolyai Farkast azon kutatók sorába helyezi, akik gondolkodásunknak rejtett rugóit keresik és tudatos principiumokká formálják: már ő felismerte, hogy a számolási műveletek *általánosításánál* minket öntudatlanul bizonyos elv vezet, amely ma mint a *permanencia elve* ismeretes. Hangsúlyozta, hogy mikor a valós számokról áttértünk a komplex számok bővebb tartományára, akkor az összeg és a szorzat fogalmát úgy általánosítottuk, hogy a műveletek *megszokott szabályai* a bővebb tartományban se veszítsék érvényességüket.

Valamennyi matematikai probléma közül leginkább a *paralleláknak*, vagyis az egymással párhuzamos egyenes vonalaknak elmélete kötötte le Bolyai Farkas figyelmét. Erre vonatkozó vizsgálatai nem egy figyelemre méltó észrevételt tartalmaznak, de semmi olyan eredményt, amely Bolyai Farkast kielégítette volna. És fáradozásai a matematika történetében mégis emlékezetesek. Ugyanis lelkesedésének szuggesztív erejével — akaratlanul — fiában is ellenállhatatlan vágyat ébresztett a probléma megoldására és ennek valóban sikerült a gordiusi csomót meglepő módon megoldani.

Két egyenes vonalat akkor mondunk egymással párhuzamosnak, ha egy síkban vannak, de (bármennyire meghosszabbítva) egymást nem metszik.

A parallelák elméletének története mintegy három századdal Kr. e. kezdődik. Akkor írta Alexandriában Euklides az *Elemek* című híres művét, a görögök akkori matematikai tudásának összefüggő tudományos feldolgozását.

Euklides az alapfogalmak definícióján és leginkább az egyenlőségnek fogalmára vonatkozó axiómákon (sarkigazságokon) kívül öt *posztulatumból* (kielégítettnek tekintett követelésből) indul ki, mint a geometria felépítéséhez nélkülözhetetlen alapokból. Rejtve, öntudatlanul, néhány más posztulatumot is használ.

Valamennyi bevallott és rejtett posztulatuma közül leghíresebb az 5. posztulatum. (Több kéziratban mint 11. axioma szerepel.) Ezt a parallelák axiómájának vagy posztulatumának szokás nevezni, mert a parallelák elméletének alapja. Az a lényege, hogy egy adott egyeneshez (mondjuk *e*-hez) bármely kívülről fekvő ponton (mondjuk *A*-n) keresztül *legfeljebb egy* vele párhuzamos egyenes vonható. Hogy *A*-n keresztül *egy e*-vel párhuzamos egyenes *valóban* húzható, azt Euklidesnek nem kellett *posztulálni*, hanem azt

mint tantételt *bebizonyította*, még pedig az 5. posztulatumra való hivatkozás nélkül.

Mig Euklides többi posztulatuma két évezrednél tovább alig részesült érdeklődésben, az 5.-nek óriási irodalma van.

Kételkedésre nem igen volt ok, mert a tapasztalat az 5. posztulatumot igazolni látszik. Inkább a következő kérdés merült fel: Csakugyan posztulatummal van-e dolgunk, avagy inkább a többi posztulatumból levezethető, belőlük következtethető tantétellel?

Az utóbbi álláspontra helyezkedve nagyon sokan kísérlettek meg az 5. posztulatumban foglalt kijelentést Euklides többi posztulatumból logikailag levezetni, más szóval következtetés útján *bebizonyítani*. Egyiknek sem sikerült. Legfeljebb annyira jutottak, hogy Euklides 5. posztulatumát valamely más, vele egyenlő értékű új posztulatummal helyettesítették. A kitűzött célt tehát nem érték el, ami távolról sem jelenti, hogy értéktelen munkát végeztek. Hiszen a különböző posztulatumok egyenértékűségének felismerése egymagában is értékes belátás. Hogy példát említsek, Wallis a XVII. században az 5. posztulatumot a következővel pótolta: A síkban, bármely sokszöghöz — akármilyen arányú nagyításban vagy kisebbitésben — hozzá *hasonló* szerkeszthető. Ez a posztulatum is a tapasztalat által igazoltnak látszó közfelfogást fejez ki, csakúgy mint Euklides 5. posztulatuma.

Legnagyobb heroizmussal és a legtragikusabb csalódással foglalkozott a problémával Bolyai Farkas. Ő, mint a matematikában uralkodó törvényszerű rend bámulója, abban a meggyőződésben élt, hogy a tér másnak *nem is gondolható*, mint amilyenek a közfelfogás tartja. Csak azt szerette volna tudni, hogy miért *kell* a térnek *éppen ilyennek lenni*? Ennek titkát kereste páratlan hévvel, de meghiúsult reményekkel, mert ő sem ért el többet, mint Euklides 5. posztulatumának más, vele egyenlő értékűekkel való pótlását. Kísérleteit röviden előadja a Tentamenben, még pedig »A geometria általános vázlata« végén — mint ő mondja — »hogy legalább más ne pazaroljon reá fáradságot«. Később 1851-ben a *Kurzer Grundriss* című utolsó művében még egy ilyen, a dolog lényegét igen találóan kifejező posztulatumot közölt: Három olyan ponton át, mely nincsen egy egyenesen, mindig fektethető gömbfelület.

A Tentamen olvasójának talán fel sem tűnik az a keserűség, amely ebben a pár szóban rejtőzik: »hogy legalább más ne pazaroljon rá fáradságot«. Az ifjúságnak szánt kompendiumban nem írhatta meg, milyen kínos volt az az érzése, hogy kísérleteivel a maga életét *elpazarolta*.

Annál jobban tudjuk Jánoshoz intézett szavaiból és leveleiből, hogy milyen fontosnak tartotta Farkas a problémát és mennyire lesújtotta, hogy fáradozásának nem volt sikere.

Korán érett fia előtt egyszer lelkesedésében azt mondta a parallelák posztulátumáról, hogy »aki arra bebizonyítást találna, »akkora gyémántot érdemelne, mint a Föld«.

Később, midőn János Bécsben, mint a katonai mérnöki akadémia növendéke, maga is kezdett a problémával foglalkozni, többé nem a lelkes tudós, hanem a fia boldogságát féltő apa szólalt meg. Ilyeneket írt akkor:

»Az Istenért kérlek! haggy békét a paralleláknak... Az a' feneketlen sötétség... sohasem világosodik meg a földön... én feltettem volt magamban, hogy feláldozom magamat az igazságért és kész lettem volna Martyr lenni, tsak hogy a Geometriát meg-tisztázva ezen motsokból adhassam az emberi nemnek: irtoztató óriási munkát tettem: sokkal jobbakat tsináltam, mint addig [mások], de tökéletes meg elégedést nem találtam;... Tanulj te az én példámon; én a parallelákat akarva megtudni, tudatlan maradtam, életem s időm virágját mind ez vitte el —...«

Ámde fia folytatta vizsgálódásait, és szerencsésebb volt atyjánál. Fiatal tiszt korában eloszlatta a feneketlennek látszó sötétséget. Ugyan nem azt találta, amit atyja keresett, hanem helyette aránytalanul többet: egy *új világot*. Nem döntötte le a régi világot. Meghagyta Euklides 5. posztulátumát, de csak mint *egy* lehetőség. Azonban felismerte, hogy van egy *másik* lehetőség is: az ő új elgondolása, amelyben nem érvényes az 5. posztulátum. Sok más-keppen van ebben az új világban, mint a rendes felfogásunknak megfelelő Euklides-féle térben; de ellenmondás nincsen benne. A tiszta matematika szempontjából pedig csak ez fontos. A tiszta matematika ugyanis, úgy mint Bolyai Farkasnak *Veritas*-ában, közvetlenül a logika mellé rendelt tudomány. Pusztán elgondolásokkal foglalkozik. Csak azt nézi, van-e az elgondolásokban logikai ellenmondás vagy sem. Hogy egy új elgondolás alkalmasabb-e a

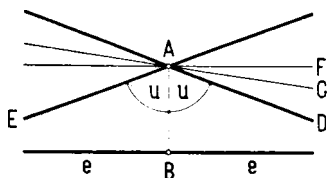
külvilág megértésére, mint a régi elgondolás: annak eldöntése a külvilággal foglalkozó tudományok feladata.

Bolyai János érdeme, hogy meg volt a *merészsége* egy új, meglepő koncepcióra és hogy meg volt a *képzelőtehetsége* és a *kitartása* merész koncepciójának kidolgozására.

Lássuk, milyen ez az új elgondolás, amelyet Bolyai János az S rendszernek nevez, míg rendes felfogásunkat, vagyis Euklides geometriáját, szigmával jelöli (görög betűvel a görög rendszert).

Euklides posztulatumait, kivéve az 5-et, Bolyai János mind *átveszi*. Mindazokat az alapföltevéseket, melyek a pontoknak egyenesek és síkok által való összekötésére, távolságoknak és szögeknek változatlan nagyságban való átvitelére, a háromszögek egybevágóságára stb. vonatkoznak: az S rendszer éppen úgy megköveteli, mint a közfelfogás. Az eltérés a következő kérdésnél kezdődik:

Legyen adva egy síkban egy e egyenes és az egyenesen kívül egy A pont. Az adott síkban A -n keresztül *hány* olyan egyenest húzhatunk, amely nem metszi e -t?

1. ábra.

Mint a közfelfogásban, úgy Bolyai János S rendszerében is *legalább egy* ilyen egyenes *mindig* húzható. Ha ugyanis (1. ábra) az AB merőlegest A körül éppen egy derékszöggel elforgatjuk, akkor az így kapott AF nem metszheti e -t.

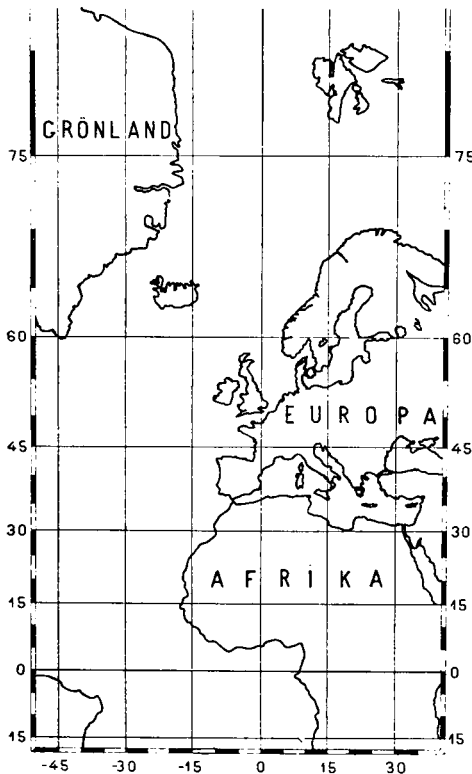
Euklides geometriájában az 5. posztulatumnál fogva az adott síkban A -n keresztül húzott bármely más egyenes metszi e -t.

Bolyai S rendszerében Euklides 5. posztulatum *nincsen* kielégítve. Tehát az S rendszerű térben minden esetre van legalább egy olyan e egyenes és egy olyan A pont, hogy az e -n és A -n keresztül fektetett síkban AF -en kívül még más olyan AG egyenest is húzhatunk, amely nem metszi e -t. Sőt a beható vizsgálat (már a Bolyaiak előtt) azt mutatta, hogy ha van *egy* olyan e és A , amilyenről szóoltunk, akkor *minden* e és *minden* A ilyen.

Pontosan leírva, az S rendszerben a metszésre és nem metszésre vonatkozólag a viszonyok így alakulnak: (1. ábra). Forgassunk egy egyenest — az e -re merőleges AB kezdeti helyzetből kiindulva — A körül addig, míg a kez-

deti helyzetére merőleges helyzetbe jut. Akár az óramutató mozgásával ellenkezően, akár vele egyezően történik a forgás: a forgó egyenes már a merőleges helyzet előtt *elpattan* az e -től, azaz olyan AD , illetve AE helyzetbe jut, amelytől kezdve többé nem metszi e -t. Azt az u szöveget, amelyet AD , illetve AE az AB -vel bezár, az *elpattanás szögének* nevezhetjük. Nagysága függ AB hosszúságától. Minél hosszabb AB , annál kisebb az u szög.

Ha most már tovább menve első sorban a Bolyai-féle sík szerkezetével akarunk megismerkedni, úgy kívánatos, hogy róla valamilyes térképet készítsünk az Euklides-féle, vagyis a közfelfogásnak megfelelő síkban. A térkép készítése abban áll, hogy a Bolyai-féle sík minden pontjához bizonyos megszabott módon a közönséges síknak egy pontját rendeljük mint annak *képlet*.

2. ábra.

Valamint a geográfiaiában a Földnek gömbölyű felszínét sokféleképpen tudjuk a síkon ábrázolni, úgy célunkra is több eljárás ismeretes. Bármelyik eljárást választjuk, mindegyiknél bizonyos torzításokba bele kell nyugodni. Így van ez a geográfiai térképek-nél is, mert gömbfelületet a síkra kiteríteni nem lehet. Talán a Bolyai-féle sík térképének torzulásai kevésbé fognak zavarni, ha előbb egy geográfiai térképnek, még pedig Mercator módja szerint készített térképnek (2. ábra) torzításairól számot adunk magunknak.

A Mercator-térkép nem mindent tor-

zít. A szögeket, amelyek alatt a gömbön vont vonalak egymást metszik, igazi nagyságukban ábrázolja; például egymásra merőleges vonalakat egymásra merőleges vonalak ábrázolják. Ezt röviden így fejezzük ki: a Mercator-féle ábrázolás *szögtartó*.

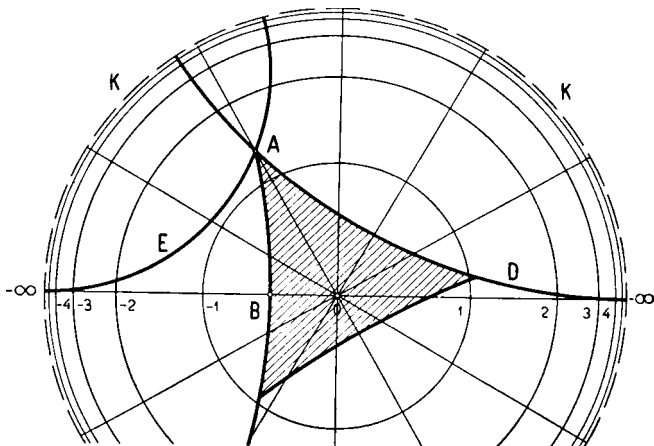
Ellenben eltorzulnak a távolságok, a vonalak hosszúságai. A Föld különböző részein levő hosszúságok különböző arányban vannak felrakva. Minél távolabb megyünk az egyenlítőtől, annál nagyobb a lépték. Ha egy délkört nézünk, annak az egyenlítő közelébe eső 15 fokát sokkal rövidebb vonaldarab ábrázolja, mint a 60° — 75° terjedő 15 fokot. 75° -tól a sarkig terjedő 15° -ot végtelenül hosszú fél-egyenes ábrázolja.

Ezzel összefügg, hogy a vonalak görbültsége sincs változtatlanul visszaadva. Pl. a délkörök nincsenek körökkel ábrázolva, hanem függőleges egyenesekkel.

Aki mindezt a Mercator-féle térképen megszokta, az a következő térképen sem fog megütközni, amelyen a Bolyai-féle síkot a közönséges síkon *egy K kör belseje* ábrázolja (3. ábra), mégpedig szögtartó módon. A távolságok a rajz különböző részeiben különböző léptékkel vannak felrakva.¹ A lépték nem önkényes, hanem éppen úgy van választva, hogy az ábrázolás *szögtartó* legyen. *K* középpontjától távozva a lépték kisebbedik. Azért kell kisebbednie és nem szabad nagyobbodnia, mert éppen az ellenkező hatást akarjuk elérni, mint a Mercator-féle térképen. Ott a délköröket, bár véges hosszúak, végtelenbe nyúló egyenesek ábrázolják. Nálunk ellenben a végtelenbe nyúló egyenes vonalakat véges vonaldarabok ábrázolják, még pedig a *K* kör átmérői és a *K* kört derékszög alatt metsző köröknek a *K* belsejébe eső darabjai.

Megszoktuk, hogy a térképen egy háló segítségével igazodunk el. A geográfiai térképek hálója az egyenlítővel párhuzamos körökből és a reájuk merőleges délkörökből áll. A mi térképünk hálóját a következő módon választjuk. Jelöljük a térkép *K* körének középpontját és a Bolyai-féle síknak általa ábrázolt pontját egyaránt *zérussal*. Hálónk vonalait *e* ponton keresztül menő egyeneseket és *e* pont körül mint középpont körül írt köröket ábrázolják. Természetesen

¹ A térképen két különböző pont környezetében a léptékek úgy aránylanak egymáshoz mint $\frac{1}{R^2-r^2} : \frac{1}{R^2-r'^2}$, hol *R* a *K* körnek sugara, *r* és *r'* ama két pontnak a *K* középpontjától való távolsága.

3. ábra.

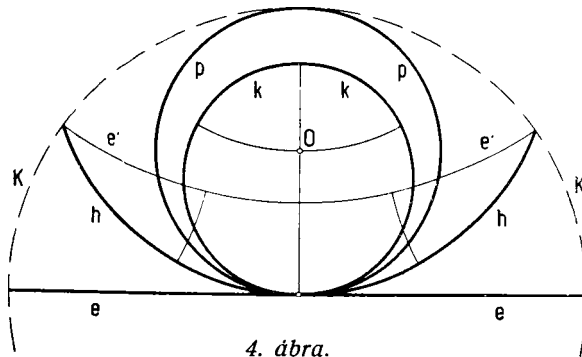
nem rajzoljuk meg mindezeket a vonalakat. A o ponton keresztül menő egyesek közül a 3. ábrában csak hatnak a képe van megrajzolva. A Bolyai-féle síknak o körül vonható körei közül olyanokat választunk ki, amelyeknek sugarai számtani haladvány szerint növekednek. Más szóval, ha a o ponton keresztül egyenes vonalat húzunk, ebből a mondott körök olyan skálát metszenek ki, amelynek osztályrészei egymással egyenlők. A térképen e skála képe nem lesz egyenletes beosztású.

Térképünkön jól követhető az egyenesek metszése és lepattanása. A Bolyai-féle síknak két egyenese csak akkor *metszi* egymást, ha képeik a K kör *belsejében* metszik egymást. Ha a két egyenes képe a K kör *kerületén* találkoznak, akkor két egymástól *elpattanó* egyenessel van dolgunk. Vagyis, ha e a Bolyai-féle síknak egy nyugvó egyenesét jelenti, egy másik egyenest pedig a Bolyai-féle síkban az e -re merőleges AB helyzetből kiindulva A körül addig forgatunk, míg (az AD vagy AE helyzetben) képének az e képével való metszéspontja a K kör kerületére jut: akkor ebben a pillanatban a forgatott egyenes elpattan a nyugvó e -egyenestől.

Térképünkön a Bolyai-féle sík *köreinek* képei szintén *körök*, még pedig teljesen K *belsejébe* esők. Fordítva, a térképnek minden olyan köre, amely egészen K belsejébe esik, a Bolyai-féle síknak valamely körét ábrázolja. A Bolyai-féle síkban felvett kör *középpontjának képe* nem esik össze

a képnek középpontjával. A középpontnak képe (a 4. ábrában O) közelebb esik a térkép széléhez, mint a kör képének (k -nak) középpontja.

A térkép olyan p köre (4. ábra), amely K -t érinti, a Bolyai-féle síknak olyan vonalát ábrázolja, amelybe e síknak valamely köre akkor megy át, amikor sugara végtelen nagyra lesz és középpontja a végtelenbe távozik. Az ilyen vonalat ma *paraciklusnak* nevezzük.

4. ábra.

Mit ábrázol az olyan körnek, amely K -t ferde szög alatt metszi, a térképbe eső íve (a 4. ábrában h), vagy pedig K -nak olyan húrja, amely nem átmérő? Térképünk minden ilyen vonala olyan pályának képe, amelyet a Bolyai-féle síkban egy pont akkor ír le, ha mozgása közben egy állandó egyenestől állandó távolságban marad. E pályát *hiperciklusnak* nevezzük.

Ime a Bolyai-féle sík és a rendes felfogás feltűnő különbsége. A végtelen sugarú kör a rendes felfogás szerint *egyenes vonal*, ellenben a Bolyai-féle síkban nem az (hanem *paraciklus*). A közös síkban a pont egyenes vonalat ír le, ha úgy mozog, hogy egy adott egyenestől való távolsága folyvást ugyanaz marad, még pedig az adott egyenessel párhuzamos egyenest. Ellenben a Bolyai-féle síkban ez a pálya görbe vonal (hiperciklus). Ilyen módon a Bolyai-féle síkban szétválnak bizonyos geometriai helyek, amelyek a közös síkban összefolynak.

Más különbségek is vannak. A közös síkban minden háromszögben a szögek összege 180° . A Bolyai-féle síkban három egyenesdarab által határolt háromszögben (pl. a 3. ábra sraffozott háromszöge által ábrázoltban)

a szögek összege kisebb mint 180° , a hiány annál nagyobb, minél nagyobb a háromszög területe. Továbbá a közösleges síkban érvényes Wallisnak posztulátuma; ellenben a Bolyai-féle síkban az arányos nagyítás vagy kisebbítés nem lehetséges, hanem két háromszög csak úgy lehet hasonló, ha egyszersmind egybevágó.

Mint a Bolyai-féle síkban, úgy a Bolyai-féle térben is szétválnak bizonyos geometriai helyek, amelyek a közösleges térben összefolynak. Míg a végtelen sugarú gömb a közösleges térben sík: addig a Bolyai-féle S rendszerben görbe felület, úgynevezett *paraszféra*. Ha a közösleges térben egy sík egyik oldalán egyenlő hosszú merőlegeseket emelünk, úgy ezek végpontjainak geometriai helye *sík*, még pedig az eredetivel párhuzamos sík. Ellenben Bolyai S rendszerében ama merőlegesek végpontjai egy görbe felületen vannak, úgynevezett *hiperszférán*.

Rendszerének felépítésénél Bolyai Jánosnak természetesen trigonometriáról is kellett gondoskodni. Ha olyanféle térképet szerkesztett volna, amilyent mi használtunk, akkor az talán segítségére lett volna. De ilyen térképeket csak évtizedek múlva találtak ki a matematikusok. Egészen térkép nélkül — vagy amint a matematikus mondja — leképezés nélkül azonban ő sem tudott meglenni. Neki is szüksége volt olyan térképre, amely a közösleges geometriát és az S rendszert egymással kapcsolatba hozza. Gondolatban tehát elkészítette a közösleges síknak térképét a *paraszférán*; rajta a közösleges sík egyeneseit *paraciklusokkal* ábrázolta. Erre a térképre változatlanul érvényesek a közösleges trigonometriának képletei, csak hogy a háromszögek oldalai egyenes vonalak helyett paraciklusoknak ívei.

A szférikus trigonometria az S rendszerben teljesen olyan, mint a közösleges geometriában.

Ezen az alapokon Bolyai János már eljuthatott az S rendszer sík-trigonometriájához, melynek képletei csak annyiban különböznek a szférikus trigonometria képleteitől, hogy az oldalak helyébe ezeknek egy állandó képzetes számmal való szorzatai lépnek.

Bolyai János a maga legfényesebb fölfedezésének azt a képletet tekintette, mely (1. és 3. ábra) az u elpattanási szögnek a hozzá tartozó AB távolságtól való függését fejezi ki. Ez a képlet a következő:

$$\log \cotg \frac{u}{2} = AB : k,$$

hol »log« természetes logaritmust jelent, k pedig egy állandó hosszúság, amelyet az S rendszer *paraméterének* nevezünk.

A k nagysága határozatlan, vagyis tetszés szerint választható. Minden választásnak megfelel egy S rendszer, de mindegyiknek *más*. A k -nak határozatlansága miatt tehát *nem egy* S rendszer van, hanem *végtelenül sok*, amelyek egymástól éppen k nagyságában különböznek (úgy mint végtelenül sok *gömbfelület* van, amelyek egymástól a sugár hosszúságában különböznek).

Euklides geometriája úgy fogható fel, mint S -nek az a határeset, amelyben k végtelen nagy. Valóban, ha k a végtelenhez konvergál, akkor az $AB:k$ hányados a zérushoz konvergál. A fenti képlet ekkor átmeny a következőbe:

$$\log \cotg \frac{u}{2} = 0; \text{ ahonnan } \cotg \frac{u}{2} = 1.$$

Ekkor tehát u többé nem függ AB -től, hanem állandó és pedig derékszög.

Az idézett fontos képlet levezetése alkotja az Appendix 29. §-át. Érdekes, hogy Euklides Elemeiben éppen a 29. §-ban alkalmazza először a parallelák posztulatumát. Bolyai János alighanem szándékosan számozta úgy a maga §-ait, hogy ez a megegyezés bekövetkezzék.

Bolyai János Appendixe úgy tartalmánál, mint előadásánál fogva a matematikai irodalom gyöngyei közé tartozik. Stílusa világos és tömör, teljes ellentéte Farkas terjedős előadásának. Tömörségre való törekvésében János az új fogalmak számára az Appendixben nem is használ megfelelő elnevezéseket, hanem csak matematikai jeleket.

Jánost atyja már 1825-ben sürgette munkájának kiadására, mert némely dolgoknak »ügyszólván megvan a maguk epochája, amidőn azután több helyt egyszerre találtaknak«. Igaza volt. Csakugyan Bolyai Jánossal körülbelül egy időben még ketten megteremtették az S rendszert: Göttingában Gauss és Oroszországban Lobacsevszkij. Bolyai Jánosnak velük meg kell osztani a prioritás jogát.

Gausstól csak egyes följegyzések maradtak reánk. 1832 március havában Bolyai Farkashoz intézett levelében ezt írja:

»Szándékom volt, hogy saját munkámból, melyből egyébiránt mostanáig csak keveset tettem papírra, életemben semmit se bocsátok nyilvánosságra. A legtöbb embernek

nincs is meg a helyes érzéke az iránt, amin ez a dolog múlik, és én csak kevés olyan emberre akadtam, aki azt, amit vele közöltem, különös érdeklődéssel fogadta. Erre csak az képesít, hogy élénken érezzük, hogy mi az, ami tulajdonképpen hiányzik, és ami *ezt* illeti, a legtöbb ember nincsen vele tisztában. Ellenben az volt a szándékom, hogy idővel mindent úgy írjak meg, hogy legalább majdan velem el ne pusztuljon.«

»Nagyon meglepett tehát, hogy e fáradságtól már most megkímélhetem magamat, és én nagyon örvendek, hogy éppen régi barátom fia az, ki engem olyan csodálatos módon megelőzött.«

Lobacsevszkij több munkát írt e tárgyról. A Bolyaiak csak eggyel ismerkedtek meg, a legrövidebbel, mely Berlinben 1840-ben *Geometrische Untersuchungen zur Theorie der Parallellinien* címen jelent meg. Erről is csak 1844-ben kapták az első homályos hírt, magával a munkával 1848-ban ismerkedtek meg.

Gaussnak igaza volt, hogy nem számított megértésre. Nemcsak az Appendix, hanem Lobacsevszkij munkái is olvasatlanok maradtak.

Csak Gauss halála után, Schumacherrel folytatott levelezésének kiadása után, a benne foglalt észrevételek irányították a figyelmet a paralellák elméletére és annak irodalmára. Ma az Appendix számos nyelvre lefordított és kellően értékelt közkinccse a művelt emberiségnek.

Száz esztendő alatt egyéb, szintén logikai ellenmondástól ment geometriákat is gondoltak ki, melyekben különböző megszokott feltevések, posztulatumok vannak elejtve.

E sokféle geometria közül melyik felel meg a valószínűségnek? Ez a kérdés nem tartozik a tiszta matematika körébe, amely csak azt követeli, hogy a rendszer következetesen, *logikai ellenmondástól* menten legyen felépítve. A valódi tér szerkezetének vizsgálata — az időt is belevonva — a *természettudománynak* és a *természetbölcsetnek* érdekes és nehéz feladata. Ma leginkább az Einstein-féle általános relativitás-elmélet foglalkozik vele. Bolyai Jánosnak és társainak örök érdeme, hogy ők állították először a tudományt e probléma elé. Amíg az emberi elme más szerkezetű térre, mint az Euklides-féle még csak nem is gondolt, ez a probléma nem merülhetett fel.

III.

A M. Tud. Akadémia munkássága 1931-ben.

a) 1931-ben tartott ülések.

I. osztály.

Február 3. Németh Gyula l. t.: Árpádkori törökjeink. (Kié volt a nagyszentmiklósi kincs?) — *Március 2.* György Lajos l. t.: Kónyi János Democritusa. (Székfoglaló.) — *Március 30.* Solymossy Sándor l. t.: Népmeséink sárkányalakja. — *Május 4.* Pais Dezső l. t.: A magyarsággal kapcsolatos IX—X. századi népelemek és népmozgalmak, (Székfoglaló.) — *Június 8.* Vizota Gyula l. t.: Széchenyi emlékirata a Lánchíd ügyében. — *Október 5.* Förster Aurél l. t.: Az aristotelesi u. n. Parva Naturalia szerkezete és letkezése. — *November 3.* Vargha Damján l. t.: Szent Imre őslegendájának szerzője. — *November 30.* Szinyeyi Ferenc r. t.: Elbeszélőink egymásrahatása a Bach-korszakban.

II. osztály.

Január 19. Divéky Adorján l. t.: 1. Az arany bulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya. (Székfoglaló.) 2. Szédeczky-Kardoss Lajos r. t.: Báthory István lengyel király magyar katonái a muszka háborúban 1579—1582-ben. — *Február 9.* Kuncz Ödön l. t.: Új irányok a részvényjogban. (Székfoglaló.) — *Április 13.* Kornis Gyula r. t.: Az államcélok elmélete és a kultúrpolitika. (Székfoglaló.) — *Május 11.* Polner Ödön r. t.: Az államélet néhány főbb kérdése. (Székfoglaló.) — *Június 15.* 1. Áldásy Antal r. t.: A német zsidóság koronázási adója III. Frigyes idejében. 2. Fehér Géza mint vendég: A bolgár-török kultúra magyar vonatkozásai. — *Október 19.* Boda István vendég: A következtetés lélektanához. — *November 9.* Angyal Pál r. t.: Arany János büntetesei. — *December 7.* 1. Mattyasovszky Miklós l. t.: A föld forgalmi és hozadéki értékéről. (Székfoglaló.) 2. Gróf Teleki Pál ig. és t. t. bemutatja Fodor Ferenc: Egy ezredéves magyar falu (Tenke és Bélfenyér, Biharmegye, tájrajzi monografiája) című munkáját.

III. osztály.

Január 12. 1. Méhely Lajos r. t.: A Frivaldszkyak szemercsés vakásza. 2. Scherffel Aladár I. t.: Néhány adat a Balatonvidék moszatainak ismeretéhez. Előterjeszti Filarszky Nándor I. t. 3. Zsivny Viktor vendég: Veszelit Vaskőről. Előterjeszti Zimányi Károly r. t. 4. Varga Ferenc mint vendég: Adatok néhány almafajta pollenjei meddőségének genetikai magyarázatához. Előterjeszti Mágocsy-Dietz Sándor r. t. 5. Bródy Imre, Millner Tivadar és Schmid Rezső vendégek: A mágneses ($\pi^{3/2}$ elektronállapotu) és nem mágneses ($\pi^{1/2}$ elektronállapotu) molekulák viszonylagos mennyiségének a hőmérséklettel való eltolódásáról nitrogénoxid-gázokban. Előterjeszti: Pogány Béla I. t. — *Február 16. 1.* Zechmeister László I. t.: Adatok a polysacharoidok részleges lebontásához. (Székfoglaló.) 2. Gróh Gyula I. t.: A szérumfehérjefrakciók abszorpció spektruma. (Fallin Ernő kísérletei alapján.) 3. Náray-Szabó István és William H. Taylor vendégek: Az apophyllit szerkezete. Előterjeszti Tangl Károly r. t. 4. Mauthner Nándor vendég: *a)* A glikomet aoxyd-benzaldehyd szintézise, *b)* Az aethylpyrogallol szintézise. Előterjeszti Ilosvay Lajos t. t. 5. Rédei László: A másodfokú valós számtest osztályszámáról s alapegységéről. Előterjeszti Kürschák József r. t. — *Március 16. 1.* Zemplén Géza r. t.: *a)* Szublimált vas-chloriddal végzett szintézisek a szénhidrátok csoportjában: α -sorbeli cellobiozidok előállítás. *b)* Gentiobióz és Cellobiozido-6-glükóz származékok szintézise higanysó segítségével. 2. Gróh Gyula I. t.: A fehérjék abszopciós spektruma és annak változása lúgok hatására. Weltner Margit kísérletei alapján. 3. Fehér Dániel vendég: Vizsgálatok a lappok földjét borító erdők talajsavanyúsági és növény asszociációs viszonyairól. Előterjeszti: Mágocsy-Dietz Sándor r. t. 4. Sántha Kálmán vendég: *a)* Vizsgálatok az emberi kisagyvelő Cajal-Smirnov-féle rostjairól. *b)* Újabb adatok a családi vakságos idiotaság kórtanához. Előterjeszti Schaffer Károly r. t. — 5. Nyiredy István vendég: Vizsgálatok a *Bacillus melitensis* (abortus) serologiai variánsairól. Előterjeszti Manninger Rezső I. t. — *Április 20. 1.* Fejér Lipót r. t.: Interpolatióról. (Székfoglaló.) 2. Entz Géza I. t.: Véglénytani tanulmányok. 3. Cholnoky Jenő I. t.: A Hoang-ho részletes kínai térképe. 4. Pekár Dezső I. t.: Az

Eötvös-ingák megbízhatósága. 5. Pacsu Jenő vendég: A turanóz acetyl és acetohalogén származékai. Előterjeszti Ilosvay Lajos t. t. 6. Koch Sándor vendég: A magyarországi semseytek. Előterjeszti Mauritz Béla r. t. 7. és 8. Plank Jenő vendég: Gázpipetta telítetlen szénhidrogének elnyeléséhez. — Varga József vendég: Hidrogénezés magas nyomású jódkatalizator jelenlétében. Előterjeszti Zemplén Géza r. t. 9. Hollendonner Ferenc vendég: A magyarországi praehistorikus fák és faszenek mikroszkópos vizsgálata. III. közlemény. Előterjeszti Mágocsy-Dietz Sándor. 10. Rédei László vendég: A másodfokú számtestek osztályszámáról. Előterjeszti Kürschák József r. t. — *Június 1.* 1. és 2. Zemplén Géza r. t.: a) A glükózido 6- α -glükóz szintézise és az izomáltóz kérdés. b) Egy tetraszaccharid-glükozid szintézise. 3. Orsós Ferenc l. t.: Endaortitis tuberculosa miliaris. 4. Hollendonner Ferenc vendég: A Kőszeg-pogányvölgyi lignit mikroszkópos vizsgálata. Előterjeszti Mágocsy-Dietz Sándor r. t. 5. Szádeczky Kardos Elemér vendég: A facies-kérdés kőzettani megoldásairól. Előterjeszti Mauritz Béla r. t. 6. és 7. Tokody László vendég: a) A pyrit morphológiája. b) Deésakna néhány ásványáról. Előterjeszti Zimányi Károly r. t. 8. Varga József vendég: Krakkolt benzin hidrogénese. Előterjeszti Zemplén Géza r. t. 9. Fornwald József vendég: A vetítő sztriboszkópnak oszcillográfként való alkalmazása. Előterjeszti Mikola Sándor l. t. 10. Zimmermann Gusztáv: A szájfjenék mellékszerveiről. Előterjeszti Zimmermann Ágoston l. t. 11. Sz. Nagy Gyula vendég: A konvex-felületek centrális felülete. Előterjeszti Kürschák József r. t. — *Október 12.* 1. Vendl Aladár r. t.: A Cserhát piroxénandezitjairól (Székfoglaló.) 2. Klug Lipót vendégtől: Az involúció újabb tulajdonságai. Előterjeszti Rados Gusztáv r. t. 3. Ferenczi Zoltán vendégtől: Egy Zygmunkd-féle tétel függvénytani alkalmazása. Előterjeszti Rados Gusztáv r. t. 4. Putnoky László és Neráth Vilmos vendégektől: Kovasavgeleék alkohol-, illetve aethergőz-sorptiójának időbeli lefolyásáról. Előterjeszti Zemplén Géza r. t. — *November 16.* 1. Steiner Lajos l. t.: A légnyomás ingadozásának analízise Európában az 1925/26-i télen. 2. Zimmermann Ágoston l. t.: A pajzsmirigy szerkezete különböző életkorban. 3. Halla Ferenc és Tokody László vendégek: A hessit szerkezete. Előterjeszti Zimányi Károly r. t. 4. Zsivny Viktor vendég: Az egyiptomi crysolith kristálytani viszo-

nyai. Előterjeszti Zimányi Károly r. t. 5. Varga József vendég: Naftalin hidrogénezése nagy nyomásban. Előterjeszti Zemplén Géza r. t. 6. Horusitzky Ferenc vendég: A kréta- és harmadkor közötti határkérdés megoldása. Előterjeszti Vendl Aladár r. t. 7. Sántha Kálmán vendég: A Hortega-féle mikrológia származásáról. Előterjeszti Schaffer Károly r. t. 8. Gebhardt Antal vendég: Az abaligeti barlang élővilága. Előterjeszti Cholnoky Jenő l. t. 9. Schönberger Tibor vendég: Petersen graph-tételének bebizonyítása. Előterjeszti Kürschák József r. t. — *December 14.* 1. Sánta Kálmán vendég: A Hortega-féle mikrológia származásáról. Előterjeszti Schaffer Károly r. t. 2. Györffy Iván vendég: Mi a Bordet-féle »colloide de boeuf« és mi a lényege a »vérsejt-conglugatio«-nak. Előterjeszti Preisz Hugó r. t. 3. Vendl Miklós vendég: Egy új iszapoló eljárás. Előterjeszti Mauritz Béla r. t. 4. Vendl Miklós és Szádeczky Elemér vendégek: Az új iszapoló készülékre vonatkozó összehasonlító vizsgálatok. Előterjeszti Mauritz Béla r. t. 5. Kutassy Endre vendég: Újabb adatok a budapest-környéki dachstein-mészko faunájának ismeretéhez. Előterjeszti Vendl Aladár r. t.

Összes ülések.

Január 26. Illés József: A Quadripartitum interpolatiói és a magyar trónöröklési rend. — *Február 23.* Kéky Lajos l. t.: Jelentés a Vojnits-jutalom odaítélése tárgyában. — *Február 28.* Zelovich Kornél r. t.: Nagyvárosok közlekedése. — *Március 9.* Darkó Jenő l. t.: Jelentés az Athénben tartott III. nemzetközi byzantinológiai kongresszusról. — *Március 23.* Hóman Bálint r. t.: Nagy Gyula l. t. emlékezete. — *Április 27.* 1. Herczeg Ferenc ig. és t. t. másodelnök úr átadja a M. Tud. Akadémia jutalmát Skerlán Gyula és Iwsits Gyula igazgató-tanítóknak. 2. Nagy Miklós l. t.: Sayous Ede k. t. emlékezete. — *Május 18.* Gerevich Tibor l. t.: Pasteiner Gyula t. t. emlékezete. — *Június 22.* 1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr megemlékezése gróf Apponyi Albert ig. és t. t. nyolcvanötödik születésnapjáról. 2. Zlinszky Aladár l. t.: Bánóczi József l. t. emlékezete. 3. Folyó ügyek. — *Október 5.* Folyó ügyek. — *Október 26.* 1. Kolosváry Bálint l. t.: Óvári Kelemen l. t. emlékezete. 2. Folyó ügyek. — *November 23.* 1. Mágocsy-Dietz Sándor r. t.: Istvánffi Gyula r. t. emlé-

kezete. 2. Folyó ügyek. — *December 21. 1.* Buday Kálmán r. t.: Lechner Károly l. t. emlékezete. 2. Folyó ügyek.

b) A Szótári Bizottság munkássága 1931-ben.

A Szótári Bizottság az 1931. évben folytatta a magyar nyelv Nagy Szótárához szükséges adatgyűjtést. A kiválóbb irodalmi műveknek a XVIII. század közepétől kezdett szótörténeti kicéduláztatásában néhány évvel ezelőtt eljutottunk a XIX. század utolsó negyedéig. Még öt-hat esztendő szükséges e negyedszázad irodalmi terméséből kiválogatott munkák feldolgozásához. Azután kívánatos lenne még a XIX. századi folyóiratok, továbbá a különböző tudományok, foglalkozások köréből a legkiválóbb szakmunkák feldolgoztatása.

Az adatgyűjtést iskolai teendőik alól fölmentett s a Bizottságnak évről-évre rendelkezésére bocsátott középiskolai tanárok végzik. Az 1931—32. iskolai évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a következő tanárokat rendelte be szótári adatgyűjtésre (540—1—157—1931. szám alatt) teljes heti óraszámuk alól való fölmentéssel Horváth Endrét, Rézler Gyulát, Földessy Gyulát és Hajdu Jánost, fél heti óraszámuk alól való fölmentéssel Putnoky Imrét, Karácsony Sándort, Koczogh Andrást és Fógel Sándort. A feldolgozásra kerülő munkák kiválogatását, a gyűjtések felülvizsgálását és rendezését Putnoky Imre és Sági István bizottsági meghívott tagok végezték.

A berendelt gyűjtők közül tiszteletdíjjal jutalmazott gyűjtést is végeztek Putnoky Imre, Rézler Gyula és Horváth Endre. Rajtuk kívül Zolnai Gyula rendes tag végzett a Bizottság részére szótári adatgyűjtést.

A múlt évben 9 gyűjtő 95 munkából 71.315 adatot gyűjtött. A kezdettől fogva gyűjtött adatok száma összesen 3,016.250.

A Bizottság kiadása 1931-ben 2614·40 pengő. Ebből 1650— pengő az adatgyűjtés tiszteletdíja, 400— pengő előadói tiszteletdíj és 564·40 pengő dologi kiadás.

Budapesten, 1932. január 27-én.

Gombocz Zoltán
előadó.

c) A Hadtörténelmi Bizottság munkássága.

1. A bizottság 1931-ben három ülést tartott.
2. A bizottság folyóirata, a Hadtörténelmi Közlemények, 17¹³/₁₆-od terjedelemben jelent meg.
3. A Hadtörténelmi Közlemények 1931-i XXXII. évfolyamában közzététetett:
 - 7 önálló kisebb és nagyobb értekezés,
 - 2 tárcacikk,
 - 2 okmány és
 - 17 irodalmi ismertetés.
4. A bizottság kiadásában megjelent Gyalóky Jenő I. t.: Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása 1849-ben című külön kiadvány.
5. Bírálathoz áll József kir. herceg tábornagy úr Őfensége világháborús művének VI. kötete.
6. A bizottság 1931. évi bevételeit és kiadásait a csatolt Zárszámadás mutatja.

A bizottság elnöke helyett :

Pilch Jenő

előadó.

Z á r s z á m a d á s

a Hadtörténeti Bizottság 1931. évi bevételeiről és kiadásairól.

Folyó szám	Nevezetesen	Bevétel		Kiadás	
		P	f	P	f
1.	Maradvány 1930-ik évről - - -	603	71	—	—
2.	Akadémiai segély 1931. évre - -	4400	—	—	—
3.	Gyalóky J.: Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása 1849-ben c. mű kiadásához segély	1200	—	—	—
4.	Előfizetési díjak - - - - -	317	97	—	—
5.	Bankamat - - - - -	31	17	—	—
6.	Bank forg. adó és költség - - -	—	—	6	06
7.	Adminisztrációs költségekre - - -	—	—	175	—
8.	Rajzok készítéséért - - - - -	—	—	30	—
9.	Klisék ára - - - - -	—	—	385	21
10.	Írói tiszteletdíjakra - - - - -	—	—	1422	—
11.	Nyomdai költségekre Hadtört. Köz.	—	—	2167	10
12.	Gyalóky J. kiadványának költségeire - - - - -	—	—	1279	60
13.	Flóadó tiszteletdíja - - - - -	—	—	400	—
	Összesen :	6552	85	5864	97
	Levonva a kiadást - - - - -	5864	97	—	—
	Marad 1931. év végén - - - - -	687	88	—	—

azaz Hatszáznyolcvanhét pengő 88 fillér maradvány.

Budapest, 1931. évi december hó 31.-én.

Pilch Jenő
előadó.

IV.

Ünnepi beszédek.

1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr elnöki megnyitója az 1932. március 21-én tartott összes ülésen.

Tekintetes Akadémia!

Tegnapelőtt telt le száz év a Vámbéry Ármin születése óta. Ez az évnap bennünket megemlékezésre kell, hogy indítson Vámbérynek szoros hozzánk tartozása és egészen különleges kiválósága miatt.

Az Akadémia őt már mint 28 éves ifjút, 1860-ban választotta tagjává s mindjárt a következő évben összegre nézve szerény, de az ő helyzetében döntő fontosságú segíellyel támogatta őt abban az ázsiai útjában, amely egész tudományos működésének alapjául szolgált. Vámbéry azután az akadémiai hierarchia minden fokán felemelkedett a levelező tagságról a rendes tagságon át a tiszteleti és igazgató tagságig; nyolcvanadik születésnapja alkalmából küldöttségileg üdvözöltük őt s elhúnya után kitűnő, már szintén elhunyt tagtársunk, néhai Goldziher Ignác — akkor az I. osztály elnöke — mondott róla emlékbeszédet, míg egy másik tagtársunk, Munkácsi Bernát, az akadémiai Szemlében ismertette részletesen tudományos működését.

Vámbéry azok közé a kevés magyarok közé tartozott, akik tisztán tudományos munkásságuk alapján, elmondhatjuk, hogy világhírré tettek szert. Ő rendkívül vonzóan és érdekesen leírta s angol nyelven is kiadta a saját életrajzát »Küzdelmeim« cím alatt; e könyve az angol beszélő népek körében közkézen forog. Sok éven át egyik legkeresettebb s legünnepeltebb munkása volt az angol publicisztikának, akinek minden megszólalására fölfigyelt az angol politikai világ, mert ő volt az, aki felfedező és kutató útjain szerzett tapasztalatai nyomán elsőként mutatott rá egy új világproblémára: az orosz hatalom terjeszkedésére Ázsiában és az ebből az ottani angol birtokokra háramló veszélyre. Így nyertek az ő útjai, könyvei és cikkei nagy politikai horderőt is azok tudományos fontossága mellett.

Munkásságának tudományos értékére nézve megem-

lékezésében Goldziher Ignác találóan hasonlítja őt Columbus Kristófhhoz, aki a nyugati irányban Keletindia felé vezető út keresésére indult ki és váratlanul egy ismeretlen, új világrész felfedezője lett. Vámbéry is, mint Kőrösi Csoma és oly sokan nemzetünk eredetének keresője volt; a cél lelkesítette, edzette, vezérelte őt. Hite szerint e célt is megközelítette, amennyiben nyelvünk keletkezésének új forrásait vélte fölfedezni és e fölfedezéséhez fanatikus hittel ragaszkodva, elméletével tagadhatatlanul nagy hatást gyakorolt kora magyarságára s bár tudományos tételei a nyelvészek körében sok ellenmondást idéztek fel, bizonyos, hogy a probléma megoldásához sok új, értékes anyagot szolgáltattak.

Azonban utazásai és fölfedezéseinek soha el nem vitatható értéke másban: a török-tatár népek keleti csoportjainak nyelvészeti és néprajzi megismerésében rejlik; a török filológia és etnográfia az, amiben ő úttörő lett, s amiben munkái a tudomány nagyjelentőségű előhaladását és gyarapodását eredményezték. Ezekhez az eredményekhez méltán csatlakoznak a földrajzi ismeretek terén tett fölfedezései és megállapításai.

Egyénisége a tudomány történetében egészen kivételes és különleges, fényes igazolása annak, hogy a tudomány terén is az emberrel veleszületett hivatásérv és bizonyos erkölcsi erők könnyebben pótolhatják a szellemi képzés eredeti hiányait, mint a legdúsabb kiképzés amazok hiányát. Vámbéry a legszegényebb sorsból felvergődve, mégcsak középiskolai tanulmányai bevégzésének se bírta föltételeit, mikor mint testileg béna ifjú nekiindult, hogy rajongó hittel a tudománynak új világot fedezzen fel. Teljesen autodidakta módon szerezte meg nemcsak kutatásának összes szükséges előismereteit, hanem a keleti nyelveknek s a modern világnyelveknek ritka teljességű ismeretét is. És micsoda lelki erőket kell feltételeznünk annál, milyen önuralmat és önfegyelmezést s mekkora alakoskodási képességet, aki nemcsak az idegen népeknél, melyeket meglátogatott, hanem azoknál a vándor koldusderviseknél is, kikhez tudományos céljai érdekében szegődött, akikkel hónapokon át mindennap és folytonosan érintkezett, képes volt azt a hitet kelteni és fenntartani, hogy ő nem közéjük befurakodott idegen, hanem közülök való, fajuk, vallásuk, nyelvük, hivatásuk osztályosa.

A Vámbéry élete művének értékelésénél ránk nézve

különös fontossággal bír szerepe a magyarországi orientaliztika megalapítása körül. Keleti származásunk, földrajzi elhelyezkedésünk, állásunk az európai kultúrtörökrekvések terén egyaránt megkövetelik, hogy Magyarország a Keletre vonatkozó tanulmányok terén előkelő szerepet vigyen. Amennyire e követelménynek ma megfelelünk, az legnagyobb részben a Vámbéry érdeme. Ő mint egyetemi tanár, valóban iskolát alapított; legelőkelőbb orientalistáink büszkén vallották és vallják magukat az ő tanítványainak.

Sőt mi több, ő nemcsak hogy az orientalista tanulmányok megindítója lett nálunk, hanem kitűnő írói tolla által, mely mindig össze tudta kötni az ismeretterjesztést az érdekkeltéssel s alaposság mellett mindig tudott népszerű, sőt élvezetes is lenni, széles körökben keltett érdeklődést a keleti tanulmányok iránt s szerzett népszerűséget azoknak.

Hervadhatatlan érdemeinek Akadémiánk mindig hű és hálás hirdetője lesz, s mi, kik őt még személyesen ismertük, kegyeletesen fogjuk átörökíteni emlékét az ifjabb nemzedékekre.

2. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr üdvözlő beszéde báró Wlassics Gyula ig. és t. t. úr előtt nyolcvanadik születése napján 1932. március 17-én.

A M. Tud. Akadémia képviselőjében Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr, továbbá Pauler Ákos r. t. osztályelnök, Fináczy Ernő ig. és r. t. osztálytitkár urak és a főtitkár megjelentek báró Wlassics Gyula ig. és t. t. úrnál, akit nyolcvanadik születésnapján az Akadémia nevében a következő beszéddel üdvözölt:

»Mélyen tisztelt Barátom!

Már 46 éve annak, hogy az Akadémia Téged tagjává választott és e 46 év alatt mindig díszes és büszkesége voltál Társaságunknak, amely örömmel tapsolt már a fiatal büntetőjogász sikereinek, majd rövid idő múlva Téged a rendes, később a tiszteleti és az igazgató-tagok közé emelt és Széchenyi helyét a másodelnöki székben három éven át Reád ruházta.

Az utolsó évtizedben, amikor tudományos és irodalmi munkásságod már túlterjedt a büntetőjog keretein

s a közjog, különösen pedig a nemzetközijog területére is kiterjedt, Társaságunk méltatva egész jogtudományi nagybecsű munkásságodat, az illetékes bizottság és osztály javaslatára 1921-ben Neked ítélte oda a Nagyjutalmat. Ez a szoros kapcsolat és bensőséges viszony nem volt egyoldalú, hanem mindig kölcsönös, mert míg Akadémiánk igyekezett minden díszet Reád, mint egyik legkitünőbb tagjára ruházni, másrésről Te is mindig hű voltál Akadémiánkhoz, s mint vérbeli tudós, igazán akadémikus óhajtottál lenni. Csak természetes tehát, hogy ez a hosszú, bensőséges viszony nemcsak tiszteletet és elismerést vívott ki Neked az Akadémia tagjai körében, hanem fölkelte az őszinte nagyrabecsülés, szeretet és ragaszkodás érzéseit, amely érzésekkel kívánjuk most, hogy az a csodálatos erő, szilárdság és kitartás, amelyet a Gondviselés jóvoltából hosszú időn át meg tudtál óvni, tartson sokáig és tegyen képessé Téged a további munkára is». Az üdvözlő beszédért báró Wlassics Gyula ig. és t. úr néhány szóval mélyen meghatva mondott köszönetet.

3. Csánki Dezső ig. és r. t. másodelnök úr megnyitó beszéde az id. báró Wodianer Albert alapítványa szerint Schneider Ferenc szegedkörnyéki és Lerner József piszkei igazgató-tanítóknak ítélendő, illetve elküldendő 500—500 pengő jutalomról.

Tekintetes Akadémia!

A Báró Wodianer Albert emlékére, az alapítvány kamatainak felhasználásával, a M. Tud. Akadémia bevételeiből két kiváló elemi iskolai tanító részére odaítélhető volt a folyó évben is 500—500 P jutalom. Az Ügyrendünk értelmében e tárgyban kiküldött bizottság a folyó évben március 7.-én tartotta ülését Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr elnöklete alatt.

A bizottság beható vizsgálat alá véve a beérkezett javaslatokat, a Tek. Akadémiának a folyó évi két jutalomra ajánlta *Schneider Ferenc* Szeged-környéki és *Lerner József* piszkei állami elemi iskolai igazgató-tanítókat.

A nevezettek közül *Schneider Ferenc* 53 éves, és 35 éve működik a tanítói pályán. Ezelőtt 12 évvel került Fiuméből Szegedre. A bizottság megállapítása szerint komoly, higgadt, nyugodt megfontolású, fegyelmezett tanító,

aki mintaszerűvé tette körzetének iskoláit. Szeged tanyavilágában részese a nép minden gondjának, lelkiismeretes, meleg gondozója a lakosság érdekeinek, 1920—24-ig Szegeden a népművelési titkári tennivalókat is végezte, alelnöke a Vármegyei Általános Tanító-Egyesületnek; fiumei tanító korában másodmagával egy olasz nyelvtant is szerkesztett, most a szegedi egyetemen a német nyelv lektora.

Lernyei József 57 éves, nős, hét gyermeke van, 38 éve állami elemi iskolánál tanító és pedig 35 évet meghaladó idő óta egy helyen, Piszkén, Komárom megyében. Magatartása elsőrangú; megszerezte tapintatos és értékes munkálkodást fejt ki, a községi élet minden mozzanatában fáradhatatlan tevékenységgel vesz részt, megszervezője és vezetője a községi Olvasókörmek és Tűzoltó-Együletnek, irányítója a községi Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetnek.

Egyúttal a bizottság a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak elismerésre, illetőleg megfelelő jutalomra ajánlta a következő, érdemes tanférfiakat:

Biró Sándor 57 éves, állami iskolai igazgató-tanító Miskolcon; 37 éve tanít;

Bartha Béla 58 éves, állami iskolai igazgató-tanító Jászberényben; 39 éve tanít;

Lévay Márton 61 éves, ref. iskolai igazgató-tanító Hajduböszörményben; 36 éve tanít;

Mészáros Dezső 60 éves, róm. kat. iskolai igazgató-tanító Alpáron; 40 éve tanít.

A miniszteri elismerésre ajánlottak mindegyike derék tanító, aki tiszteletreméltó magatartásával és munkásságával méltán rászolgált a nagyméltóságú Kormány jutalmazására.

A bizottság javasolta, mondjon a t. Akadémia köszönetet a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak a bírálati anyag beszerzéséért, valamint Rákos István és Háros Antal uraknak a minősítési jelentés körültekintő, gondos és szakavatott kidolgozásáért.

A Tekintetes Akadémia a kiküldött Bizottság e javaslatát már március 21-iki összes ülésén határozattá emelte. Ezuttal csupán a további teendőkről kellene határozni. A szokás eddig rendszerint az volt, hogy a jutalmazandó tanítók a jutalom-összeget itt az Akadémia színe előtt vették át az Akadémia elnökétől, aki azt ekkor megfelelő beszéd kíséretében nyújtotta át a kitüntetett tanítóknak.

Most azonban ez a két érdemes tanító az Akadémia főtitkári hivatalához intézett bejelentése szerint erre az ülésre gyengélkedés miatt nem jöhet el, s ezért a Tekintetes Akadémia hozzájárulását kell kérnem arra nézve, hogy a jutalom számukra, amint ők is kérik, postán küldessék el, ami különben már máskor is megtörtént.

Amennyiben a Tekintetes Akadémia e javaslatot is elfogadni méltóztatik, ezt határozatképen kimondom azzal az igérettel, hogy e határozat szerint fogunk eljárni.

Mielőtt azonban más tárgyra térnénk át, legyen szabad nekem ez alkalommal — különösen miután a két tanító távolmaradása miatt a szokásos és bizonyos tekintetben kívánatos szerény ünnep elmaradt — a nagyérdemű alapítóról is kegyeletesen megemlékeznem.

Amit mondandó vagyok, ebben a magas társaságban mindenki tudja ugyan, de úgy érzem, a lélek és helyzet parancsa szerint azt, ha talán ismétlés is, ismételni kell.

Az alapító főleg a tudást — az Akadémia kifejezésével élve, a tudomány terjedését — kívánta áldozatával elősegíteni, de ezenkívül nagy megértéssel kiemelte, hogy a gyakorlati életre is nevelni akar, továbbá, hogy a tanítótól az erkölcs ápolását is megköveteli, s hogy a gyermek-fiatalságnak ezt a vezérét működésében a szeretet vezérelje.

A tudomány és gyakorlati élet követelménye egymásnak ellenmondani látszik ugyan, az erkölcs és szeretet kiemelése azonban sokminden ellenmondást kibékít.

Én nem merem kicsinyelni vagy hallgatással mellőzni ezt az anyagiakkal is megalapozott nemes elhatározást. Mint történetíró és gondolkodó e pillanatban, röviden — hogy vissza ne éljek — két legfőbb megállapítással okolom meg e nézetemet.

Egyik a mai korszaknak szerencsétlen politikai és gazdasági alapon kialakult zűrzavaros lelki állapota, mely civilizációnkat itt bent és ott kint mindenféle *gyarlósági és bűn-járványokkal*, gazdasági és pénzügyi téren visszaélésekkel, itt-ott a becsületesség megcsökkenésével, lelkiekben pedig tépelődésekkel, sőt kétségbeeséssel és elvadulással, a világ teremtése és a civilizáció szerint létrejött természeti és társadalmi törvények megtagadásával, gyilkosságokkal és öngyilkosságokkal fertőzi meg és éktelelenti.

Holott épp ma van szükségünk — és ez a *másik*

megállapítás — különösen nekünk, akik ráfogások, sőt rágalmiak alapján annyit veszítettünk, — hogy a legerősebb akarattal *mindig csak előre és felfelé* törekedjünk; azon szép és értékes példák után — hiszen van elég —, melyeket történelmünk századai felmutatnak. És minden jó eszköz felhasználásával — *ilyenek az alapító nemes és szép gondolatai is* — emeljük a tömeg műveltségi és erkölcsi szintjét, fejlesszük az egyéni képességeket szenvedés és küzdelem közepette is.

Ezért ezt az ünnepi jellegű pillanatot felhasználva, magasztalnunk kell az alapító több mint három évtized előtti nemes elhatározását, hálánkat kell hirdetnünk példaszzerű áldozatáért, s kívánjunk áldást emlékezetére.

V.

Bizottsági jelentések.

1. Jelentés

a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról.

Terjedelmes és nagyhatású irodalmi munkásság az, mellyel a Nagyjutalmi Bizottságnak a jelen évkörben (1923—31) számot kell vetnie. Ez a kilenc év egyáltalán tudományos életünknek és különösen tárgyunknak, az esztétikának és irodalomtörténetnek egyik legjelentősebb korszaka, páratlanul élénk, termékeny és a messze jövőre is kiható alapvetése. A háború s az azt követő néhány év alatt tudományos életünk is dermedt állapotba merült; sem a kellő közhangulat, sem anyagi eszközeink nem voltak meg, nemcsak a közzétételhez, hanem az alkotáshoz sem; a külföldről elzárva, az ottani, bennünket mindig nagy mértékben érdeklő és előresegítő tudományos mozgalmak híre is csak gyéren jutott el hozzánk. Alighogy állami és közéletünk nyugodtabb mederbe jutott, irodalmi életünk is felszabadult a lidércnyomástól s a régi és ifjabb tehetségek egész gárdája állt elő, hogy évtizedek alatt megértelt kutatások eredményeit, vagy új utakon járó merész elgondolásait közlétegye.

Azonban akár tudományunk régebbi munkásainak, akár az új nemzedéknek tevékenységét tekintjük, nyilvánvaló bennük valamely egységes szellem jelentkezése. A pozitívizmusnak anyaggyűjtő, részletekbe merülő, specia-

listaságra törekvő színével szemben korunkat inkább az összefoglalásra, szintézisre való törekvés jellemzi és bár a pozitív kutatást is természetszerűleg folytatni kénytelen — s itt az előző kornak nagyértékű munkássága is rendelkezésére áll, sőt voltaképp lehetővé teszi a magáét —, mégis e speciális kutatások eredményeit is egy nagy egység részeként kívánja látni, illetőleg egy összefoglaló alap gondolatból kiindulva, mint annak igazolását felmutatni.

E célkitűzések következményeként a nagyszabású s így a Nagyjutalom feltételeinek elsősorban megfelelő munkának oly bővében vagyunk, mint alig más pályázat alkalmával. Mig azelőtt tudósok egész sora szövetkezett, hogy egy-egy összefoglaló munkát, mint pl. Beöthy-Badics *Képes Irodalomtörténete*, a Szilágyi-féle *Millenniumi történet*, vagy Beöthy Zsolt *Művészettörténete* létrehozson, most ily nagyszabású feladatok elvégzésére a tudós egymaga vállalkozik. A pozitívizmus kora inkább a részletek beható ismeretére és feltárására vetette a súlyt, a jelenkor tudósa előtt a mű egységes szelleme a döntő s az alapul szolgáló rendszer feltüntetése az értékesebb.

Innen van, hogy ez a kor, új alapokon bár, de több tekintetben a múlt század közepének törekvéseit látszik folytatni. Épúgy nem riad vissza a hatalmas összefoglalásoktól, új rendszerek alkotásától, mint amaz. Brandenstein Béla az esztétika oly teljes épületét adja, amely őt Greguss Ágost utódává teszi. Beöthy Zsolt Fechner nyomain induló pszichológiai esztétikája csupán egyetemi előadásainak könyvatos iveriben maradt töredékesen reánk s inkább konkrét példáinak, a költői és képzőművészeti remekeknek elemzésében kiváló, semmint rendszerének felépítésében. Böhm Károly axiológiai esztétikája, mint nagy filozófiai művének (*Az ember és világa*) betetőzése, maig sem került kiadásra. Pauler Ákos is mint filozófiai diszciplínát illesztette be az esztétikát sok tekintetben eredeti rendszerébe, de inkább csak körvonalait adta. Most tanítványa, Brandenstein Béla egy majdnem 400 lapos könyvben az esztétika teljes, új alapokon felépített rendszerét nyújtja. *Művészetfilozófiának* nevezi, tehát nem esztétikának, ezt amannak részéül kívánja tekinteni. A művészetfilozófia így nem lélektani és nem értékelméleti tudományág, mert nemcsak a műalkotó és műfelfogó lelki tevékenységeket vizsgálja, hanem ezeknek tárgyi hatásait, a műalkotásokat

is sajátos valóságukban, tartalmukkal, értelmükkel és jelentőségükkel egyetemben. Ő a művészetfilozófiát metafizikai alapon építi föl, bármennyire hatványozottan élte is át ép ez a tudományág a filozófia egyetemes válságát. A filozófia egészétől elszakadt, külön életre korlátozott esztétika nézete szerint talajtalan. Ép ezért általános filozófiai alapvetést bocsát előre s a tulajdonképeni esztétikát ilymódon megalapozva fog hozzá a művészetfilozofia épületének felemeléséhez, sok új állásfoglalást, eredeti megfigyelést és részletes műelemzést is adva, melyek művét, világos nyelve által is, esztétikai irodalmunk kiváló termékévé teszik.

Nem ily rendszeres alapon, de mégis az egység elvét képviselve szerkesztette meg Mitrovics Gyula *A magyar esztétika történeté-t*: szintén oly törekvés, mely Erdélyi Jánosig nyúlik vissza s Jánosí Béla munkásságában már közeljutott a megvalósuláshoz. Jánosít időelőtti halála megátolta terve kivitelében, csupán töredékeket nyujthatott, melyeket Mitrovics azután fel is használt. Művét a legújabb korig kiterjesztette s így fogyatkozásai és hiányai mellett (sőt nem kis részben ép ezek által) érdemes alapot nyujtott a továbbfejlődéshez, mikor esztétikai törekvéseink egész képét feltárta.

Hasonlóképen Pintér Jenő munkássága mintegy a Toldy Ferencét folytatja. Egymaga dolgozza fel irodalmunk történetét kezdettől a mai napig. Irodalmunk fogalmát pedig nemcsak a magyar szépirodalomban látja, hanem mindabban, ami a magyar föld lakóinak szellemi életét kifejezi; felveszi tehát a latin nyelvű magyar irodalmat is, sőt tekintettel van a nemzetiségek irodalmára is, amely — mint ma már látjuk — sok tekintetben a magyar szellemi élet kisugárzása, magyar hatások alatt létrejött irodalom. Mindezt pedig oly széles művelődéstörténeti keretbe állítja be, mint eddigelé egyik irodalomtörténetünk sem. Művének eredetisége tehát egyrészt az irodalomtörténet kereteinek szélesebbkörű és így helyesebb megállapításában, másrészt e keretek betöltésének módjában van. Irodalomtörténete a filológiai részletmunkálatok évtizedeken át felgyűlt eredményeit egységbe foglalja, mindeniket a maga tárgyi helyére illeszti s az egészet, alkalmmilag egyéni felfogását is érvényesítve, folyamatos elbeszélésbe önti. Rendszere épen ezért történeti, legújabb nagy összefoglalásában méginkább, mint korábban. Mindezzel előbbre

vitte irodalomtörténeti tudásunkat s azáltal, hogy annak egész anyagát feltárta, magának a további kutatásnak is kiinduló pontjául szolgál. Joggal állíthatjuk, hogy könyvei nélkül az irodalomtörténet tudománya nem haladt volna annyit, mint amennyit újabban tényleg haladt. Jelen nagy, nyolc kötetre tervezett irodalomtörténetében is épúgy, mint az előzőkben, főcélja mindenekelőtt ismertetni az egyes irodalmi termékeket, méltatni, bírálni őket s felsorolni a problémákat, melyek hozzájuk fűződnek. Mindehhez hozzácsatolja az egész róluk szóló irodalmat, tehát oly repertoriumot ad, mely a külföldi irodalomtörténetekben csak az u. n. Grundriss-ekben volt eddig szokás. Így egyúttal ezek hiányát is pótolja. Adatai mindig pontosak, megbízhatók, kifogástalanok. Stílusa könnyen folyó és mégis tartalmas; sok száz adatát úgy illeszti be szövegébe, hogy egy pillanatra sem lesz szárazzá, vagy válik áttekinthetetlenné. Mindezzel eléri, hogy irodalomtörténete nélkülözhetetlen segédeszköz mindazok számára, kik a magyar irodalomtörténet iránt érdeklődnek, vagy épp munkásai kívánnak lenni. Jelen műve már negyedszázados munkásság eredménye. 1909-ben jelent meg első, hat kötetre tervezett irodalomtörténetének négy köteté. Ezt követte a magyar irodalom egész anyagát két kötetben feldolgozó irodalomtörténete: *Tudományos rendszerezés két kötetben*, melyet már a kilenc év előtti Nagyjutalmi jelentés meleg méltatásban részesített. Munkatársa volt a *Műveltség Könyvtára* Ferenczi Zoltán szerkesztette irodalomtörténeti részének is s ő írta meg benne irodalmunk újabb korának történetét. Iskolai irodalomtörténetét és olvasókönyvét nem említve, megírta még a magyar irodalom történetét a nagyközönség számára is (*Képes kiadás. 1928*, két kötet). Pintér tehát a magyar társadalom minden rétegének szükségletét ki akarja elégíteni s valamennyinek figyelmét nemzeti szellemünk kincseire irányítani. Anyagát így többszörösen is átgondolva és feldolgozva értékesíti mostani legnagyobb művében, mely anyagát az eddig megjelent négy kötetben 1800-ig viszi. E mű koronája kíván lenni eddigi tudományos törekvéseinek. Irodalomtörténeti munkájának szolgálatába állította folyóiratát, az *Irodalomtörténet*-et is, ahol koronként összegyűjti és gyűjteti mindazt az anyagot, melyre nagy művéhez szüksége van. Páratlan szorgalma és munkabírása remélni engedi, hogy célját el is éri s befejezi művét, melynek már eddigi kötetei is, amint a

magyar irodalomtörténet korszakait századról-századra elénk-tárják, önmagukban is befejezett egészeknek tekinthetők.

Másik nevezetes jellemvonása a szóbanforgó időszaknak, mely szintén filozófiai elmélyedéséből következik: *a módszerességre való törekvés*. Az irodalomtörténet szinte forradalmi átalakuláson megy keresztül napjainkban. A tényekről referáló elbeszélésből, írói életrajzból és szép-irodalmi essayból, miután a filológiai részletmunka nem bizonyult elégségesnek s természettudományi módszerekkel hasztalan kísérletezett, most kezd valódi genetikus történetírássá válni. Vezérgondolata az, hogy az irodalomtörténet *stílustörténet* s közös alapon áll a többi művészetel, főként a képzőművészetekkel és a zenével. Stíluson itt nemcsak az előadás módját kell érteni, hanem azt az egész lelkiséget, mely benne, mint formában, megnyilatkozik. A stílusok a képzőművészet szemmel látható termékein voltak aránylag legkönnyebben megfigyelhetők s így ott alakultak leghamarább rendszeré; ennek kategóriáit, mint általános műtörténeti alapot veszi át mindinkább az irodalomtörténet is. Különösen a barokk, rokokó és biedermeier vonultak be mint egy évtizeddel előbb még alig ismert kategóriák az irodalmi stílusok közé s alakítják át főként a XVII—XVIII. s a XIX. század első felének képét.

Ez irodalomtörténeti módszerrel egyidejűleg más módszerek is találtak művelőket. Horváth János az irodalom társadalmi vonatkozásait emeli ki, mikor az író és közönség viszonyát vizsgálja s az irodalmi művet az írók és olvasók szellemi viszonya közvetítésének tekinti. (Minerva. I.) Kemény Zsigmond *Élet és litteratura* című tanulmányához nyúl itt vissza, ki először érvényesítette nálunk e szempontot az irodalmi tények vizsgálatában. Horváthnak *A magyar irodalmi műveltség kezdetei* című legutóbb megjelent munkája tulajdonképen egy módszeresen felépített magyar irodalomtörténet első kötete. — A szerző, a kiadó és az olvasó közönség viszonyának vizsgálata a főtárgya Thienemann Tivadar *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című művének is. Az irodalomnak mintegy szellemi élettanát akarja adni, mikor fejlődését a szóbeliség, kódexírás és könyvirodalom formáin át vezeti s a műve mögé névtelenül elrejtőző, majd a kiadó karján, jelentkező s végül az öntudatos, halhatatlanságra törekvő írói egyéniség képét sok eredetiséggel és filozófiai elmélyedéssel megrajzolja.

Az ő folyóirata, a *Minerva*, tett legtöbbet az új elméletek ismertetéséért és műveléséért. — Farkas Gyula Nádlernek faj, táj és felekezetre építő szociológiai módszerét alkalmazza irodalmunk felújulásának korára *A magyar romantika* című művében. Szerinte a magyar romantika nem más, mint a dunántúli katolikus és a tiszántúli református írók kézfogása: felekezetmentes egyesülése egy közös, nemzeti irányú irodalomban. Azonban őt is jobban érdeklik az irodalmi mű keletkezésének körülményei, mint maguk az irodalmi művek. Színes és újszerű képét kapjuk tőle az irodalmi életnek, de ne feledjük, hogy élet és irodalom nem mindig azonosak: az irodalom a maga ideáljaival előtte járhat a valóságnak s magának az irodalmi műnek is más lehet az értéke a tiszta művészet, mint a közönség szempontjából. Oly költemények, mint Kazinczy: *A hit szava*, vagy Berzsenyi *Fohászkodása* egyetemesen keresztények már akkor, mikor a magán- és társas életben még a felekezeti szempontok erősen uralkodtak. Katona *Bánk bánját* csak egy későbbi közönség tudta méltányolni, nem az, amelynek számára készült. (V. ö. Nagy József: Új elmélet az irodalomtörténetről. I. K. 42.)

Hogy azonban irodalomtörténetíróink egyáltalán mily fontosnak tartják a módszer kérdését, más úton haladó tudósaink eljárása is tanúsítja. Császár Elemér mielőtt megírta *A magyar kritika történetét*, külön könyvben számolt be elméletéről. Beható és mindenoldalú vizsgálat alá vette a kritikát mint műfajt, kimondta jogosultságát, megállapította irányait és fajait, vizsgálta viszonyát a rokontudományokhoz s kitűzte feladatait. Hasonlóképen Szinyeyi Ferenc is egy akadémiai értekezésében adta a regény elméletét, amint az *A magyar regény és novella története* című művének írása közben kialakult.

Az 1923—31. évkör gazdag terméséből kiemeljük még a következő munkákat:

A művészettörténet terén jeles alkotások: Hekler Antal *Michelangelo* életrajza, Lázár Bélától *Fadruszé és Zichy Mihályé*, Divald Kornél: *Magyarország művészeti emlékei*, Péter András: *A magyar művészet története*, Hoffmann Edit: *Régi magyar bibliofilek*, Rados Jenő: *Magyar kastélyok*, Tragor Ignác: *Vác műemlékei és művészei*.

Irodalomtörténeti téren kiválnak két elhunyt jelesünk összegyűjtött művei: Beöthy Zsolt *Romemlékek* című

két kötetes nagyértékű tanulmányorozata, melyet még szerzője adott ki. Riedl *Petőfi*-jét azonban már Sikabonyi Antal gondos keze illesztette össze a szerző dolgozataiból és töredékes jegyzeteiből. Így is értékes mű, mely méltóan társult volna az érdemes szerző Arany Jánosához. Kéky Lajos a tanítványi hála melegével s a szakember együttérzésével írta meg *Beőthy Zsolt* életrajzát az *Irók és Költők* című gyűjtemény számára. Új szempontokat hoz és sok új adatot tár fel Eckhardt Sándor *A francia forradalom eszméi Magyarországon* című kötetében; ő más műveiben is jeles kutatója e nevezetes korszaknak, midőn irodalmunk az akkor Európában uralkodó francia eszmevilág hatása alá kerül. Négyesy László két művével is képviselve van: 1925-ben *Gróf Festetics György a magyar irodalomban* című művével nyerte el a Kisfaludy-Társaság pályázatán Festetics Tasziló herceg díját; értekezése a Lakatos Vincétől szerkesztett Keszthelyi Helikon-ban látott napvilágot. 1931-ben Kazinczy pályáját írta meg halálának százados évfordulója alkalmával a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. Sik Sándor *Ady, Gárdonyi és Prohászka* címmel egy szépen megírt essay-sorozatot adott ki, bár alapfelfogása nem mindig megtámadhatatlan. Régi magyar irodalmunk jeles búvárlója, Dézsi Lajos a *Régi magyar költők* VII. kötetének szerkesztésével gyarapította érdemeit, valamint *A magyar történeti szépirodalom* című művével, mely a Hóman Bálint szerkesztette Történettudományi kézikönyv számára készült s alapos és gazdag repertóriumot is tartalmaz. Örömmel üdvözljük Voinovich Géza készülő *Arany életrajzát* is, melyből eddig két kötet látott napvilágot, 1860-ig kísérve Arany pályáját. Az eddigiek után minden reményünk megvan, hogy végre a leg-hivatottabb kézből fogjuk bírni Aranyhoz méltó életrajzát és költészetének méltatását. Mint egész, ez a mű is méltán fog futni bármely pályázaton.

Már inkább összefoglaló jellemű művek: Zoltványi Irén: *Erotika és irodalom* (Szent István könyvek) című műve, mely a kérdést az egész világirodalomra kiterjedőleg vizsgálja. Bartha József: *Két nemzedék irodalma*, mely főleg a zsidó szellem hatását kutatja újabb irodalmunk fejlődésében. Várkonyi Nándor *A modern magyar irodalom történetét* írta meg 1929-ig, szinte teljes anyaggyűjtéssel, józanul, tárgyilagosan, de inkább csak vázlatosan. Juhász Andor *A világirodalom élettörténetét* adja a Révai-féle Új

könyvek sorozatában, mintegy annak »lelkét« kívánva meg-rajzolni; ám a fiatal szerző ereje nem bizonyul elégnek nagyigényű célja megvalósítására. Jelentős siker lett része Pukánszky Béla *A magyarországi német irodalom története 1848-ig* című művének; eredeti kutatások alapján az irodalomtudomány modern színvonalán foglalkozik egy, a magyar szellem történetére is fontos hazai nemzetiség irodalmával, új világításba helyezve számos magyar irodalomtörténeti problémát is.

Huszi József *Janus Pannonius* című kötete évtizedes kutatás eredménye. Ő nyilván élethivatásának tűzte ki a magyar humanizmus történetének tanulmányát, Ábel Jenő és Hegedűs István örökének folytatását. Kissé bőbeszédű, de élvezetes stílusban mondja el a geniális humanista életét és működését, aki »először hozta a magyar Ister mellé Helikon babérkoszorús istennőit«. A tudományos apparátus Jegyzetek, majd Bibliográfia címen csaknem felét teszi a könyvnek: bírálja az elődök munkásságát és utat mutat a jövő kutatás számára. A szorosan vett filológiai munkán túl esztétikai méltatásai is jelesek. De Janusban nemcsak a költőt és tudóst figyeli, hanem az egyházi méltóságot, a Mátyás udvarában és politikája szolgálatában tevékenykedő államférfiút is, és végül elfogadható pszichológiai magyarázatát adja annak a lelki meghasonlásnak, mely később őt királyával szembeállítja s korai tragikus végének lesz okozójává.

Szinnyei Ferenc munkája, *Novella- és regényirodalomunk a szabadságharcig*, azaz 1818—48-ig, 12 évi gondos anyaggyűjtés eredménye. Császár Elemér kötete: A magyar regény története részben megelőzte, de e jeles mű mellett is megvan Szinnyei könyvének saját jelleme és értéke. Ő a regény mellett különös súlyt vet a novella történetére is, melyet a regénytől szigorúan el sem választ. Egyenként tárgyal és elemez minden számbajöhető regényt és értékesebb elbeszélést. E tartalmi elemzésen kívül nagy érdeme, hogy felkutatja forrásaikat is. Egy másik, óriási, nagyrészt külföldi irodalmat kellett itt számbavennie. Voltaire, Goethe, Sue és Balzac, Scott, Cooper és Bulwer épúgy sorra kerülnek, mint a Sternét utánzó német humoristák, Jean Paul, Saphir és követőik s a kísérteties E. Th. A. Hoffmann, ki Vörösmarty novelláira hatott. E mellett még a magyar regényfordításokat is figyelembe veszi; ezeknek, különösen a magyar regényirodalmat megelőző

korban, vagyis a Dugonics Etelkája és Jósika Abafija közé eső időszakra nézve van különös fontossága. Legfőbb érdeme a könyvnek a magyar életkép-irodalom feldolgozása, mely főként a közfigyelemnek a polgári életre való irányulásával jött divatba; azt a nagyrészt még németes színezetű társadalmat mutatja be, mely a harmincas-negyvenes évek Pestjére jellemző. Ez alapon színes képet rajzol a múltszázadeleji fővárosról, s annyira beleéli magát gondolkodásába, sőt nyelvébe és kifejezőmódjába is, hogy egész sorozat levelet tesz közzé (Napkelet 1923—4) saját fogalmazásában, mintha azok az akkori Pesten íródtak volna. Ezzel azt a műfajt folytatja, melyet előtte már Tóth Béla sikerrel kezdett meg Mikes leveleinek művészi utánzásával. Hatalmas anyagú műve néhol inkább adattár, mint rendszeres feldolgozás, de e nyersen odavetett anyag is szolgálhat még értékes vonatkozások alapjául.

Zsigmond Ferenc *Jókai* című könyve a nagy regényíró születésének százados fordulójára készült, miután a szerzőnek már 1916-tól megjelent idevágó tanulmányai előkészítették. Főérdeme, hogy megtalálta azt az alapot, mely egyedül alkalmas Jókai értékének megítélésében, mert írói jellemének legbelsőbb valóját jelenti. Gyulai és Péterfy Jókainak jellemrajzoló képességét tették vizsgálat tárgyává s mondtak felette kedvezőtlen ítéletet. Zsigmond Jókai képzeletét veszi központul s ennek beható elemzésével jut tárgyszerűen megállapításra. Jókai káprázatos színpompájú, szuverén hatalmú, döbbenetes erejű fantáziájához csak Vörösmartyé fogható irodalmunkban. Zsigmond Jókait mindvégig romantikus írónak tekinti s a romantika szempontjából lehet-e írónak nagyobb érdeme, mint a fantázia hatalma, melynek természete, hogy eltúlozza a dolgok igazi mértékét, akár a jó, akár a rossz irányában s épen az ellentétek szembeállításával kap meg, ragad el, vagy borzaszt bennünket. Jókainak szüksége van rá, hogy történeteit mesebeli, titokzatos, ellenőrizhetetlen helyen játssza le; képzelete ily helyeken szabadon csaponghat s kedvére kiélheti magát. Mély gondolkodásra valló megfigyelése Zsigmondnak a szabadságharc hatásának rajza Jókai írói fejlődésében. Jókai az eposzi felfogás színes világításában nézi egész forradalmunkat, melyben csak az is, ami ő vele egymagával történt egy esztendő alatt, sok volna akármelyik addigi fantasztikus elbeszélése számára. Az ő szemében a szabadságharc oly csodás jelenség, mely-

nek okait az emberi ész nem is keresheti, mert emberi akaratnál erősebb, titokzatos tényezők idézték elő. Ha némelyek kételkedni mertek az ő regénycelekvényeinek és jellemeinek élethűségében, a nagy mesemondó jóhiszeműleg, mondhatni fanatikus bizonykodással fordul hozzájuk eképen: »Hiszitek, hogy ilyen dolgok nem történtek a világon? aki kételkedik, jöjjön el, én elvezethetem még azokhoz a sírokhoz is, ahol ilyen emberek nyugosznak«. Jókai fantáziája a Victor Hugóéhoz hasonlít legjobban, de nem osztozik annak hideg nagyszerűségében, hanem felolvad valami olyan könny- és mosolyfakasztó érzelmességben, mely leginkább Dickensnek avatja királyi rokonává. Zsigmond fényes lapokat szentel Jókai humorának, főleg a néphumornak, mely annál inkább megnyilatkozott költészetében, minél inkább a nép felé fordul és fedezi fel értékét.

Hosszú évek szorgalma és beható kutatásának eredménye Papp Ferenc *Kemény Zsigmond életrajza* is. Maga a filológiai munka, melyet szerzőnk végzett, minden dicsőretet megérdemel. A helyszínen, Erdélyben: Pusztakamárán és Nagyenyeden végzett kutatásainak köszönhetjük Kemény eddig ismeretlen munkáinak felfedezését és közzétételét, mint *Izabella királyné és a remete* töredékei és tervrajza, *Az élet ábránd* című regénynek javarésze s *A hírlapszerkesztő naplójából* 12 lapnyi töredék. Áttanulmányozta szerzőnk az összes tárgyára vonatkozó sajtótermékeket is: a heti- és napilapok garmadáit, könyveket és röpiratokat, elsősorban a Kemény Zsigmond szerkesztette Pesti Napló évfolyamait, s az adatok oly meglepő gazdagságát bányászta ki, hogy azok alapján Keménynek nemcsak politikai és publicisztikai működését, társadalmi szereplését sikerült új és igazabb megvilágításba helyeznie, hanem általában e nyilvános szereplése mellett is zárkózott, sok tekintetben titokzatos lélek megértéséhez és műveinek keletkezéstörténetéhez is közelebb jutott. Filológiai mestermű, amint a különféle jegyek, vagy névtelenül megjelent cikkek erejéből kiválasztja azt, ami valóban Kemény egyik-másik jellemvonását viseli. Papp Ferenc mindenképp előtt Kemény életrajzát adja s ebbe az időrendi keretbe helyezi el írói és közéleti munkásságát is. Műve így elejétől végig egységes egésznek hatását teszi, melyben koronként majd a politikus, majd az író, majd a magánember nyomul előtérbe, egymást kiegészítve és magya-

rázva. Ez életrajzi keretbe vannak azután beillesztve azok a mélyreható fejtegetések, Kemény nagy regényeinek elemzése, melyek, mint művészi essayk egyaránt mutatják szerzőnk nagy esztétikai képzettségét, mélyenjáró felfogását és elsőrendű írói készségét.

Papp Ferenc Gyulai Pálnak egyik leghívebb tanítványa. Kemény életrajza sok tekintetben emlékeztet a Vörösmarty életrajzára. Toldy-Gyulai kora szerette hőseit talpazatra állítani, ünnepi köntösben bemutatni s előadását is emelkedett, művészi, olykor a patétikust sem kerülő stílusba öltöztetni. Szerzőnk is elsősorban a közélet férfiát látja Keményben, az abszolutizmus publicistáját, ki a politika viharai közül oly szívesen menekül a regényírás képzeletvilágába. Mi sincs tőle távolabb, mint a modern életrajzok intimitáskutatása, mely gyakran elfelejti az írókat a magánember mellett s leszállítja arról a magaslatról, hova épen kiemelkedő tulajdonságai juttatták. A mi szerzőnk azonban emberileg is reális képet ad Keményről: egymásután látjuk a nagyenyedi diákot, a szerelmes ifjút és férfiút, a zaklatott életű szerkesztőt, az élet apró bajjaival küzdő agglegényt s végül a megtört, elborult elméjű beteget, kit rokonai hazavisznek erdélyi szülőföldjére meghalni. Különösen Kemény szerelmeinek őszinte, meggható, mindig nemes színvonalon mozgó rajza mutatja be emberileg is igazán hősnöket s érteti meg egyszersmind költői alkotásmódját, mikor regényalakjait élő mintáira vezeti vissza.

Több mint négyszáz lapra terjedő, tekintélyes mű Császár Elemér könyve is: *A magyar kritika története a szabadságharcig*. Az irodalmi és színi kritika történetét tárgyalja benne 1848-ig, s ezzel oly művet alkotott, amilyen-nél a német irodalom nem rendelkezik s terjedelemben felülmúlja Brunetiére *L'évolution de la critique*-jét is, mely pedig Du Bellay-től Taine-ig vezeti tárgyát. Minden elismerésünkre méltó buzgalommal kutatta át évek hosszú munkájával a szépirodalmi folyóiratok kritikai rovatait s számol be lelkiismeretesen minden névvel és név nélkül megjelent bírálatról s e magábanvéve oly száraz anyagból, mely más kézben könnyen válhatott volna adathalmazzá, elevenen, élvezetesen megírt könyvet tudott alkotni. Császár műve a kritika fejlődését mutatja be. Három faját különbözteti meg, u. m. a normatív, a descriptív és az impresszionista kritikát. Ezek közül kezdetben a normatív

kritika uralkodott: a kritikus a klasszikus költőktől és műbíraktól tanulta elveit s ezek alapján ítélte, javasolt és kárhoztatott. E kritika helyébe Petőfi fellépésével a zseni szabadsága lép: a tekintély helyett az egyéniség hatalma. A kritika ekkor már inkább leíró. Itél ekkor is, de már azt kutatja: meg tudja-e az író csinálni azt, amit céljául kitűzött? Császár azonban nem marad csupán az elvek hideg légkörében. Ő oly otthon van a száz év előtti irodalmi társaságok személyei és ügyebajai közt, mint a maiaké közt is csak kevesen és képes egészen közel hozni hozzánk is. Az írókat mindenkori környezetükben mutatja be. Látjuk a húsból és vérből való embert is a maga hibáival és gyarlóságaival, hiúságával és irigységével, rokon- és ellenérzésével egyetemben. Így talán vesztenek abszolút értékükből, de nyernek emberi értékben, s ami fő, életteljességben. Különösen kiemeljük Kazinczy újszerű megítélését, Vahot, Frankenburg, Petrichevich Horváth Lázár találó jellemzését s Szontaghynak, Henszlmannak érdemeikhez mért igazságosabb méltatását. Császár könyve első kötete a magyar kritika történetének. Kiváló munka mostani alakjában is; nagyszabású alkotás, ha be lesz fejezve.

A megjelölt és részletesebben ismertetett művek közül több is megérdemelné akár a fő-, akár a mellékjutalmat. Mégis, minden körülményt mérlegelve, a bizottság a már ismertetett jelességein kívül monumentális nagysága, egyetemes és nemzeti fontossága s a szaktudományban kiváló gyakorlati jelentősége, valamint szerzőjének az irodalomtörténet szolgálatában évtizedeken át kifejtett odaadó és nagyszabású munkássága miatt *Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete* eddig megjelent négy kötetét kívánja az idei Nagyjutalommal egyhangúlag kitüntetni. A Marczibányi-mellékjutalomra pedig, szintén egyhangúlag, *Papp Ferencnek* főként írói jelességeivel: művészi előadásával és emelkedett erkölcsi felfogásával kiváló művét, *Kemény Zsigmond életrajzát*, ajánlja elfogadásra.

Budapesten, 1932. április 5.

Badics Ferenc t. t.
a bizottság elnöke.

Zlinszky Aladár l. t.
a bizottság előadója.

Négyesy László t. t. *Horváth János* r. t. *Baros Gyula* l. t.

2. Jelentés a Weiss Fülöp-díj odaítéléséről.

A Weiss Fülöp-díj ügyrendje szerint a folyó évben a közgazdaságtudomány körébe vágó munkának, esetleg — minthogy a díj megosztható — munkáknak lévén odaítélendő, a bizottságnak a lefolyt évtődben megjelent és e tudománykörbe vágó munkák fölött kellett szemlét tartania.

Mielőtt e szemle eredményéről beszámolnánk, szükségesnek tartjuk a szempontokat röviden jelezni, melyek bizottságunkat munkájában vezették. Beszámolóinkban természetesen figyelmen kívül maradnak a tisztelettel alulírottak tollából származó munkák. Figyelmen kívül hagyandónak véltük azonban azokat a kiváló munkákat is, melyek ugyan a szóbanforgó évkörben jelentek meg, de már a tek. Akadémia részéről más jutalomban részesültek. Az alapítvány ügyrendje nem zárja ki ugyan, hogy más jutalmat nyert munka e jutalmat is megkapja. Mégis a bizottság az Akadémia eddigi gyakorlatát követve, a már jutalomban részesült munkák körén kívül álló művek sorából igyekezett a szóbanforgó díjjal kitüntetendő munkát, illetőleg munkákat kiválasztani. Támogatja ez álláspontot az is, hogy az akadémiai jutalmak feladata a tudomány fejlődését minél szélesebb körben előmozdítani és így minél több érdemes szerzőt akadémiai jutalommal további munkásságra buzdítani. A lefolyt évtöd, miként szemlénkből kitűnik, különben is örvendetes gazdagságot mutat közgazdasági művekben, melyek közül több olyanról számolhatunk be, mely valóban tudományos értékkel gazdagította irodalmunkat. Van közöttük több olyan dolgozat is, mely az Akadémia más nagy közgazdasági díjainál a jutalmazottak mellett erősen figyelembejött.

A szép számban található nagyobb munkák mellett a bizottság mellőzhetőnek vélte a rövidebb értekezéseket, melyek között egyébként nem egy igen értékes tanulmány is található.

Mielőtt beszámolónkra rátérnénk, meg kell említenünk, hogy egy munka szerzője, *Gáthy István* a Chorindíjra azzal nyújtotta be könyvét, ha ezt el nem nyerheti, a Weiss Fülöp-díjra pályázik. Könyvének címe: *A munka társad.alma.* (Budapest, évszám nélkül.) A 425 oldalra terjedő könyv célja oly társadalomgazdasági rendszer vázolása, mely a kapitalizmus hibáit legyőzve, tökéletesebb

gazdasági összeműködést biztosítana. Ilyen volna szerző szerint a munka társadalma, melyet messzemenő részletességgel megrajzol. A könyv forrongó korunk terméke és egy nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb társadalmi rend iránti vágy szülte. A szerző a legnemesebb lendülettel és nagy idealizmussal gondolja el a jövő társadalmát és a gazdasági életét, milyennek szerinte a kapitalizmus továbbfejlődésével lennie kellene. Sajnos, azonban nemes lendületében a történelem erői és a reális társadalom ható tényezői iránt elveszti az érzéket. Keményen és sokszor találóan bírálja a fennálló gazdasági rendet, de megfeledekzik arról, hogy tökéletes és mindenkorra szóló társadalmi rendet nem lehet megvalósítani, mert a történelem erői folytonosan munkában vannak és a társadalmi fejlődés fázisai szerint más-más társadalmi szervezetet kívánnak. Aki ilyen rend lehetőségében hisz, letér a tudomány valós talajáról és szárnyalásában túlemelkedik azokon a határokon, melyeket az élet törvényei a társadalom alakulásának szabnak. Hogy a szerző szemei előtt a könyvében vázolt munka társadalmában egy tökéletes társadalmi berendezkedés képe lebeg, mutatja, hogy szerinte itt a szegénység és a nélkülözés meg fognak szűnni és a bűnök forrásai elapadnak. Az intézményesen megvalósult emberi testvériség megvalósulását várja rendszerető! Így azután Gáthy munkája a való élet tényezőitől eltávolodva, nem közgazdaságtudományi mű, hanem egy nemes lélek szép elgondolása arról, hogy milyennek kellene az embernek és a társadalomnak lennie, ha tökéletesség volna a földön.

Az előbb kifejtett elvek szem előtt tartásával vizsgálva az 1927—1931. években megjelent közgazdasági munkákat, a bizottság mindenekelőtt a Magyar Közgazdasági Társaság »Közgazdasági Könyvtár« című vállalatában megjelent két kötetrel foglalkozott. Ezek közül az egyik *Nagy Dénes: Az emberi munka bölcselete*. Budapest, 1930. című 143 oldalas munkája a bölcsélet, a szociológia és a közgazdaságtan határterületein mozog. Felépítése önálló és újszerű. Sokoldalú vonatkozásai az emberi munka természetéből következnek és a szerző nagy elmélyedésre való hajlammal vizsgálja e különböző vonatkozásokat. Irodalmi ismeretei elég széleskörűek és különösen a szociológia terén nagyon alaposak, de a szerző jeles közgazdasági képzettséggel is rendelkezik és így kellő alaposággal tárgyalja az emberi munkával kapcsolatos közgazdasági kér-

déseket is. Nem tér ki a szerző azoknak a kérdéseknek az útjából sem, amelyek közvetlenül a munka problematikájától messzebbre elvezetik és így több, csak széleskörű tudással tárgyalható közgazdasági kérdéssel is foglalkozik dolgozatában. Könyvének tulajdonképeni célja azonban ez irányban mégis mindig korlátozza és munkája egyvonalúsága érdekében e kérdések tárgyalása helyenkint meglehetősen vázlatos marad. Különösen gondosan foglalkozik a szerző a munkának értékelméleti vonatkozásaival és jól megalapozott érvekkel utasítja vissza a munkaértékelméletet. Nagy Dénes könyvének egész célkitűzésénél fogva természetesen nem lehet feladata a közgazdasági elmélet ama kérdéseinek kimerítő feldolgozása, melyek a munka problematikájával érintkeznek ugyan, de abban mégis mindig csak kapcsolatos kérdések szerepét játsszák. Így azután Nagy Dénes könyve — melynek választékos irányát és világos előadását külön kiemelendőnek véljük — lényegében mégis elsősorban szociológiai jellegű és így nem számítható az ex asse közgazdasági munkák közé.

Surányi-Unger Tivadar: A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései. Budapest, 1927. Meglehetősen részletes német kivonatóval együtt 280 oldal terjedelmű munkája is erősen a közgazdaságtan és a bölcsélet határmegyéjén mozog. Mégis lényegét tekintve, már szorosabb értelemben vett közgazdasági munka. Annak kérdésnek van szentelve, hogy a gazdasági politika alapelvei tisztán tudományos alapon megállapíthatók-e? Miként a szerző előszavában is előadja, a Max Weber nyomán a gazdaságpolitikai értékítéletek körül Németországban kifejlődött hatalmas vita ösztönözte arra, hogy e kérdéssel szembenézzen. A szerző e vitát behatóan figyelemmel kísérte és könyvében szépen ismertette, mindenekelőtt e kérdésben igyekszik állást foglalni. Felfogása szerint e vita csak úgy dönthető el, ha a tudomány feladatát nem tisztán az okserűség felismerésében, hanem a teleologikus összefüggések megismerésében is látjuk. Ennek alapján fog azután hozzá a kérdés megoldásához. Szerinte a közgazdaság célkitűzéseit két csoportra kell osztani. A gazdasági politika ugyanis nem választható el az állam célkitűzéseitől és így a gazdasági politikába mindenekelőtt az általános államcél szempontjai szólnak bele. Minthogy a gazdaságpolitikának ezek az államcélből következő primár célkitűzései nem magából a gazdaság fogalmából szár-

maznak és bennük metafizikai, erkölcsi és szociológiai képzetek döntő szerephez jutnak, a gazdasági politika heteronom célkitűzéseinek nevezi ezeket. Szembeállítja velük a gazdaságpolitika autonóm célkitűzéseit, melyek tehát magának a gazdaságnak a lényegéből folynak. Munkájában természetesen az autonóm célkitűzések vizsgálatára esik a súlypont. Ezeket a gazdaság fogalmából igyekszik levezetni, főképpen a Spann-féle gazdaságfogalom felhasználásával. E fogalomból a gazdaságpolitika három autonóm célkitűzését nyeri. Ezek: a termelékenység fokozása, a társadalmi szükségletek ranglétrája és a gazdasági egyensúly biztosítása, vagyis a gazdasági élet túlságos ingadozásainak az elhárítása. Ezen az alapon kívánja a gazdasági politikát, mint normatív tudományt felépíteni. *Surányi-Unger Tivadar* munkája mindenestre mélyen behatol a gazdaságpolitika problematikájába és ezzel oly kérdés megoldására tesz kísérletet, amely eddig irodalmunkban — bátran állíthatjuk — ma még megoldatlan. Azt persze alig lehet remélni, hogy a szerző megoldása minden oldalról helyeslést fog találni. A részéről a gazdaságpolitika autonóm célkitűzései gyanánt megjelölt szempontok közül az első, a termelékenység fokozása és a harmadik, a gazdasági egyensúly biztosítása — mint maga a szerző is elismeri — tisztán formális jellegűek és tartalmukat nagyrészt a másodikból, a társadalmi szükségletek rangsorolásából merítik. Ezekre nézve a szerző azt állítja, hogy, bár a történeti fejlődés folyamán a társadalmi szükségletek rangsora bizonyos kilengéseket mutat is, mégis minden adott időpontra vonatkozólag e szükségleteknek mozdulatlan egymásutánjával számolhatunk minden egyes nemzetgazdaságra vonatkozólag (184. oldal). Az a kérdés, hogy a szerző által a gazdaságpolitika autonóm célkitűzései gyanánt felállított normák mennyire emelhetők ki a formális postulatumok köréből és egyáltalában megtölthetők-e konkrét tartalommal, nyilván attól függ, hogy mennyiben és mily irányban adhatunk konkrét értelmet a társadalmi szükségletek rangsorának. E kérdés megoldásával foglalkozik a munka XVI. fejezete. Fejtegetései azonban inkább csak vázlatosak és tudomásunk szerint a jeles szerző most dolgozik azon a munkán, mely hivatva lesz erre vonatkozó beható tanulmányait rendszerbe foglalni.

További szemléje folyamán a bizottság örömmel állapítja meg azt, hogy a lefolyt évötödben a hazai gazdasági

fejlődés felkutatása több szerzőt foglalkoztatott. Így két munka is foglalkozik a magyar hitelügy fejlődésével. Az egyik *Alföldi Antal: A budapesti pénzüintézetek története napjainkig. Tébe-könyvtár 42. sz. Budapest, 1928. (220 old.)* A másik *Szádeczky-Kardoss Tibor: A magyarországi pénzüintézetek fejlődése. Közgazdasági Könyvtár IV. kötet. Budapest, 1928. (212 old.)* Hazánk közgazdaságának egy másik ágazatát dolgozzák fel fejlődése szempontjából *iff. dr. Csury Jenő és Marosi Imre: A magyar biztosításügy története. Budapest, 1931. (227 old.)* című munkájukban. Mindhárom könyv nyereséget jelent a magyar közgazdasági irodalom számára, mert mindegyik szorgalmas munka eredménye és a vizsgált adatok tanulságos feldolgozását találjuk meg bennük.

Míg e három munka gazdasági fejlődésünk újabb korszakával foglalkozik, a régebbi múlt egyik fejezetét dolgozza fel *Vonház István: A szatmármegyei német telepítés. Pécs, 1931. (525 old.)* című vaskos kötete. Alapos történeti kutatás eredménye és gazdag okmánytárral van felszerelve. A szerző rövid történeti bevezetés után gróf Károlyi Sándornak a XVIII. század első felében végzett telepítéseit ismerteti, majd pedig rátér a további Károlyi-féle telepítésekre. Vizsgálata beható és részletes. Mindenesetre hasznos munkát végzett a levéltári kutatások szempontjából, de miként Kovács Alajos tagtársunk a Magyar Statisztikai Szemle IX. évfolyama 1113—1117. oldalain közölt bírálatában kimutatta, a szerző módszere és eredményei ellen alapos kifogások is merülhetnek fel. Igazat kell adnunk e bírálatnak, amidőn szemére hányja a szerzőnek, hogy a hivatalos statisztikai adatokat nem használja fel kellően és csak néhány községből közli a felekezeti adatokat a népszámlálás szerint, egyébként majdnem kizárólag csak a római katolikus egyházmegyei sematizmusok alapján és e népszámlálási felvételek anyanyelvi adatait teljesen figyelmen kívül hagyja. Így azután az általa sváb községeknek elnevezett falvakban — bár ma már beigazolást nyert, hogy ott magyar katolikusok is voltak — minden római katolikus kivétel nélkül svábnak minősít. A népszámlálási adatok mellőzése folytán nem veszi figyelembe a magyarosodás folyamatát sem, melyet a népszámlálási adatok bizonyítanak. Ma, midőn Szatmármegye idegen uralom alatt áll, e hiba különösen fájó és mindenképpen elkerülendő lett volna.

A gazdaságtörténeten kívül jelentős munkákkal gazdagodott agrárpolitikai irodalmunk is. E téren mindenekelőtt *Mattyasovszky Miklósnak: A földművelés közgazdaságtana. Budapest, 1927. (379 old.)* című munkája jelent meg irodalmi szemlénk évkörében. A könyv szerzője régi munkása az agrárpolitikának és különösen alapos ismerője a magyar agrárpolitikai fejlődésnek, ami munkáját magyar szempontból különösen becsesté teszi. A könyv a magyar vonatkozások bőséges figyelembevételével mellett az agrárpolitika kérdéseinek rendszeres feldolgozását tűzte ki céljául. *Mattyasovszky* azonban ennél többet is kívánt nyújtani és könyvében azt vitatja, hogy a közgazdaságtan eddigi fejlődése folyamán elsősorban a kereskedelem és az ipar nézőpontjaiból indult ki és hogy ennél fogva szükség van egy önálló agrárközgazdaságtanra, vagyis mint ő mondja, a mezőgazdaság közgazdaságtanára. Amennyire jogosult természetesen a szerzőnek az az álláspontja, hogy a mezőgazdasági életnek külön politikája van, mely mint agrárpolitika már régóta része tudományunknak, épp oly nehezen fogadható el az, hogy jogosult volna egy külön agrárközgazdasági elmélet követelése. A közgazdasági elmélet ugyanis a gazdasági élet alapösszefüggéseinek feltárására van hivatva a maguk teljességében. Sem az ipar, sem a kereskedelem, sem pedig a mezőgazdaság részleges szempontjai külön-külön nem foglalhatnak helyet az elméletben és nem tehetők az elmélet tengelyévé, mert az a gazdasági élet törvényszerűségeit a maga alapösszefüggéseiben és a gazdasági élet egészét átfogó alapon van hivatva feldeírítani.

Az agrárpolitika körébe vágó másik munka, melyre a bizottság kiterjesztette figyelmét: *Seress László: Magyar agrárreformáció. 2. kiad. Budapest, 1931. (275 old.)* E munka, miként már az a körülmény is mutatja, hogy második kiadásban jelent meg, szélesebb körű olvasóközönségre talált. Ezen nem is csodálkozhatunk, mert egyrészt pedig az agrárproblémát oly szempontból világítja meg, mely ma nagy érdeklődésre talál, nevezetesen egy szélesebbkörű birtokpolitika igazát igyekszik bizonyítani. A munka azonban felépítésében távol áll a tudománytól, bár kétségtelen, hogy a szerző alaposan képzett és agrárpolitikai kérdésekkel behatóan foglalkozott. A munka még

fejezetekre sincsen osztva és mintegy egy fejezetként folyik elejétől végig.

Mezőgazdasági és általános kulturális szempontból egyaránt nagyjelentőségű kérdéssel foglalkozik *Gesztelyi Nagy László: A magyar tanya. 2. kiad. Budapest, 1928.* című, 288 oldalas könyve. Széleskörű helyszini és két mezőgazdasági kamara által eszközölt hivatalos, de a szerző által irányított vizsgálat eredménye. A tanyai viszonyok feltárásával a szerző kétségtelenül közhasznú és hazafias szempontból elismerésre méltó munkát végzett. Bár a könyv nem tudományos jellegű, tárgya fontosságánál és a szerző ernyedetlen buzgalmánál fogva, melyet a tanyai viszonyok tanulmányozásának éveken át szentelt, a bizottság mégis felemlítendőnek tartja akkor, midőn a lefolyt öt év közgazdasági irodalmáról beszámol.

Az ipari szervezet egyik alapvető kérdését, a közüzemek nehéz problémáját tárgyalja *Márkus György: Az állam magángazdasági tevékenysége, különös tekintettel a legújabb szocializálási törekvésekre. Budapest, 1930.* című, 215 oldalas könyve. Munkájában a szerző arra a kérdésre keres feleletet, hogy a szocializált termelés helyettesíthetné-e a mai kapitalista termelési rendszert és egyúttal feladatául tűzi ama határok megjelölését is, melyeken belül jogosultnak tekinthető a közüzem. Annak a felfogásnak terjedése, hogy a közgazdaságnak a kapitalisztikus szervezet talajáról való letérése a közgazdaság alapkérdéseit jobban oldaná meg, mint ahogyan erre a kapitalizmus képes, másrésről pedig a közüzemek tényleges jelentős térfoglalása a Márkus könyvében tárgyalt kérdés alapos megvizsgálását nagyon is indokolják. A szerző tudományos rendszerességgel fog munkához. Miután az állam magángazdasági tevékenységének történeti fejlődését röviden vázolta, rátér az állami üzem fogalmának tisztázására. Bár e kérdésnél talán kissé túlságosan is időz, tanulságosan fejtegeti e fejezetben az állami üzemek létesítésének okait. Ezután a szocializálás elméletére tér rá, majd pedig ismerteti a szocializálási törekvéseket. Az ezután következő fejezetben, mely a munkának majdnem harmadrészét teszi, részletesen foglalkozik az állami üzemek térfoglalásával az egyes országokban. Igen becses feldolgozása ez a nemzetközi kereskedelmi kamara adatgyűjtésének és a szerző gazdag anyagkivonatossal ismertetésével már magában véve is jó szolgálatot tett a magyar

irodalomnak. Ezután az állami üzemek vállalati minőségének jellemzésére, majd pedig a gazdasági életre gyakorolt hatásukra tér rá. Utolsó fejezetében az állam magángazdasági tevékenységének határait kísérli meg kijelölni. A szerző álláspontjai jól átgondoltak és a tapasztalati anyag komoly mérlegeléséből származnak. A könyv mindvégig tudományos színvonalon marad és minden tekintetben alaposra törekszik. A szerző kétségtelenül alaposan fel is készült munkája megírására és az irodalmat is meglehetősen ismeri. Ma már azonban alig hagyható észrevétel nélkül, hogy az oroszországi tapasztalatokat teljesen mellözi. Néhány év előtt ez természetes volt, mert még nem állottak e téren megbízható források rendelkezésre. Újabban azonban az oroszországi állapotokra vonatkozólag számos értékes munka jelent meg, melyek figyelembevételét méltán megkívánhatjuk akkor, ha valaki a szocializálás kérdéséről ír. Egyébként a problémának a szerző részéről való felvetése sem egészen kifogástalan, mert akkor, ha a szocializálás kérdését felveti, nem az állami üzemekről, hanem általában a közüzemekről kellett volna vizsgálatát megejtenie, mert hiszen a szocializálással kapcsolatban az egész közüzemi probléma, tehát a községi üzemek kérdése is felvetődik. Másik hiánya a szerző célkitűzésének az, hogy vizsgálatát nem terjeszti ki arra, hogy vajjon nem lehetséges-e a közüzemek olyan átszervezése, amely legalább is az oly feladatok számára megfelelő oldaná meg a közüzemi problémát, amely téren indokok kívánatossá teszik a közüzemek fennmaradását. A közüzemi kérdésnek ez az oldala ma már erősen előtérben áll és p. o. a vasutak üzemelésében már kísérletek is történtek arra, hogy a közüzemek feladatuknak jobban megfelelő vállalati formába öltöztessenek. A városi üzemek terén is folyamatban van az üzemelés kérdése. A közüzemi problémának ez mindenestre egyik oly fontos kérdése, mely nélkül hiányos a probléma megragadása. A szerző általában nem fordít elég gondot arra, hogy a közüzemek, különösen az újabb időben szervezeti szempontból nem jelentéktelen fejlődést mutatnak.

A bizottság figyelmét különösen két munka kötötte le. Az egyik *Neubauer Gyulának: A határhaszon bírálata. Pécs, 1927.*, a másik *Káán Károly: Az Alföld problémája. Pécs, 1929.* című, 116 oldalas munkája.

Az első, *Neubauer Gyula* könyve azért érdemel kü-

lönös figyelmet, mert egy nehéz elméleti kérdésnek igen alapos és beható fejtegetését tartalmazza. Bár a közgazdaságtan elmélete ma már távolról sincsen annyira az érték-elmélet körül csoportosítva, mint évtizedekkel ezelőtt, mégis az értékelés kérdése fontos problémája marad mindenkor, mert a piac és az egyéni gazdaság közötti kapcsolatot világítja meg. E tekintetben ma a helyzet az, hogy az évtizedeken keresztül uralkodott költségelmélet mindjobban háttérbe szorult és helyette a múlt század nyolcvanas éveitől kezdve a határhaszonelmélet kezdett *Menger*, *Wieser* és *Böhm-Bawerk* munkássága nyomán előtérbe lépni. Amily megnyerőnek látszott ez elmélet azonban alapkiindulási pontjaiban, épp oly mértékben heves vitákat váltott ki az alapgondolat további kifejlesztése és különböző részletkérdésekre való alkalmazása. Így tehát az érték-elmélet terén ma sincs tisztázott helyzet. *Neubauer* a kérdést eme ki nem elégtő állapotából igyekszik kiemelni. Elfogadja a határhaszonelmélet subjektív kiindulási pontjait, de visszariad kasuistikájától és új megoldást kíván az eddigiek helyébe léptetni. E megoldás lényege az, hogy a zárt készletek értékelése nem az utolsó egység haszna, tehát nem a határhaszon szerint történik, hanem a készlettel kielégíthető szükségleti fokok *átlagértéke* szerint (52. old.). Eredményének indoklására *Neubauer* elsősorban arra hivatkozik, hogy »Nemcsak az utolsó szükségleti fokon helyezkedhetik el egymásután egy készletben levő jószág minden egysége, hanem minden szükségleti fokon« (u. o.). Hivatkozik továbbá arra, hogy a nullás határhaszon milyen nagy nehézségeket okoz a határhaszonelméletnek, mely nehézség az ő — mondhatnók — átlagérték-magyarázata mellett eloszlik. *Menger* és *Böhm-Bawerk* mintája szerint táblát készít az ő átlagérték megoldásáról, mely tényleg megfelel a határhaszonelmélet által felállított következő tételeknek: 1. A készlet *összértéke* folytonosan növekszik az egységek számának gyarapodásával; 2. a készlet *egységének értéke* fokozatosan csökken; 3. a készletben levő egységek *értéke mindig egyenlő egymással*. *Neubauer* megoldása mindenestre *elkerüli a határhaszonelmélet legsebezhetőbb pontjait, még pedig a nélkül, hogy el kellene ejtenie ez elmélet legfontosabb eredményeit, az értékelés subjektív kiindulási pontjait és a készlet növekedésével az értékérték csökkenését.*

A könyv a szerző rendkívüli szorgalmáról, alapos

olvasottságáról és igazi tudományos elmélyedésre való képességéről tesz tanúságot. *Neubauer* fejtegetései mindenütt a kérdés gyökeréig igyekeznek előrehatolni és a probléma elmélyítéséhez kétségtelenül nagy mértékben hozzájárultak. A szerző kivonatossan előkelő német folyóiratban, a *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*ban tanulmánya eredményeit a külföldi kritikának is hozzáférhetővé tette és egyébként is úgy magyar, mint német nyelven közzétett számos dolgozatában tanusította kiváló elméleti képzettségét és kritikai érzékét. E munkájában is az a mélyen átgondolt bírálat értékes elsősorban, melyet a határhaszonelmélet alapjai és kiépítése szempontjából nyújt.

A második munka, *Kaán Károlynak* az Alföldről szóló könyve, elsősorban tárgyánál fogva érdemli meg legnagyobb mértékben érdeklődésünket. *Kaán* szeme előtt *Széchenyi Istvánnak* az Alföldre vonatkozó eszméi lebegnek. Régi lelkes harcosa az Alföld problémájának. E könyvében részletesen rámutat azokra az okokra, amelyeknek az Alföld nagyfokú gazdasági és kulturális elmaradottsága köszönhető. Behatóan foglalkozik az Alföld közlekedési viszonyaival és meggyőzően igazolja az úthálózat kiépítése terén elkövetett mulasztásokat. Alapos vizsgálat tárgyává teszi az Alföld települési viszonyait és meggyőzően mutat rá azokra a hibákra, amelyek a községesítés elmulasztása terén elkövetettek. De *Kaán* munkájában nem szorítkozik tisztán a bajok feltárására, hanem pozitív javaslatokat is tesz ez állapotok megváltoztatására. E javaslatok közepontjában az a gondolat áll, hogy az Alföld egységes problémacomplexum, amely helyesen csak egységes elgondolással és egységes keresztülvitellel oldható meg. Részleteiben is kidolgozott javaslata tehát arra irányul, hogy egységes alapon a maga egészében kell megragadni az Alföld kérdéseit, hogy az Alföld Magyarország gazdaságában és kultúrájában azt a helyet foglalja el, melyet, ha kellő gondot fordítunk rá, a haza javára e csonka ország határain belül betölteni hivatott.

Úgy *Neubauer Gyula*, mint pedig *Kaán Károly* említett munkája az egyébként érdemes többi munka közül kiemagaslanak. Az első mély elméleti megaiapozásával és erős kritikai érzékével, a második lelkes hazafias törekvésével és egy élet tapasztalataival, valamint komoly tanulmányokkal támogatott kiváló gazdaságpolitikai érzékével. *Neubauer*

munkája elméleti irodalmunkat gyarapítja magas színvonalon álló könyvvel, míg Kaán könyve gazdaságpolitikai irodalmunknak nagy nyeresége, mert nemcsak az Alföld bajait tárja fel éles ítélettel, hanem ezek elhárításának eszközeit is kitűnő érzékkel fejtegeti. Ez indította bizottságunkat arra, hogy midőn a Weiss Fülöp-díj odaítélése iránt javaslatot tesz, ezúttal éljen az alapítvány ügyrendjének ama rendelkezésével, mely szerint a díj megosztható. E megosztás lehetővé teszi, hogy mindkét, a lefolyt évtőtöd irodalmából kimagasló munkát érdemének megfelelően a jutalmazásra javaslatba hozza.

Tisztelettel javasoljuk tehát, hogy a Weiss Fülöp-díjat *Neubauer Gyula: A határhaszonelmélet bírálata* és *Kaán Károly: Az Alföld problémája* című munkák között megosztani méltóztassék.

Budapest, 1932 április 19.-én.

Heller Farkas l. t. s. k.
előadó.

Gaal Jenő r. t. s. k.
elnök.

Bernát István r. t. s. k.

Zelovich Kornél r. t. s. k.

Fellner Frigyes l. t. s. k.

a bizottság tagjai.

3. Jelentés a dr. Chorin Ferenc-alapítvány 1931. évi kamatainak odaítéléséről.

Tekintetes Akadémia!

A dr. Chorin Ferenc-alapítvány 1931. évi kamatainak odaítélésére évenként kiküldendő vegyes bizottság az alapítvány ügyrendjének III. szakasza szerint megalakulván, a bizottság f. évi április hó 11.-én tartott ülésében az előadói jelentés alapján behatóan foglalkozott a számbajöhető tudományos munkákkal s megjegyezve, hogy a bizottság tagjainak munkásságát természetesen figyelmen kívül hagyta, javaslatát a következőkben bátorodik a tekintetes Akadémia bölcs döntése alá bocsátani:

1. A bizottság mindenekelőtt megállapítja, hogy a díj elnyerése s ezzel kapcsolatban bírálat céljából a t. Főtitkári Hivatal útján a tekintetes Akadémia elé három munka terjesztett:

a) Gáthy Istvánnak »A munka társadalma« című műve (Budapest, 425 lap);

b) Leopold Elemér »A jogeszmé alkonya« címen tartott előadása (Budapest, 24 lap);

c) Milhoffer Sándornak »A magyar búza ára és értékesítése, különös tekintettel a nemzetközi viszonyokra« című műve, mely különben a Budapesti Kereskedelmi és Ipar-kamara által a Láczy Leó-féle közgazdasági irodalmi első díjjal jutalmazott pályamunka is volt (Budapest, VII. + 248 lap).

2. Eleve is le kívánjuk szögezni a bizottságnak azt az álláspontját, hogy a dr. Chorin Ferenc-alapítvány ügyrendje értelmében a bizottság keze nincs megkötve abban a tekintetben, hogy a bizottság csupán a pályázatra jelentkezett munkák felett mondhasson az alapítvány kamatainak odaitélése végett bírálatot. A bizottság ebben az évben is, mint minden más alkalommal, élni kívánt azzal a jogával, hogy szemlélődése körét kiterjesztheti az 1931. évben megjelent és számbajöhető összes munkákra. A bizottság tehát ezúttal is annak megállapítására helyezte vizsgálatának súlypontját, vajjon jelentek-e meg a múlt év folyamán olyan közgazdasági művek, melyek a dr. Chorin Ferenc-díjért a versenyt a siker reményében felvehetik. Csak e szemle megejtése után foghatott a bizottság tulajdonképeni feladatához, ahhoz, hogy a legjelesebb művet kiválassza, annak jutalmazása iránt a tekintetes Akadémiának előterjesztést teendő.

3. A kiküldött bizottság az alapítványi ügyrend II. szakaszában foglaltak értelmében ezúttal is hű maradt ahhoz a felfogásához, hogy a jutalom-díj elsősorban a magyar közgazdasággal kapcsolatos tudományágak körébe tartozó munkák kitüntetésére szolgál: érdeklődési körét az ily művek átvizsgálására korlátozta. Ezek között is van olyan, mely a jutalomra teljes mértékben méltó, érdemes. Éppen ezért, bár az alapítványi ügyrend módot nyújtana arra is, hogy a díj — másodsorban — tudományos vagy irodalmi becsüknéi fogva kiváló államtudományi munkák jutalmazására fordíttassék, — ennek a lehetőségnek az igénybevételéről a tisztelettel alulírt bizottság lemondott.

4. A kiküldött bizottság bátorkodik a tekintetes Akadémia nagybecsű figyelmét ez alkalommal is felhívni arra a körülményre, hogy a dr. Chorin Ferenc-alapítvány kama-

tainak odaítélésénél, bár magyar viszonyaink mellett valóban jelentős összegű díj kiadásáról van szó, minél fogva ez a jutalomdíj joggal számít az Akadémia legnagyobb díjai közé: a nagylelkű alapító nyilván az alapítvány tételével azt a célt is szolgálta (s ugyanazt a tekintetes Akadémia is az Alapítványi ügyrend megalkotásánál), hogy a közgazdasági tudomány jeles művelői, akik munkásságának hasznát oly gyakran és oly erősen érzi közvetlenül vagy közvetve a gazdasági élet, a jutalom-díj nagysága által is serkentessenek a közgazdaságtudományok irodalmi művelése körül nemes verseny kifejtésére.

Nem első alkalommal tesz a bizottság jelentést arról, — noha a dr. Chorin Ferenc-alapítvány kamatait csak az idén nyolcad-ízben van módja a tekintetes Akadémiának odaítélni, — hogy közgazdasági irodalmunk fejlődésében mégis értékes határköveket jelentenek azok a munkák, amelyek körül egy-egy év közgazdaságtudományi munkássága tömörül s melyek legjobbját a tekintetes Akadémia évenként a dr. Chorin Ferenc-díjjal kitünteti. Minthogy ilyenformán a dr. Chorin Ferenc-jutalmat sajátos értelemben nagy díjnak kell tekinteni, a kiküldött bizottság ezúttal is őszinte sajnálkozással kénytelen, — ha a tekintetes Akadémia nehéz pénzügyi helyzetéből folyó akadályok miatt megnyugvással is — tudomásul venni, hogy a tekintetes Igazgató-Tanács ez évben már második alkalommal kényszerült az 1931. évben megjelent közgazdasági művek jutalmazására rendelkezésre álló alapítványi jövedelem egy részét az alapítványi ügyrend V. szakaszában foglalt rendelkezés alapján tartalékolni. Amikor azonban a kiküldött bizottság tisztelettel megnyugszik a tekintetes Igazgató-Tanácsnak bölcs és bizonyára szintén nem könnyű szívvel elhatározott rendelkezésében, legyen szabad mindezekelőtt újból kifejeznünk abbéli reményünket, hogy a dr. Chorin Ferenc-alapítvány mihamarább ismét vissza fog adatni annak az eredeti rendeltetésének, hogy csonkítatlan összegében fejtsen ki buzdító hatást a hazai közgazdasági tudomány élénkítésére. S legyen szabad örömünket kifejezni azért, hogy immár két esztendeje tartalékolta alapítványi jövedelmeket az alapító hozzájárulásával az igen tisztelt Igazgató Tanács olyan módon kívánja felhasználni, hogy a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával megjelenő kitűnő folyóiratunk, a »Közgazdasági Szemle«, segélyezésére for-

díttatnának a tartalékolt összegek, — mindenesetre a Nemzetgazdasági Bizottság hozzájárulásával, mint amely Bizottság elsősorban hivatott közgazdaságtudományi kérdések tekintetében a tekintetes Akadémia elé véleményt előterjeszteni.

5. Minthogy, mint fentebb említettük, a dr. Chorin Ferenc-alapítvány 1931. évi kamatainak elnyerése céljából három pályamunka is beérkezett, a tisztelettel alulírott bizottság elsősorban ezekkel a művekkel köteles foglalkozni.

6. *Gáthy István* »*A munka társadalmá*« című művében, mellyel különben szerzője beadványa szerint, az idén kiadandó Weiss Fülöp-jutalomra is pályázik, »szociálpolitikai fantáziát« nyújt, — új utópiát írt meg. A 2100. évből visszpillantva jelenítette meg annak a társadalomnak fejlődését és két század multán kialakulását, melyet »kollektív kapitalizmusnak« mond. Tekintettel arra, hogy a dr. Chorin Ferenc-alapítvány odaítélésénél, mint fentebb bárak voltunk rámutatni, elsősorban a magyar közgazdasággal kapcsolatos művek jöhetnek számba, Gáthy István munkáját e jutalom-díj odaítélése szempontjából a bizottság nem is vette behatóbb bírálat alá. A bizottság úgy vélte, hogy azok között a közgazdasági munkák között, melyek a jelen idők problémáival foglalkoznak és kifejezetten magyar vonatkozásúak is, bőven talál olyan műveket, melyek között a végső döntés szempontjából válogathat.

7. Ugyanezt a sorsot volt kénytelen juttatni a bizottság *Leopold Elemér* művének, mely »*A jogeszmé alkonyá*« címet viseli. A legjobb akarattal sem tudott a bizottság bármi néven nevezendő kapcsolatot felfedezni e kis dolgozat és a dr. Chorin Ferenc-alapítvány intenciói között.

8. *Milhoffer Sándor* »*A magyar búza ára és értékesítése stb.*« című műve a harmadik pályamunka. E munkának tárgya és kidolgozása olyan, minél fogva e mű szorosan beletartozik azoknak a műveknek sorába, amelyekkel a kiüldött bizottságnak alaposan és érdemben kellett foglalkoznia. Ez meg is történt. Minthogy azonban célszerűbbnek látszik, ha Milhoffer Sándor munkájára vonatkozó mondanivalóinkat bizottsági jelentésünknek abba a részébe illesszük, ahol a pályadíj eldöntésénél komolyabban számbajövő munkákat mérlegeljük, a munkával e helyen nem foglalkozunk, de arra még alább visszatérünk.

Az 1931. évben is számos olyan munka jelent meg a

magyar könyvpiacra, melyek a hazai közgazdasággal kapcsolatos tudományok körébe tartoznak s nem hiányoztak közöttük olyan munkák sem, amelyek mellett hosszabb időre is meg kell majd állnunk. Persze nem lehet arról szó, hogy az összes munkák bírálatát a tekintetes Akadémia elé terjesszük, melyeket a mély tisztelettel alulírt bíráló bizottság mindmegannyit gondosan átvizsgált. E jelentésben elegendő csak a kiemelkedőbb művekkel foglalkozni.

10. A részletesebb bírálat alá vont munkákra vonatkozó jelentésünk előterjesztése előtt ezúttal is megemlítünk a fiatalabb generáció közgazdasági tudományokkal foglalkozó képviselői közül néhányat, — *Neményi Endrét*, aki »*A tőkeelmélet válsága*« című tanulmányában a tőke növekvő hozadéképességének problémáját, a tudományban meglehetősen elhanyagolt területet vesz tehát vizsgálat alá s lép be ezzel a közgazdasági tudomány elméleti művelőinek sorába. Ugyanezen a címen kell nyilvántartani *Theiss Edét*, aki »*Az áralakulás, termelés és jövődölemeloszlás matematikai elmélete*« címen tett közzé szép és tudományosan megalapozott dolgozatot s hazai közgazdasági irodalmunkban a matematikai módszer egyik első alkalmazója. Felemlítjük ifj. *Csopey Dénest* is, aki »*Sztrájkprobléma*« című művét különösen szép statisztikai anyagra alapozta.

11. Bizottsági jelentésünk további anyagát három nagyobb csoportba osztjuk. Előbb a statisztika körébe vágó munkákkal foglalkozunk. Azután az agrárpolitika anyagához sorolható műveket vesszük sorra. Végül a közgazdasági tudományok egyéb birtokállományába vágó munkákat rostáljuk meg.

12. *A statisztika* körébe tartozó figyelemreméltó művek egyikét *Schubert Károly* írta »*Az orvosstatisztika kutató módszere*« címen. (Közlemény a m. kir. Országos Közegészségügyi Intézetből. 77 lap. Különlenyomat a Népegészségügy 1931. évi 11—17. számaiból.) Ennek a tanulmánynak nemcsak az orvosstatisztika szempontjából van jelentősége, hanem a statisztika művelésének egyéb ágai-
ban is haszonnal olvashatják a kutatók azokat a fejtegetéseket, melyeket Schubert a statisztikai sorok jellemző értékeinek kiszámításáról, a sorok kiegyenlítéséről, az időbeli sorok kimunkálásáról s a korreláció-számításról ad elő. Schubert fejtegetéseinek becstét emeli, hogy sehol sem mu-

lasztja el jól kiválasztott gyakorlati példákkal illusztrálni a módszerek alkalmazásának lehetőségét és értékét. Külföldön az orvostatisztika már hosszabb idő óta alkalmazza azokat a módszereket, amelyek ismerete remélhetőleg a jövőben nálunk is inkább begyökeredzik a statisztika nyers sorainak értékelésébe.

b) *Szél Tivadar* »*A standardszámítás*« címen írt fegyelemreméltó munkát (62 lap, különlenyomat a »Városi Szemle« XVII. évfolyamából). A standardszámítás elméletének rövid kifejtése után Szél a nemzetközi és hazai, de különösen a városi statisztika köréből vett számos példával igazolja a tekintetes Akadémia egykori jeles tagja, Körrösy József által kidolgozott módszer értékét s igaza van, mikor végeredményben arra a konkluzióra jut, hogy helyes és gondos alkalmazás esetén a standardszámítás az új belátások egész sorát jelentheti a tudomány szempontjából s mindenesetre elősegítendő a tömegjelenségek törvényszerűségeinek megállapítását.

c) *Schneller Károly* »*Borsod vármegye népszaporodása 1920-tól 1930-ig*« című tanulmányában a legújabb népszámlálás alapján kísérletet tesz arra (Miskolc, 71 lap + 3 tábla), hogy Borsod vármegyében az országnak földrajzilag és gazdaságilag változatos ebben a részében, mutassa ki a népszaporodás jellemző vonásait. Kutatásainak komoly értéket ad az, hogy a részletekbe elmélyedő vizsgálat során az őszanyagig visszanyulva, saját maga állítja össze azt a statisztikai adattárt, melynek révén Borsod vármegye egyes gazdasági tájain belül — hat felé bontva a vármegye anyagát, — fejtegeti a gazdasági és település-földrajzi szempontoknak s másrészt a népszaporodás jelenségeinek összefüggését. Különös figyelmet érdemel az a megállapítása, hogy a földreform ellenére, melytől általában a népesség szaporodásának emelkedő tendenciáját várták, az ipar volt az, mely a vármegye szaporodását egészséges magasságban tartotta.

d) *Karner Károly* »*A jelekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában*« című tanulmánya (Debrecen, 1931. 129 lap + 6 nagyobb tábla, különlenyomat a »Theologiai Szemle« VI. évfolyamának 4—6. és VII. évfolyamának 1—3. számaiból) annyiban jelenti a hazai statisztikai tudomány gazdagodását, hogy a felekezetek híveinek demográfijából úgy az álló, mint a mozgó népességre vonatkozó

anyagot nagy fáradsággal egyberótta s ezenkívül a felekezetek egyházi és kulturális szolgálatára s végül a morál- és kriminálstatisztika némely ágára vonatkozó adattárt is. Kétségtelen, hogy bár Karner munkája túlnyomó részt hivatalos források alapján készült, szerzője becses munkát végzett azaz, hogy a szétszórt anyagot egységes szempontok szerint szerint rendszerbe foglalta s ezáltal olyan munkát írt meg, mely tudományos irodalmunkban hézagot is pótol.

13. Az *agrárpolitika* körébe tartozó művek közül első sorban *Milhoffer Sándor* munkáját vesszük vizsgálat alá, mely, mint említettük, »*A magyar búza ára és értékesítése különös tekintettel a nemzetközi viszonyokra*« címet viseli s mely kifejezetten pályázik is a Chorin Ferenc-alapítvány ezidén kiosztandó kamataira. A munka előbb történeti áttekintésben veszi szemle alá a búza áralakulását a XVIII. század végétől kezdve, összesen öt korszakba osztva azt a valóban hangyaszorgalommal összegyűjtött anyagot, amely a könyvnek szinte minden lapján statisztikai táblázatok formájában is felvonul; végül pedig az értékesítés kérdését napjainkban vizsgálja. Mint a könyv címéből is kitűnik, szerzője kiváló figyelmet fordított a nemzetközi viszonyokra; lépten-nyomon idézi a külföldi források anyagát. Ezt elvileg a tudományos célokra törekvő munkák előnyeül szokták tekinteni, feltéve azt, hogy a jól megválasztott külföldi anyag plasztikusan simul a kutatások gerincében elhelyezkedő s az alapvetést szolgáló anyaghoz. Mindenesetre meg kell azt is említenünk, hogy helyes nyomokon halad Milhoffer akkor, midőn a búza multidőnkbeli áralakulásából kiküszöbölni igyekszik a papírpénz ázsiójából eredő zavaró momentumokat s így a papírpénzérték változásától független sorokban törekszik a búza-áralakulás 150 éves történetét megrajzolni.

Mikor azonban Milhoffer munkájának ezeket az értékes vonásait kiemeljük, másrészt meg kell említenünk, hogy munkájának ez a történeti része, mely különben természetesen a könyv zömét is foglalja le, mégsem kelt egységes benyomást. A különböző adatsorok, amelyek ugyanazon időszakra vonatkozólag más forrásokból erednek, gyakran szinte összekeverednek s az olvasó nehezen tudja belőlük kihámozni azt a vezető gondolatot, mely a számsorok megalkotójának szemei előtt lebeghetett. A külföldi anyag összehasonlítása a magyar anyaggal általában nehéz

a statisztika egyéb vonatkozásaiban is. Meg van azonban a mód arra, hogy a statisztikai anyag összeválogatója azokat a számoszlopokat és olyan összefoglalásban iktassa egymás mellé — s lehetőleg egy táblázatba foglalva a különböző államokról, — amelyek révén a sorok közös vagy eltérő vonásai világosabban és határozottabban tűnnek szembe. Milhoffer könyvének azzal a módszerével sem értetünk egyet, hogy az általa alkalmazott egyszerű indexszámításokban hol a múlt század elejére eső évet, hol az 1867—77. évek átlagát, hol pedig az 1901—10. évek átlagát veszi kiindulási pontul. Bár a helyes bázis megtalálása éppenséggel nem könnyű feladat, mégsem valószínűtlen, hogy a búza áralakulására vonatkozó szabályszerűségek érdekesebben és jobban kerültek volna felszínre, ha a vizsgálatokat a mondott értelemben egységes nézőpontból végezte volna el.

Milhoffer munkájának utolsó nagyobb szakasza, mint említettük, az értékesítés kérdését napjainkban veszi tárgyalás alá. Ismerteti itt azokat a törekvéseket, amelyek a világ különböző államaiban a búza árának megmentésére irányultak s köztük különös helyet juttat a nemzetközi kooperáció eddigi eredményei előadásának. Végeredményben összefoglalva a segítség eszközeit, nagyjában ugyanazokra az eredményekre jut, melyeket elég jól ismerünk azokból az ankétekből, melyeket olyan sűrűn tartottak meg Magyarországon is a legutóbbi pár évben, a magyar búza sorsdöntő napjaiban. Mindezekből pedig az a tanulság vonható le, hogy bár Milhoffer Sándor pályamunkája komoly, érdemes munka, a jutalom-díj odaítélésénél csak úgy jöhetne számba, amennyiben más jelesebb munkát a közgazdasági irodalom terén a múlt esztendő termése nem vetett volna felszínre.

b) *Rege Károly* műve szintén abban a gondolatkörben mozog, mint Milhofferé. Címe: »*A magyar búza áralakulása és termelés költsége 1820-tól 1930-ig*«. (104 lap.) Rege munkájában 110 év statisztika anyagát munkálta meg s tömör tanulmányában a gabonaáralakulás történeti vázlatának nyújtásán kívül a háború utáni gabonafront eseményeit dolgozta ki intenzívebben. Szép adatgyűjteményének értékét átlagok számításával emeli s az általa végzett gazdasági számtartási statisztika segítségével a búza termelési költségére vonatkozólag is értékes felvilágosításokat nyújt. Min-

denesetre olyan munkát kaptunk Rege művében, melynek továbbfolytatását érdeklődéssel várhatjuk.

c) Annak a nagy aggodásnak, mely az agrárkrízis kitörése óta a magyar lelkeket elfogta, szép bizonyítéka *Seress László* műve: »*A magyar agrárreformáció*« (275 lap). E munka szerzőjének írásán meglátszik, hogy a magyar agrárkérdés legkülönbözőbb vonatkozásaival sokat foglalkozott s azokról véleményt is formált. Mezőgazdaságunk hátramaradottságának okait jól ismeri és számos részletében ügyes tollal tárja fel. Úgy a birtokpolitika, mint az értékesítési, valamint a termelési kérdések egyformán szönyegre kerülnek ebben a publicisztikai értelemben szépen megírt munkában, mely a probléma szociális vonatkozásait sem hanyagolja el. Kár azonban, hogy a munka szerzője nem fordított elég gondot arra, hogy művét olyan rendszerbe is foglalja össze, mely mellett tagadhatatlanul sok helyes gondolata inkább érvényesülhetne. A könyv ilyenformán azt a hatást kelti az olvasóban, mintha egymásután sorakozó hírlapi cikkeket olvasna, melyek mindig érdekes témákat érdekesen tárgyalnak, — de gyakori ismétléssel, ugyanannak a témának számos helyen újra érintésével s nem is mindig ugyanazokból a praemisszákból kiindulva. Bár a pályadíj odaítélésénél ez a különben szép törekvéseket szolgáló munka sem jöhet számba, úgy véltük, mégis méltó arra, hogy róla jelentésünkben megemlékezzünk.

14. Jelentésünknek utolsó csoportjába soroltuk végül azokat a munkákat, amelyek az elmúlt év közgazdasági irodalmi termékei közül véleményünk szerint a legjobbaknak látszanak.

a) *Elsőnek Sajó Elemér munkájáról emlékszünk meg: »Emlékirat vízeink fokozottabb kihasználása és újabb vízügyi politikánk megállapítása tárgyában.* (Különlenyomat a Vízügyi Közlemények 1931. évi január-júniusi számából, 87 lap.) Ez az Emlékirat programszerűen, de tudományos megalapozottsággal s a magyar gazdasági élet érdekeinek szem előtt tartásával dolgozza ki azoknak a teendőknek körét, melyek a vízügyek terén ránk várnak, s melyek fontossága annál inkább nagy, mert a trianoni békekötés folytán a vízi-problémák súlya hazánkban a háború előtti helyzettel szemben jelentékenyen emelkedett. Szerző véleménye szerint a legközelebbi időkre vonatkozó munkater-

veknek mobilisaknak, rugalmasaknak kell lenniök, hogy azokkal a bel- és külpolitikai téren, főképpen a pénzügyi és gazdasági szempontokból bekövetkezhető változásokhoz alkalmazkodhassunk. Az egyes munkálatok kiválasztását úgy kell megejteni, hogy lehetőleg ott indíttassanak meg első sorban azok, ahol legnagyobb a munkanélküliség. Vízi munkálatokban jártas specialista magánmérnöki és vállalkozói gárda teremendő meg. Szerző kifejti, hogy a szerves egész alkotó ügyeket nem szabad szétagolni, mert az ilyen szétagolásból vészes következmények származnak, s utal e részben arra a roppant nagy hátrányra, mely abból keletkezik, hogy a dunai és tiszavölgyi vízi utaink úgyszólván izolálva vannak egymástól. A Duna-Tisza csatorna ügye tehát mai határaink mellett még inkább előtérbe lépett, mint valaha. A Duna-Tisza csatorna problémáját annyiban is tisztázottnak látja, hogy az nem okozna kárt a vasúthálózatnak, mert nem csupán elvonna, de jelentékeny forgalmat is adna a vasútnak. Az emlékirat egyik legszebb része az öntözés kérdését dolgozta fel, melynek a magyar mezőgazdaságba való nagyobb arányú bekapcsolódását és gazdaköreinkkel való megkedveltetését, a mezőgazdaság helyzetének javítását célzó egyik legfontosabb eszköznek véli. Nagy érdeme a munkának, hogy az alföldi kérdés megoldását illetően a vízlecsapolás helyett a vízhasznosítás kérdését tolja előtérbe. Kétségtelen, hogy a magyar gazdaságpolitika sok okulást meríthet azokból a világosan exponált fejtegetésekből, melyek Sajó szép emlékiratában felvonulnak, valamint az is, hogy az emlékiratot olyan alkotásnak kell tekinteni, mely a hazai közgazdasági tudománynak is nagybecsű nyeresége. Sajó műve mindenestre olyan munka, mely a dr. Chorin Ferenc-díj odaítélésénél is a legkomolyabbat számbajön.

b) De ugyancsak ezt a véleményt formáljuk ki akkor is, amikor *Alliquander Ödön* jeles munkájáról emlékezünk meg: »*Magyarország bánya- és kohóipara. 1912—26. évben. Első rész: Oknyomozó ismertetés.*» (Budapest, 308 kéthasábos folio oldal.) Csonka-Magyarország bányászatának és kohászatának fejlődéséről és állapotáról a világháborút követő esztendőkre vonatkozólag nem jelent meg számottevő munka. Azok a hivatalos adatok, melyek a statisztikai évkönyvben látnak napvilágot, csak töredékes képet nyújtanak gazdasági életünk e fontos ágának viszonyairól.

Megcsonkított területünkön viszont olyan nagy, mondhatnók a békebeli időkhöz képest még nagyobb, jelentősége van a bányászatnak és kohászatnak — elegendő talán utalnunk a szén-problémára, — hogy különös szerencsének kell tartanunk azt, ha most az időközben begyűjtött hivatalos statisztikai anyagnak teljes kihasználásával a világháború előtti időkre visszanyúló másfél évtizedről olvashatjuk Alliquander nagy gonddal készült munkájában bányászatunk történetét. Alliquander kutatásainak súlypontja művének mindegyik részében a szénbányászatra esik: a bányászat térbeli kiterjedését, művelési ágak szerint vizsgálva, a szállító pályák, üzemi készülékek, üzemi anyagok adatait, a tisztviselők és munkások számát, a termelési statisztika eredményeit részletezve végig a szénbányászattal foglalkozik legbehatóbban, persze az ország szomorú gazdasági adottságából folyólag kényszerűen is. A szénproblémának és széntermelésnek jelentősége magyarázza meg azt, hogy Alliquander adatait szénmedencék és széntípusok szerint s a szénbányák jellege alapján is feldolgozta; emellett természetesen az egyes bányakapitányságok adatait is kidomborítva. Munkájának ezekben a részeiben Alliquander forrásanyagát komoly tudományos módszerességgel rendszerbe is foglalta, s így olyan művet alkotott meg, melynek forrásművi jellege kétségtelen. Szinte kár, hogy két kötetre menő nagy munkájának ebbe a részébe iktatta be a balesetekre vonatkozó fejtegetéseit is, — illetőleg az, hogy nem érte be a balesetekre vonatkozó statisztikai anyag összefoglaló feldolgozásával, hanem a többes, vagy különösebb és tanulságosabb bányaszerencsétlenségek okfejtő leírását is nyújtotta. Munkájának szinte pontosan felerésze ezeknek a baleseteknek szinte egyéni, jegyzőkönyvszerű leírása. Bár elismerjük, hogy az efajta monografikus leírásoknak a bányabalesetek elhárítása céljából van jelentőségük, az egyéni, egymással semmi kapcsolatban sem álló, balesetek leírása felesleges súllyal terheli meg a különben nagyon szép munkának értékét.

c) Utoljára emlékezünk meg arról a munkáról, melyet *Zelovich Kornél* tisztelt tagtársunk a tekintetes Akadémia III. osztályának rendes tagja írt meg a »Nagyvárosok közlekedése« címmel a »Városi Szemle« XVII. évfolyamában, (szerkeszti dr. Illyefalvi I. Lajos, a székesfővárosi statisztikai hivatal igazgatója, 194 lap + 4 térkép) s amely

külön kötetben is megjelent. Zelovich Kornél a közlekedés-
ügy tudományos problémáinak kimagasló értékű művelője,
aki szinte páratlan buzgósággal fejt ki munkásságát, pub-
likációiban szakadatlanul keresve az Akadémiával is a szo-
ros összeköttetést.

Abban a munkájában, melyet a dr. Chorin Ferenc-
alapítvány 1931. évi kamatainak odaítélésével kapcsolatban
vettünk vizsgálat alá s melynek különben gondolatmenetét
annakidején tisztelt tagtársunk a tekintetes Akadémia II. és
III. osztályának együttes ülésén szintén kifejtette, Zelovich
Kornél valóban egy élet hosszú tudományos munkálko-
dásának és sok gyakorlati tapasztalásának eredményeit sűrít-
tette össze. A probléma fontossága, melyhez nyult, egészen
kézenfekvő. A nagyvárosok kialakulása a XIX. század másod-
dik felének hatásaiban alig felmérhető jelentőségű ese-
ménye volt. De másfelől bizonyos az, hogy a nagyvárosok
kibontakozása nem történhetett volna meg anélkül, hogy
fejlődésük a közlekedésügy robbanásszerű előretörésében
nem kap hathatós támogatót.

A közlekedésügy a nagyvárosi problémát háromféle
vonatkozásában érinti. Egyik a távolsági közlekedés szem-
pontja, melynek koncepciózus megszervezése világszerte le-
hetővé tette a nagyvárosok kialakulását. Másrészt a nagy-
városokat a környékkel összekötő vasúti forgalom, melynél
különösen az államvasúti és koncessziós rendszer kérdé-
séről lehet szó s nem érdektelen, hogy Zelovich határozot-
tan bebizonyítja e részben azt, hogy a fejlődés érdekében
szükség van az egészséges versenyre, másrészt azt, hogy
manapság a nagyvárosok környéki forgalmában a köznek
olcsó úti alkalmatosságot elsősorban az államvasutak nyúj-
tanak.

A harmadik vonatkozás a nagyvárosok helyi közleke-
dése s tulajdonképpen ennek a kérdés-komplexumnak a be-
ható, minden részletre kiterjedő nagy irodalmi apparátussal
történő kifejtése az, amely Zelovich munkájának főcélja,
s egyben nagysikerű eredménye. Mint a közlekedésügy
történetének kiváló ismerője, tanulságosan dolgozta fel
tisztelt tagtársunk munkájának e részében az omnibusz-, az
autobusz-, az automobil-, a trolleybusz-közlekedés fejlő-
dését, továbbá a közúti-, valamint a gyorsvasutakét. Se-
hol sem éri be csupán a magyar, tehát a budapesti, anyag
feldolgozásával, hanem a külföldi nagyvárosok anyagán ke-

resztül is szemlélteti előadásának teljességét. Irodalmunkban teljességgel hézagpótló s a gyakorlati élet szempontjából is roppant becses az a számos vonatkozásban megejtett összehasonlítás, melyet tisztelt tagtársunk a különböző nagyvárosi közlekedési eszközök biztossága, gyorsasága tekintetében s abban az irányban ejtett meg, hogy az utcák mennyiben vétetnek igénybe a közlekedési eszközök által, mennyiben terhelhetnek túl, minő a közlekedés gazdaságossága, pontossága, kényelme s teljesítőképessége. Különös figyelmet érdemelnek a könyv fejtegetéseinek azok a részei, ahol a jeles szerző a közúti vasút, a gyorsvasút, az autóbusz és a trolleybusz önköltségét hasonlítja össze s melyek végső eredményeképpen arra az eredményre jut, hogy legkisebb a közúti vasút önköltsége, ha az egy pótkocsival közlekedik, azután következik a trolleybuszé s legnagyobb az autóbuszé, — bár megjegyzi, hogy az összehasonlítás az önköltség alapján csak úgy lehet tárgyilagos, ha az önköltség meghatározása egyenlő alapon történik. A közlekedési politika szempontjából nagy figyelmet érdemelnek tisztelt tagtársunknak a közlekedés rugalmasságára vonatkozó tanulságos megállapításai, melyek szerint a különböző közlekedési eszközök a nagyváros gazdasági érdekeit csak úgy mozdítják elő hathatósan, ha egymást kölcsönösen kiegészítik s nem folytatnak egymással káros versenyt. A kooperáció gondolata jut felszínre nagy erővel Zelovich Kornél szép könyvének abban a részében is, melyben a gyorsvasút feladatát és jelentőségét fejti ki. A nagyvárosi közlekedési probléma részletei közül állást foglal tisztelt tagtársunk az egyseges tarifa kérdésében is. Ezt úgy az utasközönség szempontjából, mint üzemgazdasági szempontból egészségtelennek tartja. Nem feledkezhetünk meg azokról az izochrontérképekről sem, melyeket Zelovich Kornél munkája arra vonatkozólag közölt, hogy Budapesten 1917-ben és 1929-ben a város szívéből egyenlő időközök alatt a főváros mely részeit lehetett elérni.

Zelovich Kornél munkájának jellemzése igazolja tisztelt tagtársunk törekvését, hogy a nagyvárosi közlekedéssel alaposan a részletekbe hatolva kell foglalkozni, mert csak így lehet tárgyilagos véleményt alkotni. Ezt t. tagtársunk megtette, még pedig olyan sikerrel, ami minden elismerésre méltó. Legyen szabad kiemelni Zelovich Kornél munkájának azt a kiváló értékét, amely különben minden

írásművének jellemvonása, t. i. rendkívül könnyedén folyó, szellemes, magyaros stílusát, mely nagyban hozzájárul ahhoz, hogy munkáival szemben a legszélesebb körök érdeklődése is felébred.

15. Mindezekből a tisztelettel alulírott bizottság azt a következtetést vonja le, hogy bár magasra értékeli Sajó Elemér és Alliquander Ödön jeles műveit is, az 1931. évben a magyar közgazdasággal kapcsolatban megjelent tudományos munkák közül úgy problémájának fontossága, mint írójának tudományos egyénisége, valamint a munka kitünő kvalitásai révén feltétlenül kiemelkedik *Zelovich Kornél* »Nagyvárosok közlekedése« című munkája. Ennek alapján, figyelemmel tisztelt tagtársunk több évtizedes és számos jeles tudományos alkotásra visszatekintő munkásságára is, a műnek kiváló becsénél fogva ezt a munkát ajánljuk a tekintetes Akadémiának jutalmazásra.

Budapest, 1932 április 11.-én.

Gaal Jenő

elnök.

Laky Dezső

előadó.

Popovics Sándor ig. és t. t.

Teleszky János ig. t.

Bláthy Ottó Titusz t. t.

Mágocsy-Dietz Sándor r t.

Navratil Ákos l. t.

bizottsági tagok.

4. Az 1931. évi Vojnits-érem odaitélése.¹

A mult esztendőnek legszebben, legjelentősebben ki-magasló színházi eseménye a Nemzeti Színházban húsvétkor bemutatott *Magyar Passió* volt, Voinovich Géza ko-szorús drámaírónk remekbe készült műve.

A liturgiai dráma, mely, mint a középkori drámának mindenütt első formája, valamennyire hazánkban is meg volt az Árpád-házi királyok korabeli templomokban, s később, némileg fejlettebb fokon, passio-játék alakjában itt-

¹ A Vojnits-jutalom tárgyában kiküldött bizottság jelentésének teljes szövegét közölte a Budapesti Szemle 1932. évfolyam 653. száma 136—147. l.

ott a templom előtti téren is meg-megjelent, városi élet hiányában nálunk nem igen fejlődhetett tovább. Napjainkban, a háború utáni időben néhány éven át a Nemzeti Színház a nagyhéten a XV. századbéli francia Arnould Gréban szépen megszerkesztett *Igazi Passióját* adta elő, melyet Váradi Antal költői szépségekben gazdag, színes trocheusokban dolgozott át. Három évvel ezelőtt pedig hűsvétkor egy Max Mell nevű modern osztrák költőnek tagadhatalanul sok szépséggel ékes *Új passió-játékát* hozta színre a Nemzeti, mely azonban nem Krisztus szenvedésének történetét érzékíti meg, hanem az Úr Jézus követésének szükségességét hirdeti, a XVII. században egy osztrák várban lejátszódó esemény keretében. Ez a darab, minden érdekessége mellett sem vált be úgy a nagyheti alkalomra, mint a középkori író passió-darabja.

Tavaly aztán új meglepetést szerzett s fényes diadalt aratott Nemzeti Színházunk hűsvét idején, Voinovich Géza *Magyar Passiójával*. A diadal nem csupán a Nemzeti Színházé, hanem egész irodalmunké, melyre nagy nyereség ez a darab, a világ leghatalmasabb és legfenségebb tragédiájának a magyar lélek prizmáján áteresztett sugarak nyomán élénk táruló képe. Nemcsak azért *magyar* ez a Passió, mert magyar szerző írta meg, trocheusi lejtésű zengzetes versekbe szedve, hanem, mert erőteljes költői koncepciójában a bibliai történet szervesen szövődik át a nemzeti gondolat és érzés aranyzálaival, azonkívül, hogy a középkori passiók mintájára az újtestamentomi mozzanatokot ó-testamentomi példázatok támogatják. »Passió ez, — mondja a könyvalakban is megjelent mű előszava — de nem a szentföld olajfáit lengeti itt a kétezer év előtti szél. Nem; ez *magyar* passió...«

A XV. század derekán — pontosan 1465-ben — Kassa városában István, magyar építőmester vezetésével, de a felvidék többi népfajának, a magyar mellett tótnak és németnek is közreműködésével templom épül Szent Erzsébet királyleány tiszteletére, s hűsvét hetében Domokos- és Ferenc-rendi szerzetesek a templom előtti téren készülnek a passióra, és a szent játékban aztán a nézőkként odasereglett polgárok közül is többen résztvesznek. A templom épülete már elkészült, csak a Mátyás-torony van félben, éppen most illesztik falába az ország-címert.

Magyarország ez a föld itt —

kiáltja nemes indulattal az egyik magyar kőfaragó —

Hát magyar a templom is.
A mi földünk, amin áll,
A mi kövünk a fala,
A mi eszünk építi:
István mester tudománya,
Mátyás király aranya.

A derék templomatya pedig egyik türelmetlenkedő bárátnak felelve megjegyzi, hogy:

... Egy templom lassan épül,
Ha kész van is, mindig készül.
De azután örök is ám.
Áll, ameddig áll az ország...

Aztán kezdődik a játék, ó-testamentomi képpel, Kain és Ábel példázatával, melynek során az emberszívben élő egy cseppnyi Ábel-vér elpusztítására a Sátán a megszemélyesített bűnöket hívja segítségül. De aztán az Irgalom szavát meghallgatva az Úr, Gábor angyal ajkán megzendülő a megváltást hirdető boldog üzenet:

Mennyből az angyal
Lejött hozzátok...

Hódol a három király, de jön a negyedik is: Szent István, ki országát felajánlja Isten-anya Máriának. Példázatul megjelenik Góliát, s az ellene az Úr nevével jövő Dávid, hogy aztán folytatódjék az új-szövetségi történet; János megkereszteli Jézust, a Mester megtisztítja a templomot a kufároktól, tanítványokat gyűjt, példázatokban tanít, s szent ajkán megcsendülnek az evangélium leggyönyörűbb igéi. Igazán ihletett tollal megírt jelenetek keretében látjuk a samariai asszonyt, majd Mártát és Máriát, a virágvásárnapi diadalmas bevonulást, a Péter apostolt személyesítő Gratianus barát idézi az Úr nyomdokain járó magyar szenteket: Imre királyfit, Szent Lászlót, Erzsébetet, a »rózsák szentjé«-t, és az »Árpád-házi lilionszál«-at, Margitot. Következik Judás gyalázatos alkuja, s ekkor — megrázóan költői kapcsolatként — hirtelen roppanás hangzik a templom felől, s az ország-címer ketté reped. Kassa népe riadtan áll, ám István mester nemes szóval biztatja az embereket:

Ne féljete! Ez a templom
Sok száz éve már, hogy áll.
— — — — —
Öserő van e kövekben...

Gratianus barát pedig átszellemülten hirdeti:

... Az Úr hatalmas!
 ... Ha ő akarja:
 Ami széttört — összeforr ...

Eddig a passió első része. A második rész a megrendült templom helyreállításával kezdődik.

A széjjel omlott romokból
 Most készül feltámadása.
 — — — — —
 Épebb lesz, mint valaha —

mondja István mester.

Újabb ó-szövetségi jeleneteket látunk: Józsefet és testvéreit, majd Ábrahám áldozatát, intő és magyarázó példaképen. Következik az utolsó vacsora képe, Jézus gyönyörű jelenete anyjával, Máriával, aki

A boldogságos Anyából
 A fájdalmak anyja léssen ...

Azután a fák királyválasztási jelenete tárul elénk, melynek indítékául egy régi magyar misztériumban fennmaradt népies adalék szolgált, s mit szintén igen szépen írt meg Voinovich. A különböző fák versengenek, hogy melyik legyen köztük király. Közben lejátszódik a gecsemánéi fenséges vívódás képe, hangzik Gábor angyal biztató szava, elcsattan az áruló csók, tövissel koronázzák és elhurcolják az Urat, a fák pedig határoznak: az olajfa legyen királyuk, melynek árnyában megpihent a mester, s melynek törzséből faragta keresztfáját a gaz világ söpredéke.

Folytatódik Jézus története, a galád bíraskodás, a kétszínű Pilátus kézmosása, Jézus viszi keresztyét, de a megfeszítés csak képzeletben folyik le, egyesek elbeszélése nyomán, s halljuk az ó-szövetség hatalmas prófétájának, Ézsaiásnak megrendítő szövegét:

Rejtezzetek az Úr elől
 Sziklák hasadékiba! ...
 — — — — —
 A Seregek Ura büntet ...

De István mester kilép a templomajtón, s bizalommal hirdeti, hogy:

Mit a földindulás ártott,
 Ész, erő mind helyrehozza ...

S a szent történet is újabb képeket nyújt: az asszonyok jelenetét az üres sírnál, azután a kereszt dicsőítése során megint gyönyörűen fonódik egybe az evangéliummal a hazai történet, a magyar szentek föllépésével s megragadó szavaival.

A játék befejeződik, a nép oszlik, ajkán énekkel:

Magyarországról,
Romlott hazánkról,
Ne felejtkezzél el
Szegény magyarokról . . .

Ez a drámai mű nagy nyeresége színpadnak és irodalomnak. Elgondolása, megszerkesztése, megírása igazi költőre vall, aki az egymást szerencsés rövidséggel nyomon követő részletek drámaiságával és dikciójának minden hangos, stílszerűtlen pátoszt kerülő biblikus egyszerűségével erősen meg tudta fogni a nagyközönség lelkét is. A Nemzeti Színház estéről-estére nagy hatással adta a husvéti ünnepek során, s az országosnak mondható sikert még fokozta és jelentőségteljesen koronázta be a darabnak Szegeden, a nyár elején, szabad ég alatt, a fogadalmi templom előtti óriási téren többzernyi közönség előtt történt megismélt előadása.

A Vojnits-bizottság, míg egyrészt szomorú szívvel vette számba a múlt évi, sok tekintetben gyenge, sőt lehangolóan sivár színházi termést, addig másrészt örömmel állapította meg, hogy mégis lehet szólni egy-egy tehetséges és nemes törekvésű szerzőnek dícséretes munkájáról, s volt egy mű, mely önálló irodalmi becsével, költői koncepciójával s határozott színpadi sikerével az Akadémia méltán szigorú, szükségszerűen magas mértéke szerint is őszinte elismerést érdemel.

Ehhez képest a bizottság — mely Szinnyi Ferenc r. tag elnöklete alatt Kéky Lajos l. tagból és az előadóból* állott — egyhangúlag hozott határozatával arra kéri a tekintetes Akadémiát, hogy az 1931. évre szóló Vojnits-éremmel Voinovich Géza *Magyar Passióját* méltóztassék megjutalmazni és kitüntetni.

* A bizottság előadója Szász Károly lev. tag volt.

VI.

A M. Tud. Akadémia által 1932-ben kitüntetett, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak elismerésre ajánlott elemi iskolai tanítók.

I. A M. Tud. Akadémia báró Wodianer Albert emlékére a saját bevételeiből fejenként 500 P jutalommal tüntette ki:

Schneider Ferenc szegedkörnyéki és

Lernyei József piszkei állami elemi iskolai igazgató-tanítókat.

II. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak elismerésre ajánlottak: *Biró Sándor* miskolci áll. isk. ig.-tanító, *Bartha Béla* jászberényi áll. isk. tanító, *Lévay Márton* hajduböszörményi ref. isk. ig.-tanító és *Mészáros Dezső* alpári (Pest m.) róm. kat. isk. ig.-tanító.

VII.

N e k r o l o g o k .

**1. Mauritz Béla gyászbeszéde Böckh Hugó ravatalánál
1931. dec. 8-án.**

Mélyen tisztelt Gyászoló Közönség!

A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyarhoni Földtani Társulat és annak Hydrologiai Szakosztálya, valamint a Királyi Magyar Természettudományi Társulat nevében búcsúzom a magyar geológusok legkiválóbbjától.

Böckh Hugó markáns egyéniség volt. Bármily geológiai problémát is érintett meg, kezének vonása ott maradt. Bámulatos munkaerő volt; úgy a fizikai, mint a szellemi fáradságokat játszi könnyedséggel győzte le. Kérlelhetetlen szívóssággal, határozott, néha kissé merész, de biztos lépésekkel haladt a kitűzött cél felé.

Működésének területe a legszélesebbkörű volt. A kristálytan, ásványtan, közettan, rétegtan, őslénytán és hegyszerkezettan terén mindenhol újat alkotott. Legfontosabb alkotásai a gyakorlati geológia problémáival kapcsolatosak;

legjobban érdekelte a hegyszerkezettan; a Föld kérgében végbement változások kutatásának segítségével igyekezett a gyakorlati geologia kérdéseit megfejteni. Legmaradandóbbat alkotott a földi gáz és földi olaj geológiájának terén. Szűkebb hazája, Erdély, Horvátország, Északmagyarország mind fényes tanubizonyságot tesznek ily irányú kutatásainak rendkívüli eredményeiről.

Képességeit csakhamar a külföld is felismerte; nemcsak Európa, hanem Ázsia és Amerika is versenyeztek, hogy csodálatos, szinte ihletszerű megsejtéseinek hasznát lássák.

Tanári minőségében szigorú, de megértő volt. Mint főnök példás fegyelmet tartott, alárendeltjeit azonban mindig munkatársainak tekintette és sorsukat szívében viselte.

Önálló kutatásain kívül az ifjúságnak és szaktársainak egy olyan tankönyvet, helyesebben kézikönyvet hagyott hátra mely a magyar geologusoknak még sokáig lesz a bibliája.

Elhúnytaival különösen sokat veszített a Magyarhoni Földtani Társulat, amelynek a mai válságos időkben, midőn a Társulat léte forog kockán, az ő erős kezére különösen szüksége lett volna.

E koszorúkat azzal a fogadalommal tettük le ravatalodra, hogy pályafutásod mindnyájunknak mintaképül fog szolgálni; a Te törhetetlen hited, akaratom és munkabírássod mindnyájunkba reményt és acélos erőt önt, hogy a szebb jövő megteremtésén fáradhatatlanul dolgozzunk.

Nem érhetted meg, hogy legkedvesebb munkaterületeiden újból magyar lobogót lengessen a szellő; de mi megígérjük, hogy a Te energiáddal fogunk dolgozni, hogy e reményed teljesüljön és Te amott az örök élet birodalmában meg fogod érezni, midőn Nagymagyarország bérceit újból magyar geologusok kalapácsa fogja kopogtatni.

Kedves Hugó barátunk, Isten veled!

2. Kövesligethy Radó r. tag beszéde báró Harkányi Béla 1. tag ravatalánál 1932 január 25-én.

Drága Halottunk, Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Fényes égítetek a víznek hullámfodros színére fény-sugaraikból fénylő szalagot szőnek, melyet a Balaton népe arany hídnak hív és amely nagy víz tükrén át nem ritkán az ég aljáig ér, úgy vélnők, az ég kapujáig visz.

Ezen aranyhidnak kutattad Te, a Balaton tudományos tanulmányozásának keretében szerkezeti szabályait és ezek a parton állónak sokat regélhettek a szellő simogatására megmozduló víznek mozgásairól.

És ugyancsak a Balaton partján történt, még másfél éve sincs, hogy a nálunk tartott csillagász-kongresszus résztvevői búcsúztak magyar kollégáiktól. Tizennégyen élünk még azok közül, akik egy harmadévszázaddal ezelőtt itt találkoztunk és közülök nyolcan újra szoríthattak egymással kezét. Négyen voltunk, veled együtt, magyarok.

Ezen régebbi, már egy nemzedék előtt, 1898-ban tartott kongresszuson jelentette be Konkoly Thege Miklós, hogy ógyallai csillagvizsgálóját az államnak ajándékozta, és ennek első következménye volt, hogy Te, érett, nagy tudásodat, melynek alapjait a budapesti, lipcsei, strassburgi és párizsi egyetemeken vetted meg, mint az intézet első observatora értékesíthetted. De a nyolcvanas években mintaszerűen felszerelt Observatorium akkor már nem volt versenyképes a külföld jobb intézeteivel, nem tudta tehát teljesen kielégíteni külföldi, különösen amerikai intézetek tanulmányozása nyomán felfokozott igényeidet. Ha velem együtt meg is váltál tőle, mindvégig hűséges barátja, mentora maradtál és menteni segítetted műszereit, amelyek már arra voltak ítélve, hogy idegen kézre kerüljenek. Gazdag elméleti és gyakorlati tudásoddal készségesen álltál tanáccsal büszkeségünket tevő mostani observatoriumunk megteremtőjének és igazgatójának oldalán úgy, hogy méltán kiveheted a magad részét abból az egyhangú lelkes dicséretből, amelyet az itt járt csillagászok a Konkoly Thege Miklós nevét viselő svábhegyi astrophysikai observatoriumra és berendezésére halmoztak.

A segéd tudományok nagy és idővel folyton bővülő fegyvertárával felszerelve és a klasszikus astronomia módszereiben teljes jártassággal a fiatal astrophysikának szentelted éltedet. Csak így lehetett remény arra, hogy a régi törzsnek ezen új hajtása öregebb testvérével egyenrangúvá lehet: hogy képesek leszünk az égi testek fényének és sugárzásának elemzésével a physika, mechanika és chemia törvényei alapján megismerni a csillagok physikai állapotát és felépítése módját. Bátran mondhatom, mink voltunk az elsők, akik — más-más úton haladva — az állócsillagok felszíni hőmérsékletéről megbízhatóbbat tudtunk. További sikereidet biztosították folytonos kutatás és tanulás. De

egyéniséged megértéséhez fel kell említenem azt is, hogy könyvtáradban a tudomány klasszikusai mellett helyet talált Cyrano de Bergerac holdbéli útazása is.

Érdemeidért Egyetemünk már 1709-ben magántanárrá habilitált, a Magyar Tudományos Akadémia pedig 1911-ben levelező tagjává választott. E kitüntetést lelkiismeretes és lelkes munkáival háláltad meg, amelyről az *Astronomische Nachrichten* több közleménye számol be.

Drága Halottunk a magyar tudományt több kongresszuson képviselte. Képviselte Egyetemünket is a múlt évben Párizsban a Sorbonne jubileumán. Szoros barátság fűzte Eötvös Lorándhoz, akinek 1901-ben a Balaton jegén tett gravivariometeres méréseiben is résztvett.

Nékem első tanítványom volt, az ógyallai csillagvizsgálón, majd a későbbi életben is kollégám és mindvégig hűséges barát. Keresetlen szerénységű tudós, a nyilvános szereplést — lehetőleg még a népszerűsítés terén is — kerülő. A tudományos kutatásnak, a folytonos tanulásnak, lelki művelésnek élő férfiú, akinek boldogsága Cicero az *otium cum dignitate*.

A Budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudomány-Egyetem Tanácsa és Bölcsészeti Kara és a Magyar Tudományos Akadémia koszorúját helyezve koporsódra, nevében és az *Union géodésique et géophysique internationale* nemzeti Bizottsága nevében búcsúszom Tőled, Harkányi Béla, köszönettel mindazért, amit a magyar tudományért tettél, hálával barátságodért. Nemes lelked, amely a kutatás tiszta örömei mellett szenvedést is tanult ismerni, az égbe röppent, porhüvelyednek legyen könnyű a föld; emléked áldott legyen! Isten veled!

3. Császár Elemér r. tag gyászbeszéde Ambrus Zoltán 1. tag ravatalánál 1932 március 2-án.

Súlyos teherrel lépek ravatalod elé, három koszorúval, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kiszfaludy- és Petőfi-Társaság koszorújával — de súlyosabb teherként nehezedik lelkemre az a fájdalmas érzés, hogy elszakadtál tőlünk, földön járó emberektől, régi kedves barátom, aki még három nappal ezelőtt ezt a nemesen csengő nevet viselted: Ambrus Zoltán. Útjaink elváltak. Bennünket itt hagysz ebben a küzdelmes, szomorú világban, halhatatlan lelked meg lerázva mindent, ami a földhöz kötötte, szabadon szár-

nyal abba a másikba, amelybe még képzeletünkkel sem érünk föl. Mi vár Reád ott, véges értelmünkkel hiába kutatnók, mi csak azt a veszteséget tudjuk fölmérni, amely haláloddal bennünket ért. A könnyel is, amely szemünkben csillog, nem Téged siratunk, hanem magunkat és a magyar irodalmat, amely most gyászba borulva nézi nagy íróművésznének élettelen testét.

Aki itt a koporsóban előttünk fekszik, Ambrus Zoltán, amíg közöttünk járt, az utolsó félszázad legműveltebb magyar elméje és leggazdagabb magyar szelleme volt. Költő és tudós, elbeszélő és kritikus egy személyben, utolsó tagja annak a fényes sornak, amely Vörösmartytól kezdve Aranyon át Gyulai Pálig csodálatos erővel tudta egyesíteni magában az emberi léleknek két, együtt alig járó vonását, a hűvös érzelmet és a képzelet hevületét. Ambrus Zoltán is, amíg egyfelől metsző elmeéllel ízeire szedte a költői alkotásokat s a bölcs bíró fölényes biztonságával ítélkezett fölöttük, addig másfelől mint melegszívű költő az élet töredékes képeit egységbe forrasztva, egészet alkotott s gyönyörködtetett műveivel két emberöltőt. De ami igazán magasra emelte Ambrus Zoltánt, klasszikusaink méltó utódává, az e két irányú írói munkásságának tökéletes harmoniája: azokat az eszméket, amelyeket mint kritikus hirdetett, azokat az eszményeket, amelyek szolgálatába műbírálatait állította, azokat valósította meg költészetében — azzal a teljességgel, amelyet amott írotársaitól követelt. Ambrus a kritikus és Ambrus a költő egy volt, ugyanannak a szellemnek két ellentéte, de lényegében azonos incarnatiója. Megtanulta a nagy francia íróktól, hogy a költészet legméltóbb tárgya az emberi szív a maga mozgalmas életével és örök rejtelseivel — s az emberi szív világát rajzolta regényeiben és elbeszéléseiben, épen olyan belső igazsággal, mint Flaubert és Maupassant, a legkiválóbb francia elbeszélők. És megtanulta tőlük, hogy a stílus művészete nem játék a szavakkal, szellemeskedő frázisok csillogtatása, hanem a stílus a gondolatnak vele együtt születő burka, általa teljesedik művészivé a nyers anyag — s Ambrus époly művészettel formálta ki történeteit, mint francia mintaképei. Így lett ő a modern magyar regény egyik megteremtője s egyben egyik legnagyobb mestere: kétségkívül ő írta a jelenkor legmélyebb, legfinomabb magyar elbeszélő műveit, ő tükrözte a legmeggyőzőbb erővel a képzelet-alkotta világban az emberi élet valóságát. De nem pusztán, sőt nem is

elsősorban a tanulmány tette Ambrust nagy íróvá, hanem az az isteni szikra, amelynek nyomán az Úr rendeléséből fölillant az ő költői lángelméje.

Fölvillant, egy félszázaddal ezelőtt, most kilobbant. Ambrus Zoltán halálra vált arcán nem ragyog többé a lángelme fénye. De vajon az alatt az öt évtized alatt, ameddig tündökölt, elhintette-e fényét olyan széles körre és olyan erővel, amilyen Ambrus Zoltán nagy szelleméhez méltó volt? Ne hívjuk tetemre itt, a nyitott koporsónál, a nemzetet! És ne emeljünk vádat a nagyvilág ellen sem, hogy a szerény, mimóza-lelkű költőt nem ragadta ki a külföldnek idegenszerű magyar nyelv bilincseiből s nem állította illő helyére, első sorba, korunk legkitűnőbb regényírói közé.

Némuljon el, a ravatal mellett, panaszra nyílt ajkunk. Ami nekünk Ambrus Zoltán életsorsában fáj, azt meggyógyítja majd az idő, a multnál igazságosabb jövő. Te meg, nagy halottunk, életedben zokszó nélkül túrted, s most meg, hogy elindultál azon az úton, amely a lelkek boldog hazájába vezet, nem fáj már Neked semmi. Nem bánthanak a világ hiúságai, nem szorítják össze szívedet, mint földi létedben annyiszor, a sors csapásai és az emberek ridegsége — még lelked sem küzködik, az alkotás lázában, a feszülő gondolatokkal, az álmvilágból a költészet világába kívánczoló alakokkal. Ahol Te vagy, a csönd és béke honában, ott nincs küzdés és szenvedés, nincs vágy és csalódás, ott, nem tudjuk, de hisszük, örökös a nyugalom, a pihenés.

Pihenj meg ebben a jobb világban, Te fáradt, nemes lélek, — mi tovább rójuk földi pályánk rögzös útjait. Búcsúznunk kell. Búcsúznunk Tőled, szeretett barátunk. Búcsúznunk, de csak búcsúznunk és nem felejtünk. Szellemed itt marad velünk, az folytatja életét, műveidbe rögzítve és emlékünke zárva.

4. Pogány Béla r. t. megemlékezése Wittmann Ferenc 1. t.-ről.

Mély részvétellel kísérte utolsó útjára a magyar tudományos világ f. évi március hó 25-én dr. Wittmann Ferencet, a kolozsvári és ezidőszerint szegedi m. kir. Ferenc József tudományegyetem tiszteletbeli bölcsészdoktorát, a kir. József Műegyetem technikai fizikai tanszékének nyugalmazott ny. r. tanárát, a gépészmérnöki osztálynak 1907/8—1909/10. években

volt dékánját, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagját. A megboldogult hivatott pedagógusa volt a technikai fizikának, melynek nemcsak interpretálása, hanem tudományos művelése körül is hervadhatatlan érdemeket szerzett. Az ő kezdeményezésére indult meg a Műegyetemen a hallgatók elektrotechnikai laboratóriumi munkája, mely a műegyetemi ifjúság praktikus kiképzését nagymértékben előmozdította. Tudományos kutatásai és szakirodalmi tevékenysége legnagyobb részben az elektromágneses rezgések területén mozgott; az *Annalen der Physik*-ben, a *Physikalische Zeitschrift*-ben, a *Mat. és Természettudományi Értesítő*-ben stb. stb. megjelent dolgozatai rezgőkörök matematikai tárgyalását, a bennük lefolyó jelenségek oszcillógrafikus kivetítését eszközöző berendezések leírását tartalmazzák. Az utóbbi évtizedekben búvárkodásai a modern rádiótechnika tárgykörére szorítkoztak, melynek ő lett Magyarországon első egyetemi előadója. Ezen előadásait nyugalomba vonulása után is tovább folytatta váratlanul bekövetkezett elhunytáig. Halála nagy veszteség nemcsak a Műegyetemnek, de az egész magyar tudományos világnak.

INHALT.

	Seite
I. Die inneren Mitglieder der Akademie	1
II. Die Bolyai-Feier der Ungarischen Akademie der Wissen- schaften :	
a) Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy	5
b) Festvortrag des Klassensekretärs Josef Kürschák, Dir. und o. M., anlässlich des Centenars der Erscheinung d. Werke Wolfgang Bolyai's „Tentamen“ und Johann Bolyai's „Appendix“	10
III. Die Tätigkeit der Akademie im Jahre 1931 :	
a) Die in 1931. gehaltenen Sitzungen	25
b) Die Tätigkeit des Wörterbuch-Ausschusses	29
c) Die Tätigkeit des Ausschusses für Kriegs- geschichte	30
IV. Festreden :	
1. Gedächtnissrede des Präsidenten Albert von Berze- viczy anlässlich der Jahrhundertwende der Geburt Hermann Vámbery's	32
2. Begrüßungsworte des Präsidenten Albert von Berzeviczy an Baron Julius von Wlassics	34
3. Rede des zweiten Präsidenten Desider Csánki anlässlich der Auszeichnung zwei hervorragender Volksschullehrer durch die Akademie	35
V. Ausschussberichte :	
1. Berichte über den Grossen-Preis und den Marczi- bányi-Preis	38
2. Bericht über den Philipp Weiss-Preis	50
3. Bericht über den Franz Chorin-Preis	60
4. Die Zuerkennung der Vojnits-Medaille	73
VI. Liste der durch die Akademie ausgezeichneten, bzw. dem Minister für Kultus und Unterricht zwecks Auszeichnung vorgeschlagenen Volksschullehrer im Jahre 1932.	78
VII. Nekrologe :	
1. Rede des o. M. Béla Mauritz an der Bahre des korr. M. Hugó Böckh	78
2. Rede des o. M. Radó Kövesligethy an der Bahre des korr. M. Baron Béla Harkányi	79
3. Rede des o. M. Elemér Császár an der Bahre des korr. M. Zoltán Ambrus	82
4. Erinnerungsrede des o. M. Béla Pogány über Franz Wittmann korr. M.	84

VIII. Deutsches, französisches und englisches Inhaltsverzeichnis	Seite 85
IX. Bericht über die Akademischen Wahlen	89

S O M M A I R E.

	Page
I. Membres internes de l'Académie	1
II. Fête commémorative de l'Académie consacrée à la mémoire des Bolyai :	
a) Discours d'ouverture, prononcé par M. le Président A. de Berzeviczy	5
b) Conférence solennelle de M. Joseph Kürschák de l'Académie à l'occasion du centenaire de la publication du „Tentamen“ (Farkas Bolyai) et de l'„Appendix“ (Jean Bolyai)	10
III. Travaux de l'Académie en 1931 :	
a) Séances	25
b) Travaux de la Commission du Dictionnaire	29
c) Travaux de la Commission d'histoire militaire	30
IV. Discours solennels :	
1. Commémoration d'Ármin Vámbéry, ancien membre d'honneur, à l'occasion du centenaire de sa naissance, par M. le Président A. de Berzeviczy	32
2. Discours de bienvenu de M. le Président A. de Berzeviczy, adressé à M. le baron Jules de Wlassics	34
3. Discours d'ouverture de M. Désiré Csánki, second-président, sur la remise des récompenses décernées aux deux instituteurs lauréats de l'Académie	35
V. Rapports des commissions :	
1. Rapport sur le Grand Prix et le le prix Marczi-bányi	38
2. Rapport sur le décernement du prix Philippe Weiss	50
3. Rapport sur le prix François Chorin	60
4. L'adjudication de la plaquette Vojnits	73
VI. Liste des instituteurs lauréats de l'Académie, recommandés à M. le ministre de l'Instruction Publique en vue d'obtenir la reconnaissance officielle de leurs mérites	78

	Page
VII. Nécrologie :	
1. Discours funéraire de M. Béla Mauritz à l'occasion du décès d'Hugó Böckh	78
2. Discours funéraire de M. Radó Kövesligethy de l'Académie à l'occasion de la mort de Béla Harkányi	79
3. Discours de M. Elemér Császár, prononcé aux funérailles de Zoltán Ambrus	82
4. Commémoration de François Wittmann par M. Béla Pogány de l'Académie	84
VIII. Sommaires allemand, français et anglais	86
IX. Résultats des élections académiques	89

LIST OF CONTENTS.

	Page
I. Members of the Hungarian Academy of Sciences	1
II. The Bolyai-festival of the Hungarian Academy of Sciences :	
a) Opening speech by President Dr. Albert de Berzeviczy	5
b) Special address delivered by Mr. Joseph Kürschák, ord. member, departmental secretary, on the hundredth anniversary of the publication of „Tentamen“ by Wolfgang Bolyai and of „Appendix“ by John Bolyai	10
III. The activities of the Academy in the year 1931 :	
a) Meetings held in 1931	25
b) The work of the Dictionary Committee	29
c) The work of the Military History Committee	30
IV. Official addresses :	
1. Address delivered by President Dr. Albert de Berzeviczy in commemoration of the centenary of the late Arminius Vámbéry's birth (director and hon. member)	32
2. President Dr. Albert de Berzeviczy's complimentary speech to Baron Julius Wlassics	34
3. Opening speech by Mr. Desiderius Csánki, Second- President, relating to the forwarding of the prizes awarded to two teachers	35

V. Committee reports :	
1. Report on the Grand Prix and the Marczibányi supplementary prize	38
2. Report on the awarding of the Philip Weiss prize	50
3. Report on the Francis Chorin prize	60
4. The awarding of the Vojnits commemorative medal	73
VI. Elementary school-teachers rewarded by the Hungarian Academy of Sciences in 1932, resp. recommended for approbation to the Minister of Public Instruction	78
VII. Necrologies :	
1. Funeral speech made by Mr. Béla Mauritz at the bier of Hugo Böckh	78
2. Funeral speech made by Mr. R. Kövesligethy, ord. member, at the bier of Béla Harkányi	79
3. Mr. Elemér Császár, ord. member's funeral speech at the bier of Zoltán Ambrus	82
4. Mr. Béla Pogány, ord. member's speech in memory of Francis Wittmann, corr. member	84
VIII. List of Contents :	
a) German translation	85
b) French translation	86
c) English translation	87
IX. Report on the elections in the Academy	89

IX.

Tagválasztások a M. Tud. Akadémiában.

Az 1932. évi XCII. nagygyűlésen (május hó 6-án)
megválasztottak:

Az I. osztályba:

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Zsirai Miklós tanár, nyelvész.

Rendes tagnak a B) alosztályba:

Viszota Gyula l. t.

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Gulyás Pál főkönyvtáros, bibliografus,
Pukánszky Béla egy. m. tanár, filológus,
Sajó Sándor ny. tankerületi főigazgató, költő.

Külső tagnak:

Bang Vilmos berlini egyetemi tanár, török filológus,
Böök Frigyes lundi egyetemi tanár, irodalomtudós,
Petersen Gyula berlini egy. tanár, irodalomtörténetíró,
Ramstedt Gusztáv János helsinki egyetemi tanár, nyelvész.

A II. osztályba:

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Szladits Károly egy. tanár, jogtudós.

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Győrffy István, a M. N. Múzeum igazgató-őre, etnografus.

Külső tagnak:

Mr. Nicholas Murray Butler, a new-yorki Columbia-egye-
tem és a Carnegie-alapítvány elnöke,
Volpe Giocchino római egyetemi tanár, az olasz tudomá-
nyos akadémia főtitkára,
Zahn Frigyes, a bajor statisztikai hivatal elnöke.

A III. osztályba :**Levelező tagnak az A) alosztályba :**

Gyulai Zoltán egyet. m. tanár, fizikus,
Varga József egy. tanár, vegyészmérnök.

Rendes tagnak a B) alosztályba :

Entz Géza l. t.,
Filárszky Nándor l. t.

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Herzog Ferenc orvoskari professzor,
Dudich Endre, a M. N. Múzeum őre, zoológus,
Szabó Zoltán egyet. tanár, botanikus.

Külső tagnak :

Sir Arthur Stanley Eddington, a cambridgei csillagvizsgáló-
intézet igazgatója.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XLII. KÖTET.

1932.

MÁJUS—SZEPTEMBER.

I.

A M. Tud. Akadémia XCII. ünnepi közülése.

1. *Berzeviczy Albert* ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde:

Goethe élete és élete műve.

Tisztelt ünneplő gyülekezet!

Akadémiánk ebben az évben oly évfordulót is ünnepel, mely a mi saját nemzetünk szellemi életének emlékeztető napja. Ez az Arany János halálának ötvenedik évfordulója, melyről mai közülésünk tárgysorának két pontja is megemlékszik. Miután ez az évnap az őszi időre, nevezetesen október 22-ére esik, annak további megünneplését egyik őszi összes ülésünkre tartjuk fenn s mai ünnepélyes közülésünk elnöki megnyitóját — nagygyűlésünk bekegyezésével — a Goethe, tulajdonképen már március 22-én letelt halálozási centenáriumának szentelem, amelyről való megemlékezésben az egész művelt világgal együtt mi is résztvenni kívánunk.

A megemlékezésnek ezt az általánosságát a Goethe irodalmi jelentőségének egyetemessége magyarázza meg. Ő szinte megtestesülése a világirodalom fogalmának, mert hatása valóban az egész világra kiterjedt és kiterjed, és annak csak egyik jelképes magyarázata az a tény, hogy legfőbb művének, a *Faust*nak legszebb megzenésítését a németekkel annyi harcot vívott francia nemzet egy kiváló zeneköltőjétől bírjuk.

Az, amit Goethe alkotott és amit róla írtak, egy egész irodalommal felér; elnöki szózatomban szűk keretében én ennek az annyiszor megmunkált s még mindig termő mezőnek csak bizonyos, körülhatárolt jelenségeit vonhatom vizsgálat alá. Vizsgálni akarom Goethe életének és élete művének viszonyát, mely a világ irodalomtörténetében szinte páratlanul áll.

A németek költőkirályának egyik legközelebbi és legbizalmasabb fiataalkori ismerőse, az író és tudós Joh. Heinr. Merck azt írta Goethéről, hogy amit ő átél, az szebb, mint amit leír. Ezt a mondást vitásnak tekinthetjük annál is inkább, mert a költő ezt a barátját is messze túlélte, mint oly sokat, s így annak is, amit átélt, annak is, amit leírt, a képe utóbb még sokszor változott.

De egy bizonyos, hogy a világirodalomban nem találunk írókat, ki a maga életének és irodalmi munkásságának viszonyát oly teljesen feltárta volna az utókor előtt, mint Goethe. Az ő hosszú és gazdag életét ő maga annyira ismeré, hogy annak vonatkozásai írott műveihez szinte semmi homályt és kételyt nem hagynak fenn és napnál világosabban tűnik elénk az egyik és a másik, az élet és annak eredménye, mint egy nagyszerű egység, utolérhetetlen példa és megbecsülhetetlen tanulság.

Igaz, hogy csak mi, az immár egy évszázaddal eltávolodott utókor látjuk ezt az egységet a maga teljességében magunk előtt. A Goethe életében és a halálát követő időben ismerték a *Wahrheit und Dichtung* cím alatt megírt kedves és bájos ifjúkori megemlékezéseit, olaszországi és svájci útleírásait, némely más életrajzi adalékot, ismerték vagy legalább sejtették a vonatkozásokat regényalakjainak és a költőnek magának élményei között, de ennél többet nem. Csak mióta a Goethe halála után napvilágra került tizenháromkötetes naplója, aggkori bizalmasának, Eckermannnak vele folytatott és híven megörökített beszélgetései s a költő óriási terjedelmű levelezése mindenkinek hozzáférhetővé lett: csak most tekinthetjük át és érthetjük meg egészen azt, amit Goethe átélt és amit abból leírt vagy följegyzett.

Kétségtelen, hogy Goethe teljesen átérezte azt a felelősséget, amely őt egyénisége és élete rendkívülségének tudatában az utókorral szemben terhelte, midőn majdnem mindent, ami életével és munkásságával összefüggött, megörökített. Ő ezzel az emberiségnek valóban oly megbecsülhetetlen szolgálatot tett, hogy egészen fölösleges és meddő igyekezett volna ebben az eljárásában az önzés és egyéni hiúság indítékait keresni.

Eljárásának teljes céltudatoságára vall, hogy naplóját abban az időpontban kezdte írni: 1775 nyarán, amikor a *Wahrheit und Dichtungban* megörökített ifjúkor határához ért, tehát huszonhat éves korában, mondhatjuk a »Lily«-

korszakban s Weimarba költözése és a hercegi barátság kezdete előtt.

A napló olvasójának, kivált eleinte, sok csalódást hoz; rendkívül szűkszavú, gyakran érthetetlen jelzésekre szorítkozik, vannak benne több évre terjedő hézagok, s a szemelyeket, akikről szól, eleinte csak — a kiadó által megfejtett — csillagászati jelekkel jelöli meg. Szigorúan tartózkodik nemcsak minden érzelgéstől és elmélkedéstől, hanem minden jellemzéstől és véleménynyilvánítástól is.

Néhány évvel odább az olaszországi utazás beszéde-sebbé teszi a naplóírórt; itt aztán sok olyat találunk, amit a költő szó szerint átvesz az *Italienische Reise*-be. Majd általában terjedelmesebbé, részletesebbé s egyúttal rendszeresebbé lesz a napló s irodalomtörténeti szempontból megbecsülhetetlen módon ad számot nemcsak a költő irodalmi munkásságának napról-napra való folyásáról, hanem még olvasmányairól is.

Azonban mindvégig, a naplóba foglalt egész ötvenhét éven át — az utolsó bejegyzés csak négy nappal előzi meg Goethe halálát — feltűnő marad bizonyos, a költő életfolyására bizonyára nagy hatással volt közeli és távoli események teljes mellőzése.

A napló egy szóval sem említi — például — a nagy francia forradalmat; a júliusi forradalomról — mely a költő utolsó éveibe esett — röviden megemlékezik, de nyilvánvaló, hogy íróját jobban érdekelték a francia akadémia természettudományi vitái, mint a Bourbonok elűzése és az Orleansok trónfoglalása. Goethe híres fogadtatását Napoleon császár által így említi: »nachher beim Kaiser«. Németország felszabadulására a francia iga alól csak egy »győzelmi hír« emlékeztet; Napoleon halálát se jegyzi föl, a Lord Byronét csak épen említi, sőt nagyherceg-barátjának elhúnytáról is Goethe már csak akkor emlékezik meg, amikor hagyatékáról van szó. Barátainak, Schillernek — kit mindig Hofrat von Schillernek nevez — halála nem fordul elő a naplóban, Wielandnak is csak temetése. Sőt mi több: egyetlen nővérének, Kornéliának — kit pedig szeretett —, atyjának, anyjának halála tényét sem jegyzi föl a napló, Goethe fiának, Augustnak születését s házasságát sem.

Egészen sajtószerű módon kezeli a napló a Goethe feleségét, Christiane Vulpiust. Amikor először találkozunk »Demoselle Vulpius«-nak mint természettudományi tanulmányjaiban segítő társának s némileg házvezetőjének a

nevével, akkor köztük már több évi szerelmi viszony áll fenn. Egybekelését, mely tulajdonképen akkor már 17 éves fiának törvényesítését jelentette, oly burkoltan említi, mintha szégyelné; csak később kezd felesége e minősége világos megjelölésével szerepelni a naplóban. Annál meglepőbb, hogy mikor a nő 28 éves szerelmi viszony és 10 éves házasság után meghal, a száraz, szűkszavú napló mintha könnyeket hullatna: »Leere und Todtenstille in und ausser mir«, írja 1816 június 6-án Goethe.

Fia iránti nagy szeretetének — melyet ennek nejeire és gyermekeire is átvisz — számos jelével találkozunk. Kicsi korában fürösztí, kocsiztatja, mulat vele; később bizalmába avatja, fontos dolgokat beszél meg vele s öröme telik a szerepben, melyet a fiatal kamarás az udvarnál visz. De hogy mennyire tudott Goethe zsarnokoskodni önmagán, azt ismét naplója tanúsítja, melybe egyszerűen a napi események sorában jegyzi föl akkor már 41 éves egyetlen fiának Rómában bekövetkezett váratlan halálát s már másnap úgy folytatja foglalkozásait, mintha semmi változás sem történt volna...

Az öreg Goethe különösen gyöngéd unokái iránt; új béli ruháikban és jelmezökben be kell mutatkozniok nála, dominót játszik velök, türelemmel hallgatja meg a kis Wolf színházi kritikáit. Egyszer még mintegy meategetőzik önmaga előtt naplójában, hogy a születésnapjában ehéden csak épen »nyájas« tudott lenni velök, mert egy természet-tudományi probléma nagyon elfoglalta.

A nagy gond, melyet teste edzésére és gyakorlására fiatal korában fordított, megtermette gyümölcsét abban, hogy ez a test nyolcvanhárom éven át szolgálta töretlenül, fáradatlanul tulajdonosa vas akaratát és mindig alkotó szellemét.

Kevésbé szembeötlő a haszon, melyet a költő hivatása szempontjából fiatalabb korában szintén nagy szorgalommal folytatott rajzbeli, festési, sőt mintázási tanulmányaiból és gyakorlataiból merített. Az a fölötti kétely, hogy az írói vagy a művészi pályára szánja-e magát, nem tarthatott soká; de elismerendő, hogy ízlésének kiművelése s a művészet megismerése és a műbírálat szempontjából ezek az inkább műkedvelői jellegű időtöltések sem voltak meddők.

A Goethe élete művére nézve naplója a vasszorgalomnak s foglalkozásbeli rendszerességnek tanubizonysága. Az

a felfogás, mintha a lángész szükségkép a rendszertelenségben, szertelenségben és rögtönzésekben nyilvánulna meg, csattanós cáfolatát találja a Goethe életében, aki rendszerességben és szorgalomban egészen a pedantériáig elment. Kivált élete második, hosszabb részében, a Weimari korszakban minden tervszerűen megy s bámuljuk fáradhatatlanságát, mellyel még művei letisztázására is ügyet és időt tudott fordítani. De nála ez az élet hitvallásának felelt meg, amelyet különösen naplója fejez ki. Nem képzelt valami nyomorultabbat, mint a kényelmes téltenségnek élő embert, akire nézve az élet legszebb adománya: »a munka, valódi utálat tárgya«.

Már 18 éves korában azt írta nővérének, Kornéliának, hogy benső meggyőződése szerint benne vannak tulajdonok, melyek arra képesítik, hogy költővé válják, s szorgalom által idővel azzá is fog válni. Benne a szünetlen tevékenység ösztöne összefüggött a jelen és a jövő életről vallott hitével. Eckermannal folytatott beszélgetésében aggkorában tette azt a nevezetes vallomást, hogy ha ő élete végeig szünetlenül tevékeny, a természet kötelese neki az élet más formáját nyujtani, ha a jelenlegi szellemét tovább fenn nem tarthatja.

És valóban szokatlanul, céltudatosan tevékeny volt életének majdnem utolsó percéig. Még 1831 nyarán munkájában főcélta maga elé s néhány nappal később bizonyos meglepéssel állapítja meg naplójában annak teljesítését; még egy héttel halála előtt a szokott módon folytatja munkáját. Ez az aggkori önelégültség mennyire hasonló a halni induló Faust sietségéhez, mellyel utolsó vállalkozása a nagy lecsapoló és termékenyítő munka befejezését sietteti, hogy elmondhassa végpercében:

»Es kann die Spur von meinen Erdetagen Nicht in Aeonen untergehn — Im Vorgefühl von solchen hohen Glück Geniess ich jetzt den höchsten Augenblick!«...

Csak ez a fanatikus munkaösztön végeztethette el vele életének azt az egész művét, amelyre ma bámulattal tekint az egész világ.

Azonban Goethe nemcsak munkateljesítménye által bizonyult életművésznek. Az volt azért is, mert életét élményekben oly végtelenül gazdaggá tudta tenni. Nem tudott volna annyit írni, ha annyit nem élt volna. Roppant munkássága nem akadályozta őt az élet élvezetében. Csak aki úgy élt, mint ő, volt képes magának a világnézetnek

azt a fenséges derűjét megszerezni, mely miatt őt a régi görögökhöz hasonlítják, az olympusinak nevével ruházzák fel; egészséges és erőteljes realizmusa a valóságot költészeté tudta emelni; mert szeretve nézte a világot, megtalálta ideálját a valóságban.

Csak élete legvégén látjuk őt már nagyon elhagyotttnak. Barátait, szerelmeit túlélte, kedvteléseinek nagy részéről le kellett mondania, csak leghűbb kísérője, a munka kíséri el mindvégig. A weimari Goethe-ház közismert vendégszerető asztalánál gyűlnek a vendégek, az utolsó karácsonyestét egyedül tölti, mert maga kívánta, hogy családja vidámabb környezetben ünnepelje azt...

Zerstoben ist das freundliche Gedränge,
Verklungen ach, der erste Wiederklang...

A csend, mely környezi, már átpillantást enged neki azon az utolsó határon, melyről talán még nem is tudja, hogy már olyan közel van...

Úgy érzem, hogy a Goethe élete és élete műve szempontjából szólnom kell még szerelmeiről is, melyekből naplója nem tár fel semmit; azokról csak levelei és — képletekben — művei beszélnek.

Azok között a dolgok között, amelyekért a nagy embert koronkint megrótták, nagy szerepet visznek épen szerelmei. Emlegetik csapodárságát, a könnyedséget, amellyel szerelmi viszonyait megkötötte és azután felbontotta, a közönyt, amellyel kitért, sőt megfutamodott hozzá méltóbb házasságok elől, hogy aztán egy hozzá kevésbé méltónak békóit vegye magára. Rámutatnak, hogy íme Werther öngyilkossá lett, mert Lottét nem bírhatta, ellenben a *Werther* írója, Goethe, csak épen elköltözött Wetzlarból, amikor Lotte Buff a Kestner menyasszonya lett. Anynyira megy a szívek és veséknak ez a vizsgálata, hogy sokan Goethét valódi szerelemre képtelennek tartják, az érzelmeiket, melyeket könyvei kifejeznek, költötteknek mondják, őt magát pedig önzése és önteltsége miatt teljesen érzéketlennek.

Anélkül, hogy a Nietzsche »Übermensch«-elméletét mangunkévá tennők, meg kell állapítanunk, hogy Goethe ily mértékkel nem mérhető, a közönséges élet ítéletkategoróiái reá ily egyszerűen nem alkalmazhatók. Ha ő hű szerelmet nem is nyujthatott mindazoknak, kikhez költői lelke vonzalma közelebb hozta őt, nyujtott nekik a helyett

valamit, ami maradandóbb a földi szerelemnél: halhatatlanságot! Hiszen majdnem valamennyire ráismerünk költött alakjaikban, amelyek azért halhatatlanok, mert az életből vannak merítve:

Es sind nicht Schatten, die der Wahn erzeugt,
Ich weiss es, sie sind ewig, denn sie sind!

De tovább is mehetünk. A fájdalmas és gyönyörteljes emberi érzelmek, melyek a nagy költő műveiben oly csodás nyelven szólnak meg, nem lehetnek csupán költöttek, mert akkor nem ragadnának annyi emberi szívet magukkal. Azokat a költő átérezte; ezért és csak ezért keltenek oly élénk visszhangot, ezért találja meg benne annyi olvasó a maga saját élményét, melynek oly hű és teljes kifejezéseért hálát érez a költő iránt.

Azonban úgy kell lenni — s ez a Gondviselés áldásos intézkedése —, hogy akit a természet a legviharsabb emberi érzelmek kifejezésének kiváltságos képességével ruház fel, azzal ezek az érzelmek — mintegy biztonsági szelepet találván a költői megnyilatkozásában — nem éreztetik belső, romboló hatásukat. Ezért mondhatja el a költő azt, amit Goethe a Torquato Tasso szájába ad:

Und wenn der Mensch in seiner Qual verstummt,
Gab mir ein Gott zu sagen, wie ich leide!

Goethe maga bevallotta, hogy a *Werther keservei* nek megírása után oly megkönnyebbülés vett rajta erőt, mintha főgyónást végzett volna, s valóban áldhatjuk a Gondviselést, hogy fájdalma csillapítására kibeszélte azt, a helyett, hogy egy ostoba pisztolyban keresett volna előle menedéket, megfosztva bennünket mindattól, amit első fiatalkorán túl alkotott.

Valóban, így nézve a nagy költő életét és emberi egyéniségét, meggyőződünk róla, hogy nemcsak művei, hanem élete is végtelen becsű tanulságot nyújt mindnyájunknak, s ő ebben az értelemben is közjavává lett az egész világnak. Ennek a fölismerésére talán alkalmasabb ez a mai kor, melybe halálának századik évfordulója esik, mint bármely megelőző időszak. Ma, keserves tapasztalások után kezdjük ismét érezni, hogy vannak értékek, melyek nincsenek nemzethez, sem időhöz kötve, melyeknek becse ránk nézve emberi mivoltunkban rejlik s épen ezért egyetemes és változhatatlan.

Most, mikor nem is annyira a háború, mint inkább a háború után elkövetett megbocsáthatatlan bűnök, az a bűnös fennhéjzás, mely a háború kimeneteléből jogot vélt formálhatni arra, hogy a nemzeteket örök időkre két táborba ossza, a győztesek s ezért uralkodók, és a legyőzöttek s ezért szolgálok táborába, az a bűnös nemzeti önzés, mely a fennhéjzó elzárkózásban kereste a boldogulást, ráhossa elkerülhetetlenül mindnyájunkra, győzőkre és legyőzöttekre egyaránt a közös, keserves nyomorúságot.

Ennek a közös nyomorúságnak rettentő iskolájában kell újra felismerni tanulnunk emberi közösségünk igazságát, ebben az iskolában kell újra keresésére indulnunk azoknak a közös, örök értékeknek, amelyeknek fölismerése és megbecsülése emelhet csak bennünket ismét annak tudatára, hogy nemcsak egymást engesztelhetlenül gyűlölő nemzetek fiai, hanem a szenvedő emberiség egyenlő szenvedő tagjai is vagyunk.

Ezt az igazságot a világirodalomban talán senki sem fejezte ki és hirdette meggyőzőbb erővel, mint életével és élete művével Goethe.

Az ő nagy emlékének egy fénysugara világítsa be mai összejövetelünket is.

Az Akadémia 92. ünnepi közülését ezennel megnyitom.

2. Arany János és az utókor.

Irta: Császár Elemér r. t.

Minden költőben egy Hamlet lelke él a maga kétségeivel, mindegyiket gyötri a lenni vagy nem lenni, a túlvilági lét kérdése. De a költő számára nem a lélek halhatatlansága a probléma. Azt rendbehozza értelmével vagy hitével; ami kínzó gondolatként ránehezedik lelkére, az más aggodalom: művészetének halhatatlansága. Megkíméli-e életművét a jövő? Túlél-e őt alkotásai, talál-e majd értéket költészetében az utókor? Látja, hogy a tudósok könnyű kézzel osztogatják a letűnt korok költőinek a halhatatlanságot: megnyitják előttük az irodalomtörténet csarnokának kapuját s ott emberi értelemben vett örök életet juttatnak neki. De élet ez? Próbaköve lenni tudósok elmeélelének és

ízlésének, vagy épen serdülő ifjak és leányok memóriájának — ez valóban kritériuma az örök életnek, ez az a dicsőség, amely mint egy élet díja ott lebeg ideálul minden költő előtt? Korántsem. Csak az a költő él halála után is, akit olvasnak, akinek művei nem a könyvtárak polcain hevernek, hanem ott vannak az emberek kezében; csak az a költő halhatatlan, aki az utókornak nem pusztán az elméjét, hanem a szívét is foglalkoztatja.

Tudta ezt Arany János is, az ő lelkét is gyötörte a kétes jövő gondolata. Mikor dicsősége teljében állt s legnagyobb szavú műbíráink nemcsak a legnagyobb élő magyar költő glóriájával övezték, hanem azt is kimondták, hogy vele jutott el tetőpontjára költészetünk:¹ ő úgy érezte, hogy eljárt fölötte az idő, költészete elavult.² Bizonyára fülébe csengett, magára alkalmazva, a *Toldi estéjének* mélabús megállapítása: »Más öltöbéli nép, más ivadék nő fel«, s annak emlékéből lassanként kivész majd ő is, művészete is — a jövő nemzedék talán már nem is tudja, hogy egykor, elvegyülve a lantverők tömegében, ő is pengette a húrokat.³

Amióta Aranynak ez a fájdalmas jóslata elhangzott, már a második nemzedék nőtt föl, de Aranynak nemcsak

¹ Salamon Ferenc írta a Budapesti Hirlapban, 1858-ban (újra lenyomatva Salamon *Irodalmi tanulmányai*ban 1889. II. k. 35. l.), hogy Aranyval elérte költészetünk a tökély legmagasabb fokát, s szava annál súlyosabb, mert nem is epikájáról, hanem lírájáról mondja.

² Tompának írja 1866. dec. 8-án: „Az egész limlom — költeményeimnek teljes gyűjteményét érti — kiment már divatból, túlszárnyalta az idő.“ (*Hátrahagyott iratai*, IV. k. 267. l.) Ez az aggodalom állandóan élt lelkében. Már nyolc évvel korábban írja egy kiadatlan levelében Tompának: „Olyképen e'felednek egy pár év alatt, hogy verseimet sem olvassák.“ (1858. jul. 3. Voinovich Géza idézi Arany összes *Kisebb költeményeinek* kiadásában, 251. l.)

³ V. ö. *Honnan és hová?* c. költeményének utolsó sorait:

A jövő nemzedék,
Mely se' kérdi tán, se' tudja.
Nem is igen lesz rá gondja:
Hogy itt éltem, s a tömegben
Én is lantot pengeték.

dicsősége ragyog még mindig meg nem csökkent fényel, hanem költészete is él, él valóban, nem mesterségesen, a tudománytól és az iskolától oxigénnel életben tartva, hanem természetesen, a benne rejlő művészi erő hatására. Most, Arany halálának ötvenedik évfordulóján, nem kell föltennünk azt a kérdést, amely a költők életsorsát eldönti: mi maradt meg munkásságából, mi érték a jelenben is költészetéből — megfelel reá a halála óta eltelt félszázad. Aranynak él ma is minden sora, amit leírt, mindaz érték költészetében ma is, a XX-ik század derekán, ami érték volt a XIX. század második felében; Arany, a költő, nem avult el,¹ költészetének ereje, színe, üdesége még mindig a régi, a halála óta eltelt öt évtized nem hagyta rajta nyomát. Pedig egy félszázad a mi nagyon véges emberi létünkhöz mérve hosszú idő; ötven év alatt nagyot fordul az idő kereke — s a mi számunkra, akik végig éltük a világháború idegölő fordulatait és egy átkos béke szenvedéseit, még gyorsabban forgott. Évek alatt évtizedek mozgalmait éltük át, négy-öt év meg korszakokat teremtett és rögtön el is temetett. Ez a száguldó idő pusztítja-marja, ami útjába kerül, ebben a szörnyű rohanásban nem fejlődhetik ki a hitvány érceket megvédő nemes patina, csak a hirtelen ölő rozsdá, s az nem kímél mást, mint az igazi értékeket, a legdrágább fémekeket.

Aranyt megkímélte, teljesen. Róla szólva tehát nem a maradandóságot, nem a művészi halhatatlanságot kell vizsgálnunk — ez Aranynál *res iudicata*. Két emberöltő magyarsága ítelt fölötte, s a tudománynak ezen a ponton nincs más kötelessége, mint szentesíteni a közvélemény szavát. Arany nagysága nem szorul igazolásra, az, mint a matematikai axiómák, bizonyíték nélkül, önmagában is evidens — szellemének erejét, művészetének nagyságát a tanulmányok százai és a kitűnő monografiák egész sora is csak megvilágítani törekszik, nem pedig igazolni. Nem akarok ezúttal Arany

¹ Nem avult el a tudós Arany sem : tudományos dolgozatai ma sem vesztették el értéküket, sok közülök ma is alapvető fontosságú.

méltatói közé állani, hiszen egy ünnepi megemlékezés szerény keretében még csak át sem lehet tekinteni azt a világot, aminek Riedl Frigyes Arany költészetét nevezte, hanem csak két kérdésre szeretnék feleletet adni. Az egyik: mint rajzolódik elénk Arany költészete egyfelől elődeinek, másfelől utódainak költői munkásságához viszonyítva — mit jelent az utókornak Arany, ha beállítjuk a történeti fejlődésbe; a másik: mit látunk Aranyban mi, egy későbbi kor szülöttei — mi Aranynak, a költőnek jelentősége az utókor szemében, félszázaddal halála után, ha kiszakítva a fejlődésből, önmagában tekintjük. Az első föladat megoldás egyszerű: csak két, ellentétes irányból működő reflektor fényébe kell állítani Arany költészetét; a másik föladat bonyolultabb: itt magunknak kell megnyitni a fényforrásokat.

I.

Forgassuk vissza az idő kerekét, a mai naptól a múlt század közepéig, s éljük bele magunkat egy pillanatra abba a gondolatba, hogy 1847-et írunk. Irodalmunk életében egy nagy eseménynek vagyunk tanúi: a Kisfaludy-Társaság pályázatán diadalt arat Arany *Toldija*, s a pályabírák a magyar kritika történetében páratlan lelkesedéssel nyujtják szerzőjének a koszorút. Petőfi, aki minden költői törekvést a maga munkásságához mért, s így mint a legnagyobb magyar költő a legtöbbet követelte társaitól, Arany eposzában költészetünk legnagyobb remekét látja, s ítéletét szentesíti rögtön a kritika. Arany dicsősége vetekszik Petőfiével és Vörösmartyéval, maga ott áll az irodalom élén, a legnagyobbakkal egy sorban. Ott van ma is; a legnagyobb magyar epikus dicsőségére nem borított árnyékot sem az idő, sem diadalmas vetélytárs.

Irodalmunk csillagképe tehát 1847-ben: föltűnik egy költői lángelme, hogy innen kezdve hosszú évtizedeken át változatlan fénnel ragyogjon.

Most fordítsunk megint egyet az idő kerekén, forgas-

suk 1847-től újra visszafelé, ötven évvel — ugyanannyival, amennyi idő Arany halálától a mai napig eltelt. Az 1797. esztendőbe jutunk. Milyen volt akkor, 1797-ben a magyar irodalom képe?

Ez a kép méreteiben kisszerű, színezésben halvány. Csokonai, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi, a következő negyedszázad nagy költői, már irogatnak ugyan, de emezek titkon, maguknak, Csokonai meg egy kis körnek, annak a pár embernek, akikhez el tudja juttatni írásban vagy élőszóval verseit — szellemének értékes termékei még megíratlanok, hiszen csak épen akkor ismeri meg szíve szerelmét, a későbbi Lilla-dalok ihletőjét. Erről a három költőről a közönség, az akkori olvasók kicsinyke tábora, alig, vagy épen semmit sem tud — az új évszázad negyedik költői nagyságáról, Kölcseyről, nem is tudhat: az még gyermek, hetedik életévét járja. Ők nem tartoznak bele az 1797. év csillagrendszerébe. Egészen más költők azok, akik 1797-ben szerepet játszottak a kor irodalmi életében.

A századvég költői között a legöntudatosabbak és egyben leghangosabbak a pap-költők, a jezsuita latin költői hagyomány magyar folytatói, a deákosok, Baróti Szabó Dávid, Rajnis József, Révai Miklós. Mérges összecsapásaikra fölfigyel a közvélemény, de görög-római mértékre vett idegenszerű verseik afféle exotikus virágok a magyar irodalom kertjében. Ezek a haragos költők nem találtak utat a magyar közönség szívéhez a maguk korában sem — egy-két évtized múlva egészen elfeledte őket a magyarság, s el a negyediket is, a szelíd Virág Benedeket.

A deákosok mellett feltűntek a századvég modernjei, az új német költői áramlatok magyar tolmácsai. Frissebb hangot, elevenebb szellemet akartak belevinni irodalmunkba, de valami sötét végzet nehezedett rájuk, s az leszorította őket az irodalom útjáról: közülük 1797-ben hárman, Kármán József, Dayka Gábor, Szentjóni Szabó László — azidétt egyébként is csak nevek, vagy még azok sem — egy-két éve sírban pihentek; Batsányi Jánost idegenbe

vetette, Versegly Ferencet börtönbe juttatta kapcsolatuk Martinovics apáttal, s ugyanott sínylődött a századforduló leggazdagabb szelleme, leghatalmasabb írói egyénisége, Kazinczy Ferenc — fényesen induló literatori pályáját épen akkor derékban kettétörte a politika. Mindannyian elnémultak s velük egyelőre a költészetnek új iránya is, s mikor az új században irányuk fölújult, ők maguk, az egy Kazinczyn kívül, már letűnt nagyságok voltak.

Ami az elavult tegnap és a késlekedő holnap között az űrt kitöltötte, az volt valójában az irodalom 1797-ben, ötven évvel Arany föltűnése előtt: a hagyománymentő magyar írók, Dugonics András, Gvadányi József gróf és P. Horváth Ádám költészete. Régies szabású műveikből a hagyományos magyar fölfogás hangzott ki és az az ízlés, amely vagy egy század távolában Gyöngyösi epikumait s a kuruc énekeket kiformálta. Ennek a három írónak kötetei forogtak közkézen, őket állította a kor ízlése a népszerűség sugaraiba, ők voltak a századvég Vörösmartyja, Petőfije, Aranya. Az 1797. év költő-triászának feje, Dugonics, *Etelka* című regényével majd olyan lelkesedésre ragadta a magyarságot a XVIII. század végén, mint *Toldijával* Arany a XIX. század közepén. Az *Etelka* meg a többi, németből magyarrá gyúrt regénye, valamint drámái még éltek egypár évtizedig, de aztán végleg feledésbe merültek, s hiányzó költőiségükért a mi szemünkben már igen csekély kárpótlás zamatos vagy éppen paprikás magyarságuk és nemzeti tendenciájuk. Gvadányi verses elbeszéléseit szerette még Petőfi és Arany, sőt szeretjük mi is: van bennük jókedv és elevenség, magyaros érzés és szín, csak művészet kevés. A harmadik, „költő-fejedelm’-nek, P. Horváth Ádámnak *Hunniása*, ez a száraz, fárasztó Voltaire-utánzat, meg épen tisztavirág-életű volt — mint élő könyv még az új századot sem érte meg.

Ime irodalmunk állapota 1797-ben. Az érdeklődés előterében egy csomó verses és prózai epikum meg dráma, a hagyományos magyar költészet s egy erejét veszítette régi

stíl kései termékei — Gvadányi *Falusi nótárius*át kivéve elavultak már fogadásuk pillanatában.

Hogyan látta ezt az irodalmat ötven év múlva, Arany föltűnése idején, a magyar közönség? Nem is látta meg! — az már akkor régen lesüllyedt az irodalom szemhatára alá. Közben, tőlük Aranyig, négy költői nemzedék nőtt föl, új tehetségek és nagy egyéniségek, előbb Csokonai és Kisfaludy Sándor, azután Kisfaludy Károly, Katona és Kölcsey, majd Vörösmarty, végül Petőfi: a költészet szinte minden évtizeddel egy hatalmasat lendült, egyre magasabb értékszférákig, s ezzel párhuzamosan tisztult, finomodott az olvasók ízlése. Ennek a közönségnek már nem kellett Dugonics és társai, műveiket nem olvasták, legföllebb ponyváról — nevüket még kegyelettel emlegették, de a *holtaknak* kijáró kegyelettel.

A XVIII. század három nagyságát elnyelte az irodalmi élet sodra. Költői munkásságukkal együtt a régi idők emlékei lettek, az *Etelka*, a *Falusi nótárius*, a *Hunniás*, a századvég, »nagy« epikus alkotásai, a kor ünnepelt költői termékei, elérhetetlen mélységbe veszték az új idő diadalmas eposza, Arany *Toldija* mellett — nincs az a drótkötél, amely megbírná a két pont távolságának feszítőerejét! Amott a mélyben, Dugonicsék korában, idegen pórázon járó műkedvelők és tudóskodó költők kezdetleges vagy épen esetlen termékei, fönt a magasban, Arany költészetében, egy költői lángelme ihletett, művészi alkotásai, a magyar költészet legremekebb termékei. Dugonicsék költészete 1797-ben és Aranyé 1847-ben két külön szellemvilág: más lelki tartalom és más kedélyélet, más műveltség és más eszmények.

Két külön szellemvilág — de két külön értékvilág is. Arany *Toldijában* a magyar költői szellem a maga eredetiségében és tisztaságában, erejének teljében jelenik meg, vele és Petőfi lírájával a magyar költészet delelő pontjára jut, világirodalmi jelentőségre emelkedik, méltó párja lesz a nagy európai nemzetek költészetének. Egyben a magyar élet

és magyar lélek leghívebb tükrévé. A magyar faji vonás ki-
ütközött a primitívek munkáiból is, sőt ott tudatosan a
hatáskeltés eszközévé vált — a hazafias érzés, a politikai
gondolat, a keresetten magyaros és sűrítetten népies dik-
ció a költészetükből hiányzó esztétikum szerepét kívánta
játszani, de épen ez a törekvés kilendítette alkotásaikat a
művészet síkjából. Arany megneemesítve ezeket az indíté-
kokat, beemelte az esztétikum körébe, nála a nemzeti ele-
mekből esztétikai varázs árad, s a magyar fajiság nem köz-
vetlenül, a maga nyersségében hat, hanem föloldva a leg-
tisztább művészeté.

Toldi, a dalia, a magyar ifjú legszebb jellemképe,
Toldi az eposz, a magyar epikus szellem legszebb kivirág-
zása 1847-ig — a magyar kacagányba bújtatott, érzelgős
német szabású *Etelét* és a formátlan, lelki élet nélkül szü-
kölködő »első magyar regény«-t nem szabad egy napon
említeni velük. Ez a két hős és ez a két költői alkotás két
ellentétes pólus, s egyben mértékei annak az óriási érték-
különbségnek, amely a XVIII. század végének kezdetleges
költészetét a XIX. század derekának tökéletes művészetétől
elválasztja, valamint annak a szellemi magasságnak, amelybe
Arany Dugonicséhoz képest fölemelkedett.

És most hidaljuk át a másik ötven esztendő közét,
azét a félszázadét, amely Arany halála évét a mai naptól
elválasztja. Költészetünk most, 1932-ben, és költészetünk
1882-ben szintén két külön szellemvilág. A mai költők, és
épen azok, akikben a közfelfogás szerint legjellemzőbben
nyilatkozik meg a modern költői szellem, másról énekelnek
és másként énekelnek, mint Arany. Értékesebb-e ez az új
magyar költészet, nemesebbek-e indítékai, nagyobb-e a ki-
fejező művészete, tisztábbak-e hangjai, nem kutatom, —
ennek az ünnepi órának hangulatához nem illenek az iroda-
lom-politika zsvajva. Csak rá akarok mutatni, hogy Arany
költészete a jelenben is, az azóta gyökeresen megváltozott
szellemi milióban, igazi érték, hogy ez a költészet nem ju-
tott Dugonicsék munkásságának sorsára: nem fojtotta meg

a reánehazedő félszázad. Ez alatt a másik ötven év alatt szintén új meg új költői nemzedékek tűntek föl s velük új meg új művészi irányok és új művészi törekvések; hozzáférközve a közönség szívéhez, érdeklődését Aranytól maguk felé fordították, de Arany költészetét nem borították árnyékba, egy pillanatnyira sem, egy vonalnyira sem. S míg azok a magyar költők, akik Arany után ideig-óráig elhódították tőle a közönséget, ma már jórészt feledésbe merültek, Arany ma is él a lelkekben, költészete az utókor szemében nem vesztett sem fényéből, sem értékéből, eposzai és balladáái ugyanazok a remekek ma, mint voltak ötven év előtt. Arany költészete diadallal úszta meg az idők árját, egyformán érték, a fejlődésnek bármelyik irányából nézzük, akár a multból előre, akár a jelenből visszatekintünk reá.

II.

Első feladatunkat elvégeztük. Vizsgálódásainkból eredményül leszűrődött az az igazság, amelyet már előbb mint megdönthetlent állítottunk oda: Arany él ma is, költészete érték a jelenben is. Ez az esztétikai ítélet azonban csak egyik feléről világítja meg költői nagyságát: művészetét nyugalmi helyzetben határozza meg, csak a statikáját, de éppen azt nem mutatja, ami bennünket első sorban érdekel, művészetének dynamikáját. Hogy költészete ötven éven át meg tudta őrizni a benne rejlő értékeket, az mutatja életerejét, költői munkásságának potentialis energiáját — de van-e ennek a költészetnek kinetikai energiája, eleven ereje? Vajjon Arany költészete ma, 1932-ben, pusztán emléke-e a múlt időknek — művészi, nagy értékű, sőt élő emlék, de mégis csak emlék — vagy annál jóval több: eleme mai közműveltségünknek, ható, cselekvő erő a magyar szellem mai életében? Vagy amint bevezető fejtegetéseink során mint második föladatunk tárgyát fogalmaztuk: van-e Aranynek jelentősége a ma irodalmában?

Ezen a ponton még tudományunknak is vannak mulasztásai: érthető, hogy a magára hagyott közvéleményben

nem alakult ki határozott vélemény Arany művészetének dinamikai erejéről. Amilyen tisztán áll az utókor előtt Arany költészetének értéke, valamint jelentősége elődeinek költői munkásságához viszonyítva, olyan kevéssé van megvilágítva szerepe irodalmunk további életében. Sőt még ez a szegényes megvilágítás is jórészt megtévesztő. Valahányszor Aranyt a jelen költői törekvéseivel hozzák kapcsolatba, különösképen mindig Arany lírájára gondolnak. Noha jól tudja mindenki, hogy Arany egész valója szerint epikus volt, művészetének igazi értékmérője epikája, munkásságának ez a reprezentatív s egyben nagyobb értékű fele ilyenkor elsikkad.¹ Ez az egyoldalú, megtévesztő beállítás fejt meg azokat a disszonáns hangokat, amelyek az utóbbi évtizedek folyamán a modern költői törekvések híveinek köréből Arany költői jelentőségére vonatkozólag ismételtelen kihallszanak. Ebben a körben majd bizonyos idegenkedéssel, sőt ellenérzéssel beszélnek róla, vagy épen — és ez még bántóbb — kicsibe vevéssel, majd tudatosan ellene fordulnak s a maguk »modern« célkitűzéseit szembeállítva Aranynak »idejét multa« költői törekvéseivel, azt a hitet suggerálják közönségünknek, hogy Arany ma már pusztá irodalomtörténeti nagyság, költészete egy régi, meghaladt irodalmi állapot és elavult ízlés tükre, a mai ember lelki világától idegen.² Mintha megisméltódott volna nemzetünk életében a tordai csoda: modern költőink föllépésére a XX. század elején épűgy kettéhasadt a magyar föld, mint egykor a XI. században Szent László királyunk buzgó imádságára. Valamint egykor a kúnok, most Arany maradt a

¹ Erre a beállításra van némi alap: újabb időben a verses epika már nem divatos, s a kötött formájú költészet szinte kirekesztőleg a lírára zsugorodott. Így tehát Arany költészetét s a jelen költői törekvéseit — hogy stilszerűen szóljunk — legkényelmesebben lírája révén lehet »közös nevezőre« hozni. De van ennek a törekvésnek egy másik, már nem természetes, hanem tudatos rugója is — erről alább.

² Ez a szembefordulás Arany költészetével természetesen nem általános még az új irányú költőink korában sem. Az ú. n. nyugatos irány vezéregyénisége, p. o. Babits Mihály, nemcsak mint esztétikus tartja nagyra Aranyt, hanem mint költő is bizonyos mértékben követi Arany művészi elveit.

szakadék mögött, egész költészetével, minden értékével, itt meg, az innenső felén, a jelen életerős költészete, a maga nagyfokú aktivitásával.

Az új költészet törekvése Arany háttérbe szorítására érthető. Modern költőink világnézete, politikai fölfogása, nemzeti érzése, művészi elvei egészen mások, mint a nemzeti klasszicizmus koráé. S mivel annak lelkisége és művészete Arany költészetében jelent meg legtisztábban, legjellemzőbben, legtöbb erővel: Aranyt, a heroszt kisebbítve az egész irányra vélték döntő csapást mérni, s módjuk nyílt a maguk új ideológiájában fogant költészete mellett a régi szabásút, a nemzeti klasszicizmust s annak XX. századi hajtásait önmagát túléltnek, a jelen szellemvilágától idegennek mutatni be.

Megbántanám Arany emlékét, ha csak egy szót is vesztegetnék ennek a tanításnak cáfolatára — légváratok egyébként sem kell lerombolni, összeomlanak maguktól. Arany költészete sziklavár, megtörik rajta az emberek halma csak úgy, mint az időé.

Amiben Arany művészete tetőződik, epikája, az kívül marad az irodalmi csatározások tűzvonalán. Értékét elismeri mindenki — egy-két éretlen vagy zagyva fön kívül nem is merte senki bántani. Aki elfogódva a maga »modern« lelkiségében, nem tud érte lelkesedni, az inkább hallgat róla, s nem zavarja meg az irodalmi közvélemény összhangját. A tudomány megállapításai nyomán bent él a köztudatban, hogy Arany nemcsak megteremtette a magyar műballadát, nemcsak megadta nemzetének a *Toldi-triologiával* azt, amit a magyarság egy százada kért, várt, követelt költőitől, a nemzeti eposzt, a magyar *Iliast*, a magyar *Aeneist*, a magyar *Nibelung-Liedet*, hanem a balladában és az eposz különféle fajaiban, a hősiben és a naivban, a romantikusban és a modernben, a tragikus hangulatúban és a humorosban, utolérhetetlent alkotott. Arany epikája örök érték. A nemzet sorstengelyét váratlan események kilendíthetik pályájából, amint ki is lendítették, megváltozhatik

a korszellem s nyomán a közönség érdeklődése, még a közízlés is átalakulhat gyökeresen: ameddig a magyarság lelki szerkezete minden porcikájában meg nem változik, addig érték marad számára Arany epikus művészete.

Ugy érzem azonban, hogy ezen a ponton még az Arany-kultusz legkiválóbb apostolait is terheli bizonyos mulasztás. Nem utaltak rá eddig kellő nyomatékkal, noha maga a gondolat mindannyiunk lelkében ott él a tudat alatt, hogy Arany balladáit a *Walesi bárdoktól a Vörös Rébékig*, a *Tetemre hívástól a Hidavatásig*, a *Szondi két apródjától az Ágnes asszonyig* egytől egyig mind, valamint eposzai, a *Toldi-trilogia* és a hún eposz, a *Nagyidai cigányok* és a *Bolond Istók* olyan tökéletesek s műfajukat olyan magasra fejlesztették, hogy a további emelkedésnek ezekben a műfajokban útja van vágva. Az irodalom tudományának ki kell mondania, hogy ezek az epikus műfajok irodalmunkban Arany János tollán hosszú időre kiteljesedtek, fejlődésük lezárult — ezen a téren nemcsak meghaladni nem lehet Aranyt, de még nyomába sem lehet lépni. *Másként* írni eposzt vagy balladát, mint ő, lehetetlen, *úgy* írni pedig, mint ő, nem tud senki!

Érzi ezt már régóta íróvilágunk, s költészetünknek ezek a területei Arany halála óta jórészt paragon állanak. Akik nekivágtak, nem sokra mentek, be kellett érniök az epigon-költők kétes dicsőségével. A legújabb költői nemzedék meg sem próbálkozik Arany műfajaival, az u. n. modern költői irány nem ismeri sem az eposzt, sem a balladát. Ennek az utóbbinak fölüljújtására egyetlen számbavehető kísérlet történt, épen legújabbban. Költészetünk modern irányának egyik divatos képviselője, Mécs László, Arany *Képmutogató* című balladájától ihletve, annak szellemében, követte még sajátos kompozícióját is, írt egy balladaszerű költeményt, a *Bolond Istók bábszínházát*. Nem akarom ezt a két költeményt a két kor teremő erejének értékmérőjéül kihasználni, csak Arany művészetének bizonyosságául annyit akarok megállapítani, hogy még a mai ízlés tükrében is tiszt-

tább, harmonikusabb az ő balladájának képe, mint modern versenytársáé. Arany képmutatója nyolc, vászonra festett képben *egy*, kitűnően fölépített tragédiát pörget le, élesen rajzolt szenvedélyek végzetes összeütközését — Mécs Bolond Istókja bábjaival apró történetkéket játszat le, s ebből a mozaikból épen az hiányzik, ami Arany balladájának fővarázsa, a lelki mozgalmak rajza; Aranynál a lírai elem, a hangulat, önként fejlik ki az elbeszélésből, *kiérezzük* a szomorú történet fordulataiból a költő megindulását — Mécs belekeveri az elbeszélésbe lírául a maga egyéni kedélymozgalmait; Arany versében kevés a szó, de mind-egyiknek súlya, színe van s az egész egy mesteri symphonia — Mécs verse cseng-bong, mint a jazz-muzsika.

Érthető, hogy aki ma eposzt vagy balladát akar olvasni, az Arany műveihez fordul — ami verses epikumot utána írtak, az napról-napra jobban fakul s ép úgy eltűnik a feledésbe, mint azok az eposzok és balladák, amelyeket előtte írtak magyar költők. A magyar eposzból, a magyar balladából csak az él ma, aminek Arany művészete adott életet. Valamint Lajos király uralkodásának alkonyán, a németújvári viadal idején, az elaggott Toldi volt a legfrissebb magyar vitéz, az egyetlen, akinek volt ereje legyőzni az olaszt, akként ma epikumaink sorából a legtöbb életerő Arany eposzaiban és balladáiban van, csak azok tudnak megbirkózni a változó ízlés követeléseivel. A mai ember lelkéhez epikusaink közül még mindig Arany áll legközelebb — más szóval, divatos frázissal, amely jól rávilágít Arany epikájának mind alkalomszerűségére, mind eleven erejére, ma is Arany a legmodernebb epikusunk.

Ez Arany jelentőségének, ha a mai kor szemszögéből nézzük, egyik mozzanata. S csodálatos, a köztudatba nem ment át Arany nagyságának ez a fele, sőt még az irodalomtörténet sem iktatta ezt a megállapítást megdönthetetlen tételei közé. Íme egy költő, aki két epikus műformát a művészet tetőpontjára emel, s ezzel nemcsak kiszorítja az élő irodalomból mindazt, amit előtte írtak, hanem míg egyfelől

a maga alkotásait teljes egészükben átmenti az utókorba, addig akaratlanul is hosszú időre megbénítja a két műfaj életét! Olyan szerep ez, amely a világirodalom életében keveseknek jutott osztályrészül, csak a legnagyobbaknak.

III.

A gáncsoskodás, érezvén, hogy nem tudja megvetni lábát Arany epikájában, líráját állítja előtérbe: lírikusnak tekinti Aranyt, hogy költészetére rásüsse az idejét multság bélyegét.¹ Meg is teszi, s hamar készen áll az ítélet: a XX. században fölnőtt nemzedék már ósdi, zörgő lantnak érzi Arany líráját s azokét is, akik az ő hatása alatt pengették vagy épen pengetik. A támadási fölület észrevétlenül megnagyobbodott. Arany líráján kívül egész körének lírája harcponaliba került, — az egész költői irány, amelynek, említettem, Arany volt a reprezentánsa, a nemzeti klasszicizmus. Sőt mintha a súly átcsúsznék Arany *lírájáról* Arany *irányára*: a régi szabású modern lírát még nagyobb hévvel ostromolják, mint Aranyét,² — nem is tartják költészetnek.³

Ez a mozgalom most nem érdekel bennünket, csak éppen Arany szempontjából az ellen kell óvást tennünk, hogy a nemzeti klasszicizmus lírájának utóhullámaait Arany költészete verte föl. Az való, hogy hatása messze gyűrűzött: Arany a lírában utódokat nevelt, egész köre támadt, részint kortársaiból, részint a fiatalabb írói nemzedékből, akik az ő szellemében, az ő költői és emberi eszményeinek hódolva művelték a lírát. De ezen a ponton az utókor szemlencsésének focusa némileg eltolódott, s nyomán eltorzult a mögötte keletkezett kép. Megzavarodtak a fogalmak, s Arany szerepét az *irodalom életében* egynek vették szerepével az

¹ Ez az a tudatos ok, amelyre főntebb céloztam.

² Vagy egyáltalán nem vesznek róla tudomást: ezt tartják manap a támadás leghatásosabb módjának.

³ Az új irány egyik legkiválóbb esztétikusának, Babits Mihálynak megállapítása. Az ő fogalmazásában: „Ady túlzóbb követői azt mondják, hogy az Arany-féle költészet egyáltalán nem költészet“. *Irodalmi problémák*, 160. l.

irodalomban. Amott Arany valóban központi helyet foglalt el. Követői, a kor legfínomabb ízlésű, legnagyobb műveltségű írói, mind a költőnek személyes barátai vagy tisztelői voltak és éppen egyéni kiválóságuk jogán vezérszeretettel játszottak irodalmunk életében, előbb az öregek, Arany nemzedéke, azután a fiatalok, az új nemzedék. Az irodalom szervei, az irodalom életét irányító tényezők, mind az ő kezükbe kerültek, egyidőre az iskola, a sajtó és a kiadó cégek is — az egyetemi katedrákon és az irodalmi társaságok élén még ma is az Arany-kultuszt ápoló írók vannak. Az 1882. óta eltelt félszázad alatt az irodalom magasabb, hűvösebb, de tisztább levegőjű csúcsein valóban Arany szelleme él és hat.

Ez azonban Arany *költői egyéniségének* következménye, kevésbé lírájáié — s valóban a mai kor lírai törekvéseire sokkal kisebb Arany hatása, mint gondolnók. Formaművészetén csiszolódott egyik-másik költőnk ízlése és technikája; költői eszméi és indítékai föl-föltűnnek azóta is költészetünkben; hatott követőire lírai szemléletével is és azzal a móddal, amint érzéseit megragadta és a költészet síkjára átvetítette; a *Széchenyi emlékezete* ihlető, de el nem ért példaképe lett az ünnepi ódáknak; mindez azonban együttvéve sem sok, és sem lírájának tárgyköre, sem költői stílusa nem termékenyítette meg maradandóbban költőink művészetét. Inkább csodálták Aranyt, mint utánozták, lélekben kapcsolódtak hozzá jobban, mint költészetükkel — lírájukban Aranynak csak szelleme él, költői valója kevésbé. Követőinek fölfogása a költészet hivatásáról emelkedett, mint az övé, művészi elveik és emberi eszményeik is ugyanazok, Arany példájára válogatósak a költői hatás eszközeiben, de költői gyakorlatukban mindez másként érvényesül, mint mesterükénél. Ez az irány, az Arany szellemében művelt líra, él ma is — jobb termékei állják az összevetést az újabb, más irányú költői törekvések értékesebb hajtásaival; ez az irány nem járta le magát — de meg kell vallanunk, elvesztette kapcsolatát az olvasók szélesebb rétegeivel. Belső okokból

vesztette-e el uralmát, talán mert 'termelő elve', művészi ereje csökkent, vagy kívülről döntötték meg, a közszellem, az ízlés megváltozása, új művészi elvek meggyökerezése: nem kutatom. A tény tagadhatatlan: a mai kor a lírában nem Arany kora.

A fölületes, elhamarkodott ítélet azonban nem áll meg ezen a ponton, hanem Arany követőivel azonosítja magát Aranyt, s úgy nézi, hogy irányának elhanyaglásával az ő lírájának is bealkonyult: annyira elszakadt a modern élettől, annyira a már jelentőségét veszített múltban gyökerezik, hogy a mai ember előtt idegenné vált; az, ha van történeti érzéke, tisztelheti benne egy letűnt kor költői törekvéseinek művészi megvalósulását, de lelkét együttrezgésre már nem bírja ez a költészet. Én úgy látom, hogy mind ennek éppen az ellenkezője igaz. Arany lírája eszméivel és érzésvilágával, hangulatával és hangjával olyan közel kerül a jelen emberének lelkületéhez, mint egy más régibb magyar költőé sem, ez a líra egyik-másik — igen sok! — nyilvánulásában egészen modern, szinte szülőanyja lehetne a legújabb lírai törekvéseknek.

Valóban, Arany lírájának Janus-arca van, s mint az itáliai isten szobra a római templom ormán, az is egyik arcával a múltba tekint vissza, a másikkal az azóta jelenné vált jövőbe. Észrevették ezt már kortársai is, s míg egyik kritikusa Salamon Ferenc, költői munkásságának a múltba néző felére utalt: »Arany záróköve lírai költészetünknek«,¹ addig egy másik, Erdélyi János, egy próféta intuiciójával kimondta, hogy Arany »a magyar líra azon képviselője, kiben határozottan kivehető a sokak által előkészített — új — irodalom kezdetek«.²

Arany lírájának első arca, a múltba néző, ezúttal nem foglalkoztat bennünket. Mennyiben záróköve ez a líra a

¹ Id. helyen, *Irodalmi tanulmányok* II. k. 35. l.

² Előszőr a Pesti Naplóban, 1856. ; olvasható a *Pályák és pálmák* 439. l. Erdélyi természetesen a maga korára vonatkozólag teszi ezt a megállapítást.

nemzeti klasszicizmusba kiteljesedő fejlődésnek, azt éppúgy megállapította a tudomány, régebben éppen Salamon és Erdélyi, majd Gyulai Pál és Riedl Frigyes, legújabban meg Voinovich Géza, mint ahogy ugyanők föltárták mindazt, ami Arany lírájában önmagáért, önmagában érték, ami ott tiszta esztétikum, az örök emberinek művészi revelációja. Ebben az irányban az irodalomtörténet teljesítette kötelességét. Tudjuk, hogy Arany lírájában megszólalnak a szubjektív és objektív indítékok egyaránt. Megszólalnak a szubjektívek, egyfelől a szívnek minden költőileg értékesíthető érzése: a hit Isten bölcsességében és jóságában, a bizalom a költészet fölemelő erejében, a szeretet melege és közvetlensége, a gyönyörűség a természet pazar képeiben, másfelől hangot talál az értelem, a költészetté finomuló reflexió, amely gyökerét a kedély mélyébe ereszti le s hajtásait fölnyújtja a filozófia magasságába — lírikumaiban, amint Voinovich Géza megállapította, »kitárul egész élete, egy nagy szellem és nagy szív vívódása s késő megnyugvása«. ¹ De megszólalnak líráján az objectív indítékok is: a kor vezető eszméi és jellemző vonásai, a magyar faj lelke és jelleme, s nemzetének nagy érdekei és nagy aggodalmai — »megtestesül benne mindaz, ami fajunk szellemét és természetét jellemzi«. ² S mindez a mély, átélt kedélymozgalmak erejével és őszinteségével tolmácsolva, a belső és külső forma páratlan művészetével megjelenítve — Arany lírája valóban tiszta költészet: nemes lelki tartalom s annak megragadó kifejezése. Értékét még fokozza a két heterogén elemnek, a szubjektívnek és objectívnek átszövődése egymáson: amott az egyéni indítékokban, a maga lelki mozgalmainak rajzában a nemzet érzésvilágát tükrözi, emitt az egyetemes világán átszillogtatja egyéniségének személyes vonásait.

¹ Id. Arany kiadásában 7. l

² Gyulai Pál mondja Arany János fölött tartott emlékbeszédében (1883); újra megjelent: Gyulai, *Emlékbeszédek*, I. k. 254 l.

IV.

A lírikus Aranynak erről az arcáról, a multba nézőről, a kitűnő portrait-k egész sorával rendelkezünk, én most a másik arcát szeretném megvilágítani, a jelenbe nézőt. Az arc, mondják, a lélek tükre: az ember külső és belső képe egymásra utal. Aranynál is. Merüljünk el belső képének szemléletébe, tanulmányozzuk lelki világát. Az első megállapítás, amelyre már a megfigyelés első percében rájuttunk, az, hogy Aranyban egy olyan ember-típus áll előttünk, amely az ő korában egészen ismeretlen volt, olyan lelki szervezet, amely a XIX. század közepén íróvilágunkban párja nélkül állott. Arany, az ember, minden ízében más szabású egyéniség, mint azok a költők, akiknek nyomába lépett. Őseitől öröklött értelmi és erkölcsi dispositiói, majd életsorsának mozgalmi a sajátos vonások egész sorát fejlesztették ki lelkében, s azok a maguk gazdagságában és változatosságában, olyan sokrétű, rendkívül bonyolult lelki szövődékké alakultak, amilyent a mult század dereka nem termelt. Költőtársai — elődei is, a két Kisfaludy, Berzsenyi, Vörösmarty, kortársai is, Petőfi és Tompa — leegyszerűsített lelki valóságok az ő komplex, differenciált lelkisége mellett. A magyar költők sorából az egy Kölcsey volt hasonló lelki komplexum — egyebekben is szellemi előde Aranynak — de csak mint ember, és nem mint költő. Kölcsey a klasszicista Kazinczy tanítványa s a művészetben az idealizmus híve, szinte aetherivé finomítva adta költészetében lelki mozgalmait, s azok, tárgyaltalanítva, sejtelmes hangulatokká inkább csak érezhető, mint megérthető sóvárgássá és borongássá halkultak: Arany, a művészi realizmus híve, az objektivitás leplén keresztül akaratlanul is átcsillantatja azokat a lelki folyamatokat, amelyekből versei fakadtak. Az álomvilágban nemes ábrándjainak élő Kölcseyről azt mondta halálakor Wesselényi Miklós: nem volt közénk való; Arany szintén idegenszerű jelenség a XIX. század közepén.

Az első megfigyelést nyomon követi a második:

amilyen szokatlan, újszerű volt a XIX. század világában Arany lelki valója, ez a változatos vonásokból összeszőtt gazdag lelki komplexum, olyan közismert ma ez az ember-típus. Arany vagy egy félszázaddal megelőzte korát. Aranyban a ma bonyolult lelki világú embere önmagára ismer, fölismeri a maga szellemi rokonát, a modern embert. De fölismeri — s ez a harmadik megállapítás — a maga komplex lelkének összetevőit is Arany lelki vonásaiban. Azokon az elemeken, amelyekből Arany lelki szervezete fölépült, szintén rajta van a modernség bélyege, nem csak összeszövődésükben, hanem külön-külön is szokatlanok vagy éppen ismeretlenek voltak a múltban, szokottak, közismertek a jelenben.

Valóban Arany vérmérsékletével és kedélyéletével, világnézetével és érzésvilágával sokkal közelebb áll hozzánk, mint kortársaihoz, s a maga idejében, a romantikának hevülő, szenvedélyektől fűtött, merész ábrándokat hajszóló, nagy elszánásokra kész korában idegenül állott. Milyen más volt ő, mint bárki! Amazok lelkében csupa erő és bizalom, derű és optimizmus, az övében kétség és habozás s az aggodalom sötétén látása; amazok, ha lesujt rájuk vagy nemzetükre a sors ökle, elkeserednek vagy haragra gyulladnak, de nem törnek meg: vállalják a küzdelmet s hisznek a diadalban. Petőfi még akkor is buzdítja nemzetét, amikor már érzi, hogy minden elveszett, Vörösmarty még a *Vén cigány* sötét félelmes képeit is az eljövendő ünnep biztos érzetével űzi el; Arany megtörik a csapások súlya alatt, s a fájdalom panaszos hangokat facsar ki szívéből. Költőtársai határozottak vagy éppen elszántak, Arany a maga dolgaiban aggályoskodó, félnék, »túlérző fájvirág, szenved minden illetésre«. Azok tudatában vannak hivatásuknak és erejüknek s ismerik érdemeiket, Arany kételkedik önmagában is, művészetében is; azok emelt fővel járnak az élet és a költészet útjait, Arany tétován lépked az élet szérűjén és szorongó szívvel a költészet kertjében, ott belefárad már az elején a meddőnek vélt küzdelembe, itt, önbizalom híján, gyakran

belefárad a költői terveivel vívott viaskodásba — nincs költőnk, akinél a költői teremtés útját annyi félrehullott töredék jelezne.

Ez az ember, ez a költő csak életének dátumaival tartozik a XIX. századba, egész lelki valója a jelenhez csatolja, a mi enervált, ideges korunkhoz. Ebben a reménytelenül küzködő, fáradt, sötétesen látó emberben fölismeri a modern ember a maga sorsának osztályosát, a XIX. század emberének lelki küzdelmeiben a maga vergődő, aggályoskodó, kétségeivel vívódó lelkének mozgalmait. Nézzünk a mélyére ennek a modern szabású léleknek.

Arany lelki világába legmélyebben azon a résen át pillanthatunk, amelyet egy ízben akaratlanul maga nyitott. »Ha én arról meg tudnék győződni — írja Lévy Józsefnek — hogy amit írok, az mind jó, szép, felséges: nálam termékenyebb író nem lenne a föld kerekiségén.«¹ Ez a maga igaz szerénységével megdöbbentő nyilatkozat nem pusztán a költői önérzet lecsökkent fokára vall, ez egy mélyebről fakadó gyöngeségnek, az önbizalom hiányának egyik tünete s az élet minden vonatkozásában jellemző Aranyra. Arany, noha embernek is époly kitűnő volt, mint költőnek s az életben is minden kötelességét legtökéletesebben teljesítette, emberi munkásságával is elégedetlen volt:² a kishitőség, a bizalmatlanság önmagában és erejében adja meg Arany lelki képének alapszínét.

A kishitőség, az önbizalom hiánya bizonyára veleszületett eleme volt Arany lelkének, de kifejlődéséhez hozzájárultak életének szerencsétlen viszonyai. Élete csupa küzdelem volt: előbb az emésztő kenyérgonddal, »a nehéz időkkel, amelyek életpályáját kivetették sodrából, a mostoha

¹ Levele 1852. október 16-ról. Arany *Hátrahagyott iratai és levelezése*, IV. k. 14. l.

² Kivált tanári működésével volt elégedetlen, pedig a természet *donum didacticummal* majdolyan mértékben megajándékozta, mind *donum poeticummal*, s megállapítható, hogy az ötvenes évek legkitűnőbb magyar tanára volt.

körülményekkel, a sors csapásaival»,¹ majd a testi kórral s az azt fölfokozó hypochondriával — közben, állandóan, a legnagyobb küzdelem, önmagával, egyfelől a függetlenségért, a horatiusi nyugalomért, másfelől a »tökéletességért«. ² A reménytelennek látszó küzdelem nyomán ott járt a csüggettség; s ezt még élesztette az új korszak előszele, az a kriticismus, amely Kant filozófiájából kisarjadva előbb, már korábban, megtermékenyítette a bölcselkedést, majd skepticismussá fejlődve ráfeküdt a lelkekre. Ez a skepsis, a modern ember gyöngesége, belefúrta magát Arany lelkébe, s ott megfogant az erőtlenség érzetének szokott velejárója, a sötétenlátás, a pesszimiztikusan színezett világnézet.

Az új kornak ez az életszemlélete kedvező talajra találván Arany lelki valójában és sorsának alakulatában, elhatalmasodott rajta, fölverte benne a szívgyötrő érzések egész raját. Csak családja és legbizalmasabb barátai tudták, hogy a látszólag nyugodt, higgadt, sorsát békén hordó ember lelkében az érzelmek vihara dúl: a küzdésre nem termett ember lázongása a mostoha sors ellen, amely őt örökös harcokba sodorja, az elégedetlenség a reá erőszakolt munkakörrel, a sóvárgás az álmodott, de valójában egyre távolodó életcél felé, s a legfájdalmasabb, az a lesújtó tudat, hogy nincs ereje kitépni magát a végzet karjából, végig kell járnia a reá váró stációkat.

Mennyi tépelődés, mennyi meddő felelet-keresés az élet meg nem oldható kérdéseire és mennyi gyötrődés! S Arany az egyén gondjain, gyötrelmein kívül átszenvedi a nemzetét is — annak sorsa éppoly bizonytalan, éppoly sötét, mint az övé. A kor minden aggodalma, kínja ott rezeg lelkében, s az, mint a földrengésmérő műszerek, nagy kilengéssel reagál a legcsekélyebb illetésre.

¹ Voinovich szavai id. Arany kiadásának bevezetésében 6. l.

² Ugyanott.

V.

Ez a viharvert lélek objektiválja magát lírájában, s valamint maga a megtépett lélek újszerű jelenség volt abban a korban, újszerűek hangjai is. Újszerűek abban a korban, de olyan ismertén csengők nekünk. Mi, a ma emberei, akiknek lelkét össze-vissza szaggatták a közelmúlt eseményei, akik majd két évtized állandó gyötrelmeit hordjuk szívünkben, s a mostoha sorssal és az emberi gonoszsággal folytatott meddő küzdelemben napról-napra veszítjük energiánkat és sorsunk rossz óráiban — ó mennyi van ilyen! — úgy érezzük, hogy a reménység utolsó szála is kihull kezünkől: olvasva Arany lírikumait, hányszor ismerjük föl bennük, megdöbbenve, a magunk lelki vergődésének képét. Olvasva az ősz mesteri rajzát:

Oda van a szép nyár, oda!
A természet lassan kihal;
Nincs többé nagyszerű, csoda,
Többé se' napfény, sem vihar;
Pacsirta nem szánt, csalogány
Nem zöngi dalját este, reggel;
Nincs délibáb...

Egyhangúság, egyformaság;
A nappal egy világos éj;
Nem kék az ég, nem zöld az ág,
Menny, föld határán semmi kéj;
Csak sír az égbolt ezután
Örök unalma lanyha cseppel,
Míg szétolvad...

(Ősszel.)

ki nem érti ki ebből a két versszakból, hogy ez a természeti kép szimbolum: a ködös, borongós, kietlen táj 1850 őszén a hazája sorsán kesergő költő reményvesztett lelkét szimbolizálja — de szimbolizálja a mienket is, akik a vigasztalan jelenben hiába várjuk, mint egykor Arany, az életadó napfényt, a sorsunk-megfordító csodát. S a ma em-

bere ebben a rideg világban, ebben a »híves, ködös ősz«-ben éppúgy »kietlen mezők pelikánja«, mint Arany: hasztalan sóvárog a magasba, ahol »a kis pacsirta, tavasz hirdetője« szánt, énekelve az új feltámadás dalát. (*Hiú sóvárgás.*) Nincs számára menekvés. Ha a mult felé fordul, fényes emlékeinek világánál még sötétebbnek látja a jelent. Hányan vagyunk öregebbek, akik ifjúságunkban végig éltük egy boldog, gondtalan, reményekkel telt kor lüktetését s most a letűnt múlt visszahozhatatlan világát idézve, elmondjuk Arannal:

Én a kifáradt küzdelemnek
Hanyatló korszakán merengek,
Szemem alátekint...
Késő, habár láttam virágát,
Bíztatnom a kidőlt fa ágát:
Virágozzék megint...

(*A dalnok bújája.*)

De nem csak a szép múlt tűnt le örökre. A *Letélszem a lantot* mélabús hangjai ráeszméltetnek, hogy vele együtt oda van lelkünk ifjúsága is. Nem azok vagyunk már, akik voltunk — az örök emberi fájdalomnak ez a kitörése, Horatius óta annyiszor fölhangzó költői szólam, Arany verséből megrázó erővel csendül ki s olyan modern hangszínt kap, mintha a magunk szívéből búgna föl. S ha a múlttól a jövő felé fordulunk, találunk-e reménysugarát? Megmondta Arany:

De kopár, sivatag jövőm láthatára:
Mért fussak felé, ha nem ígér enyhülést!
Megtompult kebellem, szemeim bezárva,
Ohajtom magamra a megsemmisülést.

(*Mint egy alélt vándor . . .*)

S ez a vég, amint Arany *A hajótörött* című költeményében előre vetíti képét, éppolyan feledhetetlen, mint az, amelyet Lucifer Ádám elé idézett — feledhetetlen, mert lenyűgözi az ember lelkét, s az nem tud szabadulni tőle:

Még tennap azt hívé,
 Kezében élte gyámola
 S derülten int felé
 A vénség biztos távola;
 Hogy számadását megtevé,
 Hiányos számra nem talált,
 S ezen hitben nem rettegé
 Ama nagy Zérust, a halált.
 Féljétek Istent, emberek!
 Az élet számvetése csal:
 Reménybukott szív halni vágy,
 Koldús marad, meg mégse' hal.

Mintha Arany próféta lelke 82 évvel előre nézett volna a jövőbe: ami 1850-ben Kasszandra-jóslatként hangzott, az ma valóra vált. A jelen förgetegében még a jól megalapozott emberi sors pillérei is repedeznek az élet alkonyán — ki tudja, nem omlanak-e a következő pillanatban a szerencsétlen vénségre.

Akit a mult árnya bánt, a jelen világa gyötör és a jövő képe rémít: hiába keres enyhülést a búfelejtető álomban. Arany sem talált. A tépelődő, sötét gondolataitól megkínzott, fájdalmas érzéseitől sebzett ember testi-lelki vergődését milyen páratlan elevenséggel és szemléletességgel festi Arany:

Fekszem kínos ágyon. Minden tagom össze-
 Zsibbadoz fektemben, mintegy lekötözve.
 Csak tompán sajog a fájdalom, nem éget;
 Homlokomon érzek hideg veritéket.
 Minden pehelyszál nyom, mint egy-egy kődarab,
 Akadoz eremben a vér, s el-elmarad;
 S míg legyez szárnyával borongó pillámon,
 Körmével szorítja keblemet az álom.

(Álom-való.)

Van-e ennél találóbb képe a fölzaklatott idegrendszerű mai ember kínos elalvásának, hasztalan nyugalomkeresésének? S mikor a lezáruló pillák nyomán az alvó költő lecsökkent öntudatában megindul a gondolatfolyam, a szelíd, boldogító és a kínos, rémítő képzeteknek egymást váltó sora: milyen merész, megragadó álomképeket varázsol elénk a költő

az emberi lélek legmélyebb rétegeibe látó psychologus biztonságával¹ és a szárnyaló képzetű költő művészetével.² Önfeledten átengedjük magunkat a remek strófák lebilincselő varázsának. Egyszerre, egy mérhetetlenül gyötrő álmokkép hatására, fölriad a költő s vele mi is rádöbbenünk a valóra. A költő egyéni sóhajába:

Istenem, Istenem, mily jól esik ennyi
Gyötrő álom után végre fölserkenni...

belevegjük a mienk. A derengő öntudatú költő most az élet képeit idézi maga elé. Fölzaklatott lelkiállapotában megnöveli arányaikat, elmélyíti színeiket, a való képei egész víziókká válnak: vérpatakokat lát, égő falvakat, rombadőlt otthonokat és temetetlen holttesteket. Ezek a víziók époly művésziek, mint álmokképei voltak — de még gyötrőbbek. Megértjük a költő újabb kitörését:

Istenem, Istenem, mily jó volna ennyi
Gyötrelmes valóból szebb álomra kelni.

Igaz, ennél a valónál még az a szörnyű álom is kívánatosabb volt. Az nekünk is, Trianon magyarjainak, s a hitszegő hitről, a dölyfös ármányról, ámitásról és hazudozásról, az álarcát eldobott bűnről, az igazság ellen nyíltan viselt harcról olvasva, föltűnik mai ellenségeink Judás-arca, s ökölbe szorul a kezünk.

Kell-e az *Álom-valónál* modernebb szellemű költemény, van-e vers, amely jobban hozzásimul a mai ember hangulatához? Általában Arany lírájának ez a fele, a kétségeivel vívódó, csüggeteg vagy éppen megtört lélek költészete, egy örök emberi kedélyállapotot páratlan erővel érzékkít meg, s az minden idő embereinek szívéhez szól, mert

¹ A költő tudatosan az emberi lélek leggyakrabban visszatérő álmokképeit szerepelteti: álom az álomban — súlytalanná válás — lebegés — röpülés — az akarat megbénulása a fenyegető veszedelem pillanatában — takaró alól kinyúló kar nyomán támadt hideg-érzet objektíválása (itt egy hidegvérű kígyóban).

² Képzetele megjárja a vizek mélyét és a levegő-ég magasságát, meghurcolja őt a kietlen puszták és a véres harcok világában.

mindig lesznek az ember életében nehéz órák, amelyekben meginog a hite és sötéten látja maga körül a világot. Most meg, mikor a jelen nyomorúságában és a jövő bizonytalanságában megsokasodtak a gondterhelte arcok, és fölburjánzottak a lélekfojtogató gondok, még inkább a magunkénak érezzük Arany költészetének ezeket a sötétszínű fájdalom-virágait. Mennyivel frissebbek, mint kortársainak ma már hervatag termései! Az a két sötéten csillogó világ, Vajda Jánosé és Reviczky Gyuláé, amelyekben modern költészetünk gyökértalaját szokás keresni, milyen fakó Aranyé mellett. Pesszimizmusukból épen az hiányzik, ami Aranyé-
nál letörli a pillanatnyiség jegyét és megadja neki az időntúliség erejét, az örök emberi — az ő verseikből csak az egyén szenvedéseit halljuk ki s nem a magunk gyötrődéseit is. Avult a tárgykörük is, amely egykor forradalmat indított meg, mind a hűtlen asszony örök siratása s a Gina-ciklusba fojtott érzékiség, mind a perdita-költészet hazug romantikája. Hangjuk meg egészen a múlt idők zenéje. Vajda görgeteges pathosa, Reviczky szentimentális siráma egyaránt idegen a modern ember valójától, s idegen a harmadik „praemodern” magyar lírikusnak, Komjáthy Jenőnek keresett, dagályos dikciója, amelybe a maga szellemi nagyságának tudatától megmámorosult költő „kozmosz” színezetű képzeiteit foglalta. Arany dikciója pedig, ez a választékosságában is közvetlen, merész fordulataival is természetes költői stílus, noha időben vagy negyven évvel meszszebb esik tőlünk, mint Reviczkyé és Komjáthyé, szellemben egészen a mienk, mintha csak közvetlen közelünkől hangzanék föl.

Íme Arany lírájának jelenbe néző arca. A jelenbe néz, de a jelennek szól is. Nem prófétai ihletből. Arany nem sejtette meg a jövőt, hanem a történet folyama kanyarodott hozzá vissza. Mindegy, az eredményen nem változtat. Arany líráján ezelőtt 70—80 évvel modern csengésű melódiák keltek életre, s azok a jelen érzéseit tolmácsolva a mai ember szívéhez is a régi erejükkel szólnak.

VI.

Az újszerű hangot Arany lírájából először Négyesy László hallotta ki. Ugy találta, hogy Arany megszólaltatja a meghasonlást s ebben látta költészetének modernségét, az elhajlást Petőfi nyomán járó líránk uralkodó irányától.¹ A megfigyelés éles szemre vall, bár a »meghasonlás« talán kelleténél erősebb szó, s megtévesztő melléköngék járnak vele. Arany nem hasonlott meg sem magával, sem a világgal, de az érzéseit tükröző lírában van valóban bizonyos kettősség, valami hasadás: mintha érzésvilága, s nyomán költészete, ellentétes sarkok felé gravitálna. A csüggedés, a sötétenlátás, a reményvesztettség nem állandó karakterisztikuma Arany lírájának, s a sorsával elégedetlen, önmagában bízni nem tudó, a kétségbeesés szélén lépdelő Arannyal szemben ott áll a másik Arany, az erős, a bízó, akinek szívében kiolthatatlanul lobog a hit, a hit nemzete jövőjében, az eszme erejében, az ideálok örökkévalóságában. Ez a hit erős, bár időnként megremeg a valóság kalapácsütéseitől. A hívő Arany is tudja, hogy nagy érdekek forognak kockán, s olyan erők is belekapnak sorsunkba, amelyeken nincs hatalmunk, de nem esik kétségbe, bízik Isten jóságában és az erény diadalában — nem félti sem hazáját, sem a nagyvilágot.

Így a maga kedélyéletéből fakadt verseinek borús, leverő hangulatával szemben, Arany objektív lírája bizakodó, fölemelő. Ezekben a versekben is súlyos problémákat görget a gondterhelte költő, hangja komoly, megilletődött, de a magyarság sorsán aggódó s az emberiség javát féltő ember gondjain keresztül sugárzik, ami szubjektív verseiből hiányzik, a derű — ha ez a derű olyan is csak, mint az őszi napsütés: fénye van inkább, mint ereje. Az a megnyugtató akkord, amelyben ilyen költeményei kihangzanak, a remény és a bizalom érzéséből ered, s nem a bizonyos győzelem tudatából. A romantikus lelkesedés

¹ Arany (1917). 21. l.

gondtalan optimizmusa idegen Arany valójától — de a lélekerősítő érzéseknek az az ikerpárja legyőzi az ember legsúlyosabb aggodalmait: nem aggódik sem az egyén, sem az emberiség sorsán. Hiába hirdeti neki a tudomány, hogy az ember lelke testéhez van kötve, s életünk hossza csak az az arasznyi lét, amelyet a földön töltünk: ő a meggyőződés erejével vallja, hogy a lélek halhatatlan, élete örök (*Honnan és hová?*); hiába mutatja a világ története, ez a szomorú tanulmány, hogy a megkövült gonoszság, a bilinccsel fenyegető erőszak és a megfélemezhetetlen szenvedélyek, újra meg újra háborúba hajszolva a nemzeteket, öröktől örökig meggyalázzák az ember legnagyobb kincsét, az ész: bizik a bölcs Isten rendelésében, hogy az igaz ember a harcban is híven betöltheti tisztét, ott is megmaradhat Isten méltó képmásának (*Gondolatok a békekongresszus felől*); és bár a nemes, tisztalelkű ember élete állandó szenvedés, mert itt a földön a becsület válla nyomort hord, az erény és az ész meg van tiporva, a bűnösnek viszont földi éden a sorsa: megvigasztalja az a tudat, hogy a földön túl van egy jobb haza, s ott elnyeri jutalmát az erény (*Fiamnak*).

Ezekből a gondolatokból kiütözik a másik Arany alaptermészete. Borús az is, s a nagy problémákat nem meri az optimizmus rózsás tanítása értelmében megoldani, de megoldásukból nem az a sötét világnézet villan felénk, amellyel Arany befelé, a maga lelkébe nézett. Kifelé, a magyarság és az emberiség életébe nézve, ha tépelődik is sorsukon, s rettegve gondol a jövőre (*Válság idején*), erős akarattal kiemelkedik kétségeiből s balsejtelmek között is ki tudja küzdeni magának a reményt¹ a nemzet jövő nagyságában és dicsőségében (*Álom-való*), vagy észokokkal, a természet örökérvényű törvényeire gondolva, élészti lelkében a hitet, hogy a nemzet alélt állapota nem a közelítő halál jele, csak nyugalom, s

¹ Voinovich munkája id. kiadásának 56. lapján.

abból új élet fakad (*Kies ősz*). És — csodálatos — nemzeti létünk egyik legválságosabb órájában, az 1861-i februári pátens megjelenése után, mikor már veszte látszott minden, s még a haza higgadt bölcse is attól félt, hogy a következő lépés forradalomba és nyomán bukásba dönti a nemzetet: Arany egy megrázó ódában, a *Magányban*, miután egypár nagyszerű képpel szemünk elé festi a láthatatlant, a nemzet földült lelki állapotát, megedzve szívét a vértanú imájában, győzedelmi dalt énekel:

Az nem lehet, hogy milliók fohásza
 Örökké visszamálljon rólad, ég!
 És annyi vér — a szabadság kovásza —
 Posvány maradjon, hol elönteték.
 Támadni kell, mindig nagyobb körökben,
 Életnek ott, hol a martír-tetem
 Magát kiforrija csendes földi rögben:
 Légy hű, s bízzál jövődbe nemzetem.

— — — — —
 És vissza nem foly az időnek árja,
 Előre duzzad, feltarthatatlanúl;
 Csak szélein marad veszteg hinarja,
 S partján a holt-víz hátra kanyarul.
 Bízvást!... mi benn vagyunk a fősodorban:
 Veszhet közölünk még talán nem egy:
 De szállva, ím, elsők között a sorban,
 Vásznunk dagad, hajónk előre megy!

Milyen lelki erőről tanúskodik ez a diadalének! A nemzetnek az a fia, akinél mélyebben senki sem érezte át az óra iszonyú komolyságát, s akinél senki sem látta tisztábban, hogy körülöttünk a halál örvénylik: meggyőzi kétségeit, hogy meggyőzhesse nemzetét, fölbátorodik, hogy bátoríthassa a reményükvesztetteket.

Ez az Arany, a hívő, reménykedő Arany már nemcsak a mai kor emberének szellemrokona, mint a másik, a le-sújtott, a reményevesztett. Ez az Arany minden idők em-bere előtt például áll. A csüggeteg Arany tépelődő, ön-magával viaskodó lírájának hatását fokozza alkalomszerű-

sége, hozzásimulása a mai közhangulathoz, a maga gondjain túl, az eszmények világába emelkedett Arany bizakodó, szárnyaló lírájának meg az időfölöttiség ad különös értéket. Azokban a lírikumaiban, amelyek Isten, az emberiség, a haza képzetéről vesznek ihletet, benne lüktet az örök emberinek koroktól független életereje. Az emberiség is, és minden nemzet fiánál jobban a sorsüldözötte magyar, mindig reá fog szorulni a vígasztaló, emelő szózatra, s Arany e költeményeinek, művészi jelentőségükön túl, de épen művészetük ereje által, meg van és megmarad az a másik jelentőségük, hogy a fáradt, lelkében megrendült embert, visszaadva nekik a lelkükből kiszakadt hitet, kiragadják a tespedésből, fölemelik s megindítják a cselekvés felé.

VII.

Arany lírájának a hatása ezen a ponton túlgűrűzik az esztétikum területén, át az etikáéra. Vajjon nem tévedtünk-e ezzel a művészettől idegen tájékra? Valljuk mi is, hogy az esztétika és az etika két külön kultúrértéket ural, két külön szellemvilág, s a művészet célja önmagában van, alkotásainak nem hivatásuk az erkölcs szolgálata. De meggyőződéssel valljuk azt is, hogy a művészet még a l'art pour l'art világánál sem pusztá játék a fölös szellemi erők levezetésére. A művészet nagy és komoly ügy, az emberiség lelki szükséglete, hatalmas lelki élmény mind annak, aki adja, mind annak, aki elfogadja. A teremtő művész benne éli ki magát, s a műélvezőnek nemcsak képzelete kerül általa izgalomba, hanem szíve és értelme is, egész lelki valója. A műalkotások esztétikai hatása valóban a formai tényezőn fordul meg, azon az erőn, amellyel a művész lelke tartalmát ki tudja fejezni — de a műalkotások nem pusztán az ember szépérzékére hatnak, hatnak az egész emberre is, épen tárgyukkal, a bennük kifejezésre jutó lelki tartalommal. Az emberi lélek egy és oszthatatlan: bármelyik feléről érintjük, a maga egészével reagál az illetésre. Éppen azért a mű-

vészi termékek megítélésénél nem mondhatunk le annak a megállapításáról, milyen hatást tesz az emberre anyagával: eszmei felével, kedélyvilágával, indítékaival és világnézetével, szóval, milyen érzéseket, milyen gondolatokat ver föl olvasója lelkében. S a művészetek sorából épen a költészet az, amely tartalmi felével minden társánál mélyebben hat az emberre. Kivált erkölcsi valónkat hozza mozgalomba, s az, akarva-akaratlan, állást foglal minden költői alkotással szemben: vonzódást vagy idegenkedést érez, s ez az érzés alapozza meg a mű esztétikai hatását is. Így a költészet minden művészetnél szorosabban hozzákapcsolódik az etikumhoz, s hivatását akkor tölti be legméltóbban, ha nemes formában nemes lelki tartalmat ad. Az ilyen költészet nemcsak a képzelet világába ragadja az életből az olvasót, hanem fölemeli a realitásnak anyagilag és erkölcsileg szennyezett talajáról az eszmék és eszmények tiszta légkörébe — hatásában tehát az igazi költészet mindig etikus jellegű. Nemcsak a tragédiából sarjad ki az Aristotelestől megfigyelt katharsis: minden értékes műalkotással velejár a lélek megtisztulása.

Ebből a szemszögből nézve áll előttünk teljes valójában Arany költői nagysága, így látjuk meg igazi jelentőségét a magunk világában. Nincs magyar költő hétszázéves magyar irodalmunkban, kezdve a sort a *Löweni Mária-siralom* szerzőjén, a XIII. századi ismeretlen Domonkos-szerzetesen, akinél az esztétika és etika világának körei annyira egybeesnének, mint Aranynál, s nincs magyar költő, akinek költészete olyan fölemelő volna, mint az övé. Ez a költői világ tiszta, mint a kristály, és léleképítő, mint a legnemezebb szentbeszéd. Tiszta, mert nincs benne morális folt, ami erkölcsi érzékünket sértené, léleképítő, mert pozitíve is, minden vonatkozásában erkölcsös.

Arany költői világáról szólva, most nemcsak lírájára gondolok, sőt nem is elsősorban arra. A magyar líra, amióta zeng, a legrégebbi ránk maradt lírikumtól kezdve a jelen század elejéig, mindig a nemes érzések, az

emelkedett gondolatok tolmácsa volt. Aranynak epikája az, amely ebben a tekintetben olyan páratlan. Elbeszélő költészete, noha epikumai fogalmazásában pusztán művészi erők működtek, s céljuk is immanensen művészi, sokkal erősebben etikai jellegű, mint társaié, több benne az erkölcsi tartalom. Jókait és Mikszáthot nem is lehet egyszerre említeni vele, amannak gondtalan derűjében a gyönyörködtető célzat háttérbe szorítja az erkölcsi gondolatot, emennek a cinizmus enyhe árnyalatával színezett világnézete meg éppen nem egyszer szembe kerül a morállal. De még a szigorúan etikus lelkületű Vörösmarty és Kemény is sokkal kevesebbet visznek elbeszéléseikbe erkölcsvilágukból, mint Arany, s a morális nem válik műveikben a hatás tevékeny elemévé. Arany egész epikája, tárgyaival és eszméivel, szellemével és fölfogásával, az igaz és a jó kettős pólusa felé fordul: eposzainak és balladáinak költött világában, képzeletalkotta hőseinek életében az erkölcsi törvény nemcsak az úr, hanem minden mozzanat feléje mutat, azt szolgálja.

Az élet Arany epikájában, csakúgy, mint a valóságban, örök küzdelem, a jó és a rossz principiumának harca: nagy eszmék és az erőszak, nemes érzések és aljas indulatok, a nagy közösségek érdekének szolgálata és önző törekvések ütköznek össze, hol két embert vagy embercsoportot állítva egymással szembe, hol egy ember lelkét tépve szét két szembeforduló félre. S míg egyfelől ezt a küzdelmet, elbeszéléseinek költői tárgyát, lélektani mozzanatokból fejlesztve fokról fokra, páratlan biztossággal vezeti az előzményekből kikerülhetetlenül bekövetkező katasztrófaig, s ezáltal epikumaiban a legnagyobbszerűt adja, ami művésztől telik — embereknek, élő valóságokat érzett embereknek, az igazság erejével ható belső és külső életét: addig másfelől a küzdelem rajzából éppoly biztossággal sugározta ki az ellenmondást nem tűrő erkölcsi igazságot.

Az igaz ügy Arany költői világában nem mindig győz, sokszor, talán legtöbbször, elbuktatja az ármány,

s az ártatlannak, a nemesnek sorsa gyakran szenvedés vagy pusztulás. A szegény kis fiút halálra kínozza a szívtelen anya (*Árva fiú*), a nemes szűz lilium-testét meggyalázza a léha nagyúr (*Zács Klára*), a fiatal szívek boldogságát megtöri az apai önkény (*A kép-mutogató*), a hazájuk bánatán kesergő lantosokat vérpadra küldi a zsarnok (*A walesi bárdok*). Ugyanez a sorsa a legnagyobbaknak is, a nemzet herosainak. Az egyik, a magyar őstörténet félelmetesen hatalmas hőse, egy nagy eszmére, nemzete viláгурalmára, teszi föl életét, s halálával éppen az omlik össze, aminek érdekében küzdött, nemzete (hún trilógia); a másiknak, a magyar lovagvilág legfényesebb hősének, sorsa még tragikusabb: meg kell érnie, hogy kiöregszik az életből, lejárt az ideje, sőt azt is — s ez talán az emberi szív legnagyobb fájdalma, — hogy vele együtt eszményei is túléltek magukat, rombadőlt az az eszmevilág, amelyben élt. (*Toldi-trilógia*.)

Mennyi csalódás és mennyi fájdalom, mennyi könnybevérbe fulladt nemes törekvés, mennyi meg nem érdemelt katasztrófa a költészet világában — de nincs-e ugyanígy az életben? Mégis milyen különbség a való és a költött világ között! Amott a sors igazságtalansága nyomán a szívek háborgása és a fölzaklatott indulatok keserősége, emitt az élet bántó esetlegességei egy magasabb harmóniába simúlnak, mert föltűnik mögöttük, amit az életben annyiszor hiába várunk, az erkölcsi igazság ereje. Arany beleviszi epikumaiba egész erkölcsi világát, s bár mint igazi epikus elvonul hősei mögé, elbeszél és nem ítél, mégis meséinek minden fordulata elárulja erkölcsi állásfoglalását, s ezt az az érzület határozza meg, amelyből hőseinek tettei erednek. A költő együttérez a jókkal, a méltatlanul szenvedőkkel, szembefordul a gonoszokkal és bűnösökkel, nem szóval, ítélkezve, mint a bíró, hanem pusztán előadásával éreztetve, mennyire megbecsüli az erényt, s mennyire visszadöbben a bűntől. Minden története, még a legtragikusabb is, megerősíti hitünket az erkölcs uralmában. Az egyikből megértjük, hogy nem lehet büntetlenül megsérteni Istennek vagy

az embereknek törvényeit, a másik azt hirdeti, hogy az ember az erős akarat szárnyán lendül a magasba, a diadal felé; egyszer a hazafias érzés, másszor az önfeláldozás apotheosisát kapjuk, majd meg az a biztató szó hangzik ki a tragikus eseményekből, hogy az egyének sorsán fölül van valami nagyobbserű és értékesebb, az ige, az eszme — s az él örökké, azon nem vesz erőt sem a gonoszság, sem az ármány. Arany minden verse mélyén egy-egy nagy igazság van, s mindegyik ráeszméltet emberi hivatásunkra — ez: bízva az eszme diadalában, munkával törekedünk az erény felé. Az erény: az emberiség legnagyobb kincse; elérésének legbiztosabb eszközei: a kötelességteljesítés, a becsületesség és a hűség; a hozzá vezető nehéz úton az ember leghívebb kísérői: a hit és a szeretet; s tetteink legszigorúbb bírójá önön lelkiismeretünk — ezek az azonosítások szűrődnek le Arany epikumaiból és lesznek olvasói lelkében vezető normákká, erkölcsi életük irányítójává.

Lesznek azokká, Arany akarata, sőt tudta nélkül. Arany nem akarta templommá formálni a költészet csarnokát, s nem kívánt benne versenyre kelni az erkölcsstanító teológussal. S éppen ez művei erkölcsi hatásának titka. Miközben a szépet akarta konkrét képekben érzékeltetni, a nemesen gondolkodó ember belevitte verseibe a maga emelkedett fölfogását is az élet értelméről, céljáról, értékeiről, s az épp olyan észrevétlenül keríti hatalmába valónkat, amilyen önkéntelenül nyilatkozott meg.

Így Arany epikus költészete nemcsak belső igazságával és művészi erejével hat, hanem a benne rejlő etikai tartalommal is, mély és tiszta erkölcsiségével: egyaránt neveli fogékonyságunkat az emberiség három nagy kultúrértéke, az igaz, a szép, a jó iránt. S neveli éppen azért, mert ez a három irányú hatása teljes harmóniában működik, olyan mértékben, mint egy más magyar költőé sem. De ennek az epikának nevelő hatása nemcsak mélységben páratlan: actio-sugara is nagyobb, mint többi költőnké — kiterjed az egész nemzetre. Eposzai, kisebb-nagyobb elbeszélései,

balladáinak jó része, különböző erővel ugyan, és más-más módon, de egyaránt megilletik a nemzet minden rétegét, mert hatásuknak nem vet határt az olvasóknak sem kora, sem rangja, még műveltsége sem, s az egyszerű szív épügy magáénak érzi ezt a költészetet, mint a legfényesebb elme. Arany epikáján egyformán épül minden magyar, s egy nemzet lelke gazdagszik belőle. Arany igazi nemzetnevelő, Széchenyi mellett a magyar nemzet legnagyobb nevelője.

Nevelő hatása, láttuk, kiterjed mind a három nagy kultúrérték felé. Neveli költészetének művészi elemeivel, a szép eszméjének tökéletes megvalósításával, a közízlést — ebben közös minden nagy költőnkkel. Neveli, kivált történeti tárgyú elbeszéléseivel, az értelmet: fejleszt a nemzet történelmi érzékét és elmélyíti történelmi ismereteit. Ezen a ponton már magasan a többi magyar költő fölé emelkedik, s csak a legnagyobb magyar történelmi regényíró, Kemény Zsigmond jelentősége mérhető össze az övével. Arany epikumáiban a nemzet multját, a költői lángelme fényével megvilágítva, nemcsak színesebb és művészebb, elevenebb és jellemzőbb képeket ad a magyarságnak, mint a történetírás, hanem azokat mélyebben és maradandóbban is vési a lelkekbe. Arany költészetének ezt a hatását, a benne rejlő tanító elem értékét egy szép tanulmányban Fináczy Ernő határozta meg, az iskola szempontjából, de azon messze túlmenő jelentőséggel: »Valamennyi költőnk közül neki köszön legtöbbet a magyar iskola. Nincs magyar költő, aki annyi történelmi érzékkel, annyi jellemző erővel állította volna a lelki szemünk elé nemzeti múltunk minden jelentős korszakát... Vörösmarty a honfoglalás költője, Petőfi a forradalomé — tegyük hozzá: Kemény a nemzeti harcok koráé — de Arany az egész magyar históriáé«. ¹

A harmadik értékmezőben, a jó területén meg éppen páratlanul áll nevelő hatásával Arany. Költészetének varázskörébe lépve, a tiszta erkölcs világában járunk, egy neme-

¹ Arany János. Magyar Pedagógia, 1917. 4. l.

sebb, a földnél harmonikusabb világban, amelyben élesen elkülönülnek az erény és bűn fogalmai, s messze szétválnak a jó és a gonosz útjai. Itt egy felsőbbrendű, az emberinél magasabb törvényt igazságot, s az emberi cselekvés megítélésében nincs sem bizonytalanság, sem relativizmus; itt nem öltözik a hitvány, az aljas, a részvét, az álhumanizmus megtévesztő köntösébe: minden gondolat, minden szó, minden tett a maga igazi mivoltában jelenik meg előttünk. Ebben a költői miliőben megtanulunk látni, ítélni, tisztelni az erkölcsi törvényt, megbecsülni az emberi értékeket, köztük a legnagyobbat, az igazságot, s az eszmények világában élve, magunk is jobbak, nemesebbek leszünk.

Bezárult a gyűrű: az Arany epikájából három irányban kisugárzó nevelő hatás kitölti a nagy kultúrártékek egész körét. Kitölti teljesen: valóban nincs magyar író, aki műveivel gazdagabban kibontakoztatná az emberi lélek értékes vonásait.

De emberi valónkon kívül magyar voltunkra is hat ez a költészet, s erre is olyan erővel, hogy hatásához nem mérhető egy magyar epikusé sem. Arany a nemzeti múlt ragyogó és borús fordulataiban, a magyar élet jellemző képeiben, a magyar derekasság legszebb példáit vezeti elénk, hőseinek egyéniségében a magyar jellemet faragja ki, sorsukban a nemzeti gondolatot eleveníti meg. A magyar múlt, kivált a középkor magyar világa, fényes feléről bemutatva; az ősök, magyar eleink, testi és szellemi erejük teljében; vállalt föladataik nagyszerűsége, küzdelmük olyan eszmékért, amelyekért nemcsak győzni, hanem halni is dicső — mindez mélységes hatást tesz magyarságunkra: fölfokozza faji érzésünket, erősíti magyar öntudatunkat, meggyökereztetni lélkünkben a nemzeti gondolatot, elmélyíti ragaszkodásunkat a magyar hazához. Olvasva Arany elbeszéléseit, növekszik magyar érzésünk feszítő ereje, s szívben-lélekben magyarrabbak leszünk. Léleknevelés ez is, jelentőségben és hatásban mérközik azzal az erővel, amelyet Arany epikája esztetikai, értelmi és erkölcsi irányban kifejt.

Így lesz teljessé Arany nemzetnevelő hatása, így emelkedik Széchenyi mellé a magyar nemzet legnagyobb nevelőjének. Az volt a múltban, az ma is — talán még nagyobb mértékben. Majd két évtized óta vérzivataros és minden emberi vetést letaroló orkán pusztítja a magyar földet, nyomán az élet egyre nehezebbé, kietlenebbé lesz, s a magyarság a sors csapásaitól porba sujtva, hitében és világnézetében megrendülve már-már összeroskad a szenvedések elviselhetetlen terhe alatt: nem szorul-e rá ez a meggyötört nemzedék még fokozottabb mértékben az Arany költészetéből kisugárzó erkölcsi erőre, amely nekünk, megzavart lelkű, erkölcsi iránytű nélkül céltalanul imbolygó XX. századi magyaroknak visszaadja hitünket, hivatásunkban és emberi méltóságunkban, a nemes eszmék erejében s az igazság diadalában?

S vajjon ma, mikor a magyarság hazája kétharmad-résztől megfosztva, nemzeti önérzetében megalázva, egy évezred romjain kesereg s tehetetlensége érzetében a jövőben bízni nem tud és nem is mer: nem szorul-e reá, jobban, mint bármikor, az Arany epikumait éltető magyar érzésre, amely elesettségekben fölemel s visszaadja nemzeti öntudatunkat, bizalmunkat a magyarság jövőjében?

Hisszük és reméljük, hogy elkövetkezik az az idő, amikor a magyarság lemondhat arról az etikai erőről, amely Arany költészetét átjáró nemzeti érzésében rejlik. Ha majd nemzetünk visszanyeri régi fényét és hatalmát, akkor az erejében meggyarapodott nemzeti öntudat olyan elevenné és mélylyé fejleszti ki a hazafias érzést, hogy az nem szorul külső élesztésre, még Aranyéra sem. Egy büszke, boldog nemzet körében Arany költészete elveszti hatásának ezt a járulékos, esztétikántúli elemét — de akkor is megmarad másik eleme, az igazi, az, amely az ő páratlan művészetéből sugárzik ki.

Adja Isten, hogy minél előbb csak a nagy költőt láthassa Aranyban az utókor.

3. Goethe bölcsesége.

Irta: Pauler Ákos r. t.

Goethe az utolsó nagy költő, ki magát az emberiség egyetlen tanítójának, sőt prófétájának érzi. Ugyanaz a missziótudat hatja át, mint az óvilág nagy poétáit, kiket Platon »a bölcsességben vezető«-nek mond: hivatásának tartja nemcsak gyönyörködtetni, hanem oktatni, sőt vezetni is. Tehát nem csupán költészetet, hanem *bölcseséget* is akar adni. Goethe világtörténeti helyzetét ép az határozza meg, hogy a költő feladatának ez antik felfogását egyesíti az új-kori poéta álláspontjával, mely szerint a költőnek önmagát is ki kell fejeznie.

Mi a bölcsesség? Helyes elvi belátásokon alapuló helyes életmód. A bölcslet különösképen az jellemzi, hogy nem ingatag és múló, hanem szilárd és örökkévaló értékeknek rendeli alá életét. Íme, az örökkévalóság eszméje valamiféle formában elválaszthatatlan a bölcsesség fogalmától, mint ezt már Aristoteles világosan felismerte.

A bölcsesség tehát két mozzanatot tartalmaz: valami örökkévalónak a felismerését és azt, hogy ezt gyakorlati életünkben érvényesítjük. Tehát nemcsak helyes belátást, hanem helyes akaratot, vagyis fegyelmezett jellemet s ebből fakadó helyes cselekvést is jelent.

Az érett Goethe egyéniségében és életfölfogásában is mindinkább érvényesül az így értett bölcsesség, amit ő maga úgy fejez ki, hogy: »Denken und Thun, Thun und Denken, das ist die Summe aller Weisheit«. Kísértsük meg ellesni, hogy mit ért költőnk »gondolkodáson« és »cselekvésen«, s így majd talán sikerül bölcsességének legmélyebb lényegét megragadnunk.

Közismert, hogy Goethénél a »Denken« nem szigorúan logikailag taglalt speculatív gondolkodást jelent. Az ily »elvonat« elmélkedést a Mester az ő plasztikus, vizuális szellemével némi ellenszenvvel tekintette. »Ich habe nie über das Denken nachgedacht« — mondja, midőn a szakfilozófusok problematikája kerül szóba. Nála »gondolkodni« annyit tesz, mint a szellem szemével látni, a »theoria« kifejezést is inkább a szó antik értelmében vett θεωρέειν — szemlélődni — jelentésében használja. A gondolkodás Goethénél elsősorban lényegmegragadó elmerülés a tárgyba,

statisztikai jellegű állapot s nem dinamikus haladás, azaz nem valamely következtetési eredmény levonása. Azt mondhatjuk, hogy nála inkább szimbolikus, semmint dialektikus gondolkodással van dolgunk. Ennek megfelelőleg benne egyes és egyetemes nem különváltan, hanem szerves egységben merülnek fel. »Das wohlbesehene Besondere kann immer für ein Allgemeines gelten«. Ép ezért Goethe szerint már az egyszerű ténymegállapításban is egyetemességek elismerése rejlik: »Das Faktische ist schon Theorie«.

Mit van hivatva megragadni az így értett szemlélődő gondolkodás? Ez költőnk szerint lényegileg az, ami időtlen, ami örökkévaló a dolgokban s ami alapjában kettőt jelent: egyrészt a természeti valóságban kiütköző ősjelenségeket (Urphaenomene) — másrészt a bennök megnyilvánuló örök rendet és értéket: a Logost. E szerint minden valóság, bizonyos alapjelenségekre vezethető vissza, amelyek tovább már nem magyarázhatók: csak önmagukból érthetők. A világ élete ez ősjelenségek kibontakozásában áll, amelyek ép ezért minden mulandóságon túl elpusztíthatatlanok és örökkévalók.

Denn keine Zeit und keine Macht zerstückelt
Geprägte Form, die lebend sich entwickelt.

Az ősjelenségek eme fokozatos felszínrekerülése egyúttal nyilvánvalóvá teszi az azokban gyökerező örök rendet, a Logost. Ez azonban nem oly struktúra, mely elvont fogalmakból álló rendszerben volna kifejezhető. »Die Natur — úgymond Goethe — hat kein System, sie hat, sie ist Leben und Folge aus einem unbekanntem Zentrum zu einer nicht erkennbaren Grenze.«

Ám a mindenség e központja s a világrend végső Logosa csak addig ismeretlen előttünk, amíg azt magunkon kívül a külső természetben keressük. Ha azonban önmagunkba merülünk, lelkünkön keresztül felfedezzük a mindenség rejtélyének nyitját.

Ist nicht Kern der Natur
Menschen im Herzen?

Hiszen bennünk is lüktet az örök élet, mi is cseppjei vagyunk a nagy Óceánnak s így ép az öneszmélés vezet a legnagyobb mélységekbe. Annál is inkább, mert amit legbizonyosabban tudunk, azt önmagunkban ragadhatjuk csak

meg. Legszilárdabb meggyőződésünk pedig arra vonatkozik, hogy mi a jó, mi a nemes.

Das Centrum findest du da drinnen
Woran kein Edler zweifeln mag.

De más szempontból is megtalálja Goethe ugyanezen utat. Az élet szerinte a valóság gyökere és legmélyebb lényege: a kibontakozó élet a legdgyetemesebb Urphaenomen. Ám az életet önmagunkban ragadjuk meg legközvetlenebbül ép azáltal, hogy átéljük azt. Ez pedig annyit tesz, mint törekvéseket átélni oly dolgok iránt, amelyeket szeretünk: élni annyi, mint szeretni. Ami tehát az életet élteni, azok a szellemi tartalmak — ma azt mondanók: értékek, amelyek szeretete bontakoztatja ki magát az életet.

Íme, csak most értjük a goethei bölcsességnek talán legmélyebb kifejezését.

Denn des Leben ist die Liebe
Des Lebens Leben Geist.

Ez a »szellem« az élet felett lebegő, azt vonzó és fejlesztő örök Logos — az, amit Istennek nevezünk. Ezen a ponton jut a Mester mélyülő bölcsesége az isteneszmével legközelebbi érintkezésbe. Az istenséget Goethe igen sokáig pantheisztikus értelemben vette: benne a világgal lényegileg azonos őshatalmat látta, mely »belülről« mozgatja a mindenséget. Ma azonban már tudjuk, hogy a Mester utolsó éveiben mindinkább közeledett a theismushoz, a személyes Isten ideáljához. Ezzel kapcsolatban azután lelkében mindinkább megértésre talált az isteni örök és végtelen szeretetből fakadó megváltás keresztény eszméje.

Bölcsességének ez a legmélyebb pontja nyilvánul az emberi élet rejtelmének abban a megfejtésében, melyet a *Faust* képvisel. Maga a költő is a keresztény eszme diadalát látja létünknek ebben a leghatalmasabb drámájában, melyet ember valaha alkotott. Eckermann figyelmét ugyanis felhívja arra, hogy a *Faust* értelmének kulcsa az angyalok karának azokban a verseiben van, melyek szerint:

Gerettet ist das edle Glied
Der Geisterwelt vom Bösen ;
Wer immer strebend sich bemüht,
Den können wir erlösen,
Und hat an ihm *die Liebe* gar
Von oben teilgenommen,
Begegnet ihm die selige Schar
Mit herzlichem Willkommen.

»In diesen Versen — mondja Goethe — ist der Schlüssel zu Faust's Rettung enthalten: in Faust selber eine immer höhere und reinere Thätigkeit bis ans Ende, und von oben die ihm zu Hilfe kommende ewige Liebe. Es steht dieses mit unserer religiösen Vorstellung durchaus in Harmonie, nach welcher wir nicht bloss durch eigene Kraft selig werden, sondern durch die hinzukommende göttliche Gnade.«

Goethe csak negyvennégyéves korában olvasta először Platont; de valójában platonikus volt már akkor, mikor lassanként felfedezte, hogy a legmagasabbat s a legmélyebbet nem az érzékelhető külső természetén át, hanem önmagunkba mélyedve, pillanthatjuk csak meg. Goethe is mondhatta volna a legnagyobb Platon-tanítvánnyal: Szent Ágostonnal: ab exterioribus ad interiora ab interioribus ad superiora. Goethe szerint is életünk igazi hivatása az örökkévaló megragadása és követése: »das Vergängliche unvergänglich zu machen«. Abban is Platon követője, hogy végül is az élet titkát az örökkévalónak szeretetében: az *εἶδος*-ban pillantja meg s megsejti, hogy az örök szeretetnek: Istennek segítő kegyelme az, melyben életünk küzdelme végül is kihangzik s átvezet a halhatatlanságba, melyben Goethe mindvégig rendületlenül hisz. Ebből a szempontból a goethei »Denken« nem is egyéb, mint szeretetteljes elmerülés a plátói örök ideákban, melyek úgy az ősjelenségekben, mint az őslógosban lépnek eléink s a mindkettőt éltető örök Jóságba, az *εὐαθρία*-ba vetett hitünknek veti meg alapját.

Ám a »gondolkodás«-nak más szerepe is van életünk kialakulásában: Goethe tanítása szerint öntudatossá kell tennie életünket. Tehát nemcsak tárgyirányítottságában van értéke, hanem reflexív jellegében is. Sőt az életkifejező gondolkodás életünk legbensőbb lüktetését árulja el:

Zierlich denken und süß erinnern
Ist das Leben im tiefsten Innern.

Ennek a kibontakozó, önellenőrző, s magunkat szabályozó reflexiónak köszönjük személyiségünk kialakulását is, ami a legtöbb, amit elérhetünk. »Denn das Heil der Erdsöhne, ist nur die Persönlichkeit.«

Annál is inkább ép a reflexív gondolkodás segít önmagunk e kialakításában, mert az fel is szabadít bennünket, kiemelve a mulandóság fájdalmas sodrából.

»Bleibt uns nur das Ewige jeden Augenblick gegenwärtig, so leiden wir nicht an der vergänglichlichen Zeit.«

Íme, elértünk Goethe bölcseségének magvához. Ez abban fejeződik ki, hogy össze kell tudnunk kapcsolni a futó pillanat megbecsülését annak a soha el nem enyésző mozzanatnak a szem előtt tartásával, melynek a tűnő pillanat is csak jelképe: »alles Vergänglichliche ist nur ein Gleichniss«. Az az igazi bölcs, aki a mulandót és az örökkévalót *együtt* tudja látni, felismervén, hogy minden pillanatnak is megvan az örök értéke, mert az örökkévalót jelképezi az elröppenő pillanat is. Ezért a legfőbb éleletszabály:

Geniesse mässig Füll und Segen
Vernunft sei überall zugegen
Wo Leben sich des Lebens freut.
Dann ist Vergangenheit beständig
Das Künftige voraus lebendig
Der Augenblick ist Ewigkeit.

Idő és örökkévalóság e sajátos és rejtelmes egységes Goethe szerint is azáltal lehetséges, hogy Istenben a pillanat is örökkévaló:

Denn alles Drängen und alles Ringen
Ist ewige Ruh' in Gott dem Herrn.

Most már az Olympuson vagyunk: ide fölérve, nyugodtan nézünk le életünk küzdelmeire, a tapasztalati világ nyüzsgő nyugtalanságára; ezért vallja költőnk oly bizalommal, hogy »alles gibt sich mit der Zeit«. És elértük azt, amit eddig minden mélyebb gondolkodó elért, hogy az észbelátás a világ és az élet legnagyobb misztériumainak közelébe juttat. Goethe maga mondja, hogy »a gyermek realista, az ifjú idealista, a férfi szkeptikus, az agastyán misztikus«.

A bölcsesség e legmélyebb pontját, ép a gondolkodás megérésének köszönjük. Goethe bölcsesége — épúgy mint Platoné és Aristotelesé — a gondolat nagy himnusza: hiszen ennek fokozatos elmélyedése teszi lehetővé, hogy az örökkévalót felismerve, az belenyúlhat röpke életünkbe is és annak hiszékeny pillanatát is megszentelheti. Ez a goethei »Denken« maga a szellem élete, amint az fejlődik, érik, gazdagodik és mélyül. Költőnk rendületlenül hisz a gondolkodás felemelő, alakító és nevelő hatalmában; ne feledjük, hogy az ész és a tudományt ki-

csinyló nyilatkozatok valamennyien Mephistopheles szájából hangzanak felénk, ki el is árulja, hogy »Verachte nur Vernunft und Wissenschaft — — — So hab' ich dich schon unbedingt«. Hiszen a gondolatban való bizalom tesz bennünket emberekké s emel ki az érzéki élet szűk börtönéből és zsibbasztó relativizmusából.

Ám az ember elveszne a valóság számára, ha csak a szemlélődésben élne. Már azért is, mert az elmélkedés túltengése a dolgokat annyi oldalról mutatja be, hogy az ennek nyomán támadó skepsis megbénítja a cselekvést. »Nur der Betrachtende hat Gewissen — mondja Goethe —, der Handelnde ist immer gewissenlos.« Ez azt jelenti, hogy az elhatározással cselekvésünk oly esetleges következményeiért is felelősséget vállalunk, amelyeket sem kiszámítani, sem belátni nem lehet, ami az abszolút lelki ismeretességgel nem fér meg. Viszont azonban a tett éltet, mert felszabadít, amennyiben a kételyeket, melyekből merő elméleti megfontolásokkal sohasem tudnánk kijutni, gordiusi csomóként elvágja s így korlátozza a gondolkodás bénító s így életellenes túltengését. »Der Sinn erweitert, aber lähmt; die That belebt, aber beschränkt«. Ezekből adódik a cselekvés, a »Thun« egészen sajátos goethei fogalma.

A cselekvés Goethe szemében elsősorban nem kifelé való hatás, hanem megnyilvánulás, s mint ilyen jelképe legmélyebb bensőnknek. »Das Höchste, das Vorzüglichste am Menschen ist gestaltlos, und man soll sich hüten es anders als in edler That zu gestalten.« Hiszen a tett minden vonatkozásban ösnyilvánulat — »der Anfang war die That« —, mert az ösphaenomen általa válik valósággá. Ép ezért költőnk úgy látja, hogy a cselekvésben rejlő etikai bizonyosság is ösbizonyosság még akkor is, ha azt az észbelátás nem is világítja át.

Ein guter Mensch in seinem dunklen Drange
Ist sich des rechten Weges wohl bewusst.

Óvakodnunk kell tehát a goethei »tett« fogalmát a modern üzleti jellegű túltevékenység, a minden ízében barbár *πολυπραγμασώνη* értelemben venni. A tett értékét költőnk szerint nem »hasznosság« adja meg, hanem az, hogy jelképe az életünkben kiütököző Urphaenomenonnak. Hiszen Goethe érett élethangulatának és bölcsességének alapvető jellege ép az, hogy nem a kifelé, a nagy világba

Minden élet hitben gyökerezik: a merő tudás nem képes kitölteni mindazon bizonyosságot, melyre szükségünk van, hogy éljünk és cselekedjünk. Innen a hitnek csodálatos ereje és gyógyító hatalma. Költőnk maga is mély megilletődéssel mutat arra az érdekes jelenségre, hogy a kereszténység elbukott, s már-már elsüllyedt népeket új étellel tölt meg, s bölcsen hozzá teszi: ennek semmi köze sincs a belátáshoz, a filozófiához, hanem irracionális, rejtelmes forrásból táplálkozik.

Goethe későbbi éveiben mind nagyobb megértést tapasztal a vallási élet, különösen: a kereszténység misztériumai iránt. A minden ízében »pogány Goetheról« szülő felületes szöveget ma már bátran az elintézett történeti tévedések közé sorolhatjuk. Hogy a bölcseségének csúcspontjára érkezett Goethe mily mélyen hatolt be a vallási élet rejtelmeibe, ezt mindennél jobban az bizonyítja, hogy szemben a felvilágosodási korok felületes tanításával, a vallási hit történeti eredetét nem a félelemben, hanem a hálában látja.

In unseres Busens Reine wogt ein Streben
Sich einem Höhern, Reinen, Unbekanntem
Aus Dankbarkeit freiwillig hinzugeben
Enträtselnd sich den ewig Ungenannten
Wir heissen's: fromm sein.

Nem a rettegés negatív és alsórendű motívuma a vallás lélektani forrása, hanem a hála és a szeretet pozitív és legnemesebb élménye. A vallás nem a primitív életnek egy múló mellékterméke, hanem a minden élet gyökere és koronája. Ezért látja a bölcsesség foglalatát abban, hogy

Besonders keinen Menschen lassen
Und das Übrige Gott überlassen.

Az ember azonban nemcsak gondolkodik és cselekszik, hanem alkot is, vagyis az élet mindenkor művészi tevékenység is. Hiszen már a magunk személyének kialakítása is művészet, s viszont — mint láttuk — Goethe szemében a cselekvés is már az önformálás megnyilvánulása. »Die Kunst beschäftigt sich mit dem Schweren und Guten« — azaz a művész is a szellem, az értékvilág megvalósításán munkálkodik. Feladata tárgyi vonatkozásban nem egyéb, mint »durch den Schein die Täu-

schung einer höheren Wirklichkeit zu geben«. A művészet is tehát annak az Erosnak a megnyilvánulása, mely bennünket a végtelenség és az örökkévalóság felé hajt. Szeretet nélkül nincs költészet,

Denn auf dieser Erdenflur
Muss man lieben, um zu dichten.

Most már tisztán látjuk, hogy Goethe világfelfogásában végső elemzésben mi az, ami bennünket, az idő sodrában élő lényeket az örökkévaló keresésére késztet gondolkozásban, cselekvésben s alkotásban. Ez nem más, mint a szeretet minden iránt, ami igazi, soha el nem múló érték. E szeretet tanít meg bennünket arra, hogy a futó pillanatban is meglássuk az örökkévalót, a végesben a végtelent. A bölcsesség legnagyobb csodáját a szeretetben éljük át: ez az igazi élet nagy misztériuma, amint azt gondolatilag Platon és Goethe, a vallási hiten át Jézus tanítása ragadja meg. Goethe bölcsesége a szeretet bölcsesége. Gondolkodás és tett — Denken und Thun — egyaránt kell, hogy ebből az örök forrásból táplálkozzék.

Midőn Goethe utolsó születése napját ünnepelte, angol barátai és tisztelői közül több kiváló szellem, köztük Walter Scott és Thomas Carlyle ajándékkal lepik meg őt. A kísérőlevélben Carlyle az ünnepeltet, mint olyat, üdvözli, ki iránt a legnagyobb hálával azért tartozunk, mert igaz bölcseségre oktatott bennünket. A nagy angol író e szavai annál mélyebb jelentésűek, mert ép ő köszöni, saját vallomása szerint, Goethének azt, hogy életének mind külső, mind belső összeomlásától megmenekült.

És itt válik Goethe bölcsesége fájdalmasan időszerrűvé. Mi is az ő szellemétől várjuk, amennyiben az a belátáson alapuló bölcseségen múlik, lelkünk gyógyulását, a világfájdalom e szomorú korszakában. Midőn a mi mártír nemzetünk is a Genius halálának századik évfordulóján meghajtja előtte a hála és a szeretet lobogóját, — egyúttal köszönetet mondunk azért a sok fényért, mely eddig is az ő szelleméből a mi lelkünkbe áradt. És hiszünk, hogy feltámadásunkban része lesz annak is, hogy Goethe nyomán mi is megtaláljuk az utat az egyetlen igaz bölcseséghez: hogy csak a hit és a szeretet vezet el az örökkévalósághoz.

II.

XCII. Nagygyűlés.

Első nap, 1932. május 4-én.

I. A főtítkár bemutatja a f. hó 8-án tartandó ünnepélyes közülés programját:

„1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde: Goethe élete és élete műve.

2. Balogh Jenő főtítkár jelentése: I. Arany János, mint főtítkár. II. Az Akadémia munkássága az utolsó 12 évben.

3. Császár Elemér l. t.: Arany János és az utókor.

4. Pauler Ákos r. t. osztályelnök: Goethe bölcsesége.“
A nagygyűlési összes ülés ezt a tárgysort elfogadta.

II. A Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom a f. évben az 1923—1931. évkörben megjelent széptudományi (esztétikai, irodalomtörténeti és művészet-történeti) munkásságot illetvén, a javaslatételre kiküldött bizottság (Badics Ferenc t. t. elnök, Négyesy László, Horváth János r., Baros Gyula és Zlinszky Aladár l. tagok, ez utóbbi mint előadó) szemlét tartott az említett évkörben megjelent munkák felett és a *Nagyjutalmat* Pintér Jenő r. tagnak javasolja odaítélni „Magyar Irodalomtörténet“ c. műve eddig megjelent négy kötetéért, a *Marczibányi-mellékjutalmat* pedig Papp Ferenc r. tagnak „B. Kemény Zsigmond életrajza“ c. művéért javasolja kiadatni. (Akad. Értesítő 1932. évf. 38. l.)

A nagygyűlés az I. osztálynak a bíráló bizottság véleményéhez csatlakozó egyhangú javaslatát elfogadta és az ülésen jelenvolt Pintér Jenő r. t., akit az elnök úr öccelleneciája melegen üdvözölt, nyomban kijelentette, hogy a Nagyjutalom összegét az Akadémiának visszaajándékozza, amelyet a jelenvolt tagok élénk helyesléssel vettek tudomásul.

III. A kiküldött bizottság (Szinyei József ig. és r. t. elnök, Petz Gedeon, Gombocz Zoltán és Melich János r. tagok, az utóbbi mint előadó) jelentése alapján a nagygyűlés az I. osztály javaslatára az 1932. évi *Sámuel-Kölber-díjjal* Moravcsik Gyula egyet. magántanárnak „Árpád 894. évi vezértársának neve“ c. értekezését (megjelent a Magyar Nyelv XXVII. kötetében) jutalmazza. (Akad. Értesítő 1932. évf. 152. l.)

IV. A *Feridun bey* emlékezetére kitűzött jutalomtételre („Kívántatik a török személynevek, népnévek és néprésznevek

szótárának tervezete“) egy pályamunka érkezett „Onoma“ jellegével. A kiküldött bizottság (Munkácsi Bernát r. t. elnök, Gombocz Zoltán és Németh Gyula l. t., az utóbbi mint előadó) valamint az I. osztály javaslatára a nagygyűlés a pályamunkának a jutalmat kiadja és felhívni határozta a szerzőt arra, hogy munkájának befejezett kéziratát minél előbb bocsássa az Akadémia rendelkezésére. (Akad. Értesítő 1932. évf. 153. l.)

A jeligés levél felbontatván, az elnök úr megállapítja, hogy a pályamunka szerzője dr. Rásonyi Nagy László akad. alkönyvtárnok.

V. Budapest Székesfőváros *irodalomtörténeti jutalomtételére* („Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780—1830-ig“) két pályamunka érkezett be, amelyek közül a bizottság (Császár Elemér r. t. elnök, Pintér Jenő r. t. előadó és Papp Ferenc l. t.), valamint az I. osztály javaslatára ezt a jutalmat a nagygyűlés az I. sz. pályamunkának ítélte oda, melynek jeligéje: „Imhol fát sokat ültetünk“. (Virág Benedek.) (Akad. Értesítő 1932. évf. 156. l.)

A jeligés levél felbontatván, az elnök úr megállapítja, hogy a pályamunka szerzője dr. Waldapfel József.

VI. A *Bésán József*-alapítványttevő emlékezetére a M. Tud. Akadémia bevételeiből kifizűött 1000 P-s („A magyar dráma története 1867-től 1896-ig“) jutalomtételre beérkezett egy pályamunkának a bizottság (Voinovich Géza r. t. elnök, Szinnyi Ferenc r. és Baros Gyula l. tagok, utóbbi mint előadó), valamint az I. osztály javaslatára a jutalom kiadatik. (Akad. Értesítő 1932. évf. 157. l.)

A jeligés levél felbontatván, az elnök úr megállapítja, hogy a jutalmazott pályamű szerzője dr. Galamb Sándor egyet. magántanár, szegedi főiskolai igazgató.

VII. A *Báró Kornfeld Zsigmond*-alapítvány 1931. évi osztaléka jövedelmét (felfelé kikerekítve 2000 P-t) a kiküldött bizottság (B. Wlassics Gyula ig. és t. t. elnök, Szinnyi József, Fináczy Ernő és Kürschák József ig. és r. tt. osztálytitkárok, valamint Balogh Jenő főtitkár) javaslatára a nagygyűlés Horváth János r. t. „A magyar irodalmi műveltség kezdetei“ c. munkájának ítéli oda. (Akad. Értesítő 1932. évf. 159. l.)

A határozat meghozatala után az ülésen jelenvolt Horváth János r. t., akit az elnök úr öexcellenciája szép szavakkal üdvözölt, hálás köszönetet mondott az Akadémia megtisztelő határozatáért és egyúttal kijelentette, hogy a jutalomdíj össze-

gét az Akadémia rendelkezésére visszabocsátja. Ezt a kijelentést a nagygyűlésen jelenvolt tagok élénk helyesléssel fogadták.

VIII. Az 1931. évi nagygyűlésen odaitélhető volt a *Könyi Manó-jutalom* is, azonban a múlt évben e tárgyban kiküldött bizottság javaslatát a II. osztály nem fogadta el. (Ak. Ért. 1931. évf., XLI. kötet, 161. lap, VIII. pont alatt.)

A II. osztály e jutalom odaitélése tárgyában újabb bizottságot küldött ki. E bizottság Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr elnöklete alatt az I. oszt. részéről Császár Elemér és Voinovich Géza r. t., a II. osztály részéről Földes Béla r. t. és Nagy Miklós l. t. (ez utóbbi úgyis mint előadó) tüzetesen indokolt javaslata alapján (lásd Bizottsági Jelentések I. pont alatt) a nagygyűlés megosztja az esedékes Könyi Manó-jutalmat (1800 P-t) Horváth Jenő c. egyet. rendkívüli tanár és Steier Lajos között. (Egyhangú határozat.) (Külön melléklet 1. l.)

IX. A *Chorin Ferenc-alapítvány* letétjében levő érték-papírok 1931. évi osztalékának (kerek összegben 4600 P-nek) felét az Ig.-Tanács határozata alapján jutalmul lehet felhasználni. Ez osztaléknak másik felét pedig az Ig.-Tanács tartalékolni rendelte a Közgazdasági Szemle c. folyóirat segélye számára. A Chorin-jutalom tárgyában kiküldött bizottság (Gaal Jenő ig. és r. t. elnöklete alatt Popovics Sándor ig. és t. t. és Teleszky János ig. t., továbbá a III. osztály részéről Bláthy Ottó Titusz t., valamint Mágocsy-Dietz Sándor r. tagok, a II. osztály részéről pedig Navratil Ákos és Laky Dezső l. tagok, ez utóbbi egyúttal mint előadó), valamint a II. osztály javaslatára a jutalmat Zelovich Kornél r. t. kapja „Nagyvárosok közlekedése“ c. munkájáért. (Akad. Értesítő 1932. évf. 60. l.)

X. A *Weiss Fülöp-alapítvány* letétjében levő értékpapírok osztaléka (a II. félévi osztalék még ki nem utaltatván, csak valószínűség szerint határozható meg, kb.: 4000 P) a kiküldött bíráló bizottság (Gaal Jenő ig. és r. t. elnök, Bernát István és Zelovich Kornél r., valamint Fellner Frigyes és Heller Farkas l. tagok, ez utóbbi egyúttal mint előadó), valamint a II. osztály javaslatára megosztatik Neubauer Gyulának „A határhaszonelmélet bírálata“ és Kaán Károly l. tagnak „Az Alföld problémája“ c. munkái között. (Akad. Értesítő 1932. évf. 50. l.)

A szomszédos teremből az ülésterembe visszatért Zelovich Kornél és Kaán Károly tagtárs urak előtt a nagygyűlés

határozatát az elnök úr őexcellenciája kihirdeti és a nevezett tagtárs urakat szép szavakkal melegen üdvözli.

XI. A Magyar Városok Országos Kongresszusának Elnöksége adományából hirdetett *Sipőcz Jenő-jutalomra*, amely az 1929—31. évkörben megjelent legjobb várostörténeti munkának volt kiadható, több pályamű érkezett be.

A kiküldött bizottság (Domanovszky Sándor r. t. elnöklete alatt Eckhart Ferenc és Mályusz Elemér l. tagok) javaslatára a nagygyűlés a Sipőcz Jenő-jutalmat Schoen Arnoldnak ítéli oda „A Budapesti Központi Városháza“ c. munkájáért. (Akad. Értesítő 1932. évf. 160. l.)

XII. A P. M. Kereskedelmi Bank *gróf Széchenyi István-alapítványa* kamataiból az Akadémia már másodízben tűzte ki „A konjunktúraelmélet alapjai, a konjunktúrakutatás módszere és eddigi eredményeinek bírálata“ c. pályamunkát. Az első alkalommal a beérkezett pályaművek elbíráltattak (Ak. Ért. XL. köt. 237—250. lap), de a pályakérdés kidolgozásával senki sem bízott meg, hanem az Akadémia úgy határozott, hogy a jutalomtételt újból kitűzi. A meghosszabbított határidőig beérkezett négy pályamunka, melyek szerzői közül három pályázó megnevezte magát, a negyedik pedig „Psyche“ jelige alatt adatott be.

A kiküldött bírálók (Heller Farkas és Navratil Ákos l. t.), valamint a II. osztály javaslatára a nagygyűlés a jutalomtétel kidolgozásával megbízza dr. Rostás László volt egyetemi adjunktust, ezidőszerint a berlini Collegium Hungaricum tagját és dr. Andreich Jenő műegyetemi adjunktust társszerzői minőségben, akként, hogy dr. Rostás a pályakérdésnek elméleti, tantörténeti és konjunktúra-politikai részét, Andreich dr. pedig a pályakérdésnek a konjunktúra-kutatásra és ennek módszereire vonatkozó részét dolgozza ki. Dr. Andreich törekedjék munkája közben arra, hogy művét a közgazdaságtan és statisztika matematikai módszereiben kevésbé jártas olvasó is nagyobb nehézség nélkül megérthesse. A munka egységességét biztosítandó, a megbízottak munkájuk közben kötelesek a bíráló urak irányítását felhasználni. A pályamunkát teljesen készen legkésőbb 1933. december 31-ig kell benyújtani, mert különben a megbízás megszűnik. Amennyiben a mondott határidőre csak az egyik megbízott készülne el a maga részével, a megbízás csak a másik megbízott részére tekintendő megszüntnek. Ez esetben az el nem készült rész megiratása iránt az Akadémia a körülményekhez mért módon fog intézkedni. (Külön melléklet II. alatt.)

XIII. Dr. Molnár Kálmán pécsi egyet. tanár adományából ismételve pályakérdést tűzött ki az Akadémia „A főkegyúri jog jogalapjai“ cím alatt. Erre a kitűzött határidőig négy pályamű érkezett be. A kiküldött bírálók (Concha Győző ig. és t. t. és Kollányi Ferenc r. t.), valamint a II. osztály javaslatára a nagygyűlés a jutalmat egyik pályamunkának sem adja ki, minélfogva a Fináczy Ernő osztálytitkár úr által bemutatott jeligés leveleket a többiekkel együtt meg kell semmisíteni. (Akad. Értesítő 1932. évf. 169. l.)

XIV. Győr város adományának felhasználásával hirdett „A magyar földbirtokjog alapelvei stb.“ c. jutalomtételre (nyílt pályázat) a kitűzött határidő alatt három tervrajz érkezett és pedig két szerző megnevezte magát, a harmadik pedig O. V. A. jelige alatt nyújtotta be dolgozatát. A kiküldött bírálók (Kolosváry Bálint és Eckhart Ferenc I. tagok), valamint a II. osztály javaslata alapján a megbízás egyik szerzőnek sem adatik meg, minekfolytán a jeligés levelet az ülés folyamán majd meg kell semmisíteni. (Akad. Értesítő 1932. évf. 163. l.)

XV. Az *ifj. Bojári Vigyázó Sándor* emlékére tett alapítvány kamataiból (ezeket az Akadémia bevételeiből kiegészítve) kitűzött 3000 P-s jutalomtételre: „Tudományos és publicisztikai politikai irodalmunk ismertetése 1800—1847-ig“ dr. Máthé Károly, a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem német intézetének könyvtárosa adott be tervrajzot, amelyhez azonban a pályázati feltételekben kívánt önálló fejezetet nem csatolta.

A kiküldött bírálók (Concha Győző ig. és t. t. és Domanovszky Sándor r. t.), valamint a II. osztály javaslata alapján a pályázónak nem adatik megbízás a dolgozat megírására. (Akad. Értesítő 1932. évf. 168. l.)

XVI. A Székesfőváros hadtörténelmi jutalomtételére: „*Buda ostroma 1849-ben*“ cím alatt pályamunka adatott be és pedig az egyik „Él magyar, áll Buda még“ jeligés levéllel. A kiküldött bírálók (Pilch Jenő és Gyalóky Jenő I. tagok), valamint a II. osztály javaslatára a nagygyűlés megbizsa vitéz Aggházy Kamill urat, a Hadimúzeum igazgatóját a jutalomtétel kidolgozásával. (Akad. Értesítő 1932. évf. 178. l.)

A jutalom csak a kész pályamunkának fog újabb bírálat alapján kiadatni. — A jeligés levél megsemmisítendő lesz.

XVII. A Székesfőváros technikai jutalomtételére („*Az útburkolás legjelentősebb feladatai*“) egy pályázat érkezett be „Budapest már világváros“ jeligével.

A bírálók (Zelovich Kornél és Vendl Aladár r. tagok), valamint a III. osztály elutasító javaslatára a jutalomdíj nem adatik ki; egyúttal a nagygyűlés az osztály javaslatára elhatározza, hogy a székesfőváros technikai jutalomtételére más pályakérdést fog hirdetni.

XVIII. Berzeviczy Albert elnök úr felkéri Szentpétery Imre r. és Hüttl Dezső l. tagokat, hogy az illető jeligés leveleket, amelyeket nekik átad, égensék el. A nevezett tagtárs urak még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljárta.

XIX. A Kazinczy Gábor és neje-jutalmat (felfelé kikerekítve 400 P-t) a kiküldött biz. B. Wlassics Gyula ig. és t. t. elnök, Popovics Sándor ig. és t. t., Szinnyi József, Fináczy Ernő és Kürschák József ig. és r. t. osztálytitkárok javaslatára özv. Richter Aladárnénak itéli oda a nagygyűlés.

XX. A főtitkár felemlíti, hogy az 1931. évi nagygyűlésen hirdetett jutalomtételek közül több meddő maradt; továbbá, hogy a nagygyűlés napján a Chorin Ferenc-alapítványtevők részéről az az óhaj nyilvánult, hogy az Akadémia a f. évben ezt a jutalmat ne a múlt évben megjelent közgazdasági munkák utólagos jutalmazására, hanem a következő jutalomtétel kiírására használja fel: „A Duna-medence gazdasági problémájának megoldása magyar szempontból“.

XXI. Az e tárgyban az elnök úr öexcellenciája elnöklété alatt tartott megbeszélés eredményéhez képest, továbbá az I. és II. osztály javaslatára a nagygyűlés megalakítja a Képzőművészeti Bizottságot a következő tagokkal:

Elnök Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr öexcellenciája, tagok az I. osztályból Császár Elemér, Négyesy László, Petrovics Elek, Zala György és gróf Zichy István, a II. osztályból gróf Klebelsberg Kunó, Gerevich Tibor, Hekler Antal és a III. osztályból Hüttl Dezső.

XXII. A nagygyűlés az illetékes osztályok javaslata alapján a /- alatt mellékelt korrekturalevonatban felsorolt új jutalomtégeket tűzi ki és egyúttal elhatározza, hogy a f. évi május 30-án tartandó összes ülésen fogja megállapítani a Nemzetgazdasági Biz. és a II. osztály meghallgatásával a Chorin-jutalom szövegét, továbbá a Képzőművészeti Biz. meghallgatásával a Székesfőváros adományából a nagygyűlés alatt érkezett átirat alapján kitűzendő képzőművészeti jutalomtételt.

XXIII. A Nemzetgazdasági Biz. javaslatára kimondja a nagygyűlés, hogy a jutalmak odaítélésére kiküldött bizottságok a f. év őszétől kezdve már október hóban küldetnek ki

abból a célból, hogy a bizottságok tagjainak elegendő idejük legyen a beérkezett pályaművek gondos áttanulmányozására. Természetesen a főtítkárnak fel kell kérnie a bizottságok figyelmét arra, hogy azoknál a jutalomtételeknél, amelyek (mint a Weiss Fülöp-, vagy a Chorin Ferenc-jutalom) az előző évben, esetleg években megjelent munkák bírálatával foglalkoznak, az érdemleges munkát csak január elseje után zárhatják le, mert tekintettel kell lenniök azokra a munkákra, amelyek az illető év november, illetőleg december havában kerülnek ki a sajtó alól. Addig is azonban az illető bizottságok foglalkozhatnak az illető évi november előtt (január-október hónapokban) megjelent munkák bírálatával.

Egyéb fel nem sorolt jutalmakra vonatkozó pályakérdések kitűzésénél ezentúl figyelemmel kell lenni arra, hogy a kérdés szeptember 30-án lejáró határidővel tűzessék ki.

XXIV. Az egyetemi hallgatók könyvjutalmára nézve a bpesti egyetemről nem érkezett be javaslat, minélfogva ennek a kérdésnek elintézését a május 30-án tartandó összes ülésre bízzák.

XXV. Az elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Négyesy László tiszteleti és Szádeczky-Kardoss Lajos r. t. urakat és az ülést bezárja.

Második nap, 1932. május 6-án.

I. Az elnök úr az Ügyrend értelmében sorshúzás útján megállapítja az osztályok szavazásának sorrendjét.

Az eredmény: I., II., III.

II. A titkos szavazás útján golyózással megválasztották a következő tagokat:

Az I. osztály A) alosztályába

levelező tagnak: Zsirai Miklós tanárt, nyelvészt,

B) alosztályába

rendes tagnak: Viszota Gyula I. tagot,

levelező tagnak: Gulyás Pál főkönyvtárost, bibliografust, Pukánszky Béla egy. m. tanárt, filológust és Sajó Sándor ny. tanker. főigazgatót, költőt,

külső tagnak: Bang Vilmos berlini egyet. tanár, török filológust,

Böök Frigyes lundi egyet. tanárt, irodalomtudóst,
Petersen Gyula berlini egyet. tanárt, irodalomtörténet író és
Ramstedt Gusztáv János helsinki egyetemi tanárt, nyelvészt.

Az II. osztály A) alosztályába

levelező tagnak: Szladits Károly egy. tanárt, jogtudóst,

B) alosztályba

levelező tagnak: Györffy Istvánt, a M. N. Múzeum néprajzi osztályának igazgatóőrét, etnografust,

külső tagnak: Mr. Nicholas Murray Butlert, a new-yorki Columbia-egyetem és a Carnegie-alapítvány elnökét,

Volpe Gioacchino római egyetemi tanárt, az olasz tudományos Akadémia főtitkárát és
Zahn Frigyest, a bajor statisztikai hivatal elnökét.

A III. osztály A) alosztályába

levelező tagnak: Gyulai Zoltán fizikust és
Varga József vegyész-mérnök, műegyetemi tanárt,

B) alosztályba

rendes tagnak: Entz Géza I. tag és
Filárszky Nándor I. tagokat,

levelező tagnak: Herczog Ferenc orvoskari professzort,
Dudich Endre zoológust és
Szabó Zoltán botanikust,

külső tagnak: Sir Arthur Stanley Eddington csillagászt, a cambridgei csillagvizsgáló-intézet igazgatóját.

III. Az elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Badics Ferenc t. és Vendl Aladár r. tag urakat és az ülést bezárja.

III.

Bizottsági jelentések.*

1. Jelentés a Sámuel-Kölber-jutalomról.

Az alulírott bizottság azt az egyhangú javaslatot terjeszti a t. Osztály elé, hogy méltóztassék az idei *Sámuel-Kölber-jutalommal Moravcsik Gyula dr.* egyetemi magántanárnak „Árpád 894. évi vezértársának neve“ c. értekezését (megj. a M. Nyelv XXVII—1931. évi folyamában) kitüntetni. Moravcsik évek óta foglalkozik a bizánci forrásokban levő török és magyar tulajdonnevekkel, s e tanulmányai köréből eddig több értekezése jelent meg. Közülök az idézetten kívül csak egyet említék meg, s ez a „Levente és Álmos“ c. (megj. a M. Nyelv XXII. kötetében). E dolgozatában a szerző *Álmos* vezérnek Konstantinos Porphyrogennetos „De administrando imperio“ c. művében előforduló *σαλμουτζης* nevét magyarázza. A műnek ránk maradt három kézírata alapján kifejti, hogy az eredeti kéziratban, amely nem maradt ránk, ez állt: *ἀλλὰ μᾶλλον ἔστιν ἕτερος ἂν' ἐμοῦ βοέβodos, λεγόμενος ἄλμουτζης*. A *λεγόμενος* σ-jának dittografikus átvételéből keletkezett egy másoló írásában *λεγόμενος σαλμουτζης* s innen terjedt át a kézirat többi helyén előforduló *ἄλμουτζης* helyébe is a *σαλμουτζης*.

Ennek az értekezésnek mintegy folytatása az „Árpád 894. évi vezértársának neve“ c. dolgozat (l. M. Nyelv 1931. évi folyam 84—89. l.), amelyet kitüntetésre ajánlunk.

Bölcs Leó császár 894-ben Symeon bolgár fejedelem ellen a magyarokkal szövetekezett. Erről az eseményről megemlékeznek az ú. n. „Continuatio Georgii Monachi“ c. krónika különféle reánk maradt kéziratai. Összesen 12 olyan görög és két, görög alapján készült szerb és bolgár-szláv kézirat van, amelyekben a magyar sereg vezérei is meg vannak említve. Valamennyi kézirat szerint az egyik vezérnek *ἀρπάδης* volt a neve, a másik vezér nevét illetőleg azonban a kéziratokban nincs meg ez az egység. A 14 kézirat közül egyben *κουρσάνη* (nom. *κουρσάνης*), 13-ban pedig *κουσ-*kezdetű a név (vö. *κουσάνη*, *κουσάνει*, *κουσάνη*: nom. *κουσάνης*; délszláv *косуану*, *Косаню*, nom. *коуσανл*).

* A Nagyjutalomról, továbbá a Wejss Fülöp- és Chorin Ferencjutalomról szóló jelentésüket lásd az Ak. Ért. 449. füzet 38—73. l.

A kéziratok gondos áttanulmányozásával *Moravcsik* arra az eredményre jut, hogy e kéziratok archetypusát képező eredeti kéziratban *κουσάνη* állt, míg *κουροάνη*, amely csak egy kéziratban, a XVI. sz.-ből való Parisinus gr. 1708 jelzetűben fordul elő, a másoló hibája, illetőleg tudatos görögösítése. A görögben ugyanis nincs *κουσ-*, csupán *κουροσ-* kezdetű szó (vö. *κουροσέω* 'kifoszt, elpusztít'). Barbár neveknek ilyen görögösítése a bizánci íróknál előfordul.

Bár a bizottság előadója azon a nézeten van, amelyen *Darkó Jenő*, aki *Moravcsik* e dolgozatáról nagy elismeréssel bírálatot írt a *Byzantinische Zeitschrift* legújabb számában (l. XXXI. 424—425) s ez az, hogy *κουροάνης* az eredeti, mert a magyar források (vö. Anonymus: *Curzan* és l. M. Honf. Kútfői 400, továbbá a *Kartal-Korszán* nemzetség nevet l. Karácsonyi J., Magyar nemzetségek) ezt támogatják, mégis ezt a dolgozatot javasolta a bizottságnak a Sámuel-Kölber-jutalommal való kitüntetésre. Tette ezt azért, mert vannak helyesnek, s mert e dolgozat olyan kiváló eruditióval, a kéziratok egymáshoz való viszonyát illetőleg olyan széleskörű ismeretekkel van megírva, hogy felette áll mindazoknak a nyelvtudományi értekezéseknek, amelyek az 1931. év folyamán a fiatalabb nyelvészemzedék tagjaitól megjelentek.

Budapest, 1932. április hó 18.

Szinnyei József ig. és r. t.
elnök.

Petz Gedeon r. t.

Gombocz Zoltán r. t.

Melich János r. t.
előadó.

2. Jelentés „a török személynevek, népnevek és néprésznevek szótára“ ügyében hirdetett pályázatról.

A Magyar Tudományos Akadémia 1930-ban — *Feridun Bey* emlékezetére — a következő 1000 pengős pályázatot tűzte ki: „Kívántatik a török személynevek, népnevek és néprésznevek szótárának tervezete terjedelmes mutatóval, a régibb és újabb források lehető teljes felhasználása alapján. Bevezetésül rendszeresen tárgyalandó e nevek jelentés-tana és alakta“.

E pályázatra egyetlen pályaterv, illetőleg mutatóvány érkezett be, „*özoica*“ jellegével, ez azonban mintaszerűen megfelel a pályázati követelményeknek.

Tervezetében a pályázó vázolja műve „Bevezetés“-ének főbb gondolatait. Először a törökség történeti és földrajzi miliójének rajzát óhajtja adni, különös tekintettel az anyaggyűjtés közben felmerült idevonatkozó főbb eredményekre. Így részletesen akar foglalkozni pl. a törököknek az orosz etnikum kialakulásában való szerepével, az arab kalifátus és a törökség első kapcsolataival, az oláh-török személynevek történeti jelentőségével stb. A „Bevezetés“ II. része a török személynévadás módját, jelentéscsoportjait és lélektani háttérét tárgyalná; mindezekre vonatkozólag a szerző — úgy látszik — igen nagy anyagot gyűjtött össze. A III. rész a török törzsnevekről szólna (alakulásuk, jelentéscsoportjaik, a személy- és törzsnevek kölcsönhatásai); a tervezett IV. rész címe: „A török személy- és törzsnevek nyelvészeti szempontból“.

Ezután *ismerteti* a pályázó szótára cikkeinek beosztását, mely igen helyes elveken épül fel. A tervezet e részéből kiderül, hogy a pályázó többet óhajt nyújtani, mint amennyit a pályázat kíván. Történeti személyeknél különös gondossággal adja az illető kilétét, korát s nevének a különféle forrásokban és feldolgozásokban előforduló változatait. A tervezett munka tehát nélkülözhetetlen lesz minden olyan kutató számára, kinek munkakörét a törökség története érinti; a pályázat meghirdetésénél az Akadémiának legfőképpen a magyar őstörténet és az Árpád-kori településtörténet szempontja volt szeme előtt. Tekintettel óhajt lenni a pályázó a személy- vagy törzsnévből fejlődött helynevekre is (itt teljességre természetesen nem törekedhetik) s végül adni fogja a nevek etimológiáját. A bizánci források anyagát figyelmen kívül hagyja, mert ezeknek feldolgozását Moravcsik Gyulának kéziratban készen levő bizánci névtára feleslegessé teszi.

Legfontosabb része a beküldött tervezetnek a „Mutatóvány a szótári részből“. Ebben a pályázó a török *bas*, 'nyomni' igéből, a *boydaj* 'búza', *bulat* 'acél', *il* 'nép' főnevekből és a *Quman* népnévből származott neveket tárgyalja, s ez mutatja leginkább, milyen nagy szorgalommal, körültekintéssel és kritikai érzékkel gyűjtötte, illetőleg gyűjti török névtárának anyagát. A török eredetű magyar nevekkal a magyar tudomány eddig is sokat foglalkozott, s igyekezett minél terjedelmesebb turkológiai anyagot bevonni a kuta-

tásba, de e tervezetből kitűnik, hogy az eddig értékesített anyag csak egy csekély része annak, mely behatóbb kutatással feltárható. Az új anyag alapján őstörténetünk és Árpád-kori településtörténetünk számos homályos kérdésének megoldását várhatjuk, s általában turkológiai szempontból — úgylátom — a pályázó nemcsak alapjait rakta le egy eddig mellékesen is alig művelt tudományágnak, a török tulajdonnévkutatásnak, hanem az egészet a véglegeshez közel levő formában sikerült megalkotnia. Csak a bemutatott öt címszó alapján több száz nevet ad, melyek már önmagukban is egészen új szint adnak a török tulajdonnevekről való ismereteinknek.

Az egyes címszavakat a pályázó nagy körültekintéssel, széles alapon dolgozta ki. Aho! szükségesnek látta (pl. a *Bulat* esetében) tisztázza a név alapjául szolgáló köz-szó történetét is.

Magyarázatai mindig módszeresek, elfogadhatók; erőltetett magyarázatokat nem ad. Némelyikre természetesen lehetne megjegyzést tenni, így pl. nem értünk vele egyet az *Il-beg* és *Il-bek*, továbbá az *Il-temir* és az *Aldamur* nevek azonosításában.

A pályamunka harmadik részét a forrásjegyzék alkotja. A pályázó körülbelül mindent felhasznált, amit lehetett. Különös szorgalommal dolgozta fel az arab és a perzsa történeti irodalmat, átnézte az összes rendelkezésére álló orosz hivatalos kiadványokat, melyekben török nevek találhatók.

Tisztelettel javasoljuk, hogy a tek. Akadémia a munkát jutalmazza meg és adjon megbízást a szerzőnek, hogy munkájának befejezett kéziratát minél előbb bocsássa rendelkezésére az Akadémiának.

Budapest, 1932. április 16.

Munkácsi Bernát r. t.

elnök.

Gombocz Zoltán r. t.

Németh Gyula l. t.

előadó.

3. Jelentés a Budapest székesfőváros adományából hirdetett irodalomtörténeti jutalomtételről:

Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780-tól 1830-ig.

A jutalomtételre két pályamunka érkezett.

Az I. számú pályamunka: Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből. 1780—1830. 310 iv oldal. Jelige: *Imhol fát sokat ültetünk.* (Virág Benedek.)

A szerző legnagyobb érdeme, hogy tételére vonatkozóan gazdag anyagot gyűjtött össze pályamunkájában. Nem elégedett meg a nyomtatott forrásokkal, hanem sikeresen búvárodott a kéziratok emlékekben is. A magyar főváros irodalmi életét az 1780—1830 közé eső időszakban teljesen megvilágítja.

Anyaggyűjtő buzgalmából és tárgyszeretéből folynak hibái is. Sok olyan dolgot von tárgyalása körébe, amelyet nyugodtan elhagyhatna, sőt kompozíciója kedvéért el is kellene hagynia. Szorosan véve munkájának fele szövegét mellőzhetne volna. Ha valamikor nyomtatásban is közreadja kéziratát, tanácsos lesz alaposan megkurtítani feldolgozását és egyszerűsíteni bonyolult mondatfűzését.

Hibája még, hogy a monografia végén sorolja föl forrásait s nem a lap alján kíséri végig jegyzeteivel szövegét. Az adatok párhuzamos igazolása igen fontos, a szöveg ellenőrzését mindenképen meg kell könnyíteni. Ne sajnálja a szerző forrásainak sűrűbb idézését, e nélkül nem nyerünk minden tekintetben megnyugtató tájékozást a tudomány számára.

A II. számú pályamunka: Budapest irodalmi élete 1780-tól kezdve. 87 ivoldal. Jelige: *Nonum prematur in annum.*

Inkább csak rövid vázlat és mutatvány. Főképen Kazinczy Ferenc levelezése alapján állítja egybe a tárgyra vonatkozó adatoknak egy részét. Tudományos értéke eddigi formájában nem nyereség.

A bíráló bizottság — Császár Elemér, Papp Ferenc és Pintér Jenő — egyhangúlag azt javasolja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia adja ki a jutalmat az I. számú pályamunkának. (Jeligeje: *Imhol fát sokat ültetünk.*)

Császár Elemér r. t.

elnök.

Papp Ferenc l. t.

Pintér Jenő r. t.

előadó.

4. Jelentés „A magyar dráma története 1867-től 1896-ig” címen hirdetett pályázat eredményéről.

A címben írt pályatételre mindössze egy, 156 gépirásos ívlapra terjedő pályamű érkezett be. A kézirat 8. lapján olvasható tájékoztató szerint a pályázó a kitűzött határidőre nem tudta művét elkészíteni; „bőséges, de laza jegyzetekben azonban fiókjában van a magyar drámának 1867-től 1896-ig tartó egész története, úgy hogy négy-öt hónap alatt — Isten segítségével — el fog készülni vele. Úgy gondolja . . . hogy felfogására, módszerére, műve szerkezetére és tárgyalásának arányaira a benyújtott részekből is képet alkothatnak maguknak bírálói“.

A bíráló bizottság kötelességszerűen, gondosan átolvasta a mutatványt s véleményét a következőkben foglalta össze:

A szerző a kiegyezéstől a millenniumig terjedő magyar drámairodalmi fejlődést két korszakra osztja, s a kettő közül határvonalul az 1880. évet veszi. E felosztás kritikáját megkönnyíti az a körülmény, hogy a szerző mindjárt a bevezetésben közli az egész időszak drámai termésének főbb jellemző vonásait. Ezek egymásra vonatkoztatásából megállapítható, hogy a két korszak voltaképpen ugyanazon jelenségek fejlődésbeli fokozatait mutatja, s a kettéválasztás csak szerkezeti célokat szolgál. Nagyobb időszakaszt felölelő szintézisnél ez bizonyára helyénvaló lenne, de egy esemény- és ízléstörténetileg eléggé homogén, csupán 30 évre terjedő kor tárgyalásában az anyagot túlságosan elaprózná, s így az áttekintést megnehezítené. Ez pedig azért sem kívánatos, mert a tárgyalás tagoltságát a felsorolt főbb vonásokon kívül egyéb szempontok is befolyásolják. Emiatt aztán bizonyos mozaikszerűség lesz úrrá az előadáson, nem nagy előnyére a hangsúlyozandó pontok világosságának.

Egyébként a mű az 1867 utáni korszellem és társadalmi viszonyok bemutatásával kezdődik. A szerző a régihez képest megváltozott állapotban látja a magyar dráma új műágainak és témakörének magyarozatát. A drámai dialógus könnyedebbé válását is ez alapon értelmezi, bár itt kénytelen elismerni, hogy e részben nálunk, a külföldhöz képest, ekkor még sok a kívánnivaló. Bizonyos technikai fogyatkozások okául helyesen jelöli meg azt, hogy a magyar színműírás nagyon is sokáig járt a történeti dráma iskolájába; valamint azt, hogy a drámai gyakorlat a fejlődés rövideje miatt még

csak gyermekkorát élte. A kissé szűkszavú bevezetés vázlatossága dacára is ügyesen mutat rá a korszak egyes műfajtechnikai gyengéire. E részből is látható, hogy a szerző a tárgyalás alapjául szolgáló anyagot nemcsak az irodalmiság, hanem a színszerűség szempontjából is mérlegelte. Nagy segítségére volt ez irányban, a színpad körüli kétségtelen tájékozottsága.

Ami az anyagfeldolgozást illeti, annyi már a benyújtott (1880-ig terjedő) mutatóványból is kitűnik, hogy a szerző főképp teljességre törekedett. E tekintetben a mű méltó folytatásául ígérkezik Bayer József hasonló tárgyú nagy munkájának. Meglátszik rajta, hogy szerzője jól ismeri a témájára vonatkozó gazdag irodalmat, és nemcsak az önálló kiadványokat, hanem a hírlapok, folyóiratok közléseit, a hozzáférhető kéziratok anyagot (súgókönyveket stb.) is figyelembe vette. (Forrásai megbízhatók.) Sok régen elfeledett darab tartalma, sikerének vagy bukásának története újul meg így előttünk. E kénytelen seregszemle természetesen igen vegyes értékű adatok eredménye; ez azonban nem a szerző hibája, hanem az áttekintéssel járó szükségszerűség. Érdeme a szerzőnek, hogy izléssel, jó előadásban vonultatja fel a tényeket, s mondanivalója terjedelmét az anyag természetéhez szabja.

A benyújtott mutatóvány csupán az 1880-ig tartó korszak drámai természetét ismerteti, azonban ez sem teljes; hiányzik belőle a népszínmű fejlődésére vonatkozó fejezet. Ennek kidolgozása nem készült el a terminusra.

A történeti drámáról szóló szakasz sok érdekes adatot tartalmaz, de kissé töredékes, s nem eléggé biztos vonalvezetésű. A műfaj „hangváltása“ erősebb megvilágításra szorul (esetleg több szövegpéldával való szemléltetésre), bár egyes darabokra és szerzőkre vonatkozó találó megjegyzésekben nincs hiány. Az új szimbolikus színmű megszületését tárgyaló rész sikerültebb, alaposabb elmélyedés eredménye. A társadalmi dráma és az operett megteremtését célzó kísérletek bemutatása is bő anyaggyűjtésen épül fel, de (főként az efemer jellegű darabokra is kiterjedő) adathalmazása miatt szerveslenebb a kelleténél. Itt sem ártana egy-egy tömör összefoglalás a fejezetek végén.

A szerző a részletek során figyelemmel kíséri a bel- és külföldi irodalmi kapcsolatokat s ezekről be is számol. Jó volna, ha néhány határozott vonással a korszak egész magyar termésének az európai drámai irodalomhoz való viszonyát is feltüntetné. Mindent összefoglalva, a mű kisebb

fogyatkozásai ellenére is érdemes, úttörő munka. A bizottság a mutatóvány alapján készséggel állapítja meg, hogy a már kidolgozott részek a szakember hozzáértésével készültek s a szerző vállalkozása elismerést és pártolást érdemel. Mivel a mű határozottan hézagpótlónak ígérkezik, s mielőbbi elkészülése kívánatos: *a bizottság a pályadíj kiadását javasolja.*

Budapest, 1932. február 29-én.

Voinovich Géza r. t.

elnök.

Szinnyei Ferenc r. t.

Baros Gyula l. t.

előadó.

5. Kivonatos jelentés a báró Kornfeld Zsigmond-jutalomról.

A báró Kornfeld Zsigmond-jutalom odaítélése tárgyában kiküldött bizottság (báró Wlassics Gyula ig. és t. tag elnök úr elnöklete alatt Szinnyei József, Finácsy Ernő és Kürschák József ig. és r. tag osztálytitkárok, valamint Balogh Jenő főtitkár) szemlét tartván az 1931-ben minden szakban megjelent kiváló magyar munkák felett, ezek közül Horváth János r. tagnak „A magyar irodalmi műveltség kezdetei“ c. Budapest, 1931. 312 l. munkáját ajánlotta jutalmazásra.

A bizottság megállapította, hogy ez a munka magasan föléje emelkedik az e kort tárgyaló, eddigi szintén nagyon érdemes, de más tudományos módszert követő rendszeres munkák színvonalán és hosszú idő múlva is a kutatók és a szóbanforgó korszak tanulmányozói számára az eszmeébredésre kiválóan alkalmas lesz.

Ennek alapján a bizottság abban a meggyőződésben van, hogy a báró Kornfeld Zsigmond-jutalom odaítélésével a M. Tud. Akadémia nemcsak irodalomtörténetünk egyik legjelesebb munkását koszorúzza meg, hanem egyúttal olyan munkát tüntet ki, amely tudományos és irodalmi jelentőségénél fogva a későbbi nemzedékek korában is méltó lesz a tudósok és kutatók figyelmére.

A bizottságnak ezt a javaslatát a nagygyűlés egyhangúlag elfogadta.

6. Jelentés a Sipőcz Jenő-jutalomról.

Az esedékes *Sipőcz Jenő-jutalomdíjra*, amely az 1929/1931. évkörben megjelent legjobb várostörténeti munkának, de csak abszolút becsű műnek adandó ki, a következő szerzők küldték be munkáikat:

Bevilaqua Borsodi Béla: *A budai és pesti mézsáros céhek ládáinak okiratai 1270—1872.* 2 kötet. Budapest, 1931.

Engländerné Brüll Klára: *Orvosok és kórházak Pest-Budán a legrégebb időktől a városok egyesítéséig.* Budapest, 1930.

Pásztor Mihály: *A közvilágítás alakulása Budapesten.* Budapest, 1930.

Schoen Arnold: *A budai Szent-Anna templom.* Budapest, 1930.

Schoen Arnold: *A budapesti központi városháza.* Budapest, 1930.

Vass Klára: *Buda német utcanevei.* A vár és Ujlak utcanevei 1696—1872. Budapest, 1929.

A munkák beküldése azonban nem zárja ki azt, hogy be nem küldött munka, amelyről a bíráló bizottság tagjainak szintén tudomásuk van, ne pályázhasson. Ennek következtében kötelességünknek tartottuk, hogy számbavegyük az 1929—1931. évek idevágó termelését és jelentésünket ennek a szemlének az alapján tegyük meg. Nem soroljuk föl természetesen azokat a munkákat, amelyek a jutalom kiadásánál nem tudományos jellegük, gyengébb kvalitásaik, vagy szerényebb keretük következtében szóba nem jöhetnek. S ezek közé kell soroznunk az egyik beküldött munkát is.

Bevilaqua Borsodi Béla két hatalmas kötete tudományos érték tekintetében nem áll arányban a díszesen kiállított munka terjedelmével. Nem a szó modern értelmében vett földolgozás. Címéből azt lehetne következtetni, hogy forráspublikáció, de ámbár sok benne a közlés, ezek semmiképp sem felelnek meg a tudományos követelményeknek. A hozzájuk fűzött tudakos magyarázatok pedig, sokszoros ismétléseikkel, erőltetett archaizálásukkal, a szerző nyelvismereteit fitogtató idegen kifejezések halmozásával és sok egyéb furcsaságukkal a munkát még ott is kivetkőztetik komoly jellegéből, ahol az értékes anyagot tár föl. Az Akadémia nem adhat

elismerést ilyen rendszertelen munkának és csak sajnálat-
tal veheti tudomásul, hogy budapesti ipartestületek a XX.
században ilyen tudománytalan munka kiadására költik pénz-
züket.

A többi beküldött munka mind igen komoly törekvés
eredménye.

Engländerné Brüll Klára nagy elismerésre méltó gon-
dossággal gyűjtötte össze a pest-budai orvosokra és kórhá-
zakra vonatkozó emlékeket. *Vass Klára* egy nálunk még ko-
molyan nem alkalmazott módszerrel, az utcanévkutatással vitte
előbbre tudásunkat Buda város történetéről, *Pásztor Mihály*
pedig a statisztikus pontosságával rajzolta meg a városi köz-
világítás fejlődését Budapesten.

Mellettük még ki kell emelnünk *Iványi Béla* magyar
várostörténeti szempontból fontos publikációját: *Eperjes szab.
kir. város levéltára 1245—1526.* (Szeged, 1931.)

Nem bocsájtkozhatunk részletesebben a felsorolt munkák
érdemeinek méltatásába, az örvendetesen szép eredmény le-
hetővé teszi számunkra, hogy a várostörténeti irodalomban
nagyobb érdemeket szerzett kutatók közt válogassunk.

E részben első sorban arról a nagyszabású munkáról
kell megemlékeznünk, amelyet Sopron város főlevéltárnoka,
vitéz Házi Jenő dr. végzett Sopron városa történetének föltá-
rása körül. 1921 óta immár 10 kötetben tette közzé a város
középkori történetének forrásait. Az 1929—1931. évkör min-
denik évére is jutott egy-egy kötet: 1929-ben az oklevéltár
VII. köteteként az 1521. és 1531. közti okleveleket és leve-
leket, 1930-ban az 1390. és 1524. közti végrendeleteket,
1931-ben pedig az 1400. és 1541. közti végrendeleteket,
közgyűlési jegyzőkönyveket, polgárkönyvi feljegyzéseket és
számadásokat adtak ki. De igazságtalanok volnánk, ha ennek
a kiadványnak csak hatalmas kereteit említenők, anélkül,
hogy ne hangsúlyoznók, hogy az a forráskiadás modern
módszere minden igényének is tökéletesen megfelel és hogy
ki ne emelnők, hogy a gyakran nem csekély nehézségeket
okozó német szövegeket is a kiadó a legnagyobb elismerésre
méltó szakértelemmel tette közzé. Nagy-Magyarországon csak
egy ehhez fogható várostörténeti publikáció volt: Brassóé,
Csonkamagyarországon — sajnos — nincs egyetlen egy se.
Ezt a *Sipőcz Jenő-jutalom* kiadásánál szükségesnek tartottuk
elmondani és ha nem *vitéz Házi Jenő*t hozzuk javaslatba ez
alkalommal erre a pályadíjra, az csak azért van, mert az ő
„*Sopron szab. kir. város történeté*“-nek kötetei még az anyag-

közlésnél tartanak, s mert meg vagyunk győződve, hogy az ő nagy publikációjára, a közzétett anyag földolgozása kapcsán mielőbb ügyet visszatérhetünk.

Mellette a várostörténetnek még egy régi szorgalmas munkását kell kiemelni: *Schoen Arnoldot*, aki Budapest művészi emlékeit dolgozza föl már régebbi idő óta s e téren a lefolyt évkörben is két szép kötettel lépett a nyilvánosság elé, amelyek közül az egyik *a budai Szent Anna templom*, a másik *a központi városháza* monografikus földolgozása. Az előbbit a Műemlékek Országos Bizottságának, az utóbbit Budapest székesfőváros tanácsának megbízásából dolgozta föl. A székesfővárosi tanács ennél a megbízásnál utasításul adta, hogy „ez a monográfia felölelje a Központi Városháza keletkezésének és építésének történetét, művészi méltatását, valamint az azóta vele kapcsolatos eseményeket, mindenkor a szükséges korpébe belekapcsolva“. *Schoen* munkáit már régebben is ezek a szempontok jellemezték. Művészi emlékek leírásában sohasem szorítkozott pusztán aesthetizálásra. Szorgalmas levéltári kutatásokat végzett — a Szent Anna templom feldolgozásával kapcsolatban pl. Zsélyen, Bécsben és Rómában is — felkutatott tehát mindent, ami a keletkezésre fényt vethetett, utánajárt az egyes mesterek személyi adatainak és feldolgozását kultúrtörténeti távlatba állította be. Ezek a kultúrtörténeti momentumok még egyházi műemléknél is igen értékes gyarapodását jelentik a város történetének, még inkább mondható ez világi emlékeknél, mint a központi városháza épületénél, amely nagyszabású elgondolásával s az épület monumentalitásával hosszú időre rányomta a maga bélyegét a városképre, építésének egész folyamára és későbbi felhasználására pedig a város fejlődésében is mindig jelentős tényező volt.

Ezek figyelembevételével tisztelettel javasoljuk a Tekintetes Akadémiának, hogy az 1929/1931. évkörre eső *Sipőcz Jenő-jutalmat Schoen Arnold „A budapesti központi városháza“* című munkájának adja ki.

Domanovszky Sándor r. t.

Eckhart Ferenc l. t.

Mályusz Elemér l. t.

7. Jelentés a magyar földbirtokjog alapelvei című jutalomról.

A M. T. A. II. osztályának A) alosztálya által már a múlt években is meghirdetett, de az 1931. évre újabb kitézésre ajánlott következő pályatételre: „A magyar földbirtokjog alapelvei történeti kialakulásukban és figyelemmel a legújabb törvényhozási eredményekre“, szabályszerű időben három pályamunka tervezet érkezett; az egyik dr. Cziáky Ferenc budapesti lakosé; a másik névtelenül adatott be „O. V. A.“ jelige alatt, míg a harmadikat dr. Varga Endre m. kir. pénzügyi fogalmazó, alsódbasi lakos nyújtotta be azzal a kérelemmel, hogy a munkájáról szóló kritikát vele közölni és a nyilvánossággal sem nevét, sem pedig foglalkozását megismertetni ne méltóztassék, mely feltehetőleg arra az esetre szólana, ha pályaművét a tek. Akadémia elismerésre méltónak nem találná.

A nyitnak kiírott pályázat feltételei szerint pályázóknak munkájuk kimerítő tervrajzát és legalább egy fejezetnek kidolgozását kellett bemutatniok, s a legjobbnak talált tervrajz beküldője a mű megírására, záros határidővel kapna majd megbízást. A jutalom 2000 pengő, Győr sz. kir. város alapítványa kamatainak felhasználásával és a M. T. A. által adandó kiegészítéssel, újabb bírálat után csak az önálló becsű, teljesen kész munkának adható ki.

Tisztelettel alulírottak, mint akiket a bírálatos vélemény elkészítésével méltóztatott megbízni, jelentésüket a következőkben terjesztjük a tek. Osztály elébe:

1. Dr. Cziáky Ferenc pályázati beadványa egy „Tartalomkivonat“ foglal magában, mely hét és fél gépírásos ívoldalon a mű tervrajzát nyújtja és két kidolgozott fejezetet, melyek közül az egyik 18, a másik 12 gépírásos ívoldal terjedelmű.

A pályamű tervezetét pályázó a következően építi fel: I. Rész: Az ősi szállásbirtok kora; II. Rész: a Szent István-féle birtokrendszer kora; III. Rész: Az ősiségi birtokrendszer kora; IV. Rész: A szabad földbirtokrendszer kora.

Az első rész egyetlen; a második öt, a harmadik négy és a negyedik nyolc fejezetre oszlik. Az egyes fejezetek közelebbi tartalmát a tervrajz vezérszók szerint itt-ott részletezőbb, más helyeken elég tág jelzésekkel és utalásokkal törekszik megrögzíteni.

Futólagos áttekintés után már nyilvánvaló, hogy szerző, az eddig kitaposott régi vágányokon megmaradt és új szem-

pontjai, az ingatlanjog annyi rejtélyt és kétséget magában foglaló fejlődés folyamata tekintetében nincsenek, holott újabb kutatások, különösen az ősiség intézményének 1351. évi caesuráját illetően, a hagyományos korszakos beosztás megbízhatósága felől alapos aggodalmakra vezettek. Amennyiben azonban pályázó tárgyalási anyagának rendszeri kereteiben ezt az anyagot helyesen tudná elosztani: a fenti kifogásra nagyobb súlyt fektetnünk nem volna szükséges. Csakhogy ez az anyagbeosztás arra mutat, miszerint kellő áttekintése tárgya felett nincs, a fejlődés vonalát és irányait pontosan követni nem tudja, s logikai érzéke, az önállóság hiányát nem is említve, kevés. A munkatervezet tartalmi részletezése közkézen forgó s részben elavult jogtörténeti kompendiumokra emlékeztet. A fejezetek körülbelüli terjedelme jelezve nincs, s így mindenekelőtt az első rész egyetlen fejezetéből, mely a „honfoglalás utáni birtokrendezés közjogi és magánjogi elvei“ büszke címet viseli, a tartalmi ismertetés nyomán alapos munkára következtetni nem lehet.

Azt a ma már kétségtelenül beigazolt dualisztikus és éles ellentéteket mutató fejlődési irányzatot, mely a szokásban jelentkező nemzeti jog és a királyi dekrétumok útján érvényesülő innovációk konkurrenciájában csak a XIV. században kapta meg a maga egységes eredőjét: a tartalomvázlat szerint pályázó nem ismeri.

Munkája negyedik része, mely a kérdés jelenét volna hivatott fejtegetni, jórészen még mindig történelmi jellegű; teljesen indokolatlanul állítja be a „szabad földbirtok rendszer“ korába az úrbériség intézményét és úgyszólván elejti vagy alig látszik érinteni a telekkönyvnek óriási jelentőségű intézménykomplexumát. Amit a legújabb keletű birtokpolitikai intézkedésekről tervez megírni: a vázlat alapján kielégítő képet szintén alig helyezhet kilátásba.

Az érdemi elbírálásra több alapot és anyagot adhatnak azonban a kidolgozott fejezetek. Ezek közül az első a munka III-ik részéhez tartozó 1—18 gépírásos ivoldalnyi I. Fejezet, melynek címfelírása a következő:

„Az ősiségi birtokrendszer kialakulása és közjogi jellege“. Lévéen ez a fejezet az egész munka III-ik részének bevezető fejezete, először is azt indokolja meg szerző, hogy miért nevezi hazai jogunk fejlődésének ezt a cca. ötszáz évre terjedő szakát ősiséginek? Az okot abban találja, hogy a földbirtokjogra e félévezreden át az ősiség gyakorolt determináló hatást. S bár három alkorszakot egymástól élesen elhatárol-

hatni vél, (ezek: 1351—1514 a Dózsa-féle pór!ázadásig ; innen Mária Teréziáig ; végül Mária Teréziától 1848-ig) mégis az a két alapelv, melyen az egész korszak nyugodott, a fejlődést egy szoros egységbe foglalta össze.

A két alapelv egyike : közjogi, vagyis a Szent Korona eszménye, a másik magánjogi, vagyis az ősiségi rendszer. Itt szerző önmagával kerül ellentétbe, mikor az egyebütt és folytonosan közjogi jellegűnek mondott ősiség intézményét merőben magánjogi alapelvre redukálja le.

Aránylag hosszasan fejtegeti ezután azokat a történeti tényeket, melyek az ősiség és a Szent Korona eszményének kialakulására vezettek. (A szállásbirtok és adománybirtok különbségének lassú eliminálódása és az ősbirtok s vele szemben a szerzeményi kialakulása ; egyéni tulajdon s ezzel együtt az arany bulla által is biztosított rendelkezési jog kifejlődése ; a jus regium összeszűkülése ; nagybirtokok és a rendiség kialakulása ; az Árpád-dinasztia kihalása stb. . . .) Majd közelebbről próbálja szemügyre venni azt a hatást, melyet a Szent Korona eszménye a birtok-viszonyokon gyakorolt, s itt adatokkal alá nem támasztható elképzelések hatása alatt áll. Pl. „A városok . . . azért ragaszkodtak a Szent Korona eszményéhez, mert az ebből kisugárzó hatalmas erkölcsi erő részükre a nyugodt polgári élet folytatását tette lehetővé“. A Szent Koronának szerepe szerző szerint ugyanaz volt, mint a szállásbirtok korában a nemzetségi elvé és Szent István királysága alatt a jus regiumé. A Szent Korona lett az egész ország földjének legfőbb birtokosává. Ez alól a nagybirtok sem tudta magát kivonni ; a középbirtokosra pedig az a védelmi tényező volt, mely gazdasági önállóságát és jogi egyenlőségét biztosította és védelmi gyűrűként vette körül a városi polgári vagyont is és egészben véve megakadályozta, hogy a hűbéri rendszer hazánk jogát is eláraszthassa.

Az ősiségi rendszer megalkotását viszont a köznemesség teljes elszegényedésének megakadályozása, a királyi tekintély megerősítése és a birtokrenden felépülő társadalmi rendek egyensúlyának fenntartása tette szükségessé. A nemesség elszegényedésének oka szerző szerint az volt, hogy az ősiség behozatala előtt háromszáz évig a köznemesség szabadon rendelkezhetett birtokaival.

Ugyanezt a célt szolgálta már, a királyi haderő biztosítása érdekében kiadott 1332. évi Róbert Károly-féle oklevél is (idézve Hajnik művéből), mely az öröklött javak elidegeni-

tését megtiltotta, majd a fiúsítás intézményének bevezetése és főleg Nagy Lajos 1351. évi ősiségi törvénye. Fejtegetései azt bizonyítják, hogy egy mindent közjogi elgondolások alapján magyarázni akaró s nem adatokra építő jogtörténeti irányzat hatása alatt áll.

Szerző mindezen megállapítások után, melyeket azonban érveivel, adataival, forráshivatkozásokkal sehol alátámasztani meg sem kísérti, az ősiségi birtokrendszerben kialakult közgazdasági helyzetet vizsgálja. Fejtegetései e részt még vázlatosabbak s futólag mennek a török hódoltság birtokjogi hatásain, *neoaquisitica commission*, a Rákóczi-féle szabadságharc, majd Mária Terézia reformjain keresztül.

Szerzőtől nem lehet megtagadni, hogy mintaként bemutatott fejezetét gondos fogalmazással és tetszetősen dolgozta ki. Mint *essay*-szerű tárcacikk, vagy mint népszerű előadás: célját teljesen elérhette volna. De tudományos jellege munkájának nincs. Recitált, általánosan hangzó tételei, a meggyőzést szolgáló okadatulások, forráshelyek, a vonatkozó eléggé nagy irodalom értékesítésének teljes hiánya mellett kizárttá teszik azt, hogy tőle önálló becsű, vagy legalább értékítéleteiben új szempontokat nyújtó végleges kidolgozást várni lehetne. Egy Hajnik könyvéből átvett idézet és Wenzel Gusztáv a városok gazdasági fejlődésének történetéről írott munkája rövid, jegyzetes érintésén kívül: sehol egy hivatkozás a tárgyat tekintve különösen fontos fejezetben nincs. Fejtegetései ezenfelül néhol annyira vázlatosak, hogy mint tartalomtervezet sem volnának kielégítőek.

Mindez még fokozottabban áll a második „kidolgozott” fejezetre, mely „A halál esetére szóló forgalom elvei az ősiségi birtokrendszerben” cím alatt (III. rész, 4-ik fejezete) tárgyával tizenkét gépírással ív oldalon végez s merőben kompendiózus színezetű, miért is tüzetesebben foglalkoznunk vele nem érdemes.

2. A második pályamunka névtelenül „O. V. A.” jelige alatt nyújtatott be Akadémiánkhoz. A megírandó munka tervezetét három gépírással ívoldalnyi terjedelemben mutatja be kiemelve, hogy értekezésének súlypontját az újabb fejleményekre és ezeknek a régi magyar birtokjoggal való kapcsolata kimutatására kívánja fektetni. Ennek megfelelően a jogtörténeti fejtegetéseket a királyi adományrendszerre korlátozza s érdemi fejtegetéseiben a történelmi rész után a XIX. század elején fennálló „keresztmetszet“-ből indul ki. Munkája

javarését a tervezetből kitetszőleg a legújabb kötött birtoktípusok ismertetésére szánja és így feladatát nyilván félreérti. A pályamunka különben felszeretlen és így bővebb taglalást nem igényel. Kidolgozott fejezet helyett öt és féloldalon rövid „szemelvényeket“ mutat be csupán a vitézi telek kivételes örökléséről és a vitézi telek melletti özvegyi tartásról: a pályázati feltételeknek tehát nem felel meg.

3. A harmadik pályamunkát dr. Varga Endre m. kir. pénzügyi fogalmazó, alsódabasi lakos nyújtotta be azzal a már jelzett kérelemmel, hogy neve és foglalkozása a nyilvánossággal ne közöltessék.

Forrásmunkáiból a csatolt tartalomjegyzékből és hol egész röviden vázlatos, hol meg részletesebben kidolgozott fejezeteiből az látszik ki, hogy voltaképpeni feladatát szerző is félreértette s a rendszeresség teljes hiányában inkább agrárpolitikai és gazdasági elmefuttatásokat kapcsol külsőleg össze, de az ingatlanjogrendszer egészére, annak történelmi kifejlődésére és mai adottságai szerinti kibontakozására irányadó, átfogó természetű szemlélete nincsen.

Jogtörténeti tudását kizárólag Timon helytelenül „alkotmányos jogtörténet“-ként idézett munkájából meríti; a tulajdon kezdetleges alakjaira Laveleye közismert művét használja; felsorolja továbbá forrásai közt Ágoston Péternek „A magyar tulajdonjog története“ c. irányzatos dolgozatát; Frank Ignác Ősiség és elévülés c. és Tagányi földközösségről írott kitűnő műveit, de főleg az utóbbit kellően értékesíteni már nem tudja. Egyéb forrásai agrár és szociálpolitikai művek és az 1920: XXXIV. t.-c. körüli alkalmi irodalomból kerülnek ki.

A munkához csatolt tartalomjegyzék a megírandó, sőt látszólag máris teljes kész munkának szervezeti és szerkezeti hibáit élénken demonstrálja. Rövid bevezetése után a földbirtokjog kialakulásáról ad négy ívoldalon Laveleye után kivonatot; önálló fejezetként ezután a magyar földbirtokjog rendszereit sorolja fel azzal, hogy az első ezek közt a Szent Istvánig tartó közös tulajdon rendszere; második a hűbéri földtulajdon rendszere, mely egészen 1848-ig terjed; harmadik az egyéni földtulajdon rendszere 1920-ig s az utolsó a földbirtokreform rendszere, azaz a mai rendszer, 1920-tól napjainkig. (!)

Két és fél ívoldalon a közös földtulajdon rendszerét, hátoldalon a hűbéri földtulajdon rendszerét; másféloldalon az ősiséget; ugyanily terjedelemben az úrbériséget; egy féloldalon az egyéni földtulajdon rendszerét, majd ennek keretén

belül három és féloldalon a tagosítást ismerteti. Ezek után tér át a mai „földbirtokreformrendszer“ tárgyalására, a reform, annak előzményei, az Orsz. Földbirtokrendező Biróság, állami elővásárlási és megváltási jog-; járadék-, hadi- és vitézi telek, családi birtok stb. . . . fejtegetésével, de e fejtegetések rendén a törvény és rendeletek recitáló ismertetésén felül semmit sem ad.

Feleslegesnek látszik a pályamunka részleteinek ismeretetésébe, számos, tárgyi tévedésébe, az intézmények lényegének kellő meg nem értésébe bírálólág belebocsátkoznunk. Pályázó szorgalmasan dolgozott ugyan, de feladatát teljesen félreértette s azt, hogy a kitűzött témáról önálló becslő és tudományos jellegű munkálatot készíthessen: rebus sic stantibus kizártnak tekintendő.

Tek. Osztály! A fentiek után tiszteletteljes véleményes javaslatunk az, hogy a kitűzött pályázatot meddőnek nyilvánítani s a „V. O. A.“ jellegű munkát mint komolytalan vállalkozást egészen mellőzve a kérdés kidolgozására adandó megbízatástól, a másik két dolgozathoz is, eltekinteni méltóztassék.

Budapest, 1932. március 28.

Eckhart Ferenc l. t.

Kolosváry Bálint l. t.

8. Jelentés az ifj. bojári Vigyázó Sándor-jutalomról.

A II. osztály az ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítvány kamatainak felhasználásával 3000, azaz háromezer pengőt tűzött ki tudományos és publicisztikai politikai irodalmunk ismertetésére 1800—1847-ig gróf Széchenyi István és Kossuth Lajos irodalmi működésének kikapcsolásával. A nyílt pályázat feltételei szerint a pályázó a munka tervrajzát volt köteles beküldeni valamely kidolgozott fejezet kíséretében.

Erre a nyílt pályázatra egyetlen egy tervrajz érkezett, amelynek szerzője dr. Máté Károly, a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem német intézetének könyvtárosa. Kézirata 5 lapon a munka tervrajzát tartalmazza, amihez csatlakozik az 1800-tól 1847-ig írt munkák bibliográfiái jegyzéke. Kidolgozott önálló fejezetet tehát nem csatol. Amint maga írja, önálló fejezet elkészítésére nem jutott ideje. Hogy mindenekelőtt a bibliográfiát állította össze, azzal indokolja, hogy a pályázat a magyar politikai irodalom tárgyalását tudományos, politikai

és szellemtörténeti jelentőségének kifejtésével kívánja. Az első feladatnak tehát ily körülmények között a bibliográfia pontos összeállítását tekintette. Tervrajzához is az a megjegyzése, hogy az csak ideiglenes vázlat lehet, míg a dolgozat végleges formája csak a munka folyamán alakulhat ki.

A beadott kézirat ilyen alakban tehát még nem felel meg a pályázati feltételeknek és kidolgozott fejezet nélkül a megbízás a szerzőnek nem adható meg. Minthogy azonban a bibliográfia összeállításával már szép munkát végzett, s a komoly feldolgozás előkészítéséig eljutott, vagyunk bátrak azt javasolni a Tekintetes Akadémiának, méltóztassék a pályadíjat még egyszer meghirdetni és ily módon szerzőnek módot nyújtani, hogy valamely feldolgozott fejezetet mellékelve, munkájával még egyszer jelentkezhesék.

Az *Akadémiai Értesítő* XLI. kötetének 224. lapján a 16. sorszám alatt hirdetett jutalomtételt olyképen lehetne kiegészíteni, hogy:

„Kívánatos volna, hogy a Magyarország politikai életében, különösen a XIX. század első évtizedében nagy szerepet játszó, kéziratban maradt emlékiratok is figyelembevételnek. Ezek a nádori titkos levéltár és a bécsi Staatsrat aktái alapján állíthatók össze.“

Fogadja a Tekintetes Akadémia őszinte tiszteletünk kifejezését.

Budapest, 1932. április 8.

Concha Győző ig. és t. tag, *Domanovszky Sándor* r. tag,
a bizottság tagjai.

9. Jelentés a Molnár Kálmán egyet. tanár adományából hirdetett jutalomtételtől.

Tekintetes Osztály!

Az Akadémiánk által az 1931. évben a főkegyúri jog jogalapja, tartalma és a magyar közjog idevágó szabályainak ismertetésére újból kitűzött pályatételre, a kitűzött határidőig, *négy pályamű* érkezett be, amelyeknek megbíráásával Osztályunk, tisztelettel alulírottakat méltóztatott megbízni. E feladatnak a következőkben van szerencsénk eleget tenni.

A négy pályadolgozatban megnyilatkozó, egymástól eltérő, sőt egymásnak ellentmondó felfogások és nézetek a

legmeggyőzőbben mutatják, mennyire szükséges lenne a főkegyúri jog kérdéseinek komplexumát tudományos szempontból kielégítő módon tisztázni és megoldani.

Az I. számú dolgozat („Istennel a hazáért“) szerint Szent István király a pápától a főkegyúri jognál szélesebb körű olyan állandó, apostoli követi jogállást nyert, amelyet utódai is gyakoroltak, s amely felségjog.

A II. pályadolgozat („Justitia regnorum fundamentum“) azt a felfogást hirdeti, hogy a főkegyúri jog nem felségjog, hanem az egyháztól nyert privilegium personale.

A III. számú dolgozat („Pro pace et concordia“) egyházhatalmi jogositványnak mondja ugyan a főkegyúri jogot, ez azonban szokásjogon épült fel és az egyházzal szemben is fentartott felségjognak tekintendő.

A IV. számú dolgozat (jelige nélküli) szerzője a főkegyúri jog jogalapját II. Szilveszter pápától Szent Istvánnak adományozott pápai követi jogban látja, amely utódaira is átszállott, amennyiben II. Szilveszter koronát is küldött Szent Istvánnak és az apostoli követi jogokat a Szent Koronához kapcsolta.

A pályadolgozatok azonban nem csak a főkegyúri jog alapvető tételeinek meghatározásában és magyarázata szempontjából térnek el egymástól, hanem ami természetes is, a tárgyalás módjára, az alkalmazott módszerekre és az elért tudományos eredményekre nézve is nagyban különböznek egymástól, sajnos anélkül, hogy a pályatételben kitűzött feladatot bármelyikük képes lenne kielégítő módon megoldani.

A IV. szám alatt jelölt (jelige nélküli) dolgozat szerzője húsz ívrétnyi oldalon, más szerzőktől származó hosszú idézeteket ad, végez az egész főkegyúri joggal. Így aztán nem is állott módjában a közjogi kézikönyvekből merített ismereteken túl is foglalkozni a nagyfontosságú kérdésekkel. Mindössze az Eigenkirche elmélettel s Szent István főkegyúri jogának átöröklésével foglalkozik önállóbban s adja elő érvelését.

Annál terjedelmesebben, sőt terjengősebben foglalkozik a főkegyúri joggal a III. számú dolgozat („Pro pace et concordia“) 252 negyedréti oldalon keresztül. Szerző szerint, hogy a főkegyúri jog még ma is tárgyalandó, annak magyarázatát abban kell keresni, mert mindeztideig nem részesült olyan rendszeres feldolgozásban, amely következetesen alkalmazta volna a munka folyamán az előre megállapított helyes

jogi módszer követelményeit. Ennek a módszeres tárgyalásnak helyes alkalmazását azután szerző úgy valósította meg, hogy szinte belemerül a főkegyúri joggal összefüggésbe nem hozható gondolatok és eszmék fejtegetésébe, majd a 25—36. lapokon letárgyalni véli legalább vázlatosan a szellemtörténet mivoltát s a pályakérdésre alkalmazhatását. Buzgalma, sokoldalú tájékozódásra törekvése ellenére, fáradságos munkája zavarossá válik. A főkegyúri jog jogalapjának tárgyalását pl. azzal az összeütközéssel kezdi meg, amely legutóbb XI. Pius pápa és a fascizmus között felmerült. A főkegyúri jog tartalmát illetőleg pedig arra az egészen egyedül álló, sajátos felfogásra helyezkedik, hogy a főkegyúri jog tartalmát legelső sorban a szentírás igéi határozzák meg. Egyházhatalmi jogosítvány, írja szerzőnk, a főkegyúri jog, mert a szentírás rendelkezésén alapszik. Vegyük példaként a főkegyúri jog tartalmából a püspöki kinevezés jogát. Nem világi hatalomnak, vagy személynek, hanem szent Titusnak mondja szent Pál apostol „rendelj presbitereket, amint meghagytam neked“, stb. Mind ezt azonban, ha nehezen is, de legalább meg lehet érteni. De ki tudja kihámozni a tulajdonképeni értelmet a pályamunka (26. l.) következő szavaiból, melyek Kantnak magyarrá „magánvaló“-val fordított Ding an sich-jével akarják a szellem-történeti módszert érthetővé tenni; „a történelmi események is teljesen meg nem ismerhető dolgok magánvalóiként tűnnek fel előttünk, a reájuk vonatkozó hasonlósági kapcsolatok által. A kiemelkedő mozzanatok nagyobb hatásúak éppen úgy, mint a többi tudományokban. Egyikük sem jelenik meg általános fogalmak alakjában úgy, hogy maradék nélkül megoldódnának. A történelmet nem lehet elválasztani attól, aminek történelmét adja elő. Minden gondolatnak vannak történelmi vonatkozásai és minden vonatkozásnak (hasonlósági kapcsolatok) meg van a maga történelme.“ A főkegyúri jog jogi alapjának értelmezésére nézve ily módon érvel: „A király, mint a „nyáj példaképe“, bírja a főkegyúri jogot. Főkegyúri minőségében, mint a „nyáj példaképe“ áll kapcsolatban a római pápával, éppen úgy, mint a magyar Szent Koronával. A főkegyúri jog, nem szoros értelemben vett királyi jog, hanem apostoli (illetve apostoli királyi) jog, nem államhatalmi, de egyházhatalmi jogosítvány, mely nem a nemzet révén illeti meg a Szent Koronát, hanem az apostoli király révén jut olyan kapcsolatba a Szent Koronával, melynél fogva a Szent Korona az egyház védője (és nem szabályozója) lesz“. (54. l.)

Száz oldalt foglal el a főkegyúri jog történetének áttekintése. A közismert adatok rövid ismétlése az. Ahol kritikát, jellemzést is ad, az, mint p. o. Mária Terézia kormányzatáról, igen fogyatékos. Mária Terézia — úgymond — a főkegyúri jogot illetőleg első jogtételnek a dogmát tekintette. Pl. megbüntette a vendéglőst, ha pénteken húst árult, de a pápával szemben védte azt a jogát, hogy a püspökök felett bíraskodjék. Minden ténykedésén meglátszott az egyház szeretete és az a törekvés, hogy minél inkább eleget tegyen a szentírás parancsolatainak. Mégis Mária Terézia intézkedéseinek meglátszik korának eszmeáramlata, a febronianizmus, mely szerint az egyházi intézeteknek és személyeknek az állami hatáskörbe eső viszonyaira vonatkozólag az államjog érvényesül. A harmadik rész a 187—246. lapokon a főkegyúri jog részletes tartalmával azoknak az elveknek alapján foglalkozik, melyeknek bírálatát a fennebbiekből vett szó szerinti idézetek felmentenek bennünket attól a feladattól, hogy a pályadolgozatnak nagy fáradozása ellenére a kérdés megfajtására való elégtelenségét bővebben indokoljuk.

Az I. számú („Istennel a hazáért“ jeligéjű) pályadolgozat a főkegyúri jog jogalapja című fejezetben a fejedelmi kegyuraság kialakulását, illetőleg az investitúra-harc fejleményeit ismerteti, megállapítván, hogy az egyháznak mindenkor jól felfogott érdeke volt, hogy különösen nagyobb, politikailag is súlyosabb egyházi javadalmakat a világi hatalmakkal egyetértésben töltsön be. Éppen azért a főkegyúri jog jogalapját az egyházi hatalom természetes ráutaltságában látja a világi hatalom támogatására. A főkegyúri jog tartalma pedig a javadalmak betöltése, a kánoni jog szerint, ami úgy történik, hogy a főkegyúr adományozza a javadalmat, de a javadalmast a pápa előtt prezentálni kell. A nyugati császár főkegyurasága épp úgy, mint a keletié nem az alapítás tényén, hanem a védelem és biztonság elvén nyugodott. Amikor a császár túllépte ezt a határt, a pápa ellenállásával találkozott és bekövetkezett az investitúra harc.

A magyar királyok kegyúri joga azonban nem azonos ezzel az általános királyi kegyúri joggal, mert Szent István a *főkegyúri jognál szélesebb körű*, állandó apostoli követi jogállást nyert II. Szilveszter pápától. Hogy mennyiben volt ez a kiváltság szélesebb körű, mint az általános királyi kegyúri jog, azt szerzőnk nem fejt ki bővebben. Sőt, pár oldallal

alább, ennek ellentmondva azt írja dolgozatában, hogy Szent István jogköre nem is volt több, mint amit a császárok, gyakoroltak. Amíg azonban a császárok gyakorlata az egyházi álláspont szerint nem volt jogos, addig Szent István, azt lehet mondani, az egyetlen laikus uralkodó, aki jogosan gyakorolta a legszélesebb körű egyházi jogokat, mert a pápa nevében és felhatalmazásából gyakorolta azokat. Ezt kétségkívül úgy kell érteni, hogy a magyar király kegyúri jogának jogalapja a Szent Istvánra ruházott apostoli követi kiváltságban keresendő. Ha azonban ez így van, nem tudjuk okát adni, hogyan lehetséges az, hogy Szent István utódai, mint szerzőnk állítja, egészen Kálmán királyig minden ellenvetés nélkül gyakorolták *nemcsak a főkegyúri*, hanem *az apostoli követi jogokat is*. Mikor és hogyan állott elő ez a kétféle kegyúri jog, miben állott az egyik és miben a másik, ezt szerzőnk elmulasztja kifejteni. Pedig e kérdésekre már csak azon okból is válaszolnia kellett volna, mert e nélkül nem lehet eldönteni, hogy miben is áll tulajdonképpen a magyar királyok kegyúri jogának jogalapja? Szent István királyunk apostoli követi kiváltságában-e, avagy abban a másik jogkörben, amely szerzőnk elmélete szerint az egyháznak a világi hatalom támogatására való természetes ráutaltságából alakult ki idők folyamán.

Még nagyobb mértékben nélkülözzük a megfelelő kritika alkalmazását szerző további fejtegetéseiben, amelyekben a királyi kegyúri jog felségjogi természetével és a királyi kegyúri jog tartalmával foglalkozik. A királyi kegyúri jog, szerző felfogása szerint természeténél fogva felségjognak tekintendő, sőt ilyennek tekinti a királyi kegyúri jogot maga a Szentszék is. A királyi kegyúri jog azonban olyan felségjog, amelyet a Szentszék — ugyancsak szerzőnk szerint — nemcsak korlátozhatott, hanem meg is szüntethetett volna. A királyi kegyúri jog nem később, az idők folyamán változott át felségjoggá, hanem ilyen volt már kezdetben is, amikor II. Szilveszter pápa az apostoli követi kiváltságot Szent Istvánra ruházta. Szent István — olvassuk a pályadolgozatban — a magyar alkotmány alapján lett fejedelme a magyar nemzetnek. Koronát és királyi címet a pápától kért és kapott. Így lett Isten kegyelméből való uralkodó, jogállására, legalább politikailag, egyenrangú a császárokkal. Egyházi joga sem volt kevesebb, sőt inkább több, mint a császáré, mert a császár az egyház kormányzásában önkényesen járt el, míg a magyar király

jogszerűen. Ha a Szent István által gyakorolt széleskörű egyházkormányzati jogkör az idők folyamán a Szentszékkal kötött megegyezések következtében szűkebb keretek közé is szorult, e körülmény mit sem változtat a jog karakterén. Mert az a körülmény, hogy Szent István kérhetett és nyerhetett a pápától ily jogokat, magában foglalja ezek felségjog-karakterét. Koppány, vagy Gyula nemcsak azért nem kérhették azokat, mert pogány érzelműek voltak, hanem azért sem, mert nem voltak az egész nemzet vezérei. Szent István és utódainak egyházi jogai tehát elvitázhatatlanul felségjog jellegrével bírnak. (50. l.)

A királyi kegyúri jog, a dolgozat szerzőjének felfogása szerint, egyaránt vonatkozik nem csak a katolikus egyház szervezésére, kormányzására, hanem a protestáns és zsidó egyházak, valamint a többi felekezetek ügyeire is. „A főkegyúri jog — úgymond a szerző — felöleli az összes magyarországi egyházi vonatkozásokat. Tehát a magyar király nemcsak a katolikus egyház szervezését, kormányzását irányítja legfelsőbb fokon, hanem az összes egyházakét s ezek súrlódását — mondja Constant Benjamin kitételét használva — mint *pouvoir modérateur* megszüntetni legfőbb feladata. Így szervezi meg a törvényhozással karöltve a magyarországi protestáns egyházakat, a zsidó egyházakat és a többi felekezetek jogi kereteit. Ennek a kormányzati tevékenységnek forrása nem lehet az egyetemes kormányzati jog, ennek egy per excelentiam speciális felségjognak kell lennie, mely magában foglalja az egyházak, mint a magyar nemzet egyik kulturális tényezője felett gyakorolható jogok összességét. A király főpap-nevezési joga nem kapcsolható a kinevezési felségjog általános fogalmi meghatározásához, mert ez a pápa mint egyetemes püspök joga, azonban a pápa e jogát, Szent Istvánnak adott jog alapján, nálunk, Magyarországon a törvényes király gyakorolja, de csakis a király.“ (48. l.)

Szerzőnk azonban még ennél is tovább megy a királyi kegyúri jog tartalmának és kiterjedésének magyarázatában. „A kötelező polgári házasságot — írja szószerint pályadolgozatában — a király, bár ő, mint buzgó katolikus még másoknál is jobban érezte a törvény erkölcsi hátrányát a házasság lelki vonatkozásainak szempontjából, mint *főkegyúr*, mégis szentesítette ezen a vallási életbe oly mélyen bevágó törvényt, amely állami és nemzeti szempontból, valamint a vegyes

házasságok lehetőségének előmozdítása által, a felekezeti béke szempontjából, előnyösnek látszott.“ (118. l.)

A pályadolgozat szerint tehát a magyar királynak olyan felségjoga van, amelyet a Szentszék nemcsak korlátozhatott és szűkíthetett, hanem meg is szüntethetett volna. Viszont a királyi kegyuraság olyan természetű, az apostoli Szentszéktől Szent István királyra ruházott apostoli követi méltóságból eredő kiváltság, amelynek birtokában a király, mint *főkegyúr* az egyház szellemével és tanításával ellentétes világi törvények szentesítését is gyakorolja.

Sok minden ide nem tartozó fejtegetetik. Így a scholasztika, a renaissance, a Rousseau és Voltairae-i felvilágosodás. A történeti előzmények a keresztyénség kezdetétől felsorolatnak, a pályakérdés tüzetes tárgyalása hiányzik. Az egész egyenetlen kidolgozása, a II. fej. 18—43., a IV. fej. 65—88. ismétlései azt a benyomást keltik, hogy két szerző eléggé meg nem egyezve dolgozta ki a munkát.

Valóban, ily módszerrel, a fogalmak ilyen mértékű és ennyire önkényes összezavarása mellett nem lehetett a pályadolgozatban a királyi kegyúri jog alaptételeinek tisztázásához és megfelelő megállapításaihoz eljutni.

A II. számú pályadolgozatban 54 ívrényi oldalon („*Justitia regnorum fundamentum*“ jeligével) több olyan figyelemreméltó és helytálló megállapítást találunk, amelyek bizonyos kimélyítés, szélesebbkörű feldolgozás és főleg az irodalmunkban eddig uralkodó ellentétes felfogások ismertetése és méltatása mellett, jelentékenyen hozzájárulhattak volna a főkegyúri jog természetének és fejlődésének tudományosan meg-alapozott ismertetéséhez. A dolgozat szerkezetében is rendezesebb, egységesebb és világosabb a többi pályamunkánál.

Szerző abból indul ki, ami azután további fejtegetéseinek mintegy tengelyévé válik, hogy a főkegyúri jog élesen megkülönböztetendő az egyházak körüli felügyeleti jogtól (*ius circa sacra*), melyet az állam az összes felekezetekkel szemben gyakorol, hogy azok működésükkel állami érdeket ne sértsenek. A főkegyúri jog nem felségjog, és nem az állami szuverénitásból ered. A főkegyúri jog pápai kiváltság, amelyet nem a nemzet kapott a pápától, hanem szent István király, és nála is annyira személyes privilégium volt, hogy utódaira sem szállott át. A főkegyúri jog olyan pápai kiváltság, amely Szent István utódainál a gyakorlat, a szokásjog alapján alakult ki és amit azután a pápák hallgatólagos beleegyezése

tett csak igaz joggá. Kálmán király nem mondott le az investitúra jogáról a guastallai zsinaton. Szintúgy a constanzi zsinat sem állított ki a magyar király részére kiváltságlevelet. Ennek dacára, a konstanzi zsinat döntő fontosságú befolyást gyakorolt a főkegyúri jog további gyakorlatára és fejlődésére, Verböcznek a Hármaskönyvbe felvett azon megállapításaival, hogy a zsinat a magyar király jogait az egyházi javadalmak betöltésére vonatkozólag ünnepélyes formában megerősítette. A főpapnevezésekre nézve a Hármaskönyvbe felállított eme jogelv ugyanis a magyar közjog sarkalatos tételévé vált, amelyhez a király, a nemzet és az egyház Magyarországon állhatatosan ragaszkodott. Úgyannyira, hogy Verböczy ideje óta ez az állítólagos konstanzi kiváltságlevél képezi nemcsak Magyarország, hanem bizonyos fokig Róma szemében is a magyar király kinevezési jogának alapját.

A főpapi székek betöltése körül a Szentszék és a magyar közjog felfogása között azonban ezen túl is állandóan bizonyos nehezen kiegyenlíthető ellentét jelentkezik. A Verböczytől felállított alapelv szerint a Szentszéknek a magyar főpapi székek betöltése körül a megerősítésen kívül, más joga nem lehet. A király tehát nem megnevezi, jelöli, bemutatja a javadalmat, hanem kinevezi, választja és a javadalmat adományozza, amire a pápa részéről csak utólagos megerősítés következhetik a lelki hatalom elnyerése céljából. A király ezen következetesen elfoglalt álláspontja ellen azonban a Szentszék soha sem szünt meg küzdeni és a főpapkinevezés terén, a főkegyúri jogot az általános egyházjog keretei közé kívánta szorítani.

Szerzőnk mindebben nemcsak egységes és következetes, hanem világos és határozott felfogásról is tesz tanúságot. Ez a határozottság és világosság csak akkor hagyja őt cserben, amikor a főkegyúri jog tartalmáról szóló fejezetet írja. Itt ugyanis arra az álláspontra helyezkedik, hogy a főkegyúri jog egyházi eredetű kiváltság lévén, annak tartalmát a Szentszék engedményeiből kell megállapítani. A főkegyúri jog terén tehát a magyar közjogba nem mehetett át több, mint amennyit az egyház, a főkegyúri jognak egyedüli forrása, a magyar királynak kifejezetten, vagy hallgatólag engedélyezett. Ez nyilvánvalóan ellentétben áll azzal, amit szerző fentebb a főpapnevezésekre mondott, hogy t. i. a főpapi székek betöltése körül a Szentszék, valamint a magyar király és a magyar közjog felfogása között állandóan bizonyos ellentét.

jelentkezik, és hogy a magyar álláspont ellen a Szentszék sohasem szünt meg küzdeni. Szerzőnknek tehát okvetlenül bővebb és indokoltabb magyarázatát kellett volna adnia annak, hogy ha a magyar közjogba nem mehetett át több a főkegyúri jog szempontjából, mint amennyit az egyház engedélyezett, hogyan történt mégis, hogy a magyar közjognak és a magyar királynak a Szentszék felfogásával ellentétben álló álláspontja nemcsak korábban, hanem később is mindig érvényesült és állandósult. Szerző világosan látja, hogy a magyar király jogának kiszélesítése körül milyen jelentős szerep jutott egyebek közt Mária Terézia korának, és elismeri, hogy Mária Terézia egyházi működése Szent Istvánra emlékeztet és az ő főtörekvése az volt, hogy a főkegyúri jogot a Szentszékkel szemben még jobban kiterjessze. Azonban megelégszik ezzel az általános kijelentéssel, ahelyett, hogy Mária Terézia ezen törekvését alaposabban tanulmánya tárgyává tette volna. Hogy mennyire hiányos és elnagyolt szerző munkálata éppen a királyi kegyúri jog fejlődése szempontjából, annyira fontos Mária Terézia korabeli eseményeket illetőleg, abból is megítélhetjük, hogy pl. Kollár Ádámnak a főkegyúri jogról írt könyveiről említést sem tesz, annak dacára, hogy maga is elismeri, hogy a főkegyúri jog terén a Mária Terézia óta kialakult gyakorlat lett a későbbi időkre nézve irányadó.

Ugyancsak elhibázottnak kell tartanunk a dolgozat felfogását a magánkegyúri jogról is. Az e kérdés körül végzett újabbkori kutatásokról még csak tudomással sem látszik bírni.

Miután a négy pályadolgozatról elmondott észrevételeinket és véleményünket abban foglalhatjuk össze, hogy a négy dolgozat közül, sajnálatunkra, egyiknek sem sikerült a kitűzött pályatételt tudományos szempontból kielégítő módon megoldani, nem javasolhatjuk a pályadíj kiadását sem. Nem akarunk azonban lemondani a reményről, hogy a királyi kegyúri jog nagyjelentőségű problémája végre jogtörténelmünk valamelyik erre hivatott művelőjének érdeklődését és munkakedvét is fel fogja kelteni, s azért arra vagyunk bátrak kérni tisztelettel a Tekintetes Osztályt, méltóztassék a pályatételt újabb kitűzését lehetővé tenni.

Budapest, 1932. január 29-én.

Concha Győző ig. és t. t.,

Kollányi Ferenc r. t.

a bizottság tagjai.

10. Gyalókey Jenő I. tag jelentése a székesfőváros hadtörténelmi jutalomtételére vitéz Aggházy Kamill úr, a Hadimúzeum igazgatója által „Buda ostroma 1849-ben“ c. alatt beküldött pályaműről.

Ez a pályamunka a többenél aránytalanul nagyobb felkészültségről tanuskodik. A szerző, mint mondja, sok év óta foglalkozik ennek a 17 napnak történetével s mint a dolgozathoz csatolt 27 oldalnyi bibliográfia tanusítja, az idevágó irodalmat teljesen ismeri.

A munka igen nagyterjedelműnek, egész könyvnek ígérkezik. Alkalmasint nagyobb lesz, mint amennyit ez a fontosságán legtöbbször túlértékelt tárgy kívánna s így kiadása az Akadémia mai sivár anyagi helyzetében legalább is kétségesnek látszik. A Hadtörténelmi Közleményekbe semmiképen se fér. Ha a szerző megbízást kapna a munka megírására, akkor vagy az Akadémia pénzügyi helyzetének megfelelő határok közé kellene már előre szorítani, vagy pedig meg kellene mondani a szerzőnek, hogy az Akadémiára, mint kiadóra, nem számíthat.

Nekem ugyan nagy a gyanúm, hogy ezt a könyvet is megfogja a nagyon sokáig készülő művek átka, hogy t. i. egyáltalán nem készül el soha.

A bemutatott tervvázlat 40 oldalra terjed. Az anyag felosztása helyes és fontosabb mozzanat nem maradt ki belőle.

A kidolgozott részlet (a II. rész IV. szakaszának 2. fejezete) mindössze 20 oldal, vagyis az egész munkának csak igen csekély töredéke. A szerző, aki olyan régóta foglalkozik már ezzel a tárggyal, valami nagyobb, kerekébb részt mutathatott volna be. Választását azzal okolja meg, hogy a III. honvédhadtest itt tárgyalt támadását alig néhány sorra méltatták az eddigi leírások, ami azonban éppen ennek az epizódnak kisebb fontosságát bizonyítja.

Stílusa, némi modorosságot leszámítva, elég jó. Van benne néhány erőszakolt mesterszó (pl. vállazott ékmű). „Réselő üteg“ helyett jobban hangzanék a „részőrő üteg“. Csak íráshiba lehet, hogy a 2. ostromló tűzércsoportot a vártól *6500 méter* távolságra teszi.

A munkához egész csomó melléklet járul, ami a kiadást, természetesen, megdrágítja. Egynéhány arcképet bízást el lehetne hagyni, mert inkább karikatúra, mint portrait benyomását keltik.

Aggodalmaim fenntartásával javaslom, hogy a szerző kapjon megbízást a munka kidolgozására.

IV.

Berzeviczy Albert elnök úr megnyitó beszéde a Baksay Sándor születése századik évfordulója alkalmából 1932. május 30-án tartott ünnepi ülésen.

Tekintetes Akadémia!

Századik évfordulójához közeledünk a Baksay Sándor születésének; Akadémiánk örömmel él jogával mikor ezt az alkalmat ünneppel üli meg, mert költői pályája kezdetétől annak végéig elismeréssel és szeretettel méltatván a Baksay Sándor alkotásait, csak önmagához hű, mikor azok változhatatlan értékéről a síron túl is megemlékeznek.

Baksay Sándornak már első, a klasszikus ókor költészetéből merített műfordítását, a Lukanos Pharsaliájának magyar kiadását jutalmában részesítette az Akadémia, utóbb 1884-ben levelező, majd 1903-ban rendes és 1910-ben tiszteleti tagjává választotta őt s Akadémiánk kiadásában jelent meg teljes Ilias-fordítása is.

Mint pap, utóbb püspök s az írás kiváltságos művésze Baksay bizonyos tekintetben egyenes szellemi leszármazója Károli Gáspárnak, a nagy magyar bibliafordítónak; mint a törzsökös és egyúttal népies magyar nyelvnek költői művelője, közel áll Arany Jánoshoz, s őt mintegy kiegészíti a prózában. A legmagyarabb elbeszélő volt nemcsak a nyelv kezelésében, hanem abban is, hogy elbeszélésének tárgyait kizárólag a magyar életből merítette, melyet jobban ismert mint bárki s melynek kedélyes, humoros megnyilatkozásait ép oly híven tudta ecsetelni, mint a néplélekben is rejtőző tragikumának mélységeit. Költői lelke bearanyozta papi működését is, amit egyházi beszédeinek közrebocsátott gyűjteménye igazol.

Beöthy Zsolt találoán mondta ravatala fölött, hogy költészetének forrása a néplélek volt, mely kedvét, képzeletét és bölcsességét együtt szokta nyújtani. Az a szoros kapocs, mely őt mint buzgó papot és főpapot egyházi híveihez, azok lelki életéhez fűzte, megengedte neki, hogy mélyebben tekintsen be a néplélek rejtelmeibe s szeretet-

teljes szíve, erős magyar érzése és derült világnézete könnyűvé tette neki azt, amit a felé bizalommal forduló lelkekben talált, a költészet világába emelni.

A klasszikus műveltség, melyre ez az egész életét népének szentelő papköltő szert tenni tudott, megismertette vele a görög hőskor költészetének varázsát s ő azt csodálatos leleménnyel tudta a népies magyar nyelv és versforma számára meghódítani. Kozma Andor akadémiai emlékbeszédjében olvassuk éppen a görögből fordított művekre vonatkozóan, hogy »Baksay mint énekes is elbeszélő marad, de amikor a vers megköti csapongását, mikor a szavaknak ritmusok és rímek zenéjévé kell összehangozniok, akkor tűnik csak ki igazán művészetének biztossága s nyelvének mindent győző gazdagsága és hajlékonysága«.

Merész vállalkozás volt kétségkívül Homeros époszát magyar alexandrinusokba öltöztetni; nemcsak a forma változott meg ezáltal; a magyaros versalkat és a zamatos magyar nyelv az elbeszélte eseményeknek s az azokban szereplő alakoknak is más jelleget adott: a görög hősök mintha magyar hőökké alakultak volna át, viselt dolgaik a magyar értelemnek és képzeletnek megközelíthetőbb, érthetőbb szint öltöttek. Lehet vitatkozni afölött, vajjon ez a módja az átültetésnek a műfordítás szigorú követelményeinek megfelel-e? Az azonban bizonyos, hogy a magyar irodalom örvendetesen gazdagodott ezáltal, hogy akadt egy magyar költő — még pedig a legjavából, — aki azt, amit Homeros elmesélt, pompás magyar versekben, magyar népies zamattal, meg nem tagadott magyar érzéssel beszélte el nekünk újra, ki a görög agyagba a maga magyar lelkét lehelte s abból élő, új eredetűt teremtett a magyarság képeire.

Baksay hosszú, munkás életet élt, mely egészen a béke műveinek volt szentelve s mégis egy világháború dúló vihara közepette volt kénytelen azt — 1915 nyarán — befejezni. De befejezte akkor, mikor mindnyájunkkal együtt ő is még jó kimenetelt remélhetett, bízhatott nemzetét ügyének diadalában. Nem látta a bukást, az összeomlást; levitte a reményt, a bizalmat magával sírjába; az az erős nemzedék, melyhez ő tartozott, nem csüggedésre született. Adja az ég, hogy a jövő ne az életben maradottak csüggedését, hanem az elköltözötték bizalmát és reményét igazolja!

V.

Az 1736—39-iki török háború és a Rákóczi-kérdés.

Kivonat Lukinich Imre r. tagnak 1932. április 11-én tartott székfoglaló értekezéséből.

Az 1736. tavaszán kitört orosz-török háború nemcsak a szembenálló hatalmaknak volt az erőpróbája, hanem annak a szövetségi szerződésnek is, melyet III. Károly és I. Katalin cárnő 1726. augusztus 6-án kötöttek egymással. A szerződés katonai segítséget biztosított a megtámadott fél számára a másik szerződő féltől. Minthogy azonban a jelen esetben Oroszország volt a támadó fél, s ennek dacára a cári kormány most mégis a szövetségi szerződés feltételeinek teljesítését kívánta a bécsi udvartól, a császári kormány nehéz helyzetbe jutott. Minthogy azonban III. Károly mégis azon az állásponton volt, hogy egyetlen szövetségesét és egyúttal a *pragmatica sanctio* ezidőszerint egyetlen támogatóját nem szabad cserbenhagynia, s Ausztriának, mint önálló hadviselő félnek, teljes haderejével kell támogatnia Oroszországot a porta ellen viselt háborújában, a haditanács a császár ezen álláspontjának megfélemlően sietett megszövegezni javaslatait s a fegyveres beavatkozás szükségessége mellett döntött.

A fegyveres beavatkozás mellett történt ezen döntés természetesen időszerűvé tette a portával való szakítás előkészítését is. A passaroviczi béke ugyanis még érvényben volt, s nem lehetett tagadni, hogy a porta magatartása Ausztriával szemben a béke megkötése óta teljesen korrekt volt. Az 1726-iki szövetségről Konstantinápolyban is tudomással bírtak ugyan, de itt nem tartották valószínűnek, hogy Ausztria a nagy áldozatokkal, de kevés sikerrel folytatott lengyel örökösödési háború után közvetlenül, belekapcsolódjék egy olyan háborúba, melyben tulajdonképen nem volt érdekelve. Mikor tehát Ausztria 1736. őszén több európai hatalommal egyetértésben közvetítőként ajánlkozott a portán, sőt azt javasolta, hogy a fennforgó ellentétek kiegyenlítése végett kongresszus tartassék, a porta készségesen csatlakozott a felvetett gondolathoz. Megbízottait az 1737. májusára kitűzött nimirowi kongresszusra el is

küldötte, abban a meggyőződésben, hogy Ausztria volta-képen azért javasolja a kongresszust, mert nem akar önálló hadviselő félként állani Oroszország mellé. A porta azonban csalódott feltevésében. Ausztria nem járt el őszintén akkor, amidőn a kongresszus egybehívását javasolta, mert amikor III. Károly a Monarchia konstantinápolyi követét, báró Thallmant részletes utasításokkal Nimirowba indította, ugyanakkor csaknem egyidejűleg azt is elrendelte, hogy az időközben a Duna vonalán összpontosított császári hadtestek kezdjék meg előnyomulásukat Nis felé.

Ez a politika a porta megtévesztését szolgálta. A császári kormány ugyanis leplezni akarta háborús terveit s a közvetítő önzetlen szerepére csak azért vállalkozott, hogy a portát Ausztria szándékai felől megnyugtatta, a török hadvezetőség figyelmét a Duna vonalától elvonja, hogy mialatt a török főhaderőt az orosz támadás elhárítása fogja lekötve tartani, a császári hadak minden nagyobb nehézség nélkül szállhassák meg a Balkán azon területeit, melyek a Salonikiba vezető utak zavartalan birtokát voltak hivatva biztosítani Ausztria számára. Így lett az 1726-iki szerződésből, a könnyű győzelem reményében, egy új Balkánpolitika alapja és kiinduló pontja.

Ausztria politikájának olyan irányú kialakulásával, mint ahogyan az a valóságban végbement, a porta vezető egyéniségei közül jóformán csak Achmed pasa számolt. A pasa 1730. óta állott a porta szolgálatában, amikor t. i. áttért az izlamra. Azt megelőzőleg mint gróf Bonneval, császári szolgálatban altábornagysáig emelkedett, sőt tagja lett a Savoyai Jenő elnöklete alatt működő haditanácsnak is. Nagytehetségű, ötletes, de szenvedélyes és szélsőségek közt hányódó egyén volt, aki azonban tökéletesen tájékozott volt Európa külpolitikai viszonyaiban s különösen jól ismerte a Habsburg-Monarchia nemzetközi helyzetét, továbbá belső strukturáját összes előnyeivel és egyenetlenségeivel együtt. Tisztában volt természetesen az 1726-iki orosz-osztrák szerződés jelentőségével, nemkülönben a Monarchia balkáni terveivel is, melyek megvitatásában, mint a haditanács tagja, maga is tevékenyen résztvehetett.

Ez a nagy ismeretanyag egy megszegyenített és gyűlölettől fűtött embernek birtokában sok bajnak lehetett forrásává. S valóban, Bonneval, aki nem tudta elfelejteni, hogy a haditörvényszék hazaárulás címén elítélte és börtönbüntetéssel sújtotta, végül pedig a Monarchia területéről is

kiutasított, mindenütt jelen volt ott, ahol Ausztriának ártalmára lehetett. A passaroviczi béke az ő kezét is megkötötte ugyan, de azt nem tilthatta meg neki, hogy tervekkel, tanácsokkal ne szolgálhasson mindazoknak, akik Ausztriával ellentétbe kerültek. Az 1733—35-iki lengyel örökösödési háború kapcsán egy francia-török szövetség létrehozásán fáradozott, melynek éle Ausztria és Oroszország ellen irányult volt. A nagyvezér azonban nem akarta megtörni a passaroviczi békét s így a szövetség terve meghiúsult. Bonneval ekkor a lengyel nemzet többségét alkotó Lescinsky Szaniszló-párttal lépett érintkezésbe, hogy Rákóczi Ferencnek, akit a császárral szemben ki akart játszani, lengyel katonai erők segítségével lehetővé tegye a Magyarországra való visszajövetelt, meg lévén arról győződve, hogy Rákóczi megjelenése a magyar határon, forradalmat fog előidézni az országban. Tény az, hogy a lengyel nemesség körében ekkor meg is alakult egy olyan szervezet, mely hivatalosan lett volna Rákóczi magyarországi támadását előkészíteni és tény az is, hogy ennek a szervezetnek a szálai átnyúltak Magyarországra is. Az 1735-iki Péro-féle lázadás sok tekintetben igazolta Bonneval azon feltevését, melyre Ausztria-ellenes terveit építette, hogy a kuruc-kor emlékei még nem mentek veszendőbe, s hogy Rákóczi alakja még elevenen él a köznemesség és a parasztság között. Azok, akik a Péro-féle mozgalomban vezető szerepet vittek, Rákóczi nevével toboroztak, s az ő nevére eskették meg az embereket, mindig abban a tudatban, hogy ez a név ható tényező. E felől egyébként a bécsi udvarnak sem voltak kétségei, hiszen a Péro-féle mozgalommal kapcsolatosan elrendelt tanuvallatások eléggé bevilágítottak az alföldi nép Rákóczi-várá lelkébe. Az is köztudomású volt, hogy amikor gróf Károlyi Sándor még 1734-ben ezredének nagybírójává létszámelésére királyi engedélyt nyert s a toborzást ennek megfelelően megindította, a nép meg volt arról győződve, hogy a toborzás tulajdonképpen Rákóczi számára történik, aki hazafelé készülődik. Ugyanezen időtájt több ál-Rákóczi és ál-Bercsényi is bukkant fel az ország különböző helyein s bár a hatóságok azonnal közbeléptek és ártalmatlanokká tették az illetőket, a nyomozások alapján hivatalosan is tudomásul kellett venniök azt, hogy még a tót paraszt is szívesen hallja a Rákóczi nevet. (Libenter nomen Rakocianum audiat.)

Feltehető, hogy Bonneval tudott arról a szerepről,

melyet a Péro-féle mozgalomban a Rákóczi-név játszott, hiszen a mozgalom részletes leírása közkézen forgott. (Regensburg, 1736.) Erre akart tehát építeni akkor, midőn az orosz-török háború kirobbanásakor az 1726-iki szerződésre emlékezve, számot vetett Ausztria fegyveres közbelépésének valószínűségével, — amiben persze a portán nem hittek, — és saját felelősségére Konstantinápolyba hívatta a közben elhunyt Rákóczi Ferenc idősebbik fiát, Józsefet, hogy szükség esetén vele tegyen kísérletet.

Rákóczi Józsefnek 1736. decemberében Konstantinápolyban való megjelenése kellemetlen meglepetés volt a bécsi udvar számára. A porta azonban, tekintettel a folyamatban lévő tárgyalásokra és Ausztriának a béke érdekében mutatott buzgólkodására, sietett Rákóczi Józsefet mielőbb Rodostóba küldeni az ottani magyar telep fejéül, hogy jelenléte ne izgassa és kedvezőtlen irányban ne befolyásolja a császári diplomáciát. Bonneval közbelépésére is csak arra volt legfellebbező hajlandó, hogy Rákóczi József számára rangjához illő ellátást biztosítson, egyébként azonban nem kívánt vele foglalkozni. Ezt a tényt a Konstantinápolyból Bécsbe érkező bizalmas jelentések is megerősítették.

A bécsi udvar ezekután talán napirendre is tért volna az egész Rákóczi-kérdés felett, ha nem sokkal a Rákóczi József megérkezéséről szóló hivatalos jelentések után, a kassai katonai parancsnoktól az a jelentés nem érkezik Bécsbe a haditanácshoz, hogy Felsőmagyarországon több nemes, köztük különösen a két Gombos-fivér, szoros összeköttetésben áll a török területen tartózkodó Rákóczi-emigránsokkal. A haditanács Rákóczi József megjelenése és a kassai jelentés tárgya között természetesen okozati kapcsolatot vélt megállapíthatni, miért is az északkeleti felföld megyéiben széleskörű nyomozást rendelt el. De ugyanakkor kísérletet tett arra is, hogy a Rákóczi-emigráció jelentékenyebb egyéniségeit hazatérésre bírja, abban a feltevésben, hogy az emigráció liquidálásával Rákóczi József esetleges próbálkozásait megnehezítheti, s talán végleg meg is hiúsíthatja.

Ezen egyezkedési kísérletekkel párhuzamosan a katonai hatóságok nagy tevékenységet fejtettek ki, hogy világosságot derítsenek a Gombos-testvérek állítólagos szervezkedésére. A nyomozás eleinte alig haladt előre, mert a két főgyanusított, báró Gombos György és Imre közben Lengyelországba menekült. Mikor azonban sikerült elfogniok

Gombos György egyik szolgáját, névszerint Bernát vagy máskép Kiss Jánost, aki urával együtt annak idején Lengyelországba menekült volt, de azután hazatért onnan, ki-tűnt, hogy épen az az egyén került a hatóságok kezébe, aki mindenről tudott, sőt mindenben részt is vett. A vallatások során ugyanis Kiss János beismerte, hogy a két Gombos megbízásából többször járt Lengyelországban, érintkezett a Rákóczi-emigránsokkal, sőt Rodostóban is megfordult. Bevallotta azt is, hogy nemcsak a két Gombos-testvér, hanem az ungmegyei urak közül mások is összeköttetésben állottak az emigránsokkal, többek közt pl. egy báró Vécsey, Orosz Gábor, Olcsvári, aki különben veje volt Máriássynak, Szirmay stb. A vallomás tehát egy összeküvésszerű mozgalomról rántotta le a leplet, ami főleg azért döbbsentette meg a hatóságokat, mert a gyanúsítottak legtöbbször családjá közismert volt az uralkodóház iránt való hűségéről. A zabolátlan természetű, duhaj Gombos-testvérekről még fel lehetett volna tételezni a kuruckodást, de a többiek részessége tekintetében mégis kétkedéssel fogadták Kiss János vallomását.

Ekkor történt, hogy a haditanács által kezdeményezett amnesztia-akció hatása alatt Máriássy Ádám titkára, Szilágyi Ignác, egy abaujmegyei nemesi család sarja, ott hagyta gazdáját s 1737. augusztus közepe táján megjelentén gr. Seckendorf hadseregfőparancsnok vadudili, vagy másként kalafati hadiszállásán, ott a következőket adta elő: Felsőmagyarországon rebellió készül, melynek vezetője a két Gombos-testvér. Ezek már három év óta szoros összeköttetést tartanak az emigránsokkal, egy évvel ezelőtt pedig az ő megbízásukból egy Kiss János nevű egyén is megfordult Chotzimban. Tudomása van arról, hogy mások is részesei ennek a szervezkedésnek, pl. br. Vécsey és Orosz Gábor, aki arra vállalkozott, hogy ötezer embert bocsát szükség esetén Rákóczi rendelkezésére.

Szilágyi előadása tehát megerősítette Kiss Jánosnak idáig kétkedéssel fogadott vallomását. Ennek következtében a haditanács szükségesnek látta egy judicium delegatum sürgős kiküldését Kassára, hogy az a tényállás megállapítása után haladéktalanul perbefoghassa és elítélhesse mindazokat, akiknek a részvétele a forradalom előkészítésében beigazolódott. A gyors eljárásra és ennek kapcsán példa statuálására azért volt szükség, hogy megelőzzenek és lehetetlenné tegyenek minden olyan megmozdulást, mely meg-

zavarhatná a köznyugalmat s belső bonyodalmakat idézhetne fel éppen akkor, amidőn a császári haderő támadó fellépése következtében beállott a hadiállapot Ausztria és a porta között.

A nimirovi kongresszus még meg sem kezdte tanácskozásait, — mivel az orosz delegátusokra való vára-kozással hónapokat vesztegettek el tétlenségben, — amikor gr. Seckendorf, a császári főhaderő főparancsnoka, 1737. július 14-én megüzente a portának a háborút s néhány nap múlva a támadást is megkezdte. A hadüzenet s a támadás teljesen váratlanul érte a portát, mely bízván Ausztria semlegességében, nyitva hagyta északi határait és semmiféle előkészületet nem tett egy esetleges támadás elhárítására. A császári haderő tehát szinte ellenállás nélkül jutott július 28-án Nis birtokába, ami, tekintve a hely nagy stratégiai fontosságát, jelentős eredmény volt. A hadviselés szempontjából kínálkozó előnyöket azonban a főparancsnok nem tudta kihasználni. Ennek tudható be, hogy a törökök az őket ért váratlan támadás és készületlenségük ellenére is tartani tudták állásaikat. Sőt mivel az orosz harctéren lánghán folytak a hadműveletek, a nagyvezér onnan jelentékeny erőket dobhatott a Balkánra s ezzel az erők egyensúlyát itt helyreállíthatta. A haditanács a sorozatos kudarcok után Seckendorfort felmentette ugyan állásától, sőt haditörvényszék elé is állíttatta, de utódai sem tudtak megküzdeni a török ellentámadással, mert azok sem voltak különben a letett fővezérnél. Október 16-án Nis újból török kézre jutott s most a török haderő a visszavonuló császáriak nyomában rövid idő alatt nemcsak elérte a Dunavonalat, hanem azon átkelve a monarchia területén néhány fontos stratégiai pontot is megszállhatott.

Az események tehát Bonneval felfogását igazolták, mert kitűnt, hogy jól volt tájékozva nemcsak a császár személyes álláspontjáról, hanem Ausztria háborús céljairól is. A porta tehát időszerűnek látta Rákóczi József személyének bekapcsolását a háborúba, abban a feltevésben, hogy megjelenése forradalmat fog előidézni Magyarorszá-
ban. Egy magyar forradalom pedig lekötve tartaná a császári haderő nagy részét s jelentékenyen megkönnyítené a porta hadműveleteit. Egyelőre pedig ez volt a főcél. Rákóczi a porta hívására 1737. szeptemberében meg is jelent Konstantinápolyban, hol nagy tisztelettel fogadták s a megérkezését követő napon átadták neki a szultán ajándékait

is. Szeptember 20-án a kajmekám magánkihallgatáson fogadta, hogy megállapítsák az ünnepélyes formák közt tartatni szokott nyilvános kihallgatás részleteit. Villeneuve francia követ, aki egyébként tartózkodó álláspontot foglalt el a fiatal Rákóczival szemben, Rákóczinak a szultán által való fogadtatását már október elejére várta, minthogy azonban Bonneval ezidő szerint nem tartózkodott a török fővárosban, nélküle pedig nem akartak tárgyalni Rákóczi-val, a kajmekám által való ünnepélyes fogadtatás csak Bonneval visszaérkezése után, október 7-én történt, a szultáni kihallgatás pedig még jobban elhúzódott s csak december 3-án folyt le fényes külsőségek között.

Ezt a késedelmet az okozta, hogy Rákóczi és a porta jövő közjogi viszonyának megállapítása végett közben hosszadalmas tárgyalásokra volt szükség. Rákóczi ugyanis a porta által 1737. szeptemberében megfogalmazott athnâme-tervezetet nem tartotta elfogadhatónak, mert ez a tervezet hűbéres tartománnyá tette volna Magyarországot és Erdélyt, melyek birtoka fejében Rákóczi évenként 40 ezer tallért lett volna köteles fizetni a portának. Nyilvánvaló volt s ezt Rákóczi is jól tudta, hogy egy ilyen szövetséglevél nem fog hangulatot teremteni mellette, sőt épen ellenkezőleg, még azokat is visszariasztja a hozzá való csatlakozástól, akik egyébként rokonszenvvel fogadnák zászlóbontását. Rákóczi ennek következtében lényeges változtatásokat kívánt az athnámén s főképen azon pontoknak mellőzését óhajtotta, melyek a magyar királyságnak és az erdélyi fejedelemségnek államjogi suverainitását sértették. Bizonyára a magyarországi és erdélyi magyar társadalom közjogi felfogását közvetlenül ismerő Bonneval fáradozásainak tulajdonítható, hogy a porta végül is feladta korábbi álláspontját és magáévá tette a Rákóczi által javasolt tervezetet. Így jött létre az 1738. január 20-án kelt athnámé, mely kétségtől nagy körültekintéssel volt megfogalmazva. A porta benne nemcsak a magyar nemesi társadalom közjogi érzékenységével, hanem keresztény világnézetével is számolt s mivel most már Rákóczit egyenrangú szerződő félnek tekintette, tartózkodott az ország belső ügyeibe való beavatkozástól, kizárólag a rendek jogául ismervén el a fejedelmválasztást és az ország külügyeinek intézését, mindössze annyi megszorítással, hogy a magyar külpolitika nem irányulhat a porta ellen. Az athnâme hangsúlyozza ugyan, hogy a porta védelmébe fogadta Rákóczit és vele

együtt Magyarországot és Erdélyt, ez a kifejezés azonban egyelőre a folyó háborúban török részről nyújtandó segítségre vonatkozott, melyet az athnáme a porta köteleességévé tett.

Rákóczi az ünnepélyes formában kiállított szövetség-lével kézhezvétele után január végén elhagyta Konstantinápolyt és Csernavodába indult, ahová február 19-én meg is érkezett. Itt hosszabb időt töltött, arra várakozván, hogy lesz-e hatása a magyarországi és erdélyi rendekhez január 30-iki kelettel Konstantinápolyból kibocsátott azon kiáltványának, melyben őket csatlakozásra hívta fel. Arra természetesen ő sem gondolt, hogy kiáltványának nyomában azonnal forradalom fog támadni az országban, de arra mégis számított, hogy rövid idő alatt módjában lesz összeállítani önkéntesekből és magyar katonaszökevényekből egy akkora csapattestet, mellyel azután a szükséghez képest támadást kezdhet. Csernavodában azonban alig akadt jelentkező, miért is Rákóczi március derekán Viddinbe ment, mely közelebb esvén az erdélyi határokhoz és az osztrák-török harcszintérhez, Csernavodánál alkalmasabb helynek látszott a magyar katonaszökevényeknek és azon hadifoglyoknak összegyűjtésére, akik a porta elgondolása szerint is magvát képezték volna a Rákóczi személyes vezetése alatt működő magyar hadseregnek.

Mindez érthetőleg nagy nyugtalanságot keltett Bécsben, ahol különben is nagy gondban voltak a kedvezőtlenül folyó hadműveletek miatt. Igaz ugyan, hogy a háború még nem volt befejezve s a császár annak erélyes folytatására határozta el magát, de az adott helyzetben mégis kiszámíthatatlan lehetett annak a propagandának hatása, melyet a győzelmesen előrenyomuló ellenség akart kifejteni Rákóczi nevével és az ország külön államiságának ígérgetésével. A kormány törekvése ennek következtében arra irányult, hogy Rákóczi proklamációjának és a különféle propagandáratoknak az országba jutását megakadályozza, amennyiben pedig oda mégis bejutottak, szigorú rendszabályokkal elejét vegye azok terjesztésének. Valóságos vadászat indult meg most különösen a proklamáció példányai után, melyek, — dacára a szoros határzárnak és a pestis miatt is erősen korlátozott közlekedési lehetőségeknek, — mégis átjutottak a határokon és Erdélyben, továbbá az Alföldön és az északkeleti megyékben titokban kézről-kézre jártak. Közvetlen hatásuk nem volt ugyan, de előkészíthették a

talajt Rákóczi akciója számára, amely akció az akkori hadihelyzet alapján már a számbaveendő eshetőségek közé tartozott.

Ezt a szigorúságot a kormány szempontjából az a jelentés is indokoltta tette, melyet az akkori erdélyi katonai parancsnok, Lobkowitz herceg 1738. március első napjaiban juttatott el a haditanácshoz. E szerint egy idegen egyén, — aki, mint utóbb kitűnt, nem volt más, mint a moldvai vajda titkára, — bizalmas úton értésére adta a hercegnek, hogy Erdélyben Rákóczi József mellett forradalom van készülöben, melynek megszervezésében Szigeti Gyula István református püspök, gróf Bethlen Sámuel, báró Lázár János, báró Rhédei Ferenc és László, továbbá Thoroczkai Zsigmond és Tholdalagi Mihály fejtenek ki nagyobb tevékenységet. A haditanács a vett jelentés alapján arra utasította a katonai parancsnokot, hogy az imént felsoroltakat kivétel nélkül fogattassa el s állíttassa haditörvényszék elé. Az elfogatások március végén valóban meg is történtek, érthető megdöbbenést keltve nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is, különösen az erdélyi református püspök állítólagos részessége miatt. Bár a valóságban a gyanúsítottak távolállottak minden forradalmi mozgalomtól, mégis csak az év végén szabadulhattak ki a fogságból, amikor végre beigazolódtott, hogy hamis vádak alapján fogták el és tartották nyolc hónapon át fogságban őket.

A kormány könyörtelen eljárása mindazokkal szemben, akik a Rákóczival való összeköttetés gyanújába estek, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi és erdélyi önkénteseknek Rákóczihoz való csatlakozása elmaradt, amire pedig Rákóczi is, a porta is számított. Ez tagadhatatlanul kormányzati siker volt. Mivel azonban ezt az eredményt nem a belső meggyőződés, hanem a megfélemlítés hozta létre, a kormány arra törekedett, hogy legalább is az ország katolikus társadalmában tegye lelkiismereti kérdéssé az uralkodóházhoz való hűség, illetőleg ezzel szemben a Rákóczihoz való csatlakozás ügyét. Arra hivatkozva tehát, hogy a katolikus Rákóczinak az egyház ősi ellenségével, a portával kötött szövetsége veszélyezteti a katolicizmus érdekeit, a bécsi udvar keresztülítte, hogy XII. Kelemen pápa Rákóczit 1738. szeptember 5-én egyházi átok alá vetette.

A császári kormány az exkommunikáció megtörténtét nemcsak az ujságok révén igyekezett minél szélesebb kö-

rökben elterjeszteni, hanem a templomokban való nyilvános kihirdetetés útján is. Adatok hiányában nem tudjuk, sikerült-e ezzel az eljárással elérni az óhajtott célt, vagy sem? Mindössze egy tudósítás maradt fenn arról, hogy a nép a kiközösítésről szóló pápai bullát hogyan fogadta s ez a debreceni piarista házfőnöknek 1739. január 3-i levele, melyben a házfőnök az egy nappal előbb megtörtént kihirdetésnek a népre gyakorolt hatásáról számolt be. Ez a tudósítás nem abból a szempontból fontos, mert igazolja a kiközösítési bullának kihirdetetését a templomokban, hanem főleg azért érdemel figyelmet, mert bizonyítja, hogy Rákóczi személye nem volt közömbös a magyar nép előtt s benne, mint az öreg Rákóczi fiában, változatlanul a magyar nemzeti érdekek képviselőjét látták. A pápai bulla kihirdetése a rutének körében sem idézhette elő a kívánt hatást, bár erre közvetlen bizonyítékaink nincsenek. Az 1738. szeptemberében Bereg megyében tartott vallatások során ugyanis kitűnt, hogy a rutén parasztság most is visszavárta Rákóczi Ferencet, akinek haláláról nem volt tudomásuk, sőt visszakívánta még a török idöket is, mert akkoriban hasonlíthatatlanul jobb helyzetben voltak, mint azután. A török szövetséget kárhoztató pápai bullának kihirdetése alig kelthetett ezek után visszhangot a rutén parasztság körében.

Mindamellett, még ha fel is tételezzük, hogy a pápai bulla kihirdetése a Regnum Marianum eszme körében élő katolikus társadalom nagyrésztére mély hatást gyakorolt, sőt azt egységes megmozdulásra is hajlandóvá tette, Rákóczi József korai halála miatt annak már nem volt többé gyakorlati jelentősége.

De nem volt gyakorlati jelentősége annak a birodalmi átoknak sem, melyet a császár még 1738. május 6-án mondott ki Rákóczira, mint felségárulóra. Pedig a császár 10 ezer forintnyi jutalmat tűzött ki annak, aki Rákóczit élve átszolgáltatta a legközelebbi császári helyőrségnek s 6 ezer forintot ígért annak, aki megöli és holttestét beszolgáltatta. Mert nem akadt vállalkozó. A haditanács ekkor, a Rákóczi mellett tartózkodó emigránsok honvágyáról szóló legújabb jelentések alapján, azt tervezte, hogy a teljes amnesztia fejében valamelyik emigránst fogja reábírní Rákóczi elfogatására és beszolgáltatására, sőt esetleg meggyilkoltatására is. De nem akadt olyan emigráns, aki ily

áron akarta volna megvásárolni szabadságát, bár tagadhatatlanul erős honvágy gyötörte valamennyiüket.

Mindezen, részben tervezett, részben pedig végrehajtott rendkívüli intézkedéseket a folyamatban levő hadműveletek állandóan kedvezőtlen iránya teszi érthetővé. A törökök 1738. májusában elfoglalták Orsovát és Mehádiát, zmit nyomon követett egyes török portyázó csapatoknak a Temes vidékére való beütése. A császári hadvezetőséget az ellenség előretörése annyira készületlenül találta, hogy már a Temesvidék katonai kiürítését is mérlegelte, annyival is inkább, mert a lakosság támogatására sem számíthatott, melynek egyrésze a törökhöz csatlakozott és rablóbandákba verődve, az ellenséggel versenyezve rabolt és pusztított. A császáriak július 4-én Kornia mellett megverték ugyan a Duna balpartján operáló török csapattesteket, sőt Mehádiát is visszavették, a szerzett előnyöket azonban épügy nem tudták kiaknázni, mint korábban a törökök a császáriak mulasztásait. A hadvezetőség tulajdonképen sohasem volt helyesen tájékozva sem az erőviszonyok, sem pedig a várható ellenséges hadmozdulatok tekintetében. A korniai diadalt pl. döntő jelentőségűnek tartotta s meg volt arról győződve, hogy annak hatása alatt a török hadműveletek hosszú ideig szünetelni fognak. Ebben a tudatban rendelte el a főparancsnok a visszavonulást is Semendria felé, mely a gyűjtőállomása volt a császári hadaknak. A csapatok azonban jóformán még át sem keltek a Dunán, mikor a nagyvezér egy erőteljes és gyors támadással újból elfoglalta mindazt, amit a császáriak a korniai diadal után megszereztek. Ezzel pedig az 1738-i hadjárat minden eredménye veszendőbe ment.

Úgy látszik, hogy az 1738-i hadjárat során Rákóczi nem minden kilátás nélkül kapcsolódhatott volna bele a hadműveletekbe. Voltak időpontok, amikor a sorsára hagyott Temesvidék lakossága készségesen csatlakozott volna hozzá, annyival is inkább, mert gyűlölte a katonai adminisztráció kemény és sokszor kíméletlen bánásmódját s attól szabadulni szeretett volna. A porta tehát részben erre az elégedetlenségre, részben pedig a temesvidéki részek ezidőszerint könnyű megszerezhetőségére számítva, Rákóczival itt akart kísérletezni, nem pedig Erdély felől, ahogyan Rákóczi tervezte, s ezért a nagyvezér Viddinből a török táborba hívatta, hogy a szükséghez és a körülményekhez képest felhasználhassa.

Mikor a törökök augusztus folyamán visszavették a korniai vereség után elvesztett területeket s ezzel a Duna balpartján újból megvetették lábukat, a nagyvezér elérkezettnek látta az időt arra, hogy Rákóczit egy sereg élén Temesvár felé indítsa. A török vezérkar azonban nem bízott ennek a vállalatnak sikerében. Abból ugyanis, hogy a magyar önkénteseknek és hadiszökevényeknek várt özönlése Rákóczi zászlai alá elmaradt, arra következtettek, hogy a fiatal Rákóczinak nincs gyökere az országban. De azt sem titkolták, hogy csalódtak is benne, mert Csernavodába, illetőleg Viddinbe való érkezése óta az ügy iránt való mélyebb érdeklődésnek, vagy pedig erőteljesebb tevékenységre való törekvésnek alig mutatta jelét. A nagyvezér ennek következtében végleg elejtette a Rákóczival való próbálkozás gondolatát s személyét többé nem vette számításba. A dolog érdemét tekintve, a nagyvezér állásfoglalásában sok igazság volt, de ezzel szemben tudnunk kell, hogy Rákóczi a Csernavodába való érkezés első pillanatától fogva beteg volt, súlyos maláriás láz gyötörte, amely lassanként felemészttette minden erejét és közömbössé tette minden iránt. Egy ilyen nagy betegről pedig sem tartós érdeklődést, sem pedig szívós akaratot nem lehetett várni.

Mindamellettt ugyanazon esztendő novemberében Csernavodában történt csendes elmúlása nagy gondoktól mentesítette a császári kormányt, mely a folyamatban lévő felségsértési perekből közben annyit kétségkívül megállapíthatott, hogy a Rákóczi név korántsem üres fogalom Magyarországon, hanem olyan ható tényező, mely nem-várt bonyodalmaknak lehet még kútforrása. Ha R. J. életben marad, ezt az aggodalmat a császár halálát követő időkben, amikor a Habsburg-monarchia sorsa valóban kockán fogott, könnyen igazolhatta volna.

VI.

További levelezés az u. n. utódállamok területén nem kézbesített magyar tudományos munkák szabad terjesz- thetése érdekében.

VI/a—b.

Amint az Akadémiai Értesítő XXXVIII. kötetének 159—160., továbbá a XXXIX. kötetének 79—83. és a XL. kötetének 316—321. lapjain közölt megkeresésekből kitűnik, a M. Tud. Akadémia évek óta következetesen és erélyesen lépéseket tett avégből, hogy magyar tudományos és szépirodalmi munkák szabadon juthassanak el azokhoz a magyarokhoz, akik Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia területén lagnak.

Az e tárgyban még 1929. május 31-én 1107/1929. szám alatt a Commission Internationale de Coopération Intellectuelle elnökéhez Gilbert Murray oxfordi tanár úrhoz intézett megkeresésre a nevezett tanár úr csak 1932. április havában válaszolt. Erre az átiratra Berzeviczy Albert elnök úr az eredetiben és francia fordításban — amely Gilbert Murray úrhoz elküldetett — az alábbi újabb megkeresést intézte.

590
1932.

VI/a.

Elnök Úr!

Éppen most kaptam Önnek, f. hó 18-áról kelt levelét, amelynek tárgya a magyar tudományos kiadványoknak a Magyarországot környező államokban való szabad terjeszthetése.

Mindenekelőtt sietek a tényállás helyreigazítására a következőket felhozni:

Még 1929. május 31-én, tehát közel három év előtt Elnök Úrhoz intézett megkeresésemmel, melynek másolatát idemellékelem, és amelyet a Magyar Tudományos Akadémia hivatalos folyóiratának, az Akadémiai Értesítőnek XL. kö-

tetében (317—319. lapokon) annak idején ki is nyomtatunk és angol eredetiben is hivatalosan közzétettünk, avégből kerestem meg Elnök Urat, méltóztassék odahatni, hogy végre szüntessék meg az indokolatlan és sértő tilalom, amelynek következtében az úgynevezett utódállamok, vagy mint Elnök Úr levelében szíves kifejezni, a Magyarországot környező államok területére nem lehet beküldeni a kizárólag tudományos jellegű szakmunkákat és tudományos folyóiratokat sem és ennek következtében az említett államok területén lakó magyarok kisebbség tagjai nem szerezhetnek tudomást a magyar tudományosság fejlődéséről, haladásáról, illetőleg nem használhatják fel tanulmányaikban a magyar tudományosságnak újabb termékeit.

Önnök most kapott válaszából értesülök arról, hogy az I. de C. I. ebben a kérdésben semmi hivatalos közbenjárást nem tart helyénvalónak és Elnök Úr csak tisztán egyéni érdeklődés keretében méltóztatott levelében kérdést tenni.

Erre a szíves kérdésre szerencsém van a következőket válaszolni:

Ebben az ügyben az 1927—1931. években részben a C. I. de C. I. elnökéhez, részben az I. de C. I. igazgatójához intézett több rendbeli hivatalos megkeresésemnek csak az lett az eredménye, hogy megkereső átiratom át-tétetett a szakértőknek ahhoz a bizottsághoz, amelynek feladata lett volna vizsgálni a nyomtatványok terjesztésének mindennemű akadályait; — sem hivatalos elintézés nem történt, sem választ nem kaptam megkeresésemre.

Arról értesültem, hogy a Magyarországot környező államok közül Romániában egyes magyar, kizárólag tudományos jellegű kiadványok, amelyeket nem csomagban, hanem keresztkötés alatt egyenként küldenek a címzettnek, esetleg eljutnak a címzett kezéhez.

Ellenben, ha a magyar tudományos kiadványok, olyanok is, amelyeknek semmi propagandisztikus, vagy irredenta jellegük nincs, csomagban, vagy 3—4 kötetből álló szállítmány gyanánt tétetnek póstára, akkor nehézségek merülnek fel és a kiadvány vagy visszaküldetik a feladó Magyar Tudományos Akadémiához, vagy pedig a vámhivatalhoz, vagy rendőri hatósághoz kerül és akkor kézbesítése igen sokszor elmarad.

Még kedvezőtlenebb a helyzet a Magyarországot kör-

nyező államok közül Csehszlovákiában és egyáltalán ki van zárva a magyar tudományos kiadványok kézbesítése Jugoszláviában.

A fennebbiek alapján nagyon indokoltnak és szükségesnek tartanám, ha Elnök úr és a bölcs vezetése alatt álló C. I. de C. I. ennek a teljesen indokolatlan és a tudományos kiadványok szabad terjesztését annyira méltatlanul korlátozó tilalomnak megszüntetése végett megfelelő lépéseket volna szives tenni.

Fogadja stb.

Berzeviczy Albert s. k.
a M. Tud. Akadémia elnöke.

VI/b.

Professeur

Gilbert Murray

**Président de la Commission Internationale de Coopération
Intellectuelle**

Oxford.

590.

1932.

Budapest, le 4. Avril, 1932.

Monsieur le Président!

J'ai l'honneur de vous accuser réception de votre lettre en date du 18 du mois écoulé, relative à la libre circulation dans les États limitrophes de la Hongrie des publications scientifiques Hongroises.

Avant tout je me permets de mettre au point les faits :

Il y a d'ores et déjà presque trois ans, au 31 mai 1929 que j'ai pris la liberté de m'adresser à vous par une lettre dont veuillez ci-joint trouver copie* et que nous avons également publiée en l'original Anglais et en traduction Hongroise dans le volume XL de l'Annuaire de l'Académie Hongroise. Par cette lettre je me suis permis de vous demander de bien vouloir vous entremettre qu'enfin soit révoquée cette interdiction si peu raisonnable et si injurieuse aux termes de laquelle il n'est permis d'expédier sur le territoire des États-successeurs de la Hongrie ou comme vous avez l'obligeance de vous exprimer: des États

* V. Annuaire de l'Académie, Vol. XL. pp. 317—319.

limitrophes de la Hongrie, pas même des ouvrages et périodiques professionnels et scientifiques quand ils sont écrits en langue Hongroise ou publiés en Hongrie, et en conséquence de quelle défense les membres de la Minorité Hongroise résidant sur le territoire des dits États ne peuvent se mettre au courant du développement, des progrès de la littérature scientifique en Hongrie, c'est-à-dire ne peuvent faire usage de livres ou manuels récents, publiés en Hongrie.

C'est votre lettre du 18 du mois écoulé laquelle m'informe que l'I. I. de C. I. n'a pas jugé opportun de faire cette question sujet d'une démarche officielle quelconque et qu'en effet l'intérêt que vous y prenez n'a qu'un titre exclusivement personnel.

A votre obligeante question j'ai l'honneur de vous répondre comme ceci :

Toutes les notes officielles que j'ai eu, pendant les années 1927—1931 l'occasion d'adresser dans cette question tant à M. le Président de la C. I. de C. I. qu'à M. le Directeur de l'I. de C. I. n'ont produit autre effet que ce que ma requête a été renvoyée à un Comité d'experts auquel il aurait incombé d'étudier tous les obstacles quelconques qui s'opposent à la libre circulation des imprimés. D'ailleurs, ni règlement officiel, ni réponse quelconque!

D'après de renseignements qui me sont parvenus quant à la Roumanie, il y arrive quelques fois que de publications Hongroises d'un caractère exclusivement scientifique et expédiées non pas en paquet ou liasses, mais sous bande en volumes isolés parviennent à leur adresse, soit sont remises au destinataire.

Par contre, des publications scientifiques Hongroises, bien entendu publications qui n'ont aucunement de caractère propagandiste ou irrédentiste, expédiées en paquets ou en envois contenant 3—4 exemplaires, rencontrent une autre manieement.

Ces expéditions sont renvoyées à l'expéditeur comme notre Académie en a fait maintes fois l'expérience ou à la douane ou à la Police et la remise de ces envois est plutôt toute exceptionnelle.

Quant aux autres Pays voisins de la Hongrie la situation afférente y est encore beaucoup plus funeste, comme en Tchecoslovaquie. En Yougoslavie la remise aux

destinateurs de publications scientifiques expédiées sous
n'importe quelle forme est tout-à-fait défendue et exclue.

En base des faits exposés ci-dessus je suis d'avis
qu'il est entièrement justifié et nécessaire que vous, Mon-
sieur le Président et la C. I. de C. I. fassent de démarches
convenables que cette interdiction, si injustifiée, entravant
d'une manière si indigne la circulations des publications
scientifiques Hongroises soit abrogée.

Agrééz, Monsieur le Président, l'assurance de ma
très-haute considération.

Albert de Berzeviczy

Président de l'Académie Hongroise
et du Comité National Hongroise de Coopération
Intellectuelle.

1111.
1932.

VII.

Költségvetés

az 1932. év július—december hónapjaira.

I. A <i>Budapesti Szemle</i> július—decemberi füzetének írói tiszteletdíjaira és a segédszerkesztő úr tiszteletdíjára	6.000 P ^r
II. Hozzájárulás a <i>Budapesti Szemle</i> július—decemberi füze- teinek nyomdai kiállítására	1.000 „
III. Az <i>Akadémiai Értesítő</i> két füzetére	1.500 „
IV. A <i>Magyar Etymologiai Szótár</i> következő kötetére és írói tiszteletdíjára	8.000 „
Összesen:	<u>16.500 P^r</u>

A)

Az I. osztály és bizottságai.

a) I. osztály.

1. Értekezések és Emlékbeszédek kinyomatására	1.000 P ^r
2. Ezek írói tiszteletdíjára	500 „
3. Bírálati díjakra	200 „
4. Munkácsi Bernát r t. részére a <i>Keleti Szemle</i> XXI. köte- tének nyomdai kiállításához segély	600 „
Összesen:	<u>2.300 P^r</u>

b) Nyelvtudományi Bizottság.

1. A Nyelvtudományi Bizottság Nyelvművelő Szakosztálya számára	1.000 P
2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság segélye	1.000 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági apróbb költségekre	50 „
	<hr/>
Összesen:	2.250 P

c) Classica-Philologiai Bizottság.

1. Szidarovszky János: <i>Görög és latin hangtan és alaktan c.</i> m. nyomdai kiállítására (újabb részletül)	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági kisebb kiadásokra	40 „
	<hr/>
Összesen:	1.740 P

d) Irodalomtörténeti Bizottság.

1. Az <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> 1932. évi következő füzetinek nyomdai kiállítására és írói tiszteletdíjára	3.000 P
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági kisebb kiadások	40 „
	<hr/>
Összesen:	3.240 P

Az I. osztály és bizottságai összesen 9.530 P

B)**A II. osztály és bizottságai.****a) II. osztály.**

1. Értekezések és emlékezésedek kinyomatására	600 P
2. Ezek írói tiszteletdíjára	300 „
3. Hajdu J.: <i>Báró Eötvös József első miniszterségének története</i> c. munkájának nyomdai kiállítására és szerzői tiszteletdíjára	2.600 „
4. Bírálati díjakra és postaköltségekre	100 „
	<hr/>
Összesen:	3.600 P

b) Filozófiai Bizottság.

1. Az <i>Athenaeum</i> c. folyóirat segélyére	1.000 P
2. A bizottság egyik kiadványára tartalékolva	400 „
3. Az előadó úr tiszteletdíjára	200 „
4. Bizottsági kisebb kiadásokra	40 „
	<hr/>
Összesen:	1.640 P

c) Jogtudományi Bizottság.

1. A Bizottság kiadványsorozatának következő kötetére a nyom- dai költség első részletéül	500 P
4. Bizottsági apróbb kiadásokra	40 „
Összesen :	540 P

d) Történelmi Bizottság.

1. Néhai Nagy Gyula I. t. „Anjou-kori okmánytár“ c. műve következő kötetének nyomdai kiállítására	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíjára	200 „
3. Bizottsági kisebb kiadásokra	40 „
Összesen :	2.240 P

e) Hadtörténeti Bizottság.

1. A <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> nyomdai kiállítására és szerzői tiszteletdíjára	1.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíjára	200 „
Összesen :	1.200 P

f) Nemzetgazdasági Bizottság.

1. A <i>Közgazdasági Szemle</i> segélye	2.400 P
2. Az előadó úr tiszteletdíjára	200 „
3. Postaköltségekre és egyéb kisebb kiadásokra	100 „
Összesen :	2.700 P

g) Archaeologiai Bizottság.

1. Archaeologiai ásatásokra a bizottság irányítása szerint a M. Nemzeti Múzeum tisztviselőinek közreműködésével	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíjára	200 „
3. Bizottsági apróbb kiadásokra	40 „
Összesen :	2.240 P

A II. osztály és bizottságai összesen 14.160 P

C)**A III. osztály és bizottsága.****a) III. osztály.**

1. A <i>Matematikai és Természettudományi Értesítő</i> következő füzetei nyomdai kiállítására, az ebből készülő külön- lenyomatokra és írói tiszteletdíjakra	15.000 P
2. Emlékbeszédre és ezek írói tiszteletdíjaira	400 „
3. Bírálati díjakra és postaköltségekre	100 „
4. A Magyar Geofizikai és Geodéziai Bizottság által végzendő kutatásokra	1.000 „
Összesen :	16.500 P

b) Matematikai és Természettudományi Bizottság.

1. Egy kiadvány nyomdai költségeire (első részletül)	1.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „

Összesen:	1.200 P
-----------	---------

A III. osztály és bizottsága összesen 17.700 P

Az I—III. osztályok tudományos kiadásai összesen 57.890 P

Néptudományi Bizottság.

1. A Bernben tartandó <i>Népművészeti Kiállítás</i> számára készülő magyar kiadvány előkészítésére (negyedik részlet)	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági apróbb kiadásokra	40 „

Összesen:	2.240 P
-----------	---------

Szótári Bizottság.

1. Dolgi kiadásokra	600 P
2. Adatgyűjtésre	500 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „

Összesen:	1.300 P
-----------	---------

Könyvtár.

Folyóiratok kiegészítésére, legszükségesebb kötések költségeire és egyéb legszükségesebb kiadásokra 2.000 P

*

Az akadémiai kiadványok szétküldésének költségeire	1.000 P
A Coopération Intellectuelle költségeire	1.000 „

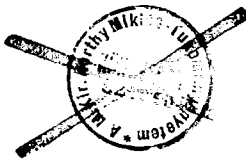
Összesen:	2.000 P
-----------	---------

Külön kiadványok.

1. Gróf Tisza István összes munkái következő kötetének (Levelek V. kötet) nyomdai kiállítására	4.500 P
2. A Goethe-centenárium, illetőleg Arany János halálának 50-ik évfordulója alkalmából tervezett kiadványokra	2.000 „

Összesen:	6.500 P
-----------	---------

Összes tudományos kiadásokra körülbelül 71.930 P

Személyzeti kiadások.

Főtítkári fizetés	1 P
A főkönyvtárnok úr fizetése	2.000 „
A főtítkári iroda és a könyvtár alkalmazottainak	5.280 „
	<hr/>
Összesen :	7.281 P

Tiszteletdíjak félévre.

A három osztálytitkár úrnak egyenként 1.000 P	3.000 P
Dudás Kálmán építész	800 „
Voit Lajos könyvelésért	800 „
Altisztek családijainak gyógykezeléséért	800 „
	<hr/>
Összesen :	5.400 P

Nyugdíjak.

Az Akadémia régi alkalmazottainak nyugdíjára és az időnként előterjesztett kérelmek alapján rendkívüli segélyekre	16.000 P
Újévkor szokásos ajándékokra	2.000 „

Rendes dologi kiadások félévre.

Fűtőanyagra	3.000 P
Villamos világítás (A palota és a bérház lépcsőháza)	1.800 „
Vízdíj a palotában és bérházban együtt	800 „
Kéményseprőnek	408 „
Ülési meghívók előállítására és borítékokra	120 „
Telefondíj	280 „
Póstadíjakra kb.	450 „
Irodai kiadásokra kb.	500 „
Kézbesítő altisztek villamos költsége	300 „
Adókra ¹	13.500 „
Illeték-egyenérték	100 „
	<hr/>
Összesen kb. :	21.258 P

Rendkívüli dologi kiadásokra.

Az Akadémia palotájában és bérházában azonnali javítást kívánó legszükségesebb munkákra	4.000 P
Összes kiadásokra kb.	127.869 P

¹ Egyelőre a régi tétel vétetett fel, az új kivetés összege ismeretlen.

Bevételek.

1. Várható államsegély (1932. július—december)	40.000 P
2. Házbérjövdelem kb.	26.000 „
3. Könyvek eladásából kb.	4.000 „
4. Az Igazgató-Tanács határozata alapján a gróf Vigyázó-vagyon jövedelméből felhasználható	35.000 „
5. A gróf Vigyázó Sándorné-vagyon jövedelméből a Magyar Etymologiai Szótár következő kötetére megszavaztatott	8.000 „
6. Az Igazgató-Tanács a Chorin Ferenc-alapítvány letételében levő részvények 1931. évi osztalékának felét valamely közgazdasági munka költségeire tartalékolta	2.300 „
7. Gyertyánfy István hagyományából felhasználható	2.600 „
8. Pauler Ákos r. t. osztályelnök a Filozófiai Bizottság rendelkezésére bocsátott	400 „
9. Gróf Tisza István összes munkái korábbi kötetének bevételeiből külön folyószámlán kezeltetik és felhasználható	4.500 „
10. A korábbi években tartalékoltt összegekből felhasználható	5.000 „
	<hr/>
Összesen:	127.800 P

VIII.

Goethes Leben und Lebenswerk.

Von Dr. Albert v. Berzeviczy, Präsident der Ungarischen Akademie.

An der Zentenarfeier des Todestages Goethes beteiligt sich mit Recht das literarische Leben der ganzen Welt, denn Goethe war sozusagen die Personifikation des Begriffes der Weltliteratur, die Wirkung seiner Werke erstreckt sich auf das geistige Leben der ganzen gesitteten Menschheit, und es ist nur ein symbolisches Beispiel, dass die meist verbreitete Vertonung seines Hauptwerkes, des Faust, von einem französischen Tondichter herrührt, also vom Repräsentanten jener Nation, die am öftesten der deutschen feindlich gegenüberstand.

Was Goethe geschaffen und was über ihn geschrieben wurde, bildet eine ganze Literatur; im engen Rahmen einer Festrede kann ich mich nur mit einem engbegrenzten Teil der Erscheinungen dieses weiten und fruchtbaren Feldes befassen. Ich will die Beziehung seines Lebens zu seinem Lebenswerk beleuchten, so wie sie in der Literaturgeschichte beispielloos dasteht.

Wir finden nämlich in der Weltliteratur keinen Schriftsteller, der die Beziehung seines Lebens zu seiner literarischen

Tätigkeit so restlos geoffenbart hätte, wie Goethe. Er hat uns sein langes und reiches Leben selbst so voll und ganz anschaulich gemacht, dass in dessen Beziehungen zu seinem Lebenswerk beinahe nichts unaufgeklärt blieb, in vollem Licht erscheint uns das eine und das andere, das Leben und dessen Erfolg, als eine grossartige Einheit, ein unerreichbares Beispiel und eine unschätzbare Lehre.

Wohl können erst wir, die schon ein ganzes Jahrhundert von seinem Lebensende trennt, diese Einheit in ihrer ganzen Fülle betrachten. Im Leben Goethes und kurz nach seinem Tode kannte man wohl die unter dem Titel „Dichtung und Wahrheit“ zusammengefassten reizenden Jugenderinnerungen, seine italienischen und Schweizer Reisebeschreibungen und andere biographische Fragmente, man kannte oder ahnte wenigstens die Beziehungen seiner Erlebnisse zu manchen Gestalten seiner dichterischen Werke, das war aber alles. Nur seitdem nach seinem Tode die dreizehn Bände seiner Tagebücher, seine Gespräche mit Eckermann und seine sich in riesigen Dimensionen bewegendenden Briefschaften uns zugänglich wurden, können wir sein ganzes Leben überblicken und sein ganzes Lebenswerk verstehen.

Es unterliegt keinem Zweifel, dass Goethe, im Vollbewusstsein der Verantwortlichkeit der Nachwelt gegenüber, alles, was sich auf seine ganz ausserordentliche Persönlichkeit und sein ebenso ausserordentliches Leben bezog, der Vergessenheit entriss; es wäre müssig, dabei Motiven des Egoismus und der Eitelkeit nachzuforschen.

Das Zielbewusste seines Vorgehens beweist beispielsweise, dass er sein Tagebuch eben in der Zeit zu schreiben begann, im Sommer des Jahres 1775, als er an die Grenze seiner in „Dichtung und Wahrheit“ verewigten Jugendperiode gelangte, in seinem 26. Jahre, vor seiner Niederlassung in Weimar und am Beginn seines Freundschaftsverhältnisses mit dem Herzog von Weimar.

Das Tagebuch bringt seinem Leser besonders im Anfang manche Enttäuschung; es ist ausserordentlich wortkarg, beschränkt sich oft auf kaum verständliche Andeutungen; es sind darin Lücken, die sich auf mehrere Jahre erstrecken, und es bezeichnet die Personen, von denen die Rede ist, im Anfang nur mit — durch den Herausgeber allerdings enträtselten — astronomischen Zeichen. Es enthält sich streng nicht nur aller Sentimentalitäten und Betrachtungen, sondern selbst aller Charakterisierungen und Meinungsäusserungen.

Nach einigen Jahren macht die italienische Reise die Tagebuchblätter mitteilbarer; hier begegnen wir Aufzeichnungen, die der Dichter wörtlich in die „Italienische Reise“ übertrug. Weiter wird das Tagebuch überhaupt weitläufiger, eingehender, zugleich systematischer und gibt in einer vom literarhistorischen Gesichtspunkt unschätzbaren Weise Aufschluss nicht nur über das Tageswerk des Dichters, sondern auch über seine Lektüren.

Was jedoch bis zum Ende — das Tagebuch umfasst 57 Jahre und endet vier Tage vor dem Tode Goethes — auffallend bleibt, ist das vollkommene Ausschalten gewisser näherer oder fernerer Ereignisse, die auf den Lebenslauf des Verfassers eine grosse Wirkung ausüben mussten.

Das Tagebuch erwähnt — beispielsweise — mit keinem Wort die grosse französische Revolution; es gedenkt bloss in aller Kürze der Julirevolution, die in die letzten Lebensjahre des Dichters fiel; aber auch hier ist es offenkundig, dass der Verfasser sich mehr für die naturwissenschaftlichen Debatten der Französischen Akademie interessierte, als für die Vertreibung der Bourbonen und die Thronbesteigung der Orleans. Den berühmten Empfang Goethes durch Napoleon registriert das Tagebuch folgendermassen: „nachher beim Kaiser“. Der Befreiung Deutschlands vom französischen Joch ist nur die Erwähnung einer „Siegesnachricht“ gewidmet; auch des Todes Napoleons wird nicht gedacht, der Tod Lord Byrons wird nebenbei erwähnt; auch des Todes seines Freundes, des Grossherzogs, wird nur bei einer Erwähnung seiner Hinterlassenschaft gedacht. Den Tod seiner Freunde — so zum Beispiel Schillers, der immer der „Hofrath von Schiller“ genannt wird — übergeht Goethe; das Hinscheiden Wielands wird nur durch die Aufzeichnung über sein Begräbnis registriert. Was noch auffallender ist: das Tagebuch gedenkt nicht des Todes der einzigen Schwester Goethes, Cornelia, die er doch herzlich liebte, auch nicht des Hintritts des Vaters und der Mutter Goethes, nicht der Geburt und der Heirat seines einzigen Sohnes August.

In ganz eigentümlicher Weise behandelt das Tagebuch Goethes Frau, Christiane Vulpius. Wir begegnen das erste Mal dem Namen der „Demoiselle Vulpius“, als der Gehilfin Goethes in seinen naturwissenschaftlichen Forschungen und seiner Hausbesorgerin, in einem Zeitpunkt, als zwischen ihnen schon seit Jahren ein Liebesverhältnis bestand. Seiner Vermählung, die eigentlich der Legalisierung seines schon

17 jährigen Sohnes galt, wird in einer so verhüllten Weise Erwähnung getan, als hätte er sich ihrer geschämt; seine Frau beginnt nur später mit der Bezeichnung dieser ihrer Eigenschaft im Tagebuch zu figurieren. Um so überraschender ist es, dass, als diese Frau nach einem Liebesverhältnis von 28 und nach einer Ehe von 10 Jahren hinscheidet, das trockene, wortkarge Tagebuch gleichsam Tränen vergiesst: „Leere und Totenstille in und ausser mir“, schreibt Goethe am 6 Juni 1816.

Wir begegnen der grossen Liebe des Dichters für seinen Sohn — die er auch auf seine Frau und seine Kinder übertrug — an vielen Stellen. Als er noch klein ist, badet ihn sein Vater, macht mit ihm Spazierfahrten, unterhält sich mit ihm; später schenkt er ihm sein Vertrauen, bespricht mit ihm wichtige Dinge und freut sich der Rolle, die der junge „Kammerherr“ bei Hofe innehat. Aber mit welcher Strenge er sich zu beherrschen wusste, zeigt Goethe, als er in seinem Tagebuch einfach unter den anderen Tagesereignissen den in Rom plötzlich erfolgten Tod seines damals schon 41 jährigen Sohnes, seines einzigen Kindes, aufzeichnet und schon tags darauf über seine weiteren Beschäftigungen berichtet, als wäre gar kein Wandel eingetreten . . .

Der alte Goethe war besonders zärtlich gegen seine Enkel; sie müssen sich ihm in ihrem neuen Ballkleid, in ihrem Maskenkostüm vorstellen; er spielt mit ihnen Domino, hört geduldig zu, wenn ihm „Wolfchen“ seine Theaterrezensionen vorliest. Einmal scheint er sich vor sich selbst zu entschuldigen, als er gesteht, dass er bei einem Geburtstagsmahl „nur freundlich“ sein konnte, weil ihn ein naturwissenschaftliches Problem zu sehr beschäftigte.

Die grosse Sorgfalt, die er der Pflege und der Übung seines Körpers in seiner Jugend angedeihen liess, trug ihre Früchte, indem dieser Körper 83 Jahre hindurch ungebrochen und unermüdet seinem eisernen Willen und seinem immer schaffenden Geist diente.

Weniger augenscheinlich ist der Nutzen, den dem Dichter vom Gesichtspunkte seines Berufes seine, in der Jugend auch mit grossem Fleiss betriebenen zeichnerischen, malerischen und sogar bildnerischen Übungen und Studien brachten. Der Zweifel, ob er sich der schriftstellerischen, oder der künstlerischen Laufbahn zuwenden soll, dauerte nicht lange: aber es muss immerhin anerkannt werden, dass für die Ausbildung seines Geschmackes, für die Kenntnis

und die Beurteilung der Kunst auch diese mehr dilettantischen Arbeiten nutzbringend waren.

In Anbetracht des Lebenswerkes Goethes ist das Tagebuch ein Zeugnis des eisernen Fleisses und der systematischen Beschäftigung. Die Auffassung, als würde sich das Genie notwendigerweise in der Systemlosigkeit, Masslosigkeit und dem impulsiven Handeln offenbaren, findet ihre krasse Widerlegung im Leben Goethes, der im systematischen Vorgehen und im Fleiss beinahe bis zur Pedanterie gelangte. Besonders in der zweiten, längeren, der Weimarer Epoche seines Lebens ging er immer planmässig vor, und wir müssen seine Unermüdlichkeit bewundern, mit der er selbst dem Mundieren seiner Schriften Zeit und Aufmerksamkeit widmete. Aber das entsprach eben seinem Bekenntnis vom Leben, so wie es in seinem Tagebuch zum Ausdruck gelangt. Er kann sich nichts Elenderes vorstellen, als einen Menschen, der sich der behaglichen Untätigkeit hingibt, und dem die schönste Gabe des Lebens, die Arbeit, zum Ekel wird.

Schon achtzehnjährig, schrieb er seiner Schwester Cornelia, dass er „nach seiner innerlichen Überzeugung einige Eigenschaften besitze, die zu einem Poeten erfordert werden“, und dass er „durch Fleiss einmal einer werden könne“. Bei ihm hing der Trieb zur rastlosen Tätigkeit mit seinem Glaubensbekenntnis bezüglich des gegenwärtigen und des zukünftigen Lebens zusammen. In seinem Alter äusserte er sich vor Eckermann: „Wenn ich bis zu meinem Lebensende rastlos wirke, so ist die Natur verpflichtet, mir eine andere Form des Daseins anzuweisen, wenn die jetzige meinen Geist nicht ferner auszuhalten vermag“.

Und fürwahr, er ist beinahe bis zum letzten Augenblick seines Lebens rastlos tätig gewesen. Noch im Sommer des Jahres 1831 arbeitet er „auf einen Hauptzweck los“ und ist nach einigen Tagen befriedigt, „das Hauptgeschäft zustande gebracht zu haben“. Noch eine Woche vor seinem Tode setzt er seine Arbeit in gewohnter Weise fort. Diese Selbstzufriedenheit des Alters, mahnt sie nicht an die Eile des dem Tod geweihten Faust, mit der er das letzte Unternehmen seines Lebens betreibt: „den faulen Pfahl abzuziehen“ und „Räume für Millionen zu eröffnen“, um in seinem letzten Augenblick sagen zu können:

„Es kann die Spur von meinen Erdetagen
Nicht in Äonen untergehn,
Im Vorgefühl von solchem hohen Glück
Geniess ich jetzt den höchsten Augenblick!“ . . .

Nur dieser fanatische Arbeitstrieb machte es möglich, dass er jenes ganze Lebenswerk zu Ende führte auf das jetzt die ganze Welt mit Bewunderung blickt.

Aber Goethe erwies sich nicht nur durch seine Arbeitsleistung als ein Lebenskünstler. Er war es auch, weil er sein Leben so unendlich reich an Erlebnissen auszugestalten vermochte. Er hätte nicht so viel schreiben können, wenn er nicht so viel erlebt hätte. Seine riesige Tätigkeit hinderte ihn nicht am Lebensgenuss. Nur wer so lebte wie er, konnte sich jene erhabenen heitere Lebensanschauung verschaffen, wegen der man ihn mit den alten Griechen vergleicht, ihn den „Olympier“ nennt; sein gesunder, kraftvoller Realismus verstand es, die Wirklichkeit zur Poesie zu verklären; weil er mit Liebe auf die Welt blickte, fand er auch sein Ideal in der Wirklichkeit.

Nur am letzten Ende seines Lebens sehen wir ihn schon sehr verlassen. Er überlebte seine Freundschaften und seine Liebschaften, auf einen grossen Teil seiner Vergnügungen musste er verzichten, nur seine treueste Begleiterin, die Arbeit, hielt zu ihm bis an sein Lebensende. Beim allbekanntesten gastfreien Tisch des Weimarer Goethe-Hauses werden die Gäste immer seltener; den letzten Weihnachtsabend bringt er allein zu, weil er selbst wünschte, dass seine Familie ihn in einem heiteren Kreise feiere . . .

„Zerstoben ist das freundliche Gedränge,
Verklungen ach, der erste Wiederklang.“ . . .

Die Stille die ihn umgibt, erlaubt ihm schon einen Blick über jene letzte Grenze hinaus, von der er vielleicht nicht wusste, dass sie schon so nahe ist . . .

Ich habe die Empfindung, dass ich vom Gesichtspunkt des Lebens und des Lebenswerkes Goethes noch etwas von seinen Liebschaften sagen muss, über die sein Tagebuch sich ausschweigt von denen nur seine Briefe und — in bildlicher Form — seine Werke sprechen.

Unter den Dingen, wegen welcher der grosse Mann hie und da gerügt wurde, spielen seine Liebschaften eine grosse Rolle. Man ereifert sich, ihm seine Unbeständigkeit vorzuwerfen, seine Leichtfertigkeit, mit der er Liebesverhältnisse anknüpfte und sie löste, die Gleichgültigkeit, mit der er den Gelegenheiten seiner würdiger Ehen auswich, um schliesslich sich die Fesseln einer weniger würdigen anzulegen. Man weist darauf hin, dass Werther zum Selbst-

mörder wurde, weil er Lotte nicht besitzen konnte, hingegen hat der Dichter Werthers eben nur Wetzlar verlassen, als Lotte Buff die Braut Kestners ward. Diese Untersuchung der Herzen und der Nieren versteigt sich so weit, dass viele Goethe für unfähig einer wahren Liebe halten, die Gefühle, die seine Bücher ausdrücken, als erdichtet betrachten, ihn selbst aber als empfindungslos wegen seiner Selbstsucht und seiner Selbstüberhebung.

Ohne uns die Nietzschesche Theorie vom „Übermenschen“ zu eigen zu machen, müssen wir feststellen, dass Goethe nicht mit solchem Mass gemessen werden kann, dass die Urteilkategorien des gewöhnlichen Lebens auf ihn nicht so schlechtweg angewendet werden können. Wenn er auch nicht allen, zu denen ihn sein Dichterherz hinzog, treue Liebe bieten konnte, bot er ihnen doch etwas, was dauernder ist als irdische Liebe: Unsterblichkeit! Wir können sie doch beinahe alle in jenen Gestalten erkennen, die darum unsterblich sind, weil sie dem Leben entnommen wurden:

„Es sind nicht Schatten die der Wahn erzeugt,
Ich weiss es, sie sind ewig, denn sie sind!“

Aber wir können den Faden noch weiter verfolgen. Die schmerzlichen und freudvollen menschlichen Gefühle, die in den Werken des grossen Dichters sich in einer so wunderbaren Sprache offenbaren, können nicht bloss erdichtet sein, weil sie dann eben nicht so viele Menschenherzen mit sich reissen würden. Der Dichter hat sie empfunden; darum, und nur darum, erwecken sie einen so lebhaften Widerhall, darum erkennen in ihnen so viele Leser ihre eigenen Gefühle, ihre eigenen Erlebnisse und sind dem Dichter dankbar für ihren treuen Ausdruck.

Es muss jedoch vorausgesetzt werden — und das ist eine segensreiche Verfügung der Vorsehung —, dass wer von der Natur mit der besonderen Gabe ausgestattet wurde, die stürmischsten menschlichen Empfindungen zum Ausdruck zu bringen, der ist — eben, weil sie gleichsam ein Sicherheitsventil in der dichterischen Offenbarung finden, — der zerstörenden Kraft dieser Empfindungen im seinem Inneren nicht ausgesetzt. Darum konnte der Dichter durch den Mund seines Torquato Tasso ausrufen:

„Und wenn der Mensch in seiner Qual verstummt,
Gab mir ein Gott zu sagen, wie ich leide!“

Goethe selbst gestand, dass er, als er seinem Werther niedergeschrieben, sich wie nach einer Generalbeichte, erleichtert fühle; und wir können Gott danken, dass er, um seinen Schmerz zu stillen, ihn sich vom Herzen herunterredete, anstatt Zuflucht zu einer dummen Pistole zu nehmen und uns alles das zu entziehen, was er nach seiner ersten Jugend verfasste.

So betrachtet, bietet uns das Leben und das Lebenswerk Goethes gleicherweise viel Belehrung und ist auch in diesem Sinne Gemeingut der Menschheit geworden. Das zu erkennen, ist vielleicht die Zeit, in die die Zentenarfeier des Dichters fiel, geeigneter, als manche vorhergehenden Epochen. Heute, nach vielen bitteren Erfahrungen, beginnen wir es wieder zu fühlen, dass es Werte gibt, die weder an eine Nation, noch an eine Zeit gebunden sind, deren Bedeutung für uns in unserer Menschlichkeit wurzelt und eben darum allgemein und unwandelbar erscheint.

Jetzt, da weniger der Krieg selbst, als die nach dem Krieg begangenen unverzeihlichen Sünden, jene Selbstüberhebung, die aus dem Ausgang des Krieges das Recht schöpfen zu können glaubte, die Nationen für ewige Zeiten in zwei Lager zu teilen: in das der Sieger und darum Herrschenden, und in das der Besiegten und darum Dienenden, jene verbrecherische nationale Selbstsucht, die ihre Befriedigung in der hochmütigen Verschlossenheit sucht, brachte uns allen, Siegern und Besiegten, das unvermeidliche, gemeinsame, jammervolle Elend.

In der grausamen Schule dieses gemeinsamen Elends müssen wir neuerdings die Wahrheit unserer menschlichen Gemeinschaft erkennen, müssen wir neuerdings auf die Suche jener gemeinsamen, ewigen Werte gehen, deren Erkenntnis und Schätzung allein imstande ist, uns neuerdings das Bewusstsein beizubringen, dass wir nicht nur die Söhne einander unerbittlich hassender Nationen, sondern gleichzeitig leidende Mitglieder der leidenden Menschheit sind.

Diese Wahrheit hat vielleicht in der Weltliteratur niemand überzeugender verkündet, als Goethe durch sein Leben und sein Lebenswerk.

IX.

Discours d'Ouverture d'Albert de Berzeviczy

à l'occasion du Congrès International de P. E. N. Club.

Mesdames et Messieurs,

J'ai l'honneur d'offrir la bienvenue au nom du Pen Club Hongrois aux honorables délégués, réunis au dixième Congrès International des P. E. N.

Le palais dans lequel nous vous avons invité pour cette réunion mondiale est celui, qui fut construit et achevé en 1865 pour notre Académie, fondée par l'initiative du Comte Etienne Széchenyi il y a plus que cent ans. La construction de cet édifice — qui sert aussi de lieu de réunion pour maintes sociétés littéraires et scientifiques, — fut initiée et effectuée dans l'époque du régime autrichien absolu, qui n'était pas du tout favorable à de semblables entreprises. Pas les bonnes grâces d'un prince, seulement le dévouement et la munificence de la nation ont fait s'élever cet atelier de l'oeuvre littéraire et notre Académie est heureuse de pouvoir l'offrir aux illustres hôtes de notre Pen Club pour leur travaux importants.

Les fresques qui décorent cette salle, oeuvres de notre excellent peintre d'histoire, feu Charles Lotz, vous racontent en grand traits les époques principales du développement de notre culture nationale. Vous voyez ici notre premier roi, Saint Étienne, qui, embrassant le christianisme et acceptant la couronne, que le pape Sylvestre II lui offra, a désigné la place de son royaume parmi les pays de l'Europe occidentale et se détourna de l'église et de la culture de l'empire oriental, avec lequel la nation hongroise se trouvait après son établissement en Europe en fréquents rapports.

Vous voyez aussi le roi Coloman, encore de la dynastie des Árpáds, qui déjà au début du douzième siècle a aboli les procès contre les sorcières, ne croyant pas à la sorcellerie.

Vous reconnaissez ici la cour splendide du roi Mathias Corvin qui s'efforça de transplanter la culture de la renaissance italienne en Hongrie, établit une célèbre bibliothèque, fonda une université et réunit des savants, des

poètes et des artistes dans sa cour. Le tableau représentant l'époque de la réforme et de la contre-réforme ecclésiastiques, vous montre les meneurs de ces deux mouvements qui, tous les deux, ont considérablement contribué au développement de notre langue et de notre littérature nationales. Parceque, pour répandre leurs doctrines ils étaient obligés d'abandonner la langue morte latine et de se servir de la langue nationale, de traduire la bible et d'écrire leurs traités polémiques en hongrois. A droite vous apercevez les coryphées des guerres contre les Turcs et des premières guerres d'indépendance, parmi eux la figure héroïque de Nicolas Zrinyi, poète et vaillant capitaine en même temps, auteur de notre première épopée nationale; une glorification de son grand aieul, tombé dans la défense héroïque de la forteresse de Szigetvár; une épopée héroïque et en même temps profondément religieuse.

Déjà ces indications fugitives vous signalent le fait que notre littérature hongroise commença à se former déjà au XVI-ème siècle et s'est développée dans le XVII-ème siècle. L'isolement de notre langue rendit difficile la pénétration de cette littérature dans l'étranger, ce n'est qu'au XIX-ème siècle que l'Europe et le monde entier civilisé a pris connaissance de notre littérature, par des oeuvres, dont la valeur incontestable se fraya un passage dans les littératures étrangères.

C'était principalement notre grand poète — héros national lui aussi — Alexandre Petöfi, dont les poèmes lyriques, chantant l'amour, la patrie et la liberté, ont — pour ainsi dire — conquis le monde, malgré la brève durée de sa vie; il est disparu à l'âge de 27 ans dans une des dernières batailles de notre lutte d'indépendance.

Bien que son individualité, manifesté aussi dans ses poèmes, eut été typiquement magyare, il fut traduit en presque toutes les langues vivantes, compris partout, aimé, admiré partout, étant sa poésie une émanation ardente et irrésistiblement emportante de tous les sentiments les plus nobles du coeur humain.

La splendide triade de nos poètes lauréats, reconnu généralement comme telle, se compose de Petöfi, de Vörösmarty et d'Arany.

Michel Vörösmarty — précédant encore Petöfi, — devenait le créateur de notre langue poétique, parceque

c'est lui qui a terminé la lutte des conservateurs et des novateurs de notre langue, et c'est aussi lui qui a embrassé le romantisme de la première moitié du siècle passé, toutefois sans abandonner les manières de l'école classique précédente. Par exemple sa première grande oeuvre: l'épopée de la conquête de la Hongrie, sous le titre »Zalán futása«, glorifie la lutte héroïque des conquéreur hongrois en distiques. Malheureusement jusqu'à présent peu de ses poésies sont introduites dans les langues étrangères.

Le troisième, Jean Arany vécut le plus longtemps, il y a cinquante ans qu'il décéda; également grand comme poète lyrique et épique il a réussi à former une langue poétique qui puise ses forces de la langue originale du peuple, ce qui le rend populaire et original, mais produit des difficultés particulières pour la traduction. Quand même tous ses poèmes épiques et la plupart des lyriques furent traduits en allemand, quelques uns en français, anglais, italiens, même en tchèque, serbe, slovaque, tartare, hébreu et espéranto.

Un de nos poètes, Emerich Madách décédé en 1864, est devenu célèbre par une seule oeuvre »La Tragédie de l'homme«. Ce poème, plutôt philosophique que dramatique, n'était pas destiné par son auteur à la représentation scénique; néanmoins, après la mort de Madách, elle fut mise en scène dans notre Théâtre National et son grand succès théâtral aplanit son chemin à l'étranger; maintenant ce poème remarquable, qui nous rappelle un peu la conception du Faust, mais qui est absolument original, est traduit plusieurs fois en allemand, en français, en italien, en espéranto, en anglais, en hollandais, en tchèque, serbe et slovaque et fut représenté avec beaucoup de succès à Hambourg, Vienne et à Prague.

Un autre drame hongrois, dont le sujet est pris de notre histoire, »Bánk bán« de Joseph Katona, fut aussi traduit en français, traduit et représenté en allemand et en italien. Quelques uns de nos dramatises du passé, à savoir Grégoire Csiky, Árpád Berczik, et Louis Dóczi ont été traduits en allemand, quelques uns en français, tchèque, danois et finois.

Parmi nos romanciers du siècle passé e'est Maurice Jókai qui est le mieux connu à l'étranger; son oeuvre gigantesque, certes, n'est pas traduit dans sa totalité ni

même en allemand, mais beaucoup de ses romans ont été introduits depuis longtemps dans les langues européennes, même en roumain, tchèque, croate, slovaque, danois, hollandais et suédois, et sont répendus même en Amérique, Coloman Mikszáth, romancier humoriste, peintre attrayant de la vie hongroise, trouva aussi sa place entre les écrivains hongrois, que l'on a traduit presque en toutes les langues et que l'on connaît à l'étranger. Quelques uns de nos anciens romanciers, à savoir les barons Nicolas Jósika, Joseph Eötvös et Sigismond Kemény ont trouvé en leur temps des traducteurs allemands, ainsi que des traducteurs anglais, tchèques et roumains.

Une divulgation rapide tomba en passage à notre poète prématurément décédé, André Ady; un sombre génie, représentant du pessimisme moderne, considéré ça et là comme décadant, il a trouvé des traducteurs et des propagateurs zélés parmi toutes les nations.

Quant à nos écrivains vivants, je ne veux pas les nommer, parceque vous connaissez probablement la plupart et beaucoup d'entre eux assistent même à notre congrès. Comme poètes, romanciers et dramatises, ils ont su se faire entendre à l'étranger; il y a parmi eux des romanciers, dont plusieurs livres ont été édités cinq et six fois même en langues des pays lointains, la Suède par exemple. Mais c'est principalement la production des drames hongrois qui jouit d'une exportation si fréquente, que par l'intermédiaire des représentations théatrales, plusieurs écrivains hongrois ont gagné un renom mondial. Si vous passez dans notre voisinage, dans la capitale de l'Autriche par exemple, vous trouverez presque chaque jour dans un des théâtres la représentation d'une oeuvre d'un dramatises ou d'un compositeur hongrois. Notre littérature dramatique moderne subit sans doute une influence remarquable du drame français.

Tandis que nous tâchons de faire connaître les meilleurs produits de notre littérature aussi à l'étranger, d'autre part nous avons dès les débuts de notre vie littéraire tenu à ce que les chefs d'oeuvres de toutes les littératures soient traduites en perfection en hongrois. Je peux affirmer que c'étaient toujours nos meilleurs écrivains, qui se sont chargé de la traduction des oeuvres littéraires prominentes de l'étranger. Comme l'exemple le plus éclatant, je peux invoquer le fait, que la triade de nos grand

poètes que je viens de mentionner, pris l'initiative, à l'aurore de la renaissance nationale en 1848, d'une traduction de l'oeuvre entière de Shakespeare. En un mot: nous avons toujours considéré comme une tâche principale de notre travail littéraire, tout en gardant notre originalité, de fertiliser notre propre production par la connaissance de la production des autres nations et de rester en contact permanent avec les grands courants communs de l'esprit humain.

Pour faire ressortir ce double effort, que nous employons constamment à cette transplantation mutuelle de la production littéraire, le Pen Club hongrois a arrangé à l'occasion du présent congrès dans les salles de ce palais une petite exposition des éditions relatives, que je recommande à votre bienveillante attention.

Ce n'est pas pour nous vanter, que nous vous rappelons ces faits, j'ai voulu seulement constater, que la nation hongroise, qui fut frappée d'un si terrible sort en conséquence de la dernière guerre, ayant perdu deux tiers de son territoire et de sa population, a maintenu intacte sa force intellectuelle. De ce chef elle désire être comptée aussi au future parmi les nations prenants une part active au travail littéraire du monde. Par conséquent elle s'est senti autorisée à inviter chez elle les Pen Clubs du monde, pour approfondir les relations intellectuelles mutuelles entre les nations, malheureusement longtemps interrompues par la guerre, mais se rétablissant maintenant sous la conviction générale de leur nécessité indispensable.

Mesdames et Messieurs, la crise qui pèse lourdement sur la vie économique de presque tous les peuples, oppriment vainqueurs, vaincus et neutres presque également, porte dommage aussi aux intérêts spirituels et principalement aux intérêts littéraires. La misère commune doit rendre commune aussi la lutte contre cette misère, pour qu'elle soit plus efficace. Tandis que les nations, frappé d'une espèce d'aveuglement, se séparent de plus en plus l'une de l'autre, multiplient et haussent les barrières douanières pour empêcher le libre échange des produits matériels de leur travail, il faut qu'au moins la pensée, la fantaisie, le gout retrouve leur libre circulation et rapprochent les peuples, trop éloigné l'un de l'autre par leurs intérêts politiques et économiques.

Mesdames et Messieurs, nous hongrois, une nation peu nombreuse, vaincue dans la dernière guerre, à l'heure actuelle tourmentée par les adversités nous vous offrons la main amicale avec sincère confiance, sans aucune préoccupation, écartant toutes les griefes et tous les contrastes du passé, nous vous offrons la main amicale pour un travail commun, inspiré de la confiance mutuelle et voué avec ferme résolution à la préparation d'un meilleur avenir.

X.

Horn Emil k. t. üdvözlő beszéde a Collège de France fennállásának négyszázados ünnepén.

**Adresse de l'Académie des Sciences de Hongrie
au Collège de France,
à l'occasion de son IVe Centenaire (19 Juin 1931).**

Monsieur l'Administrateur,

C'est un honneur fort grand pour toutes les Nations d'être conviées à prendre part aux solennités du IVe Centenaire du Collège de France, de cette création de François Ier qui fonda l'enseignement supérieur sur des bases si solides qu'elles servirent de modèle aux intellectuels des autres pays, et aussi fixèrent, à travers les siècles, le rayonnement du génie français.

C'est donc avec un sentiment d'admiration que la Hongrie prend part à la commémoration du IVe Centenaire du Collège de France.

Mais bien avant que ce phare de la haute culture rayonnât dans le monde, la Hongrie s'était tournée vers la France. Son premier roi avait compris que c'était là seulement qu'il trouverait les éléments nécessaires à la formation intellectuelle du peuple magyar.

Il fut en rapport avec Odillon, abbé de Cluny, qui lui donna d'excellents conseils pour l'organisation religieuse du nouveau royaume, et l'on peut trouver dans ce pays bien des traces de l'esprit de Cluny.

Les successeurs du roi Saint Etienne suivirent son exemple et Béla III développa l'appel aux religieux français ; les

relation furent plus fréquentes et plus cordiales ; aussi, lorsque les Croisés français traversaient la Hongrie, y trouvaient ils la plus généreuse hospitalité.

Le duc Béla avait été élevé à la cour de Byzance, où régnait l'empereur Manuel — petit fils du roi de Hongrie. St. Ladislas — qui avait épousé Marie, fille du comte Raymond de Poitiers. A cette cour, l'esprit français régnait, le duc Béla connaissait notre langue lorsqu'il arriva à Byzance, plus tard, il épousa la demi-soeur de l'impératrice Marie, Anne, fille du prince d'Antioche, Renaud de Châtillon.

Lorsqu'il fut couronné en 1173, roi de Hongrie, et Anne de Châtillon, reine, la civilisation française s'y développa plus encore. Devenu veuf, Béla III épousa, Marguerite de France, fille de Louis VII, roi de France.

Un de ses fils, le roi André II, fut le père de Sainte Elisabeth et l'on peut comprendre comment, lorsque, naquit à Presbourg, en 1207, l'arrière petite-fille du prince d'Antioche, on parlait français à la cour du roi André II, le Hiérosolomitain.

Lorsque par la mort d'André III, la famille d'Árpád s'éteignit, ce fut un petit neveu de Saint Louis, Charles-Robert d'Anjou qui, élu roi, fut couronné roi de Hongrie (1308). Son fils Louis-le-Grand lui succéda.

Jamais des rois d'origine non magyare ne furent plus populaires, en Hongrie, que ces deux rois de la Maison d'Anjou, dont le règne s'étendit sur près de quatre-vingts ans, donnant à la Hongrie, un siècle de gloire, le plus beau de son histoire.

On peut dire qu'à ce moment, le sentiment des rois de la Maison d'Anjou et les aspirations nationales, ne forment plus qu'une même pensée. Ils ont donné à la Hongrie les institutions de la monarchie française, ils organisent la procédure dont le latin devient la langue, ils instituent les corporations, ils attribuent plus de force aux armées, etc.

La cour royale est brillante, poètes, écrivains, artistes y sont nombreux. Une Chronique rimée est dédiée au roi Louis-le-Grand : „le roi de la chretienté, le mât sur lequel flotte le pavillon de la foi, le Macchabée guerrier dont le coeur rayonne de douceur et répand la bravoure et la justice“.

Louis-le-Grand fonda à Pécs la *Scola Major*, sorte d'Université que le Pape Urbain V confirma par une Bulle, datée d'Avignon.

Mais ce qui pouvait préparer la Hongrie à mieux com-

prendre ce que devait être la fondation du Collège de France, ce fut le règne du roi Mátyás le Juste.

Ce règne fut remarquable à tous les points de vue et la Hongrie se trouva alors à l'apogée de sa grandeur, mais son action intellectuelle nous occupe seule. Le nom du roi Mátyás reste attaché à la Corvina, la célèbre Bibliothèque dont il fut le fondateur. Pour l'enrichir, il ne reculait devant aucun effort, devant aucun sacrifice.

L'une des conséquences de la chute de Constantinople avait été la dispersion des manuscrits renfermés dans les Bibliothèques. Mátyás envoya des émissaires qui parcoururent les régions orientales et aussi Constantinople, ils firent une ample moisson d'ouvrages hébraïques, chaldéens, arabes, etc.

La Corvina, qui comprenait un nombre fort élevé d'ouvrages — on a parlé de 50.000 volumes, mais ce chiffre paraît exagéré — était composée avec un soin judicieux, tous les genres y étaient représentés, les plus importants d'une façon complète, aussi bien les oeuvres sacrées, que les oeuvres profanes, les historiens et les philosophes, les poètes et les savants, soit par des copies, soit par des traductions.

Le roi Mátyás avait réuni, à Buda, trente copistes et miniaturistes qu'il avait fait venir d'Italie; ils avaient pour occupation de „peindre“ les oeuvres les plus rares et les plus belles. Ils firent des élèves et on tenait ce travail en si haute estime qu'un artiste hongrois fut anobli par un successeur de Mátyás.

La cour ne se réservait pas le privilège de posséder des livres, le commerce en était actif et l'on comptait à cette époque, 18 libraires à Buda. Le roi aimait à faire recouvrir ses livres de belles reliures aussi y prodiguait-on, outre le cuir travaillé, les riches tissus, l'or et l'argent.

On pouvait considérer le roi comme le chef du mouvement intellectuel de la nation, il ne s'occupait pas seulement de la Corvina mais se préoccupait de la langue magyare et même de modifications que les noms géographiques avaient subies.

Le roi Sigismond avait fondé une Université à Buda, il était réservé à Mátyás de fonder la troisième Université hongroise; ce fut l'Academia Istropolitana, créée, en 1467, à Presbourg. Il y appella des savants de la France, de l'Italie, etc., les plus éminents professeurs s'y trouvèrent réunis. Le

savant Regiomontanus y enseigna, un siècle avant Galilée, la rotation de la terre.

Pour faciliter les études des jeunes Hongrois, le roi Mátyás fonda, à Buda, l'Academia Corviana, cette fondation devait en quelque sorte, ressembler à l'actuelle Cité Universitaire, mais Mátyás ne put complètement réaliser son beau rêve.

Après leurs études en Hongrie, de nombreux étudiants se rendaient en France pour les compléter, ce fut ainsi que certaines oeuvres de Michel de Hungaria furent imprimées à Lyon en 1495.

Vers cette époque fut fondée, en Hongrie, la première Société littéraire Socialitas litteraria Danubiana qui s'occupait de vers latins.

Le savant vice-chancelier du roi Mátyás, Prieur de Buda, Ladislas Geréb fit venir d'Italie l'imprimeur André Hesse, et, en 1473, le premier livre fut imprimé à Buda, il était en langue latine et avait pour titre Magni Basili de legendis poetis ; vint ensuite la Chronicon Budense ou Chronica Hungarorum. La Hongrie fut le cinquième pays qui posséda l'imprimerie.

Le roi Mátyás avait compris la valeur de l'Humanisme qu'il contribua à répandre en Hongrie. Un savant réunit les humanistes hongrois dans la Sodalitas litteraria Hungarorum, mais à cause des événements qui survinrent, ce mouvement fut éphémère, il en subsista pourtant la connaissance de la littérature romaine ou latine à laquelle on voua un véritable culte. L'aristocratie intellectuelle avait goûté la valeur de la littérature, elle connaissait la source des grandes idées, elle ne les abandonna plus et ce fut le résultat réel de l'humanisme hongrois.

Les principes du roi Mátyás ne cessèrent pas avec son règne ; au début du siècle suivant, le célèbre juriste Etienne Verboeczi rédige, sur le désir de la Diète, son livre immortel Opus Tripartitum consuetudinarii incltyti regni Hungariae, il fut imprimé en 1517.

Le désastre de Mohács fut pour la nation une véritable catastrophe, car elle livrait une partie de la Hongrie à l'invasion ottomane, tandis que l'Autriche occupait le pays à l'ouest. A ce moment, 1526, la Hongrie était prête intellectuellement à comprendre toute l'importance de la fondation du Collège de France, elle eût pu jouir du haut enseignement qui y était donné et développer chez elle cette culture désin-

téressée qui permet de réaliser les véritables progrès scientifiques, mais elle dut, pour sauver sa vie et sa nationalité, lutter contre deux ennemis, l'islamisme et le germanisme, l'un, impitoyable, l'autre insidieux, elle se défendit inlassablement, héroïquement, car la lutte eut ses héros et ses martyrs.

La nation survécut et se redressa. Mais elle avait été annihilée pendant un siècle et demi — temps long même dans la vie d'une nation — temps précieux, perdu pour le progrès. La Hongrie s'efforça de combler les lacunes de ce retard dans sa formation intellectuelle; pour y arriver, elle s'inspira aux sources de la France.

La longue oppression avait comprimé l'âme magyare, elle ne l'avait pas brisée; dès que la pression faiblit les ressorts reprirent leur élasticité primitive. Ce fut ce qui arriva en Hongrie, ou après les luttes de François Rákóczi II, le dernier allié de Louis XIV, la nation magyare s'inspira davantage encore des auteurs français, aussi la culture française exerça-t-elle une profonde influence sur la formation spirituelle des Hongrois de cette époque, ce qui permit à beaucoup de résister aux tentatives de germanisation de Marie Thérèse et de marquer leur prédilection pour la langue et la civilisation de la France.

En 1825, le comte Etienne Széchényi qui avait fait de longs et fréquents séjours en France, fondait, sur le modèle de l'Institut de France, l'Académie Hongroise des Sciences.

Au cour de ces deux derniers siècles, les Hongrois avaient pu se rendre compte de la valeur et de l'importance des progrès réalisés en France et ces fils intellectuels des oeuvres françaises, s'efforcèrent toujours de se rapprocher des sommets atteints par les savants français, ils font honneur à leurs maîtres et c'est en toute sincérité, avec un sentiment de reconnaissance, qu'ils adressent à l'éminent Administrateur du Collège de France, M. Joseph Bédier, leurs plus chaleureuses félicitations, à l'occasion du IVe Centenaire de la grandiose fondation de François Ier.

Puisse la grande oeuvre du haut et libéral enseignement que les plus éminents savants de la France donnent si généreusement; continuer à faire rayonner le génie français parmi les nations étrangères qui viennent achever leur formation intellectuelle à la Montagne Ste Geneviève, au Collège de France.

Tels sont les voeux que l'Académie Hongroise des Scien-

ces m'a fait l'honneur de me charger de transmettre à Monsieur l'Administrateur du Collège de France, avec l'expression de ses plus vives félicitations. Je suis heureux d'avoir été désigné pour remplir cette mission et de pouvoir joindre mes félicitations personnelles les plus chaleureuses à celles de mes confrères de l'Académie Hongroise.

Emile Horn

Membre externe de l'Académie Hongroise
des Sciences.

XI.

A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok folytatólagos jegyzéke.

(Az előző jegyzéket lásd Akadémiai Értesítő XLI. köt. 334. lapon.)

<i>Pintér Jenő</i> r. t. visszaajándékozott nagyjutalom	2000— P
<i>Horváth János</i> r. t. visszaajándékozott báró Kornfeld Zsigmond-jutalom	2000— "
<i>Pauler Ákos</i> r. t. a Filozófiai Bizottságnak visszaajándé- kozott tiszteletdíj	400— "
<i>Kolosváry Bálint</i> l. t. a Jogtudományi Bizottság részére visszaajándékozott előadói tiszteletdíj, évi	400— "
<i>Kádn Károly</i> l. t. „Természetvédelem és a természeti emlékek“ c. munkájának egyetemi hallgatók részére ajándékozott száz példánya. Értéke :	2000— "
<i>Kürschák József</i> ig. és r. t. osztálytitkár visszaajándékozott szerzői tiszteletdíj	250— "
<i>Teleszky János</i> ig. t. visszaajándékozott bíráló bizottsági tiszteletdíj	50— "
<i>Navratil Ákos</i> l. t. visszaajándékozott bíráló bizottsági tisz- teletdíj	150— "

XII.

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

- Akadémiai Értesítő* XLI. kötet, 448. füzet. 1931. október–december.
Szerkeszti Balogh Jenő főtítkár 255–341 l. 2— P.
- Az Akadémia Filozófiai Könyvtára* 6. Noszlopi László: A szeretet
173 l. 7— P.
- Az Akadémia ünnepi ülése*: Bolyai Farkas Tentamenje és Bolyai János
Appendixe megjelenésének centenáriuma alkalmából 1932.
február 22-én:
1. Berzeviczy Albert elnök megnyitó beszéde;
2. Kürschák József íg. és r. t. osztálytitkár ünnepi előadása.
20 l. —50 P.
- Áldásy Antal* r. t.: A német zsidóság megadóztatása III. Frigyes koronázása alkalmából. (Ért. a Tört. tud. köréből XXIV. köt.,
13. sz., 18 l.) —50 P.
- Bolyai Farkas* Tentamenje és *Bolyai János* Appendixe megjelenésének
centenáriuma alkalmából ünnepi beszédek. —50 P.
- Buday Kálmán* r. t.: Lechner Károly r. t. emlékezete. (Emlékbeszédek
XXI. köt., 9. sz., 38 l. —50 P.
- Emlékbeszédek* XXI. köt., 9. sz., Buday Kálmán r. t.: Lechner Károly l. t.
emlékezete. 38 l. —50 P.
- Értekezések* a Filozófiai és Társadalmi Tudományok köréből IV. köt.,
4. sz. Kornis Gyula r. t.: Neveléstörténet és szellemtör-
ténét. 20 l. —50 P.
- a Történettudományok köréből XXIV. köt., 13. sz. Áldásy
Antal: A német zsidóság megadóztatása III. Frigyes koronázása alkalmából. 18 l. —50 P.
- XXIV. köt., 14. sz. Madzsar Imre l. t.: A világtörténet
korszakai. 33 l. —50 P.
- Irodalomtörténeti Közlemények* XLII. évf., I. füzet. Szerkeszti Császár
Elemér 120 l. 3— P.
- Kornis Gyula* r. t.: Neveléstörténet és szellemtörténet. (Ért. a Fil. és
Társ. Tud. köréből IV. köt., 4. sz., 20 l. —50 P.
- Közgazdasági Szemle*. Szerkeszti Heller Farkas LXI. évf. február 2. sz.
81—160 és 1—12 l. 3— P.
- 2—4. szám, március—április 161—272, 12 l. 3— P.
- Madzsar Imre* l. t.: A világtörténet korszakai. (Ért. a Tört. Tud. köré-
ből XXIV. köt., 14. sz., 33 l.) —50 P.
- Magyarosan* l. évf., 1932. március—április. 3—4 sz., 25—56 l. —20 P.
- Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn* XXXVIII.
köt., 1931. 284 l. 3 táblával 12— P.
- Noszlopi László*: A szeretet. (Fil. Könyvt. 6. 173 l.) 7— P.
- Nyelvtudományi Közlemények* XLVIII. köt., I. füzet. Szerkeszti Gombocz
Zoltán. 164 l. 4— P.

XIII.

A Magyar Tudományos Akadémia jutalomtételei
1932-ben.

1.

A M. Tud. Akadémia 1896. október 5-én tartott összes ülésén elhatározta, hogy bármikor is fog gróf Széchenyi Istvánnak az ő nevéhez és működéséhez méltó életrajza akár kéziratban, akár kinyomatva benyújtani, ennek szerzője jutalomban fog részesülni. E jutalomdíj összege 3000 pengő.

A pályaművek megbírálásában egy, az Akadémia három osztályából kiküldött öttagú bizottság előterjesztése alapján a nagygyűlés dönt. E bizottság elnöke a II. osztály elnöke, vagy akadályoztatása esetén valamely ilyenül megválasztott tiszteletli tagja, tagjai közül kettőt a II., egyet-egyet az I. és III. osztály választ. A jutalom odaítélése, vagy ki nem adása iránti véleményes jelentést a bizottsági tagok egyike szerkeszti és terjeszti elő a nagygyűlésen.

2.

A M. Tud. Akadémia *saját bevételeiből* id. báró Wodianer Albert alapítványtevő *emlékére* fejenként 500—500 pengő jutalmat tűz ki Magyarország bármely népiskolájában működő legérdemesebb néptanítónak, tekintet nélkül az iskolafenntartó jellegére.

A jutalmat az Akadémia 1933. márciusi összes ülésén ítéli oda. A jutalmazottaknak a jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésen az Akadémia elnöke adja át.

E jutalomra az Akadémiához kérvényt nem lehet beadni, mert csak a tanfelügyelőkötől a közoktatásügyi miniszterium útján beérkezett jelentések szolgálhatnak a döntés alapjául.

3.

Kazinczy Gábor nyug. kúriai bíró és neje Várady Szabó Anna-alapítványának évi kamatait (kerek összegben 400 pengő) az Akadémia olyan érdemes tudós, illetőleg író, vagy művész munkásságának megjutalmazására tűzi ki, aki hosszabb időn át kiváló munkásságot fejtett ki olyan tudományszakma terén, vagy olyan irodalmi, illetőleg művészi téren, melynek jövedelme nincs arányban a végzett szellemi munka belső értékével.

Az Akadémia a jutalmat a nagygyűlés második napján ítéli oda.

A jutalomra jelentkezés a folyamodó munkásságának feltűntetésével 1932. december 31-ig küldendő be a Főtítkári Hivatalba. Ha a jutalomra érdemes író vagy művész a kitűzött határidő előtt jelentkeznek e jutalom elnyerése végett, az Akadémia sürgősség esetén összes ülésben is kiadhatja a jutalmat.

Az I. osztályból.

Új jutalomtételek.

4.

Az 1933. évi akadémiai *Nagyjutalom* (2000 P) és a *Marczibányi-mellékjutalom* (800 P) az 1924—32. évkörben megjelent verses

vagy prózai *szépirodalmi* munkák legjobbjainak lévén odaitélandó, az Akadémia figyelmezteti az ily nyomtatott munkák szerzőit, hogy művüket 1932. évi december 31-ig az Akadémia főtítkári hivatalába küldjék be, feljegyezvén röviden azt, amit munkájuk kiváló vonásának tartanak. Azonban e figyelmeztetés nem zárja ki azt, hogy be nem küldött munka, amelyről a tagoknak tudomásuk van, pályázhassék; sőt, ha az az Akadémia kiadásában jelent meg vagy könyvtárába már beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a szerző pályázni kíván vele.

5.

Az *özv. Vojnits* Tivadarné-jutalomra (a M. Tud. Akadémia Vojnits-érme) az 1932. évben Budapesten előadott irodalmi becsű és a színpadon sikert aratott magyar eredeti tragédiák, vígjátékok és népszínművek pályáznak. Bármely más jutalmat nyert színmű nem jön tekintetbe.

A jutalom az 1933. évi februári összes ülésben fog odaitéltetni.

6.

Az 1932-ben megjelent *nyelvtudományi értekezések* legjelesebbike a M. Tud. Akadémia bevételeiből és a Sámuel Alajos (Kölber)-alapítvány kamatainak felhasználásával 200 pengő jutalomban fog részesülni. A jutalom odaitélése a nagygyűlésen fog kihirdettetni.

E pályázatban résztvesznek az összes 1932-ben megjelent értekezések, amelyekről a bírálóknak tudomásuk van.

A II. osztályból.

Új jutalomtétel.

7.

*Chorin Ferenc-jutalom.**A Duna-medence gazdasági problémája.*

(Zárt pályázat.)

Jutalma a Chorin Ferenc-alapítvány 1932. évi kamatainak felhasználásával 4000 pengő.

Határnap 1933. január 31.

A jutalom csak önálló becsű, teljesen kész munkának adatik ki. A pályamunka gépirással írva, bekötve, lapszámozva, névtelenül, jelíges levéllel, legalább két példányban küldendő be.

A jutalmat az 1933. év május havában tartandó nagygyűlés fogja odaítélni.

Már hirdetett jutalomtétélek.

8.

(Nyílt pályázat.)

József nádor és a szépitő bizottság hatása Pest város fejlődésére.

Jutalma Budapest székesfőváros adományából 1000 pengő.

A munka tervrajza, valamely kidolgozott fejezet kíséretében 1934. szeptember 30-ig küldendő be a Magyar Tudományos Akadémia főtítkári

hivatalához. A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást kap.

A jutalom újabb bírálat után csak önálló becsű, teljesen kész munkának adatik ki.

9.

(Nyílt pályázat.)

„A magyar földbirtokjog alapelvei történeti kialakulásukban és különös figyelemmel a legújabb törvényhozási eredményekre.“

Jutalma Győr sz. kir. város alapítványa kamatainak felhasználásával s ezeket kiegészítve a M. Tud. Akadémia bevételeiből 2000 P.

A munka tervrajza valamely kidolgozott fejezet kíséretében 1934 szeptember 30-ig küldendő be a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalába.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására záros határidővel megbízást kap.

A jutalom újabb bírálat után csak önálló becsű, teljesen kész munkának adatik ki.

10.

(Nyílt pályázat.)

„Fejlessék ki a főkegyúri jog jogalapja, tartalma és a magyar közjog idevágó szabályai.“

Ismertetni kell a magyar király főkegyúri joga körül Mária Terézia kora óta kialakult gyakorlatot.“

Jutalma Molnár Kálmán egyetemi tanár adományából 1000 P. Határnap 1933. szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsű munkának adatik ki.

Új jutalomtétel.

(Nyílt pályázat.)

11.

„A neoklasszicizmus építésze Magyarországon.“

Jutalma Budapest székesfőváros adományából 900 pengő.

A munka tervrajza valamely kidolgozott fejezet kíséretében 1933. szeptember 30-ig küldendő be a Magyar Tudományos Akadémia főtítkári hivatalába.

A legjobb tervrajz szerzője záros határidővel megbízást kap a mű megírására. A jutalmat újabb bírálat után csak abszolút értékű, önálló forráskutatáson alapuló, teljesen kész munka kapja meg.

A III. osztályból.

Új jutalomtételek.

12.

A Weiss Fülöp-alapítvány 1932. évi kamata (kerek összegben 4000 P) az 1927—32. években megjelent kiváló magyar *orvostudományi* munkának lesz odaitélhető.

A M. Tud. Akadémia ennek folytán felhívja azokat, akik ezt a jutalmat elnyerni óhajtják, hogy művüket 1932. december 31-ig azzal a megjegyzéssel küldjék be a Főtitkári Hivatalba, hogy a Weiss Fülöp-jutalomra pályáznak.

Ez a figyelmeztetés azonban nem zárja ki azt, hogy olyan be nem küldött munka, melyről a kiküldendő bíráló-bizottság tagjainak tudomása lesz, szintén pályázhassék.

13.

Darányi Ignác-jutalom.

Az 1928–32. években megjelent, a mező- és erdőgazdasági tudományok körébe eső értekezések legjelesebbike Darányi Ignác t. tag alapítványa kamatainak felhasználásával 1000 (ezer) pengő jutalomban fog részesülni. A jutalom odaítélését az Akadémia 1933. évi nagygyűlésén fogja kihirdetni.

Az Akadémia figyelmezteti ennél fogva az említett évkörben ki nyomtatott mező- és erdőgazdasági értekezések szerzőit, hogy műveiket 1932. december 31-ig küldjék be a főtitkári hivatalba.

A pályázatban résztvesznek azonban az említett évkörben megjelent összes értekezések, amelyekről a bírálóknak tudomásuk van.

Ha az értekezés az Akadémia kiadásában jelent meg vagy könyvtárába beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a szerző pályázni kíván vele.

14.

*(Titkos pályázat.)**Budapest székesfőváros technikai jutalma.*

„A nagyvárosok tervszerűtlen, extenzív fejlődésének hátrányai, különös tekintettel Budapest és környékének beépítésére.”

A beadás határideje 1933. december 31. Jeligés levél csatolandó.

15.

Néhai Wahrmann Mórnak, a Budapesti Kereskedelmi és Ipar-kamara elnökének végrendelete alapján a M. Tud. Akadémiának átengedett alapítvány kamatainak felhasználásával az Akadémia az 1933-as évi nagygyűlésen oda fogja ítélni a Wahrmann Mór-érmet annak a magyar állampolgárnak, aki az 1927–1932. évkörben az ipar terén akár a tudomány előbbrevitele, akár a gyakorlati találmányok, szerkezetek, vagy szervezetek és intézmények fejlesztése és felvirágoztatása szempontjából legnagyobb érdemeket szerzett.

Felszólítatnak tehát mindazok, akik e jutalomra igényt tartanak, hogy az említett évkörbe tartozó munkájukat, vagy találmányuk leírását, vagy egyéb érdemeik méltatását 1932. december 31-ig a Főtitkári Hivatalhoz küldjék be.

E figyelmeztetés azonban nem zárja ki azt, hogy az ipar terén szerzett érdemek, amelyekről az akadémiai tagoknak tudomásuk van, akkor is megjutalmaztatnak, ha az illető a Wahrmann-érem odaítélése végett nem jelentkezett.

I N H A L T.

	Seite
I. Die XCII. feierliche Generalversammlung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften:	
1. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy: Goethes Leben und Lebenswerk	91
2. Vortrag des o. M. Elemér Császár: Johann Arany und die Nachwelt	98
3. Vortrag des Klassenvorstands Ákos von Pauler: Goethes Lebensweisheit	135
II. Die XCII. Generalversammlung (4.-ten und 6. Mai 1932.)	144
III. Kommissionsberichte:*	
1. Bericht über den Samuel-Kölber-Preis	152
2. Bericht über den Feridun Bey-Preis	153
3. Bericht über den von der Residentshauptstadt Budapest gespendeten literarhistorischen Preis	156
4. Bericht über den Preis aus der Stiftung Bésán	157
5. Auszug des Berichtes über den Kornfeld-Preis	159
6. Bericht über den Eugen Sipőcz-Preis	160
7. Bericht über den Preis aus der Stiftung der Stadt Győr (Raab)	163
8. Bericht über den Preis aus den Zinsen der Stiftung zum Andenken des Alexander Vigyázó von Bojár jun.	168
9. Bericht über den von Univ. Prof. Koloman Molnár gespendeten Preis	169
10. Bericht über den von der Residentshauptstadt Budapest gespendeten kriegsgeschichtlichen Preis	178
IV. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy in der gelegentlich der Hundertjahrfeier der Geburt Alexander von Baksay's gehaltenen Festsitzung	179
V. Auszug aus der Abhandlung des o. M. Emerich Lukinich: Der Türkenkrieg von 1736—1739 und das Rákóczi-Problem, vorgelesen den 11. April 1932.	181
VI. Weitere Korrespondenz um auf dem Gebiete der sog. Nachfolgestaaten die freie Verbreitung nicht eingehändigter ungarischer wissenschaftlicher Werke zu erwirken	193
VII. Kostenvoranschlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften für die zweite Hälfte des Jahres 1932.	197

* Die Berichte über den Grosspreis, ferner über den Philipp Weiss- und Franz Chorin-Preis siehe Jahresbericht Heft 449, Seite 38—73.

<i>Inhalt</i>	227
	Seite
VIII. Deutsche Übersetzung der Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy, gehalten in der feierlichen Generalversammlung	202
IX. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy in der den 15-ten Mai 1932. in der Akademie gehaltenen Eröffnungssitzung des International Kongresses der Pen-Clubs	210
X. Begrüßungsrede des a. M. Emil Horn gelegentlich der Feier zum vierhundertjährigen Bestand des Collège de France	215
XI. Verzeichniss der neueren Spenden	220
XII. Neuere Veröffentlichungen der Akademie	221
XIII. Die Preissätsätze der Ung. Akademie der Wissenschaften in 1932.	222
XIV. Deutsche, französische und englische Übersetzung des Inhaltsverzeichnisses	226

S O M M A I R E .

	Page
I. XCII ^e séance solennelle de l'Académie:	
1. Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy, président de l'Académie: „L'oeuvre et la vie de Goethe“	91
2. Conférence de M. Elemér Császár: „Jean Arany et la postérité“	98
3. Conférence de M. Ákos Pauler: „La philosophie de Goethe“	135
II. XCII ^e séance plénière de l'Académie le 4 et le 6 mai 1932	144
III. Rapports de Commissions:*	
1. Le prix Sámuel-Kölber	152
2. Le prix Feridun-bey	153
3. Le prix d'histoire littéraire offert par la ville de Budapest	156
4. Le prix de la fondation Bésán	157
5. Extrait du rapport sur le prix Kornfeld	159
6. Rapport sur le prix Sipócz	160
7. Le prix de la donation faite par la ville de Győr	163
8. Rapport sur le prix constitué par les intérêts de la fondation faite à la mémoire d'Alexandre Vigny	168

* Pour les rapports relatifs au Grand Prix, le prix Phi'ippe Weiss et le prix François Chorin cf. le fasc. 449 du Bulletin pp. 38-73.

	Page
9. Rapport sur le prix de la donation faite par M. Kálmán Molnár, professeur d'université	169
10. Rapport sur le prix d'histoire militaire offert par la ville de Budapest	178
IV. Discours d'ouverture de M. le Président Adalbert de Berzeviczy à l'occasion du centenaire de la naissance de Baksay m. hon.	179
V. Extrait de la conférence de M. Imre Lukinich de l'Académie: „La campagne turque de 1736—39 et le problème de Rákóczi“ (le 11 avril 1932)	181
VI. Suite de la correspondance relative à la question de la libre propagation des ouvrages scientifiques hongrois dans les États successeurs	193
VII. Budget de l'Académie (1932., II.)	197
VIII. Traduction allemande du discours d'ouverture, prononcé par M. A. de Berzeviczy dans la séance plénière de l'Académie	202
IX. Discours d'ouverture prononcé par M. A. de Berzeviczy dans la première séance du congrès international du Pen-Club, tenue dans le palais de l'Académie le 15 mai 1932	210
X. Discours de bienvenu prononcé par M. Emile Horn à l'occasion du 4 ^e centenaire du Collège de France	215
XI. Donations nouvelles	220
XII. Éditions de l'Académie	221
XIII. Sujets mis au concours par l'Académie Hongroise en 1932.	222
XIV. Sommaire allemand, français et anglais	226

450th Bulletin issued by the Hungarian Academy
of Sciences.

CONTENTS.

	Page
I. XCII. official meeting of the Hungarian Academy of Sciences:	
1. President Dr. Albert de Berzeviczy's opening speech: „Goethe's life and his life work“	91
2. Elemer Császár, ord. member: „John Arany and posterity“	98
3. Acusius Pauler, ord. member, president of department: „The wisdom of Goethe“	135
II. XCII. general meeting (on May 4 and 6, 1932.)	144

	Page
III. Committee reports:*	
1. Report on the Samuel Kölber prize	152
2. Report on the Feridun bey prize	153
3. Report on the Literary History prize offered from the donation made by the Municipality of Budapest	156
4. Report on the prize offered from the Bésán foundation	157
5. Extract from report on the Kornfeld prize	159
6. Report on the Sipőcz prize	160
7. Report on the prize offered from the foundation of the Municipality of Győr	163
8. Report on the prize offered from the interest on the donation made in commemoration of Alexander Vigyázó de Bojár, jun.	168
9. Report on the prize offered from the donation made by Mr. Coloman Molnár, University professor	169
10. Report on the Military History prize offered from the donation made by the Municipality of Budapest	178
IV. Address delivered by President dr. Albert de Berzeviczy in commemoration of the centenary of the late Alexander Baksay's birth	179
V. Extract from lecture delivered by Mr. Emericus Lukinich, ord. member, on April 11, 1932: „The war against the Turcs in 1736—39, and the Rákóczi question“	181
VI. Further correspondence in the interest of free distri- bution of Hungarian scientific works which were refused entrance into the so-called Succession-States	193
VII. Estimates of the Hungarian Academy of Sciences for the second half of the year 1932	197
VIII. German translation of opening speech made by Presi- dent Dr. Albert de Berzeviczy at the general meeting	202
IX. President Dr. Albert de Berzeviczy's opening speech at the first meeting of the International Pen Club Congress, held on May 15, 1932, in the Hungarian Academy of Sciences	210
X. Mr. Emil Horn, e. member's official speech at the celebration in honour of the 400 th anniversary of the foundation of the Collège de France	215
XI. List of new donations	220
XII. Publications of the Academy	221
XIII. List of prizes for 1932 of the Hungarian Academy	222
XIV. List of Contents :	
a) German translation	226
b) French translation	227
c) English translation	228

* For the reports on the Grand Prix, further on the Philip Weiss and Francis Chorin prizes, see pages 38—73 of the Academy Bulletin, 449th number.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti : BALOGH JENŐ.

XLII. KÖTET.

1932.

OKTÓBER—NOVEMBER.

I.

A M. Tud. Akadémia ünnepi ülése 1932. október 24-én Arany János halálának ötvenedik évfordulója alkalmából.

Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr megnyitó-beszéde :

Megemlékezés Arany Jánosról.

Tekintetes Akadémia !

Tegnapelőtt telt le ötven esztendő az Arany János halála óta; egy félszázad választ el immár attól az időtől, amikor az élete végéiben is remekműveket alkotó, még csak hatvanas éveit élő költőt még büszkén magunkénak vallhattuk s bár testi erőinek hanyatlása előbb járt koránál, szellemétől joggal még további megnyilatkozásokat várhattunk.

Félszázad előtti súlyos veszteségéről Akadémiánk megemlékezni kötelességének tartotta: nem a gyász jegyében, hanem az alkotásokban oly gazdag élet dicsőségének fényében. Tegnapelőtt koszorút helyeztünk a sírra, mely alkalommal főtitkárunk mondott megható beszédet; ma ünnepi ülést szentelünk a költő emlékének.

Kötelez erre bennünket nemcsak az Arany költői nagysága és jelentősége nemzeti irodalmunkban, hanem az a szoros viszony is, mely személyét Akadémiánkhoz fűzte. Mikor a Tudós Társaság oly tíz éves korszak után, melyben tudományos munkásságát is úgyszólván csak megtűrték, a sorai-ban beállott hézagokat azonban egyáltalán be nem tölthette, 1858-ban végre ismét tarthatott nagygyűlést és választhatott tagokat, a legelső választottak között ott volt Arany János, kinek költői hírneve akkor már oly nagy volt, hogy a nagygyűlés őt — a szabályoknak megfelelően — előbb levelező

taggá választotta ugyan, de nyomban utána előléptette rendes taggá.

Arany sietett már 1859-ben elfoglalni székét egy irodalomtörténeti összehasonlító tanulmánnyal Tassóról és Zrinyiről s mikor 1860-ban a Kisfaludy-Társaság igazgatói állása őt felhozta Budapestre, itt mint akadémikus is oly buzgó tevékenységet fejtett ki, hogy öt évvel később az Akadémia bizalma őt a titkári teendőkkel ruházta fel, s utóbb főtitkárrá léptette elő. Főtitkári példaszerű működését utódja, jelenlegi főtitkárunk oly gyönyörűen jellemezte legutóbbi ünnepélyes közülésünk elé terjesztett jelentésében, hogy az még mindnyájunknak emlékezetében van.

Mikor egészsége hanyatlása Aranyt a főtitkári állástól való lemondásra kényszerítette, Akadémiánk akkor sem akarván megválni tőle, őt főtitkári címmel ruházta fel s felajánlotta neki továbbra is megszokott főtitkári lakását, melyet többé nem is hagyott el: Akadémiánk födele alatt hunyta le örökre szeméit.

Lelkiismeretes megemlékezésünk irodalmi nagyságaink születési és halálozási évfordulóiról nemcsak az ünneplési kedv kielégítésére szolgál; annak nagy irodalmi jelentősége is van, mert az ily alkalmaknál elhangzó beszédek, megemlékezések és tanulmányok többnyire értékes adalékokat szolgáltatnak valamely író értékeléséhez a haladó idő folyamában, helyesbíthetnek téves ítéleteket, megerősíthetnek a múltó időtől meg nem rendített igazságokat s kiterjesztik, mélyítik, tárgyismeretünket. Így elmondhatjuk, hogy a ma ünnepelt évforduló is már eddig jelentős értékekkel gyarapította úgysis eléggé gazdag Arany-irodalmunkat, mely ép most nyeri, mondhatjuk, kodifikációját Voinovich társunk három kötetes Arany-életrajzában, az Akadémia Könyvkiadó Vállalata keretében.

Senki se várhatta azonban, hogy ez a fokozott alkalmi visszaemlékezés, melyet Aranynak szentelünk, azt a helyet és szerepet, melyet ő irodalmunkban úgyszólván ellentmondás nélkül elfoglal, lényegesen módosítani fogja. Épen abban rejlik az ő egészen kivételes nagysága és jelentősége, hogy körülötte vitakérdés már alig van, minden tisztázottnak, megállapodottnak látszik; az irodalmi divatok változékony hullámozása sem érintheti azt a szilárd közvéleményt, mely róla a magyar nemzet szellemi életében kialakult. Ha a néha mértéktelen tömjénezés újabb keletű nagyságok körül irigyelni látszik az Aranyt környező ellentmondás nélküli elismerést s ezért

keresve keres ellentmondást, mely ezt az összhangot megzavarja, ezek az ellentmondások rendesen önmagukban viselik az erőltettség jellegét, s ezért hatástalanságuk okát is.

Nemzeti költészetünk klasszikus korának elismert három vezére: Vörösmarty, Petőfi és Arany között hiábavaló volna összehasonlítás alapján fokozat, sorrend megállapítását kísérteni meg. Mindegyik önfényén ragyog, egyik se pótolhatja a másikat. Aranynak annyiban kiváltságos volt a helyzete, amennyiben — bár az ő élete se volt hosszúra szabva, — mégis legtovább élt a három közül, csak neki adatott meg, hogy átlépje a végre kivívott alkotmányos nemzeti élet korszakának küszöbét. Ő, aki legkevesbbé adta lantját a politikai küzdelmek szolgálatába, talán épen ezért legjobban őrizte meg azt a nemzet vigasztalására az elnyomatás idejében is, amikor — mint a csalogány a sötétben — zengte egyre, törhetetlenül dalait, nem a politikus előrelátásával, hanem a költő divinációjával megsejtve, megérezve a közeledő virradást, amely elől Petőfit elragadta az önkereste halál, s amelyben Vörösmarty hiit, de beköszöntét bevárni nem tudta.

Mint ilyen áthidalója két nagy nemzeti korszaknak, Arany kiválóan alkalmas volt arra, — amire hajlama és tanulmánya is képesítette —, hogy összekapcsolja a megújuló nemzeti költészetet a régi magyar költészettel, költői nyelvünknek is megadja azt az ódon zamatot, mely egyesülve a népies és faji jelleggel, az ő műveit a valódi nemzeti költészet legtokéletesebb megnyilatkozásává emeli.

E sajátossága s még inkább az a körülmény, hogy ő egész, ritka nagy műveltségét teljesen magának köszönhette, autodidakta volt a szó szoros értelmében minden téren, adja magyarázatát rendkívüli eredetiségének, mely nála oly természetesen látszik, hogy csak összehasonlítás útján emelkedünk teljes becsének felismerésére.

El van ismerve legnagyobb epikusunknak, a balladában utóléretlenül áll, lírai költészete az, melynek becsében ő maga leginkább látszott kételkedni, holott ma a lírában talán legmodernebbül hat, ma is él a lelkekben, — mint Császár Elemér nemrég találón kimutatta, — mert lényének kétkedő pesszimizmusra hajló alapvonása, szellemi hypocondriája — mint ahogy Riedl Frigyes elnevezte, — őt legközelebb hozza a modern költészethez, amelytől mégis, ideáljaiba vetett törhetetlen hitével oly élesen különbözik.

Mint epikus valóban korszakalkotó, mert egy műfajt, amelyet már szinte idejét multnak tekintettünk, úgyszólván

átmentett a magyar költészet új korszakába. Vörösmarty nagy hőskölteménye az írás művészetével megragadta a nemzetet, de tárgya iránt valódi és maradandó érdeklődést kelteni nem tudott. Arany megérezte, hogy a versalkaton kell változtatnia, ha az elbeszélő költészetet népszerűbbé s ez által népiesebbé is akarja tenni. Igaz, hogy a Toldi-trilógiának, mely mégis legnagyobb diadalát jelentette, a tárgya is — a lovagkor — közelebb áll hozzánk, könnyebb a levegőjébe belehelyezkednünk, de ő a honfoglalásnál még távolabb eső hún őskornak is szánt egy trilógiát, melyből ugyan csak a „Buda halála“ készült el. Arany úgy mint Vörösmarty, rajongója volt a nagy nemzeti multnak, melynek inkább csak fényoldalait látta és szerette láttatni; a szó legnemesebb értelmében „laudator temporis acti“ volt. Jellemző, hogy mihelyt a jelen vagy közelmúlt elbeszélésébe fog, szinte önkénytelenül szatirába csap át. Az „Elveszett alkotmány“ tiszta szatira és mintha még azzal is fokozni akarná a gúnyt, Arany épen ezt az egyetlen elbeszélő költeményét a legpatetikusabb versalkatban: hexameterekben írta. „A nagyidai cigányok“ humorján ki-kiütözik a keserű gúny, a „kétségbeesett kacaj“; a Bolond Istók a legirtózatossabb nyomor festésével indul meg.

Már epikája jegyezte el Aranyt mindenkorra a népies iránynak; hiszen a Toldi olvasása gyújtotta lánggra a Petőfi szívében a szeretetet és csodálatot új költőtársa iránt, kiből ő azonnal irányba folytatóját látta. Ez az összedobbanása a szíveknek arra a rövid pár évre, amely megismerkedésöktől a Petőfi eltűnéséig eltelt, valóban eszményi barátságot hozott létre kettejük között. Petőfi, aki majdnem mindenkivel, kivel az élet összehozta, előbb-utóbb meghasonlott, csak Arany iránt viseltetett mindvégig bizalommal és szeretettel, s mikor a harctérre ment, élete legdrágább kincsét, kis családját Aranyékra bízta. Eszményi volt ez a barátság, mert mindkét részese örült a másik sikerének és emelkedésének, sőt annak is, ha az bizonyos tekintetben felülmuta, s ezzel mintegy kiegyensúlyozta őt. Az Arany líráján a legbánatosabb hangokat az elhunyt hős barát elvesztése fölötti fájdalom szólaltatta meg.

A népies költészet feladatát maga Arany határozta meg ritka szabatosággal. „A népköltő feladata — úgymond, — nem az, hogy elvegyüljön a durva nép közé, hanem hogy tanulja meg a legfelsőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő . . .“ Oly nyelvet akart, — úgymond tovább — megkísérteni, „mely az irodalmi s a népies nyelv között mintegy közepet tartson, erős legyen, de ne

cikornyas, oly nyelvet, mely szélesebb olvasókörrel bírhasson, mint csupán a művelt közönség, így akarván egyrészt a költészeti nyelvnek nagyobb népszerűséget szerezni, másrészt a népet egy fokkal magasabb olvasmányhoz szoktatni.“ Ez a törekvés a népiesre, azután az Arany költői pályájának további folyamán még tudatosabbá lesz azáltal, hogy a költő felfedezvén a művészetté emelt népies irány esztétikai értékét, azt úgyszólván önmagáért fejlesztette tovább.

Ez a fejlődésmenet talán még jobban figyelhető meg balladáiban. Ő maga vallja, hogy eredetileg csak a népdal nyomán indult el s az északi, különösen a skót balladák csak később hatottak reá; bizonyos, hogy egész önállóan teremtette meg költészetünkben a balladát, mint oly műalkatot, mely előzők és követők nélkül állítja őt a legmagasabb polcra. Ő, aki drámát nem írt, azt a költői ösztönt, mely másokat a drámaírásra készítetett, főképp balladáiban eresztette szabadon s lett ezáltal — a Gyulai találó mondása szerint — a ballada Shakespearejévé.

Az époszban és a balladában megtalálja Arany a szerelem hangját is, melyet szubjektív lírája teljesen nélkülöz; lehet megragadóbban ecsetelni egy fiatal szív ébredő szerelmét, mint a „Daliás idők“-ből a „Toldi szerelmé“-be átvitt, Rozgonyi Piroska érzelmét ecsetelő e versekben:

„Óh szív édes álma, ha nem álom volnál!
Perc, rövid, múló perc soha el nem mulnál!
Rózsa mindig nyílnál, el sem is virulnál!
Szerelem, szerelem, jaj be áldott volnál!“

És hol vonjuk meg vajon, a szubjektív költészet határát, mikor utolsó eposzában, épen a Toldi szerelmében fiatalon meghalt leánya halála fölötti keservét a költő a visszaidézés hiábavalóságát bevalló e felkiáltásban szólaltatja meg:

„Fogsz írni magadnak róla hiú képet,
Összerakosgatván sok külön emléket . . .

.

Mi haszna, mi haszna! az a vidor élet,
A szép kis alakból kisugárzó lélek,
Mely, mint kicsi csillag, haj, rövid ösvényén
Beragyogta körét, egyedül önfényén;
Az a komoly érzés játszi kedély mellett,
Melyért idegennek is szeretnie kellett;
Nyílt szív, ajak és arc, nevető nagy kék szem . . .
Róla vetett árnyék, de nem ő az mégsem!“

Legteljesebben az Arany igazi lénye kétségkívül lirájában szólal meg; nem mintha mindig csak a saját egyéni érzelmeinek adott volna hangokat. Nagy szíve magába fogadta s dallá szűrte a világ s különösen a haza minden baját, fájdmát. Ha lírai költeményeit időrendben végiglapozzuk, meghat az a közvetetlenség, mellyel ő átérzte és bár némi tartózkodással ki is fejezte mindazokat a nagy változásokat, amelyeket nemzete e hosszú idő alatt: a negyvenes évek reményeitől és felbuzdulásától kezdve a forradalom izgalmain, a leveretés és elnyomatás iszonyain és keservein keresztül egészen az alkotmányos korszak új megpróbáltatásáig átélt. El lehet mondani, hogy melanchóliára hajlamos lelke jobban tudott bánkódni a szenvedő nemzettel, mint örvendezni az új életre, új munkára kelttel. Azonban — s épen ebben rejlik az a jellemvonása, melyért őt legjobb méltatói nagy nemzetnevelőnek nevezték — soha, a legleverőbb benyomások között sem veszíti el hitét ideáljaiban és azok majdani győzelmében; jól mondja Gyulai, hogy az ő lírai költészete nem pesszimizmus, hanem küzdelem a pesszimizmus ellen.

Erős nemzeti, faji érzése ellenére, ellenére annak a hévnek, amellyel Arany a kozmopolita költészetet elítélte, ő tudott lelkesülni az általános, humánus ideálért is; őt foglalkoztatták a világproblémák, — mint pl. a békekongresszus —, ő elborzadt az 1870—71-i német-francia háború iszonyaitól, melyekben akadémiai főtitkári jelentésében az emberiség évezredes haladásának tagadását vélte látni. „Csoda lett volna-e, — úgymond —, ha Klio eldobja tollát, midőn a népvándorlás iszonyait ismétlődni látja; ha a jogtudós botránkozva veszi észre annyi szép elmélet után az ököljog visszatérését; ha végre a természettudomány óriási haladása kiválóan arra fordítatik, hogy a rombolás eszközeit tegye ellenállhatatlannokká?”

Joggal kérdezhetjük: mit mondana Arany, ha a legutolsó világháború pusztításait, kegyetlenségeit, az úgynevezett békeszerződések igazságtalanságait s a most sem szűnő fegyverkezések fenyegető rémeit látná?

Mint saját egyéni életének megnyilatkozása, az Arany lírája sem árul el boldogságot; Riedl igazat mond, mikor úgy jellemzi a költőt, hogy az élet csak boldogsága árán adta neki a nagyságot. Ő maga vallotta az „örök kételyt“ lelki élete igazi titkának, s pályája bérét oly „égetőnek, mint a Nessus vére“. Neki tehát sikerei, a hír s a dicsőség meg-

elégedést nem hoztak; rendkívüli igénytelensége mellett rendkívül érzékeny és büszke is volt; lelkének ily megalkotása valóban megnehezítette rá nézve belső és külső életének összhangját. Azonban az élet minden küzdelmei közt épen maradt lelkében a szeretet, mely családi életét átmelegítette, a hit egy jobb hazában és benne az erény diadalában.

És így, bármily sivárnak s csak gúnyra méltónak látta is a jelent s enyésző népnek azt, mely méla kedvvel multján borong, mégis törhetetlenül hitt az ige, az eszme föltámadásában. Még a Széchenyi-gyász is lelkes bizalomra hangolta:

„Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
Van élni abban hit, jog és erő!”

S ma inkább mint bármikor kell megemlékeznünk biztató jóslatáról:

„Az nem lehet, hogy milliók fohásza
Örökké visszamálljon rólad, ég!
És annyi vér — a szabadság kovásza —
Posvány maradjon, hol elönteték,
Támadni kell, mindig nagyobb körökben,
Életnek ott, hol a mártír-tetem
Magát kiforrja, csendes földi rögben:
Légy hű, s bízzál jövődben nemzetem!”

Arany János mint főtítkár.

Irta: Balogh Jenő r. t.¹

1865-től fogva hosszú 12 esztendőn keresztül egyik halhatatlan és mindenesetre legmagyarabb költőnk „hasztalanul keresve a kis független nyugalmat“, súlyos robotban, délelőtt naponként órákat töltött az Akadémia igazgatásának ügyeivel és azokkal a gyakran visszatérő kisebb-nagyobb jelentőségű, de az érdekeltek előtt mindig sürgősnek látszó tárgyalásokkal, amelyek hatáskörébe tartoztak; délután pedig a végefogyhatatlan ülésekben vett részt.

Arany János tizenkétszer állott ebben a nagy emlékektől megszentelt terebben, avégből, hogy beszámoljon az Akadémia és a maga munkájáról.

Hivatott életrajzírója, Voinovich Géza t. társunk évek sora előtt kérésünkre hozzáfogott ugyan munkájához és mihelyt kéziratának egyes részleteit megkaphattuk, örömmel

¹ Felolvasta az 1932. május 8-án tartott ünnepélyes közülésen.

és büszkén teljesítettük Társaságunknak azt a kötelességét, hogy minden időnkben legnagyobb főtitkárunknak életpályáját és munkásságát egyik kiadványunk tüzetesen méltassa. E nagyszabású életrajzból azonban eddig csak két kötetet adhattunk ki; az I. Arany János születésétől a szabadságharc végéig terjedő éveket tárgyalja, a II. az 1848—60. évekre terjed.

Aranynak *akadémiai* munkásságából tehát ez életrajz még csak székfoglalójának megtartását említhette, egyébként azt nem tárgyalhatta.

Aranyról, mint főtitkárról ünnepi ülésen kétszer: budapesti szöbrának leleplezésekor, 1893. májusi nagygyűlésünkön és születésének századik évfordulója alkalmából emlékezünk meg.¹

Az utóbbi emlékűnnep alkalmából egyik kiváló társunk azt állította,² hogy „Arany hivataloskodása az Akadémiának nem járt olyan különleges haszonnal, mely megérdemelte volna a költőnek napról-napra megújuló gyötrelmeit“.

Ezt az állítást több szempontból kell vizsgálnom.

Az megfelel a tényeknek, hogy Arany csak az akkori másodelnök, a nagy Báró Eötvös József ismételt kérésére, sőt unszolására, arra a biztatásra, „legyen *bokréta* az Akadémia süvegén“ és akkor is kezdetben csak ideiglenesen, egy-két évre vállalta ezt a nagy és, — amint ő aztán feladatát betöltötte — Társaságunk egész életére valóban döntő fontosságú hatáskört. Igaz az is: érezte annak minden terhét és mielőbb szívesen szabadult volna tőle, négy ízben le is mondott a főtitkárságról, de háromszor társai együttes kérésének sikerült őt ideiglenesen rábírnai a maradásra.

Való tehát az is, hogy szabadulni akart a fényes palotából. Meghatóan kicsendül hazavágyása szülőföldjére s természetesen — előbb menekülve az akadémiai szünetlen munka igájából — vágyódása egyetlen kedves leánya közelébe abból a kis remekből, amely *Artatlan dac* címmel évszázadok mulva is költészetünknek egyik értéke marad.

Másfelől igazság a fennebbi állításban az is, hogy a főtitkári hatáskör nemcsak jellegénél fogva, hanem egyrészt

¹ Akadémiai Értesítő, Új Folyam IV. 315—337. 1. (Ebben B. Eötvös Lóránt elnöki megnyitója és Szily Kálmán főtitkári beszéde) és u. o. XXVIII. köt. 1917. évf. 425—438. 1. (Ebben Berzeviczy Albert íg. és t. t. elnök úrtól „Arany János emlékezete“; Heinrich Gusztáv főtitkár: „Arany János és az Akadémia“.)

² Akad. Értesítő XXVIII. köt. 436. 1.

nehány tagtársnak folytonos sürgetése, türelmetlenkedése és hasonlók következtében, másrészt az akkor is szegény, ma még kevesebb bevétellel rendelkező Akadémiánk pénzügyi helyzete folytán nem tartozik a túlságosan kellemes foglalkozások közé.

Egyéb tekintetben azonban nem oszthatom az idézett állítást.

Ma néhány perc alatt csak úgy érinthetem Arany Jánosnak főtitkári munkásságát, mint az ő remek hasonlata szerint „a folyó vizét a fecske szárnya“. Annál erősebben kell hangúlyoznom: mindazt, amit ő az emelkedésnek ebben a dicsőséges korszakában az új alkotások és friss tervek előbbrevitele körül munkált, — *senki nem végezhetett volna* olyan sokoldalú, mind tudományos, mind irodalmi készültséggel, oly széleskörű tudással, mindenre kiterjedő figyelemmel, sem akkora csodálatos lelkiismeretességgel, mint éppen Arany.

Ezt az állításmat az ő rendkívüli értelmi és jellembeli tulajdonságai magyarázzák. Manapság már nemcsak bámulatos, de egy emberben meg se található az ő szakbeli tudásának sokoldalúsága. Amit a nagyszalontai jegyző mint autodidakta évek során át különböző tudományágak körében és különböző nyelvek tanulmányozása útján elsajátított, amit a nagykőrösi tanár, a szerkesztő, a Kisfaludy-Társaság igazgatója tapasztalatból és személyes érintkezésből megtanult, mindaz a tudás, észlelet hozzájárult lángeszének isteni adományához és egyesült az ő agyában. Ezenfelül saját előadásából is tudjuk azt az általános érdeklődését a szellemi és természettudományok különböző ágai iránt, amelyet a Gondviselés csak kiválasztott, különleges tehetségeknek ad meg.

Már pedig tisztelt közönség! a főtitkári munkakörben az igazi szakszerű tudományos munkának megbecsülése és megértése mellett ilyen általános műveltségre igen nagy szükség van.

Minden Akadémia arra való, hogy tagjai a tudomány és irodalom mindazon ágait műveljék, amelyek művelésére tehetségük és tudásuk jogosítja őket. Természetesen a tagtársaknak egyéni óhaja, kezdeményezése, hivatottsága fog végeredményben dönteni arról, hogy közülük melyikük minő tudományos, vagy irodalmi munkásságot fejt ki. Igaza volt Arany Jánosnak abban, hogy az első feladat: „hazánkat minden oldalról megismerni és megismertetni a nagy világgal“, de emellett az Akadémia nem zárkozhatik el a tudományok folytonos, szinte szünetlen haladásától s ezért termé-

szétesen munkássága körét is fokozatosan fejleszteni és kiterjeszteni kell. Igaz ugyan, hogy lejárt az Apáczai Cseri Jánosok, Brassai Sámuelek és egyéb polihisztorok kora, de szükséges dolog, hogy éppen a főtitkár komolyan és behatóan érdeklődjék igen sok, azt merném mondani, a legtöbb tudomány haladása és fejlődése iránt s legalább igyekezzék megismerni, valamint értékelni egyiknek vagy másiknak viszonylagos jelentőségét.

Egészen ötletszerűen választva néhány példát, ha a főtitkár arra mutatna hajlandóságot, hogy *öt* vagy *hét* tudományág művelői nagyobb arányban vagy terjedelmesebben tehesék közzé munkásságuk eredményeit, mint más tudomány-szakok munkásai, akkor háttérbe szorulna egész sorozat más szakmába vágó tudományos kutatás, vagy ilyen szakmából benyújtott kéziratnak kiadása. A főtitkárnak tehát még ha valamely szakmával évek vagy évtizedek óta foglalkozik is, ebben a hatáskörében háttérbe kell szoritania a saját érdeklődését s a nemzeti és akadémiai szempontból elvendő kutatásokra vagy készült munkákra épülő érdeklődést, tárgyilagos figyelmet és teljes jóakaratot kell fordítania.

Arra az esetleges ellenvetésre, hogy ott vannak a bizottságok és az Akadémia három osztálya, amelyek meghatározzák munkásságunknak jövő programját, — könnyű a felelet. A legtöbb bizottság vagy előadó úr csak a *saját* szakmájának kívánalmait és óhajait látja, a másik bizottság vagy osztály szükségleteinek jelentőségére kevesebb súlyt fektet. Valamennyi kívánság közt az Akadémiának Arany János korabeli szervezete és viszonyai közt csak egy ember tehetett tárgyilagos és mindenre kiterjedő javaslatot az Igazgató-Tanácsnak, az, aki Társaságunk összes munkásságát figyelemmel kísérte és követte és ez volt a főtitkár.

Ezen az alapon állítom: Arany két okból volt mintaszerű, felülmulhatatlan, főtitkár.

Egyrészt, mert tárgyilagossága, kötelességérzete és tudása alkalmassá tette őt minden eléje kerülő ügy alapos megvizsgálására és a vitás kérdések eldöntésére.

Másrészt mert fiatal korától kezdve *mindent* megtanult, amit akart és tőle magától tudjuk, hogy rendkívül sokféle tudomány, az irodalomnak és költészetnek pedig minden terméke iránt érdeklődött.

Abban a csodálatos életrajzban, amelyet ez az Istentől áldott géniusz — természetesen költői tulzásokkal, de meghatározható és aranyos humorral a saját vigasztalására akkor írt,

amikor honfibanat és családi gyász fájdalma mardosta a lelkét, — vallomást tesz arról, mint gyötörte őt már a debreceni kollégiumban, amelynek azon időbeli tanrendszerét méltó módon bírálja, a tudásnak mohó vágya és miképen szeretett volna *mindenfélével* foglalkozni.¹

Főtítkári jelentéseiben aztán meglátjuk, hogy 12 év alatt mennyire mély értelemmel és teljes alapossággal belehatolt mindabba is, amit tagtársai az Akadémia szervezete alapján eléje hoztak.

Debreceni tanuló korában elolvasott minden könyvet, ami kezeügyébe jutott. Nagyszalontán, részben a derék Szilágyi István biztatására tanulmányozta a hozzá hozott tudományos munkákat, külföldi irodalmat, főleg mégis a nyelvtudományt, poétikát, esztétikát, irodalomtörténetet, a dramaturgiai műveket, részben a költői munkásságához szükséges történelmi munkákat. A nagykőrösi tanár már szakszerűen műveli a magyar irodalmat és a filológiát. Több prózai dolgozata² bizonyítja, hogy ez a nagy költő és csodálatos nyelv-művész, — habár egyik kis versében (Aisthesis) szembe állítja magát a tudósokkal, — egyúttal teljesen jártas a magyar nyelvtudomány, az irodalomtörténet, az esztétika területén és milyen kiváló kritikus. Tökéletesen értette, s eredetiben nagy érdeklődéssel, sőt mohón olvasta Homért; tanulmányozott más görög és latin klasszikusokat is. Bizonyíték: Horácnak egyik „Ulla si iuris“ c. ódáját nemcsak átértette, hanem oly remekül magyarította, hogy — bármily távol esik annak hangja a költő gondolkodásmódjától, — az olvasó mindjárt átérzi: ezt magyarul csak így lehet visszaadni.

Bámulatos, hogy ez a törőlmetszett magyar tehetség milyen tökéletesen megtanult minden nyelvet, a modernek közül az angolt, a franciát, az olaszt. Felülmulhatatlanul fordította Shakespeare-nek örökéletű néhány alkotását, teljesen átérve, amit a brit szellemóriás kifejezni óhajt. Hogy mai ünnepünkkel is összefüggő tárgyat érintsek, mily csodálatra-méltóan adta vissza Goethe remek balladáját, „Az elűzött és visszatérő grófról“.

A nyelv- és széptudományokon felül végigjárta Arany lángelméje az emberi tudás végtelen birodalmának temérdek

¹ Bolond Istók, II. ének, 21, 22, 25, 29. és 34. versszak.

² Összegyűjtve Akadémiánk kiadásában, Bpest, 1879: különösen: A magyar verselésről, Naiv eposzunk, Zrínyi és Tasso, Bánk-bán tanulmányok, Irói arcképek, Bírálótok stb.

ágát. Főtitkári munkásságának termékeiből látjuk: mily alaposan és szakavatottan s mégis tömör rövidséggel fejtegette tagtársainknak azokban az években végzett munkáját, akár a moszatokkal foglalkozott egyikük, akár a bölcselemnek legfontosabb kérdéseit vizsgálta a másik.

Megállapíthatom tehát: a nagy áldozat, amelyet a költő hozott, nem volt hiábavaló, mert Akadémiánkra különleges és meg nem hálálható előnyökkel járt.

S ezért merem állítani, hogy a szóbanforgó időszak alatt a többi nagyok között senki más nem tudta volna Akadémiánk ügyeit oly kitűnően és oly alaposan intézni, mint ez a csodálatos géniusz, aki a nagyszalontai bogárhátú kis háznak padlós szobájából felemelkedett az emberi tudásnak és művelődésnek legmagasabb ormaira és akiben éppen úgy mint Széchenyiben, a legtüzesebb magyarság egyesült a legeurópaiból kultúrával és látkörrrel.

Az igaz, hogy Budapestre költözése után Aranynek néhány évig aránylag kevesebb ideje volt nagyobb terjedelmű irodalmi és kritikai munkára, de ezek az évek sem meddők.

Budapesten írta egyik legcsodálatosabb művét: a Bolond Istók II. énekét (1873), prózai dolgozatainak jelentékeny részét, folyóiratokat indított és szerkesztett; itt készült számos nagyobb terjedelmű, kiváló műfordítása. Ezekből az évekből való egy-két kisebb verse is és nyilván ezidő alatt dolgozott a Toldi trilógia II. részének egyes részletein is.

Hódolattal kell gondolnunk arra az önfeláldozásra, mellyel ez a lángeszű és nagy jellemű férfiú a fényes palotának legszerényebb hivatalszobájában egy évtizednél hosszabb időn át Társaságunk igazgatásának apró-cseprő dolgaival is olyan lelkiismeretesen foglalkozott, mintha a napnak kicsi munkájával, mindegyik irat elintézésével valami szent kötelességet teljesítene. Egész irattárra mennek azok az ügyek, amelyekben a maga gyönyörű, egyforma, kőbevésní való gyöngybetűivel, sajátkezűleg készítette el az elintézését. Tömérdek bizonyítéka van tárgyalásainak, utánajárásainak és fáradozásainak, mind egy-egy nagy nemzeti és művelődési érdek szolgálatában.

F. év október 22-én lesz fél százada annak a szomorú évfordulónak, amikor a lantot kebléhez szorítva, az Akadémia palotájának egyik szobájában Arany János örökre lehúnyta fáradt szemeit. Ezen a napon elnökségünk egyik tagja beszéd kíséretében koszorút fog helyezni a Halhatatlannak a Kerepesi-temetőben levő síremlékére, amelyet a hozzátartozóknak

kegyelete gondoz és a Székesfőváros intézkedése is hálára kötelező módon őriz.

Ezt követőleg október 24-én külön ünnepi ülést tartunk Arany János emlékezetére; de ezekkel kegyeletes köteleseinknek csak egy kisebb részét teljesítettük. Kedvezőbb években külön kötetben kell kiadni Arany főttkári jelentéseit, amelyek alaposágának és gondoskodásának értékes bizonyítékai és e 12 év történetének legbecsesebb okiratai.

Törekszünk arra is, hogy a palotában egy Arany János-szobát rendezhessünk be, ha ehhez megnyerhetjük a nagy költő családjának szíves hozzájárulását és támogatását.

Teljesen igazolt volna olyan kiadványsorozat megindítása is, amely kizárólag Arany Jánossal és a vele kapcsolatos irodalommal foglalkoznék.

A szakférfiúnak ünnepi előadása előtt legyen a főttkári székéből is az első szó a hódolat megnyilatkozása Arany Jánosnak halhatatlan emléke iránt.

II.

Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr beszédei.

1. Báró Forster Gyula halála alkalmából.

(Az 1932. október 3-i összes ülésen.)

Tekintetes Akadémia!

Az Akadémiánkat a nyári szünet ideje alatt ért fájdalommas veszteségek sorából, — melyekről a főttkár úr fog jelentést tenni, — legyen szabad nekem, mindjárt az első összeövetelünk megnyitójában megemlékeznem a báró Forster Gyula elhunytáról.

Báró Forster Gyula Akadémiánknak negyvenhárom év óta volt, tehát legrégebb tiszteleti tagja, 28 év óta igazgató tagja is és mindenestre egyik legbuzgóbb, legszorgalmasabb munkatársunk, kit meg voltunk szokva összeövetelünkön mindig itt látni, s akit őszinte fájdalommal fogunk ezentúl nélkülözni.

Nemes egyénisége mindnyájunk becsülését, szeretetét

bírta. Habár öt fontos körülmények arra készítették, hogy hazánk végzetes földarabolatása után illetőségi helyének állampolgárságát vállalja, a régi haza és benne az Akadémia iránti kötelezettségeihez azontúl is és mindvégig hű maradt, a trianoni határ öt nem választotta el attól a tevékenységi körtől, melyet egy hosszú — 86 évre terjedő — életen át oly fényesen betöltött.

Ez a tevékenységi kör rendkívül tágas és gazdag volt. A külföldi tanulmányokkal is gyarapított, jeles jogászai képzettség, mellyel pályájára lépett, neki mindenekelőtt a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban szerzett vezető állást, mely főképp az alapítványi és művészeti érdekek ápolását tevén feladatául, közgazdasági és általános kultúrpolitikai irányban is érvényesíthette képességeit. Majd a Magyar Földhitelezet meghívására e nagy hivatású és nagy tekintélyű intézmény vezetésében vett majdnem egy negyedszázadon át részt.

De a szorosban vett hivatali működésen kívül öt nagy műveltsége, komoly tanulmánya, írói tolla s mindenképp a szeretete állandóan az irodalom és művészetek felé is vonzotta. Szerkesztésében megjelent hatalmas könyvek: a III. Béla királyunkról s a műemlékeinkről szólók tanúsítják történelmi, archeológiai és művészettörténeti tudását és tanulmányainak értékét, biztosítanak neki maradandó helyet irodalmunkban s tették meg öt valóban hivatott elnökévé műemlékeink országos bizottságának.

Akadémiánk és az irodalom iránti szeretetének emlékezetes bizonyosságai azok az alapítványok is, melyeket néhai Scitovszky János primás és édesatyja, néhai Forster János nevére egyháztörténeti és mezőgazdaságtudományi célokra tett, de melyeknek gyakorlati értékét az idők mostohasága elenyésztette.

Különösen fontosak voltak azok a tanulmányok, melyeket Forster az ingó műemlékek védelmének kérdése körül tett s könyvben is közrebocsátott és amelyeknek nagyrészők volt e soká vajúdott kérdés gyakorlati megoldásának előkészítésében.

Fényes pályája az elismerés külső jeleit is meghozta neki, de köztiszteltetben álló személyének nemes szerénysége előtte legbecsesebbé tette a ragaszkodás és szeretet amaz érzelmeit, melyekkel öt pályatársai hosszú, munkás életén végigkísérték, melyekkel öt akadémiai társai is környezték, s mely neki hálás és kegyeletes megemlékezésünket mindenkorra biztosítja.

2. Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete.

Tekintetes Akadémia!

Kötelességemnek véltem a mai összes ülést a szintén mára kitűzött s Arany János emlékének szentelt ünnepi üléstől függetlenül összehívni, hogy e hó 11-én váratlanul elhunyt tiszteleti és igazgató tagtársunk, gróf Klebelsberg Kuno volt közoktatásügyi miniszter elvesztéséről s az ő kimagasló érdemeiről itt, az Akadémia teljes ülésében megemlékezzünk.

Az Akadémiának nem volt módja a megboldogult iránt tartozó nagy hálóját a budapesti gyászszertartás alkalmával leróni; a szegedi gyászszertartás alkalmával régi és érdemes társunk, Csengery János adott méltó kifejezést kegyeletünknek. A részvét szokásos nyilvánításait el nem mulasztottuk s II. osztályunk már foglalkozik az emlékbeszéd megtartására nézve adandó megbízással. Azonban a gróf Klebelsberg Kuno érdemei Akadémiánk körül oly rendkívüliek, hogy azoknak elismerése számára is a legünnepélyesebb formát kellett választanunk.

Ő a szó szoros értelmében Akadémiánk megmentője lett, mikor már 1922-ben az Akadémia nagy alapítványi vagyónának a pénzértékkel együtt történt majdnem teljes elpusztulásával szemben s annak a mindenesetre méltánylandó, de elegendőnek nem bizonyult adakozásnak láttára, mellyel társadalmunk segítségünkre sietett, elhatározó lépésekre szánta el magát Akadémiánk érdekében. Ilyen elhatározó lépés volt Akadémiánk kezelőszemélyzetének az állam terhére való átvétele a Gyűjteményegyetem szervezete keretében az 1922: XIX. és 1923: I. tc.-ek értelmében; s ilyen elhatározó lépés volt e törvényhozásnak ugyancsak Klebelsberg akkori közoktatásügyi miniszter javaslatára az 1925: XLVI. tc.-ben tett kétrendbeli intézkedése, az Akadémia százéves fennállása alkalmából intézetünk érdemeinek törvénybeiktatása: a legnagyobb erkölcsi elégtétel és dísz, mely intézetünket érhetette s ennek kapcsában három milliárd akkori értékű korona jubiléris adományban való részesedésünk, az Akadémia évi állami segélyének egyidejűleg kilátásba helyezett fölemelésével.

Fennállásunk óta még soha Akadémiánk ily mértékben és ily hatású elismerésben és támogatásban nem részesült, mint akkor, amikor anyagi helyzete már további működését is kérdésessé tette; s ezt a rendkívüli jótétet mi az államfő és a törvényhozás részéről megnyilvánult megértő jóakarattal mellett elsősorban és főképp a most elhunyt volt

kultuszminiszter soha eléggé meg nem hálálható nemes kezdeményezésének és buzgóságának köszönhattuk, miért is iránta való hálánkat most, immár bezárult sírja fölött iktatjuk Akadémiánk évlapjaiba.

Ily elhatározás csakis egy oly széles látkörű, nagyműveltségű, a nemzeti célok egyetemét áttekinteni és felkarolni tudó, nemes ideálokért buzgó kultúrpolitikus lelkéből sarjadhathott, aminő Klebelsberg Kuno volt, kinek életében lehettek ellenfelei, kinek halála után ma, hervadhatatlan érdemeit minden elfogulatlan szemlélő elismerni és méltányolni kénytelen.

Akadémiánk mindig hálás, megértő, s ahol tehetette, segítő szemlélője volt annak a nagyszabású tevékenységnek, melyet elhúnyt társunk kormányzati hatáskörben majdnem tíz éven át kifejtett. Ez a tevékenység szellemi kultúránk egész terére kiterjedt s mindenütt emlékezetes és üdvös nyomokat hagyott hátra.

Az alföldi tanyai iskolák tömeges felállítására népnevelésünk hathatós előmozdítása volt, a nem állami tanítók és tanárok ellátásáról való gondoskodás a közoktatás munkásainak szociális igazságot szolgáltatott; a polgári iskolák reformja rég vajdó kérdés megoldását hozta meg; a középfokú nőiskolák törvényhozási szabályozása a gyakorlatban már meghonosodott oktatásnak szerzett törvényszerű polgárjogot; a középiskolai törvény módosítása a modern nyelveknek nyitott utat a tágabb érvényesülésre; a testnevelést illető törvényhozási intézkedések megadták a testnevelésnek fontosságához mért biztosítását és szervezését, az ösztöndíjakra vonatkozó a kiosztás igazságosságát helyezik intézményes alapra; a külföldi kollégiumok a szakképzést és kutatótanulmányt legmagasabb fokon biztosítják s bekapcsolják tudományos munkákat a külföldre. A Gyűjteményegyetem létesítése eddig egymástól elszigetelt fontos kultúrintézmények közt teremt kapcsolatot s ruházza fel azokat egyúttal bizonyos önkormányzati jogokkal; megcsonkíttatásuk következtében amúgy is leolvadt műemlékállományunk védelmét a Klebelsberg törvénye hathatósan terjeszti ki az ingó műemlékekre is. A trianoni szerződés következtében elvesztett kolozsvári és szegedi egyetemünket ő feltámasztotta Szegeden és Pécsen, s úgyszólván semmiből teremtve, dúsan látta el azokat a modern tanítás, kutatás és klinikai gyakorlat minden eszközeivel, ugyanígy fejlesztve a kezdetleges állapotban talált debreceni egyetemet s létesítve Bécsben Magyar Történelmi Intézetet, Budapesten Csillagvizsgáló Intézetet, Testnevelési Főiskolát és földönt uszodát, a Balaton partján pedig Biológiai Intézetet.

Az ő bámulatos tevékenységével szemben, különösen mióta államháztartásunk egyensúlya megrendült s külföldi tartozásainkat fedezni nem tudjuk, gyakran merült fel a szemrehányás, hogy alkotó kedvét nyomasztó viszonyainkhoz képest mégis korlátoznia kellett volna s nem kellett volna messzenéző programját oly mohó gyorsasággal végrehajtania.

Ezek a szemrehányások most el fognak némulni, mert az ő életének tragikusan gyors és korai megszakadása nagyon is igazolja sietségét, mellyel megszámlált óráit felhasználni igyekezett; s bizony el kell ismernünk, hogy az ő kezei kihűlvén, tervei és eszméi nagyrészt megvalósulása képtessé vált volna, márpedig azok között, amiket megvalósított, nincs egy se, melynek indokolt, célszerű, sőt szükséges voltát komolyan kétségbe lehetne vonni. Államháztartásunkat rendbe kell hozni, de remélem, hogy annak rendbehozása a Klebelsberg alkotásainak egyikét sem fogja áldozatul követelni.

Hogy egy minden eddiginél súlyosabb nemzeti katasztrófa ráknehazedése után alig tizennégy évvel a megcsonkított Magyarország legalább szellemi kultúrájának integritását, kulturális jelentőségét a nemzetek életében meg tudta őrizni, az igen nagy részben a Klebelsberg érdeme.

Az ő alkotásaival együtt neve és emléke is fenn fog maradni nemcsak itt Akadémiánkban, hanem minden magyar szellemi műhelyben és a művelt magyarság minden tűzhelyénél: „manet, mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum in fama rerum“.

Ezzel az ülést bezárom.

3. **Báró Eötvös Lóránt síremlékének leleplezésekor.**

(A kerepesi temetőben 1932. október 30-án.)

Tisztelt Hölgyek és Urak!

Tizenhárom év telt el azóta, hogy báró Eötvös Lórántot eltemettük; tizenhárom nehéz, viszontagságteljes év, amelyeknek mostohasága hozta magával, hogy a nagy tudós sírja mindeddig jeltelen maradt, s hogy Akadémiánk a nemrég visszalépett vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, Karafiáth Jenő, valamint az Eötvös-Kollégium hathatós hozzájárulásával, Kallós Ede szobrászművész úr által csak most hozathatta létre ezt a méreteire nézve mindenesetre nagyon szerény síremléket, melynek felavatása végett gyűltünk össze.

Szerény e síremlék annak érdemeihez mérten, akinek

hamvait fedi; de én úgy érzem, hogy az emlékművészet legpazarabb pompája sem ragyoghatná túl annak a névnek a fényét, amely ez emlékebe van vésvé, s hogy itt is áll az, amit az olasz rinascimento emlékművészete Toscana nagyjainak pantheonában, a Santa-Croce templomban az egyik sír-emlékebe vésett: Tanto nomini nullum par elogium!

Akadémiánk legnagyobb büszkesége, hogy munkásságának immár a száz évet meghaladó idejéből nyolcvankét éven át felváltva a két Eötvös, atya és fiú, neve és működése kapcsolódott be történetébe, szolgált javára és díszére tudós Társaságunknak.

Eötvös Lóránt huszonhárom éves volt, mikor édes atyja, akkori elnökünk, elhunyt. Már akkor, mint egyetemi magántanár, figyelemreméltó munkásságot fejtett ki annak a tudománynak terén, amelynek magát már zsenge korában megnyilvánult öntudatos hivatásérzéssel szentelte, habár atyjának kívánsága az lett volna, hogy a közéleti működés lehetőségének fenntartása végett végezze el a jogi tanulmányokat is. Neki azonban hitvallása volt, amelyet egy akadémiai elnöki beszédjében ki is fejezett, hogy „a tudomány, mint a féltékeny kedves, csak annak homlokára nyomja csókját, ki minden percét neki szentelte“.

A jogi tanulmányok mellőzése nem vált akadályává annak, hogy egyszer, a haza hívására, a közpálya legmagasabb polcát, a miniszterit elfoglalja, de csak rövid időre, mert ez az idegen légkör őt nem vonzotta, s mert magát tudományos munkájától hosszabb időre elszólíttatni nem akarta. Azonban e rövid minisztersége is emlékezetessé vált tanügyünk történetében a tanárképzés legfontosabb intézményének betetőzése által.

Tudományos működése most, mint egész élete munkája a maga teljességében áttekintve annyiban nem mutat ugyan befejezett egészet, amennyiben a természettudományok kutató és kísérletező művelése sohase fejezhető be, s Eötvösünk munkája ekképen nem volt befejezve akkor sem, mikor annak a halál véget vetett.

De bámulatot kelt mégis e munka teljessége, ha annak öntudatosan tervszerű, folyamatos fejlődésmenetét nézzük. Ha azt nézzük, hogy miképen jutott ő a folyadékok felületi feszültségének vizsgálata útján a capillaritás, a hajcsövesség egy új törvényének felismeréséhez s e törvény révén a nehézség, a gravitáció problémájának új távlataihoz, viszont a nehézségi kutatások során a földmágnesség új megfigyeléseire is. E

megfigyelések az általa feltalált és világszerte róla nevezett műszaki készülék, a torziós inga segítségével óriási gyakorlati fontosságot nyertek, a földalatti vetődések és üregek, a vasércék és különösen a földi olajak és gázok felkutatásának leghathatósabb és legbiztosabb eszközévé váltak.

Ma négy világrészben, a legtávolabbi nyugaton és keleten is folynak kutatások és felmérések az Eötvös eszközzel és módszerei szerint, s az ő munkáját hiven folytató, róla nevezett budapesti intézet mintegy szellemi középpontjául szolgál annak az egész világra szétterjedő munkahálózatnak, mely e nagy célt szolgálja. Hogy azonban mi méltón tartsuk fenn és őrizzük meg az Eötvösünk szellemi hagyatékával bennünket megillető vezérszeret e téren, arra szükséges volna az is, hogy jobb idők beálltával gondoskodjunk az Eötvös szellemi hagyatékának, megírt tanulmányainak és feljegyzett méréseinek tudományos teljes közzétételéről.

A Nobel-díj kiosztását teljesítő svéd akadémia eddig semmi téren sem vett tudomást Magyarország létezéséről; így Eötvösünk sem lett Nobel-díjas, de a világ tudományos közvéleménye őt rég az elsők közé helyezte a geodéziai és geofizikai kutatások és fölmérések terén érdemesült tudósok között, az ő nevét viselő inga a Kensington-Múzeum nevezetességei között foglal helyet, Japántól és Indiától Texasig és Louisiánáig, Európától Afrikáig hatvanöt ilyen készülék, mint „made in Hungary“ van gyakorlati használatban és a legnagyobb angol és amerikai kőolaj-vállalatok merítették nagy hasznot az Eötvös kutatási módszerének alkalmazásából. Az ő munkássága által immár elérkezettnek tekinthetjük azt az időt, amelyet ő az igazi diadalünnep gyanánt jelölt meg, „amikor a magyar tudomány haladását meg fogja látni és gazdagodásnak fogja tekinteni az egész világ“.

Ma még sokan élünk, akik őt ismertük, csodáltuk, szeretettük, s akik a róla való megemlékezés kegyeletében egyesülünk ő érte rajongó hozzátartozóival: nemeslelkű leányaival; de élete munkájának fénye sokkal tovább fog a jövőbe világítani, mint az eleven emlékezet egyenként elhunyó mécsesei. Az, amit a tudomány terén tett, büszke diadallá vált, de az ember, aki e diadalt aratta, mint a szerénység, igénytelenség és önzetlenség nemes példája él kortársai emlékezetében. Amit atyja magának kívánt, hogy sírja fölött eszméi győzedelme legyen emlékjel, beteljesült a fiú pályáján is. Akik fel fogják keresni e sírt, csodálattal fognak megemlékezni a benne nyugvó eszméinek győzelméről a tudomány terén, s könnyhullatással az

életében minden dicsőítés elől kitért csendes, munkás férfiú, a jó ember, jó családapa, jó barát, zajtalan földi vándorlásáról.

Leteszem e sírra Akadémiánk koszorúját; legyen örökre áldott az Eötvös Lóránt emlékezete!

III.

A M. Tud. Akadémia tagjainak munkássága az Arany János-korszakban s a legutóbbi tizenkét évben.

Irta: Balogh Jenő r. t. főtitkár.¹

Tekintetes Akadémia!

Igen tisztelt Közönség!

Amióta Arany János utoljára állott ennél az asztalnál, több nemzedék váltotta fel egymást, míg a negyedik nemzeti katasztrófa után, most tizenkét év előtt, Társaságunk újból munkához látott, hogy betöltse nemzeti hivatását.

A tizenkét esztendőre terjedő »*Arany-korszak*« Akadémiánk életében az állandó, *fokozatos* fejlődésnek, a nemzeti irodalom és tudományosság terén a nagy fellendülésnek boldog kora volt.

Ezzel szemben a most megvizsgált utolsó években három nagy változást éltünk át.

1918-ban a nagy összeomlással együtt Társaságunk is »alábukott«; aztán fokozatos javulás, sőt 1929-től kezdve reményteljes és nagyarányú fejlődés jelentkezett, míg 1931. nyarán zuhanásszerűleg újabb súlyos nehézségek szakadtak reánk.

Az 1920. évben az Elnökség és legfőbb kormányzóhatóságunk joggal tarthatott attól, hogy Akadémiánk tevékenysége megbénul, különösen pedig, hogy kiadványaink közzétételében fennakadás fog bekövetkezni. Igazgató-Tanácsunk ugyanis részben már évtizedek előtt, részben pedig az 1914—1918. években hazafias érzésből Társaságunk készpénzvagyonát a Magyar Földhitelintézet értékpapírjaiban,

¹ Kivonatossan felolvasta az 1932. május 8-án tartott ünnepi közülésen.

illetőleg hadikölcsönkötvényekben helyezte el, és alapos volt az az aggodalom, hogy e vagyonának jelentékeny része a magyar papírkorona értékének csökkenése következtében csaknem teljesen meg fog semmisülni.

Hogy csak egy adatot érintsek: Igazgató-Tanácsunk a M. Földhitelintézet vezetőségének közreműködésével és két ig. tag úr felülvizsgálata után évről-évre közzéteszi az Akadémia tulajdonában volt értékpapírok jegyzékét. Ezek szerint az *Akadémiai Értesítő* 1913. évfolyamának 232. lapján az Akadémia saját tulajdonában levő értékpapírok jegyzéke 4,777.335 ar. korona értéket tüntetett fel, míg 1931-ben ez értékpapírok tőzsdei értéke csak . . . 9.399 P volt.

Ez az értékcsökkenés kiviláglik a következő pár adatból, amelyeket *példa gyanánt* hozok fel:

Az 1913-ban még

92.000 K n. é. M. Földhitelint. záloglevél	mai értéke	7·36 P
1,210.000 „ „ 6 ⁰ / ₀ -os m. hadikölcsönkötv. „ „		98·80 P
833.200 „ „ 5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ -os „ „		66·64 P.

Hasonló arányban csökkent az Akadémia egyéb papírjainak értéke is.

Ezek az értékpapírok *ma is megvannak a M. Tud. Akadémia tulajdonában* és az Akadémia vagyonát évtizedek óta kezelő *M. Földhitelintézetnél letétben* őriztetnek, de értéküket természetesen *nem* lehet felvenni a régi névértékben, hanem csak mai tőzsdei jegyzés szerint, s ezenfelül az értékpapírok jövedelme, osztaléka a tőke csökkenésének megfelelően zuhant alá, úgyhogy azt ma alig tekinthetjük számbajöhető bevételnek.

1923-tól fogva a magyar törvényhozás, a kormány és a társadalom szíves érdeklődése, nevezetesen adományok és az államsegély emelése következtében fokozatos *javulás* állott be, s habár Akadémiánk bevételei, — ami az értékpapírvagyon csökkenéséből egymagában véve is megmagyarázható, — korántsem érték el a békebeli színvonalat, de mégis lassanként növekedtek.

I.

A két gróf Vigyázó-vagyon állaga és ezeknek, valamint az Akadémiának jelenlegi pénzügyi helyzete.

Amikor 1928. nyarán gróf Vigyázó Ferenc úrnak végrendeletei köztudomásra jutottak és Igazgató-Tanácsunk 1928. augusztus 18-án tartott ülésében elfogadta és birtokba vette az örökséget, az örökhagyó úr ügyvédei közölték, hogy a nagy vagyonról korábban *semmiféle központi nyilvántartást nem vezettek* és így Akadémiánknak vált feladatává a vagyon állagát meglehetősen fáradságos módon megállapítani.

Csak hónapok mulva derült ki, hogy az Akadémia *nem* tisztá és rendezett vagyont kapott.

Sokan megújuló reménnyel várhatták Akadémiánk vagyoni helyzetének gyökeres megjavulását, sőt a tájékoztatlannak, — különösen a napi sajtónak egyes organumai — azt hirdették, hogy a M. Tud. Akadémia lett a kerek világnak leggazdagabb tudományos társasága. Névtelen hírlapi cikkek, amelyeknek szerzői mit sem tudtak a való tényállásról, nagy betűs felírással ellátott *regéket* közöltek a valóságban nem létező mesés kincsekről és mit sem említettek az *örökség tartozásairól*. Ezek pedig az örökség megnyitakor is valóban nagyok voltak és sajnos, a *gróf Vigyázó Ferenc* úr életében már *ellene folyamatba tett 33 perben* támasztott követelések, részben *az utóbbi években jelmerült újabb igények*, illetőleg *a pénzügyi és más hatóságok intézkedései következtében* még növekedtek.

Igazgató-Tanácsunk időszakonként közzétette mind az Akadémia saját vagyonára, mind az általa kezelt két gróf Vigyázó-vagyonra vonatkozó hiteles adatokat.¹

Ugyancsak hivatalos folyóiratunkban (Ak. Értesítő XLI. köt. 323. lap), valamint a napilapok számára szétküldött különlenyomat útján is beszámoltunk arról, hogy a gróf Vigyázó Sándor és neje, Báró Podmaniczky Zsuzsanna után kötelesrészre jogositottaknak az Akadémia 1931 végéig

¹ Lásd pl.: Ak. Értesítő XXXIX. köt. 175—177, 179—180, XL. k. 223—226. l.; a két gróf Vigyázó-vagyon mérlegei és jövedelmei: XL. k. 87—100, 343—361, XLI. k. 77—112, 226—232, 307—328. és XLII. köt. alább VI. alatt 304—312. l.

részben készpénzben kifizetett, részben természetben (különösen ingatlanokban is) átengedett 8,234.471.82 P értéket. Készpénzben azért kellett ilyen nagy összeget kifizetni, mert magánjogi gyakorlatunk értelmében a kötelesrész készpénzben fizetendő, és az egység megkötésekor a kötelesrészre jogosítottak *nem voltak hajlandók* természetben nagyobb értéket elfogadni. Arra az esetleges szemrehányásra, hogy az Akadémia miért elégítette ki a kötelesrészre jogosítottakat, a következőkben kell válaszolni: gróf Vigyázó Sándor úrnak és nejének *leszármazói*, akik gróf Vigyázó Ferenc urat is túléltek, és akiknek kötelesrészét a végrendelkezők nem adták ki, — jogosítva voltak törvényes osztályrészüknék felét kötelesrész gyanánt követelni. Ha tehát Ig.-Tanácsunk e jogosítottakkal nem kötött volna egységet, a bíróságok kötelezték volna az Akadémiát, fizesse meg az összeg szerint kiszámítható *kötelesrészt*, továbbá a gróf Vigyázó Sándor és neje halálától járó *elmaradt hasznot*, illetőleg a *kamatokat* és ezenfelül fizessen *perköltéseket* is.

Ez állítás igazolására elég egy bizonyíték. Az egység kötésekora a kötelesrészre jogosítottak *nem voltak hajlandók* a perköltésekre nézve megegyezni, hanem e tárgyban a döntést a bíróság ítéletének kívánták fenntartani. A budapesti kir. ítélőtábla azután *jogerős* ítélettel kötelezte az Akadémiát arra, hogy a *gróf Vigyázó Sándor* örökösödési perből kifolyólag *perköltés* fejében fizessen Sándor gróf unokájának, *gróf Zichy Domonkosné Bolza Marietta grófnőnek* 159.000, azaz Százötvenkilencezer P-t.

Minthogy a perköltésre nézve felmerült *elvi* kérdést a bíróság jogerős ítélete az Akadémiára nézve kedvezőtlenül döntötte el, a *másik* (gróf Vigyázó Sándorné-féle) örökösödési perben Ig.-Tanácsunk kénytelen volt a kötelesrészre jogosítottakkal egységet kötni, amiből folyólag még a f. év október 1-én és 1933. április havában jelentékeny perköltés lesz fizetendő. Gróf Bolza Pál jogi képviselőjének, néhai Sziráczky János szarvasi ügyvédnek leszármazói azonban olyan magas, korábban 75.000, később 450.000 pengőre menő követelést támasztottak ebben az örökösödési perben perköltés címén, hogy Ig.-Tanácsunk e követelés tárgyában a döntést a *bíróságra bízta*. A bírói döntés előreláthatólag csak hosszú idő múlva fog bekövetkezni.

Hangsúlyoznom kell: természetesen minden a gróf

Vigyázó-vagyon ellen bejelentett követelés támasztása alkalmával Ig.-Tanácsunk a követelést *jogosság szempontjából is* és összeg szerint is *a legnagyobb gondossággal megvizsgálta*, és ha e tárgyban meghallgatott jogi szakértőink: Staud Lajos ny. kúriai tanácselnök és Nagy János ny. államtitkár urak a követelést nem ismerték el jogosnak, Akadémiánk a döntést a bíróságra bízta, illetőleg a fizetést kereken megtagadta. Így ügyvédi költség címén kétszázezer pengőt is meghaladó olyan követelést támasztottak, amelyet Akadémiánk kereken visszautasított, viszont az is előfordult, hogy a bíróság az ellenérdekű fél által indított per alapján az Akadémiát jelentékeny összeg megfizetésére kötelezte.

Sajnos, a legutóbbi időben is merültek fel olyan, *újabb nagyobb összegű követelések is*, amelyek érdemleges bírói elintézése csak hosszú idő múlva várható; pl. gróf Zichy Domonkosné gr. Bolza Marietta (Sándor gróf unokája) a neki egyesség szerint természetben átengedett vácrátóti birtoknak és a Budapest, V. Nádor-utca 20. sz. háznak 1921—29-ig járó *elmaradt haszna* tekintetében a folyó év tavaszán befejezett számítások felülvizsgálata után 254.000 P-t követelt és minthogy ebből az összegből Ig.-Tanácsunk csak 55.000 P-t volt hajlandó kifizetni, valószínű, hogy a fennmaradó többlet vagy annak egy része iránt a grófnő pert fog indítani.

Rövid tájékoztatást kell adnom arról is, hogy a támasztott követelések *készpénzben* való kifizetése miképen és mily összegek felhasználásával történt.

Gróf Vigyázó Ferenc halálakor az ő vagyonában három pénzüintézetnél (P. M. Kereskedelmi Bank, P. Hazai Első Takarékpénztár és M. Földhitelintézet) összesen 786.130.11 P készpénz állott rendelkezésre. Ebből mindegyiknél kifizetendőek voltak: az örökgyóónak gyógykezelési, szanatóriumi és temetési költségei, a végrendeletben kilenc hagyományosnak rendelt készpénzhagyomány (a kamatokkal együtt) 87.261.17 P, továbbá az örökgyóótól tiszteletdíjat nem kapott ügyvédek, orvosok, korábbi alkalmazottak, az örökösödési és egyéb perekben eljáró bírósági szakértők, becsüsök stb. díjai, perköltségek és egyéb követelések (pl. kereskedők részéről bemutatott különböző számlák) stb.

A nyilvánosság tájékoztatása végett hivatalosan (Akad. Értesítő XLI. köt. 321. lap) és külön nyomtatványban is

közzétettük, hogy a jogi szakértők által és a számszerűség szempontjából is gondosan felülvizsgált és elismerendőnek talált, vagy pedig a bíróilag megállapított *követelések fejében* az Akadémia az örökhagyó halálától, 1928. júliustól 1931. végéig kénytelen volt készpénzben

kifizetni	2,236.000.— P-t.
---------------------	------------------

Minthogy pedig a vagyon állagából és az 1928—1931. évek jövedelméből a kötelesrészre jogosítottaknak részben készpénzben, részben természetben átengedettett 8,234.471·82 P,
 ennél fogva a múlt év végéig a vagyonból ill. jövedelemből 10,470.471·82 P
nem tudományos célra volt fordítható, hanem tartozások kifizetésére volt átengedendő.

Szemben azzal az elterjedt hittel, hogy a vagyon jövedelméből a M. Tud. Akadémia egyes tagjai is nagyobb összeget kaptak, a következőket kell hangsúlyozni: néhai kitűnő másodelnökünk, Vargha Gyula t. t., továbbá Popovics Sándor, Jankovich Béla, Teleszky János ig., Staud Lajos és Kaán Károly I. tag urak és néhai Nagy János ny. államtitkár úr nagy hálaára kötelezték Akadémiánkat az által, hogy 1928. ősze óta sokat fáradoztak és említett két elhunyt nagyérdemű barátunk kivételével a többiek ma is fáradoznak a két gróf Vigyázó-vagyon kezelésével, illetőleg az ezzel összefüggő jogi, gazdasági és pénzügyi tennivalókkal. Mindezek az urak *semmi címen semmi tiszteletdíjat nem voltak hajlandók elfogadni* és készkiadásai megtérítését sem vették igénybe. Téves az a hit is, hogy néhai báró Harkányi Béla I. t. örökösödés címén valamit kapott volna, mert a nevezett kiváló tudós tagtársunk *nem* volt kötelesrészre jogosítva és a kötelesrészre jogosítottak (báró Harkányi János és György urak) nem tagjai az Akadémiának.

A főtitkár, aki az Igazgató-Tanács határozata alapján 1928-tól fogva végzi a két Vigyázó-vagyon kezelésével járó igazgatási és a jogi szakértő urak meghallgatása után némely jogi tennivalókat, ezért a munkáért *sem* tiszteletdíj címén, *sem* készkiadásai megtérítéséül *semmit sem vett igénybe* és ezentúl sem hajlandó semmit sem elfogadni.

Az örökhagyó végrendelete alapján kötelessége az Akadémiának a báró Podmaniczky-család két tagjának (báró Podmaniczky Zsuzsánna, gróf Vigyázó Sándorné és báró

Podmaniczky János, az örökhagyó nagyatyja) életrajzát, valamint a család történetét megírtni, illetőleg egy terjedelmesebb monografia-sorozatot megindítani és ennek költségeit az örökhagyó anyjának: gróf Vigyázó Sándorné sz. báró Podmaniczky Zsuzsánna úrnőnek vagyona jövedelméből, még pedig e jövedelem 32%-ának felhasználásával kiadni. E családtörténeti monografia szerkesztését végzi, valamint a fáradságos levéltári kutatásokat és különös szakértelmet kívánó több évszázad előtti okiratok másolását irányítja Lukinich Imre r. t. úr, akit erre Ig.-Tanácsunk évek előtt felkért. Ezért a jelentős munkáért a nevezett tagtárs úr összesen 1200 P tiszteletdíjban részesült.

Természetesen a vagyon jövedelméből fizeti az Akadémia a két vagyon kezelésénél alkalmazottak (ügyvéd, gazdasági szakértő, kultúr mérnök, — aki a parcellázásnál különösen el van foglalva, — erdőmérnök, — aki a vagyonhoz tartozó erdőket kezeli — és a Károly-körüti ház, valamint a rákoskeresztúri B. Podmaniczky-kastély kezelésénél alkalmazott építész úr) illetményeit, — ez urak közül azonban *senki sem tagja* az Akadémiának.

Kiemelhetem tehát, hogy kevés közéleti munka van, amelynek végzésénél évek hosszú során át oly sokan *minden ellenszolgáltatás nélkül* fáradságnak, mint éppen a két gróf Vigyázó-vagyon kezelése.

A tájékozatlanok előtt elterjedt hírekkel szemben a valódi tényállás tehát a következő: A két gróf Vigyázó-vagyonnak az Akadémia tulajdonában maradt része is igen jelentékeny ugyan, de Ig.-Tanácsunk kénytelen volt *különösen* a kötelesrésze jogosítottak követeléseinek kielégítése végett a vagyon állagának egy részét átengedni, illetőleg eladni, az egyéb, különösen az utóbbi és legutóbbi hónapokban támasztott követelések alapján pedig a tartozásoknak még mindig *csak egy részét törleszthette*, úgy hogy a tiszta vagyonnak összege és értéke ma sem állapítható meg, mert kérdés, hogy az újabb egyesek által a bíróság előtt indított perekben az Akadémiát nem fogják-e újabb fizetésekre kötelezni.

Sajnálatos, de a világgazdasági helyzettel függ össze és Ig.-Tanácsunk által meg nem változtatható tény az is, hogy a két vagyonhoz tartozó földbirtokoknak *forgalmi értéke*, valamint az értékpapiroknak *tőzsdén jegyzett értéke kevesebb* ma, mint az örökhagyó halálakor volt. Ez össze-

függésben áll a földbirtok árának nagymérvű csökkenésével és az értékpapírok tőzsdei jegyzésében mutatkozó árszinteségekkel.

Az ingatlanok felsorolását és az értékpapírok tőzsdei jegyzésének, valamint a tartozásoknak kimutatását Akadémiánk évről-évre hivatalos folyóiratában a nyilvánosság előtt közzétette és ezentúl is közölni fogja.

A Vigyázó-vagyonnal szemben támasztott követelések kielégítése két módon volt lehetséges. Az egyik, hogy jelesül a kötelesrészre jogosítottaknak Ig.-Tanácsunk kénytelen volt a vagyon állagából természetben több ingatlant és jelentékeny mennyiségű ingóságot átadni; ezenfelül a tartozás kifizetésére szükséges készpénz előteremthetése végett eladni ingatlanokat és ingó tárgyakat. Másfelől az 1928—31. években befolyt jövedelemnek túlnyomó nagy részét az Akadémia részben a felmerült sürgős követeléseknek azonnali kifizetésére, részben a mindjárt említendő nagyszámú kölcsönök kamataira és tőkájüknek részbeni törlesztésére fordította.

Különösen a harta-miklai birtokot, amelyet az örök-hagyó úr közvetítő intézeti célokra (és pedig rendkívül kedvezőtlen feltételek mellett, mert kat. holdanként 18 kilogramm búzáért) adott volt bérbe, a m. kir. igazságügyminiszterium vette meg harminc év alatt törlesztendő 950.000, azaz Kilencszázötvenezer pengőért. A szintén gróf Vigyázó Ferenc úr által kat. holdanként 17 (tizenhét) kilogramm búzáért bérbeadott újkécskei birtokot éveken át folytatott tárgyalás és több sikertelen kísérlet után egy alkalmi egyesülés vette meg több részletben törlesztendő 330.000 P-ért.

A gróf Vigyázó Sándorné hagyatékában volt ékszereket hazai és külföldi ékszerészekről több hónapon keresztül bekívánt árajánlatok alapján, más ingóságokat pedig nyilvános árverésen a legtöbbet ígérőnek adta el az Ig.-Tanács. Ezenfelül megkezdett a gróf Vigyázó Sándorné-vagyonhoz tartozó egyes, Rákoskeresztúr község határában levő kisebb földterületeknek (rákoskeresztúri, pestszentlőrinci, rákosligeti és rákoshegyi dülők) házhelyek céljára való parcellázása, amely még folyamatban van. Tekintettel a földbirtokok árának az utóbbi években bekövetkezett zuhanására és az értékpapíroknak kedvezőtlen tőzsdei jegyzésére, továbbá magyarányú eladások a közeljövőben nem lehetségesek.

Az eladott ingatlanok, illetőleg ingóságok vételárát az Akadémia természetesen nem jövedelem gyanánt költötte el, hanem a felvett kölcsönök tőkénének részbeni törlesztésére, illetőleg az adósság csökkentésére fordította.

Minthogy a kötelestársra jogosítottaknak az 1929. júliusban, illetőleg novemberben kötött egység szerint nagy összegű készpénzt kellett záros határidő alatt kifizetni, és ez a készpénz a hagyatékban nem állt rendelkezésre és sürgős eladás útján sem volt akkor előteremthető, az Ig.-Tanács három nagyobb kölcsönt vett fel és pedig:

A Magyar Nemzeti Bank Nyugdíjalapjától, egyik budapesti nagyobb pénzintézettől és a Magyar Tudományos Akadémiától, amely évek óta tartalékolt kisebb tőkéit, akkor összesen 118.000 P-t bocsátott kamat mellett a Vigyázó-vagyon rendelkezésére.

E kölcsönök felvétele alapján 1931. végén
a gr. Vigyázó Sándor-vagyon készpénztartozása 1,094.216 P
a gróf Vigyázó Sándorné-vagyon „ 258.966 P

összesen 1,353.182 P volt.

Az Akadémia a két gróf Vigyázó-vagyont azért nem illeszti be a maga vagyonmérlegébe, mert hasztalanul remélte, hogy most már újabb tartozások, illetőleg követelések *nem* merülnek fel és így a *tiszta* vagyonnak pontos értéke még most sem állapítható meg. Legutóbb ismét követeléseket támasztottak.

A fennebb előadott akadályok következtében eddig csak kis mértékben valósulhatott meg a hazafias érzésű gróf Vigyázó Sándor úrnak és jobb sorsra érdemes, szerencsétlen végzetű fiának az a szándéka, amellyel a két örökhagyó (szószertint idézve a végrendeletből) »egész vagyonát a magyar nemzeti kultúra szolgálatába kívánta állítani, amely célt elsősorban első magyar tudományos intézetünk által vélték elérhetőnek«, Szemben azokkal a nagy összegekkel, amelyeket a fennebbiek szerint tartozásokra kellett kifizetni, Akadémiánk gróf Vigyázó Ferenc halálától 1931. végéig összesen csak 350.000 P-t fordított tudományos célokra.

Ez a helyzet csak az összes tartozásoknak törlesztése, illetőleg a felvett kölcsönöknek visszafizetése után, tehát mindenestre évek hosszú sora múlva válhatik majd kedvezőbbé, amikor a nagy vagyonnak egész tiszta jövedelmét,

— amely a gazdasági világválság enyhültével bizonyára akkorra majd jelentékenyen növekedni fog, — tudományos célokra lehet és kell felhasználni.

II.

A M. Tud. Akadémia bevételeinek változása.

Nem számítva a gróf Vigyázó-vagyonhoz fűzött vérmes reményeknek időleges meghiusulását, az utóbbi évek történetében a másik szomorú tény az, hogy 1931. nyarán szinte zuhanásszerűleg nem várt nehézségek állottak elő.

Az 1923. évi I. t.-c.-ben a törvényhozás jóvoltából biztosított évi 120.000 P-s rendes államsegély évi 50.000, azaz ötvenezer pengővel csökkentetett, a gróf Vigyázó-vagyon jövedelme pedig, amikor az örökhagyó úr elhunytától számítva három év eltelt, szintén jelentékenyen apadt.

Gróf Vigyázó Ferenc az 1924—28. években a vagyonához tartozott földbirtokoknak nagy részét feltűnően és értelmetlenül alacsony feltételek mellett termény (búza, rozs) haszonbérben adta bérbe és e birtokok jövedelme a terményárak zuhanásával kapcsolatosan, jelentékenyen kevesebb lett. Eddig nem sikerült megállapítani, mi volt az oka annak, hogy az örökhagyó úr életének utolsó éveiben aláírt olyan haszonbérleti szerződéseket, amelyek a haszonbérleti évek sorára, részben egy évtizedre egy kat. hold után Ujkécskén tizenhét, Harta-Miklán tizennyolc, Vácrátóton harminc, Prónayfalván harminchét *kilogramm* búza-, más községekben pedig szintén alacsony rozshaszonbér fizetésére kötelezték.

Mihelyt valamelyik szerződés lejárt, vagy egyébként, (pl. egység útján) lehetséges volt, Ig.-Tanácsunk így különösen a nagyberki és szalkszentmártoni földbirtokokra nézve újabb szerződésekben megfelelőnek mutatózó *pénzhaszonbért* kötött ki ellenszolgáltatásul.

Sajnos, ennek ellenére a jövedelmek növekedését nem lehetett biztosítani a következő okokból:

Az örökhagyó által kötött szerződés aláírása óta a termények ára feltűnően csökkent, pl. egy q búza 1924. körül még 37—40 P volt, 1931-ben 12 P-n alul szállt; egy q rozs korábban kb. 30 P, 1930-ban pedig 8 P körül volt.

Az újabb szerződésekben pénzhaszonbérék fizetésére

kötelezettek közül pedig egyesek — hivatkozással az idő-
közben beállott világgazdasági válságra, — bejelentették,
hogy kötelezettségeiknek nem tudnak eleget tenni (az egyik
abonyi haszonbérelő máris több mint 40.000 P-vel van hátra-
lékban), illetőleg az 1931. évi 1.400/M. E. számú rendelet
alapján eljárást tettek folyamatba a pénzhaszonbér csök-
kentése céljából.

A következményt az alábbi összehasonlítás teszi szem-
lélhetővé:

A gróf Vigyázó Sándor és Ferenc-vagyonnak, amely-
nek tiszta jövedelmét tudományos célokra lehetne felhasz-
nálani, jövedelme volt

1928. júliustól decemberig, tehát félév alatt	103.057 P,
1929-ben egész év alatt	146.215 P,
1930-ban " " "	123.872 P,
1931-ben " " "	153 184 P. ¹

Minthogy pedig az utóbbi években a felvett nagysz-
zegű kölcsönök kamatait is ki kellett fizetni, Ig.-Tanácsunk
1931-ben már jelentékenyen kisebb összeget (70.000 P-t)
fordíthatott tudományos célokra, a jövedelemnek többi ré-
szét pedig a tartozások csökkentésére használta fel.

A gróf Vigyázó Sándorné-vagyon jövedelmének 20
%-a az örökhatározó úr végrendelete értelmében tőkésítte-
tt; 8%-ából a grófné emlékére három község (Rákos-
keresztúr, Tiszaföldvár és Vecsés) szegényei segélyezett-
tek, 32%-ot tartalékolni kellett a családtörténeti monografia
céljaira, 40%-a pedig nemzeti célra volt felhasználandó.

Ugyanez a vagyon jövedelméből jelentékeny költséggel
(6080 pengővel) a rákoskeresztúri kastélynak muzeális célra
való alakításával, berendezte és fenntartotta az Akadémia a
báró Podmaniczky és gróf Vigyázó családi múzeumot,
amelynek kezelésére évek óta egy múzeumőr (Raisz György
ny. megyei főjegyzőt) és a legközelebbi jövőben egy altisz-
tet alkalmaz.

Számbajövő költséget jelent az is, hogy a kastélyban
levő régi családi levéltárat, amely teljesen rendezetlen
volt, rendezni, sőt annak egyrészét, — amelyet úgy látszik
valamely családi perből kifolyólag befalaztak, — helyre-

¹ Ez adatokat már közzétettük az Ak. Értesítő XL. köt. 89., ill.
345. 1. és XLI. köt. 90. és 309. lapjain.

állítani, kiszárítani stb. kellett. E levéltár rendezésére a családtörténeti monografia szerkesztője, Lukinich Imre r. t. úr ideiglenes levéltárosul Dankovics Béla középisk. okleveles tanárt alkalmazta; a nagyszámú okiratmásolást pedig legnagyobb részben Fekete Nagy Antal orsz. levéltárnok végezte. E másolás költségei is a grófné vagyona jövedelmének 32%-ából utalványoztattak.

III.

Akadémiánk tagjainak munkássága az utóbbi években.

1. A fennebb vázolt nehézségek ellenére egészen jogosulatlan volna csak a panasz hangját hallatni. Hisz a vizsgált 12 év alatt Akadémiánk helyzete jelentékenyen javult s még a legutóbbi zuhanás mellett is sokkal kedvezőbb, mint tíz év előtt volt.

Fontos kérdés azonban, amelyet Akadémiánk történetírója lesz majd hivatva eldönteni, vajjon Társaságunk — szándékosan használom az ellenünk intézett egyik kritika éles szavát — tizenkét év alatt mikép »sáfárkodott?«

Az Akadémiákat mint konzervatív testületeket, gyakran támadják. Ez nem baj. Pezsgeti a vért és haladásra serkent. Ha a támadások tájékozatlanságból erednek, keményen, de hűvös nyugalommal szembe kell állni a bírálattal és az ilyen beszámolók alkalmával lehetőleg az idő által engedett keretekben tüzetesen fel kell tární *a tárgyi igazságot*.

Arany János még megtehetette azt, hogy az általa vizsgált évekről szóló főtitkári jelentésében kiterjeszkedett csaknem mindegyik tagtársunknak tudományos munkásságára, illetőleg ismertette az Akadémiában tartott előadásokat.

Ha ma ugyanezt nem is 12 évre, csak a legutóbbi évekre részletesen megkísérleném, órákig kellene kérnem szíves türelmüket.

A tudósok munkásságának jelentőségét ugyan nem a statisztikai adatok és nem egyes munkák lapszámainak terjedelme tükrözi vissza, de mégis általános tájékozásul, illetőleg a részletekben példa gyanánt néhány tudomány-szak tekintetében érintenem kell a következőket:

Belső tagjaink irodalmi munkálatainak csak címjegyzéke (az utolsó három évet véve alapul) 1929-ben 54, (az Ak. Értesítő mellékleteként), 1930-ban (az Almanach-

ban) 58, 1931-ben pedig 53 nyomtatott oldalra terjedt. Ez a jegyzék ugyan az egyes tagtárs urak eltérő nézetének megfelelőleg kisebb tanulmányokat, előadásokat, cikkeket is tartalmaz, de vannak közöttük önálló kötet gyanánt megjelent nagyobb munkák címei is, amelyek egyike-másika 300—800 oldalra terjed, és meg kell jegyezni azt is, hogy igen sok tagtársunk felkérésünk ellenére nem küldte be — legalább ez években — irodalmi dolgozatainak tüzetes kimutatását.

Ez adatokból láthatni azonban, hogy az Akadémia tagjainak jelentékeny része, kivéve azokat, akiket esetleg igazgatási vagy politikai tennivalók elvontak a nagyobb arányú tudományos munkától, igen nagy tevékenységet fejtett ki.

Egy más statisztikai adat, hogy az Akadémia ülésein 1931-ben kerek számban 80 előadást, illetőleg felolvasást tartottak. Ezek közt főleg a természettudományi osztályban volt csak kivonatossan bemutatott sok rövid értekezés is, de természetesen több olyan terjedelmes tanulmány is, amelynek szerzője csak vázlatot vagy részletet mutatott be az ülés keretei miatt.

Egyébként minden szakférfi tudja azt, hogy egy-egy ilyen adat (címek közlése, vagy az előadások számának megjelölése) nem nyújt tájékozást, még kevésbé bizonyítékot a végzett szellemi munka nagyságáról.

Egy-egy kötet könyv, sőt gyakran egy-egy értekezés is hónapok, sőt rendszerint évek munkájának terméke. Megható és tárgyi bizonyítéka ennek a tavaly elhunyt derék társunk, Pápay József I. t., a nyelvtudós példája. Pápay 33 év előtt egy kerek esztendő-t töltött az északi osztályok között abból a célból, hogy ott a helyszínén végzett tanulmányai és kutatásai alapján megfejtse a nagyemlékű Reguly Antalnak eddig megfejtetetlennek vélt osztály nyelvtudományi gyűjteményét és új anyaggal gazdagítsa a finn-ugor nyelvtudomány szempontjából fontos ismereteinket.

Pápay József 1899. óta állandóan ezeknek a magával hozott gyűjtéseknek feldolgozásával foglalkozott, pontosan átírta az általa megfejtett Reguly-hagyatéknak jelentékeny részét, a saját eredeti gyűjtéséből pedig egyes nyelvjárási területeknek népköltési gyűjteményét és szótári anyagát készítette el.

Végzete volt, hogy amikor 1931. tavaszán befejezte ezt az óriási munkát, néhány napi betegség után hirtelen elhunyt. *Több évtizedes* fáradozása azonban nem volt hiábavaló, mert irodalmi hagyatékát Akadémiánk megkapta és az itt talált nagy anyagot, amellyel a magyar tudományoságnak a finn-ugor nyelvészet terén különleges feladatait, de egyúttal az egyetemes nyelvtudománynak és néptudománynak (etnográfianak) feladatait is megoldotta. Társaságunknak erre a feladatra hivatott fiatal tagja, Zsirai Miklós tanár sajtó alá fogja rendezhetni és mielőtt Akadémiánk pénzügyi helyzete javul, kötelességünk lesz e nagy munkát kiadásával fokozatosan foglalkozni.

Ime a bizonyíték arra, hogyha a tudós nem akarja esetleg évtizedeken át végzett munkásságának eredményeit töredékesen, filit-falat részletekben kiadni, hanem az egész rendszeres munkának bevégzésére vár, csak látszólag tétlen egyik vagy másik év alatt, valójában évtizedek munkáját végzi.

2. Átérve egyes társaink közül — példaként — néhány munkássága vázolására, szíves elnézésüket kérem, hogy csak néhány jelentős szakmának ismertetésére tehetek kísérletet, mert különben ivenk kellene a részletekre kiterjeszkednem.

Berzeviczy Albert elnök úr üléseinken 14 nagyrértékű megnyitó beszédet, illetőleg ünnepi előadást tartott, nemzeti érdekből több felolvasás végett külföldre is utazott és fáradhatatlan buzgalommal végzett levéltári kutatásokat kiváló nagy történeti munkájának befejezhetése végett. Ennek »Az Abszolutizmus kora« c. műnek III. kötete sajtó alatt van és belőle üléseinken két részletet hallhattunk. Az egyik »Az 1861-iki országgyűlés végéről« szól; a másik »A Schmerling-féle provizoriumot megelőző utolsó alkotmányos küzdelmek«-et tárgyalja.

Többi történetíró tagtársaink közül *Csánki Dezső* ig. és r. t. másodelnök úrtól sokoldalú más kötelességei mellett a Hunyadiak korára vonatkozó nagyszabású művének folytatását reméljük.

Báró Forster Gyula ig. és t. t. a Bercsényi maréchal-ra, továbbá »Esztergom« és külön »Koros község« történetére vonatkozó, legújabbban pedig a hercegprímások temetkezési helyét tárgyaló munkákat fejezte be.

Gróf Klebelsberg Kunó ig. és t. t. több kötetben

(»Küzdelmek könyve, Neonacializmus« stb. cím alatt) gyűjtötte össze publicisztikai dolgozatait, más kötetben pedig beszédeit és tanulmányait.

Károlyi Árpád t. t. évek sorára terjedő beható levéltári kutatások és a rendkívül nagyarányú forrástanulmányok felhasználásával nagyszabású két kötetes munkában írta meg gróf Batthyány Lajos főbenjáró perének történetét.

Angyal Dávid r. t. a londoni és brüsszeli levéltárakban végzett nagy eredményekkel járó forrástanulmányokat és egyébek közt Bethlen Gábor korára vonatkozó újabb nagyérdekű tanulmányait tette közzé, ezenfelül szerkesztette a *Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyvét*.

Áldásy Antal r. t. több éven át szerkesztette a Történeti Szemlét és különösen Zsigmond király korára vonatkozó különböző tanulmányokat tett közzé.

Hóman Bálint r. t.-nak a most tárgyalt évkörben Akadémiánk kiadásában megjelent nagyobb dolgozatai: »A magyar pénztörténet« és »A Szent László-kori Gesta Ungarorum«. Ezenfelül ugyanő évek óta dolgozott a »Magyar Történet« című nagyszabású rendszeres munkán (I. köt. Óstörténet, törzsszervezet, keresztény királyság, II. A rendiség kialakulásának kora).

Szentpétery Imre r. t. másutt említett három kötetes munkáján felül »Oklevéltár« c. munkáját fejezte be.

Lukinich Imre r. t. »Az 1736—39-i török háború és a Rákóczi-kérdés« címen tartott székfoglalót.

Szádeczky-Kardos Lajos r. t. újabban megjelent nagyobb munkái: »A székelyek története és alkotmánya«, »Bethlen Miklós kancellár kiadatlan művei«, »Báthory István magyar katonái«, »Az oláhok Erdélybe betörése és kivérése«.

Barabás Samu l. t. hosszabb idő előtt fejezte be a »Székely oklevéltár« anyagának sajtó alá rendezését. Ez a gyűjtemény több mint 400 oldalas terjedelmes kötetben legközelebb megjelenik.

Bruckner Győző l. t. az 1530-iki augsburgi birodalmi gyűlés korával és erre vonatkozó emlékkönyv szerkesztésével foglalkozott s több kisebb tanulmányt és könyvismertetést adott ki.

Divéky Adorján l. t. székfoglalója azt kívánja kimutatni, hogy II. Endre király aranybullájára a jeruzsálemi királyság alkotmánya gyakorolt hatást.

Hajnal István I. t. »A Kossuth-emigráció Törökországban« cím alatt egy terjedelmes kötetet adott ki, azonfelül Esterházy Miklós nádor lemondását tárgyalta és u. e. nádor iratait adta ki egy kötetben.

Eckhart Ferenc, Szekfű Gyula lt. nagy köteteit és *Erdélyi László, Heinelein István, Iványi Béla, Madzsar Imre* és *Nagy Miklós* I. tagok történeti, továbbá *Illés József* és *Eckhart Ferenc* I. t. t. jogtörténeti kisebb-nagyobb tanulmányait tér hiánya miatt csak röviden érinthetem.

Hadtörténelmi íróink közül *Gyalóka Jenő* I. t. »Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása« .c. tanulmányát adta ki, *Pilch Jenő* I. t. pedig a hadifogoly magyarok történetét írta meg.

Nyelvtudományunk érdemes nesztora, *Szinnyei József* ig. és r. tag, a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztésén felül újból kiadta a »Nyelvhasználat« című becses kézikönyvét és újabb kiadásban készítette elő több, a magyar iskolákban régóta elterjedt tankönyvét, végül dolgozott a Magyar Nyelvtudományi Kézikönyv számára készülő »*Magyar alaktan*« című munkán.

Csüry Bálint I. tag. Akadémiánk kiadásában tette közzé »Az érintkezésen alapuló névátvitel« című jelentéstani tanulmányt. Ugyanő a csángók közt nyelvtudományi kutatásokat végez és dolgozik a szamosháti nyelvjárás szótárán. E nyelvjárásra vonatkozó korábbi tanulmánya évek előtt jelent meg a *Magyar Nyelv* című folyóirat hasábjain.

Gombocz Zoltán r. tag Melich Jánossal együtt folytatólagosan dolgozott az *Etymologiai Szótár* következő füzetein. Gombocz Zoltán ezenfelül az 1932. évtől átvette a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztését.

Jakubovich Emil Pais Dezsővel együtt összeállította a hosszú időre nagyértékű »Ómagyar olvasókönyv« című munkát. Ugyanő sokat foglalkozik az Árpád-kori emlékeink magyar tulajdonnév- és közszóanyagával.

Klemm Antal I. tag »Magyar történeti mondattan« cím alatt nagyterjedelmű monografiát fejezett be. Pénzügyi okokból ennek a műnek eddig még csak első része volt kinyomatható.

Melich János r. tag évek hosszú sorára terjedő beható kutatások alapján írta meg Nagyjutalommal kitüntetett »A honfoglaláskori Magyarország« című úttörő monografiáját. Ebben egyfelől elődeink letelepülését, más-

felől az itt talált nagyon gyér lakosságnak nemzetiségi viszonyait tárgyalta. Ez a munka és az abban megállapított eredmények a magyar nyelvtudomány művelőin felül östörténetünk kutatóit is sokáig fogják még foglalkoztatni.

Mészöly Gedeon I. tag több történeti hang- és alak-tani munkát dolgozott ki, amelyek közül »A Halotti Beszéd tárgyas elbeszélő mult alakjai magyar és finn-ugor szempontból« című nagyobb tanulmánya (145 lap) kiadványaink között jelent meg. Pénzügyi okokból nem volt még nyomdába adható »Az ó-magyar Mária-siralomról« írt, részben nyelvészeti, részben stílustörténeti dolgozata. Kisebbségi cikkei jelentek meg a Magyar Nyelv, továbbá a Népünk és Nyelvünk, valamint a Széphalom című folyóiratokban.

Munkácsi Bernát r. tag szerkesztette a Keleti Szemléte s e folyóiratban oszét szöveget adott ki, ezenfelül foglalkozott nagy vogul szótára előkészítésével.

Németh Gyula I. tag hosszabb tanulmányok alapján fejezte be »A honfoglaló magyarság kialakulása« című terjedelmes monografiáját, amelynek kiválóságát bizonyítja, hogy a mult évben ennek ítéltük oda a Marczibányi-mellékjutalmat. Ezenfelül ugyanő szerkesztette a »Kőrösi Csoma-Archivumot«.

Pais Dezső I. tag társszerzője volt Jakubovich Emillel együtt az Ó-magyar olvasókönyvnek, ugyanő újra lefordította és hasznavehető jegyzetekkel kísérte Anonymus munkáját és fáradhatatlanul dolgozik helynévmagyarázatokot tartalmazó különböző cikkeken.

Gróf Zichy István I. tag a Nyelvtudomány Kézikönyvében megjelent értekezése óta főleg a nyelvészeti palaeontologia, valamint az urál-altaji nyelv- és néptudomány körébe eső tanulmányokkal foglalkozik.

Irodalomtörténet.

Badics Ferenc t. t. évek óta nagy buzgalommal fáradozik Gyöngyösi István munkáinak újonnan sajtó alá rendezésén és megírta Gyöngyösinek részletes életrajzát is.

Ravasz László t. t. Lévy József t. tagról emlékezett meg születésének centenariuma alkalmából, legközelebb pedig Baksay Sándorról fog hasonló ünnepi előadást tartani.

Császár Elemér r. t. irodalmunk nemzeti jellegét és a középkori magyar vers ritmusát tárgyalta s »Arany János és az utókor« cím alatt tartott ünnepi előadást, ezenfelül szerkesztette az *Irodalomtörténeti Közleményeket* és az *Irodalomtörténeti Füzeteket*.

Horváth János r. t.-nak két nagyszabású munkája a magyar irodalmi népiesség kérdését s a magyar irodalmi műveltség kezdeteit tárgyalta. Ugyanő néhai Szász Károly, Riedl Frigyes és Vargha Gyula társainkról tartott nagyértékű ünnepi megemlékezést, illetőleg emlékbeszédet.

Szinnyei Ferenc r. t. novella- és regényirodalmunkat tárgyalta 1849-ig két kötetben és most dolgozta fel ugyanazt a tárgyat az abszolutizmus korában.

Kéky Lajos, Tolnai Vilmos és *Zlinszky Aladár* l. tt. számos értekezést, tanulmányt, ünnepi előadást tettek közzé. Zlinszky Aladár »Az eufémizmusról« cím alatt tartotta meg székfoglalóját.

Bujza József l. t. a délszláv, különösen a montenegrói és a horvát kérdést fejtegette, »Horvát éposz Kálmán királyról« cím alatt olvasott fel ülésünkön s az újabb szeparatiztikus törekvések irodalmáról és a szerb költőről is értekezett.

Classica-philológia.

Csengery János t. t. Pindarosnak és Homeros Iliasának két műfordítását készítette el.

Vári Rezső r. t., aki régóta dolgozik a »Sylloge Tacticorum Graecorum« kiadásán, a »Leonis imperatoris Tactica« c. művéhez írt újabb tanulmányt és az *Onasander*-kiadványnak sajtó alá rendezésével foglalkozott.

Förster Aurél l. t. »Az Aristotelesi parva naturalia« c. értekezését mutatta be Akadémiánkban.

Hornyánszky Gyula l. t. »A görög művelődés kezdetei« c. nagyszabású kötetét fejezte be.

A filozófia művelői igen nagy tevékenységet fejtek ki:

Pauler Ákos r. t. »Logika« és »Metafizika« c. munkáit adta ki; az előbbit német nyelven is; kisebb tanulmányainak címe: Liszt Ferenc vallásossága, A modern ember lelke, Szent Ágoston és a modern gondolat.

Kornis Gyula r. t. nagyarányú munkásságának főbb

termékei: »Magyarország közoktatásügye«, »A művelődés eszményei«, »A pszichológia és logika elemei«, »Kultúra és nemzet«, »Az államcélok elmélete és a kultúrpolitika« (székfoglaló), »Neveléstörténet és szellemtörténet« stbi.

Bartók György I. t. nagyobb munkáját a Filozófiai Könyvtár kötetei közt említjük, kivülről *Dékány István*, *vitéz Moór Gyula* (részben jogbölcseleti) és *Thienemann Tivadar* munkásságát érintve, kiemelem, hogy *Schütz Antal* I. t. néhai kitűnő társunk, Prohászka Ottokár r. t. összes műveit rendezte sajtó alá és Prohászka pályáját tárgyalta.

A társadalomtudományok magyar művelőinek legtekintélyesebb vezérférfia, báró *Wlassics Gyula* ig. és t. t., aki egyúttal Jogtudományi Bizottságunknak tiszteleti elnöke, az utolsó években is számos igen értékes tanulmányt tett közzé az alkotmány- és közigazgatási jog, valamint a nemzetközi jog köréből. Ezeknek jelentékeny része külföldi folyóiratok hasábjain is megjelent és ez által hazánk ügyének és a magyar igazságnak kiváló szolgálatot tett.

Hogy közülök csak néhányat említsek, tisztelt tagtársunk fejtegetéseinek tárgya volt: A békeszerződés revíziója, ennek előmozdítása a Nemzetek Szövetsége és a hágai Döntőbíróság útján, A magyar kisebbség ügye és általában a kisebbségi jog, illetőleg kisebbségi jogvédelem, A nemzetközi garancia és a kisebbségi védelem, A magyar külpolitika feladatai, A Nemzetek Szövetségének jogi és politikai rendszere, A magyar alkotmány fejlődése, A parlamentarizmus és ennek jelene és jövője, A Felsőház szervezete, működése és hatásköre a költségvetési jog megállapítása körül, A választási bíraskodás, A hatásköri bíróság, A közigazgatás rendezése és az önkormányzati elv, A nemzetközi jog kodifikációja, A bírói függetlenség kiépítése stb.

Ezenfelül ugyanő személyes élményei alapján nagyérdekű megemlékezést tett közzé Deák Ferencről, a negyedik német birodalmi kancellárról (Bülow), végre az 1920 óta lefolyt történelmi jelentőségű tíz esztendőről.

Angyal Pál r. t. a »Büntetőjog« és »Büntetőeljárásjog« című tankönyvein felül már eddig hét kötetre terjedő kézikönyvét folytatta és egész sorozatát a különböző értekezéseknek és előadásoknak tette közzé.

Erekly István l. t. nagyarányú és széleskörű munkásságát főbb műveinek címei (»Jogtörténeti és közigazgatás-jogi tanulmányok a vármegyei önkormányzat köréből, A magyar helyhatósági önkormányzat«, végül a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete köréből szerkesztett tanulmányai) eléggé jellemzik.

Finkey Ferenc r. t. befejezte »Magyar büntetéstankönyv« című nagyszabású monografiáját.

Kolosváry Bálint l. t. magyar magánjogi rendszeres művét és »Magyar magánjog« c. tankönyvét, valamint a vadászati jogról írt munkáját tette közzé.

Kuncz Ödön l. t. a kereskedelmi és különösen a részvényjog köréből írt jeles műveket.

Mattyasovszky Miklós l. t. az agrárpolitika kérdéseit dolgozta ki.

Staud Lajos l. t. »A magyar magánjog tételes jogszabályai«-t fejtette ki egy nagyszabású, rendszeres munkában és kisebb tanulmányait »Alkalmi írások« cím alatt adatta ki.

Tomcsányi Móric l. t. rendszeres közigazgatási és közjogi terjedelmes munkákat írt és ezenfelül »Az önkormányzat a közigazgatásban« kérdést fejtegette.

Közgazdaságtudomány és statisztika.

Földes Béla r. t. nagyértékű közgazdasági és publicisztikai tanulmányokat tett közzé.

Balás Károly l. t. »Áradók és residuum-adók« címen foglalt székelt.

Thirring Gusztáv r. t. »Budapest főváros demográfiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az utolsó 50 évben« című nagyszabású művét fejezte be.

Heller Farkas l. t. német nyelvű nemzetgazdaságtani rendszeres munkáján felül szerkesztette a Közgazdasági Szemlét és több kisebb tanulmányt írt.

Fellner Frigyes l. t. »Csonkamagyarország nemzeti vagyona«-ról és külön tanulmányban »Nemzeti jövedelmé«-ről értekezett.

Kenéz Béla l. t. »Európa földbirtokpolitikáját a háború előtt és a háború után« tárgyalta.

Laky Dezső l. t. szakadatlan buzgalommal egymás után adta ki »Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai

Budapesten» című munkáját s folytatta a magyar egyetemi hallgatók statisztikájának és Magyarország bűnügyi statisztikájának feldolgozását.

Hegedüs Lóránt I. t. rövid időszakokban tette közzé különböző köteteit (*Új világ felé, Könnyek könyve, Glória* stb.).

Kaán Károly ny. államtitkár évek hosszú sora óta szakavatott kutatója az Alföld problémájának, különösen az »Alföldi beruházások, új vasutak az Alföldön« kérdéseit is vizsgálta s ezenfelül a »Természetvédelem és természeti emlékek« című nagyértékű, akadémiai jutalmat nyert kötetét is kiadta.

A földrajztudomány munkásai közül elsősorban *Cholnoky Jenő* I. és gróf *Teleki Pál* ig. és t. tagok fejtek ki részben a külföldi irodalomban is nagyobbarányú munkásságot. Cholnoky Jenő többszáz oldalas nagyobb köteteket is adott ki; Akadémiánk ülésén pedig a Tihanyi félszigetről tartott előadást.

Az utóbbi évtizedben is módjában volt Akadémiánknak teljesíteni azt a hivatását, hogy a magyar földnek és népnek megismerése érdekében *kutatásokat* előmozdítson, illetőleg idevágó munkák kiadását lehetővé tegye. Ezek közül fel kell említenem pl. *Lovassy Sándor* keszthelyi gazdasági akadémiai igazgató dolgozatát »Az ecsedi lép és madárvilága fennállásának utolsó évtizedében«, amelyet Matematikai és Természettudományi Bizottságunk javaslatára adtunk ki.

Orvostudományok.

Bókay János I. t. hydrocephalusos gyermekeken végzett transparentia-vizsgálatokat, továbbá diphteria- és croup-tanulmányokat folytatott.

Hutýra Ferenc r. és *Marek József* I. tagok állatorvostani munkája, amely számos idegen nyelven is megjelent, világszerte ismeretes.

Marek József ezenfelül nagyszabású munkában hosszú évek kutatásai eredményeképpen a rachitist tárgyalta biochemiai és klinikai vonatkozásaiban.

Hasonlóképp külföldön is nagyrabecsülik *Preisz Hugó* r. és *Schaffer Károly* r. tagoknak, utóbbinak az agy-anatómia és az idegrendszer kórtanából évtizedek óta meg-

jelent, a tudomány haladását szolgáló műveit.

Manninger Rezső l. t. újabb kutatásaiban a paratifusz bacillusát s az equidák vérsavóját vizsgálta, valamint a szárnyas baromfi parazitás betegségeit fejtegette.

Kiváló az a munkásság is, amelyet *Buday Kálmán* r. t. a kórbonctanban, *Kenyeres Balázs* l. t. a törvényszéki orvostanban, *Orsós Ferenc* l. t. a kórbonctanban és törvényszéki orvostanban, *Verebély Tibor* l. t. a sebészet és *Zimmermann Ágoston* l. t. a fejlődéstan és anatómia terén kifejtett. Az utóbbiak részletesebb tárgyalására — bármennyire óhajtanám — nincs már idő.

Matematika és természettudományok.

Dégen Árpád r. t. még a világháború előtt megkezdte a Velebit-hegységnek botanikai szempontból való felkutatását. Ezt a terjedelmes, azóta teljesen sajtókész, befejezett művét, sajnos, pénzügyi okokból nem vehettük eddig fel kiadványaink közé.

Zelovich Kornél r. t. vasuti üzemi és közlekedésügyi kérdéseket tárgyalt s »A nagyvárosok közlekedéséről« fejezett be részletes tanulmányt.

A matematika köréből kifejtett munkásságból kiemelem, hogy *Kürschák József* ig. és r. t. osztálytitkár a Bolyaiak művének megjelenése századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi előadást »Bolyai Farkas Tentamenje és B. János Appendixe« címen.

Ezenfelül 1930 óta szerkesztette a Matematikai és Természettudományi Értesítőt.

Fejér Lipót r. t., *Haar Alfréd* és *Reisz Frigyes* l. tagok nagyfontosságú munkásságuk eredményeit részben külföldön is közzétették.

Természettudósaink közül a fizikát művelték *Fröhlich Izidor* ig. és r. t., *Tangl Károly* és *Rybár István* r., *Fröhlich Pál*, *Ortvay Rudolf* és *Pekár Dezső* l. tt., a meteorológiát *Steiner Lajos* l. t., a biológiát *Entz Géza*, *Gelei József* l. tt., a kémiát igen nagy sikerrel művelték *Zemplén Géza* r. t., aki csaknem minden hónapban újabb kutatásainak eredményeit mutatta be, továbbá *Buchböck Gusztáv*, *Gróh Gyula* és *Konek Frigyes* l. tagok, a talajtant *Sigmond Elek* l. t., aki e szakmának külföldön is elismert, hazánkban pedig úttörő tudósa; a botanikát *Dégen*

Árpádon felül *Filarszky Nándor, Mágocsy-Dietz Sándor* r. és *Scheffer Aladár* l. tt. A geológiát *Mauritz Béla* r. t., *Pálffy Móric, Rozlozsnik Pál* és *Telegdi Róth Károly* l. tt. művelték jelentős sikerrel. *Oltay Károly* geodéziai kutatásokat végzett és geodéziai tanulmányokat írt.

IV.

Az Akadémia bevételeinek felhasználása.

Könyvtárunk gyarapítása.

Nagyobb kiadványaink.

Legfőbb kormányzóhatóságunk, az Igazgató-Tanács és vele együtt a főtitkár, akinek erre vonatkozó álláspontját az utolsó 12 évben legtöbbször szivesek voltak elfogadni, nehéz helyzetben van, amikor döntenie kell a felett, hogy különösen az utolsó költségvetési évben nagyarányban csökkenő jövedelmet miképpen kell felhasználni, illetőleg evégből minő előirányzatot kell előkészíteni. Akadémiánk pénzügyi helyzete annyira változott (pl. a tudományos célra szolgáló bevételek legutóbb 140.000 P-ről 70.000 P-re csökkentek), hogy a főtitkár kénytelen volt félévi költségvetésekkel dolgozni, mert az év elején nem bízhatott abban, hogy januártól decemberig nem változik-e meg teljesen a pénzügyi helyzet és ebből folyólag a bevételek nem apadnak-e zuhanásszerűleg. Ez az indoka annak, hogy a régi hagyományokkal szemben félévi költségvetési előirányzatot tárgyaltak a bizottságok, az összes ülés és félévenként döntött a javaslatok felett Igazgató-Tanácsunk.

A nagyközönség előtt hangsúlyozni kell, hogy az évi jövedelemnek jelentékeny részét és ebben különösen az V., Arany János utca 1. sz. alatt levő bérház lakás- és üzletbéreiből, továbbá az akadémiai kiadványok eladásából befolyó összeget az Igazgató-Tanács kénytelen *dologi kiadásokra* fordítani.

1. A palota karbantartása, a mállási folyamat megelőzése és hasonlók.

Az Akadémiának hatvanhat év előtt épült palotája, egyúttal a székesfővárosnak egyik építészeti dísze, a világháború és a kommunizmus alatt nem részesülhetett a

szükséges tatarozásban. Ennek folytán az 1920-as évek elején az Akadémiának nagyon tekintélyes összegekbe került a palota karbantartása, javításának költsége, különösen a gázvilágításnak villamos világitásra átalakítása, a hatvanhat év előtt épült, időközben teljesen elavult fűtőberendezésnek gyökeres átalakítása, az évről-évre szükséges tetőjavítások, a régi ablakoknak fokozatos átcserélése és hasonló munkálatok.

Amíg, természetesen, a tagtárs urak legnagyobb része rendszerint csak a saját szakmájában elkészült kéziratnak, vagy valamely, egyébként igazolt folyóiratnak minél nagyobb terjedelemben való megjelentetését sürgeti, Ig. Tanácsunknak tekintettel kell lennie arra is, hogy Társaságunk palotája évtizedek óta egyúttal a legtekintélyesebb magyar tudományos és irodalmi társaságok számára olyan *egyesületi ház*, amely a társaságok részére üléstermeket, világítást, valamint a hidegebb évszakban fűtést és pedig minden ellenszolgáltatás nélkül bocsát rendelkezésre. A dologi kiadások közül a mellőzhetetleneket — mindig a kellő takarékoság elvének szem előtt tartásával — kénytelenek vagyunk engedélyezni, ellenben a halaszthatókat folytonosan halogatjuk. Így különösen a főttkárt későbbi évtizedben bizonyára bírálni fogják amiatt, hogy az Akadémia bevételeiből aránylagosan nem fordított megfelelő összeget a szép palota konzerválására, különösen a palota attikaketetőzetén mutatkozó, az építéstől eltelt 66 év lefolyása, részben a kedvezőtlen (északi) fekvés, részben a zordabb időjárás okozta mállási folyamat megelőzésére. Ez a szerkezeti elváltozás néhány év múlva Akadémiánk elnökségének még sok gondot fog okozni és az Akadémia bevételeiből igen jelentékeny rész felhasználását fogja majd szükségessé tenni.

Későbbi években elkerülhetetlen lesz a fűtési készüléknek újabb fokozatos megújítása, különösen egy tartalékazán beállítása, valamint a palota ablakainak a még ki nem tatarozott részen való folytatólagos kicserélése.

2. Könyvtárunk gyarapítása.

Évről-évre megfelelő összeget, legutóbb évente kb. 8000 P-t kell fordítani a gróf Teleki-nemzetség által alapított és több, mint száz év óta nagyszerűen fejlődő könyv-

tárunk, különösen a folyóiratok kiegészítésére, a többi külföldi tudományos társasággal meglevő könyvcseré folytán szünet nélkül gyarapodó újabb szerzemények kötési költségeire, egyes nagyértékű újabb szerzemények, különösen: Sir Aurel Stein kitünő tagtársunk ajándékából kapott szép könyvtárnak, Kégl Sándor könyvtárának és 1929-től kezdve a gróf Vigyázó Ferenc-könyvtárnak külön helyiségben való méltó elhelyezésére és katalogizálására. A Sir Aurel Stein adományából kapott, több mint 2000 kötetből álló nagyértékű könyvtár főleg orientalista munkákat tartalmaz, s ezért külön évégből berendezett helyiségbe került; néhai Kégl Sándor I. t. hagyománya igen értékes, részben tudományos, részben szépirodalmi munkákat tartalmaz.

Rendkívüli értékkel gazdagodott Akadémiánk könyvtára azáltal, hogy néhai Goldziher Ignác ig. és r. tag, volt osztályelnökünk, a kitünő orientalista családja szíves volt a kiváló tudósunk hátrahagyott kéziratait és a külföldi szakférfiakkal folytatott nagyérdekű és rendkívüli tudományos becsű levelezését Akadémiánknak ajándékozni, sőt a megboldogultnak fia, Goldziher Károly tanár úr lekötelezte Társaságunkat azzal, hogy ezt a jelentős anyagot hónapok során át kifejtett szakszerű munkával rendezte.

Az az óhajunk, hogy ezt az elsősorban természetesen a keleti tudományokkal foglalkozó szakférfiak számára nagyértékű, mert félszázadnak tudományos fejlődését megvilágító gyűjteményt kiegészíthessük, lemásoltatva azokat a leveleket is, amelyeket Goldziher Ignác külföldi tudósokhoz intézett. Ezeket, természetesen, csak az illető tudósok tulajdonából, illetőleg egyes külföldi tudományos intézetek levéltárából kérhetjük megküldetni. Az így kiegészített gyűjteményt aztán külön helyiségben felállítva kell majd, az értesülésünk szerint, már is érdeklődő külföldi orientalisták rendelkezésére bocsátani. Stein Aurél t. társunk szíves fáradozása folytán elsősorban remélhetjük Goldziher Ignácnak a tübingai egyetem orientalista tanárához, Nöldekehez intézett levelei megszerzését.

3. Kiadványaink.

Viszonyítva külföldi tudományos társaságok nyomtatványaihoz, hangsúlyoznom kell, hogy az utolsó években

is igen nagyterjedelmű és jelentékeny tudományos értékű folyóiratokat és egyéb munkákat vehettünk fel kiadványaink közé.

Örvendetes, hogy a tárgyalt időszakban a nehézségek ellenére kikerülhetett a sajtó alól több nagyobb kiadványunk, amelyek közül egyik-másiknak nyomdai költsége a husz—harmincezer pengőt is meghaladta.

Mindenekelőtt, természetesen, arra kellett törekednünk, hogy befejezhessünk számos, évek előtt megkezdett terjedelmes sorozatot.

Kazinczy Ferenc *Levelezésének* gyűjteményét, amelyet Akadémiánk még 1890-ben indított meg, a XXII. kötettel 1930-ban zárhattuk le. Ez a gyűjtemény — mint illetékes férfiú megállapította — »egyedül álló jelenség a magyar szellemi élet fejlődésének történetében és megszámlálhatatlan sok jeles férfiúra és széles körre kiterjedő szálaival évtizedeken át befolyásolta művelődésünk kialakulását«.

Kivánatos lesz ehhez a gyűjteményhez még részletes tárgy- és névmutatót készíteni.

Darkó Jenő I. t. évtizedes munkával befejezte egyik Mátyás-korabeli bizánci történetíró görög művének három kötetre terjedő kritikai kiadását, melynek címe: »*Laonici Chalcocandylae historiarum Demonstrationes*«. Ezzel a külföldi akadémiaiknak és egyetemeknek byzantinológiával s általában filológiával és történettudománnyal foglalkozó tanárai számára is értékes művet nyújthattunk.

Pinzger Ferenc S. J. *Hell Miksa emlékezete* című két kötetes művét rendezte sajtó alá. E túlnyomólag latin és német nyelvű kiadvány alapján a néhai jeles csillagász és nyelvtudós munkásságát majd külföldi szakférfiak is kelően értékelhetik.

Szentpétery Imre tagtársunk »*Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. Tom. I.« című nagyszabású műve (nagy folio alakban 576 lap) az Árpád-házi királyok okleveleire nézve évtizedek mulva is gyakran használt forrásmunkája lesz a történeti és a nyelvtudományok művelőinek; ezenfelül annak latin szövegrészeit külföldi szakudósok is értékelhetik.

A magyar vitézségnek maradandó emlékműve és egyúttal világtörténeti, továbbá hazai és hadtörténeti szempontból jelentős forrásmunka József főherceg tábornagy ig. és t. t. úr Ó Fenségének »*A világháború, amelyennek én*

láttam» című becses munkája, amelyből eddig öt nagy terjedelmű kötet jelenhetett meg s amelyeknek különösen térképmellékletei sok költséggel állítottak elő.

Amikor Akadémiánk bevételei csökkentek, e becses mű IV. kötetének (886 lap, 44 melléklet és három katonai térkép), különösen e kötet mellékleteinek, továbbá az egész V. kötetnek (928 lap, 45—75 melléklet és egy katonai térkép) megjelenését csak a Fenséges szerző úrnak áldozatkészsége tette lehetővé.

A Legnagyobb Magyar két kiváló unokája, gróf Teleki Tiborné és gróf Károlyi Lajosné úrnők tekintélyes adománnyal segítették elő »A M. Tud. Akadémia első évszázada« (I. kötet 461 lap. II. kötet 344 lap) című kiadványunk megjelenését. E munkában tizenhat társunk ugyanannyi tudományág körében szakszerű fejtegetéssel tárgyalta azt a nagyon figyelemreméltó és részben jelentékeny arányú tevékenységet, amelyet belső tagjaink a M. Tud. Akadémia alapításától fogva 1925-ig a kötetekben felsorolt tudományágak művelése terén végeztek. E két kötetet egészítik ki azok a füzetek, amelyeket utólag kellett kiadnunk, illetőleg kell majd a jövőben kiadnunk, azért, mert egyes tagtársaink más kötelességeik miatt csak elkésve tehettek, illetőleg csak a jövőben tesznek majd eleget annak a felkérésünknek, hogy az általuk művelt tudományágak körében centenaris előadásokat tartsanak.

Áttérek most az egyes kiadványok *főbb csoportjaira* és azután a *költségek* kimutatására.

α) Folyóirataink.

A főtitkár csak kötelességét teljesítette, Akadémiánk pedig a magyar művelődés ügyének tett számbajövő szolgálatot, amikor arra törekedtünk, hogy részben már évtizedek sora előtt alapított folyóirataink évről-évre, — habár esetleg csökkentett terjedelemben, — megjelenhessenek. Ezt egyrészt a folytatólagosság szempontja kívánta; másrészt az a célunk, hogy az ifjabb tudós és írói nemzedéknek, azoknak is, akik nem tagjai Akadémiánknak, módjukban legyen bekapcsolódni munkásságunkba és ezekben a folyóiratokban közzétenni kisebb tanulmányokat, essay-eket, értekezéseket, illetőleg a nyomban említendő legrégebbi folyóiratunk hasábjain szépirodalmi dolgozataikat is.

E folyóiratok közül legrégebb a *Budapesti Szemle* (még Csengery Antal és Gyulai Pál nagyemlékű társaink alapítása), amely 1925. óta a nagygyűlésünkig évenként 120 íven, négy nagy kötetben, 10—10 íves tizenkét számban hagyta el a sajtót. Tulajdonképeni kiadója a Franklin-Társulat R. T., amely azonban az Akadémiától évi 14.000 P-s hozzájárulást kapott. (Eddig 225 kötet, 655. szám.)

Akadémiánk hivatalos közleményeit is közzéteszi és különösen az utóbbi években a gróf Vigyázó-vagyon állagáról és tartozásairól a nagyközönséget is tájékoztatja az *Akadémiai Értesítő*, (A harmadik folyamban már 41 kötet);

A *Nyelvtudományi Közlemények* (47 kötet, rendszerint kötetenként három füzetben);

az *Irodalomtörténeti közlemények* (XLI. évfolyam);

az *Athenaeum* (filozófiai folyóirat, 18. évf.);

a *Közgazdasági Szemle* (75. kötet);

a *Hadtörténelmi Közlemények* (XXXIII. évf.);

az *Archaeologiai Értesítő* (46. kötet) évről évre megjelent;

a *Történeti Szemlét* (XV. köt.) több évben nem adhattuk ki.

A *Matematikai és Természettudományi Értesítő* (XLVII. kötet) a III. osztály ülésein tartott előadásoknak kivonatait úgy szólván kivétel nélkül közzéteszi.

E folyóiratok közül több békebeli terjedelemben, hatalmas kötetek gyanánt és díszes kiállításban s így természetesen igen jelentékeny költséggel jelent meg. Így az *Archaeologiai Értesítő*t nagy folio-alakban, drága papíron sok illusztrációval adhattuk ki 300 nyomtatott oldalnál nagyobb terjedelemben, korábban évenként 10.000, újabban a jövedelem csökkenése folytán évi 7000 P költséggel.

A *Matematikai és Természettudományi Értesítő* (legutóbbi XLVII. kötete 796 lap, több képmelléklettel és nyolc táblával) évek óta a matematikai és természettudományi előadások mindegyikéhez idegennyelvű kivonatot is közzétesz, miáltal a magyar természettudósoknak kutató munkásságát világszerte figyelemmel kísérhetik.

Közel negyedszázad óta szokásban volt az is, hogy e természettudományi tanulmányoknak egy részét német nyelven terjedelmesebb szövegben közzétettük *Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn* c. folyóiratunkban (az utolsó kötet a XXXVII. volt 174 lapon

több táblával). Legutóbb a III. osztály e szokásnak megváltoztatását és e kettős folyóiratnak egyesítését tervezi. Egy-egy ilyen természettudományi kiadványunknak évi költsége a 25—30.000 P-t is meghaladta.

A saját folyóiratokon felül segítette Ig.-Tanácsunk a Nyelvtudományi Társaságot, amely a *Magyar Nyelv* c. folyóiratot adta ki; továbbá a Munkácsi Bernát r. t. által évtizedek óta szerkesztett *Keleti Szemlét* (Revue Orientale); a Kőrösi Csoma-Társaság folyóiratát, a Németh Gyula l. t. szerkesztette *Archivumot*; valamint két külföldön megjelenő, de magyar vonatkozású tudományos folyóiratot. Ezek: a Berlinben kiadott *Ungarische Jahrbücher* (12 kötet, alapította Gragger Róbert berlini professzor, az ő halála után pedig Farkas Gyula egyet. tanár adja ki) és a Párizsban megjelenő *Revue des Études Hongroises* (szerkesztette Baranyai Zoltán és korábban Eckhardt Sándor, a francia nyelv tanára a budapesti egyetemen, az ő visszalépése után pedig Louis Villat besançoni egyet. tanár). Mindkét folyóirat előbbre viszi a tudományt és egyúttal a magyar viszonyokról szakszerű értesítéseket közöl s így a legjobb értelemben vett hazafias szolgálatokat is tesz.

Mind a két folyóiratnak munkatársai illetőleg irányítói közé tartozik Társaságunknak számos kiváló tagja.

Ez évben új folyóiratot is indítottunk.

Az Akadémia Négyessy László t. tag kiváló társunk írásbeli előterjesztése alapján, többeknek hírlapi hozzájárulása után 1931. évi nagygyűlésünkön elhatározta, hogy a nyelvművelést újból *elsőrendű* feladatának tekinti. Az evégből alakított *nyelvművelő szakosztály* már hónapok óta tevékeny munkásságot fejt ki és »*Magyarosan*« címmel megindította azt az új kéthavi folyóiratunkat, amely eddig is széles körben érdeklődést keltett.

Azokról a kérdésekről, amelyeket ez a szakosztály tárgyal, valamint a tárgyalások eredményéről e folyóiratunk útján a nagyközönség állandó tájékoztatást kap. Az eddigiekből remélhetjük, hogy ez az új folyóiratunk a nyelvhelyesség érdekében megindított mozgalom irányítására döntő befolyást fog gyakorolni.

β) Egyéb sorozatos kiadványaink

Rendszeresen, szinte hónapról-hónapra nyomdába adhattuk egész sereg állandóan megjelenő sorozatos kiadványunkat.

Az *Emlékbeszédek* sorozatban (eddig 21 kötet, 12 szám) élükön nagyrabecsült elnökünkkel és két volt másodelnökünkkel, Herczeg Ferenc és Ilosvay Lajos ig. és t. tagokkal, többek közt olyan kiváló társaink kézíratai jelentek meg, mint gróf Apponyi Albert, Áldásy Antal, Buday Kálmán, Császár Elemér, Finkey Ferenc, báró Forster Gyula, Földes Béla, Gaal Jenő, Hegedüs Lóránt, Horváth János, Hutyra Ferenc, Karácsonyi János, Kozma Andor, id. Lóczy Lajos, Magyary Géza, Pauler Ákos, Schaffer Károly, Voinovich Géza és sokan mások. Több emlékbeszéd valóságos tudománytörténeti jelentőségű, amennyiben teljes képet nyújt nagyérdékű tudósok vagy államférfiak, illetőleg kitűnő költők, írók és művészek, többek közt pl. ifj. gróf Andrássy Gyula, Benczur Gyula, Böhm Károly, id. Entz Géza, Ferenczi Zoltán, Fraknoi Vilmos, Gyulai Pál, Matlekovits Sándor, Mikszáth Kálmán, Plósz Sándor, Riedl Frigyes, Schulek Frigyes és Vargha Gyula néhai társaink munkásságának jelentőségéről; a külső tagok közül pedig Binding, Bodio, Bury, lord Lister és Villari Pasquale egyéniségéről.

Az *Értekezéseknek* négy sorozata kerülhetett ki a sajtó alól: a *Nyelv- és széptudományok* (utolsó füzet, XV. kötet, 1. szám), a *Filozófiai és társadalmi tudományok* (IV. kötet) és a *Történettudományok* köréből (XXV. kötet, 1. szám), végre a *Matematikai és Természettudományi Közlemények* (XXXVII. kötet, 1. szám). E kiadványoknak egyik-másik száma jelentékeny terjedelmű, újabbban azonban Igazgató-Tanácsunk úgy döntött, hogy a két ívet meghaladó értekezést nem ebben a sorozatban, hanem külön kiadványban teszi közzé.

γ) A Könyvkiadó Vállalat

kötetei közt újabbán sajnálatunkra pénzügyi okból nem vehettük fel, — ami régebben állandóan szokásban volt, — idegen műveknek fordításait; ellenben ebben a sorozatban is több igen becses eredeti dolgozat jelenhetett meg. Hogy közülök csak néhányat említsek: *Gyulai Pál* Kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye (1850—1904-ig);

Horváth János r. t.: »A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig« (390 lap);

Károlyi Árpád t. t.: »Néhány összegyűjtött történelmi tanulmánya« (502 lap);

Papp Ferenc l. t.: »Báró Kemény Zsigmond életrajza«
(két kötet);

Rácz Lajos: »Rousseau élete és művei« (két kötet);

Szinnyei Ferenc r. t.: »Novella- és regényirodalmunk
a szabadságharcig« (két kötet);

Zsigmond Ferenc l. t.: »Jókai«.

δ) Újabb sorozatos kiadványok.

(A Filozófiai Könyvtár és a Jogtudományi Bizottság kiadványsorozata.)

Amikor 1929-ben az Akadémia vagyoni helyzete jelentékenyen kedvezőbbé vált, két újabb kiadványsorozatot indítottunk.

Az újonnan szervezett és Pauler Ákos r. t. osztályelnök szakavatott irányításával dolgozó *Filozófiai Könyvtárban* a múlt év végéig öt terjedelmes kötet jelent meg. Kettő világhírű munkák fordítása, három pedig eredeti. Csak címeiket és terjedelmüket írjuk fel:

Leibniz: Újabb vizsgálódások az emberi értelemről
(632 lap);

Bergson: Teremtő fejlődés (336 lap);

Báró Brandenstein Béla egyet. tanár: Művészetfilozófia
(378 l.);

Bartók György l. t.: Kant etikája és a német idealizmus erkölcsbölcselete (335 lap);

Varga Sándor egyet. m. tanár: Rickert filozófiája. (A modern értékkilozófia alapvetése) (123 lap).

Szintén újonnan alakított Jogtudományi Bizottságunk kiadványaiból eddig kettőt nyomtathattunk ki: *Buza László* szegedi egyet. tanár művét, mely »A kisebbségek jogi helyzet«-ét, tehát az utódállamok területén élő magyarok szempontjából is nagyon aktuális kérdést tárgyal (432 l.);

a másik mű *vitéz Moór Gyula* l. t. monográfiája (379 l.) »A jogi személyek« elméletét fejtette ki.

ε) A Carnegie kiadványsorozat.

A Carnegie-békealapítvány kiadványsorozatának magyar munkái közt ez alapítvány segélyével eddig két kitűnő művet nyomtathattunk ki:

Popovics Sándor ig. és t. t.: »A pénz sorsa a háborúban«;

Teleszky János ig. t. pedig »A magyar állam pénzügyeit a háború előtt« tárgyalta.

E sorozatnak következő kötete gyanánt legközelebb kerül nyomdába dr. Pap Dezső hátrahagyott munkája: »A magyar szociálpolitika a világháború alatt«, melyet a korán elhunyt szerző fivére, dr. Pap Géza államtitkár rendezett sajtó alá.

η) Egyedül a M. Tud. Akadémia segélye tette lehetővé azt, hogy két kiváló társunk (Károlyi Árpád t. és Angyal Dávid r. tt.) szerkesztésében több tagtársunk közreműködésével megindulhasson a *Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve* (I. kötet nagy alakban 354 lap, számos illusztrációval), amely az intézetben dolgozott magyar és külföldi történettudósok tanulmányainak gyűjteménye.

Az Évkönyv II. kötetének megjelenése biztosítva van.

Kiadványaink nyomdai költségei az 1927—1931. években.

Az 1920—26. években megjelent kiadványaink költségeit tulajdonképen esetről-esetre kellene svájci frankra átszámítani és azokat a megjelenés időpontjában pengőértékben kellene feltüntetni. Ezekben az években ugyanis többször megesett, hogy mire valamelyik kiadványunknak nyomdai kiállítása befejeztetett, a papírkorona-értékben előirányzott költségvetési fedezet a munka megjelenésekor már a korona értékcsökkenése folytán nem volt elegendő és így előirányzat nélküli nagyobb összeget kellett nyomdai számla kiegyenlítésére kifizetni.

Szorítkozva a pengő érték stabilizálása óta lefolyt időszakra, az 1927—1931. években megjelent kiadványaink

költségei kerek összegben	673.602—	P-t
tettek ki, ebből nyomdai költségekre (szedés, nyomás, fűzés, papírárak, boríték)	436.602—	P,
szerzői, illetőleg a folyóiratoknál szer- kesztői tiszteletdíjakra pedig	236.999—	P esett.

Az arány a nyomdai költségek és a szerzői t. díjak közt a legutóbbi időkig a fennebbi volt. Ha tehát pl. néhai kitűnő elnökünk, báró Eötvös Lóránt az általa szerkesztett torziós ingával tíz éven át végzett kísérletek alapján a gravitáció kérdéséről, vagy a geodézia és geofizika köréből egy-egy tanulmányt írt, az ezért számára kiutalt

tiszteletdíj fele volt annak az összegnek, melyet a nyomdavállalat az értekezésnek technikai kiállításáért kapott. Csak a legutóbbi két évben, amikor a nyomdai ipar is sok nehézséggel kezdett küzdeni, sikerült több budapesti s vidéki kisebb nyomdánál az ellenőrzésül esetről-esetre bekívánt árajánlatok alapján elérnünk a kiadványoknak jelentékenyen olcsóbb kinyomatását. Ellenben nagyobb nyomdák-nál, amelyek különleges (matematikai, nyelvészeti stb.) betűtípusokkal rendelkeznek, az olcsóság elérésére irányuló törekvésünk még nem vezetett kielégítő eredményre. Összehasonlításként felemlítem pl., hogy míg egy síma szedésű 16 oldalas ív után több (részben fővárosi, részben vidéki) nyomda szedés, nyomás, fűzés és borítékolás címén 44—45 P-t számít fel, a különleges szedésért a nagyobb nyomdák ívenként még mindig 270 P-t kívánnak.

V.

Tudományos kutatások segélyezése.

Mihelyt a gróf Vigyázó-vagyont Akadémiánk birtokába vette, abban a reményben, hogy pénzügyi helyzetünk néhány év múlva kedvezőbbé válik, Vargha Gyula t. t. másodelnök elnöklete alatt bizottságot küldött ki a tudományos kutatások támogatására részletes munkaterv kidolgozása céljából. E bizottságban annak 21 tagján felül a négy tudományegyetem mindegyike is két-két taggal képviseltette magát.

E bizottság tárgyalásait és javaslatait az Akadémiai Értesítő XL. kötetének 37—59. lapjain tettük közzé. Akadémiánk azonban a kutatási segély megállapítása kérdésében állandó érintkezést tartott fenn a Széchenyi Tudományos Társasággal és az Orsz. Természettudományi Tanáccsal, amelyek szintén a kutatás előmozdítására alakultak.

Annak felemlítésével, hogy Akadémiánk az utolsó évtizedekben, valamint e külön bizottság szervezése előtt is természetesen állandóan foglalkozott kutatások segélyezésével, ki kell emelnem, hogy az utóbbi időben legnagyobb összeget az archeológiai ásatások támogatására fordíthatunk. Az archeológiai ásatásokra szánt segélyt a Magyar Nemzeti Múzeumnak ez ásatásokat végző tisztviselői használták fel Archeológiai Bizottságunk irányítása szerint és ellenőrzése mellett. Ez ásatások eredményeit az Archeológ-

giai Értesítő legutóbbi köteteiben tették közzé és fogják a jövőben is közzéteni.

Ezenfelül a lehetőséghez képest természettudományi kutatásokat is segélyezett Akadémiánk és pedig az 1929. év óta nagyobb összegeket utaltunk ki:

<i>Entz Géza</i> l. t., a tihanyi Biológiai Intézet igazgatója útján biológiai kutatásokra	1000 P-t,
<i>dr. Fehér Dániel</i> nek, a soproni erdő- és bányamérnöki főiskola tanárának, az Alföldön akácfásítási kísérletek útján végzett kutatásokra	1500 P-t,
<i>Horváth Géza</i> r. tagnak zoológiai kutatásokra	2000 „
<i>Konek Frigyes</i> l. tagnak kémiai kutatásokra	1000 „
<i>dr. Kubányi Endré</i> nek, a budapesti II. sz. sebészeti klinika tanársegédének korábban a haemophiliás betegségek kutatására, később az említett klinikán felvételre jelentkezett és megoperált rákos betegek műtéti utóeredményeinek megállapíthatása végett két részletben	2000 P-t,
<i>Oltay Károly</i> l. t. műegyetemi tanárnak Magyarország területén végzett geodéziai és geofizikai kutatásokra eddig több részletben	3000 P-t,
<i>Pogány Béla</i> r. t. műegyetemi tanárnak spektroszkopiai kutatásokra, nevezetesen egy rács-spektográf költségeire	3500 P-t,
<i>Rybár István</i> r. t. egyetemi ny. r. tanárnak optikai kutatásokra	1500 P-t,
<i>Zemplén Géza</i> r. t. műegyetemi tanárnak kémiai kutatásaira	1200 P-t,
<i>gróf Teleki Pál</i> ig. és t. t., egyetemi közgazdaságtud. kari ny. r. tanárnak és kari dékánnak ajánlatára a <i>Jászság tájrajzi kutatásaira</i>	1000 P-t
lehetett rendelkezésre bocsátani; végül archeológiai ásatásokra az 1929—1931. években az Akadémia összesen	14.300 P-t

utalhatott ki.

VI.

A Római Magyar Történeti Intézet Bizottságának munkája.

Néhai kiváló főtítkárunk, később másodelnökünk, *Fraknoi Vilmos* ig. és t. t. áldozatkészségéből 1917-től kezdve Akadémiánk Rómában megnyithatta a »Magyar Történeti

Intézet«-et azzal az óhajjal, hogy történetbúvárok és a classica philologia munkásai, akik a római könyv- és levéltárakban óhajtanak dolgozni, ez intézet helyiségeinek felhasználásával végezhesék kutatásaikat.

A világháború után az olasz kormány Berzeviczy Albert elnök úr hathatós közbenjárására visszaadta a háború alatt lefoglalt intézeti helyiségeket a M. Tud. Akadémiának és így az említett intézetben az 1920—30. években többen értékes tevékenységet fejtettek ki.

Az Akadémiai Értesítő XLI. kötetének 243—247. lapjain tettük közzé a bibliografiai jegyzéket az intézet kiadványairól, továbbá az intézeti tagoknak fontosabb tudományos közleményeiről, végül az intézetben dolgozott kutatóknak ottani munkájuk alapján megjelent közleményeik címét.

A Római Magyar Történeti Intézet kiadványsorozatának újabb kötete gyanánt (»Olaszországi Magyar Oklevéltár«) jelent meg dr. Lukcsics Pál: »XV. századi pápák oklevelei, I. kötet: V. Márton pápa« című műve és tervben van Vári Rezső r. tagtól Onasander kritikai kiadása.

VII.

Jutalmak.

A folyó évi nagygyűlésnek is módjában volt pályadíjak odaítélésével a tudományok érdemes munkásait kitüntetni.

Az akadémiai *Nagyjutalmat Pintér Jenő* r. tag, a magyar irodalomtörténetnek egyik legszorgalmasabb és ez idő szerint legtermékenyebb munkása kapta eddig négy kötetes kézikönyvéért; a *Marczibányi-mellékjutalmat* pedig *Papp Ferenc* tagtársunk báró Kemény Zsigmond életrajzát tárgyaló, évek hosszú sorának kutatását bizonyító, lelkes művéért.

Teljes elismeréssel a kitűnő szerző iránt, valamint több irányban úttörő jeles munkája érdemeinek méltatásával ítelt oda a nagygyűlés egy másik jutalmat *Horváth János* r. t. »A magyar irodalmi műveltség kezdetei« c. művének, amely a magyar művelődéstörténet fejlődésének első korszakára nézve évtizedek hosszú sora múltán is alapvető forrásmunka marad.

A *Sámuel-Kölber-jutalmat*, amely a fiatalabb nyelv-tudósok alapos és beható tanulmányainak méltó elismerése,

Moravcsik Gyula tanárnak, Classica-philologiai Bizottságunk meghívott tagjának íteltük oda.

Egyik alapítványtevő *Feridun bey* emlékezetére Akadémiánk bevételeiből hirdetett pályatétel alapján *Rásonyi Nagy Lászlót*, Akadémiánk alkönyvtárnokát bízta meg a nagygyűlés azzal, hogy a török személynevek, népnevek és néprésznevek szótárát a régibb és újabb források felhasználásával dolgozza ki. — A *Székesfőváros* adományából kitűzött irodalomtörténeti jutalmat »Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780-tól 1830-ig« c. pályatétel alapján dr. *Waldapfel József*, egy másik régi alapítványtevő *Bésán József* emlékére az Akadémia bevételeiből kitűzött ezer pengős pályadíjat »a magyar dráma történetének« értékes megírásáért dr. *Galamb Sándor* szegedi főiskolai igazgató kapta.

Ez a két utóbbi jutalomtétel egyébként annak örvendetes bizonyosságául is szolgált. hogy újabban is — legalább kivételesen — eredményre vezetnek a nem nyilvános pályázatok is.

Áttérve a II. osztály köréből hirdetett díjakra, a P. M. Ker. Bank adományából elnökük *Weiss Fülöp* úr nevére tett alapítvány osztalékát, 4000 P-t az illető bizottság javaslatára a nagygyűlés megosztotta két munka között. Ezek *Kaán Károly* t. társunknak »Az Alföld problémája« és *Neubauer Gyulának* »A határhaszon-elmélet bírálata« című becses műve.

A *Chorin Ferenc*-jutalmat *Zelovich Kornél* r. t. kapta »Nagyvárosok közlekedése« c. értékes dolgozatáért.

A Magyar Városok Országos Kongresszusa által felajánlott ezer pengős *Sipőcz Jenő*-jutalmat, amely az utolsó öt évben megjelent kiváló várostörténeti monografia szerzőjének juthatott, *Schoen Arnold*nak íteltük oda a budai Szent Anna-templomot és a központi városházát tárgyaló két munkájáért.

A *Kónyi Manó*-jutalmat a nagygyűlés megosztotta *Horváth Jenő* és *Steier Lajos* urak közt és pedig az előbbinek a háborús felelősség tisztázása körül kifejtett úttörő munkásságáért, az utóbbinak pedig egy történelmi művéért.

A beérkezett tervrajzok alapján együttes megbízást adott a nagygyűlés dr. *Rostás Lászlónak* és dr. *Andreich Jenőnek* arra, hogy a P. M. Kereskedelmi Bank gr. *Széchenyi István*-alapítványának kamataiból hirdetett jutalom-

tétel alapján kidolgozzák »A konjunktúraelmélet alapjai és a konjunktúra-kutatás módszerei és eddigi eredményeinek bírálata« c. pályatételt; továbbá

vitéz *Aggházy Kamill*nak, a Hadi Múzeum igazgatójának »Buda ostroma 1849-ben« c. hadtörténeti értekezés megírására.

Több jutalomtétel sajnos meddő maradt és egyes beérkezett pályamunkák alapján a hirdetett jutalom nem volt kiadható. Különösen eredménytelen volt a főkegyúri-jog jogalapjának tárgyalására már másodízben, az útburkolás feladatait fejtegető munkát kívánó már harmadízben hirdetett jutalomtétel.

Négy nyelvtudománnyal és négy történettel foglalkozó egyetemi hallgatót az illető hatóságok javaslatára Akadémiánk jelentékeny könyvjutalomban részesített.

VIII.

Új tisztelt belső tagtársainkhoz van még néhány szavam.¹

Ebben a mi fanyar pesszimista és kétségekre hajló korunkban nem hisznek már csodákban. És én mégis azt mondom: a nagy emberek életének és munkásságának ma is meg van az a *csodatevő* tulajdonsága, hogy még évtizedek távolából is serkentőleg, példátadólag hatnak késő nemzedékek lelkére.

A kerepesi temetőben levő szép síremlék mellől — amelyet a hozzátartozók kegyelete gondoz, de amelyre néhány nap előtt kegyeletes érzésekkel tettük le Akadémiánk virágait — és abból a szerény kis dolgozó szobából, amelyben a költő főtitkári mindennapi tennivalóit végezte, így mutat most a mi nagyrabecsült és szívesen fogadott új tagtársainknak *példát* Arany János szelleme!

Kérem, szolgálják Akadémiánkat szakadatlan munkával és abban a hatáskörben, amelyik majd Önökre fog hárulni, dolgozzanak érette olyan önzetlen odaadással, mint Arany János és akkori többi, nagy emléké társai!

¹ Névsorukat közölte az Akad. Értesítő XLII. köt. 150—151. l.

IV.

Hohenlohe Mária hercegnő levele gróf Zichy Gézához.

Hohenlohe Mária hercegnő itt közölt levele *gróf Zichy Géza* hagyatékából került a Magyar Tudományos Akadémia birtokába, s a hagyományozó rendelkezése értelmében a Magyar Tudományos Akadémiának 1932. október hó 3-án tartott összes ülésén bontatott fel. A levél alapján belepillantunk *Liszt Ferenc* alkotó műhelyébe abban az időben, amikor a mester Weimarban eszményi barátságban együttélve *Sayn-Wittgenstein Karolina* hercegnével, ettől ihletve, ösztönözve és munkájában hatékonyan támogatva legbecsesebb műveit alkotta.¹ Ismeretes, hogy a hercegné és Liszt weimari otthona, az Altenburg² európaszerte körülrajongott zenei és művészeti középont volt, amelynek jelentősége a „jövő zenéjének” érvényesülési útjában alig csekélyebb, mint Goethe és Károly Ágost Weimarjéé a német irodalmi klasszicizmus történetében.

Az Altenburg hullámzó társasági életéről, változó vendégeiről, állandó és alkalmi poétáiról, képzőművészeiről és zenészeiről — a mester rajongó tanítványairól — alig szól a levél. De bevezet Liszt és a hercegné idegenektől féltve őrzött szentélyébe: közös dolgozószobájukba. Hogy a levélírónak mennyiben van igaza, mikor a hercegnét a *Des Bohemiens et de leur musique en Hongrie* második kiadásának szinte társszerzőjévé emeli, azt a két kiadás tartalmi és stíluskritikai egybevetése alapján zenetörténetíróink lesznek hivatva eldönteni. Ha azonban elfogadjuk finom jellemzését Liszt és a hercegné stílusáról, a mester eddig ismert prózai munkáinak írásmódja mindenesetre magyarázatra szorul. A levél egy másik része időszerű kérdést érint: Liszt Ferenc földi maradványainak hazahozatalát. A tervet maga Wittgenstein Karolina hercegné is legmelegebben pártolta annak ellenére, hogy a mester határozottan tiltakozott az ellen, hogy sírja nyugalmát megzavarják.

¹ V. ö. Adelheid von Schorn: *Zwei Menschenalter. Erinnerungen und Briefe*. 2. Aufl. Stuttgart 1912. — La Mara: *Aus der Glanzzeit der Weimarer Altenburg*. Leipzig, 1906.

² L. Peter Raabe: *Liszt's Leben*. Stuttgart und Berlin, 1931. I. 144—165. l. — Hollitzer Gyula: *Liszt Ferenc és a weimari irodalmi élet*. Német Philologiai Dolgozatok VI. Budapest, 1913.

A levélíró Hohenlohe Mária hercegnő (1837—1920),¹ Wittgenstein Karolina szerencsétlen házasságának egyetlen gyermeke, 1848. június végén követte anyját Weimarba s mindaddig, míg 1859. október 15-én nőül nem ment Hohenlohe-Schillingsfürst Konstantin herceghez, az Altenburg irdalmi és művészi körének dédelgetett „napsugara“ volt.² Az Altenburghoz közelálló költők és művészek nem tudnak betelni kiváló egyéni tulajdonságainak magasztalásával. A költő és zeneszerző *Cornelius Péter* több költeményben hódolattal köszönti őt, mint a weimari művészi körök „jó tündérét“;³ valóságos eksztázissal ír róla a költő *Hoffmann von Fallersleben*: a költők igazi ihletője — úgymond Hoffman — Mária hercegnő volt, aki „jugendlich schön, wie eine aufblühende Rose, jungfräulich schüchtern, harmlos und milden, heiteren Sinnes durch ihr immer lebenswürdiges Wesen aller Herzen gewann. Ein poetisches Gemüt, das die Prosa des Lebens noch nicht kannte“;⁴ az eszményi nőt s a költők múzsáját ünnepli a hercegnőben a regény- és drámaíró *Meissner Alfréd* is.⁵ De a legmaradandóbb nyomokat Mária hercegnő barátsága *Hebbel Frigyes* életében és költészetében hagyta. Már az első Altenburg-estélyről feleségének írt levelében (1858. jún. 26-án) a mester lenyűgöző művészete mellett különös melegséggel emlékszik meg bájos kottaforgatójáról is.⁶ Két nappal később az estély benyomásait költeményben rögzíti meg, *Der Prinzessin Maria Wittgenstein zur Erinnerung an einen Abend*, melynek középpontjában már a kottát forgató ifjú hercegnő áll:

Ein goldenes Netz im vollen dunklen Haar
 Dazu die Troddel, fremd und sonderbar,
 Mit Augen, die mich einst zu reinstem Glück,
 Begrüsst auf Peruginos schönstem Stück,
 Als ich in Rom vor seiner Tafel stand
 Und Mond und Sonnenstrahl zugleich empfand:
 So schlägst du hier dem Meister still und stumm
 Am Instrument die heiligen Blätter um,
 Der Herr und Sklav' des Tones längst die Welt
 Und nun auch mich in seinen Banden hält.⁷

¹ L. Gothaischer Kalender, 1922. 146. l.

² V. ö. Raabe: i. m. l. 190. l.

³ V. ö. Hollitzer: i. m. 47—48. l.

⁴ L. Gesammelte Werke. Hg. von Dr. H. Gerstenberg. Berlin, 1893. VIII. k. 95. l.

⁵ V. ö. Hollitzer: i. m. 83. l.

⁶ L. Hebbels Briefe: VI. k. 156. l.

⁷ L. Hebbels Sämtliche Werke hg. v. R. M. Werner VI. k. 403. l.

Még bensőségebbé tette Hebbel vonzalmát Mária hercegnő őszinte lelkesedése költészetéért. E vonzalom legművészbib kifejezését *Das Geheimnis der Schönheit* c. költeményében találjuk.¹ Az Altenburg szellemvilága fölött védő és áldó génuszként trónoló Mária hercegnő elevenedik meg itt előttünk. Általában Hebbel első weimari látogatása óta benne látta műveinek leghivatottabb bírálóját. Ismételten hozzá fordul tanácsért, megértő kritikáért, s különösen *Demetrius*-töredékének kidolgozásánál sokat köszönhetett értékes ösztönzéseinek.²

Mária hercegnő házassága nemcsak az Altenburgtól szakította el őt, hanem általában a művészi és irodalmi köröktől. A szakadás azonban csak külsőleges volt: a hercegnő az adott lehetőségeken belül szenvedéllyel ápolta tovább művészi és irodalmi hajlamait, s anyja halála után a Liszt-kultusz egyik legtevékenyebb propagálója lett.³ Erről tanuskodik egyébként az alábbi levél is.

Fried Stein 25. Sept. 11.

Ich bin sehr gerührt, lieber Graf, dass Sie auch mich mit der ausserordentlich gelungenen Jubiläumsmedaille bedacht haben⁴ — und sende Ihnen dafür, Herzensdank. Nach welchem Vorbild ist der liebe Kopf geprägt worden, — oder hat ihn der Künstler nach eigener Erinnerung entworfen? Ueber Liszt's Schaffen auf der Altenburg kann ich Ihnen nach eigenen Erinnerungen genau berichten — da ich freien Zutritt in das Sanktuarium der chambre bleue hatte,⁵ seiner und meiner Mutter gemeinsames Arbeitszimmer. Wenn er Noten kritzelte, an einem Stehpult schrieb sie Briefe in einer

¹ Hebbels Werke id. kiad. VI. k. 404. l.

² V. ö. Hollitzer : i. m. 103—106. l.

³ V. ö. Gróf Zichy Géza : Emlékeim. Budapest, 1913. II. 16—17. l.
⁴ Gróf Zichy Géza kezdeményezésére és költségére Liszt Ferenc születésének 100 éves évfordulója alkalmával Rigele pozsonyi szobrász által készített ezüst emlékérem; egyik példánya a Nemzeti Múzeum éremgyűjteményében.

⁵ A „kék“ szobát Lina Ramann Wittgenstein hercegné adatai szerint a következőkben írja le: „die Wände mit blauer Tapete bekleidet, deren matter Golddruck sich dem Auge kaum bemerkbar machte; die Decke weiss, die Mullgardinen ebenfalls weiss mit blauem Unterstoff, Sofa und Stühle überzogen mit Glanzkattun, graugrundig und Rosen darauf“. V. ö. Raabe : i. m. l. 150. l.

anderen Ecke. Literarische Produkte schrieb sie unter seinem Diktate, mit Bleistift auf grosse Quartbögen. Alles musikalische musste genau nach dem Wortlaut verzeichnet werden — anderes wurde von ihm nur angedeutet, und sie arbeitete es aus.¹ Anderen Tages wurden ihm Ergänzungen vorgelesen — und da wurde viel gestritten. Er schrieb ein klassisches knappes Französisch, wie Sie aus seinen Briefen ersehen können, — ihr Styl war schwülstiger, der damaligen Romanantik zuneigend. Man einigte sich endlich unter gegenseitigen Koncessionen, und dann wurden die verkritzelten Bleistiftbögen zur Abschrift den Schülern anvertraut — Raff, Cornelius, auch Bülow.² So hat sich kein Manuskript erhalten, denn die Originalbögen mit ihren Umschreibungen wurden nach der Kopie, vernichtet. Als meine Mutter schon in Rom lebte, sollte eine neue Auflage der „Zigeuner“ erscheinen.³ Sie äusserte den Wunsch die Korrekturen durchzusehen — und Liszt der diesem Jugendwerk sich ziemlich entfremdet hatte, schenkte ihr volles Vertrauen, liess ihr die Korrekturen schicken, und verzichtete auf die Weitläufigkeit sie selbst an einem anderen Orte, vor dem Drucke durchzulesen. Sie liess sich fortreissen das Buch um die Hälfte zu verlängern — und schrieb eine Menge hinein, ohne viel darüber nachzudenken ob ihre schrofferen Auslassungen zu Liszt's Ansichten genau passten. So kamen u. A. einige Gehässigkeiten in das Judenkapitel hinein, die Liszt niemals bewusst unterschrieben hätte. Eine wahre Hetze entstand darüber natürlich in der jüdischen Presse⁴ die Liszt ganz unerwartet war. Doch schwieg er beharrlich, verscheuchte jede Deutung oder Milderung der gedruckten Worte — und vermied die Sache

¹ Hasonlóan szól a hercegné közreműködéséről Liszt prózai írásainak keletkezésében Raabe: i. m. II. 173—178. l.

² Raff József Joachim (1822—1882), Cornelius Peter (1824—1874), Bülow János (1830—1894) zeneszerzők az Altenburg lakói, Liszt legkedvesebb tanítványai.

³ A „Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie“ első kiadása Párisban 1859-ben, az itt szóbanforgó új kiadás 1881-ben Lipcsében, magyar kiadása névtelenül 1861-ben Pesten jelent meg „A cigányokról és a cigányzenéről“ címen. V. ö. K. Isoz: Lettres inédites ou peu connues de Franz Liszt. S. I. M. VII. évf. (1911.) 11. füz. 11—34. l.

⁴ A „zsidó“ sajtó támadásairól s arról az éles ellentétéről, mely Liszt szóbeli kijelentései és e fejezet tartalma között mutatkozott, l. Raabe: i. m. II. k. 196—201. l. Raabe is kiemeli, hogy a hercegné jelentékenyen módosította Liszt gondolatait. — A legélesebb hangú támadó irat, — mely Liszt fejtegetéseit erősen eltorzította — éppen Pesten jelent meg: Sagittarius, Franz Liszt über die Juden. Budapest, 1883.

meiner Mutter gegenüber, zur Sprache zu bringen. Ich glaube, dass sie in ihren weltabgeschiedenen Regionen niemals erfahren hat welchen bösen Streich sie ihm gespielt hatte! Nur mir hat er den Sachverhalt erzählt — und Ihnen vertraue ich ihn an, bittend das Schweigen des Meisters weiter zu respektieren. Zum Zentenarium veröffentlichte die Firma Härtel eine Volksausgabe der Prosaschriften Liszt's — und ich unternahm sie zu revidieren, den Text von manchem Ballast zu befreien von dem ich genauer weiss, dass er nicht von Liszt stammt, und die stellenweise allzuflüchtige, veraltete Uebersetzung etwas zu modernisieren. Verraten Sie mich ja nicht, denn ich mag nicht genannt werden! Ausser GR. Hase,¹ dem Chef der Firma und meiner Freundin La Mara,² ahnt niemand meine stille Mitarbeiterschaft. Da ich nicht weiss in welcher Ausgabe Sie die „Zigeuner“ lesen — sende ich Ihnen ein Exemplar der revidierten Ausgabe, als kleines dankbares Erinnerungszeichen. So wurden Schriften auf der Altenburg entstanden, waren sie wirklich eine gemeinschaftliche Arbeit —, es war unmöglich abzugrenzen was meiner Mutter, was Liszt gehört. Unter den Schülern wurde vielfach angenommen, dass meine Mutter alles schrieb, weil sie nur ihre Handschrift sahen. Doch kann ich bezeugen, wie peinlich Liszt jedes Wort und jede Phrase abwägte — die sie gern durchgeschmuggelt hätte, weil sie sich an ihrem schönen Klang berauschte.

Nun will ich noch eine Angelegenheit erwähnen, da ich vermute, dass H. Batka.³ Ihnen meinen Brief mitgeteilt hat. Jetzt, wo der Gedanke der Uebertragung von Liszt's Ueberresten, wieder lebendig wurde, fühle ich mich verpflichtet seinen Protest gegen die Störung seiner Todtenruhe, in Erinnerung zu bringen. Dieser Protest findet sehr entschiedenen Ausdruck in einem Brief an meine Mutter vom 27. No-

¹ Dr. Oscar von Hase (1846—1921) titkos tanácsos 1880-tól kezdve állott többédmagával a Breitkopf és Härtel cég élén, több nagyobb művet irt a könyvkereskedelem történetéről. V. ö. Riemann-Einstein : Musiklexikon 11. kiad. Berlin, 1929. I. 225—26. l.

² La Mara, Lipsius Mária írói álneve (1837—1927), érdemes zeneírónő, aki különösen Liszt életével és korával foglalkozott behatóan. V. ö. Riemann-Einstein : i. m. I. 1049. l.

³ Batka János (1845—1917) pozsonyi levéltáros és író, Liszt egyik legteljesebb tisztelője ; gazdag levelezése még feldolgozásra vár. V. ö. Nagl-Zeidler-Castle : Deutsch-österreichische Literaturgeschichte III. k. 1424. l.

vember 69, den La Mara veröffentlicht hat.¹ Batka entgegnet mir darauf, dass meine Mutter Liszt's Intencionen sicher am besten kannte, und sie selbst die Uebertragung nach Pest wärmstens befürwortete. Ich meine aber, dass sie in ihren grossen Schmerzen, selbst schon schwer krank, sich an diesen Brief sicher nicht mehr erinnerte, den ich in ihrem Nachlass fand. Ihr erster Impuls bewog sie ihn vom *heidnischen* Bayreuth zu entfernen, und den trotz aller Wandlungen Geliebten, der treuen Obhut frommer Franziskaner anzuvertrauen. Wie nun die definitive Entscheidung fallen möge — verspreche ich mich jeder weiteren Erörterung dieser Frage zu enthalten. Alle weiteren Skrupeln würden mir kleinlich erscheinen — wenn der einheitliche Wille der Nation sich berechtigt fühlt, den Willen des Meisters umzusetzen. Sie haben recht unseren Meister, einen weltlichen Heiligen zu nennen. Unter seinem überschäumenden Weltleben, lag eine so feste Grundlage von Askese und Selbstverleugnung, die seine Nächsten kaum ahnten. Il gran Poverello di Dio wie er den H. Franciscus von Assisi nannte, war sein Vorbild — und sein Herz überströmte von Liebe, wie das seines bevorzugten Heiligen.

Innigsten Dank dass Sie ihn erkannt haben, in seiner wahren Menschengrösse — und dass Sie es übernommen haben ihn seinem lieben Vaterlande, zu deuten und näher zu bringen!

Marie Hohenlohe.

Közli: Pukánszky Béla.

¹ Liszt levele Wittgenstein Karolina hercegnéhez kiadva: Franz Liszt's Briefe. Hg. von La Mara. 2. kiad. Leipzig, 1893. II. k. 152. l. A levél idevonatkozó helye: „Ich wünsche, bitte und befehle dringend, dass meine Bestattung ohne Prunk geschehe, so einfach und sparsam wie möglich. Ich protestiere gegen ein Begräbniss, wie das Rossini's war, und selbst gegen jede Zusammenberufung der Freunde und Bekannten, wie bei Overbeck's Leichenbegängniss. Keinen Staat, keine Musik, kein Ehrengeläute, keine überflüssige Beleuchtung, noch irgend welche Reden. Man möge meinen Leichnam nicht in einer Kirche, sondern auf irgend einem Friedhof begraben und möge sich ja hüten, ihn von dieser Grabstätte nach einer anderen zu überführen. Ich will keinen anderen Platz für meine Leiche als den Friedhof, der im Gebrauch ist, wo ich sterben werde, noch eine andere kirchliche Ceremonie als eine stille Messe (kein gesungenes Requiem) in der Pfarrkirche. Die Inschrift meines Grabsteins könnte sein: „Et habitabunt recti cum vultu suo!“

V.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

PÉNZTÁRI SZÁMADÁSA

1931-RŐL.

A Magyar Tudományos Akadémia

ACTIVUM

		Pengő	Pengő
1.	<i>Ingatlanok.</i>		
	a) az Akadémia palotája, bérháza, könyvtár- készlete és egyéb felszerelések értéke	1,500.000—	
	b) a széphalmi birtok a Kazinczy- mauzoleummal	80.000—	1,580.000—
2.	<i>Értékpapírok.</i>		
	a) az Akadémia sajátja	9.399 04	
	b) alapítványok értékpapírjai	146.371 67	155.770 71
3.	<i>Adósok, átfutó tételek</i>		20.185 20
	<i>Készpénzkövetelések folyószámlákon és takarékszámlákon</i>		162.113 97
			1,918.069 88

Budapest, 1931.

A Magyar Tudományos Akadémia

MAGYAR FÖLD-

Dr. Koós Zoltán s k.

vagyonmérlege 1931. december 31-én.

PASSIVUM

		Pengő	Pengő
1.	<i>Különféle alapítványok</i>		191.824 ⁷⁷
2.	<i>Alapítványok kamatai</i>		34.790 ⁸⁶
3.	<i>Adományok</i>		29.233 ⁰³
4.	<i>Átfutó tételek</i>		16.197 ⁹⁹
5.	<i>Vagyon</i>	1,640.453 ¹⁸	
6.	<i>Folyó évi vagyonkezelési felesleg</i>	5.570 ⁰⁵	1,646.023 ²³
			1,918.069 ⁸⁸

december 31.

A könyvelésért :

vagyonának kezelője :

Voit Lajos s. k.

HITELINTÉZET

Dr. Kelemen Ferenc s. k.

A Magyar Tud. Akadémia nyereség- és

TARTOZIK

		Pengő	Pengő	
I. Személyi kiadások :				
1.	a) A főkönyvtárnok és osztálytitkár urak, a könyvvezető, építész és orvos tiszteletdíjai és az irodai és könyvtári személyzet illetményei	23.569-96	46.124-04	
	b) Nyugdíjak és jutalmak	22.554-08		
II. Dologi kiadások :				
2.	Az akadémiai épületek fenntartására, illetőleg javítására fordított költség	19.192-98	81.680-19	
3.	Fűtés, világítás	6.215-26		
4.	Irodai és egyéb kisebb dologi kiadások	6.455-74		
5.	Adók	21.203-74		
6.	A könyvkiadó-bizottság kiadványa és akadémiai kiadványok szétküldésének költsége	6.199-14		
7.	Előre nem látott kiadások	10.021-41		
8.	Rendkívüli kiadások :			
	A Kazinczy-ingatlanok karbantartása	2.346-87		
	Nagygyűlési költségek	491-37		
	Elhunyt tagok képmásai	6.011-80		
	Kegyeleti kiadások	3.541-88		
		12.391-92		
III. Tudományos kiadások :				
9.	Akadémiai Értesítő	2.554-98		177.831-47
10.	Budapesti Szemle	14.000—		
11.	Az I. osztály és bizottságai	14.796-33		
12.	A II. „	45.338-10		
13.	A III. „	31.337-54		
14.	Irodalmi célokra	3.605-50		
15.	Etnográfiai és folklorisztikai bizottság	7.206-37		
16.	Szótári bizottság	2.600—		
17.	Külön kiadványok	1.522-10		
18.	Tudományos társulatok, továbbá az „Ungarische Jahrbücher“ és a „Revue des Études Hongroises“ segélye	8.332-26		
19.	Könyvtári kiadások	9.403-52		
20.	Hirdetett jutalomtételek kifizetésére	15.090—		
21.	Akadémiai Almanach	1.421-88		
22.	Tudományos segélyekre	8.102-95		
23.	Tudományos kutatásokra	5.800—		
24.	Nemzetközi történettudományi kongresszus	1.824-66		
25.	Római Magyar Tört. bizottsága	2.200—		
26.	Bécsi Magyar Tört. Intézet Evkönyve	2.695-28		
27.	Folyó évi vagyonkezelési felesleg			
			5.570-05	
			311.205-75	

Budapest, 1931.

A Magyar Tudományos Akadémia

MAGYAR FÖLD-

Dr. Koós Zoltán s. k.

veszteség-számlája 1931. december 31-én.

KÖVETEL

	Pengő	Pengő
1. Államsegély		92.135—
2. A gróf Vigyázó-vagyon jövedelméből tudományos célra igénybevett összeg		100.000—
3. Házbérlőjövdelem a bérház és palota után		72.965'20
4. Könyvek eladásából befolyt összeg		18.056'17
5. Kamatok		12.024'99
6. Értékpapírok jövedelme		833'25
7. Vegyes bevételek		15.191'14
		311.205'75

december 31.

vagyonának kezelője :

HITELINTÉZET

Dr. Kelemen Ferenc s. k.

A könyvelésért :

Voit Lajos s. k.

Alapítványok és azok kamatai 1931. december 31-én.

		Tőke P	Kamat P
<i>I. Alapítványok, melyek készpénzben és érték-papírban vannak elhelyezve.</i>			
Gróf Andrássy Dénes	alapítványa . . .	8.64	
Czintula Mihály	" . . .	1.60	
Özv. Fejes Jánosné	" . . .	—02	
Fabriczy Sámuel	" . . .	2.594.90	1.517.09
Schwarzer Lajos	" . . .	—93	
Fraknói Vilmos	" (Akad. rész)	8.—	
Fraknói Vilmos	" . . .	2.35	
Dr. Ortway Tivadar	" . . .	3.20	
Id. Pekár Imre	" . . .	8.—	
Báró Podmaniczky Gézáné	" . . .	8.—	
Udvardi Cherna János	" . . .	—19	
Feridun-ösztöndij	" . . .	6.06	
Feridun Kiamil Zadé bej hagyománya (Akad. rész)		2.40	
Román Ferenc	alapítványa . . .	48.—	12.58
Báró Kornfeld Zsigmond	" . . .	25.184.50	431.94
Chorin Ferenc	" . . .	55.930.—	247.04
Serbán János	" . . .	3.400.—	839.34
Kazinczy Gábor és neje	" . . .	6.443.42	1.490.34
Unghváry László	" . . .	8.547.56	6.902.41
Hangya	" . . .	1.522.32	
Weiss Fülöp	" . . .	46.413.—	2.002.—
Átvitel:		150.133.09	13.442.74

	Tőke P	Kamat P
Áthozat:	150.133·09	13.442·74
<i>II. Alapítványok</i>		
<i>kizárólag készpénzben elhelyezve.</i>		
Wellisch Alfréd-alapítvány	1.600—	1.016·07
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank gróf Széchenyi István-alapítvány	8.000—	3.029·59
Kónyi Manó - alapítvány	10.000—	4.972·16
Halmos Izor „	2.272·86	857·38
Makfalvy Géza „	80—	58·72
Somossy Béla „	80—	94·81
Jékey László „	80—	4·88
Európai áruipodgyász r.-t. „Rákosi Jenő“-alapítv.	80—	69·56
Benedek Sándor-alapítvány	400—	371·42
Szemző István „	1.393·49	1.186·42
Kugler Mihály-féle „Rákosi Jenő“-alapítvány . .	80—	39·97
Nyiregyházi Takarékpénztár „	800—	363·75
Darányi Ignác „	1.240—	598·43
Csernoch János „	1.500—	478·51
Kara Győzőné baloghi Palcsó Mária-alapítvány	1.000—	247·05
Vészi József-alapítvány	1.000—	111·34
Értéküket veszített alapítványok kiegészítésére tartálékolt összegek	10.285·33	
Hegedüs István-alapítvány	1.800—	399·95
Több alapítvány és adomány közös kamat- számlája		7.448·11
Összesen :	191.824·77	34.790·86

Budapest, 1931. december 31-én.

A könyvelésért :

Voit Lajos s. k.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET

Dr. Koós Zoltán s. k.

Dr. Kelemen Ferenc s. k.

ACTIVUM	Értékpapírok értéke	
	árfolyamok	pengőben
Értékpapírok.		
<i>I. Az Akadémia értékpapirjai.</i>		
K 92.000 n. é. Magyar Földhitelint. záloglevél		736
K 4.000 n. é. Egyes. bpesti f. v. takptr. zálogl.		—32
K 1.900 n. é. 4 ⁰ / ₁₀ nostr. m. koronajáradék		—15
K 7.000 n. é. 4 ⁰ / ₁₀ m. földteherment. kötv.		—56
K 200 n. é. Kisbirt. Orsz. Földhitelint. zgl.		—02
K 21.000 n. é. Kisbirt. Orsz. Földhitelint. alapítványi okirat		1.050—
K 1,210.000 n. é. 6 ⁰ / ₁₀ m. hadikölcsön		9680
K 833.200 n. é. 5 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ m. hadikölcsön		6664
K 200.000 n. é. Magyar Mezőgazd. szöv. alapítói üzletrész		540—
K 2.400 n. é. Tiszaszab. sorsjegy, 1 magyar, 1 osztrák vöröskereszt sorsjegy		—19
40 drb. Pesti Hazai I. Takptr. részvény	130—	5.200—
5 drb. Első Bpesti Gőzmalom részvény	16—	80—
12 drb. Belvárosi Takptr. részvény	4333	520—
10 drb. Magyar Nemzeti Bank részvény	18360	1.836—
108 drb. Magyar Tudom. Társ. Sajtóvállalata részvény		1—
		9.39904
<i>II. Alapítványok értékpapirjai.</i>		
Gróf Andrássy Dénes-alapítvány:		
K 108.000 n. é. 4 ⁰ / ₁₀ nostr. koronajáradék		864
Czintula Mihály-alapítvány:		
K 20.000 n. é. 6 ⁰ / ₁₀ magyar hadikölcsön		160
Özv. Fejes Jánosné-alapítvány:		
K 200 n. é. M. Földhitelint. záloglevél		—02
Fabriczy Sámuel-alapítvány:		
K 4.400 n. é. 4 ⁰ / ₁₀ M. Földhitelint. zálogl.		—36
K 208.400 n. é. 4 ⁰ / ₁₀ M. Földhitelint. zálogl.		1666
9 drb. Borsod-miskolci gőzmalom részvény		63—
3 drb. Farbenindustrie részv. M. 1600	10250	2.22220
2 drb. Deutsche Bank részv. M. 200	108—	29268
Átvitel:		12.00420

ACTIVUM	Értékpapírok értéke	
	árfolyamok	pengőben
Áthozat :		12.004·20
Schwarzer Lajos-alapítvány :		
K 11.500 konv. osztrák járadék		—·92
K 100 4·2% ₀ osztrák járadék		—·01
Fraknói Vilmos-alapítvány :		
K 29.400 n. é. M. Földhitelint. záogl.		2·35
Fraknói Vilmos akadémiai letét :		
K 100.000 magyar hadikölcsön		8—
Dr. Ortway Tivadar-alapítvány :		
K 30.000 Magyar Földhitelint. záoglevél		2·40
K 10.000 magyar hadikölcsön		—·80
Id. Pekár Imre-alapítvány :		
K 100.000 5% Angol-Magyar Bank jár.-jegy		8—
Báró Podmaniczky Gézané alapítványa :		
K 100.000 5% Angol-Magyar Bank jár.-jegy		8—
Udvardi Cherna János alapítványa :		
K 2.400 magyar hadikölcsön		—·19
Feridun-ösztöndíj-alapítvány :		
K 75.800 n. é. Magyar Földhitelint. záogl.		6·06
Feridun-alapítvány akadémiai rész :		
K 30.000 Magyar Földhitelint. záogl.		2·40
Román Ferenc-alapítvány :		
4 drb. Bereg-munkácsi bank rv. à 300 ck.	16—	48—
Báró Kornfeld Zsigmond-alapítvány :		
137 ¼ drb. Magyar Nemzeti Bank rv.	170—	23·332·50
Chorin Ferenc-alapítvány :		
329 drb. Magyar Nemzeti Bank rv.	170—	55·930—
Átvitel :		91.353·83

ACTIVUM	Értékpapírok értéke	
	árfolyamok	pengőben
Áthozat:		91.353·83
Serbán János-alapítvány:		
20 drb. Magyar Nemzeti Bank rv.	170 —	3.400 —
Kazinczy Gábor- és neje-alapítvány:		
27 drb. Magyar Nemzeti Bank rv.	170 —	4.590 —
Unghváry László-alapítvány:		
64 ¹¹ / ₂₅ M. Általános Hitelbank részvény	49 —	3.157·56
40 drb. Pesti Magyar Keresk. Bank részv.	81 —	3.240 —
8 drb. Pesti Hazai I. Takarékpénztár részv.	130 —	1.040 —
26 drb. Rimamurányi részvény	27 —	702 —
30 drb. Osztrák-Magyar Államvasut részvény	13·60	408 —
Hangya-alapítvány:		
Hangya üzletrész		1.466·32
Weiss Fülöp-alapítvány:		
9.500 dollár Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 7 ⁰ / ₀ -os záloglevél á 80 — és 500 dollár Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 7 ⁰ / ₀ -os zálog- levél á 100 — (sorsolt)		46.413 —
Összesen:		155.770·71

Budapest, 1931. december 31-én.

A könyvelésért:

Voit Lajos s. k.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET

Dr. Koós Zoltán s. k.

Dr. Kelemen Ferenc s. k.

Ad $\frac{3001.}{V. 1932.}$

VI.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TULAJDONÁBAN LÉVŐ

KÉT GRÓF VIGYÁZÓ-VAGYON

KIMUTATÁSA 1932. JÚNIUS HÓ 30-ÁN

ÉS

JÖVEDELMEI 1932. JAN. 1-TŐL JÚN. 30-IG.

a) A gróf Vigyázó Sándor és Ferenc-vagyon

ACTIVUM

		Pengő	Pengő
1.	<i>Készpénzkövetelés :</i>		
	1. a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál	3.415·90	
	2. a Magyar Földhitelintézetnél	5.122·—	
	3. a Magyar-Olasz Banknál	498·60	9.036·50
2.	<i>Értékpapírok :</i>		
	1. gróf Vigyázó Sándor-féle vagyon . .	483.268·50	
	2. gróf Vigyázó Ferenc-féle vagyon . .	210.860·85	694.129·35
3.	<i>Ingatlanok :</i>		
	1. gróf Vigyázó Sándor-féle vagyon 11.525 hold 1273 □-öl		
	2. gróf Vigyázó Ferenc-féle vagyon 3455 hold 1465 □-öl		
	3. gróf Vigyázó Sándor-féle vagyon VII., Károly-körút 1. számú ház		11,490.800·—
4.	<i>Követelések :</i>		
	M. kir. igazságügyminisztérium	886.000·—	
	Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	7.871·66	
	Óvadékok	880·—	
	Dr. Vályi Lajos (elszámolásban)	1.568·40	
	Gerényi Jakab	641·89	
	Tóth József erdómérnök „	757·35	897.719·30
			13,091.685·15

Budapest, 1932. évi

A M. Tud. Akadémia Igazgató-

Popovics Sándor ig. és t. t. s. k.

mérlege 1932. június 30-án.

PASSIVUM

		Pengő	Pengő
1.	<i>Hagyatéki tőke</i>		11,475.011-54
2.	<i>Fel nem használt elmúlt évi jövedelmek</i>		37.866-34
3.	<i>Tartozások :</i>		
	1. gróf Bolza Marietta köteles részéből	58.893-46	
	2. M. N. B. Nyugdíjalapjának	832.000—	
	3. a Pesti Magyar Keresk. Banknak (Hitel-számla)	588.262-92	
	4. a gróf Vigyázó Sándorné-vagyonnak	92.140-61	1,571.296-99
4.	<i>Tiszta jövedelem 1932. I. félévben</i>	57.510-28	
	Ebből felhasználtott az év folyamán a Magyar Tudományos Akadémia tudomá- nyos céljaira	50.000.—	7.510-28
			13,091.685-15

augusztus hó.

A könyvelésért:

Várady György s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Jankovich Béla ig. t. s. k.

b) A gróf Vigyázó Sándor és Ferenc-vagyon

KIADÁSOK

		Pengő	Pengő
1.	Költségek :		
	Közterhek	8.173-13	
	Eletjárdék	12.000—	
	Kegydíjak, adományok	3.773-91	
	Illetmények	19.509-98	
	Alkalmazottak készkiadásai	2.826-83	
	Bankköltségek	177-72	
	Biztosítási díjak	750-32	
	Misedíjak	2.934—	
	Gazdasági iroda fenntartási költsége	524-36	
	Dr. Keil Lórant ékszerszakértői díj	2.815-25	
	Bolza-per illeték	3.549—	
	Kötönypusztai gazdaság beruházási költsége	8.146-97	
	Könyvtárbecslés	1.000—	
	Perköltség és illeték	1.707-06	
	Szalkszentmártoni iskola költségei	664-23	
	Különféle költségek	1.326-30	
			69.879-06
2.	Kifizetett kamatok :		
	A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak „Hitel“- számla után	3.722-13	
	Magyar Nemzeti Bank nyugdíjalapjának	31.200—	
	Gróf Vigyázó Sándorné-vagyonnak	3.090-42	38.012-55
3.	A folyó évi jövedelemből felhasznált összeg		50.000—
4.	Fennmaradó tiszta jövedelem		7.510-28
			165.401-89

Budapest, 1932. évi

A M. Tud. Akadémia Igazgató-

Popovics Sándor ig. és t. t. s. k.

jövedelmei az 1932. I. félévben.

BEVÉTELEK

		Pengő	Pengő
1.	Kamatjövedelmek :		
	1. gróf Vigyázó Sándor-vagyonból	33.159 10	
	2. " " Ferenc "	6.567 62	39.726 72
2.	Értékpapírjövedelem :		
	1. gróf Vigyázó Sándor-vagyonból	25.077 50	
	2. " " Ferenc "	9.310 52	34.388 02
3.	Ingatlanok jövedelmei :		
	1. a gróf Vigyázó Sándor-vagyonból :		
	Nagyberki-Mosdós haszonbér	6.000 —	
	Szalkszentmárton "	12.794 12	
	Harta-Bojár "	6.287 12	
	Nagyberki-i erdőgazdaság bevételei	5.377 22	
	Csabonyi " "	4.330 74	
	Kötönyi " "	3.721 40	
	Szalkszentmártoni " "	1.566 30	
	Bojári " "	863 80	
	Csabonyi mezőgazdaság " "	424 10	
	Egyéb bevételek	1.545 62	42.910 42
	2. a gróf Vigyázó Ferenc-vagyonból :		
	Abony haszonbér	11.538 66	
	Úszod-Nánapuszta "	1.856 78	
	Rákoskeresztúr (nagy rét) "	2.000 —	
	Bátya " "	247 —	
	Abonyi erdőgazdaság bevételei	2.288 64	
	Bátyai " "	1.141 38	
	Abony gazdaság " "	33 13	
	Bátya " "	7.395 53	
	Egyéb bevételek (vadászati, halászati bér)	428 71	26.929 83
4.	Házbérijövedelem :		
	Befolyt házbérek	45.090 88	
	Házadó és fenntartási költségek	23.643 98	21.446 90
			165.401 89

augusztus hó.

A könyvelésért :

Várady György s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták :

Jankovich Béla ig. t. s. k.

c) A gróf Vigyázó Sándorné-vagyon

ACTIVUM

	Pengő	Pengő
1. <i>Készpénzkövetelés :</i>		
1. a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egye- sületnél	9.047.27	
2. a Magyar-Olasz Banknál	177.—	9.224.27
2. <i>Értékpapírok</i>		275.833.94
3. <i>Ingtatlanok :</i>		
Rákoskeresztúr . 2.014 hold 729 □-öl		
Vecsés 580 " 1.172 "		
Pesti rétek 228 " 391 "		
Penc 288 " 567 "		
Összesen : 3.111 hold 1.259 □-öl		1,867.075.50
4. <i>Követelések :</i>		
1. a Rákoskeresztúron eladott háztelkekért	258.261.95	
2. a gróf Vigyázó Ferenc-féle vagyonból .	92.140.61	350.402.56
		2,502.536.27

Budapest, 1932. évi

A M. Tud. Akadémia Igazgató-

Popovics Sándor ig. és t. t. s. k.

mérlege 1932. június 30-án.

PASSIVUM

	Pengő	Pengő
1. <i>Hagyatéki tőke</i>		2,179.465·94
2. <i>Fel nem használt előző évi jövedelmek</i> . .		40.490·63
3. <i>Tartozások :</i>		
1. a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál		
„Hitel“-számlán	142.359·56	
2. a M. Tud. Akadémiának	101.926·72	244.286·28
4. <i>Tiszta jövedelem</i>		38.293·42
		2,502.536·27

augusztus hó.

A könyvelésért:

Várady György sk.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Jankovich Béla ig. t. s. k.

d) A gróf Vigyázó Sándorné-vagyon

KIADÁSOK

		Pengő	Pengő
1.	<i>Költségek :</i>		
	Illetmények	4.240.—	
	Alkalmazottak készkiadásai	530.34	
	Közterhek	3.517.40	
	Bankköltség	17.65	
	Rákoskeresztúri alkalmazottak illetményei	2.880.—	
	Rákoskeresztúri birtokfelmérés költségei .	1.048.87	
	Rákoskeresztúri múzeum fenntart. költségei	2.223.20	
	Egyéb kiadások	338.—	14.795.46
2.	<i>Kifizetett kamatok :</i>		
	1. A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál felvett kölcsön után	4.740.24	
	2. A M. Tud. Akadémiától felvett kölcsön- tőkék után	3.018.19	7.758.43
3.	<i>Tiszta jövedelem</i>		38.293.42
			60.847.31

Budapest, 1932. évi

A M. Tud. Akadémia Igazgató-

Popovics Sándor ig. és t. t. s. k.

jövedelmei 1932. I. félévben.

BEVÉTELEK

		Pengő	Pengő
1.	<i>Kamatjövedelem</i>		12.658'28
2.	<i>Értékpapírijövedelem</i>		14.951'45
3.	<i>Ingatlanok jövedelmei:</i>		
	Rákoskeresztúr haszonbér	18.041'47	
	" erdőgazdaság bevételei	3.717'49	
	" egyéb bevételei	358'60	
	Vecsés haszonbér	7.315'63	
	Pesti rétek haszonbér	3.804'39	33.237'58
			60.847'31

augusztus hó.

A könyvelésért :

Várady György s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták :

Jankovich Béla ig. t. s. k.

**A Magyar Tudományos Akadémia tulajdonában levő
gróf Vigyázó-vagyron kezelésével megbízott alkalmazottak
illetményei 1932. január hó 1-től június hó 30-ig.**

Dr. Vályi Lajos ügyvéd tiszteletdíja	6.000—	P
Dr. Vályi Lajos ügyvéd irodaátalánya	1.200—	„
Gerényi Jakab gazdasági tanácsos tiszteletdíja	4.800—	„
Garzó József kulturmérnök tiszteletdíja	4.759·98	„
Tóth József erdőmérnök tiszteletdíja	3.640—	„
Dudás Kálmán építész tiszteletdíja	<u>800—</u>	„
Összes illetmények : 21.199·98		P

Ad $\frac{3000.}{V. 1932.}$

e)

A KÉT GRÓF VIGYÁZÓ-VAGYON
KÖLTSÉGVETÉSI ELŐIRÁNYZATA
AZ 1932. ÉV II. FELÉRE.

3000/V. 1932.

Elő-

a gróf Vigyázó Sándor- és Ferenc-vagyon bevételeiről

A) Bevételek.		Pengő	Pengő
a) Haszonbérletileg kezelt földbirtokok.			
1.	Abony-Bolháspartpuszta (57245 q) búzahaszonbér	6.869-40	
2.	Abonyi kisbérletek (részben búza, részben pénzhér)	808-20	
3.	Bátyai kishaszonbérletek (részben pénz, részben búza)	11.340-08	
4.	Csabonyi kishaszonbérletek (pénzhaszonbér)	1.126-80	
5.	Harta-Bojár (365 q búzahaszonbér)	4.380-—	
6.	Nagyberki-Mosdós (pénzhaszonbér)	10.535-25	
7.	Rákoskeresztúr-Nagyréti (pénzhaszonbér)	3.000-—	
8.	Szalkszentmárton (pénzhaszonbér)	37.500-—	
9.	Tószeg-Paládics (búzahaszonbér)	3.906-—	
10.	Tószeg-Szántóhalom (pénzhaszonbér)	3.750-—	
11.	Uszód-Nánapuszta (búzahaszonbér)	1.396-80	84.612-53
b) Vadászati és halászati bérek.			
12.	Bátya vadászati bére	750-—	
13.	Kötöny vadászati bére	300-—	
14.	Bátya halászati bére	500-—	
15.	Csabony halászati bére	400-—	1.950-—
c) Házilag kezelt földbirtokok.			
16.	Abony	736-—	
17.	Bátya	13.600-—	
18.	Prónayfalva-Kötönypuszta	7.490-—	21.826-—
d) Erdőgazdaság.			
19.	Abony	2.000-—	
20.	Bátya	3.500-—	
21.	Csabony	19.000-—	
22.	Nagyberki	10.000-—	
23.	Prónayfalva-Kötönypuszta	12.000-—	
24.	Szalkszentmárton	3.000-—	49.500-—
e) Bérházak.			
25.	Budapest, VII., Károly-körút 1.	53.577-04	
26.	Bátyai Központi Szálloda	200-—	
27.	Bátyai ispánlak	210-—	
28.	Bátyai szegényház	40-—	
29.	Csabonyi révkorcsma	150-—	
30.	Csabonyi ügynöklak	75-—	54.252-04
f) Tőkejövedelem.			
31.	Harta-Mikla vételára után kamatjövedelem	32.000-—	
32.	Értékpapírjövedelem	4.500-—	
33.	Folyószámlakamat	400-—	36.900-—
g) Különféle bevételek.			
34.	Szalkszentmárton térítés	555-56	
35.	Előre nem látottak	150-—	705-56
h) Rendkívüli bevételek.			
36.	Abony-Bolháspartpuszta hbérhátralékának törlesztése	1.000-—	
37.	Schweickhardt-féle haszonbértartozás	15.000-—	
38.	Bíró István haszonbérhátraléka	1.185-75	17.185-75
A bevételek végösszege:			266.931-88

irányzat

és kiadásairól 1932. július 1-től december 31-ig.

		Pengő	Pengő
B) Kiadások.			
a) Személyi kiadások.			
1.	A központi igazgatási költségekből a vagyonra eső rész	15.274,—	
2.	Régi alkalmazottak kegydíjai	845,—	
3.	Az alkalmazottak készkiadásai	2.500,—	18.619,—
b) Dologi kiadások.			
4.	Az abonyi park fenntartása	752,—	
5.	A bátyai ispánlak tatarozása	1.500,—	
6.	A Feketehalom-pusztai iskola részére folyósítandó segélyek	300,—	
7.	A feketehalmi iskola tatarozási költségei	200,—	
8.	Tűzkárbiztosítások	760,—	3.512,—
9.	A gazdasági iroda fűtése, világítása	250,—	
10.	Bankköltségek	500,—	
11.	Előre nem látott kiadások	3.000,—	3.750,—
c) Házilag kezelt földbirtokok.			
12.	Bátya	3.600,—	
13.	Prónayfalva-Kötönypuszta	4.400,—	8.000,—
d) Az erdőgazdaságok kiadásai.			
14.	Az erdőszemélyzet készpénzjárandósága	2.605,—	
15.	Az erdőszemélyzet nyugdíja	1.240,—	
16.	Erdősítési költségekre és csemetekertek fokozására	3.500,—	
17.	Erdőóri lakások karbantartása	300,—	7.645,—
e) Bérházak.			
18.	Budapest, VII., Károly-körút 1. sz. ház karbantartása	2.000,—	
19.	Egyéb bérházak karbantartása	100,—	2.100,—
f) Közterhek.			
20.	Károly-körúti ház	19.802,88	
21.	Bátya	4.083,50	
22.	Csabony	1.060,—	
23.	Nagyberkii erdő	410,—	
24.	Prónayfalva-Kötönypuszta	1.500,—	
25.	Rákoskeresztúr	915,—	27.771,38
g) Végrendeleti terhek.			
26.	Életjáradék		12.000,—
h) Kamatterhek.			
27.	A M. N. Bank nyugdíjalapjának	31.200,—	
28.	A Pesti M. Ker. Banknak „Hitelszámla” után	21.900,—	53.100,—
A kiadások végösszege:			136.497,38
Összesítés:			
Összes bevétel		266.931,88 P	
Összes kiadás		133.497,38 P	
Bevételi többlet		130.434,50 P	

3000/V. 1932.

Elő-

a gróf Vigyázó Sándorné sz. báró Podmaniczky Zsuzsanna-vagyon

		Pengő	Pengő
A) Bevételek.			
1. Haszonbérbe adott földbirtokok.			
1.	A rákoskeresztúri kishaszonbérletek (1,349.25 q rozs és 815 P.)	11.609.—	
2.	Vecsés-Ferihegy (467 q rozs)	3.736.—	
3.	Pesti rétek (302.84 q búza és 425.45 P.)	4.059.53	
4.	Penc (50 q búza)	600.—	20.004.53
2. Erdőgazdaság.			
5.	Rákoskeresztúr		2.000.—
3. Tőkejövedelem.			
6.	Értékpapír szelvényhozadék	600.—	
7.	Folyószámlakamat	400.—	1000.—
4. Különféle bevételek.			
8.	Rákoskeresztúri házbérek	211.30	
9.	Rákoskeresztúri vadászati bér	1.275.—	
10.	Rákoskeresztúri parcellák kamatjövedelme	5.600.—	7.086.30
A bevételek végösszege:			30.090.83

irányzat

bevételeiről és kiadásairól 1932. július 1-től december 31-ig.

		Pengő	Pengő
B) Kiadások.			
1. Személyi kiadások.			
1.	A központi igazgatási költségeknek a gr. Vigyázó Sándorné-vagyonra eső része	5.926.—	
2.	A rákoskeresztúri múzeumőr illetménye	900.—	
3.	Rákoskeresztúri ispán illetménye	1.440.—	
4.	Az alkalmazottak készkiadásai	800.—	
5.	Gebele udvaros járandósága	600.—	9.666.—
2. Dologi kiadások.			
6.	Rákoskeresztúri épületek tatarozása	2.850.—	
7.	Bankköltségek	50.—	
8.	Előre nem látottak	500.—	3.400.—
3. Erdőgazdasági kiadások.			
9.	Erdőőri illetmények	840.—	
10.	Csemetekert és parkfenntartás	1.000.—	1.840.—
4. Közterhek.			
11.	Rákoskeresztúr	2.600.—	
12.	Pesti rétek	810.—	
13.	Penc	121.—	3.531.—
5. Kamattartozás.			
14.	A P. M. Keresk. Banknak a „Hitel”-számla kamatai címén	6.200.—	
15.	A M. Tud. Akadémiától kölcsönvett kisebb tőkék kamata	3.300.—	9.500.—
A kiadások végösszege :			27.937.—
Összesítés.			
Összes bevétel		30.090 83 P	
Összes kiadás		<u>27.937.— P</u>	
Bevételi többlet		2.153 83 P	

f) Tájékoztató a két gróf Vigyázó-vagyon állásáról és tartozásairól 1932. év közepén.

Az Akadémiai Értesítő XLI. kötetének 319—323. lapjain a főtitkár tájékoztatást adott a két gróf Vigyázó-vagyon pénzügyi helyzetéről a múlt év végén.*

Már ez alkalommal jelezte Akadémiánk, hogy a pénzügyi hatóságok a gróf Vigyázó Sándor- és gróf Vigyázó Sándorné-vagyon után nagyösszegű örökösödési illetéket állapítottak meg. Ezt tulajdonképpen még gróf Vigyázó Ferencnek kellett volna annak idején kifizetnie, minthogy azonban az örökagyó úr a kötelesrészre jogosítottakat nem elégítette ki, nem volt megállapítható, hogy a szüleitől örökölt vagyonból mekkora rész marad meg gróf Vigyázó Ferenc tulajdonában és mennyi jut a kötelesrészre jogosítottaknak, ebből folyólag a pénzügyi hatóságok az örökösödési illetéket csak a kötelesrészre jogosítottakkal megkötött egyesség után vetették ki.

A jogerősen megállapított örökösödési illeték fejében Akadémiánk 1932. február 29-én . . . 150.000 P-t,

1932. június 25-én pedig 600.000 „

a múlt félévben tehát összesen . . . 750.000 P-t utalt át az államkincstár részére.

Ezenfelül az V/A. ker. adószámviteli osztály vagyonszállás-haszonbér és ennek kamatai címén követel még nagyobb összeget. Ez véglegesen még nem állapított meg.

Gróf Zichy Domonkosné, Bolza Marietta grófnő a neki természetben átadott vácrátóti földbirtoknak és a Budapest V., Nádor-utca 20. sz. alatt levő háznak 1921—1929-ig járó elmaradt haszna fejében a M. Tud. Akadémia által kifizetett 54.000 (Ötvennégyezer) P-vel nem elégedett meg és további 204.000 P és járulékaíránt pert indított Akadémiánk ellen.

Gróf Vigyázó Ferenc végrendeletében többek részére hagyományokat rendelt, amelyeket az Akadémia még 1928-ban kifizetett. Egyik hagyományosnak, Rotth Lórántnak özvegye kiskorú fia helyett, aki részére szintén 1928-ban már 18.885'63 P kifizettetett, a folyó évben 684.000— P

* Az ezt közvetlenül megelőző adatokat l. Ak. Ért. XLI. 101—107. l.

és járulécai erejéig pert indított, a papírkoronában rendelt hagyománynak ilyen összeg erejéig leendő kiegészítését kérvén keresetében.

Az 1932. év első felében is kifizettettek a bevételekből a nagyösszegű adók és egyéb köztartozások, továbbá a két vagyon kezelésével megbízott alkalmazottaknak (Vályi Lajos ügyvéd, Gerényi Jakab, Garzó József, Tóth József és Dudás Kálmán uraknak) havi illetményei; az Akadémia által a Vigyázó-vagyon tartozásainak törlesztésére felvett kölcsönök kamatai és gróf Zichy Gyula kalocsa-bácsi érsek úrnak, mint volt végrendeleti végrehajtónak az egyessé- gileg megállapított »magyar, katolikus kulturális célokra« fizetendő összeg; végre a gróf Vigyázó Ferenc által gyász- istentiszteletek tartására, valamint életjáradékra rendelt összegek stb. Mindezekből az előző vagyonkimutatás ad részletes tájékoztatást.

Különösen a két nagy örökösödési illeték kifizethetése csak az által vált lehetővé, hogy a M. Tud. Akadémia a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank által nyitott *Hitelszámlá-ról*, amelyre már az előző években jelentékeny összegeket tudott visszafizetni, a folyó év június havában kénytelen volt újból 600.000 P kölcsönt felvenni.

Ennek folytán a két vagyon 1932. június 30-án a M. Nemzeti Bank Nyugdíjalapjának, a P. M. Kereskedelmi Banknál nyitott Hitelszámlának, továbbá a M. Tud. Akadémiától kölcsönvett kisebb tőkék fejében összesen 1,815.583.27 P-vel *tartozott*.

Ezzel szemben a két vagyon *jövedelmezősége kevesebb volt* annak folytán, hogy a terményhaszonbérben bérbeadott ingatlanoknál a terményárak *csökkentek*, továbbá, hogy egyes haszonbérlők, illetőleg a VII., Károly-körút 1. sz. ház üzletbérlői haszonbér-, illetőleg *bérleszállítást* kértek, végül, hogy egyes haszonbérlők, illetőleg bérlők fizetési zavarokkal küzdenek és *haszonbér-, illetőleg bértartozásuk* van.

Mindezek következtében és annak folytán, hogy az újabban indított perek sorsa még bizonytalan, az Akadémia a két gróf Vigyázó-vagyont a saját vagyonmérlegébe még mindig nem illeszthette be. Ez csak akkor fog megtörténni, ha a két vagyont terhelő jelentékeny tartozások annak idején teljesen kifizethetők lesznek és így a vagyon-állag értéke felől egészen pontos tájékozás lesz majd szer- zhető.

A két vagyonhoz tartozó földbirtokokat az 1932. év közepén megállapítható forgalmi érték szerint; az érték-papírokat pedig a kiadott kormányrendelettel megállapított értékben vettük fel a vagyonkimutatásokba.

VII.

K i v o n a t

a M. Tud. Akadémiában tartott felolvasásokról.

A huszárság eredete.

Tóth Zoltán I. t. a II. osztály október 17-iki ülésében tartott felolvasásának kivonata.

A hazai közvélemény a könnyű lovasharcot annyira nemzeti sajátosságnak tartja, hogy önkéntelenül töretlen fejlődést tételezve fel, a huszárság eredetét a honfoglalókig szereti visszavinni. A tudományos kutatás pedig ezzel a hiedelemmel nem szállott szembe, elfogadta, sőt táplálta is azt anélkül, hogy átfogó megfontolás tárgyává tette volna, ragaszkodhatott-e a Nyugathoz csatlakozott keresztény királyság a középkor egész folyamán lekicsinyelt könnyű lovasság bármilyen fajtájának komoly fenntartásához. A középkor csak egy igazi harcostípust ismert és méltányolt; a nehézfegyverzetű lovagot. S egyenesen feltűnő, hogy az egykorú magyar források értékelő állásfoglalása a nyugatiakéval mennyire egybevágó. A leletanyagból is kivész a honfoglalók jellegzetes könnyűlovas fegyvere, a szablya; helyet ad a nyugati kard szokásos változatainak. A néhány előkerült királyságkorabeli szablya lényegesen másjellegű, mint a honfoglalóké. Ezeket tehát a beköltözött árpádkori bessenyők és kunokkal kell asszociálnunk, az egyöntetű és a nyugati fejlődést szinte egészében visszatükröztető gazdag kardsorozatot foglalva le a magyarság számára. A lovagi harcot glorifikálják a reánk maradt királyi adománylevelek. Utóbb megállapíthatóan tisztán páncélosokból állanak a királyi és főúri bandériumok. A középkor utolsó korszakából már minősíthető számban reánk maradt sírköveink pedig felirataik hijján akár Franciaországba volnának áttelepíthetők.

Az a fokozat tehát, mit Mátyás király Veronai Gáborhoz intézett nevezetes 1481-iki levelében a huszárság szá-

mára kijelölt, hogy t. i. a magyar seregnek éppen olyan önálló fegyverneme, mint a páncélos lovasság, vagy a gyalogság valamennyi fajtája együttesen, az egész magyar középkort tekintve kétségkívül újabb fejlődés eredménye. Nem lehet viszont merőben új. Egy a középkori gondolkozástól és gyakorlattól annyira negált harcosnemnek idáigjutása kellett, hogy némi időt vett legyen igénybe, hacsak nem akarunk valami kataklizma-szerű hadtörténelmi átalakulást tétélezni fel, mely a huszárságot egy csapásra megalkotta.

Ilyen hirtelen szükségszerűségről nem tudunk. A XIV. század vége óta ellenben mindinkább jelentkezni kezd a török veszedelem árnyéka, s ha még messze volt is az idő, mikor a magyar hadiszervezet mindenestől hozzá kellett hogy idomuljon, a védekezés szempontja bizonyos változtatásokat már igen korán kívánatossá tett. A Kelet főfegyverneme minden időben a könnyű lovasság volt. S a nyugati társadalmak részéről állandóan azt tapasztaljuk, hogy végszükség híjján a lovagi harcmódot továbbra is első helyen őrzik ugyan, de a célszerűség előírta mérvben a könnyű lovasságot is felkarolják. Természetesen — ezt a lovagi taktika zavartalan továbbvirulása magyarázza — csak a megtámadott határfelületeken. Így alakult ki a spanyol félszigeten a mórok elleni küzdelmekben az u. n. geneteurók lovassága. Ilyenek a német lovagrend alkalmazta, Keletről átplántált s bizanci szolgálatban is sokat emlegetett turkopolok. Világosan a török előnyomulás reakciói pedig a Velence zsoldjában hadakozó albán stradióták és — a huszárok.

A szó, melyet Mailáth nyomán nemcsak itthon, külföldön is a húszt telek után állítandó portális katonából szokás eredeztetni, még a XV. század első felében is hirhedt jelentésű volt. A reánk maradt oklevelek tanúsága szerint valami utonálló-félet jelentett, éppen mint a stradióta is. A teljesen nyugati úton járó középkori magyar felfogás tehát, mely mint a Képes Krónikából látjuk, a portyázó könnyűlovast latrunkulusnak szerette nevezni, még ekkor is javában élt. Azonban a török ellen, sőt mint a cseh forrásokból kiderül, a lovagi taktikának, közrendűek forradalma lévén, ugyancsak nem kedvező huszita harcokban is, szerepeltetnek bizonyos könnyű lovasságot, ám ezt a források nem huszárnak, hanem — rácnak hívják.

Hogy ez a rác lovasság a telekkatonasággal azonos

nem lehetett, a neve eldőnti. De éppen olyan kevésbé lehet ilyen viszonylatot tételezni fel a telekkatona és a huszár között, lévén a törvények húszas bázisa egészen esetleges, a harminchármas sűrűn, sőt alkalmilag a tízes állítás-alap is előforduló. Lehetetlen volna továbbá megmagyarázni, miért nem mondják sohasem ezek a paragrafusok huszárnak a telekkatonát, holott az elnevezés a XV. század második felében már szemmel láthatóan elterjedt volt. Erre az időre a korábbi jelentés gyanús és idegenkedést kiváltó tartalma mindinkább elkopott, a Huszár mind sűrűbben fordúl elő, mint személynév, eleinte egyszerűbb jobbágycörnyezetben, de 1466-ban már címeres nemesítőlevélben is. S ez az az idő, mikor a magyar könnyű lovasságot hivatalosabb csengésű szövegek is huszárnak kezdik nevezni.

Bonfini, kinek a királyi sereg nemzetiségi tagozódása leginkább feltűnt, még rációkról ír, de ugyanekkor a huszár-csapatok élén rációk előkelőségei tűnnek fel: a despota, Belmosevity Milos, a két Jaksity stb. S a kivétel, mit az 1488-iki glögaui háborúban Haraszthy Ferenc képvisel (lévén akkor Stein György szemében ő a »Raitzen heuptmann«), alig számíthat ilyennek, ha Haraszthy szörényi báni méltóságot tekintjük. Az ő alantasai mindenestre éppen úgy a déli végekről eredtek, mint akár Belmosevityei. S a huszár a század végére ugyanazt a szerepet tölti be, ugyanúgy a török háború reakciójának látszik, mint előbb a ráció. Az 1498-iki törvény világosan kimondja, hogy a déli megyék bandériumai álljanak huszárokból; az 1542-iki megemlíti, hogy akkorra a páncélos lovasság maradványai csak a *felső* megyékből nem szorultak még ki teljesen. A tényállás tehát annyiban foglалható össze, hogy ugyanazon területekről eredve, ugyanazon katonai külsőben és szerepkörben ráció és huszár egymást felváltani látszik.

Ennek a történeti alakulásnak tökéletesen megfelel a szó Miklosich megállapította s Szarvas Gábor helybenhagyta filológiai leszarmazása. A név e szerint a latin cursor-ból ered s a középlatin corsarius és az olaszos corzar alakokon keresztül a délszláv guzar formában jutott el Magyarországon déli határaihoz. A délszláv idiómákra annyira jellemző *g* kezdőbetű azután nyilvánvalóan a huszita harctér miliójében cserélődött fel, az északias *h*-val s a huszár szó készen állott. De eleinte, katonához nem illő jelentése miatt, inkább csak a köznyelvben. Tudvalevő, hogy pl. Raguzában a tőhöz egészen közel álló cursizare

ige egyenesen annyit jelentett, mint fosztogatni, rablás után járni. A könnyű lovasságot amúgyis lenéző akkori magyar felfogás egészen természetzerűen sorolhatta tehát a huszárt a latrunkulus mellé. Ugyanígy cselekedett, mint a Nyugat, csak a mind gyakoribb török küzdelmek mutatták ki, hogy a lovagi erkölcstől bár távol álló rác lovasságban hasznosítható értékek rejlenek. Ezek beigazolására nb. mind gazdagabb módot nyújtott a rácság egyre gyorsuló betelepülése; a török előtt feljebb húzódó vagy kipusztított magyarság szállásait mindinkább ők foglalják el a Délvidéken. A nagyobb szám természetesen több alkalmat teremtett a szereplésre, s ez a szereplés nem lehetett és tudjuk is hogy nem volt dicstelen. A század vége felé Mátyás király nemcsak következetesen alkalmazza, nyugati hadi vállalatokban is, a rác táborát, de a magyar törvényhozás is váratlan lépésre szánja el magát. 1481-ben biztosítja a görög vallás rác ritusának — csak ennek, — éppen nem középkoriasan hangzó szabad gyakorlatát. A nemzeti test ügy látszik sajátosságaik fenntartása mellett és ellenére is méltányosnak találta akkorra az új települők befogadását.

Ugyanezen esztendőben halljuk azonban, mint említettük, hogy a király az önálló seregordónak deklarált magyar könnyű lovasságot nem rácnak, hanem huszárnak nevezi. S egyenesen feltűnő, hogy a szemmel láthatóan privilegizált rác hadtest ezután milyen gyorsan tűnik el a kutató szeme előtt. Már t. i. a neve. A XV. század vége óta állandóan huszárokról hallunk, de rendszeren olyan, többnyire délszláv nevű parancsnokok alatt, kik előbb u. n. rácok élén állottak. Heltai Gáspár a következő században Bonfini rácait, amennyire a Bonfini szövegéhez való szolgai ragaszkodás engedte, huszárokkal helyettesíti. Ugyanígy tesz Rotenhan Sebestyén 1522-ben egy a német birodalmi gyűlés számára készült tervezetében. Thráciából (a magyar humanisták Rácországot mindig így nevezik) származtatja »az huszár nép«-et Ilosvai Selymes Péter. A XV. század második felében, a rácság letűnésének s a huszárság elterjedésének témánkra nézve leginkább jellegzetes idejében író Jakob Unrest pedig a rác földet »Husser oder Rätzen«-nek nevezi. Rácság és huszárság azonossága tehát egészen nyilvánvaló, a két különböző név ugyanazon szervezet különböző időbeli, nagyjában XV. és XVI. századi fejlődési fázisait illeti.

Amennyire egy azonban maga az intézmény, annyira

elváltozott a megszületését követő század végére az emberanyaga. A XVI. században a török árvíz mindinkább magyar területeket öntött el. Ugyanaz az ok, mely előbb a rácot tette a déli határ védelmét szolgáló könnyű lovasággá, a spáhi másává, ugyanaz ugyanazzá teszi most a földönfutóvá vált magyar tömegeket. A XVI. század derekának huszársága már színmagyar s katonai értékében egyúttal erősen elváltozott. A törökkel sűrűn cimboráló, csak a magyar hátvéd tartotta, bizonytalan hűségű rác kötelékek helyett új embertípus vérzik a végeken, melynek az alélt Magyarország roncsait csakugyan sikerül átmenteni egy békésebb időszakba. Amint a stradioták némi agónia után eltűnnek Velence balkáni politikájának bukásával, ugyanúgy elpusztult volna a stradiotával külsőben teljesen azonos rác huszárság is, ha a magyarság fel nem váltja. A török hullám a magyar végeken állt meg, ott talált igazi ellenfelekre. Ez az elmagyarosodással párhuzamos erkölcsi átalakulás s a stradioták sorsával való összevetés teszi a huszárt a magyar történet elvitathatatlan tulajdonává.

VIII.

N e k r o l o g o k .

1. Hóman Bálint rendes tag beszéde Áldásy Antal r. t. ravatalánál a Pázmány Péter-Tudományegyetem aulájában 1932. július 16-án.

A Magyar Tudományos Akadémia, a Szent István Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum nevében jöttem búcsúzni, emlékezni és tiszteletet adni Áldásy Antal ravatalához.

Búcsúzom a lelkes tagtárstól és hivatali munkatárstól. Emlékét idézem a szorgalmas kutatónak, termékeny történetírónak, ügybuzgó akadémikusnak és társulati tagnak. Tiszteletet adok az embernek, aki hivalkodás nélküli munkás életével, erős karakterével minden tiszteletet kiérdemelt.

Áldásy Antal ötödfél évtizedes tudományos munkásságának, negyedszázados akadémiai és két évtizedes múzeumi pályájának méltatása és kritikája hálás feladat volna.

Hosszú sorban vonultathatnám fel könyvek, értekezések,

cikkek és folyóiratok címeit. Sokáig beszélhetnék akadémiai és társulati működéséről, a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi és Római Bizottságainak, a Szent István Társulat egykori irodalmi és tudományos osztályának előadói székében végzett lelkiismeretes és pontos munkájáról, páratlanul szabatos hivatali kötelességteljesítéséről.

De a hely, ahol állok, távozó barátunk koporsójának közelsége eltilt a szakszerű méltatás és kritika szavától. Csak az embert látom a tudós és a hivatalnok munkássága mögött. Az embert, a lelket, az életelveket, Áldásy Antal egyéniségének és munkásságának rúgóit keresem, hogy ezeket feltárva adjam okát tiszteletünknek és elköltözésén érzett mély fájdalomknak.

Hűség, szeretet, kötelességtudat, — három nemes és mély érzelem — volt Áldásy életének és munkásságának irányítója. Hűség a családhoz, melyből sarjadt, az egyházhoz, melynek kebelébe tartozott, az intézményekhez, melyek szolgálatába szegődött, az emberekhez, akiket barátságára, becsülésére érdemesnek ítélte és — hűség a meggyőződéshez, mihez a vallásos ember mélységes hitével ragaszkodott. Szeretete a munkának és a munkás embereknek. Komoly kötelességtudat minden téren, hová hivatása vagy meggyőződése elvezette.

E három alapvonása egyéniségének volt a forrása őszinte tekintélytisztelőtének, annak a hajthatatlanságnak, mivel az intézetek hagyományaihoz ragaszkodott.

Ezek voltak forrásai a lényeges kérdésekben tanusított vaskövetkezetességének, a tudós munkában, hivatali ügyvitelben és az egyesületi életben néha a formalizmus határáig menő szabotosságának.

Ez a három lelki vonás determinálja Áldásy Antal egész életét és munkásságát, ezek szerezték meg számára a mi tiszteletünket.

E három nagy kapocs: kötelességtudat, szeretet és hűség érzésével szívünkben veszünk mi is most végső búcsút. Áldásy Antal! Isten Veled!

2. Dedek Crescens Lajos 1. t. beszéde Forster Gyula ig. és t. tagról.

A M. Tud. Akadémia és a Szent-István Akadémia nevében száll Hozzád Forster Gyula, kedves tagtársunk, utolsó üdvözlétül búcsúzó szózatom. Porhüvelyed a szűk koporsó falai közé zártan várja, hogy magához ölelje a jóságos anya-

föld és megőrizze ösmeretlen időkig: a boldog feltámadásra. Ám örök életű lelked, mindig derűs és mindig kedves szel lemed, itt lebeg felettünk, e gyászos gyülekezet felett; és míg mi fájdalomtól elszorult szívvel tekintünk Utánad, a körünk- ből távozó után, a Te derűs lelked örömtől áradozva tekint mireánk, mert Te visszatértél a te Urad Istenedhez és mert az, ami benned mulandó volt, ime visszatért ahová mindig vágyott, a szeretett szülőföld drága hantjai közé. Igen. A test kötelékeitől megszabadultan megtisztult lelked gyönyörködve tekint azokra a tájakra, amelyeket gyöngye gyermeklábad tapo- sott, ahol az első gügyögést tanultad, hol magadba szívtad a mély és cselekvő vallásosságot, az izzó hazafiságot és azt a sok-sok alapvető tudást, amelynek emelő ereje, munkás életed során, a haza legjobbjai közé magasztosított.

Az ősi Esztergom levegője telítette meg egész Énedet a történelmi és művészeti érzék csodálatos mélységeivel, a múlt időknek és a múlt emlékeinek rajongó szeretetével.

És azért tudományos munkásságod is kivált két irány- ban domborodott ki: a műemlékek konzerválása és az egyház- történelem terén. Felkutattad régi dicsőségünk műemlékeit és lehetővé tetted, hogy ezek stílszerűen megújítva, újabb év- századokig fennmaradhassanak. A te nevedhez fűződik III. Béla királyunk sírjának felkutatása és az a hatalmas díszmű, mely a királyi sírokról megjelent. Hangyaszorgalommal tanul- mányoztad át a levéltárak nagyszámú és beszédes okmányait, hogy a nyert adatok e színes mozaikok segítségével, a kat. egyháztörténelem újabbkori korszakát megrajzoljad, mély tu- dású és elmés történelmi tanulmányaid hosszú sorát meg- írjad.

Nagy időt engedett Neked a jó Isten. És te ezt a nagy időt folytonos munkálkodásban töltötted el. Mikor azután el- jött a te órád és munkásságban edzett elméd utolsó villa- násai elkövetkeztek, egy *érdemekben*, de *elismerésekben is dús*, dicsőséges élet színes képei rajzolódtak agyad elé. Meg- nyugodva, Istenbe vetett bizalommal húnyhattad tehát örök- álomra jóságos szemeidet, hogy visszatérjél nyugodni egy dicsőséges életpálya végén oda, ahonnan a munkás küzde- lemre elindultál.

Forster Gyula, kedves tagtársunk, Isten Hozzád!

3. Hóman-Bálint r. t. vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde gróf Klebelsberg Kuno ravatalánál.

»A hon igaz szeretete nem vakszerelem, tartalma valami nemesb' s állandó gerjedelmek«, nem a nemzet hiúságát legyezgető érzés tehát, hanem »a nagy parlag« művelésére ösztönző eszmék, szenvedelmek és törekvések foglalatlja. Széchenyi Istvánnak e gondolata, e gondolatának igazsága ejti hatalmába lelkemet Klebelsberg Kunó ravatalánál, ki hazáját nem vakszerellemmel, de színes eszmékkel, tüzes szenvedelemmel, nagy törekvésekkel, dús alkotásokkal szolgálta és tűrte, ha érettük — ismét Széchenyit idézem — sárral dobáltak s mondták, német lélekkel ír és dolgozik. Kérdem: éltek-e Klebelsberg Kunóban ily nemesb és állandó gerjedelmek, élt-e benne a magyar hon igaz szeretete s ha így volt, mily értékeket hozott a magyar művelődésbe? A feleletet kérdésemre életpályája, működése adja meg.

Pályája kezdetén tisztviselő volt, de szelleme és képességei hamar áttörték a bürokrácia szűk korlátait. Bíró lett, de az alkotás tüze kiüzte nyugalmas bírói székéből. Politikus lett, hamarosan vezéri rangra emelkedett, de nem merült el a pártpolitika kis világába. A pártpolitika csak eszköz volt számára, mély alapozású nemzeti kultúrpolitikának eszköze. A miniszteri széken sem lett vérbeli politikussá; a szellemi művelődés előharcosa maradt.

Szemét nagy alkotó magyarokra — a Széchenyiekre, Pázmányra, Bethlenre, Mátyásra — szegezve, példájukból merített ösztönzéseket. Szellemüket idézve szállt síkra a nemzeti kultúra fejlesztésének, elmélyítésének, európai kapcsolatai kiépítésének nagy gondolata mellett. Hitte és hirdette s ha támadták érte, újra meg újra világgá kiáltotta, hogy e nemzetet csak kultúrfőlénye meatheti meg és tarthatja fenn, csak történeti alapon nyugvó nemzeti és egyben európai művelődésének fejlesztése juttathatja sikerhez a népek nagy versenyében. Hangja kezdetben, nagy kulturális elesettségünk idején szokatlan volt és mindvégig bátor. Fennen hirdette: elvész a nép, mely tudomány nélkül való! Hirdette, mikor tudományos életünk már-már megbénult, elhanyaglott, mikor a tudósok és művészek gazdasági erő súlyos nyomása alatt már-már a koldusbottal jártak. És hirdette, mikor az ő segítségével és kezdeményezései nyomán eljött az új emelkedés korszaka.

Mert a szavakat gyorsan követték a tettek. Még nem volt miniszter, mikor az állam és társadalom erőforrásainak igénybevételel új virágzás korába vezette át a Magyar Történelmi Társulatot, új lendületet és új irányt adott a magyar történetkutatásnak. Érdeklődése kezdetben szinte kizárólag a történettudományé, sőt annak is csak egy részletéé, a legújabb kor történetéé volt, de majdan átölelte a tudományok egész komplexumát. A Magyar Tudományos Akadémia tehermentesítésével és rendszeres segélyezésével a végromlástól mentette meg a magyar tudomány reprezentatív testületét, új eszközökkel pótolta a gazdasági válság nyomán elvesztett vagyonát. Új egyesületeket hívott életre tudományos és irodalmi törekvések támogatására s utóbb a történettudomány patrónusaként lett apostolává a természettudományok fejlesztésének is. Első miniszter volt hazánkban, kinél elvszerűen jelentkezett a természettudományok támogatására irányuló tudatos törekvés. Minisztersége első lusztrumában már elvi rendszerként állt előttünk a magyar tudományosság összes szervezeteit egységbe foglaló tudománypolitikai koncepciója.

Alkotás alkotást követett. A Gyűjteményegyetem, Ösztöndíjtanács, Természettudományi Tanács, Tudományos Társulatok Országos Szövetsége s ennek Sajtóvállalata, a magas műveltséget szolgáló tanulmányi ösztöndíjak, külföldi kollégiumok és belföldi kutatóintézetek létesítése, mindez intézmények és egyetemcink szervezeti és személyi kapcsolatainak kiépítése, a menekült egyetemek új elhelyezésével kapcsolatban három vidéki egyetem kiépítése voltak láncszemei ennek a hosszú alkotássorozatnak, hirdetői egy új magyar tudománypolitikának. Új politika volt ez, mely a nemzeti jövő alappilléret látta az egészséges és egyenletes tudományos fejlődésben, ennek előfeltételét a szervező munkában és folyamatos munkálkodásban. Klebelsberg Kunó tudta, hogy egyes ember a zsenialitás szikrájával lelkében hatalmas lépéseket tehet az igazság megismerése felé, de a tudományt a nemzet életében ható és maradandó értékeket termelő tényezővé csak céltudatosan megszervezett tudósmunka teheti. Ezért törekedett az összes tudományos intézmények és munkatervek organikus egybekapcsolására, a tudósnevelő egyetemek, az anyaggyűjtő és rendszerező közgyűjtemények, a szaktudományokat művelő társulatok és a tudományok egész egyetemét reprezentáló Akadémia együttműködésének és szakszerű

munkamegosztásának biztosítására s a vidéki tudományos szervek hálózatának kiépítésére. De ismerte a személyben rejlő eleven erőt is, a maguk helyére állított személyek egyéni képességeiben rejlő intézményfejlesztő erőt is. Személyi kérdésekben mindig a szakszerűség, a tudatos szelekció szempontja vezette. Szellemi vezérkar neveléséről gondolkodott s e terve érdekében szélesítette mind tágabb és tágabb körre a külföldi tanulmányutakat. Ez a gondolat érvényesül művészetpolitikájában is. A Képzőművészeti Főiskolát inkább a mesteriskola, semmint az átlagos művészkérdés irányában fejlesztette s a művészetet sem rendszeres vásárlásokkal, inkább egyes kiválasztott művészek állandó foglalkoztatásával támogatta. Elgondolásában az állam mint mecénás, a renaissance fejedelmek és humanista főpapok örököséként jelentkezett s ő maga renaissance államférfiak módjára élt az irányítás eszközeivel, de egyidejűleg ellensúlyt igyekezett teremteni az állami beavatkozással szemben, mikor az új tudományos intézmények szervezetét önkormányzati alapra helyezte s a bürokráciával szemben védelmébe vette a tudomány és művészet autonómiáját.

A magas kultúrának erőteljes fejlesztése szükségképpen kihívta az új kultúrpolitika elvi háttérét és a nemzetpolitikai jelentőségét nem ismerő laikusok bírálatát. Voltak, kik Klebelsbergét a magas kultúra egyoldalú fejlesztésével és a külföldi tudományos kapcsolatok túlértékelésével vádolták. Pedig mikor ezek a bíráló hangok először megszólaltak, Klebelsberg már a »magyar parlagra« akasztotta ekéjét és a magyar vidék kultúrájának rendszeres emelésével, a középoktatás korszerű reformjával, a gazdasági nevelés szempontjainak előtérbehelyezésével, népiskolák ezreinek emelésével s a tudományos Alföldkutatás megszervezésével igyekezett a művelődés eszméit és gyakorlati értékeit népünk legszélesebb rétegeibe átültetni s a korábbinál erőteljesebb népművelési politikának alapját vetni. Oktatásügyi és népművelési politikája szervesen kapcsolódott tudomány- és művészetpolitikájához s az utolsó években oly szeretettel felkarolt sportpolitikájával együtt olvadt amazzal szerves kultúrpolitikai rendszerbe.

A hely, ahol állok, nem alkalmas Klebelsberg kultúrpolitikai rendszerének és működésének részletes taglalására. Nem alkalmas a tárgyilagos történelmi értékelésre. De tiszteletre és elismerésre késztet valamennyiünket e

rendszer megalkotójával szemben. Tisztelettel és elismeréssel hajlok meg gróf Klebelsberg Kunó szent fanatizmusára, szempontjainak mélysége, elgondolásának nagyvonalúsága, eredményeinek sokasága előtt. Klebelsberg Kunó a vallásos ember szent meggyőződésével hitt a kultúra nemzetmentő, államfenntartó hivatásában. A kultúra eszközeivel hitte kivívhatóknak nemzete elrablott jogait. Gyakorta hangoztatta, hogy nem a jelennek, a jövő Magyarországnak dolgozik s történeti példákkal bizonygatta, hogy kultúránk nagy alapvetései a maihoz sokban hasonló helyzetben, súlyos viszonyok közepett történtek. Ez a fanatikus meggyőződés és a jövőbe vetett biztos remény készítette a kultúra munkásainak megbecsülésére és felemelésére. Nagy, mai helyzetünkben tán túlméretezettnek tetsző, de abszolút mértékkel mérve reális és alapos alkotásokra, szervezésekre, egy minden részletében kidolgozott és összeségében széles látókörű koncepció kidolgozására. Mikor jött, a tudomány, művészet, irodalom, közoktatás anyagi eszközök híján senyvedett, sorvadott, az enyészet útján haladt, munkásai már-már céltalanságáról elmélkedtek. Klebelsberg bizalmát, erőt, lelkesedést öntött beléjük; visszaadta hitüket és új, magas piederestálra emelte hivatásukat. Ez a lélekgyógyító munka volt életének legszebb, legnagyobb, leggyümölcsözőbb eredménye. Áldassék érte emlékezete!

A magyar királyi kormány és a magyar kultúra minden munkása nevében búcsúzom Tőled, gróf Klebelsberg Kunó. Vidd el sírodba tisztelőid, munkatársaid, barátaid szeretetteljes üdvözlét, vidd el mindannyiunk utolsó meleg búcsúszavait.

Isten Veled!

4. Csengery János t. tag beszéde gróf Klebelsberg Kuno ig. és t. tag ravatala mellett 1932. október 15-ikén Szegeden.

A magyar sors végzetes tragikumától megrendített kebellem járulok e ravatal elé, hogy az itt megpihent nagy ember halhatatlanság felé siető lelkének tolmácsoljam a Magyar Tudományos Akadémiának nagy tisztelettel, hódolatos elismeréssel és mélységes hálával párosult búcsúüdvözlétét. Tisztelettel adózik a Magyar Tudományos Akadémia tudományos érdemekben gazdag tiszteleti és igaz-

gató tagjának, elismeréssel a magyar kultúra fáradhatatlan bajnokának s hálával a tudományok és művészetek nagy koncepciójú istápolójának, aki a nagy Széchenyi heroikus munkáját folytatva, szívvel-lélekkel arra törekedett, hogy »a tudás erejével meghatványozott munka kultuszát szolgálva, a magyar műveltséget toronymagasra emelje Kelet-Európa népei fölé«. A lét és nemlét határán Ő is providenciális hivatást teljesített. Ő is a pusztán, romokfödte sivatagon vezette népét; Ő is kürtölt és szavára leomlott a tétlenség régi fala; Ő is lángajakkal ostorozta és tetterős munkára serkentette a kishitű tespedést. Így hát te sem haltál meg, népem nagy halottja! Mert milliókra költötted dús élted kincsét s míg porhüvelyed elomlik, fennmarad életed és működésed nagy tanulsága, mint éltető eszme, melyhez föltekintve imádkozunk, hiszünk és remélünk. Mert

„Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
Van élni abban hit, jog és erő!“

I N H A L T.

	Seite
I. Festsitzung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften anlässlich der fünfzigjährigen Wiederkehr des Todes Johann Arany's:	
1. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy: „Erinnerung an Johann Arany“	231
2. Eugen von Balogh o. M.: „Johann Arany als Generalsekretär	237
II. Festreden des Präsidenten Albert von Berzeviczy:	
1. Nachruf an das d. M. und e. M. Baron Julius von Förster	243
2. Nachruf an das d. M. und e. M. Graf Kuno Klebelsberg	245
3. Rede gelegentlich der Enthüllung des Grabmals von Baron Roland Eötvös	247
III. Generalsekretär Eugen von Balogh: Die Tätigkeit der Ungarischen Akademie der Wissenschaften in der Zeit Johann Arany's und in den letzten 12 Jahren	250
VI. Aus dem Nachlass des Grafen Géza Zichy: Ein Brief der Fürstin Marie Hohenlohe über Franz Liszt, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von korr. M. Béla von Pukánszky	287
V. Kassenbericht der Ung. Akademie der Wissenschaften vom Jahre 1931.	293
VI. Vermögens- und Einkommen-Ausweis der beiden Graf Vigyázó-Vermögen von der ersten Hälfte des Jahres 1932:	
<i>a)–d)</i> Vermögens- und Einkommen-Ausweis des Graf Vigyázó-Vermögens von der ersten Hälfte des Jahres 1932.	803
<i>e)</i> Kostenanschlag für die II. Jahreshälfte 1932.	313
<i>f)</i> Ausweis über Stand und Belastungen der beiden Graf Vigyázó-Vermögen Mitte 1932.	318
VII. Auszüge der in der Ungarischen Akademie der Wissenschaften gehaltenen Vorlesungen	320
VIII. Nekrologe:	
1. Bálint Hóman o. M.: Nachruf an o. M. Anton Aldásy	324
2. Ludwig Dedek Crescens korr. M.: Nachruf an d. M. und e. M. Julius von Förster	325

	<i>Inhalt</i>	333
		Seite
3.	Bálint Hóman o. M.: Rede an der Bahre des d. M. und e. M. Graf Kuno Klebelsberg . . .	327
4.	Johann Csengery e. M.: Rede bei der Beisetzung des d. M. und e. M. Graf Kuno Klebelsberg in Szeged . . .	330
IX.	Inhaltsverzeichnis in deutscher, französischer und englischer Übersetzung	332

SOMMAIRE.

		Page
I.	Séance solennelle de l'Académie à l'occasion du cin- quantenaire de la mort de Jean Arany:	
1.	„Commemoration de J. Arany“, discours d'ouver- ture, prononcé par M. le Président A. de Berze- viczy	231
2.	M. Eugène de Balogh, de l'Académie: „Jean Arany secrétaire de l'Académie“	237
II.	Discours solennels, prononcés par M. le Président A. de Berzeviczy:	
1.	Commemoration du baron Jules de Forster, membre honoraire de l'Académie, à l'occasion de son décès	243
2.	Discours commémoratif, prononcé sur le comte Kuno de Klebelsberg, m. h.	245
3.	Discours d'inauguration, prononcé au monument funéraire du baron Laurent d'Eötvös	247
III.	M. Eugène de Balogh, secrétaire perpétuel de l'Acadé- mie: „L'activité de l'Académie des Sciences Hongroise à l'époque de J. Arany et au cours des douze dernières années“	250
IV.	Dépôt du comte Géza de Zichy: Lettre originale de la princesse Marie de Hohenlohe sur François Liszt. Avec une introduction et des commentaires, éditée par M. Béla Pukánszky, agrégé de la Faculté des lettres, m. c.	287
V.	Rapport sur l'état financier de l'Académie en 1931.	293
VI.	Bilan des deux fortunes Comte-Vigyázó, avec état de leur actif et de leurs revenus dans la première moitié de l'année 1932.:	
a)–d)	Communication sur l'état et les revenus des deux fortunes Comte-Vigyázó dans la première moitié de l'année 1932.	303
e)	Budget des deux fortunes Comte-Vigyázó pour la deuxième moitié de l'exercice 1932.	313

	Page
f) Communication sur l'état des deux fortunes Comte-Vigyázó et sur les charges qui les affectent vers le milieu de l'année 1932.	318
VII. Extrait des conférences faites à l'Académie	320
VIII. Nécrologie :	
1. Commémoration de Antoine Áldásy de l'Académie, par M. Valentin Hóman de l'Académie	324
2. Commémoration du baron Jules Forster m. h., par M. Louis Dedek Crescens m. c.	325
3. Oraison funèbre, prononcée aux funérailles du comte Kuno de Klebelsberg, m. h., par M. Valentin Hóman de l'Académie	327
4. Oraison funèbre, prononcée à l'enterrement du comte Kuno de Klebelsberg à Szeged par M. Jean Csengery de l'Académie	330
IX. Sommaire allemand, français et anglais	332

TABLE OF CONTENTS

Academy Bulletin, 451st number.

	Page
I. Official meeting of the Hungarian Academy on the occasion of the fiftieth anniversary of John Arany's death :	
1. President Dr. Albert de Berzeviczy's opening speech : „John Arany: In Memoriam“	231
2. Dr. Eugene Balogh, ord. member : „John Arany's activity as Secretary General“	237
II. President dr. Albert de Berzeviczy's official addresses :	
1. On the occasion of the decease of Baron Julius Forster, director and hon. member	243
2. On the occasion of the decease of Count Kuno Klebelsberg, director and hon. member	245
3. At the inauguration of the memorial to Roland Eötvös	247
III. Dr. Eugene Balogh, Secretary General: The work accomplished by the Hungarian Academy in the time of John Arany and during the last twelve years	250
IV. Document deposited by the late Count Géza Zichy : Original of a letter by Princess Mary Hohenlohe relating to Francis Liszt, supplied with an introduction and explanatory notes by Professor Béla Pukánszky, corr. member	287

Contents

	335
	Page
V. The accounts rendered of the Hungarian Academy of the year 1931.	293
VI. Accounts rendered of the two Count Vigyázó estates and of the revenues derived therefrom, for the first half-year 1932 :	
<i>a)</i> — <i>d)</i> Accounts rendered of the two Count Vigyázó estates and of the revenues derived therefrom, for the first half-year 1932.	303
<i>e)</i> Estimates of the two Count Vigyázó estates for the second half of the year 1932.	313
<i>f)</i> Assets and liabilities of the two Count Vigyázó properties as at the close of the first half-year 1932.	318
VII. Extracts from the lectures delivered in the Hungarian Academy	320
VIII. Necrologies :	
1. Mr. Valentine Homan, ord. member : The late Anthony Áldásy, ord. member	324
2. Mr. Louis Dedek Crescens, corr. member : The late Baron Julius Forster, director and hon. member	325
3. Mr. Valentine Homan, ord. member's funeral oration at the bier of Count Kuno Klebelsberg, director and hon. member	327
4. Speech made by Mr. John Csengery, ord member, at the funeral in Szeged of Count Kuno Klebelsberg, director and hon. member	330
IX. German, French and English translation of the Table of Contents	332

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XLII. KÖTET.

1932.

DECEMBER.

I.

A két felsőházi rendes tag és két póttag választása végett 1932. december 5-én tartott rendkívüli összes ülés.

1600/1932. sz.

J e g y z ő k ö n y v

felvéve a Magyar Tudományos Akadémiának az országgyűlés Felsőházáról szóló 1926:XXII. t.-c. 7. §-ában foglalt rendelkezések alapján a felsőházi tagok közül kisorsolt két rendes tag helyébe két rendes tag és külön két felsőházi póttag megválasztása végett 1932. december 5-én tartott rendkívüli összes üléséről.

Berzeviczy Albert igazgató és tiszteleti tag, elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Károlyi Árpád, Ravasz László, gróf Teleki Pál és báró Wlassics Gyula tiszteleti tagok; Angyal Pál, Bernát István, Császár Elemér, Fejér Lipót, Fináczy Ernő, Finkey Ferenc, Gombocz Zoltán, Horváth János, Kövesligethy Radó, Kuzsinszky Bálint, Kürschák József, Lukinich Imre, Mauritz Béla, Melich János, Pintér Jenő, Preisz Hugó, Rados Gusztáv, Szádeczky-Kardoss Lajos, Szinnyey Ferenc, Szinyeyi József, Thirring Gusztáv, Viszota Gyula, Zelovich Kornél és Zimányi Károly rendes tagok; Darkó Jenő, Fellner Frigyes, Gyalóka Jenő, Kéky Lajos, Kenéz Béla, Kolozsváry Bálint, Mattyasovszky Miklós, vitéz Moór Gyula, Nagy Miklós, Oltay Károly, Pilch Jenő, Szabó Dezső, Szladits Károly, Tomcsányi Móric, Vikár Béla, Zsirai Miklós levelező tagok és Balogh Jenő főtitkár.

I. Berzeviczy Albert elnök úr az ülést megnyitván, felemlíti, hogy a M. Tud. Akadémia három rendes felsőházi tagja közül az 1926:XXII. tc. 7. §-a értelmében két

rendes tag és pedig Ilosvay Lajos igazgató és tiszteleti, továbbá Szinnyei József igazgató és rendes tag urak kisorsoltatván, ezek helyébe kell két felsőházi rendes tagot és ugyanakkor két póttagot választani. Az elnök úr felkérésére a főtitkár felolvassa a nagymélt. magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak 1932. november 19-én kelt 23873/IV. számú iratát.

A főtitkár felemlíti, hogy a M. Tud. Akadémiának összes szavazásra jogosított tagjait, továbbá a széket nem foglalt és így szavazati joggal nem bíró levelező tagokat is már folyó évi november hó 3-ról kelt körlevéllel és folyó évi november 29-én újabb meghívóval meghívta a mai összes ülésre.

Berzeviczy Albert elnök úr utalással arra, hogy a felsőházi tagok első választása végett 1927. január 3-án tartott ülésen Akadémiánk már néhány elvi kérdésben megállapodott, ez alkalommal is kiemeli, hogy a tagválasztó ülés nyilvános lesz, mert a nyilvánosság kizárására nem forog fenn semmi ok, továbbá, hogy két rendes és két póttag választásánál szavazati jogot gyakorolhatnak azok az igazgató tag urak is, akik nem belső tagjai az Akadémiának, valamint az összes tiszteleti, rendes és a széket foglalt levelező tagok.

Felemlíti továbbá az elnök úr, hogy a M. Tud. Akadémia alapszabályainak XXXIII. §-a értelmében az összes üléseken legalább tizenkét, az elegendő üléseken pedig legalább huszonöt szavazati joggal bíró tag jelenléte szükséges. Nyilvánvaló, hogy a megjelentek száma ezt a 25-öt is messze túlhaladja, minélfogva a mai ülésnek, mint választó ülésnek határozatképessége kétségtelen.

Végül utal az elnök úr arra, hogy az 1927. évi január 3-án tartott ülésen is a legtöbb szavazatot nyert tagokat minden körülmények közt megválasztottnak tekintettük, tehát kvalifikált szótöbbség, minthogy sem a törvény, sem a rendelet azt nem írja elő, nem szükséges.

Az összes ülés az elnök úr fejtegetéseit helyesléssel kísérte és az ő excellenciája által kifejtett nézetet egyhangú határozattá emelte.

Balogh Jenő főtitkár felemlíti, hogy az Akadémia tiszteleti, rendes és levelező tagjai közül már tagjai a Felsőháznak a következő urak:

József főherceg igazgató és tiszteleti tag, tábornagy úr Ó Fensége,

báró Wlassics Gyula igazgató és tiszteleti tag, a m. kir. Közigazgatási Biróság elnöke,
 Szmrecsányi Lajos egri érsek,
 Serédi Jusztinián bíbornok-hercegprímás,
 gróf Zichy Gyula kalocsa-bácsi érsek,
 Teleszky János, a Felsőháznak életfogytig kinevezett tagja,

gróf Andrassy Géza, mint az örökös förendi tagok közül választott,

Herczeg Ferenc életfogytig kinevezett tag,
 Hubay Jenő, a Zeneművészeti Főiskola képviselője,
 Ravasz László, a ref. egyháznak hivatalában egyik idősebb püspöke,

Berzeviczy Albert, a M. Tud. Akadémia választottja,
 Popovics Sándor, a Magyar Nemzeti Bank elnöke,
 Concha Győző életfogytig kinevezett tag,
 gróf Teleki Pál, a Közgazdaságtudományi Kar képviselője,

Petz Gedeon, a Pázmány Péter-tudományegyetem egyik képviselője,

Balogh Jenő, a református egyháznak hivatalában legidősebb főgondnoka,

Bernát István, a mezőgazdasági érdekképviselőt küldöttje,

Lenhossék Mihály, a Pázmány Péter-Tudományegyetem egyik képviselője,

Hutyra Ferenc, az Állatorvosi Főiskola küldöttje,
 Szarvasy Imre, a József-Műegyetem küldöttje,
 Jankovich Béla, Fejér megye törvényhatósága választott tagja, és

Tomcsányi Móric, a Pázmány Péter-Tudományegyetem egyik küldöttje.

II. Berzeviczy elnök úr felkérésére Szinyei József és Fináczy Ernő osztálytitkár urak a névsor felolvasásának és a szavazatok megszámlálásának tartamára az Elnökség tagjai gyanánt az elnöki emelvényen foglalnak helyet, minek megtörténte után Balogh Jenő főtitkár felolvassa az összes igazgató, tiszteleti, rendes és levelező tagok névsorát és az időközben kiosztott szavazólapokkal a jelen volt tagok titkos szavazás útján beadják szavazatukat.

Az elnök úr összeszámlálván a szavazatokat, megállapítja, hogy az összes ülés a magyar országgyűlés Felsőházába rendes tagokul megválasztotta:

Ilosvay Lajos igazgató és tiszteleti tag urat 46 szóval és

Szinnyei József igazgató és rendes tag, osztálytitkár urat 44 szóval.

Néhány szavazat megoszlott, egy szavazólap üres volt.

A választás eredményének kihirdetését az ülésen jelen volt tagok élénk helyesléssel kísérték.

Berzeviczy elnök úr a két tagtárs urat felsőházi rendes tagokul megválasztottnak jelenti ki és őket a M. Tud. Akadémia nevében melegen üdvözli.

III. A főtítkár közli a jelenvolt tagokkal, hogy másodsorban szavazni fognak a külön kiosztandó hivatalos szavazólapok felhasználásával a magyar országgyűlés Felsőházába választandó két póttagra.

A főtítkár felkérésére Szinnyei Ferenc rendes tag másodsor felolvassa az igazgató, tiszteleti, rendes és levelező tagok névsorát és ennek alapján a jelenlevők szavazólappal, titkos szavazás útján beadják szavazatukat.

Berzeviczy elnök úr megszámlálván a szavazatokat, megállapítja, hogy a M. Tud. Akadémia a magyar országgyűlés Felsőházába az Akadémia részéről póttagokul megválasztotta:

Fináczy Ernő igazgató és rendes tag osztálytitkárt 15 szóval, és

Voinovich Géza rendes tagot 19 szóval.

A többi szavazat megoszlott. Egy szavazólap üres volt.

IV. Berzeviczy Albert elnök úr indítványára az összes ülés a Főméltóságú Kormányzó urat holnapi névnapja alkalmából hódolatteljes szerencsekívánatokkal üdvözli.

V. Az elnök úr a mai ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére felkéri báró Wlassics Gyula igazgató és tiszteleti, valamint Rados Gusztáv rendes tag urakat és ezzel az ülést bezárja.

Hitelesítésül:

Balogh Jenő s. k.
főtítkár.

Berzeviczy Albert s. k.
elnök.

Szinnyei József s. k.
osztálytitkár.

Fináczy Ernő s. k.
osztálytitkár.

Hitelesítők:

Báró Wlassics Gyula s. k. *Rados Gusztáv* s. k.

M. KIR. VALLÁS- ÉS
KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTERIUM.

23.873—1932.
szám.

IV.

Nagyméltóságú

*Dr. Berzeviczy Albert v. b. t. t. úrnak,
a Magyar Tudományos Akadémia elnökének*

Budapest.

Nagyméltóságú Elnök Úr!

Az országgyűlés Felsőházáról szóló 1926:XXII. tc. 7. §-ában foglalt rendelkezések szerint a felsőházi tagok választása tíz évre szól, az első ízben összeülő Felsőház választott tagjainak felerésze azonban a választás évét követő ötödik naptári év folyamán kisorsolás alapján újabb választás alá esik.

Az e törvényes rendelkezések következtében 1932. év folyamán esedékessé vált tagkisorsolásokat a Felsőház a folyó évi október 19.-én tartott ülésében ejtette meg.

A belügyminiszter úrnak 50.913/932. III. számú hozám intézett átirata szerint a Magyar Tudományos Akadémiának felsőházi tagjai közül kisorsoltatott Ilosvay Lajos és Szinnyi József.

Az 1926:XXII. tc. 7. §-ának utolsóelőtti bekezdésében foglalt rendelkezések értelmében a most kisorsolt felsőházi tagok tagsági joga 1932. évi december hó 31.-ével véget ér s helyükbe az 1933. évi január 1-től számítandó tíz évi időtartamra új tagokat kell választani.

Ugyancsak megszűnik ez év december hó 31.-ével a Magyar Tudományos Akadémia minden felsőházi póttagjainak póttagsága is, helyükre azonban ez alkalomból az 1926:XXII. tc. 9. §-a első bekezdése rendeltetéseinek megfelelően az 1933. évi január hó 1-től számítandó öt évre már csak a most választandó rendes tagok számának megfelelő számú póttagot kell választani.

Ezek szerint a Magyar Tudományos Akadémia ez alkalommal két felsőházi rendes tagot és két póttagot választ.

A választások határideje az 1926:XXII. tc. 8. §-a alapján a Budapesti Közlöny 1932. évi október 26-i 243. számában megjelent 50.680/1932. számú belügyminiszteri

rendelettel az 1932. évi december hó 4-től bezárólag december hó 11-ig terjedő 8 napban állapított meg.

Van szerencsém felkérni Nagyméltóságodat, hogy az 1926:XXII. tc. 22. §-ában foglalt rendelkezéseknek megfelelően a megállapított határidőn belül a Magyar Tudományos Akadémia a felsőházi és póttagjait válassza meg.

A választási eljárás tekintetében utalok az 1926:XXII. tc. 10. és 18. §-a utolsó bekezdésében foglaltakra.

Végül felhívom Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét a törvény 19. §-ának utolsóelőtti bekezdésére, amelyek szerint a felsőházi tagválasztásra jogosult szervezeteknek és intézményeknek a felsőházi tagokat oly módon kell választaniok, hogy a kebelükben levő szakok és érdekcsoportok, a területi megoszlást is figyelembe véve, aránylagos, illetőleg váltakozó képviselőkhöz jussanak.

Budapest, 1932. november 19.

A miniszter helyett:

P. H.

Dr. Szily Kálmán s. k.
államtitkár.

II.

Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki jelentése az Olaszországi Királyi Akadémia által 1932. novemberben tartott *Convegno Volta*-üléseiről.

(Előterjesztette az 1932. november 28-iki összes ülésen.)

Akadémiánk már a tavasz és a nyár folyamán levelezésben állott egyfelől az itteni olasz kir. követséggel, másfelől a külügy- s vallás- és közoktatásügyi minisztériummal a Rómában f. év november havában tartandó u. n. *Convegno Volta* üléseire meghívandó magyar szakértők tárgyában. Jelöltünk is meghívandókat csak saját tagtársaink köréből, közgazdasági szakférfiakat is. Jelöltjeink közül mindössze hárman kaptak meghívást: gróf Apponyi Albert, gróf Klebelsberg Kunó és Berzeviczy Albert; ezek közül is egy, gr. Klebelsberg elhalálózván időközben, ketten, gr. Apponyi és én követtük a meghívást Rómába, hol még egy harmadik magyar meghívottal, Hantos Elemér ny. államtitkárral találkoztunk.

A nagy természettudós, Volta emlékére létesített alapítványnak, melyet a fascista uralomtól életre hívott új »Olaszországi kir. Akadémia« kezel, rendeltetése öt évenként egy széleskörű nemzetközi tanácskozmányt hívni össze bizonyos, nem csupán természettudományi kérdések megvitatása végett. Ezúttal a második oly összejövétel ment végbe Rómában s a tanácskozás Európa aktuális politikai, kulturális, társadalmi és gazdasági problémái felett folyt.

A kongresszust rendező új olasz Akadémiát a fascista állam valóban pazar elhelyezésben és dotációban részesíti. Székhelye az a Farnesinának nevezett nyaraló kastély a Tiberis jobbpartján, melyet Agostino Chigi bankár számára Baltassare Peruzzi épített s melynek termeit ma is a Peruzzi, Rafael, Sebastiano del Piombo, Giulio Romano, Giovanni da Udine és Sodoma falfestményei díszítik. Az új Akadémia elnöke marchese Guglielmo Marconi, a Voltagyűlés elnökeként Vittorio Scialoja s főtitkáraként Francesco Orestano szerepelt.

A meghívottak közül megjelent 57 külföldi és 44 olasz. Mint nevezetesebbeket megemlíthetem az angolok közül viscounte Lywingtonet és Sir Rennel Rodd volt nagykövetet, a franciák közül Avenolt, a Nemzetek Szövetségének új főtitkárát, Henri Béranger senatort s volt nagykövetet, Gabriel Hanotaux senator volt minisztert és vicomte de Fontenay volt nagykövetet, ki valamikor Budapesten francia főkonzul volt. A németek közül Hjalmar Schachtot, a birodalmi bank volt elnökét, Hermann Göringet, a legutóbbi birodalmi gyűlés elnökét, Alfred Rosenberget, a Hitler-párt egyik főpublicistáját, Werner Sombart, Emil Brandenburg egyet. tanárokat stb. Ausztriából eljött Rohan herceg, az európai szervezési mozgalmak nálunk is ismert munkása. Romániából ott voltak Argetojanu és Manoilescu volt miniszterek, Görögországból Politis és Mikalokopulos szintén volt miniszterek, Svájcban gróf Gonzague de Reynold egyet. tanár és Will. Martin, a Journal de Genève főszerkesztője, Csehszlovákiából Medinger senator, Bulgáriából Daneff akadémiai elnök, Spanyolországból Sanches Albornes akad. elnök, Lengyelországból Waclav Grzybowski követ, Jugoszláviából Ninčić és Franges volt miniszterek stb. Az olaszok közül az elnökség már említett tagjain kívül megnevezhetem, mint jobbára nálunk is ismereteseket: Emilio Bodrerot, Giuseppe Bottait, Luigi Federzonit, Paulo Oranot, gróf Volpi di Misuratát, Orsini-Baronit, Amadeo

Gianninit és Gioachimo Volpet. A vendéglátás valóban bőkezű volt, kiterjedt még a meghívottak egy-egy családtagjára is; számos meghívásban volt részünk; a kormány feje, Mussolini maga elnökölt a megnyitó ünnepélyen s egy ebédet adott a kongresszus tiszteletére; ő egyébiránt úgy gróf Apponyi társunkat, mint engem külön kihallgatáson fogadott.

A tárgyalandó anyag november 15-től bezárólag 20-áig délelőtt és délután tartott összesen 11 ülésre volt szétosztva. Első tárgycsoport volt: Európa mint egység; műveltségének különleges jellege, történeti fejlődésében és tényleges tartalmában. A második csoport: Európa helyzete, értéke és szerepe az egykorú világban, a háború előtt és után. A harmadik: a jelenlegi európai válság s annak belső és Európán kívüli okai; a többi földrészek civilizációja viszonyában Európához s különösen a gyarmatok állapota. Utolsó csoport: Az európai lelkiismeret s egy tevékeny európai szolidaritás lehetősége.

A vita mindvégig határozottan tudományos magaslaton mozgott; a résztvevők véleményüket összefoglalva írásban is benyújthatták s azok kinyomattattak és szétosztattak. Határozatok nem hoztak. Beszélni öt nyelven lehetett: olaszul, franciául, angolul, németül és spanyolul. Az elnök ülésenkint váltakozott; az egyik ülésben való elnökségre gróf Apponyi Albertet kérték fel. Apponyi és én házigazdánk iránti figyelemből olaszul beszéltünk, de véleményünk francia fordításban is kiosztásra került.

Az én felszólalásom tárgya (nov. 16-án) Európa szellemi kultúrájának állapota volt a háború előtt és után, vázoltam a háború s különösen a békekötések hatását az európai kultúrára; rámutattam a békeszerződések megkötésének teljesen elhibázott módjára, mely szükségképp káros hatással volt a szellemi érdekekre, magasabb értelmiségű népelemek, mint nemzeti kisebbségek alárendeltettek szellemileg alantabb álló népelemeknek. A nemzeti kisebbségek kultúrmunkájukban sokszorosan akadályozva vannak. Különösen a fajtestvéreikkel való irodalmi összeköttetésben. Mindazonáltal kifejeztem hitemet, hogy Európa kultúrájának régiségénél és folytonosságánál fogva meg fogja tartani tovább is vezető szerepét a művelt világban, de őseréjének érvényesülnie kell abban is, hogy a békeszerződéseknel elkövetett hibákat orvosolni tudja.

Gróf Apponyi (november 20-án) az európai egyetértés

nehézségeiről beszélt; rámutatott a Nemzetek Szövetsége eddigi működésének eredménytelenségére úgy a háborús összeütközések elkerülése, mint különösen a leszerelés terén, pedig ez az utóbbi a Nemzetek Szövetségének életkérdése, a most folyamatban levő leszerelési értekezletnek nem szabad eredménytelenül végződnie. Apponyi is rámutatott az európai béke és egyetértés szempontjából a békeszerződések revíziójának feltétlen szükségességére.

A lefolyt tanácskozmány sok új eszmét is hozott felszínre s a nemzetek békés szellemi együttműködése terén előkelő, tárgyilagos hangjával nagy vívmányt jelent. A mi szempontunkból legnagyobb jelentőséget annak a ténynek tulajdonítok, hogy ebben a gyülekezetben, mely annyi különböző, sőt ellentétes nemzeti érdeket hozott össze, azokat, amiket mi elmondtunk — különösen a békeszerződések revíziójának szükségességére nézve — el lehetett mondani úgy, hogy felszólalásunk tetszést aratott és tulajdonképen ellentmondást nem is idézett fel.

A vita bezáratván, Orestano tanár, főtitkár nagyon ügyesen foglalta össze annak egész anyagát; azután — a kongresszus felkérésére — gróf Apponyi mondott köszönetet a rendezőknek és vendéglátóknak.

Mihelyt az egész összejövetelről szerkesztendő részletes jelentést meg fogom kapni, leszek bátor a t. Akadémiának azt is bemutatni.

III.

Berzeviczy Albertnek az olasz kir. akadémia meghívására a Volta-alapítvány történelmi kongresszusán Rómában, 1932. november 16-án tartott előadása.

(Kivonat.)

A tárgy, melyhez Berzeviczy hozzászól: Európa helyzete, értéke és szerepe a világban a háború előtt és után, melyet főképp a szellemi kultúra szempontjából világít meg. A lezajlott világháború hatása a szellemi kultúrára csakis pusztító lehetett s pusztításai annál nehezebben voltak helyrehozhatók, miután a háború nyomán az összes

részes államok nagymérvű elszegényedése állott be. Az anyagi veszteségeket tetézik azok az akadályok, amelyek a súlyos összeütközés következtében a nemzetek között szellemi együttműködésük terén előállottak és még máig sincsenek egészen elhárítva. Csak romokat hagyva hátra, a háború bevégeződött, sajnos, egy oly békekötéssel, amelynek módja a szellemi kultúra szempontjából valóban végzetessé vált. A legyőzöttek minden megkérdézőse, minden contradictorius eljárás nélkül, a viszonyok tárgyilagos ismeretének teljes hiányában hozták meg a határozatok közép- és keleti Európa jövődjébe beosztására nézve. Szervesen fejlődött, sok százados összefüggések erőszakosan megszakítottak s önkényesen létesültek újak, ami különösen Európa gazdasági életét beláthatatlan időre megbénította. Nem tagadható, hogy a beállott változásoknak vannak oly mozzanataik is, amelyek a szellemi kultúra szempontjából kedvezők, vagy kedvezőbbé válhatnak. A jelentékeny kiterjesztése annak a nagy területnek, amelyen az olasz géniusz érvényesítheti a maga teremtő erejét, a lengyel nemzetnek egységes visszaállítása s az oly törekvő nemzeteknek, mint a cseh és román, megnyitott nagyobb szerep, az európai kultúra fejlődése szempontjából kedvező lehet, de ezeket az előnyös vonásokat elhomályosítják azok az intézkedések, melyek helyrehozhatatlan kárt hoztak kultúránkra.

Az új területi beosztás magasabb szellemi minőségű nemzeteket alárendelt alacsonyabb szellemi minőségűeknek; míg eddig a törekvés az volt, hogy a Balkán is európaivá váljék, most oly területek, amelyeken az európai kultúra már rég meghonosított, mesterségesen balkanizáltattak. Így a hazájától elszakított magyarság is nemzeti kisebbséggé vált oly nemzeti többségekkel szemben, amelyekben az analfabéták százaléka magasabb, ellenben az iskolát végzettké alacsonyabb a magyarokénál.

Nemzeti államok helyett csak új, többnyelvű államok létesítettek és pedig olyanok, amelyekben az uralkodó faj vagy nem is éri el a többséget, vagy azt csak kevéssel haladja meg. Az európai nemzeti kisebbségek száma nem csökkent és az elnyomatásuk miatti panaszok sűrűbben és fájdalmasabban hangzanak fel, mint a háború előtt.

A békekötések által megnagyobbodott államok némelyike azzal igyekszik a maga nemzeti kisebbségeit csökkenteni, hogy azok tagjait kiüldözi, vagy vagyonuktól meg-

fosztja és kultúrintézményeiket megszünteti. Természetes, hogy ily körülmények között az urát cserélt területeken a nemzeti kisebbségek súlyosan akadályozva vannak nemzeti életükben és nemzeti kultúrájuk kifejtésében, annál inkább, mert az irredentisztikus törekvésektől való félelem ezen államok kormányait arra indította, hogy a nempolitikai természetű irodalmi termékek behozatalát is akadályozzák; pl. Magyarországra, amire nézve csak legújabbán tapasztaltunk némi, még egyáltalán ki nem elégitő enyhítést. Olaszországban bizonyára nem is gondolnak arra, hogy pl. a német kisebbség irredentisztikus törekvéseinek megakadályozása végett a német irodalmi termékek behozatalát olasz földre, megakadályozzák.

A legyőzött és megcsónkított országok már megcsónkításuk által szenvedett súlyos veszteségek után adósságokkal és u. n. reparációkkal terhelve, megnyomorítva, megfosztva előbbi gazdasági összeköttetések előnyeitől, most azzal a roppant nehéz feladattal találják magukat szembeállítva, hogy megcsökkent erőikkel feantartsák, illetőleg visszaállítsák legalább azt a kulturális pozíciójukat, amellyel a háború előtt bírtak. Nehéz feladat ez, majdnem lehetetlen és mégis teljesíteni kellett, de roppant megerőltetés és áldozatok árán. Itt a szónok kiterjeszkedik különösen Magyarországra vonatkozólag azokra az alkotásokra és reformokra, amelyek különösen a szellemi kultúra terén, főképp az elhúnyt Klebelsberg gróf kultusz-miniszter érdeméből, az utóbbi tíz év alatt létrejöttek s megemlékezik arról a nagy segítségről, amelyet a szellemi törekvéseknek a társadalmi erők is nyújtottak úgy nálunk, mint Németországban. A háború óta különösen a technikai tudományok terén új, nagy lendület mutatkozik és pedig főleg a légi közlekedés terén valóságos világversenyt idéz elő, bár sajnálatos áldozatokat is követelt.

Olaszországban a győztes fascizmus megteremtette a tudományok művelésének egy új intézményét, az olasz kir. akadémia alakjában, amelynek vendége a jelen kongresszus is és amelynek élén örömmel és hódolattal üdvözlőjük mindnyájan a nagy Marconit, ki a maga személyében képviseli az európai technikai haladásnak egy egész korszakát.

Az a gyűlölség, amely a hadviselő nemzeteket a háború alatt és után szétválasztotta, lassanként apadóban van. Történt kezdeményezés a nemzetek szellemi együttműkö-

désének hathatós megújítására is. Genfben a Nemzetek Szövetsége keretében egy bizottság, Párisban egy intézet szolgálja ezt a célt, de egyelőre e téren még túlsok a statisztika és a levelezés s aránylag csekély a gyakorlati eredmény.

Mindent összevéve, én nem oszthatom sem azt a nézetet, amely tekintettel a beállott nagy pusztításra, a nyugati civilizáció bukásától fél, amelyet Spengler már a háború előtt megjósolhatni vélt, sem azt a nézetet, amely életünknek és kultúránknak gyökerestől újra kezdését tartja a jövő feladatának, a szerint az elv szerint, hogy »novus ab integro saeculorum nascitur ordo«. Sőt ellenkezőleg, azt hiszem, hogy nekünk nem szabad elszakadnunk a háború előtti világtól, melynek alkotásaira még nagyon soká rá leszünk utalva a kultúrában, annál inkább, mert amit azokból leromboltak, az ritkán lett méltóképen újjal pótolva.

Kétségkívül sok tanulságot meríthetünk a háborúból s annak következményeiből, de ne feledjük el azt se, ami a háborút megelőzte. Az Isten csak egyszer teremtett egy világot, hiába várjuk, hogy most egy újat teremtsen. A régi világ meg fog maradni a háború után is és épúgy megmarad épen, szilárdan a régi Európa is, a sebek dacára, melyeket rajta a háború ütött s amelyeket a béke kuruzslói nem tudtak meggyógyítani. Hiába akarunk egy új világ kizárólagos részesei lenni, nem tudjuk elfeledni a multat. A mult él bennünk és él körülöttünk; a régi Róma másfélezer év előtt meghalt s azért mégis ma életteljesebb, mint valaha, a mai Itáliában, korszakunk legnagyobb államférfiának elgondolásában.

Ebben az Olaszországnak nevezett európai mikrokosmosban látjuk az európai kultúra három évezredre visszanyúló nagyszerű fejlődését, melynek gyökerei századokra nyulnak vissza, mely olyan mély, oly szilárd, oly szervesen fejlett, hogy azt nemcsak le nem dönthetik, de meg sem ingathatják a beállott változások s ezért meggyőződésem szerint Európa helyzete, értéke és szerepe a világban a háború után sem fog lényegesen változni, meg fogja tartani a maga elsőbbségét az egész világgal szemben, kivált ha lesz jelegendő ereje a békeszerződésekben elkövetett hibák jóvátételére.

IV.

K i v o n a t

Kovács Alajos I. t.-nak „Népességünk fejlődése a népszámlálás szerint“ cím alatt a II. osztálynak 1932. november 14-iki ülésén tartott felolvasásából.

Az 1930. december 31-én tartott népszámlálás Magyarország mai területén 8,688.000 lelket talált a véglegesen megállapított eredmények szerint. Minthogy tíz évvel ezelőtt a lakosság száma 7,989.000 volt, a valóságos szaporodás tíz év alatt 699.000, vagyis 8.8%. Ugyanezen idő alatt a természetes szaporodás, vagyis a születések többlete a halálozások felett 772.000-et tett, veszteségünk tehát a kivándorlások révén 73.000 fő.

A legnagyobb népnövekedés mutatkozott Pest vármegyében, főképp Budapest hatásakép, azután a legkeletibb fekvésű Szabolcs és Szatmár vármegyében. A tj. városok közül Pécs 30%-os, Baja 23%-os népnövekvést mutat fel, ami azonban jórészt abból ered, hogy ott a tíz év előtti népszámlálást az akkori szerb megszállás miatt jóval később lehetett csak megtartani s így a számlálás nem lehetett tökéletes. Maga a székesfőváros, Budapest, elérte az egymilliós lélekszámot. Ha pedig a szomszédos huszonegy várost és községet is, amelyek már Budapest külvárosaiul tekinthetők, ideszámítjuk, Nagy-Budapest lakossága immár 1,420.000-re rúg. Budapest után csak Szeged és Debrecen népessége haladja meg a százezret, előbbinek 135.000, utóbbinak 117.000 lakosa volt. A városokba való tödulás ebben az évtizedben is folytatódott, a vármegyék u. i. 176.000 lelket vesztek el vándorlás révén, a tj. városokba ellenben bevándorolt 102.000 ember. Magának Pest vármegyének és Budapestnek bevándorlási többlete 170.000 ember tíz év alatt.

A férfiak száma 4,250.000, a nők pedig 4,438.000. A nők száma tehát még mindig 188.000-rel múlja felül a férfiakét. Tíz évvel ezelőtt ez a különbség még 238.000 volt a nők javára, a nagy nőtöbblet tehát, amit főképp a háború okozott, bizonyos mértékben enyhült. Tíz évvel előbb még

1000 férfira 1062 nő jutott, 1930-ban már csak 1045. A városokban a nőtöbbség jóval nagyobb, mint a megyékben.

Az új népszámlálás a népesség kormegoszlásában is meglehetősen nagy változást hozott. Régi tapasztalata a népszámlálásainknak, hogy az egyes korcsoportok nem fejlődnek egyenletesen, ami abból ered, hogy a különböző korszakokban különböző a születések száma és általában a természetes szaporodás. A háború alatt pl. félannyi gyermek született, mint rendes körülmények között. Ezek a gyermekek 1920-ban 10 éven aluli korban voltak és akkor csak 1,532.000 ilyen korú gyermeket talált a népszámlálás, most pedig 1,780.000 tíz éven aluli gyermek van. Még nagyobb a különbség, ha csak az öt éven aluli gyermekek számát tekintjük. Tíz év előtt 664.000 öt évnél fiatalabb gyermek volt, most pedig 882.000. Ellenben míg tíz évvel ezelőtt 10—14 éves gyermek volt 915.000, most csak 614.000-et talált a népszámlálás, tehát 300.000-rel kevesebbet, mert most ebbe a korcsoportba kerültek a háborús évek szülöttei. A többi korcsoportnál már egyenletesebb a növekvés. A magasabb életkorban megint nagyobb szaporodási arányokat látunk az átlagos élettartam növekedése folytán. Hetven éven felül volt u. i. 1920-ban 238.000 ember, most pedig már 319.000. A szaporodás tehát majdnem 34% volt. Általában meg lehet figyelni, hogy a születések fogyásával és az átlagos élettartam növekedésével a népességnek bizonyos elöregedése jár együtt. A gyermekeknél az említett növekvés csak a háborús szülöttek korcsoportjaira vonatkozik, általában véve azonban a gyermekek száma csökkent. Pl. 20 év előtt, 1910-ben jóval kisebb népesség mellett még 971.000 öt évnél fiatalabb gyermek volt a mai területen, most pedig ugyanilyen korú, mint már említettük, csak 882.000. Természetesen azokban a korévekben, amelyekből a háború szedte a maga férfiáldozatait, a nők száma ma is jóval több, mint a férfiaké. Ez a nagy különbség mindaddig fenn fog maradni, míg ezek a korcsoportok lassankint kihálnak.

A családi állapot szerint való megoszlás azt az öröndetes eredményt hozta, hogy a házások száma és aránya erősen emelkedett a népességben. A házias férfiak száma 16.6%-kal, a férjes nőké 14.0%-kal lett nagyobb, holott az egész népesség csak 8.8%-kal növekedett. Az összes népességből volt 3,740.000 nős és férjes, kb. egyenlő számban férfi és nő, özvegy férfi 126.000, özvegy nő 476.000,

elvált férfi 19.000, elvált nő 38.000, a többi nőtlen és hajadon. A férfiak között korra való tekintet nélkül házas volt tíz év előtt 41.2%, most 43.8; a nőknél az arányszám 40.0%-ról 42.4%-ra növekedett. Természetesen része van ebben annak is, hogy a házasságra nem alkalmas korú gyermekek száma most aránylag kevesebb, mint tíz év előtt. A javulás azonban a felnőttek egyes korcsoportjaiban is mutatkozik. Így pl. a férfiaknál a 30 és 40 év közöttieknél, a nőknél pedig a 20—40 év közöttieknél, tehát a népesség szaporodása szempontjából épen a legfontosabb korcsoportokban. Érdemes még megemlíteni, hogy az elváltak száma megkétszereződött az utolsó tíz év alatt; továbbá, hogy a férjes nők száma tíz év előtt még 48.000-rel múlta felül a nős férfiakét, most már csak 19.000-rel. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy 1920-ban még sok férjes nőnek Amerikában vagy fogságban volt a férje. Ezek közül azóta sokan visszajöttek, másrészt sok férjes nő kivándorolt férje után.

A trianoni béke Magyarországot, melyben megvolt ugyan a magyarságnak abszolút többsége, de mégis csak vegyes nemzetiségű állam volt, majdnem teljesen magyarrá tette. Az 1920. évi népszámlálás Csonka-Magyarországon a magyarság arányát 89.6%-ban állapította meg, tehát a lakosságnak alig több, mint 10%-a volt csak más nyelvű. Az 1930-as népszámlálás szerint a magyarság aránya már 92.1% a mai területen, a másnyelvűekre pedig csak 7.9% jut. A magyar népszámlálások mindig az anyanyelvet kérdezik azzal a magyarázattal, hogy az anyanyelv az, amelyet ki-ki legjobban és legszívesebben beszél és amelyet magáénak vall. Magukra a megszámlálandókra van tehát bízva, hogy minden befolyástól menten azt a nyelvet vallják be, amelyet magukénak tartanak. Minthogy a nem magyar anyanyelvűek a mai területen sehol sem képeznek nagy összefüggő területeket, hanem túlnyomórészt szét vannak szóródva a magyarság között és községenként is többnyire kisebbséget alkotnak, egészen természetes folyamat, hogy a nagytömegű magyarsággal szemben állandóan tért veszítenek s ezen a folyamaton még a kisebbségi védelem sem tud segíteni. Az egyes nem magyar nemzetiségek számát a következőkben állapította meg a népszámlálás: német volt 479.000, tót 105.000, román 16.000, horvát 28.000, szerb 7.000, bunyevác-sokác 21.000, délszláv tehát összesen 56.000. Ezzel szemben a magyarság száma kerekén 8 millió. A magyarság az utolsó tíz év alatt 845.000-rel szá-

porodott, a németek ellenben fogytak 73 ezerrel, a tótok 37 ezerrel, a románok 8 ezerrel, a horvátok 9 ezerrel, a szerbek 10 ezerrel. Aránylag legnagyobb volt a fogyás a szerbeknél, akiknek száma 17 ezerről csökkent 7 ezerre. Tudvalevő, hogy a románok és szerbek közül sokan optáltak és kivándoroltak az új államokba. Abszolút számban legnagyobb a fogyás a németeknél, ami természetes is; mert a legnagyobb számmal vannak a mai Magyarország nemzetiségei közt. A 73 ezer főnyi fogyásból magára Budapestre 22 ezer esik; Budapest közvetlen környékére, vagyis a Nagy-Budapesthez számított községekre és városokra pedig további 4 ezer, úgy hogy a németek fogyását több, mint egyharmadrészben Budapest végleges és feltartóztathatatlan megmagyarosodása idézte elő. De hasonló módon magyarosodnak németekkel kevert, vagy német kisebbséggel bíró más városaink és nagyobb, központi fekvésű községeink is.

A tót kisebbség helyzete hasonló. Ott, ahol a tótság nagyobb és forgalmasabb városokban és községekben a magyarsággal vegyesen, vagy épen, mint kisebbség él, fokozatosan tért veszít a magyarsággal szemben. Különösen a békési 200 év előtti nagy tót településeknél mutatkozik ez.

A magyar nyelv nagy terjedését mutatják azok a számok is, amelyek a magyar nyelv tudásáról szólnak. A nem magyar anyanyelvűek közül 1920-ban 69% beszélt a magyar nyelvet is, 1930-ban már 74%. Tíz év előtt még 258.000 ember volt olyan, aki nem tudott magyarul, ma már ez a szám 177.000-re csökkent. Ez a szám kerekén 2%-nak felel meg az egész népességhez viszonyítva. Csonka-Magyarország mai lakosságából tehát 98% tud magyarul.

A népesség vallási megoszlása tekintetében természetesen nem lehetnek ilyen nagy változások. A népszámlálás által megállapított felekezeti megoszlás a következő: a római katolikusok száma 5,634.000, a görög katolikusoké 201.000, a reformátusoké 1,813.000, az ágostai hitvallású evangélikusoké 534.000, a görögkeletieké 40.000, végül az izraelitáké 445.000. A többi vallásfelekezetek hívőinek száma egészen jelentéktelen. 1920 óta legjobban növekedett a görögkatolikusok száma: 15%-kal, azután a római katolikusoké 10%-kal. A reformátusok növekvésének aránya már csak 8.5%, az ágostaiaké pedig csupán 7%. Ellenben

erősen, 22%-kal megfogyott a görögkeletiek száma a szerbek és a románok kiköltözködése folytán. Viszonylagosan kisebb, de számban jóval nagyobb az izraeliták megfogyatkozása, akiknek száma 473.000-ről 444.000-re, tehát 29.000-rel csökkent. A zsidóság fogyása, amit majdnem teljes egészében a kivándorlás okozott, az egész országban mindenütt mutatkozott, legnagyobb mértékben a nyugati részen. Országos arányuk folytán 5.9%-ról 5.1%-ra esett. Magában Budapesten, amint már ismeretes, 215.000-ről 204.000-re, tehát 11.000-rel fogyott a zsidóság.

A műveltség legelemibb fokmérője, az írni-olvasni tudás tekintetében a helyzet az, hogy míg 1920-ban az összes népességnek 76.4%-a tudott írni-olvasni, addig 1930-ban már 79.3%-a. Ha pedig csak a hat éven felüli népességet vesszük, tíz év előtt 84.8% volt az írni-olvasni tudók aránya, most pedig már 90.4%. A tíz év alatti növekvés tehát igen jelentékeny. Fontos az is, hogy az analfabétáknak nemcsak az arányszáma, hanem abszolút száma is jelentékenyen megfogyott. Míg 1920-ban a hat éven felüli lakosságból még 1,093.000 volt írástudatlan, addig tíz év múlva már csak 735.000.

De nemcsak az általános műveltség, hanem az iskolázottság és a magasabb műveltség terén is nagy haladás mutatkozott ebben az évtizedben. Jóval több azoknak a száma, akik a népiskolai törvény értelmében a hat elemi osztályt elvégezték. Erősen növekedett a középiskolát és a főiskolát végzettek száma is. Az előbbieké, vagyis a középiskolát végzetteké 210.000-ről 275.000-re, utóbbiaké, vagyis a főiskolát végzetteké pedig 73.000-ről 85.000-re. Ha pedig a négy középiskolát végzettek számát nézzük, akikhez természetesen a poigári iskolát végzettek is számítandók, a szaporodás még nagyobb arányú. Tíz év előtt ilyen négy középiskolát végzett ember 640.000 volt Csonka-Magyarországon, 1930-ban már 826.000. Az iskolavégzettség terjedése, nemcsak a középiskolai, de az elemi iskolai végzettségé is azzal az öröndetes következménnyel jár, hogy a választók száma is rohamosan növekszik, minthogy választójogunk bizonyos korhatáron felül az elemi iskola 4, illetőleg 6 osztályának elvégzéséhez van kötve.

A népszámlálási feldolgozás következő nagy fejezete a népesség foglalkozás szerint való megoszlása, amelyről azonban ma még, — minthogy a feldolgozás folyamatban van —, nem adható tájékoztatás. Valószínű, hogy ezen a

téren is mélyreható változások lesznek a gazdasági válság és a népességnek épen a megcsonkítás folytán szükségessé vált átcsoportosítása miatt.

V.

Berzeviczy Albert ig. és tt. elnöki megnyitó beszéde a Nemzetközi Tudományos Együttműködés Magyar Nemzeti Bizottságának 1932. október hó 18-án Zahn Frigyes kt. előadása alkalmából tartott ülésén.

Őszinte örömünkre szolgál, hogy Zahn Frigyes egyetemi tanár és elnök urat, kiváló vendégünket a Nemzetközi Szellemi Együttműködés Magyar Nemzeti Bizottságának körében a mai napon mély tisztelettel üdvözölhetjük. Számunkra annál öröndetesebb esemény, minthogy illusztris vendégünket, ki Akadémiánknak külső tagja, bizonyos mértékben mint hozzánk tartozót köszönthetjük.

Az a rendkívül széleskörű, szünetlen és eredményekben dús munkásság, amelyet az Elnök úr a statisztika és a társadalomtudományok területén kifejtett, világhírt szerzett nevének és így érthető, hogy nemcsak a Német Statisztikai Társaságnak, de a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek is három évvel ezelőtt elnökévé választották. Nagy tekintélye, a statisztika és a szociális közigazgatás összes aktuális kérdésében általánosan elismert illetékessége szavának különös súlyt adnak, ezért valóban nyereségnek tartjuk, hogy a mai estére közreműködését biztosíthattuk és előadását a németországi árleszállító akcióról mai összejevetelünk programjára tűzhettük.

Előadásában egy nálunk is rendkívül aktuális kérdérről fogunk illetékes megvilágítást nyerni és e nagytekintélyű szakember ítéletének megismerése nálunk is sokban hozzájárulhat e sokat vitatott kérdés tisztázásához.

A modern statisztikának és társadalomtudománynak alig van kérdése, amellyel a mélyen tisztelt Elnök úr irodalmilag ne foglalkozott volna; és különös jelentősége van annak a körülménynek, hogy írói és előadói munkásságát mindig összekötötte a gyakorlati közigazgatás szol-

gálatában kifejtett nagyfontosságú működésével. Munkásságában az elméleti fejlődés és a gyakorlati kipróbálás egymást megtermékenyítő hatásának üdvös példáját szemlélhetjük.

Midőn mélyen tisztelt vendégünket Nemzeti Bizottságunk és Akadémiánk nevében legszívélyesebben üdvözöljük, felkérem őt hirdetett előadásának megtartására.

V/a.

Az elnöki megnyitó beszéd eredeti német szövege.

Es gereicht uns zu besonderer Freude in unserem Nationalen Ausschuss für internationale geistige Zusammenarbeit heute als hervorragenden Gast, Herrn Präsidenten und Professor Friedrich Zahn begrüßen zu können. Seine Anwesenheit in unserem Kreise ist für uns um so mehr erfreulich, als wir ihn, der auswärtiges Mitglied unserer Akademie ist, in gewissem Masse auch als den Unsrigen begrüßen dürfen.

Die ausserordentlich vielseitige, unermüdliche und erfolgreiche Tätigkeit, die der Herr Präsident auf dem gesamten Gebiete der Statistik und der Socialwissenschaften entfaltet hat, machte seinen Namen in der ganzen Welt bekannt und es war eine selbstverständliche Folge dieser Tätigkeit, dass er nicht nur zum Vorsitzenden der Deutschen Statistischen Gesellschaft, sondern vor drei Jahren auch zum Präsidenten des Internationalen Statistischen Instituts gewählt wurde. Sein hohes Ansehen, sein allgemein anerkanntes Fachkönnen in sämtlichen zeitgemässen Fragen der Statistik und der socialen Verwaltung verleihen seinem Wort besonderes Gewicht und so können wir besonders erfreut sein, dass wir ihn für den heutigen Abend gewonnen haben und seinen Vortrag über die Preissenkungsaktion in Deutschland auf das Programm unserer heutigen Zusammenkunft setzen konnten.

In dem nun folgenden Vortrag wird demnach eine auch bei uns höchst zeitgemässe Frage von zuständigster Seite beleuchtet werden; das Urteil eines hochangesehenen Fachmannes dürfte zur Klärung dieser vielumstrittenen Frage auch bei uns wesentlich beitragen.

Es gibt wohl kaum eine Frage der modernen Statistik und Socialwissenschaft, die von dem Herrn Präsidenten wissenschaftlich nicht behandelt worden wäre. Besondere Bedeutung erhält seine Wirksamkeit aber dadurch, dass er den Dienst an der Wissenschaft stets mit unermüdlicher Verwaltungstätigkeit verbindet; hiedurch werden in seiner Arbeit teoretische Erkenntnisse und praktische Erfahrungen auf das wirksamste und fruchtbarste ergänzt.

Indem ich unseren verehrten Gast im Namen unseres Nationalen Ausschusses und unserer Akademie wärmstens begrüße, ersuche ich ihn seinen angekündigten Vortrag zu halten.

Ad $\frac{3200.}{V. 1932.}$

VI.

A KÉT GRÓF VIGYÁZÓ-VAGYON

KÖLTSÉGVETÉSI ELŐIRÁNYZATA

AZ 1933. ÉV I. FELÉRE.

3200/V. 1932.

Elő-

a gróf Vigyázó Sándor- és Ferenc-vagyon bevételeiről

		Pengő	Pengő
A) Bevételek.			
a) Haszonbérletileg kezelt földbirtokok.			
1.	Abony-Bolháspartpuszta (572·45 q) búzahaszonbér	6.869·40	
2.	Abonyi kisbérletek (részben búza, részben pénzhbér)	972·30	
3.	Bátyai kishaszonbérletek (részben pénz, részben búza)	500—	
4.	Csabonyi kishaszonbérletek (pénzhaszonbér)	1.126·80	
5.	Harta-Bojár (365 q búzahaszonbér)	4.380—	
6.	Nagyberki-Mosdós (pénzhaszonbér)	10.470·07	
7.	Rákoskeresztúr-Nagyréti (pénzhaszonbér)	3.000—	
8.	Szalkszentmárton (pénzhaszonbér)	31.000—	
9.	Tószeg-Paládics (búzahaszonbér 325·5 q)	3.906—	
10.	Tószeg-Szántóhalom (pénzhaszonbér)	3.000—	
11.	Uszód-Nánapuszta (116·4 q búzahaszonbér)	1.396·80	66.621·37
b) Vadászati és halászati bérek.			
12.	Bátya vadászati bére	—	
13.	Kötöny vadászati bére	300—	
14.	Bátya halászati bére	400—	
15.	Csabony halászati bére	400—	
16.	Csabony vadászati bére	800—	1.900—
c) Házilag kezelt földbirtokok.			
17.	Abony	796—	
18.	Bátya	11.100—	
19.	Prónayfalva-Kötönypuszta	11.600—	23.496—
d) Erdőgazdaság.			
20.	Abony	1.000—	
21.	Bátya	2.000—	
22.	Csabony	10.000—	
23.	Harta-Bojár	2.000—	
24.	Nagyberki	5.000—	
25.	Prónayfalva-Kötönypuszta	7.000—	
26.	Szalkszentmárton	2.000—	29.000—
e) Bérházak.			
27.	Budapest, VII., Károly-körút 1.	42.735—	
28.	Bátyai Központi Szálloda	200—	
29.	Bátyai ispánlak	210—	
30.	Bátyai szegényház	40—	
31.	Csabonyi révkorcsmá	150—	
32.	Csabonyi ügynöklak	75—	43.410—
f) Tőkejövedelem.			
33.	Harta-Mikla vételára után kamatjövedelem	29.890—	
34.	Értékpapírhozóvedelem	34.700—	
35.	Folyószámlakamat	200—	64.790—
g) Különféle bevételek.			
36.	Szalkszentmárton térítés (feketehalmi istálló kártérítés)	555·56	
37.	Előre nem látottak	250—	805·56
A bevételek végösszege:			230.022·93

irányzat

és kiadásairól 1933. január 1-től június 30-ig.

		Pengő	Pengő
B) Kiadások.			
a) Személyi kiadások.			
1.	A központi igazgatási költségekből a vagyonra eső rész	15.274—	
2.	Régi alkalmazottak kegydíjai	770—	
3.	Az alkalmazottak készkiadásai	2.500—	18.544—
b) Dologi kiadások.			
4.	Az abonyi park fenntartása	461—	
5.	A bátyai ispánlak tatarozása	1.500—	
6.	Kötöny-pusztai cselédlakás és dohánypajta	10.000—	
7.	A Feketehalom-pusztai iskola részére folyósítandó segélyek	300—	
8.	A feketealmi iskola tatarozási költségei	150—	
9.	Tűzkárbiztosítások	1.000—	13.411—
10.	A gazdasági iroda fűtése, világítása	250—	
11.	Bankköltségek	500—	
12.	Előre nem látott kiadások	1.500—	2.250—
c) Házilag kezelt földbirtokok.			
13.	Bátya (gazdasági kiadások)	3.840—	
14.	Prónayfalva-Kötönypuszta	4.600—	8.440—
d) Az erdőgazdaság kiadásai.			
15.	Az erdőszemélyzet készpénzjárandósága	3.150—	
16.	Az erdőszemélyzet nyugdíja	1.240—	
17.	Erdősítési költségekre és csemetekertek szaporítására	1.400—	
18.	Erdőori lakások karbantartása	300—	6.090—
e) Bérházak.			
19.	Budapest, VII., Károly-körút 1. sz. ház karbantartása	1.500—	
20.	Egyéb bérházak karbantartása	—	1.500—
f) Közterhek.			
21.	Károly-körúti ház	18.304.80	
22.	Bátya	4.206.50	
23.	Csabony	1.050—	
24.	Nagyberkii erdő	455.74	
25.	Prónayfalva-Kötönypuszta	1.400—	
26.	Rákoskeresztúr	869.36	26.286.40
g) Végrendeleti terhek.			
27.	Életjáradék	12.000—	
28.	Mise és gyászintenzitelet	2.934—	14.934—
h) Kamatterhek.			
29.	A M. N. Bank nyugdíjalapjának	29.120—	
30.	A Pesti M. Ker. Banknak „Hitelszámla” után	16.500—	
31.	A gróf Vigyázó Sándorné-vagyon köv. után	3.000—	48.620—
A kiadások végösszege:			140.075.40
Összesítés :			
Összes bevétel		230.022.93 P	
Összes kiadás		140.075.40 P	
Bevételi többlet		89.947.53 P	

3200/V. 1932.

Elő-

a gróf Vigyázó Sándorné sz. báró Podmaniczky Zsuzsanna-vagyon

		Pengő	Pengő
A) Bevételek.			
1. Haszonbérbe adott földbirtokok.			
1.	A rákoskeresztúri kishaszonbérletek (1,349.25 q rozs és 815 P.)	17.526·50	
2.	Vecsés-Ferihegy (467 q rozs) à 9 P	4.203·—	
3.	Pesti rétek (302.84 q búza és 425·45 P) à 12 P	4.665·21	
4.	Penc (60 q rozs) à 9 P	540·—	26.934·71
2. Erdőgazdaság.			
5.	Rákoskeresztúr		3.000·—
3. Tőkejövedelem.			
6.	Értékpapír szelvényhozadék	11.000·—	
7.	Folyószámlakamat	3.200·—	14.200·—
4. Különféle bevételek.			
8.	Rákoskeresztúri házbérek	200·—	
9.	Rákoskeresztúri vadászati bér	—·—	Nem esedékes.
10.	Rákoskeresztúri parcellák kamatjövedelme	7.000·—	7.200·—
A bevételek végösszege :			51.334·71

irányzat

bevételeiről és kiadásairól 1933. január 1-től június 30-ig.

	Pengő	Pengő
B) Kiadások.		
1. Személyi kiadások.		
1. Aközponti igazgatási költségeknek a gr. Vigyázó Sándorné-vagyonra eső része	5,926.—	
2. A rákoskeresztúri ispán illetménye	1,440.—	
3. Az alkalmazottak készkiadásai	800.—	
4. Kertmunkás és téli csősz	360.—	
5. Rákoskeresztúri múzeum:		
a) múzeumi őr fizetése	900.—	
b) múzeumi altiszt fizetése	480.—	9,906.—
2. Dologi kiadások.		
6. Rákoskeresztúri építmények tatarozása	1,950.—	
7. Bankköltségek	50.—	
8. Előre nem látottak	500.—	2,500.—
3. Erdőgazdasági kiadások.		
9. Erdőőri illetmények	840.—	
10. Csemetekert és erdőültetési költségek	300.—	
11. Park fenntartása	500.—	1,640.—
4. Közterhek.		
12. Rákoskeresztúr	2,284.—	
13. Pesti rétek	810.—	
14. Penc	82.—	3,176.—
5. Kamattartozás.		
15. A P. M. Keresk. Banknak a „Hitel-számla” kamatai címén	4,600.—	
16. A M. Tud. Akadémiától kölcsönvett kisebb tőkék kamata	2,800.—	7,400.—
A kiadások végösszege:		24,622.—
Összesítés.		
Összes bevétel	51,334.71 P	
Összes kiadás	24,622.— P	
Bevételi többlet	26,712.71 P	

VII.

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

- Akadémiai Értesítő* XLII. kötet 449. füzet. 1932. január—április. 90 l. 2— pengő.
 XLII. kötet. 450. füzet. 1932. május—szeptember. 91—229 l. melléklet 1—53 l. (Biz. jelentések) 2— P.
- Az Akadémia ünnepi ülése*: Baksay Sándor t. tag születésének századik évfordulója alkalmából 1932. május 30-án:
 1. Berzeviczy Albert elnök megnyitó beszéde.
 2. Ravasz László t. t.: Baksay emlékezete. 16 l. Ára —50 P.
- Archaeologiai Értesítő* XLV. kötet. Szerkeszti Hekler Antal. 359 lap. Ára 32— P.
- Divéky Adorján* l. t.: Az aranybulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya. (Székfoglaló.) (Értekezések a Történettudományok köréből XXV. kötet. 1. sz.) 29 l. —50 P.
- Emlékbeszédek* XXI. kötet, 10. sz. Horváth János r. t.: Vargha Gyula t. t. másodelnök emlékezete 40 l. —50 P.
 XXI. kötet, 11. sz. Entz Géza l. t.: I. Albert monakói fejedelem k. t. emlékezete. 18 l. —40 P.
 XXI. kötet, 12. sz. Huszti József l. t.: Hegedüs István r. t. emlékezete. —50 P.
 XXI. kötet, 13. sz. Zelovich Kornél r. t.: Kandó Kálmán l. t. emlékezete. 42 l. —50 P.
- Entz Géza* l. t.: I. Albert monakói fejedelem k. t. emlékezete. (Emlékbeszédek XXI. kötet, 11. sz. 18. l.) —40 P.
- Értekezések a Nyelv- és Széptud. köréből.* XXV. kötet, 1. sz. Förster Aurél l. t.: Az aristotelesi u. n. Parva Naturalia szerkezete és keletkezése. 15 l. —40 P.
 a Történettudományok köréből. XXV. kötet, 1. sz. Divéky Adorján l. t.: Az aranybulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya. (Székfoglaló.) 29 l. —50 P.
- Förster Aurél* l. t.: Az aristotelesi u. n. Parva Naturalia szerkezete és keletkezése. (Ért. a Nyelv- és Széptud. köréből. XXV. kötet, 1. sz.) 15 l. —40 P.
- Gávai Gaal Jenő* íg. és r. t.: Nemzetgazdasági és szociálpolitikai változott tanulmányainak újabb rendszeres gyűjteménye.
 I. kötet. 780 l. 15— P.
 II. kötet. 876 l. 15— P.
- Hadtörténelmi Közlemények.* Szerk. Gyalóokay Jenő. XXXIII. évf. I—II. füzet. 124 l. 2·50 P.
- Horváth János* r. t.: Vargha Gyula t. t. másodelnök emlékezete. (Emlékbeszédek XXI. kötet, 10. sz.) 40 l. —50 P.
- Huszti József* l. t.: Hegedüs István r. t. emlékezete. —50 P.
- Irodalomtörténeti Közlemények* XLII. évf. 2. f. Szerkeszti Császár Elemér. 121—232. l. 3— P.
 3. f. Szerkeszti Császár Elemér. 233—344. l. 3— P.
- Közgazdasági Szemle.* Szerkeszti Heller Farkas. LVI. évf. május 5. sz. 273—356—10 l. 3— P.

INHALT.

	Seite
I. Ausserordentliche Vollsitzung am 5-ten December 1932. zur Wahl zweier Mitglieder und Ersatzmitglieder des Oberhauses	337
II. Präsidialbericht von d. M. und e. M. Albert von Berzeviczy über den Verlauf des durch die königliche Akademie von Italien im November 1932. abgehaltenen Convegno Volta (vorgelegt der Vollversammlung am 28. November 1932)	342
III. Rede des d. M. und e. M. Albert von Berzeviczy, Präsidenten der Akademie in der Sitzung des Convegno Volta in Rom am 16-ten November 1932: „Der Stand der geistigen Kultur Europas vor und nach dem Krieg“	345
IV. Auszüge aus den in der Ugarischen Akademie der Wissenschaften gehaltenen Vorlesungen: „Die Entwicklung der Bevölkerung in Ungarn im Lichte der Volkszählung“ von corr. Mitglied Alois Kovács. (Vorgelesen in der Sitzung der II. Klasse am 14-ten November)	349
V. Eröffnungsrede von d. M. und e. M. Albert von Berzeviczy, Präsident der Akademie in der Sitzung des Ungarischen Nationalausschusses der C. I. am 18. October zu dem Vortrag von a. M. Friedrich Zahn	354
a) Deutscher Originaltext dieser Rede	355
VI. Kostenvoranschlag der beiden Graf Vigyázó-Vermögen für die Monate Januar—Juni 1933.	357
VII. Neuere Veröffentlichungen der Ungarischen Akademie der Wissenschaften	362
VIII. Neuere Spenden	363
IX. Deutsche, französische und englische Übersetzung des Inhaltsverzeichnisses	364

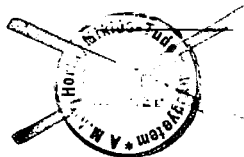
SOMMAIRE.

	Page
I. Séance plénière extraordinaire du 5 décembre convoquée en vue de l'élection de deux membres et de deux suppléants, délégués de l'Académie à la Haute Chambre.	337
II. Rapport de M. le président Albert de Berzeviczy sur les séances-Volta de l'Académie Royale Italienne, tenues au mois de novembre 1932 (présenté dans la séance plénière du 28 novembre 1932)	342
III. Conférence de M. A. de Berzeviczy, président de l'Académie, dans la séance du 16 novembre 1932 du Convegno-Volta: „Les conditions de la vie intellectuelle en Europe avant et après la guerre“	345
IV. Résumé des conférences faites à l'Académie Hongroise: Résumé de la conférence de M. Aloyse Kovács m. c.: „Le développement de la population de la Hongrie d'après les données des recensements“ (séance du 14 novembre de la 2 section de l'Académie)	349
V. Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy dans la séance du 18 octobre de la Commission Nationale Hongroise de la Coopération Intellectuelle à l'occasion de la conférence de M. Frédéric Zahn	354
VI. Budget des deux fonds-Vigyázó pour la première moitié de l'année 1933	357
VII. Les dernières publications de l'Académie	362
VIII. Dons	363
IX. Sommaire allemand, français et anglais	364

TABLE OF CONTENTS

Academy Bulletin, 452nd number.

	Page
I. Extraordinary plenary meeting held on December 5, 1932, to elect two members and their substitutes, for the Upper House	337
II. Dr. Albert de Berzeviczy's presidential report, submitted at the plenary meeting of November 28, 1932, on the meetings of the Convegno Volta held by the Italian Royal Academy in November 1932	342
III. President Dr. Albert de Berzeviczy's speech at the meeting of the Convegno Volta in Rome, on November 16, 1932: „The state of European culture before and after the War“	345
IV. Extracts from lectures delivered in the Hungarian Academy: „The growth of our population as shown by the census.“ Extract from lecture delivered by Mr. Aloysius Kovács, corr. member, at the meeting of the II. Class on November 14	349
V. President Dr. Albert de Berzeviczy's opening speech at the meeting of the Hungarian National Committee of Intellectual Co-operation on October 18, in connection with the lecture of Mr. Frederic Zahn, extraordinary member	354
a) Original German text of the presidential address	355
VI. Estimates for the period January—June 1933 of the two properties of the late Count Vigyázó	357
VII. New publications of the Hungarian Academy	362
VIII. New donations	363
IX. German, French and English translation of the Table of Contents	364

EGYETEMI KÖNYVTÁR
SZEGED.
FOLYÓÍRÁSOK
1933/34 224

50024

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
BALOGH JENŐ
FŐTITKÁR

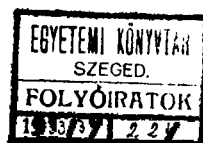
XLII. KÖTET

449. FÜZET – 1932. JANUÁR–ÁPRILIS

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1932.

TARTALOM.

	Lap
I. Az Akadémia belső tagjai	1
II. A M. Tud. Akadémia Bolyai-ünnepé:	
a) Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde	5
b) Kürschák József ig. és r. t. osztálytitkár ünnepi előadása Bolyai Farkas Tentamenje és Bolyai János Appendixe megjelenésének centenáriuma alkalmából	10
III. Az Akadémia munkássága 1931-ben:	
a) Az 1931-ben tartott ülések	25
b) A Szótári Bizottság munkássága	29
c) A Hadtörténeti Bizottság munkássága	30
IV. Ünnepi beszédek:	
1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr megemlékezése Vámbéry Ármin ig. és t. tag születési centenáriumáról	32
2. Berzeviczy Albert elnök úr üdvözlő beszéde báró Wlassics Gyulához	34
3. Csánki Dezső ig. és r. t. másodelnök úr megnyitó beszéde a két érdemes tanító részére odaitélt jutalom megküldéséről	35
V. Bizottsági jelentések:	
1. Jelentés a Nagyjutalom és Marczibányi-mélt. jutalomról	38
2. Jelentés a Weiss Fülöp-díj odaitéléséről	50
3. Jelentés a Chorin Ferenc-jutalomról	60
4. A Vojnits-érem odaitélése	73
VI. A M. Tud. Akadémia által 1932-ben kitüntetett, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak elismerésre ajánlott elemi iskolai tanítók	78
VII. Nekrológok:	
1. Mauritz Béla gyászbeszéde Böckh Hugó ravatalánál	78
2. Kövesligethy Radó r. t. gyászbeszéde Harkányi Béla ravatalánál	79
3. Császár Elemér r. t. gyászbeszéde Ambrus Zoltán ravatalánál	82
4. Pogány Béla r. t. megemlékezése Wittmann Ferenc l. t.-ről	84
VIII. A tartalommutató:	
a) német fordítása	85
b) francia fordítása	86
c) angol fordítása	87
IX. Jelentés az akadémiai választásokról	89

Pápa, 1992. Főiskolai könyvnyomda. (Felelős vezető Nánik Pál.)

50024

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BALOGH JENŐ

FŐTTKÁR

XLII. KÖTET

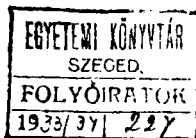
450. FÜZET – 1932. MÁJUS–SZEPTEMBER

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1932.

TARTALOM.

	Lap
I. A M. Tud. Akadémia XCII. ünnepélyes közlése:	
1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde: Goethe élete és élete műve	91
2. Császár Elemér r. t.: Arany János és az utókor	98
3. Pauler Ákos r. t., osztályelnök: Goethe bölcsesége	135
II. A XCII. nagygyűlés (1932. május 4. és 6.)	144
III. Bizottsági jelentések:*	
1. Jelentés a Sámuel-Kölber-jutalomról	152
2. Jelentés a Feridun bey-jutalomról	153
3. Jelentés a Budapest székesfőváros adományából hirdetett irodalomtörténeti jutalomtételről	156
4. Jelentés a Bésán-alapítványból hirdetett jutalomtételről	157
5. A Kornfeld-jutalomról szóló jelentés kivonata	159
6. Jelentés a Sipőcz-jutalomról	160
7. Jelentés a Győr város alapítványából hirdetett jutalomról	163
8. Jelentés az ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítvány kamataiból hirdetett jutalomról	168
9. Jelentés a Molnár Kálmán egy. tanár adományából hirdetett jutalomtételről	169
10. Jelentés a Budapest székesfőváros adományából hirdetett hadtörténelmi jutalomtételről	178
IV. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde a Baksay Sándor születése századik évfordulója alkalmából 1932. május 30-án tartott ünnepi ülésén	179
V. Kivonat Lukinich Imre r. tagnak az 1932. április 11-én „Az 1736—39-iki török háború és a Rákóczi-kérdés“ c. a. tartott értekezéséből	181
VI. További levelezés az u. n. utódállamok területén nem kézbesített magyar tudományos munkák szabad terjeszthetése érdekében	193
VII. A M. Tud. Akadémia költségvetése az 1932. év második felére	197
VIII. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr nagygyűlési megnyitó beszédének német fordítása	202

* A Nagyjutalomról, továbbá a Weiss Fülöp- és Chorin Ferenc-jutalomról szóló jelentéseket lásd az Ak. Ért. 449. füzet 38—73. l.

Tartalom

	Lap
IX. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde a Pen-Club nemzetközi kongresszusának 1932. május 15-én az Akadémia palotájában tartott első ülésén	210
X. Horn Emil k. t. üdvözlő beszéde a Collège de France 400 éves fennállásának ünnepén	215
XI. Újabb adományok jegyzéke	220
XII. Az Akadémia újabb kiadványai	221
XIII. A M. Tud. Akadémia jutalomtételei 1932-ben	222
XIV. A tartalommutató német, francia és angol fordítása .	226

A M. Tud. Akadémia ülássora.

1932. június—december.

JÚNIUS.

- 6. I. osztály.
- 13. III. osztály.
- 20. II. osztály. — *Összes ülés*

Szünet.

OKTÓBER.

- 3. *Összes ülés.* — I. osztály.
- 10. III. osztály.
- 17. II. osztály.
- 24. Ünnepi ülés Arany János halálának ötvenedik
évfordulója alkalmából.

NOVEMBER.

- 7. I. osztály.
- 14. II. osztály.
- 21. III. osztály.
- 28. *Összes ülés.*

DECEMBER.

- 5. II. osztály.
- 12. III. osztály.
- 19. *Összes ülés.*

Pápa, 1932. Főiskolai könyvnyomda. (Felelős vezető Nánik Pál.)

50024

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
BALOGH JENŐ
FŐTITKÁR

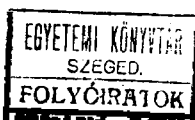
XLII. KÖTET

452. FÜZET – 1932. DECEMBER

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1932.

TARTALOM.

	Lap
I. Két felsőházi tag és ugyanannyi póttag választása végett 1932. december 5-én tartott rendkívüli összes ülés	337
II. Berzeviczy Albert ig. és t. elnöki jelentése az Olaszországi Királyi Akadémia által 1932. novemberben tartott Convegno Volta-üléséről (előterjesztette az 1932. november 28-iki összes ülésen)	342
III. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr felszólalása a római Convegno Volta-ülésen 1932. november 16-án: „Európa szellemi kultúrájának állapota a háboru előtt és után“	345
IV. Kivonat a M. Tud. Akadémiában tartott felolvasásokból: „Népességünk fejlődése a népszámlálás szerint“. Kovács Alajos I. t. a II. osztály november 14-iki ülésében tartott felolvasásának kivonata	349
V. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde a C. I. Magyar Nemzeti Bizottságának október 18-án tartott ülésén; Zahn Frigyes k. t. előadása alkalomával	354
a) az elnöki beszéd eredeti német szövege	355
VI. A két gróf Vigyázó-vagyon költségvetése 1933. január—június hónapokra	357
VII. A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai	362
VIII. Újabb adományok	363
IX. A tartalommutató német, francia és angol fordítása	364

Pápa, 1933. Főiskolai könyvnyomda. (Felelős vezető Nánik Pál.)

Felhívás

az Akadémia Arany-ereklyemúzeuma ügyében.

A M. T. Akadémia elhatározta, hogy Arany János emlékének kegyeletes ápolása céljából a Széchenyi- és Vörösmarty-szobák mintájára külön helyiségben gyűjti egybe s teszi közzemlére a nagy költőtől származó, vagy személyével kapcsolatos ereklyetárgyakat. Határozatában az a megfontolás vezette, hogy az így egybegyűjtött anyag a tudomány érdekein kívül, — egy nagy szellem hatáskörének szemléltetésével — nemzetnevelő szempontból is szolgálatára lehet a magyar közműveltségnek.

Kéri ezért a nagy költő tisztelőit, hogy akik a M. T. Akadémia palotájában létesítendő gyűjteményt valamely birtokukban levő **emléktárggyal** (kézirát, levél, magyar és idegennyelvű nyomtatványok, alkalmi hirlappéldányok könyvek, ritka kiadások, zeneművek, képek, érmek, szobrok, vagy ezek másolatai stb.) gyarapítani óhajtják, szíveskedjenek ezeket a *M. T. Akadémia főtitkári hivatalának* (Budapest, V., Akadémia-u. 2.) eljuttatni.

Az ARANY-SZOBA javára ily módon beérkező küldeményeket a M. T. Akadémia tagjaiból alakult bizottság az adományozók nevének feltüntetésével fogja számon tartani és a gyűjtés eredményéről időközönként külön jelentésben fogja tájékoztatni a nyilvánosságot.

A)

Jelentés a Kónyi Manó-jutalomról.

Tekintetes Akadémia!

Az 1925. nov. 10-én, Kónyi Hugó úr által alapított Kónyi Manó-jutalomdíjra az alapítvány ügyrendje értelmében Akadémiánk az 1930. évi nagygyűlésen hirdetett először pályázatot, még pedig az 1928—1930. évek folyamán nyomtatásban megjelent, a napi pártpolitikán felülálló publicisztikai, legújabbkori történelmi, esetleg közjogi munka jutalmazására.

A megjelölt tárgykörökből az említett három év alatt kiadott művek elbírálására és a jutalmazás iránti javaslatételre a II. osztály 1931. évi január 5-én tartott zárt ülésében a Wlassics Gyula báró ig. és t. t., Concha Győző ig. és r. t., Bernát István r. t., Lukinich Imre és Hajnal István l. tagokból álló bizottságot küldötte ki, mely elnökévé Wlassics Gyula bárót, előadójává pedig Concha Győzöt választotta.

E bizottság a négy pályázó: Hegyaljai Kiss Géza (*Kossuth*), Huszár Elemér (*Az egyház és az állam közti viszony története*), Olay Ferenc (*A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken* és több más tanulmány és hirlapi cikk), végül Horváth Jenő (*Magyar diplomácia*, valamint *A háborús felelősség* címen pályázó szerkesztésében megjelent folyóiratban közreadott tanulmányai és forrásanyag-közlései) részéről benyújtott művek mellett kiterjeszkedett a nemzetközijogi és a közjogi irodalom terén a megszabott három év alatt napvilágot látott munkákra is. A jelentés név szerint is a meleg elismerés hangján említette meg Irk Albert: *Bevezetés az új nemzetközi jogba*; Teghze Gyula: *Nemzetközi jog*; Balogh Artur: (magyar és német nyelven is megjelent) *La protection internationale des minorités*; Hajnal Henrik: *Le droit du*

Danube international; Erekly István: *A tárgyi és alanyi jogok dualizmusa*; Egyed István: *Vármegyei önkormányzat* és Molnár Kálmán: *Magyar közjog* c. művét. Végül az iránt tett javaslatot, hogy a jutalomdíj Horváth Jenő: *Magyar diplomácia* c. munkájának adassék ki.

A II. osztály 1931. május 12-én tartott ülésében a bizottság javaslatát szavazattöbbséggel mellőzte, mire az osztály 1931. október 19.-én zárt ülésen újabb javaslattételre a Berzeviczy Albert elnök, t. t., Földes Béla r. és Nagy Miklós I. tagokból álló bizottságot küldötte ki, melybe az alapítvány ügyrendjének rendelkezéséhez képest 1932. február 29.-én az I. oszt. megválasztotta Császár Elemér és Voinovich Géza r. tagokat.

E vegyes bizottság 1932. március 16.-án Berzeviczy Albert elnöklete alatt megalakulván, mindenekelőtt a jutalomdíj odaítélésénél követendő vezérelvben állapodott meg, még pedig akként, hogy magára nézve kötelezőnek ismerte el az alapítványi ügyrendnek azt a pontját, mely szerint: »Jutalmazható olyan publicisztikai munka (könyv, röpirat, tanulmány), amely az utolsó három év folyamán akár önállóan, akár folyóiratban, vagy napilapban nyomtatásban megjelent. A jutalmazásnál a lehetőséghez képest elsősorban fog tekintetbe vétetni annak a műve, aki legeredményesebben működik közre Nagymagyarország területének békés úton visszaállításában.

A bizottságnak e határozatából önként folyt az az elv is, hogy — miután a trianoni rezervációra szorított magyarság kezdettől fogva tisztában volt a jelenlegi országhatárok tarthatatlanságával — oly művet (vagy műveket) kell jutalmazásra ajánlania, mely (melyek) a külföld közvéleménye előtt a legmeggyőzőbb erővel és a legnagyobb hatással hirdeti (hirdetik) a trianoni békediktátum durva igazságtalanságait és a békés revízió szükségességét. Minthogy pedig magyar szerző csak akkor számíthat a külföldi közvélemény megnyerésére, ha munkája idegen nyelven is megjelenik, a bizottságnak nem lehetett figyelem kívül hagynia a nem magyar nyelven közreadott műveket sem.

Végül, hogy az anyagi előnyök leghalványabb gyanúja se merüljön fel ellenségeink sorában a koldussorsba taszított magyar nemzet javára teljesített felvilágosító munkáért, melyet egyre szaporodó külföldi barátaink végeznek, — államférfiak, mint Mussolini, Borah szenátor

és Newton lord, tudósok, mint Barnes amerikai történétíró, publicisták, mint Rothermere lord, Donald Róbert, a Tharaud-testvérek, nemesszívú emberbarátok, mint Bakker van Bosse úrnő — a bizottság mellőzendőknek vélte e barátaink műveit, bár jól tudta, hogy önzetlen propagandájuk saját honfitársaik körében a dolog természeténél fogva sokkal mélyebb visszhangot kelt, mint a legismertebb nevű magyar szerzőnek legsikerültebb munkája. Övék azonban az egész magyar nemzetnek örök hálája!

Ezek azok az elvek, amelyek szem előtt tartásával végezte a bizottság az alapítványi ügyrend direktívája értelmében az új szemlét az 1928—1930. években napvilágot látott publicisztikai, legújabbkori történelmi és közjogi művek fölött, noha teljes mértékben tisztában volt feladatának nehézségeivel, mert ugyan ki mondhatná meg ma, amikor a revíziós gondolat örvendetes térhódítása mellett sincsenek még kézzelfogható eredmények, hogy melyik az a mű, amely a közelmúlt három év alatt legtöbbet tett a történelmi Magyarország területének békés visszaállítása érdekében!

De ez csak az egyik nehézség volt. A másik a publicisztikai tárgykör nagy kiterjedése, mert hiszen alig van az emberi életnek olyan megnyilvánulása, melyen át a magyar nemzetet elkövetett igazságtalanság és ezzel együtt a revízió szükségessége ne volna a külföld előtt hirdethető.

A bizottság mindenekelőtt megállapította, hogy ilyen, a magyar probléma minden részletére kiterjedő mű, nem jelent meg, amint nem is valószínű, hogy egy szerző tollából a közeljövőben napvilágot lásson, épp az anyag rendkívüli sokoldalúsága miatt, amely a történelemben, a földrajzban, a világpolitikában, a katonai szakismerekben, a nemzetközi jogban és a gazdasági élet majd minden ágában való teljes jártasságot követeli meg.

Az egyes részletkérdésekkel foglalkozó művek két főcsoportba oszthatók annak megfelelően, hogy a trianoni békeparancs és a jelenlegi országhatárok békés megváltoztatása érdekében két oldalról folytatható a siker legtöbb reményével a művelt világ tárgyilagos közvéleményének felvilágosítása.

A trianoni békének egyik legsebezhetőbb pontja a háborús felelősség, melynek problémájával foglalkozó munkák teszik az első főcsoportot. Tudvalevőleg az 1921:

XXXIII. t.-cikkbe iktatott, 1920. június 4-én kelt békeparancsnak értelmezése tekintetében irányadó, 1920. május 6-án kiadott Millerand-féle kísérőlevél szerint egyfelől »felelősség háramlík Magyarországra a világháború kitöréséért és általában a kettős monarchia imperialista politikájáért«, másfelől »a magyar kormány elkésett intézkedései... nem változtatnak semmit azon a fontos történeti igazságon, hogy hosszú éveken keresztül a magyar politika minden erejével azon volt, hogy a nemzeti kisebbségek hangját elfojtsa«.

E két vádponttal szemben — melyekkel a békediktátum szerzői a civilizált világ előtt igazolni akarták azokat a kegyetlen rendelkezéseket, melyekkel Magyarországtól területének 71,5, lakosságának 63 százalékát elszakították és ezzel az önálló állami életre politikailag, gazdaságilag és katonailag képtelenné tették — bebizonyítandó egyrészt az 1867. évi kiegyezéstől a világháború kitöréséig szerepelt összes magyar kormányoknak, de főleg az 1914-ben az ország élén állott Tisza-kormányoknak minden imperialista törekvéstől távol álló, békés politikája és másrészt a magyarországi nemzetiségeknek minden elnyomástól mentes, szabad fejlődése a társadalmi, gazdasági, egyházi és közművelődési élet valamennyi terén évszázadokon át egészen az összeomlásig, noha akkor még a nemzeti és vallási kisebbségek védelmét nem biztosították nemzetközi szerződések.

Ha egyszer erről az igazságról sikerül meggyőznünk az elfogulatlan külföldi közvéleményt, tisztán jogi alapon is kérhetjük egy új világareopágtól a gyűlölködés szellemében téves indokok alapján kimondott trianoni ítélet felülvizsgálatát és méltányos megváltoztatását.

A békés revízió javára hasonló, vagy talán még több sikert ígérő felvilágosító munka folytatható annak a gazdasági és kulturális helyzetnek leplezetlen, őszinte feltárásával is, amelybe a békeparancs folytán elszakított területek lakossága, főleg magyar kisebbsége jutott, különös tekintettel azokra a következményekre, amelyek a régi monarchia, illetőleg a Kárpátok földrajzilag is egységes medencéje földarabolásának nyomán az általános európai politikai, gazdasági és közművelődési viszonyokban jelentkeztek. Mihelyt egyszer a vezető nyugati hatalmak államférfiai meggyőződnek arról, hogy a megszállott területek kizsákmányolt gyarmatok sorsára kerültek és hogy ez or-

szágrészek elbalkánizálódása, valamint a kisántánt-államok Magyarország ellen irányuló gazdasági elzárkózása és állandó katonai felkészültsége hozta magával Közép-európa jelenlegi üszkösödő állapotát, nem fér hozzá kétség, hogy saját jól felfogott érdekükben is előbb-utóbb kénytelenek lesznek megtenni azokat az intézkedéseket, amelyek a békeparancsok revíziójával a volt monarchia és elsősorban a történeti Magyarország jóban-rosszban egybe-forrott népeinek visszaadják az igazi békét.

A háborús felelősség problémájának tisztázásában nagy szolgálatot teljesített Magyarország iránt az Országos Tisza István-Emlékbizottság, amelynek támogatásával a Magyar Tudományos Akadémia által eddig három kötetben közzéadott, Tisza tollából kikerült levelek válogatott darabjai az 1914. július 1-től 1915. június 30-ig terjedő időből 1928-ban német nyelven is megjelentek. (Graf Stefan Tisza: *Briefe, 1914—1918. Nach der von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften veröffentlichten Originalausgabe hrsg. und mit einer Einleitung versehen von Oskar v. Wertheimer I. Bd. R. Hobbing. 8°. — 272 l.*) Ezek a levelek méltóképpen egészítik ki Tisza békés politikájáról azt a képet, melyet a bécsi kormány által 1919-ben közreadott okmánygyűjtemények (1. *Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges*. 1914. és 2. Gooss Roderich: *Das Wiener Kabinett und die Entstehung des Weltkrieges*) hoztak felszínre. Tisza felségfölderjesztései és levelezése kétségtelenné teszik, hogy ő az utolsó pillanatig kétségbeesett erőfeszítésekkel küzdött a háború ellen, hogy előre tiltakozott minden területhódítás ellen és hogy — amint azt még 1914 február 6-án megírta Metianu János gör. kel. metropolita érseknek — egész kormányzati politikájának »egyik vezéreszméje volt, hogy az országnak nem magyarajkú lakosai minden tekintetben egyenlő elbánásban részesüljenek«. Így kelt Tisza holta után is Csaba vitézei módjára eltiport nemzetének védelmére.

A háborús felelősség kérdésével foglalkozó magyar történetírók között Horváth Jenő foglalja el az első helyet. Mint jogakadémiai ny. r. tanár és a budapesti Pázmány Péter-tudományegyetemen az újkori történelemnek c. ny. rk. tanára, 1920-tól a kisebb-nagyobb terjedelmű tanulmányok egész sorát bocsátotta közre magyar, angol, francia és német nyelven, melyek részben a háborús felelősség

problémájával általában,¹ részben Magyarország felelősségével² és nemzetiségi politikájával,³ részben a trianoni béke diplomáciai történetével⁴ foglalkoznak. Horváth Jenő nemcsak Magyarország teljes ártatlanságát bizonyítja be a háború felidezésében, hanem mint a háborús okmánytárak alapos ismerője, aktaszerűleg is kimutatja az ántánt-hatalmak diplomáciájának azokat a lépéseit, melyekkel a háborút előkészítették és a volt központi hatalmakra kikerülhetetlenné tették.

Mint a jegyzetben közölt felsorolás tanúsítja, 1928—1930 között kilenc mű, illetőleg tanulmány jelent meg Horváth Jenő tollából a háborús felelősség kérdéséről és egyidejűleg szerkesztője volt *A háborús felelősség* című folyóiratnak is. Szorgalmas munkássága nem került el a külföld figyelmét sem. *A trianoni szerződés diplomáciai története* című művének a *Justice for Hungary* című gyűjteményes munkában 1928-ban Londonban megjelent angol kiadásáról megemlékezik a *Times* 1928. aug. 2-iki *Literary*

¹ 1. *Diplomáciai történelem 1815—1920.* I—II. köt. Bpest, 1921. 231. és 249. l. — 2. *A háborús felelősség kérdése.* Magyar külpolitika, 1927. december 1. sz. — 3. *A háborús felelősség.* Évnegyedes folyóirat. Bpest, 1928—1931., összesen másfélszer lapon. — 4. *A háborús felelősség kérdése.* Megjelent *A háborús felelősség 1928—29. évf.-ban,* hét folytatásban. — 5. *A háborús felelősség kérdése.* Az első évtized kutatásainak eredményei, 1920—1930. *Tört. Szemle* 1930.

² 1. *Magyarország felelőssége a világháborúért és Apponyi akciója.* Apponyi-émlékkönyv, 1927. — 2. *Responsibility for the war and for the Treaty of Trianon,* Bpest, 1928. 80 l. — 3. *Magyar Diplomácia 1815—1920.* Bpest, 1928. 202 l.

³ 1. *Magyarország és a nemzetiségi kérdés, 1815—1920.* Bpest, 1920. — 2. *A magyarországi nemzeti kisebbségekre vonatkozó programok, törvényjavaslatok, törvények és rendeletek. 1827—1920.* Budapest, 1922. (Névtelenül.) — 3. *A háborús felelősség és a nemzetiségi kérdés.* *A háborús felelősség* c. folyóirat 1928—1929. évf. 1928. ápr. 1. sz. — 4. *Nationalitäten im alten Ungarn.* *Pester Lloyd* 1929. jan. 11. sz.

⁴ 1. *A trianoni béke megalkotása* (névtelenül) *Külügyi Szemle.* I. 1921. 93—128. l. — 2. *A trianoni béke megalkotása 1915—1920.* (A háború és béke könyvtára 1. sz., Bpest, 1924. 37 l.) — 3. *A békeszerződések mérlege.* 19 cikkből álló cikksorozat. *Nemzeti Ujság* 1925. április 26—nov. 8. — 4. *A trianoni szerződés diplomáciai története.* *Igazságot Magyarországnak* c. kötetben. Bpest, 1927. 19—106. l. Ugyanaz angol nyelven is London, 1928. 21—121. l. — 5. *A békerevizio lehetősége.* *Budapesti Hírlap* 1927. aug. 3. — 6. *A békeszerződésekéről.* *Magyar Külpolitika*, 1929. február 1. — 7. *A trianoni szerződés alapjai.* *Budapesti Szemle* 218. sz. 1930. Ugyanaz francia nyelven *Revue de Hongrie* 1931. évf. — 8. *Responsibility for the war and for the Treaty of Trianon.* L. fentebb.

Supplement-je is. 1930. június óta az angol Történeti Társaságnak (*Royal Historical Society*) levelező, október óta pedig rendes tagja (fellow).

Míg a háborúért és az elhibázott békeszerződésekért, elsősorban a trianoni békeparancsért való felelősség kérdésében Horváth Jenő egymaga végezte a legnagyobb és a magyar irodalomban úttörő munkát, addig az elszakított területek lakosságának, kivált magyar kisebbségének jelenlegi helyzete kapcsolatban a magyar nemzet multjával, történeti hivatásával, kulturális értékeivel, továbbá a történeti Magyarország feldarabolásának egész Európa politikai, gazdasági és közművelődési viszonyaira kiható következményei egész sereg tudósunkat, politikusunkat és publicistánkat ösztönözték írásra.

Mindenekelőtt a gyűjteményes művekről s köztük is először arról a két kötetről számolunk be, melyek a magyarság multjának és jelenének, a Nyugathoz való kapcsolatainak, kulturális javainak, szellemi értékeinek bemutatásával igyekeznek megnyerni nemzetünknek a külföld rokonszenvét. Az egyik a Lukács György szerkesztésében *Magyarok a kultúráért, a magyar munka eredményei az emberi művelődés terén* cím alatt francia írók és tudósok közreműködésével a magyar-francia kultúrliga kiadásában magyar és francia¹ nyelven jelent meg. (Budapest, 1929. 677 l.) Kitérő munkatársai közül felsoroljuk Akadémiánk következő tagjait: Apponyi Albert gr., Balogh Jenő, Berzeviczy Albert, Eckhart Ferenc, Császár Elemér, Cholnoky Jenő, Földes Béla, Illés József, József főherceg, Klebelsberg Kunó gr., Kolosváry Bálint, Kornis Gyula, Ravasz László, Serédi Jusztinián, Wlassics Gyula br. és Zelovich Kornél; a franciák közül pedig Dupuis C., Lapradelle A. és Villat L. egyetemi tanárokat és a Tharaud testvéreket. A gazdagon illusztrált munkát, mely — nem szólva néhány kevésbé sikertelt dolgozatról — szakszerű, vonzóan megírt cikkeiben ismerteti a magyarság történetének, néprajzának, nyelvének és irodalmának, tudományos, művészeti, társadalmi és gazdasági életének, alkotmányos berendezkedésének és nemzetközi kapcsolatainak a külföldet érdekelhető összes fontosabb részleteit, vonat-

¹ *La Hongrie et la civilisation. Histoire, géographie, ethnographie, constitution et rapports internationaux. Rédigé avec la collaboration de plusieurs auteurs français et hongrois par Georges Lukács. Préface de Jérôme et Jean Tharaud. Paris (La Renaissance du livre.) 1929. 430 l.*

közásait, válogatott, jórészt közéletünkben is előkelő szerepet betöltő munkatársai és dolgozataik magas színvonalra mai szellemi életünk egyik reprezentatív kötetévé avatják.

A másik, hasonló természetű munkát, mint az olaszok magyarbarátságának beszédes dokumentumát, a római Istituto per l'Europa Orientale, kiadványai második sorozatának (politika, történet, gazdasági élet) XVIII-ik köteteként adta ki *L'Ungheria* cím alatt (Róma, 1929. VIII + 449 l.) Giannini Amedeo előszavával. A kevesebb fejezet hosszabb tanulmányokra is alkalmat *adott a munkatársaknak*. Berzeviczy Albert egyik cikkében az olasz-magyar történeti kapcsolatokról, másokban Magyarország külpolitikai helyzetéről ad összefoglalást. Teleki Pál gróf Magyarország földrajzi, Bátky Zsigmond pedig néprajzi viszonyait ismerteti. Domanovszky Sándor a magyar történetről nyújt áttekintést, különös figyelemmel az olasz érintkezésekre, tanulmánya végén a Magyarországról szóló olasz, francia, német nyelvű művek bibliográfiájával. Polner Ödön a jelenlegi alkotmányos berendezkedést, Puky Endre meg a belpolitikai viszonyokat mutatja be. A közgazdasági és pénzügyi helyzetnek Sztérényi József báró és Éber Antal az avatott tolmácsai, bár a múlt év nyara óta egyre jobban kimélyülő válságot ők sem láthatták előre. A magyar nyelvről Tagliavini C., az irodalomról, a művészet- és zenetörténetről, tudományosságunk multjáról és jelenéről, s végül közoktatásügyünkéről Császár Elemér, Gerevich Tibor, Réti István, Siklós Albert, Madzsar Imre és Kornis Gyula értékes tanulmányai adnak tájékoztatást.

Kifejezetten csak a trianoni békeparancs igazságtalanságainak és következményeinek feltárására s az angol-szász faj két nagy nemzete közvéleményének meggyőzésére irányuló céllal bocsájtotta közre a *Magyar Külügyi Társaság* 1928-ban magyar és angol¹ nyelven az *Igazságot Magyarországnak* című kötetet. (Budapest, 402 l.) A bevezető cikkben Apponyi Albert gróf fejti ki a legmagasabb történeti nézőpontból Magyarországnak és a rovására megnagyobbodott államoknak történelmi hivatását. Berzeviczy Albert az általános lefegyverzés kérdésével foglalkozik, szembeállítva a trianoni békeparancsnak azt a ren-

¹ *Justice for Hungary*. Review and criticism of the Treaty of Trianon. London (Longmans, Green and Co.) 1928. 376 l.

delkezését, mely a minimális létszámra zsugorított magyar katonaságot csak a belső rend fenntartására és határrendőri szolgálatra engedélyezi, azzal az ígéretszerű kijelentésével, hogy Magyarország lefegyverzése egyik előfeltétele az összes nemzetek fegyverkezése általános korlátozásának és azzal a szomorú valósággal, hogy a védekezésnek még a lehetőségétől is megfosztott magyar nemzetet az állig fegyverzett kisantant-államok szuronyerdeje veszi körül, mint a béke egyik legnagyobb veszedelme. Lukács György a trianoni békeparancs valamennyi igazságtalanságával foglalkozik, míg Földes Béla, aki a *Revue de Hongrie*, a *Háborús felelősség*, a *Revizió* című folyóiratok és a *Pester Lloyd* hasábjain 10 év óta fejt ki a revizió ügye mellett nagyértékű és a külföldön is élénk visszhangot keltett publicisztikai munkásságot, Trianonnak a magyar közgazdasági életre gyakorolt végzetes kihatásait, Eötvényi Olivér pedig a kultúra terén jelentkezett szomorú következményeit vonta vizsgálat alá. Horváth Jenőnek a trianoni békediktátum diplomáciai történetéről szóló, már említett tanulmánya után Wlassics Gyula báró a trianoni »szerződés« képtelenségei orvoslásának a nemzetek szövetsége és a hágai döntőbírótság útján rendelkezésre álló jogi lehetőségeit tárgyalja. Fodor Ferenc a béke földrajzpolitikai abszurditásait mutatja ki. Végül Nagy Emil a trianoni helyzetből kivezető utat keresi, sürgetve a jelenlegi határok mentén élő nagy magyar tömböknek a lord Rothermere elgondolása és javaslata szerint való visszacsatolását, míg Erdélyre és a Felvidékre ki-elégítőnek tartja e területek autonómiáját.

A műnek az angol közvéleményre gyakorolt hatását a *Times* 1928. augusztus 2-án megjelent *Literary Supplement*-jében nyilván nemzetünk régi ellensége, R. W. Seton-Watson (Scotus Viator) azzal akarta gyengíteni, hogy íme a magyarok sincsenek egy véleményen a revizióról, mert Lukács György az egész Magyarország helyreállítása mellett foglalt állást, holott Nagy Emil beérné az u. n. Rothermere-vonallal.

Itt kell említést tennünk az irodalmunk és Akadémiánk egyik külföldön is nagyrabecsült kitűnőségének, Herczeg Ferencnek vezetése alatt működő *Magyar Revizió Ligának* 1928-ban (Budapest, Hornyánszky V.) angol és francia nyelven közreadott sorozatáról, mely hét füzetben vitte Nyugateurópa két vezérhatalmának közvéle-

ménye elé a magyarság Trianon-okozta legsajgóbb sebeit. Az elsöben az u. n. utódállamokba átkebelezett magyarságnak politikai, nyelvi, iskolai, egyházi és gazdasági elnyomatásának annyiszor elsírt, szomorú dokumentumait ismerteti. A második füzet színes térképen is bemutatja, hogyan csúfolta meg a trianoni békeparancs összefüggő, nagy magyar nyelvterületeknek egyszerű átcsatolásával a népek önrendelkezési jogát. A harmadik Millerand — a magyar jóhiszeműség megtévesztésére szánt — kísérő levelének azzal az ígéretével, hogy a határok végleges megszabásánál jóvátesznek minden igazságtalanságot, szembeállítja a határmegállapító bizottságoknak a cseh, oláh és szerb követelések egyoldalú szolgálatában végzett munkáját, mellyel Magyarországból politikailag, katonailag, gazdaságilag életképtelen államroncsot faragtak. A negyedik az északkeleti felvidéken a ruténföldön élő kisebbségek ellen elkövetett visszaélésekről számol be, kiemelve azt a játékot, melyet a cseh kormány a békeszerződésekben biztosított autonómia körül folytat. Az ötödik könnyen áttekinthető, rövid fejezetekben foglalja össze a magyar problémát. A hatodik Horváth Jenőnek már ismertetett tanulmánya a háborúért és a trianoni békeszerződésért való felelősségről. Végül a hetedik fényképfelvételeken és térképeken mutatja be a határok elképesztő visszásságait, melyek miatt 1914 előtt hangos tiltakozásokban tört volna ki minden civilizált nép.

A gyűjteményes művek között említjük meg két napilapunknak: a *Magyarság*-nak¹ és a *Pesti Hirlap*-nak² minden dicséretet megérdemlő revíziós albumait, melyek ügyes tartalmi összeállításukkal és jól megválogatott képekkel, Nyugateurópa különböző nyelveire fordítva, kitűnő szolgálatot tettek nemzetünknek. Névtelen munkatársaiknak és az áldozatkész kiadóknak e sorokkal igyekszik leróni a bizottság elismerését.

¹ *Egy halálra ítelt nemzet* (angol, olasz és magyar szöveggel). *Magyarság* kiadása, 1929. 4°. 160 l. — A külföld visszhangját közreadta a *Magyarság Egy halálra ítelt nemzet* külföldi vezérpolitikusok, tudósok, publicisták *A Magyarság béke-revíziós albumáról* címen 1930. 16°. 43. l.

² *Igazságot Magyarországnak!* Trianon kegyetlen tévedései. A *Pesti Hirlap* politikai napilap ötvenéves fennállása alkalmából kiadták a Légrady Testvérek. 1930. (Angol, francia, olasz és német kiadások az illető országok számára.) 4°. 160 l.

A második tárgykörből megjelent monográfiákra térve, első helyen említi meg a bizottság Steier Lajosnak *Ungarns Vergewaltigung. Oberungarn unter tschechischer Herrschaft* című (Wien-Leipzig-Zürich, Amalthea-Verlag, 1929.) hatalmas munkáját, mely 1004 lapon át minden részletre kiterjedő figyelemmel és az adatok bámulatos gazdagságával mutatja be a felvidéki magyarság szenvedéseit, a megszálló hatalomnak az állami, társadalmi, iskolai, sajtó-, színházi és egyházi élet, a birtoktulajdonjogi, a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi viszonyok legkülönbözőbb vonatkozásaiban érvényesített kíméletlen hódító politikáját és az elnyomó, kizsákmányoló politikának egyre élesebb körvonalakban kibontakozó következményeit a minden rendű és nyelvű öslakosságra.

A gondosan megválogatott képmellékletekkel is ellátott vaskos kötet komoly, minden időkre szóló történeti forrásmű a cseh uralom első évtizedéről. Mint ilyen, méltóképen társul Szász Zsombornak *Erdély Romániában* címea, az oláhok erdélyi uralmának első 8—9 esztendejéről 1927-ben magyar és angol nyelven megjelent jeles munkájához, melyről csak azért nem szólunk részletesebben, mert már kiesik az 1928—1930. évkörből.

Hálás elismeréssel emlékezik meg a bizottság Akadémiaink kültagjának, a 32 évvel ezelőtt, 16 esztendőskorában Damakról (Borsod megye) Amerikába vándorolt Birinyi K. Lajosnak a trianoni békediktátum ellen folytatott munkásságáról, ki szegény kisgazdaifjúként tudásvágyán és két dolgos kezén kívül mindössze hat elemi osztályos végzettséget vitt magával az újvilágba, de szívós küzdelem és folytonos tanulás árán kiharcolt ügyvédi diplomájával jó két évtizede egyik vezető tagja a Clevelandban és környékén élő magyarságnak, az összeomlás óta pedig bátor hangú ügyvédje az óhazának is.

Első volt, aki az azóta világszerte szállóigévé vált Justice for Hungary címen¹ La Folette szenátor nemes közvetítése révén az Egyesült Államok szenátusa elé terjesztett, hivatalos nyomtatványként megjelent memorandu-

¹ Teljes címe: 67 th Congress, 4 th Session, Document No. 346. — *Justice for Hungary*. Petition submitted by the Executive Committee of arrangement National Convention of American citizens of Hungarian Descent to the Congress of the U. S. relative to a plea for Justice for Hungary and peace for Europe. Washington (Government Printing Office) 1923.

mával felhívta Amerika figyelmét a magyar nemzeten a wilsoni elvek lábbal tiprásával elkövetett igazságtalanságra. Még nagyobb hatással volt az amerikai közvéleményre az 1924-ben kiadott a *The tragedy of Hungary*. An appeal for World peace (Cleveland. 346 l.) című műve, mely — bár nem is osztjuk mindenben felfogását — tüzes magyar érzéssel megírt 27 fejezetben adott a magyarságot hírből sem ismerő olvasóinak összefoglaló képet nemzetünk történetéről, küzdelmeiről, földrajzi és gazdasági egységéről, a világháborút ellenző magatartásáról, szörnyű megcsonkításáról és ennek következményeiről. Ezt, a saját költségén közreadott kötetét, melyért Akadémiánk kültagjává választotta, több ezer példányban küldte szét a világ minden nagyobb könyvtárának, vezető államférfiaknak, de főleg az Unió politikusainak, tudósainak, publicistáinak.

Harcos szenvedéllyel küzd rendületlenül azóta is a magyar igazságért az amerikai magyar és angol sajtóban, kivált a *The Cleveland News* hasábjain, de, ha kell, élőszóval is. 1926 őszén ő szervezte meg azt a nagyszabású propagandát, melynek hatása alatt az Amerikában kölcsönt kereső Mária oláh királyné eredmény nélkül volt kénytelen körútjáról visszafordulni. 1928. és 1930. közt jelent meg *International Justice* című, újabb kis emlékirata.¹

Egy évtizeddel ezelőtt még a háborúból visszamaradt gyűlölködés hatása alatt és a Masaryk személyének kijárt tisztelet révén az Egyesült Államok közvéleménye készpénznek vett minden magyarelles rágalmat. Hogy ma már ott is számos barátunk van, sőt Borah szenátor személyében oly nagynevű, messzehangzó szavú hirdetője támadt a trianoni béke revíziója szükségességének, ezt nem utolsó sorban a Birinyi lelkes, még túlzásaiban is nemes indulatokból táplálkozó, áldozatos munkásságának köszönhetjük.

Öszinte hálára kötelezte le a magyar szellemi élet és kultúra minden barátját, de egyben azokat is, akik a nyugati civilizáció érdekében sürgetik a békés revíziót, *A ma-*

¹ Teljes címe: *International Justice*. Memorandum submitted by American citizens of Hungarian descent, all the Hungarian Christian Churches of Cleveland, Ohio and Hungarian United Societies of Cleveland, Ohio to the World Conference on International Justice, held in Cleveland, Ohio, from May 7 th to May 11 th 1928 relative to a plea for *Justice for Hungary*. Cleveland, 1928. 16 l.

gyar művelődés kálváriája az elszakított területeken, 1918—1929. c. művével (II. bőv. kiadása, Budapest, 1930. 460 l.). Olay Ferenc, ki e tárgykörből több cikket és dolgozatot tett közzé a *Budapesti Szemle*, a *Nagymagyarország*, a *Nemzeti Ujság* és a *Revue de Hongrie* hasábjain is. Emeltetett kötetében gondos anyaggyűjtés után hű képet rajzol a megszállott területeken élő magyarság egyházi és iskolai életéről, azaz inkább hitéért és nyelvéért folytatott küzdelmeiről, kulturális alapítványainak, a múzeumoknak, könyv- és levéltáraknak szomorú sorsáról, emlékművei nagyrészenek elpusztításáról, művészi, szellemi életének és sajtójának nehéz helyzetéről. Bőséges fényképfelvételeit a magyar kultúra régi pompás alkotásairól, intézményeiről, melyekkel ma a hódítók büszkélkednek és azokról a szobrokról, köztük Fadrusz világhírű pozsonyi Mária Terézia-szobráról, melyeket a »felszabadítók« balkáni fanatizmusa döntött porba, a közömbös idegen sem nézheti megindulás nélkül. Kár, hogy a mű bevezető fejtegetései a trianoni békeszerződésről és előzményeiről, valamint utolsóelőtti fejezete Magyarország felelősségének kérdéséről, alig haladják meg egy átlagos vezércikk színvonalát; pl. Tiszának a háborúval szemben elfoglalt magatartása megvilágítására nem az osztrák kormány által kiadott okmánytárakra, vagy a Tisza-Emlékbizottság és az Akadémia által közrebocsátott kötetekre hivatkozik, hanem más művek, köztük hirlapi cikkek adataira.

Halmay Elemér *A reviziós gondolat a világpolitikában* (III. kiadás. Budapest, 1929. 230 l.) c. műve szintén csak a publicisztika eszközeivel igyekszik tájékoztatni a magyar közönséget főleg a reviziós gondolat külföldi térfoglalásáról. Bár új szempontjai nincsenek is, de a nemzet önbizalmának ébrentartása érdekében, különösen a jelenlegi siralmas gazdasági viszonyok között, igen hasznos munkát végzett.

Ugyanezt mondhatjuk Léderer Lajos *Egy év a reviziós küzdelemben* (Budapest, 1928. 127 l.) c. kis kötetéről is, melyben Rothermere lordnak a *Daily Mail*-ben a revizió mellett írott cikkeit és az ő nyomatékos állásfoglalásának visszhangjaként más angol közéleti férfiaknak a *Pesti Hírlap*-ban megjelent nyilatkozatait adta közre.

Erdély igazsága és a békerevizio címen (Székesfehérvár, 1929. 27 l.) lelkes füzetben száll síkra a Rothermere reviziós törekvéseiből kimaradt Erdélyért Ajtay Aladár.

Oláh György *Jajkiáltás a ruténföldről* (Budapest, 1928. 60 l.) címmel eleven tollal megírt cikksorozatban számol be az elszakított rutének nyomoráról, melybe a cseh imperializmus miatt jutottak és vágyakozásukról az anyaország után.

Surányi Lajos nyomdász munkás, egykor szociálista képviselő a prágai parlamentben, három röpiratban (1. *Tíz feleke esztendő parancsa*. 2. kiad. Miskolc, 1929. 32 l. 2. *A dunai népek tragédiája és Csehszlovákia*. u. o. 1930. 36 l. — és 3. *Massaryk vétke a dunai népek ellen*. u. o. 1930. 32 l.) is foglalkozik a demokrácia, humanizmus és a népek önrendelkezési jogának jegyében létrejött cseh államnak fanatikus nacionalizmustól fűtött imperialista politikájával, mely a nyugateurópai külsőségek máza alatt a legsovínisztább militarista, rendőrállam módszereivel és eszközeivel tartja fenn magát a többségben levő német, tót, magyar, rutén alattvalóinak elnyomásával és amely csendőr-sortűzekkel szokta elintézni nem cseh-nyelvű lakosságának szociális problémáit. Ezek után kizárólag materialista, sőt marxista alapon arra a következtetésre jut, hogy nemcsak a magyar munkásság szenvedéseinek végső oka Trianon, hanem a dunai államok proletárjai egyre súlyosbbodó nyomorának is, miért is együttes életérdekük megindítani a harcot a Benes-féle koncepció szerint feldarabolt területek újra egyesítéséért.

A cseh propagandának Scotus Viator és a maradék-birtokokkal dúsan jutalmazott tót vezetőférfiak által iratott s a Bach-korszak hírhedt *Rückblick*-jére emlékeztető kiadványaira, melyek a cseh uralom nyomán a Felvidéken támadt jólétet, boldogságot hirdetik a nagy világ előtt, az igazság egyszerű szavaival, puszta tények felsorolásával adta meg a megsemmisítő választ *Jechlicska Ferenc*, a nagyképzettségű pap, tudós teológus és szociológus, számos tudományos munka szerzője, 1906—1910. között tót nemzetiségi párti képviselő, utóbb a budapesti, majd a varsói egyetem tanára.

A tíz cseh csapás Szlovénzkóban. Szomorú jubileum. Verjük ki a cseheket! (H. n. 1929. 47 l. *És Une étape du calvaire slovaque. Le procès Tuka*, 1929—1930. Paris, 1930. 120 l.) c. munkáiban megrázó képet fest a Felvidék helyzetéről. Idézi Gallus, XI. századbeli lengyel történetírónak e jellemzését a csehekről: »Bohemi sunt magni et subtiles fures, naturaliter rapaces«. Hangsúlyozza a tót

nép testvéri vágyakozását az anyaországhoz, majd a Tuka Béla egyetemi tanár és volt *prágai képviselő* hazaáruulási pörének részletes ismertetése után annak a reményének ad kifejezést, hogy — »miután Európa és Amerika művelt nemzetei megismerték a tót nemzet tragédiáját, meg fogják találni a módot, hogy segítő kezet nyujtsanak ennek a becsületes, de szerencsétlen népnek és segítségére sietnek a cseh zsarnokok gonoszkodásai ellen' (de la secourir contre la canaillerie des tyrans tchèques« — 117 l.)

A felsorolt publicisztikai és részben legújabbkori történeti művek — bár teljességre e felsorolás sem tarthat számot — ismertetése után, a bizottság az alapítólevél szerint a magyar közjog és a nemzetközi közjogi irodalom köréből az előző bizottság által mer megdicsért munkákon kívül, melyeket e jelentés elején egyenként megneveztünk, elismerését nyilvánítja még Buza Lászlónak: *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében* c. (Budapest, 1930. XX. + 432 l.) Akadémiaánk által kitüntetett, továbbá Deák Ferenc: *The Hungarian-rumanian land dispute. A Study of Hungarian property rights in Transylvania under the Treaty of Tryanon* (New-York Columbia University Press, 1928. XIV. + 272 l.), Nagy Elek: *Magyarország és a Népszövetség* (2. jav. és bőv. kiadás. Budapest, 1930. 150 l.)- és végül Szász István: *Az államok közötti utódlás elmélete* (Budapest, 1928. X. + 719 l.) c. műveivel szemben is.

Az elmondottak alapján a bizottság tisztelettel javasolja az alapítványi ügyrend értelmében döntésre illetékes nagygyűlésének, hogy az 1931-re esedékes Kónyi Manó-díj osztassék meg egyenlő arányban Horváth Jenő és Steier Lajos között, előbbinek a háborús felelősség tisztázása körül kifejtett szorgalmas, úttörő munkássága, utóbbinak pedig *Ungarns Vergewaltigung; Oberungarn unter tschechischer Herrschaft* c. 1920. kitűnő műve jutalmazására.

Berzeviczy Albert ig. és t. t.
elnök.

Nagy Miklós l. t.
előadó.

Földes Béla r. t.

Császár Elemér r. t.

Voinovich Géza r. t.

a bizottság tagjai.

B)

B í r á l a t

„A konjunktúraelmélet alapjai, a konjunktúra- kutatás módszerei és eddigi eredményeinek bírálata“ című pályamunkákról.

A fenti pályatételt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank gróf Széchenyi István alapítványából a tek. Akadémia már egy ízben kitűzte és az első pályázat alkalmával beérkezett pályamunkák 1929-ben elbíráltattak. (Lásd *Akadémiai Értesítő* XL. kötet, 237—250. old.) A tekintetes Akadémia akkor úgy határozott, hogy a pályatételt újból kitűzi és eredetileg 1930 december 31.-ét tűzte ki határidőül. Utóbb e határidő 1931 december 31.-ig hosszabbított meg.

Ez utóbbi határidőig négy pályamunka érkezett be. Nyílt pályázatról lévén szó, három pályázó megnevezte magát és pedig dr. *Andreich Jenő* műegyetemi adjunktus, dr. *Rostás László*, a berlini Collegium Hungaricum tagja és dr. *Varga István*, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója. A negyedik munka »Psyche« jelige alatt adott be.

Mielőtt e dolgozatok bírálatához fognék, megállapítani óhajtom, hogy a pályatétel új pályázatként íratott ki és így a tekintetes Akadémia nincsen kötve az első alkalommal pályázatukat benyújtó urakkal szemben, kik közül egyébként csak az egyik, t. i. dr. Varga István pályázott újból. Másodszor mindjárt e helyen kívánnám megállapítani azt is, hogy a »Psyche« jelige alatt benyújtott tervezet sem alaki okokból, sem anyagi szempontból a pályadíj odaítélésénél szóba nem jöhet. Alaki okokból mellőzendő e tervezet azért, mert a pályázó kész fejezet kidolgozását elmulasztotta és ezzel a pályázat egyik fontos feltételének nem tett eleget. Tartalmi szempontból való bővebb bírálat alól felmentve érzem magam, mert az a komoly tervezethez nem is hasonlító vázlatzerű pár oldal (8 oldal), melyet a pályázó benyújtott, arra enged következtetni, hogy közgazdasági képzettsége erősen hiányos és hogy a kitűzött kérdés tudományos színvonalon való megragadására sem képes a pályázó.

A magukat megnevező pályázók mindegyike benyújtott tervezetében és fejezetében, illetőleg fejezeteiben tanujelét adja annak, hogy a konjunktúrakérdés tudományos tárgyalására megkívánt elméleti képzettséggel bír. A három pályázat közül egyébként kettőnek, dr. Varga Istvánnak és dr. Andreich Jenőnek a konjunktúraproblémával kapcsolatos egyéb, nyomtatásban is megjelent dolgozataik is vannak, melyek teljes mértékben megnyugtatót adnak arra nézve, hogy tőlük a kérdés komoly feldolgozását várhatjuk. Dr. Varga István ezenkívül a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója és így hivatásszerűen is foglalkozik a konjunktúraproblémával és ezzel összefüggő szép dolgozatokat tett közzé, míg Andreich Jenő dr. volt az első Magyarországon, aki a konjunktúrakutatás módszereinek részletes kritikai ismertetését nyújtotta »A konjunktúra-statisztika módszereinek bírálata« című dolgozatában. (Megjelent »Tanulmányok a konjunktúrakutatásról«. Kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság. VI. kötet. Budapest, 1928. 25—99. old.) Dr. Rostás László eddig, tudomásom szerint, idevágó munkát nem publikált és fiatal koránál fogva alig is tehetett volna közzé, de miként az alábbiakból ki fog tűnni, úgy benyújtott tervezete, mint benyújtott fejezetei alapos képzettségről és komoly tudásról tanuskodnak.

A három szóabajövő pályázó *tervrajzát* összehasonlítva, dr. Varga István és dr. Rostás László tervezetei bizonyos hasonlatosságot mutatnak. Mindkét pályázó négy részre osztja az anyagot. Az elsőben a konjunktúraelmélet alapjait, a másodikban a tulajdonképeni konjunktúraelméletet, a harmadikban a konjunktúrakutatást, a negyedikben pedig a konjunktúrakutatás gyakorlati kérdéseit tárgyalják. E két tervezet közül jobban átgondoltnak és rendszeresebbnek dr. Varga Istvánét tartom, mert a konjunktúrakutatás módszerének szenteli az egész harmadik részt, míg dr. Rostás e módszereken kívül a konjunktúrakutatás szerveinek, eredményeinek és jövőjének kérdését is e részbe osztja be. Varga módszere azért látszik megfelelőbbnek, mert a konjunktúrakutatás módszerei ma igen erősen kifejlődtek és mindenestre beható tárgyalást kívánnak, ha a konjunktúrakérdés teljes képét akarjuk nyújtani. Viszont a negyedik részre vonatkozólag dr. Rostás tervezete bővebb és oly anyagot foglal be a tervbe, amely Varga tervrajzából hiányzik. Nevezetesen a kon-

junktúrapolitika kérdéseit kívánja itt tárgyalni, amelyek, ha nincsenek is kifejezetten a pályatétel szövegezésében megemlítve, mégis a kérdéskomplexum egészébe beletartoznak. Varga tervezetének e hiánya könnyen pótolható. Viszont Rostás terve is helyesbítésre szorul, mert olyan kérdéseket is kíván a munkába bevonni, melyek, véleményem szerint, nem tartoznak a megírandó munka keretébe. Így a mai világválságnak kíván egy fejezetet szentelni, holott a konjunktúrakérdés alapos feldolgozása magában is egy vasok kötetre való anyagot ad. Sokkal egységesebb lesz a munka, ha e fejezet kimarad. Dr. Andreich Jenő a két előbbi pályázótól eltérően a konjunktúrakutatás módszereit helyezi tervezetének középpontjába és ezekről kíván legtöbbet nyújtani. A konjunktúraelmélet alapjai címen a konjunktúraprobléma mögött álló módszertani kérdésről, a kauzális és funkcionális kapcsolatok jelentőségéről kíván elsősorban szólni és ezután a fontosabb konjunktúraelméleteket óhajtja ismertetni. Ezzel tervezetének ez a része erősen a közgazdaságtudomány módszertani részeibe ágyazódik be és csak általánosságban jelöli meg azt, hogy mit kíván a tulajdonképeni tárgyról, a konjunktúraelmületről előadni. Ez kétségtelenül nagy hibája tervezetének, melyet e részben elnagyolt. A konjunktúrakutatás kérdéseit illetőleg viszont az ő tervezete teljesen megfelelő. Már tervezetéből is kitűnik, hogy őt elsősorban a konjunktúra statisztika-módszerei érdeklik és munkájában főképp ezekkel kíván foglalkozni.

Attérve a *kidolgozott fejezetek elbírálására*, a tervezetek összehasonlításából nyert kép némileg eltolódik. Dr. Varga István ezúttal is benyújtotta és pedig változatlanul az első alkalommal elbírált részeket, nevezetesen a bevezető fejezetet az újabb közgazdasági irányzatokról, a *konjunktúraelmélet megismerési értéke* című, valamint a *konjunktúraprognózis problémája* című fejezeteket. Ezek ma is épp oly vázlatosak maradtak, mint három év előtt. Ezeket kívül azonban ez alkalommal az *index-számok* című fejezetet is kidolgozta összesen 39 gépirásos oldalnyi terjedelemben. E fejezetben az egyszerű index-számokról és az összetett index-számokról értekezik, előadva az indexek készítésének módszereit, majd pedig az index-számítás különféle módjait és alkalmazási lehetőségeit a Magyar Gazdaságkutató Intézet munkáiból vett példákon mutatja be. Fejtegetései kétségtelenül tanulságosak, világosak és szín-

vonalon állanak. De a lefolyt hosszú idő alatt azt lehetett volna várni, hogy a pályázó egy valóban teljesen készen kidolgozott fejezetet nyújt be, amely nemcsak arról tesz tanúságot, hogy a feladat megoldására való képessége meg van, hanem az iránt is biztosítja a tekintetes Akadémiát, hogy a pályázó valóban a szükséges időt is fogja szentelni arra, hogy tudásának és munkájának teljes latba vetésével fekszik bele a kitűzött munkába. Errenézve, sajnos, Varga István úr részéről az újabban benyújtott fejezet sem ad biztosítékot. Már magában véve az, hogy a három év előtt beadott és akkor vázlatosnak bélyegzett fejezeteket változatlanul adta be és nem vette magának a fáradságot, hogy a konjunktúraelmélet valamely alapproblémáját behatóan feldolgozza és e fejezetet teljesen kidolgozva benyújtsa, arra enged következtetni, hogy e kíváló képzettségű és a Gazdaságkutató Intézet élén álló pályázót egyéb elfoglaltsága annyira terheli, hogy a pályázatnak nem tudott kellő időt szentelni.

Ami a dr. Andreich Jenő által benyújtott fejezetet illeti, ez mindenekelőtt nincsen szerencsésen megválasztva. E fejezet arra nézve, vajjon képes-e a pályázó oly munkát írni, amilyent e pályázatával az Akadémia kíván, kevés támpontot nyújt. Maga a kidolgozás is nagyon sok tekintetben kifogásolható. A szerző nyilván elsiette a dolgot. Nagy apparátussal és széleskörű olvasottság alapján lát hozzá a kauzális és funkcionális szemléleti mód bölcséleti hátterének megrajzolásához, de oly terjengősen időz a kauzalitás kérdésének bölcséleti hátterénél, hogy azután csak a kérdés alapos ismerője tudja megérteni azt, hogy miért helyez súlyt általában e kérdésre. Mire oda érkezett, hogy a funkcionális szemléleti mód helyes voltát bizonyítsa, úgylátszik kifogyott az időből és éppen e részt már csak vázlatosan írta meg. Emellett, miként már említettem, a tulajdonképeni konjunktúraproblémával mégis csak távolabbi összefüggésben áll az e kidolgozott fejezetben tárgyalt kérdés, mely voltaképpen nem a konjunktúraproblémának speciális kérdése, hanem az egész közgazdaságtani elméleté.

A pályázatnak kétségtelenül messze a legtöbb munkát dr. Rostás László szentelte. Először 331 gépírásos oldalra terjedő dolgozatot nyújtott be, amelyet utólag megtoldott még egy 55 gépírásos füzettel. A benyújtott nagy terjedelmű munkálatban vannak teljesen kidolgozott

fejezetek, de vannak inkább csak vázlatosan jelzett gondolatmenetek is. Némileg megnehezíti ez anyag megbírá-
lását az, hogy a szerző nem mindenhol jelzi, vajjon vég-
leges kidolgozásnak, vagy csak vázlatnak kívánja-e tekin-
teni azt, amit benyújtott. Kétségtelenül legsikerültebbek
az első fejezetek, melyekre a szerző a legtöbb időt szen-
telte és amelyek a legjobban is vannak kidolgozva. E
fejezetek az első részből valók és a következő anyagot
tárgyalják: 1. A statika és dinamika szempontja a köz-
gazdaságtanban. 2. A konjunktúra fogalmának kifejtése.
3. A konjunktúraelmélet, konjunktúrakutatás és konjunktú-
rápolitika viszonya és 4. a konjunktúratan problémái és
rendszere. E fejezetek 86 gépírásos oldalt töltenek meg
és ha talán végleges kinyomatás előtt még egyes kiegészíté-
sekre és itt-ott helyesbítésre szorulnak is, mégis bizo-
nyosságot nyújtanak arról, hogy a pályázó helyesen tudja
megragadni a problémát és meg van a készsége arra az
elmélyedésre, amely e nehéz kérdéskomplexum feldolgo-
zásához szükséges. Álláspontjai e négy fejezetben világos-
sák és helyesek is. Nevezetesen egészséges ítélettel bí-
rálja a konjunktúra fogalmának kérdését és helyesen hatá-
rozza meg a konjunktúraelmélet, a konjunktúrakutatás és
a konjunktúrápolitika egymáshoz való viszonyát. A kon-
junktúra problémái és rendszere című fejezetben arra a
helyes eredményre jut, hogy a konjunktúráproblémában is
a primátust az elméletnek kell adnunk, mely nélkül a kon-
junktúrakutatás iránytű híjján van. Kiemelendőnek tartom,
hogy a pályázó fiatal kora ellenére is meg tudta magát
óvni attól a ma uralkodó valóságos pszichozistól, amely
alig látja már a közgazdaságtan egyéb feladatait, mint
azokat, amelyek a konjunktúráproblémával függenek össze.
Rostás álláspontja nem konjunktúracentrikus, hanem
egészséges ítélettel oda sorolja be a konjunktúratant,
— miként ő és mások nevezik —, ahova való.

Dolgozatának második részében elsősorban tantörté-
netet nyújt, és pedig elismerésre méltó alaposággal. A
szerzőnek igen széleskörű olvasottsága van és legalább az
európai konjunktúrairodalom nagy részét átdolgozta. Ez-
zel nem akarom azt mondani, hogy az Európán kívüli iro-
dalomban egészen tájékozatlan, de semmiesetre sem ismeri
azt oly behatóan, mint különösen a német irodalmat. A tár-
gyalandó elméletek osztályzásában nagyjában helyes úton
jár, de, nézetem szerint, osztályozásában inkább a válság,

mint a konjunktúraprobléma lép előtérbe. Így a hullám- és a ciklus-elméletek megkülönböztetése hiányzik és a jövedelemeloszlásra támaszkodó magyarázatok a konjunktúrát az áruoldalról magyarázó elméletek közé kerülnek, holott inkább a circulatiós elméletek csoportjába volnának sorolandók. A kidolgozásban Rostás szerzők szerint egyenként is tárgyalja az anyagot. E módszer fásztó és, nézetem szerint, felesleges is, mert végeredményben nem az a fontos, hogy az egyes írók mit mondanak, hanem a fontos a konjunktúraelmélet fő irányainak összefoglaló és szerves ismertetése. Az egyes írók szerint való részletezésnél a lényeg annál is inkább elhomályosodik, mert az írók nagy része, bár egy-egy magyarázat felé vonzódik, mégis legtöbbször többoldalú magyarázatát nyújtja a konjunktúrának. Éppen ezért sokkal tanulságosabb az egyes elméleteket nem szerzők szerint egyenként, hanem szintetikus tárgyalni, amikor is az elméletek fejlődése is jobban kibontakozik. A szerző egyébként ezt maga is érezte és helyenként összefoglalásokat is nyújt.

Fontos része a benyújtott munkának a konjunktúra-elmélet megalapozása című fejezet. A részletekre ki nem térve, a konjunktúrafolyás endogen okainál a fellendülés elmélete címen igyekszik a pályázó a tantörténeti vizsgálatból merített eredményeit leszűrni és a konjunktúrafolyamat magyarázatát megadni. Helyesen ismeri fel, hogy a depresszióból való kiemelkedés a konjunktúraciklus főproblémája. A magyarázat, melyet ad, persze a fennálló konjunktúraelméletek kissé darabos egybeállításában áll és önállóságot nem mutat. Általában a szerző mindenhol túl módszeresen akar eljárni és ezzel sokszor darabossá és fásztóvá teszi fejtegetéseit.

Röviden ki kell még térnem dr. Rostásnak az utólag beadott füzetére, még pedig annak a trend problémái című részére. Ezzel ugyanis a pályázó sokat rontott dolgan. E fejezetből kitűnik, hogy egyébként alapos eljárásával szemben itt főképen Wagemann Konjunkturlehre-je és egy-két más német munka alapján igyekszik egy oly kérdést fejtegetni, melynek megoldására, ma még legalább, a készsége hiányzik. Ezt e fejezetnek majdnem minden oldala elárulja. A szerző itt is nem keveset olvasott, de különösen a trend matematikai problémáit nem igen értette át. Már a trendszámítási módszerek rendszerezésénél is kitűnik ez. A matematikai módszerek között

ugyanis csak a Lorenz-, Hennig- és a Jordan-féle módszereket sorolja fel, míg pl. Persons módszerét, a viszony-sorok módszerét stb. valami különállónak, tehát nem matematikai módszernek látszik tekinteni. Ez nagy tévedés, mert éppen Persons volt a matematikai módszerek úttörője. Felesleges azonban az utólag benyújtott fejezettel foglalkozni, mert a szerzőnek magának is tisztában kell lennie azzal, hogy itt számára bizonytalan talajon mozog. Ezek után természetes, hogy a konjunktúra-kutatási módszerek helyes bírálatát sem várhatjuk tőle.

Amidőn a fentiek alapján javaslatot kell tennem aziránt, hogy kinek adassék a megbízás a pályatétel kidolgozására, javaslatomban elsősorban az vezet, hogy e pályázat segítségével oly munka keletkezzék, amely úgy a konjunktúraelmélet, mint a konjunktúrakutatás kérdéseit a legszigorúbb tudományossággal, a legnagyobb alaposággal és egyúttal élvezetes módon is összefoglalja. Javaslatomban továbbá súlyt kívánok helyezni arra is, hogy e munka, miután a pályatétel már régen tüzetett ki, most már minél előbb tető alá kerüljön, mert hiszen valóban kívánatos az, hogy a magyar közönség a konjunktúra-problémáról, mely nálunk is sokakat foglalkoztat, megfelelő monográfia birtokába jusson. Ezért *fontosnak tartom azt, hogy a megbízás olyannak adassék ki, akitől remélni lehet, hogy nemcsak kellő tudományos felkészültséggel bír a feladatot megoldására, hanem erre kellő időt és elmélyedést akar és tud is szentelni*. Minthogy a három számbajövő pályázó mindegyike rendelkezik a megfelelő felkészültséggel, e szempontot döntőnek tartom. Ennek alapján legnagyobb sajnálatomra nem javasolhatom, hogy dr. Varga Istvánnak adassék a megbízás. Már a pályázat eddigi folyamán is kitűnt az, hogy éppen sokoldalú tudásánál fogva, melyet számos értekezésével tanúsított, oly sokoldalú az elfoglaltsága is, hogy alig remélhető, hogy magát egyidőre csak e feladatnak szentelhesse.

Ha ez így van, akkor *csupán* a másik két pályázó jöhet számba. E tekintetben a fentiekből kitűnően dr. Rostás László bebizonyította azt, hogy a konjunktúra-elmélet problémáinak *jóképpen történeti kidolgozására* képes és igen alkalmas. Eddig benyújtott munkájából kitűnik az is, hogy a legtöbb gondot hajlandó szentelni a feladatnak és így bizton remélhető, hogy a bírálók vezetése alatt oly munkát fog létrehozni a problémakör első

részére vonatkozólag, amely nyereséget fog jelenteni irodalmunk számára. *Nem ajánlhatnám azonban dr. Rostásnak az egész kérdéskomplexum feldolgozásával való megbízását* azért, mert miként erre fent rámutattam, a konjunktúrakutatás nehéz módszereit és matematikai problémáit nem ismeri kellően és nincs biztosítékunk az iránt, hogy ebbe elég gyorsan megfelelően bele is tudja magát dolgozni. Ezzel szemben dr. Andreich Jenő a konjunktúrakutatás módszereit a legnagyobb biztossággal kezeli és e téren kiváló specialistanak tekinthető. Bár a benyújtott fejezete, mely azonban csak a feladat első, tehát Rostás által végzendő részére vonatkozik, sok tekintetben kifogásolandó, mégis a fentemlített nagyobb munkájában teljes mértékben bebizonyította azt, hogy a kérdéskomplexum második részére vonatkozólag teljes munkát lehet tőle várni. Ennélfogva azt vagyok bátor a tekintetes Akadémiának javasolni, hogy a két pályázót, nevezetesen *dr. Rostás Lászlót és dr. Andreich Jenőt együttesen* bízza meg a munka megírásával. A két pályázó képzettsége és érdeklődési köre, mint már tervrajzukból és eddigi munkáikból is kitűnik, szerencsésen kiegészíti egymást. Az elméleti és a tantörténeti rész megírására dr. Rostás László szépen felkészült, míg a konjunktúra-kutatás módszerének és egyéb kérdéseinek kidolgozására dr. Andreich Jenő képzettsége nyújt legnagyobb biztosítékot. E két pályázó együttes megbízásától remélhető az is leginkább, hogy a munka most már valóban napvilágot fog látni, mert mindkettő sajátos területén dolgozhatik anélkül, hogy oly kérdésekkel kellene foglalkoznia, melyekbe eddig bele nem mélyedt.

Budapest, 1932. április 16.-án.

Heller Farkas.

C)

J e l e n t é s

„A konjunktúra-elmélet alapjai, a konjunktúra-kutatás módszerei és eddigi eredményeinek bírálata“ című nyílt pályázatról.

Tekintetes Akadémia!

»A konjunktúra-elmélet alapjai, a konjunktúra-kutatás módszerei és eddigi eredményeinek bírálata« című nyílt pályázatra, melynél a pályázó munkájának tervezetét és egy kidolgozott próbafejeztetet volt köteles benyújtani, a kitűzött határidőig négy pályamunka érkezett be. A pályázók, neveik kezdőbetűjének sorrendjében, ezek: 1. *Dr. Andreich Jenő* műegyetemi adjunktus (Budapest, VII., Thököly-út 94. sz.), 2. *Dr. Rostás László* külföldi tanulmányúton levő volt egyetemi szemináriumi könyvtárkezelő adjunktus (ezidőszertint Berlin, NW. 7., Dorotheen-Strasse 2., Collegium Hungaricum), 3. *Dr. Varga István*, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója (Budapest, II., Ribáry-utca 2. sz.) és végül 4. *egy névtelen dolgozat*, »Psyché« jellegével.

Ha ez az utóbbi pályamű értékesebb, komolyabb jelentőségű munkálat volna, javasolnám, hogy a tekintetes Akadémia a benyújtott dolgozat formai hibájától tekintsen el és a pályázót még a bírálat elkészülte előtt szólítsa fel nevének közlésére. Tekintettel azonban arra, hogy a névtelen küldemény csak igen kezdetleges kísérlet, mely a versenyt, mint pályamunka, az előbb említett három dolgozattal úgy sem veheti fel, ezzel a kiegészítő módozattal nem élek és a negyedsorban említett dolgozatot inkább kirekesztem a bírálat anyagából. A másik három pályamunka kapcsán annál eredményesebb pályázatról számolhatok be.

Dr. Andreich Jenő tervezetében két részre osztaná az egész munkát: előbb »a konjunktúra-elmélet alapjai«-ról szólna, aztán az »elméleti és gyakorlati módszertan«-nal foglalkoznék. Ennek a résznek a végén adná »a gazdasági elméleti és gyakorlati kutató munkában eddig elért eredmé-

nyek bíráló összefoglalását». Ez a tervezet és különösen annak részletezése mutatja, hogy pályázónak mint mérnöknek és a matematikában otthonos kutatónak a figyelme a konjunktúra-tannak leginkább azon kérdései felé fordul, melyek matematikai természetűek. A konjunktúra-tudomány anyagát ma nagyrészt csakugyan matematikai természetű vizsgálódások teszik ki. De a pályatétel a súlypontot a kérdéseknek nem erre, a matematikai természetű részére helyezi, mikor a feladatot három részre osztja. Ezek közül a konjunktúra-tudomány szempontjából az első az elméleti, a második a gyakorlati rész. A harmadik a kettőn felépülő, bírálatos következmény. A két első rész a pályatétel szerint egyformán fontos és egyformán mélyrehatóan tárgyalandó. Sőt a nagyobbfokú elméleti elmélyedés a matematikai és gyakorlati természetű rész rovására kevésbé rontana, mintha megfordítva akarnánk eljárni. Pályázó tervezetében azonban az elméleti rész szerény keretek között marad. Két bevezető pont foglalkozik benne mindössze a konjunktúra-elmélet alapjaival és ezek közül is az egyik »az ismertebb konjunktúra-elméletek rendszerbe foglalása« volna. Ezzel szemben a matematikai rész öt, jóval bővebben részletezett pontot foglal magában. A tárgyalandó anyag ezen részének rendszerbeli felépítése is helyes az ő tervezetében. A gazdasági statisztika nyers megfigyelési anyagának a kauzális és funkcionális egybevetések számára való előkészítéséről szóló fejezetet tényleg jól követnék először is a trend-számításokkal, aztán az idényszerű változásokkal foglalkozó részek, majd a korrelációs számítások és végül a regressziós egyenletek jelentőségének ismertetése. Legfeljebb azt említeném meg tervezetének ezzel a részével szemben, hogy a piacelemzés és az ennek lényegét kitevő rugalmassági számítások vizsgálatával, amire pályázó munkája közben szintén ki akar terjeszkedni, már inkább túllépné annak a körnek a határvonalát, melyen belül pályázónak az eléje írt feladat megoldása terén mozognia kell. Igaz, a kereslet változása szintén tényezőjévé válik a konjunktúra alakulásainak, és igaz az is, hogy a konjunktúra-statisztika jeles művelői foglalkoznak a piacelemzéssel, helyesebben a piac keresleti oldalának matematikai-statisztikai vizsgálatával, — e tekintetben csak *H. L. Moore*-ra mutatnék rá, — de mégis, ezekkel a tényekkel szemben is fenntartanám azt a véleményt, hogy nem árt, ha a konjunktúra-tani vizsgálódások szűkebben határolódnak el. Különben oda jutunk,

hogy a közgazdaságtani elmélet egész vizsgálati anyaga belekerül a konjunktúra-tan szemlélet-körébe. Vannak, akik ezt hőn óhajtják is. A pályatétel azonban nincs ezen az állásponton.

Pályázó tervezett munkájának erősen elméleti, bevezető, első fejezetét nyújtotta be kidolgozottan. Mintegy ezzel kívánta ellensúlyozni azt, hogy eddigi irodalmi működése, már t. i. amennyiben az a konjunktúra-tannal áll szorosabb összefüggésben, inkább konjunktúra-statisztikai természetű. De nem járt el a pályatétel szellemében, mikor »A konjunktúra-elmélet alapjai« című első részének első, kidolgozott fejezetében, melynek »A kauzális és funkcionális kapcsolatok jelentősége« címet adja, a konjunktúra-elmélet módszertanáról értekezve messze elkalandozik tárgyától. A matematikai tudomány logikai természetével például hosszasan foglalkozik és pongyolán, valamint terjengősen bölcsekedik a fölött, hogy miért elégtelen a kauzális kapcsolatok vizsgálata és mért biztosít ennél tökéletesebb eredményeket a funkcionálisok kutatása a gazdasági életben. Dicséretes pályázónál a bölcsészeti tudásra törekvés. Magában a dolgozatban azonban ennek már inkább kész eredményeit kellene látnunk és nem azt, ahogy pályázó inkább csak beszámol szemelgető bölcsészeti olvasmányairól.

A hosszú és kellően nem tagolt fejezet lényegében arról szól, hogy a gazdasági jelenségek törvényszerűségének megállapítására az ok- és okozati kapcsolatok vizsgálatánál alkalmasabb a funkcionális összefüggések kutatása. A függvényszerű összefüggések vizsgálatára pedig a matematikai módszer alkalmas. Ennek a kettős tételnek az első részét a próbafejezet terjengősen bizonyítja, mikor kezdenek a dedukció és az indukció szükséges kapcsolatáról értekezni a közgazdaságtani kutatásban, majd a hypothesisek és analógiák szerepéről beszél. A közgazdasági törvény természetéről is szól, de erről viszonylag nem mond eleget. Mindez azonban csak mintegy kerete azoknak az elmékedéseknek, melyeknek során azt akarja »vizsgálni, hogy milyen természetűek azok a gazdasági törvényszerűségek, melyeknek megismerésére törekszünk, a hozzájuk tartozó logikai premissákkal együtt és milyen a felkutatásukra alkalmazott módszerek teljesítőképesége és azok hogyan értékelendők«. (10. l.) Itt aztán szélesen magyarázza a törvényszerűség mibenlétét általában, de nem a gazdasági életben mutatkozó sajátos törvényszerűségét. Ennek során azokkal az

uralkodó ismeretelméleti irányzatokkal is megismerkedünk, melyek a tapasztalati valóságra vonatkozó ismeret-eredményeket egyfelől objektív, másfelől szubjektív mivoltukban vélik helyesen magyarázhatni. Így jut a kauzalitás fogalmának magyarázatához, melyhez megint a speciális és az általános ismeretelmélet vizsgálati álláspontjainak megkülönböztetését veszi segítségül. Az absztrahált kauzális kapcsolatok hasznavehetetlenségének bizonyítása következik ez után. Itt *Brandenstein* báró nagy német bölcsészeti alaptanából meríti bizonyítékait, talán kevesebb sikerrel, mint ahogy *Pauler* Logikáját használta már előbb néhány logikai kategória magyarázatánál. Dicséretére válik, hogy *Gans-Ludassy* »Die wirtschaftliche Energie« című jeles megjelenése idején távolról sem eléggé méltányolt és ma már rég elfelejtett, nagy, módszertani munkáját ismeri. De bátran meríthetett volna belőle többet is. Tárgyalásainak az az eredménye, hogy »a kauzalitás elve... olyan leegyszerűsítéseket tartalmaz, amelyek módszertan szempontjából fenn nem tarthatók«. (29. l.) Ennek folytán »a módszertani nehézségek elkerülésére szolgáló megfontolásaink önkéntelenül is a függvényszerű kapcsolatok fogalmához vezetnek« (u. ott). Önkéntelenül ugyan ez a fordulat csak a matematikusnál fog jelentkezni, aki megszokta függvényekkel dolgozni és nem látnék benne éppen logikai lehetetlenséget, ha valaki a társadalmi természetű gazdasági anyag vizsgálatánál a zavaró körülmények elkerülése céljából megkísérlené ezeket a zavaró mozzanatokot az okozati kapcsolat vizsgálatából másként kizárni: de tény, hogy a közgazdaságtannak egy újabban nagyon erősen fejlődő irányzata a társadalmi anyag összekuszáltsága okozta zavarból a kivezető utat a függvényszerű összefüggéseket kutató matematikai módszer alkalmazásában látja. Ennek az irányzatnak feltétlen híve pályázó is. Tehát oda jut el, hogy »a matematikai érvénnyel bíró függvényszerű kapcsolatok tehát igen erős gondolatforma gyanánt jelentkeznek a kutató-munka módszertanában. A kiindulási feltételek helyes megválasztása mellett — úgymond, nagyon helyesen, pályázó is — az összetett folyamatok sokkal tökéletesebben követhetők meg, mint az absztrahált, egyszerű kauzális kapcsolatok esetében«. (33. l.) Abban az előrebocsájtott mondatban, mely szerint »a kiindulási feltételek helyes megválasztása mellett« válik csak igazzá az immár elismernéző igazsággént hangoztatott tétel tartalma, van elrejtve an-

nak a nagy kérdésnek a kulcsa, melynek megfejtésén pályázó benyújtott próbafelvezetén tulajdonképpen elejétől végig fáradozik. Ő munkájában voltaképpen a matematikai módszer létjogosultságát akarja beigazolni a közgazdaságtanban. Alapjában véve ez igen becsületes igyekezet, mert tényleg az egész konjunktúra-kutatásnak, konjunktúra-elméletnek és általában az egész konjunktúra-tannak, legalább mai formájában, nincs sok értelme, ha nem vagyunk róla meggyőződve, hogy a matematikai eljárás, különösen a gazdasági élet bizonyos jelenségeinek a vizsgálatánál, eredménnyel alkalmazható. A pályázatétel kitérésével azonban ezt a kérdést pályázó már elintézettnak tekinthette, legalább is a konjunktúra-kutatás keretei között, a matematikai módszer javára. Főlöszleges munkát végzett, mikor olyan valaminek a bizonyítására vállalkozott, aminek az igazolását senki sem kívánta tőle. De ha jószántából bizonyításra vállalkozott, akkor ezt a bizonyítást el is kellett volna végeznie és semmi esetre sem lett volna szabad megelégednie annak a feltételezésnek előrebocsájtásával, amellyel igazat mondott ugyan, de a kérdést a megoldás felé, az általános ismert állapotánál, egy lépéssel sem vitte tovább. Azt régóta tudjuk, hogy a matematikai módszer »a kiindulási feltételek helyes megválasztása mellett« a közgazdaságtanban alkalmazható. Csak azt nem tudjuk, éppen feltétlen bizonyossággal, hogy melyek ezek a kiindulási feltételek. Valószínű, hogy ez: vajjon tudjuk-e a társadalom gazdasági életének tünetényeit, vizsgálendő jelenségeit matematikailag kezelhető, számszerű mennyiségek gyanánt az egyenletekbe beállítani. Pályázó szerint, aki kedves tárgykörének, a kereslet-elemzésnek, eddigi eredményeiből meríti reményeit, a gazdasági életben »az irányító lelki folyamatok tétéleitől eltekintve — bár azok sem képeznek minden esetben kivételt — túlnyomó részben oly jelenségekről és azok közti kapcsolatok felkutatásáról van szó, melyek quantitative megközelíthetők«. (45. l.) Nem akarom, de nem is tudnám itt eldönteni, hogy pályázónak e tekintetben igaza van-e, vagy nincs. De az tény, hogy akár így, akár úgy álljon a dolog, a matematikai módszer alkalmazása a gazdasági életben mutatkozó jelenségbeli összefüggések magyarázatára nem attól függ, hogy vajjon a matematika a mennyiségek, avagy — amint helyesen értelmezik — a mennyiségek viszonylatainak a tudománya-e. A viszonylatok vizsgálata is mennyiségek egymásközti viszonyaival foglalko-

zik és nem a matematika logikai természetén dűl el, hogy a közgazdaságtan tud-e a matematikának ilyen, az ő kezelésmódjára alkalmas, határozott dolgokat, mennyiségeket rendelkezésére állítani. Éppen ezért a próbafejezeteknek az a hosszabb része, melyben pályázó, több tudomány-ág körébe tartozó irodalmi anyag segítségével is, arról elmélkedik, hogy tulajdonképen milyen jellegű tudomány a matematika, a pályatétellel, még igen szélesen értelmezve is »a konjunktúra-kutatás elméleti alapjait«, közelebbi összefüggésbe — legalább a kidolgozott formában — nem hozható.

Pedig a gondolat, melyből pályázó kiindul, eléggé újszerű és, helyesen kifejtve, eredményesnek is ígérkezik. A pályatétel ugyan nem úgy értelmezte »a konjunktúra-kutatás elméleti alapjait«, hogy a pályázónak a konjunktúra-tan általános és matematikai-bölcsészeti alapjait kell vizsgálnia. De a kérdés, ha akarom, éppen így is felfogható. Csakhogy ebben az esetben a tétel kidolgozójának figyelmét matematikai vonatkozásban szűkebb térre kellene irányítania. Mindjárt arról kellene beszélnie, hogy a matematikai függvényszerűség szerkezeti alkalmazása miért és miként válik be és miért nem válik be gazdasági összefüggések (mindig csak ezt a kifejezést használnám »törvényszerűség« helyett) vizsgálatára. Bölcsészeti vonatkozásban is inkább gazdaságbölcseleti elmélkedésre volna szükség. Ezt a gazdaságbölcseleti háttérét a kérdésnek a pályázó kevésbé ismeri. A »gazdasági törvény« sokat vitatott kérdésével nyílt volna alkalma itt foglalkozni.

Mikor a fentiek értelmében rá kell mutatnom arra, hogy pályázó ezzel a próbafejezetével nem oldotta meg az eléje írt kérdést, viszont örömmel említhetem meg ugyan-csak a bírálólat előtt fekvő, egy másik dolgozatát, mely mintegy a pályatétel matematikai-statisztikai részéből vett fejezetnek tekinthető. Pályázó ugyanis évekkal ezelőtt egy igen jó tanulmányt írt »A konjunktúra-statisztika módszereinek bírálata« címmel, mely 1928-ban a Közgazdasági Könyvtár VI. kötete gyanánt megjelent »Tanulmányok a konjunktúra-kutatásról« című gyűjteményes füzetben látott először napvilágot. Szerzője aztán, némi rövidítésekkel francia nyelven is közzétette a Magyar Statisztikai Társaság francia nyelvű folyóiratának 1928. évi július-december havi füzetében. Ez a, magyar nyelven 75 nyomtatott oldal terjedelmű szép tanulmány jól mutatja, hogy pályázó meny-

nyire otthonos a konjunktúra-statisztika birodalmában. De bizonyítja, különösen tervezetének matematikai-statisztikai vonatkozású, szép részével együtt azt is, hogy azokban a fejezetekben, melyeket ő tervezetében a konjunktúra-kutatás matematikai módszereiről ígér, a tekintetes Akadémia tőle valószínűleg igen jó munkát kapna.

Dr. Rostás László a pályakérdésre rendszeresen felépített, teljes konjunktúra-tannal kíván felelni, aminek megfelelően a pályatétel megoldására széles keretű tervezetet nyújt be. Annak a munkának, melyben ezt a konjunktúra-tant nyújtaná, »A konjunktúra-tan alapjai« címet adná. A nagy munka négy főrészből állana. Az első résznek címe ez volna: »A konjunktúra-tan néhány alapvető kérdéséről«. A második rész »A konjunktúra-tan elméleti főkérdései« címet viselné. A harmadik részben »A konjunktúra-kutatás főkérdései« tárgyalatnának, míg a negyedik rész a »konjunktúra-politika főkérdései«-t ismertetné meg az olvasóval. Az említett első rész négy fejezetet foglalna magában. Ezek a következők volnának: A statika és dinamika szempontjai a közgazdaságtanban. A konjunktúra fogalmának kifejtése. A konjunktúra-elmélet, konjunktúra-kutatás és konjunktúra-politika viszonya. A konjunktúra-tan problémái és rendszere. A második rész három fejezetből állana, úgymint: A válság- és konjunktúra-elméletek története. A konjunktúra szimptomatológiája. A konjunktúra-elmélet megalapozása. A harmadik rész négy fejezetének tartalma pedig ez volna: A konjunktúra-kutatás szervei. A konjunktúra-kutatás módszerei. A konjunktúra-kutatás eddigi eredményei. A konjunktúra-kutatás jövője. Érdemes ennek a harmadik résznek a közelebbi tartalomjegyzékét is figyelemre méltatni. Pályázó a konjunktúra-kutatás szerveivel foglalkozó első pontban először a konjunktúra-kutatás tudományos jellegű szerveit, a második pontban ugyanennek gyakorlati és tudományos jellegű szerveit, a harmadikban a csak gyakorlati jellegű szerveket szándékozik tárgyalni. A konjunktúra-kutatás módszereivel foglalkozó második fejezet először is a módszerek jellegét ismertetné, és pedig külön a matematikai és külön a grafikus módszereket. Aztán a trend kiszámításával és kiküszöbölésével foglalkoznák. A fejezet harmadik pontja az idényhez kötött hullámzások kiszámítását és kiküszöbölését ismertetné. A negyedik pont a ciklikus hullámzásokat tárgyalná. Az ötödik pont a korrelációs

számítással foglalkoznék. A hatodik pont az index- és barometer-számítás kérdéseit ismertetné meg az olvasóval. A harmadik fejezet, mely a konjunktúra-kutatás eddigi eredményeinek bírálatát nyújtaná, négy pontban tárgyalná a különböző kérdéseket. Így itt először is a konjunktúra időtartamára vonatkozó számításokat ismertetné és bírálná pályázó. Aztán a gazdasági hullámmozgások elemzése következne. Majd a korrelációs számítások eredményeit bírálná, hogy végül a prognosztikus számításokkal is foglalkozzék. A negyedik fejezet a konjunktúra-kutatás módszereinek és eredményeinek összefoglaló bírálatát adná és részletesebben foglalkoznék a konjunktúra-kutatás jövőjével. A negyedik rész, mely a konjunktúra-politika főkérdéseinek volna szentelve, négy fejezetet foglalna magában. Ezek elsőjében pályázó a konjunktúra-stabilizáció kérdését tárgyalná. A másodikban a konjunktúra-politika közgazdasági eszközeit méltatná. Itt a hitelpolitika, a diszkontpolitika, az osztalékpolitika, a munkásbiztosítás és a kartellpolitika kérdései kerülnének megvitatásra. A harmadik fejezetben pályázó a konjunktúra-politika magángazdasági eszközeivel foglalkoznék. A negyedikben pedig a konjunktúra-prognózis kérdését tárgyalná.

A két első rész tartalmát ebben az áttekintésben azért nem közöltem részletesebben, mert ezt a két részt pályázó teljesen kidolgozva nyújtotta be. E két rész tartalmával tehát a bírálat során úgyis közelebbről kell foglalkoznom. Kidolgozva nyújtotta még be pályázó a harmadik rész második fejezetét is, mely a trendszámításról szól.

Pályázó tervezete szorosan simul a hármass elgondoláson nyugvó pályatétel szerkezetéhez. A kérdésnek »a konjunktúra-elmélet alapjai« című első részére tervezetének két első részében felel meg. Míg tervezetének harmadik része a kérdés második és harmadik részét öleli fel. Tervezetének negyedik része csak teljesebbé teszi azt a feleletet, melyet a kérdés második részére tervezetének harmadik részében adni szándékozik. Miként a három tagozatú kérdés felöleli a konjunktúra-tan egész körét, úgy a Rostás-féle tervezet is teljes és rendszeresen felépített feleletet kíván adni a szerzője elé tett kérdések egész összefüggő sorozatára.

Munkája első részének »A statika és a dinamika szempontjai a közgazdaságtanban« című fejezetében a statikának és a dinamikának a közgazdaságtanban is sokat tárgyalt

szembeállításából indul ki a konjunktúra kérdésének vizsgálatára. Bemutatja a statika és dinamika vizsgálati szempontjainak térfoglalását a közgazdaságtanban és e szempontok külsőséges érintkezési pontjait a konjunktúrával. Behatóan vizsgálja, hogy jogosult-e a statika és a dinamika szétválasztása a közgazdaságtanban. Ismerteti a statikát és a dinamikát mint a gazdasági jelenségek egyensúlyi, nyugalmi és mozgási helyzetben való szemléletét. Itt a *Clark*-féle álláspontot elemzi. Aztán bemutatja a statikát és a dinamikát mint az egyenletes és a lökészerű mozgásban levő gazdasági helyzetek szemléletét. Itt pedig az ismeretes *Schumpeter*- és *Amonn*-féle felfogást ismerteti. Ezután következik mindezeknek az álláspontoknak részletes és beható bírálata, aminek kapcsán jól különböztet a statikus helyzet és a stationär állapot között. Ennek a sokféleképpen magyarázott különbségnek a szerencsés tisztázása segíti hozzá, hogy a dinamika és a gazdasági fejlődés mibenlétét is helyesen magyarázza. Fejtegetéseinek eredménye, hogy a statikát és dinamikát jól tudja közgazdaságtani szempontból értelmezni, és így megfelelhet arra is, hogy miként hasznosíthatók a statika és a dinamika szempontjai a konjunktúra-tanban. Így hozza kapcsolatba a dinamikát a konjunktúra fogalmával.

Vitatható, hogy vajjon a konjunktúra fogalmának magyarázatára az a kiindulás a legszerencsésebb-e, mely a statikus és dinamikus vizsgálati szempontok szembeállításával teszi meg a magyarázat terén az első lépést, amint ez pályázó éppen ismertetett fejezetében is történik. A közgazdaságtan ma nagyon túlbecsüli azoknak az eredményeknek jelentőségét, melyek a statikus és a dinamikus vizsgálati szempontok szembeállításához fűződnek az elméletben. A konjunktúra fogalmát is magyarázhatónak vélem e szempontok szembeállítása nélkül. Így elkerülve a statika és dinamika útvesztőit, hamarabb és egyenesebb úton érünk a célhoz. De azért nem hibáztatom pályázót kezdéséért. Elvégre sok út vezet Rómába és annak az útnak, amelyen ő indult el a konjunktúra magyarázatára, a többi kiindulással szemben minden esetre előnye, hogy vele, mindjárt a tárgyalás elején el van vetve a statika és dinamika közti különbség magyarázatának a gondja. Erről a kérdéstről ugyanis egy olyan munkában, amely kimerítően akarja tárgyalni a konjunktúra-tan összes problémáit, lehetetlen meg nem emlékezni. Tényleg szinte minden kon-

junktúra-elméleti munka foglalkozik vele. Pályázót is valószínűleg az eléje táruló, gyakori példák sora készítette a szó tárgyát tevő eljárásra. Ez annál valószínűbb, mert a statika és dinamika kérdésével foglalkozó irodalmat ismeri és azt, mondhatni, kimerítően fel is dolgozta. Amit a statika és dinamika kérdéséről érdemileg mond, mindenben megállja a helyét. Nehéz volna ezt a nem könnyű kérdést, olyan szűk helyen, amennyi itt neki munkája elején rendelkezésére állt, érthetőbben és jobban letárgyalni.

Az első rész második fejezetében a normális fogalmán keresztül jut el a statika és dinamika szempontjaitól a konjunktúra fogalmához, miközben a normális teleológikus és fenomenológiai szemléleteit is helyesen magyarázza. A konjunktúra fogalmának fejlődéstörténete következik ez után. A szó nyelvtani értelmezése után a mindennapi szóhasználat konjunktúra-fogalmával foglalkozik, ismerteti a konjunktúra első tudományos definícióit, majd a mai konjunktúra-fogalom egyes elemeit és mozzanatait elemzi nagyon részletesen. Nem helytelen, hogy ezt a magyarázatot a konjunktúra-fogalom univerzalizisztikus beállításon kezdi. De mindjárt rátér a konjunktúra és az áralakulás összefüggésének kérdésére, hogy aztán a konjunktúra magángazdasági szempontjaira is rámutasson. Az általános és a részkonjunktúra, valamint a közgazdasági és a világgazdasági konjunktúra szembeállításai következnek ez után. Mind ennél azonban jelentősebb megállapításokat ad, mikor a konjunktúra változékonyságáról beszél, amikor a konjunktúra fejlődés-elméleti fogalmát elemzi, vagy amikor a konjunktúra viszonyát vizsgálja a struktúrához. De nem kevésbé fontosak azok a magyarázatok sem, amelyeket a konjunktúrának a kapitalisztikus gazdasági étellel való összefüggéséről ad, és amikor a rythmus, a periodicitás és a ciklicitás mibenlétét, mint a konjunktúra jellemzőit, értelmezi.

Ez a szinte tantörténetté kiszélesedő 25 oldalnyi második fejezet a munka tulajdonképeni elméleti bevezetője. Itt válik inkább érthetővé az is, hogy mért helyezte pályázó széleskörű tervezetének élére a statika és dinamika viszonyának a vizsgálatát. A normális, a természetes fogalmából kiindulva akart a konjunktúra fogalmához eljutni. Ezt pedig nehezen tehette volna meg a statika és dinamika megelőző szembeállítása nélkül. Magyarázata, melyet ennek a kiindulásnak a segítségével ad, világos és érthető. A statikából és dinamikából kiindulásának főérve gyanánt azt az

eredményt említi, melyhez itt, a második fejezetben, ennek a segítségével jut el. Ehhez az eredményhez ugyan másként is eljuthatott volna; de a fő az, hogy ez az eredmény jó. Az a konjunktúra-fogalom, amelyet erre az eredményre épít fel, egészséges és teljesen kimeríti a konjunktúra tartalmát. Különösen szépek a fogalommagyarázatnak azok a részei, amelyek a konjunktúrának függetlenségét hangsúlyozzák a gazdálkodó akaratától; de találók azok a magyarázatok is, amelyek a konjunktúrát az áralakulástól, illetve a fejlődéstől választják el. Mert pályázó szerint is különösen ez a két jelenség tart leginkább rokonságot a konjunktúrával. Fejlődés nélkül konjunktúra nincs, de mégsem a fejlődés a konjunktúra-mozgalom; és áralakulás nélkül sem képzelhető el a konjunktúra, de a konjunktúra-alakulás csak mintegy az áralakulás teremtménye, illetve annak visszatükrözője.

Az első rész harmadik fejezete ismeretelméleti szempontból még közelebb viszi az olvasót a tárgyhoz, amennyiben pályázó itt a konjunktúra-elmélet, a konjunktúra-kutatás és a konjunktúra-politika viszonyáról beszél. Ebben a fejezetben kapjuk a konjunktúra-tan fogalmát, problémáinak szembeállítását egyéb gazdasági jelenségek problémáival, azután a konjunktúra-elmélet, a konjunktúra-kutatás, valamint a konjunktúra-tan módszerének megvilágítását. Ugyanitt ismerteti pályázó az egész konjunktúra-tan kifejlődésének történetét. Mindennek a során alkalma kínálkozik a matematikai vizsgálódások jelenségéről szólni a közgazdaságtanban, a gazdasági élet empirikus kutatásának előtérbe tolulását megmagyarázni, a matematika-statisztikai módszerek tökéletesedéséről beszélni, a matematikai jellegű konjunktúra-kutatás kezdeteiről megemlékezni *W. C. Mitchell* fellépését és a konjunktúra-kutatás továbbfejlődését Amerikában ismertetni, hogy aztán a konjunktúra-tan elmélyülésével az európai kontinensen is megismertesse az olvasót. Pályázó ebben a fejezetben a konjunktúra-tan kifejlődésének szellemi rugóit is ismertetni kívánja. Itt jól mutat rá a közgazdaságtan fejlődésére Amerikában, az ottani közgazdaságtannak empirikus irányban haladására, az amerikai módszervitákra és az institucionalizmus programjára. A módszertani kérdések kapcsán, melyek a statika és a dinamika szempontjainak szétválasztásához fűződnek, a tiszta elmélet álláspontjáról is beszél a konjunktúrá-tannal kapcsolatban. Aztán ahhoz a kérdéshez nyúl, hogy el lehet-e a konjunktúra-kutatás konjunktúra-elmélet nélkül.

Itt a konjunktúra-elmélet és konjunktúra-kutatás egymásra utaltságát bizonyítja. Végül a konjunktúra-elmélet és a konjunktúra-kutatás viszonyát a konjunktúra-politikához is beható elemzés alá veszi.

Ez a 27 oldalnyi fejezet az említett, nem könnyű kérdéseket, a vonatkozó irodalom teljes ismeretével, minden bőbeszédőség nélkül, nagyon tömör formában és igen helyes egymásutánban tárgyalja. Végső következtetései is helyesek: tényleg a konjunktúra-elmélet a prius és a konjunktúra-kutatás a posterius, amely megelőző elmélet nélkül nem lehet el. Az a polémia, melyet pályázó ebben a fejezetben a konjunktúra-elméletet a tiszta elmélet álláspontjáról támadó *Carrell*-el, valamint azzal az amerikai irányzattal is folytat, mely a konjunktúra problémáinak vizsgálatából a dedukciót teljesen ki akarja küszöbölni, igen jól mutatja nemcsak tanultságát, de gondolkodni tudását is. Megszeretném említeni azt is, hogy ebben az irodalmi apparátussal is bőven felszerelt fejezetben mindvégig nehéz kérdésekről van szó, de pályázó úgy ír, hogy az egész fejezet könnyen érthető, mondhatnám, élvezetes olvasmány.

Az első rész negyedik fejezetében a konjunktúra-tan rendszerbeli beosztása teszi pályázó vizsgálódásának tárgyát. Így ez a fejezet az egész, tervezett munka tartalom-beosztásának megalapozását adja. Itt van szó közelebbről a konjunktúra-elmélet tulajdonképeni problémáiról: a konjunktúra szimptomáinak kiválasztásáról és a konjunktúra okainak felkutatásáról. Itt beszél pályázó, mintegy további munkatervét fejtegetve, a konjunktúra-kutatás problémáiról, tehát főleg a hullámmozgásokról és a konjunktúra-elmélet eredményeinek beigazolásáról. Ugyanebben a fejezetben mutatja be a konjunktúra-politika problémáit, amikor a konjunktúra-politika jellegéről, feladatairól és eszközeiről szól. Ez a fejezet foglalkozik azzal a fontos kérdéssel is, hogy van-e helye a konjunktúra-tannak a közgazdaságtan rendszerében, van-e a konjunktúra-elméletnek létjogosultsága, közelebbről: lehetséges-e egyáltalán konjunktúra-elmélet, nem pótolja-e az árelmélet, vagy a gazdasági körforgás elmélete a konjunktúra-elméletet, nem tartozik-e talán a konjunktúra-elmélet a magángazdaságtanba, és ha konjunktúra-elmélet létezik, van-e viszont a közgazdaságtannak külön létjogosultsága a konjunktúra-tannal szemben. Ha pedig igen, akkor hol van a konjunktúra-elmélet helye a közgazdaságtan rendszerében?

Ezzel a 15 oldal terjedelmű fejezettel rekeszti be a pályázó azokat a mélyen járó fejtegetéseit, amelyeket a konjunktúra-elmélet alapjairól ad. Legérdekesebbek ennek a fejezetnek azok a részei, amelyekben a konjunktúra szimptomatológiája kapcsán, nézetem szerint is helyesen, a monisztikus konjunktúra-elméleti felfogás tarthatatlanságát bizonyítja. De nem kevésbé értékesek azok a fejtegetések is, amelyekkel a konjunktúra-kutatásnak a konjunktúra-elmélet megállapításait igazolni hivatott természetét tanítja. Jók a konjunktúra-politikára vonatkozó magyarázatok is. És aránylag kevés szóval is sokat és jót mondanak pályázónak azok a fejtegetései is, amelyekkel a konjunktúratan helyét állapítja meg a közgazdaságtan rendszerében.

A munka második része három fejezetből áll. Ezeknek elseje a válság és konjunktúra-elméleteknek immár roppant nagyra vált irodalmát igen részletesen és eléggé rendszeresen mutatja be. Kritikát már a rendszerezéssel is ad benne pályázó, de az egyes elméleteknél, illetve egyes elméletcsoportoknál ezen túlmenőleg is nyújt ilyent. A fejezet, a konjunktúra-elméletekre vonatkozó eddigi tantörténeti irodalom rövid méltatása után, öt részre osztva foglalkozik az eddig ismert konjunktúra-elméletekkel. Azt pályázó igen jól teszi, hogy a konjunktúra-elméleti tantörténet eddigi eredményeit mutatja be az olvasónak bevezető gyanánt. Ennek a tantörténetnek a bírálatából kelhet ugyanis életre a maga tantörténeti rendszere. A rövid idő alatt is rendkívül nagyra nőtt konjunktúra-elméleti irodalom rendszerbe foglalása nagyon bajos éppen annak következtében, hogy igen sok, vegyes természetű elméletnek sokféle színe van. Minden kivánalmat kielégítő rendszerbe foglalás eddig még senkinek sem sikerült. Pályázó, amikor a maga tantörténeti rendszerét megalkotja, nem halad járatlan úton, de azt az általa is legjobbnak talált, járt utat, amelyet követ, meglehetősen megjavítja. Az ő rendszere ez: *A)* Gazdasági, u. n. endogén elméletek. Ide három elméletcsoportot sorol: azt, amelybe tartozó elméletek a konjunktúra-alakulás okait az áruoldalon keresik, azután azokat, amelyeket ő színtelen elméleteknek nevez, és végül a pénzszerű elméleteket. (Ez utóbbi csoporton belül persze két alcsoportot ismer: a szűkebb értelemben vett pénzszerű és a hitelszerű elméletek csoportjait.) *B)* Nem gazdasági tényezőkkal magyarázó elméletek. Ebbe a második főcsoportba négy elméletcsoportot sorol: olyanokat, amelyek természeti,

olyanokat, amelyek szociális, olyanokat, amelyek technikai és végül olyanokat, amelyek lelki tényezőkkel igyekeznek a konjunktúra-alakulást megmagyarázni. Ezt a rendszerezést tényleg jobbnak látom a különben jó rendszernek ismert amerikai *Hansen*-féle beosztásnál, jobbnak a német *Röpke*-énél és jobbnak az osztrák univerzalista *Heinrich*-énél is. Ennek az utóbbi szerzőnek a rendszerében pályázó sok jót talál, tulajdonképpen egy bizonyos fokig a *Heinrich*-féle eléggé szerencsés beosztást követi is, de módosításokat tesz rajta.

Rendkívül hosszúra nyulnék ez a jelentés, ha pályázó rendszerét és annak kereteiben feldolgozott elméletek mind-egyikét, valamint azt a kritikát, amelyet szerző ezekkel az elméletekkel szemben elfoglal, ismertetni akarnám. Csak nagy vonásokkal vázolom a rendszer tartalmát. Az endogén elméletek első csoportjában először is a túltermelési elméleteket ismerteti. Itt a válságelméletek kifejlődésének gazdaságtörténeti előzményeit adja, aztán a piacok elméletét fejtegeti, amikor is *Say*, *Ricardo*, *Mill* kerülnek sorra. Majd a piacok elmélete elleni támadásokkal foglalkozik: a naiv (*Lauderdale*) és az általános (*Malthus*) túltermelési elméletek kapcsán. Szépen magyarázza az átmenetet a túltökésítési elméletekhez. Aztán ezeket tárgyalja. Itt első sorban *Spiethoff*, aztán *Pohle*, *Cassel*, *Aftalion*, *Bouniatian* és *Lescure*, majd *Sombart* és *Spann*, aztán *Robertson*, *Schumpeter*, *Amonn*, *Vogel*, *Heller* és *Adams* elméletei tárnak fel az olvasó előtt. A bírálónak jól esik megállapítani, hogy pályázó is meglátta és teljes mértékben értékeli azokat a jelentős érdemeket, amelyeket a konjunktúra-alakulás magyarázata terén a mi *Heller Farkas*-unk szerzett jeles elméletével.

Pályázó tantörténeti rendszerében természetesen következnek ezek után az elméletek után a fogyasztás-hiány-elméletek. Sorra kerülnek itt elének a fogyasztás-hiány-elméletek előfutárjai: több kisebb jelentőségű író után *Owen*, *Sismondi* és *Rodbertus*, hogy *Marx* teljesen kidolgozott fogyasztás-hiány-elméletéhez aztán a hú fegyvertárs, *Engels*, és a követők, *Kautsky* és a többi jelentősebb, hithű marxista, valamint a revizionizmus konjunktúra-magyarázatai csatlakozzanak. Pályázó a fogyasztás-hiány-elmélet továbbfejlesztőit egyfelől az agrárszociálistákban látja. Ezek közül természetesen *Oppenheimer*-rel foglalkozik legtöbbit. A fogyasztás-hiány-elmélet továbbfejlesztését látja, helyesen, *R.*

Luxemburg-nak a gazdasági imperializmusról szóló elméletében is, akinek marxista és bolsevista követőit is ismereti. Találó az a kritika is, amit összefüggő szövegben a fogyasztás-hiány elméletének ezekről a legsajátosabban szocialista változatairól ad. A fogyasztás-hiány-elmélet finomabb formáinak képviselői közül, természetesen, *Tugan-Baranowsky* köti le leginkább a figyelmét, de foglalkozik ennek a követőivel is. Aztán azokat a polgári nemzetgazdák is megemlíti, akik a maiak közül a fogyasztás-hiány-elmélet alapján állanak. *J. A. Hobson* és *E. Lederer* elméleteit célszerűen tárgyalja együtt, de *Veblen*-nel, nem ártana, ha többet foglalkoznék. A híres és hírhedt *Foster-Cathchings*-féle elméletet jó helyen tárgyalja itt. Az sem rossz, amit róla bírálatképen mond, ha látszik is, hogy ebben *Hansen*-re támaszkodik. Szerző azt is tudja, hogy az a felfogás, mely a konjunktúra magyarázatának alapját a tömegek nem elegendő fogyasztásában keresi, igen elterjedt az angol nyelvű irodalomban.

A konjunktúra-okokat a pénz oldalán kereső elméleteket két csoportra osztja: a szűkebb értelemben vett pénzszerű elméletekre és hitelszerűekre. Az előbbi csoportban, illő kegyelettel a közgazdaságtan régi nagyjai iránt, a currency-elmélet válság-, illetve konjunktúra-elméleti vonatkozásait magyarázza, megemlékezve a klasszikus iskola epigonjairól is. Itt említi *Sombart*-nak az aranyból magyarázó elméletét is. A hitelszerű konjunktúra-elméletekkel tantörténetének legérdekesebb és legújyszerűbb részét nyújtja. Itt is kétfelé osztja a mondanivalóját. Előbb azokról az elméletekről emlékezik meg, amelyek a konjunktúra-alakulást a kamatláb alakulásával magyarázzák. *Wicksell*, *Fischer*, *Schumpeter*, majd *Cassel* és *Budge* elméleteit adja itt, hogy aztán azokról az elméletekről külön beszéljen, amelyek a konjunktúra-alakulás magyarázata céljából a járulékos hitel jelenségéhez folyamodnak. *Hahn*, *Mises*, *Hawtrey*, általában a cambridge-i iskola, de különösen *Keynes*, valamint a bécsi *Hayek* elméletei kerülnek itt tárgyalás alá. Pályázó mindezeket az elméleteket nagyjában referáló módon ismereti. Bírálattal összefoglalólag foglalkozik egy külön pontban. Helyes érzéssel mutat rá azokra a túlzásokra, melyekre a szélsőséges pénzszerűségi felfogás, főleg egyes hitelszerű konjunktúra-elméletekben, ragadta ezeknek a szerzőit. Az is szerencsés megállapításnak látszik, ahogy bizonyos újabb (különösen *Hahn*, *Hayek*, stb.) magyarázatokkal

szemben, a mostani nagy világválság tüneteire hivatkozva, a hitelszerű elméletek egyes túlzásait (nagy magánbankok szerepe a jegybankokkal szemben, stb.) visszautasítja.

Tantörténeti rendszerében ezek után a színtelen elméletekről beszél. Ezek alatt azokat érti, amelyek magyarázatuknál sokféle konjunktúra-okot vesznek egyszerre figyelembe. Régi iskolákat is említ itt, illetve ezeknek is mintegy rekonstruálja a konjunktúra-elméleti felfogásait. A romantizmus valószínűleg annak köszöni e helyütt szerző megemlékezését, hogy az universalizmus ennek az iskolának ma nagy emléket emel. Azonban *Thünen*-t és *List*-et is ennek az iskolának a tagjai közt említeni, már túlnagy jóakarát a romantikusokkal szemben. Amit a történeti iskoláról a konjunktúra-elmélet kapcsán mond, jó. De nem eléggé elismerő az, amit *Wagner Adolf*-ról említ. A történeti iskola nem értett ezekhez a kérdésekhez. *Wagner Adolf* azonban már a maga idejében is tudta azt, amit ma azok látnak, akiket pályázó is, a legkiválóbbak gyanánt ismer, t. i. hogy a konjunktúra-alakulás egyetlen okkal nem magyarázható meg. *W. C. Mitchell*, *E. H. Vogel*, *W. Röpke*, *R. Liefmann* és még többeknek, — köztük sok jó név, — magyarázatai kerülnek itt bemutatásra. *Heinrich* ismert, univerzalista alapon megkísérlett »válság«-elmélete is a felsoroltak közt van. Megérdemelt bírálatban részesül.

Szorgalmas adatgyűjtés eredménye a tantörténetnek az a része is, amely az exogén-elméletekkel foglalkozik. Ezek közt azok tekinthetnek a legnagyobb multra vissza, amelyek természeti tényezőkkel magyarázzák a konjunktúra-alakulást. (*Jevons* és követői, *Dietzel* és *Pohle*: a mezőgazdasági terméseredmények, illetve a népesség változásai, stb.) Nagyon kevés anyag állt szerző rendelkezésére a szociális tényezőkkel magyarázó konjunktúra-elmélet bemutatására. Valamivel több a technikai tényezőkkel dolgozó magyarázatok jellemzésére. Pszichológiai tényezőkkel magyarázó elméleteket már többet tud összeszedni a különböző szerzők írásaiból. Megállapítása, amelyekkel ezeket az exogén tényezőkkel magyarázó gondolatokat lezárja, helyesnek látszik. Igaza van, amikor azt mondja, hogy a konjunktúra okait az exogén faktorok sorában is kell keresnünk, de a konjunktúrát kizárólag exogén faktorokkal meg nem magyarázhatjuk. (237. l.)

Ez a nagy tantörténeti fejezet terjedelménél fogva szinte túlméretezett a kidolgozott egyéb fejezetekhez képest.

Ennek azonban kevésbé a szerző, mint inkább az anyag az oka. A konjunktúra-irodalom rendkívül nagy. Az irodalmi névmutató szerint pályázó 314 szerző munkáit dolgozta fel. Ennek az anyagnak az ismertetését nehezen lehetett volna rövidebbre fogni. Különben a dolgozat még így is, valamivel kevésbé részletesen foglalkozik a németen kívüli, mint a német irodalommal.

A második rész további fejezetei most már a konjunktúra-elmélet mélyebb rejtelmeibe vezetik be az olvasót. A nagy tantörténeti áttekintés után szerzőtől, önkéntelenül is, a saját konjunktúra-elméletének előadását várják. Kapunk is tőle ilyenfélét. A harmadik fejezetben, mely »A konjunktúra-elmélet megalapozása« címet viseli, saját konjunktúra-elméletének legalább az alapjait feltárja előttünk. Ennél többet a pályatétel értelmében nem is nyújthat; de ennyit elvár tőle a pályázat. Mert pályázó tényleg csak úgy fejtheti ki a konjunktúra-elméletnek a szó szoros értelmében vett elméleti alapjait, ha a különböző elméleti alapokat bíráló alá veszi és ezekkel szemben a saját véleményét is kifejti. Bevezetőül szolgál ehhez a tanulmányhoz a Rész második fejezete, mely »a konjunktúra szimptomatológiájáról« szól. Először ezzel foglalkozom.

Ebben a fejezetben pályázó azzal igyekszik tisztába jönni, hogy a tünettan vizsgálódások és megállapítások mennyiben segítik elő a konjunktúra-kutatás céljait. Jól látja a nehézséget, mely abból a circulus vitiosus-ból áll elő, hogy a konjunktúra-kutatás a tüneteket mindig csak az elmélet útmutatása segítségével veheti észre és hogy ezzel tulajdonképpen veszélyeztetődik a konjunktúra-kutatás eredményeinek abszolút pártatlansága. Ha pályázó talán nem hangsúlyozza is kellőképpen, de tény, hogy a konjunktúra-kutatás az így előálló nehéz helyzetből csak úgy szabadul, ha a konjunktúra-kutatást végző statisztikus a vérbeli statisztikusnak szinte hatodik érzékével mintegy megérzi, hogy melyek a jellemző szimptomák, amelyekre konjunktúrasémáját felépítheti. Ezekkel a nélkülözhetetlen sémákkal foglalkozik aztán közelebbről ez a fejezet. Magyarázva ismerteti pályázó a *Harvard*-intézet és a berlini konjunktúra-kutató intézet sémáit, (a *Spiethoff*-ét már a tantörténeti fejezetben adta). Rokonszenves az a megállapítása, hogy a konjunktúra-mozgalom tünetköre végső elemzésben tulajdonképpen csak két fázisból, a fellendülés és a pangás fázisából áll. (249. l.) Jó volna ezt minden konjunktúra-elmé-

letnek mindig szem előtt tartani; így nem tévednének bele a fázisok útvesztőibe és talán könnyebben sikerülne a nagy cél: megmagyarázni, hogy miként lendül fel a pangásból megint a gazdasági élet. Értékesek a dolgozatnak azok az itt kifejtett megállapításai is, hogy minden sajátos gazdasági struktúra saját külön konjunktúra-tünetekkel bír. Minden sajátos gazdasági szerkezetnek meglesznek a maga, konjunktúrára jellemző, sajátos tünetei. Általános érvényű konjunktúra-sémákkal a konjunktúra-kutatás tehát nem dolgozhatik.

»A konjunktúra-elmélet megalapozása« című fejezet bevezetőül azt az érdekes kérdést veti fel, hogy miként viszonylik az eddigi konjunktúra-tudomány a mostani nagy világválsághoz. Szerző értelemmel szól hozzá ehhez a kérdéshez is, amikor mindenekelőtt megállapítja, hogy a jelenlegi világválság alapján véve normális konjunktúráválság is. (A hangsúlyt ebben a megállapításban minden esetre az utolsó szóra helyezném.) Azok az elméleti alapok, amelyek után egy, a jelenlegi világválsággal szemben sem tehetetlen konjunktúra-elmélet megalapozása érdekében kutat, pályázó szerint nem találhatók meg tisztán egy monisztikus, endogén konjunktúra-elmélet keretein belül. Igen figyelemreméltók azok a fejtegetései, melyekkel elítéli az olyan konjunktúra-magyarázó munkát, amely pl. trendet, hosszú hullámokat, stb. ki akar küszöbölni a kutatás köréből, holott semmivel sincs bizonyítva, hogy vajjon nem éppen ezeknek a rendszeren kiküszöbölt tüneteknek van-e adott körülmények között az u. n. ciklikus tényezőknél nagyobb hatásuk a konjunktúra alakulására. Szerző szerint »minden olyan konjunktúra-elmélet, mely a gazdasági dinamikából csupán az izolált konjunktúra-hullámok lényegét tekinti és igyekszik megmagyarázni, elméletileg talán szimpatikus, de minden esetre a valóságtól idegenkedő marad és éppen oly tehetetlenül áll pl. a jelenlegi világválsággal szemben, mint a kvantitatív amerikai kutatás«. (258. l.) Szerinte »a külső tényezők nem mind esetlegesek, nagyrésztük éppen úgy ciklikus, mint a gazdasági hullámmozgások és ha nem is ciklikusak, bizonyos fejlődési tendenciák mindig konstatalhatók«. (259. l.) A helyes konjunktúra-kutatásnak tehát szerinte konjunktúra-szociológiai jellegűvé kellene válnia. Kevésbé helyes, amit az endogenitás kétféle értelméről mond. Az ő szűkebb értelemben vett endogenitása, nézetem szerint, nagyon merész fikció. Hiszen

gazdálkodó alany nélkül gazdasági élet, tehát gazdasági ható ok sem igen képzelhető. Annál jobb, amit a tágabb értelemben vett endogenitásról mond. Nagyon helyesen látja meg, hogy bizonyos erősen monisztikus, pl. a vállalkozó személyiségéből magyarázó elméletek tulajdonképpen megint a homo oeconomicus-t támasztják fel és ha következtések akarnának lenni, tulajdonképpen kutatásaikat konjunktúra-pszichológiává kellene kiépíteniök. A fejezet a konjunktúra-elméleti monizmus összefoglaló bírálatával záródik. Pályázó szerint a helyes megoldás »az endogén és az exogén erőknek megfelelő beállítása egy a valóságot szem előtt tartó konjunktúra-elmélet okrendszerébe«. (264. l.) Pályázó szerint — és ez a bíráló nézete szerint, éppen úgy helyes álláspont, mint az, amelyet a monizmussal szemben foglal el, — a konjunktúra-elméletnek olyan megalapozása, mely a végső okokat adná meg, nincs, és ilyenre törekedni sem kell.

Pályázó ezután megkísérli a konjunktúra-lefolyás endogén okainak részletesebb elemzését. Azon a 36 oldalon, mely ezeket a fejtegetéseit tárja az olvasó elé, az előbb hivatkozott, szerényebb igényű konjunktúra-elmélet körvonalait kapjuk. Először is megállapítja az endogén konjunktúra-magyarázat előfeltételeit. Itt sok feltételezéssel kell megszorítania vizsgálatának körét, aminek eredményeként vizsgálati anyaga mind jobban különbözni kezd a való élet képétől. Aki ezt figyelembe veszi, ha eddig nagyon bízott volna is egy tiszta, monisztikus endogén konjunktúra-elmélet igazában, a szerző fejtegetéseit olvasva, immár nehezebben fog hinni az ilyen magyarázatoknak. Mikor szerző teljesen függetleníti is vizsgálati anyagát a zavaró tényezőktől, még akkor sem tekinthet el a gazdasági életet befolyásoló jogi, gazdasági és technikai vonatkozásoktól, amelyek nélkül fejlődő gazdasági élet, tehát konjunktúra-képződés el nem gondolható. Az idevágó fejtegetések közt kiemelendők azok, amelyekkel szerző a konjunktúra és az ármozgalom viszonyát magyarázza, kimutatva, hogy mi a közösség és mi mégis a különbség a konjunktúra és az árak alakulása közt. Itt sok iőt mond; de ezt az érdekes kérdést nem ártana bővebben kifejeíteni.

Pályázó ezután külön adja a maga elgondolása szerint a fellendülés, majd ezt követve a pangás elméletét. Magyarázatát a konjunktúra-elmélet legnehezebb kérdésével kezdi: azt vizsgálja, hogy miként kerül ki a pangásból a gazdasági

élet. A fellendülés szerinte mindig csak a vállalkozók oldaláról indulhat ki. A pszichológiai hajtóerőnek nem tulajdonít egészen primär befolyást. (277. l.) Úgy látja, hogy a fellendüléshez a tömegek fogyasztókéességét és ezzel a közgazdaság rendelkezésére álló vásárló erőt szaporítani kell. Itt érthetően szemébe ötlük a munkabér problémája és hosszasan tárgyalja a munkabéremelés, illetve a munkabér leszállítás következményeit, miközben a különböző jövedelmek időbeli eltolódásának gondolatát is jól alkalmazza magyarázatai közben. Rendre veszi a tényezőket, amelyek a fellendítés irányában hathatnak közre. A népesség szaporodására nem számíthat, ez trendet igen, de ciklust nem magyarázó jelenség. Új piacok szerzése, a kivitel emelkedése már konjunktúra-szociológiai problémák. A belföldi fogyasztás életszínvonalának emelkedése marad hátra mint egyedüli számba vehető tényező. Ennek a növekedését a technika fejlődése lehetővé teszi. Ez utóbbi azonban nem elég a fellendüléshez; vásárló erő is kell hozzá. Pályázó éppen ezért a fellendülést, a kiemelkedést a pangásból másként, mint a járulékos hitel szereplése nélkül elképzelni nem tudja. Ez az álláspont alig vehető rossz néven attól a fiatal szerzőtől, aki a modern konjunktúra-elméleteket is nagy szorgalommal mind áttanulmányozta és éppen azt tapasztalhatta, hogy manapság az elmélet legkiválóbb képviselői versengenek egymással éppen az inflációs konjunktúra-elméletek megszerkesztésében.

A fellendülés után a pangás keletkezését és lefolyását is magyarázni igyekeznek. A letörés folyamata szerinte is a termelési szférából indul ki. A magyarázat pedig, amellyel a válság beköszöntét érthetővé iparkodik tenni, a tényleg legvalószínűbb túltőkésítő magyarázat, a modernebb formája a régi túltermelési elméletnek. Ez a túltőkésítés csak úgy következik a kapitalista termelő rend belső természetéből, mint ahogy ebből állt elő a fellendülés is. Érdekesen fejtegeti itt, hogy vajjon a technikai újításoknak van-e szerepük a fellendült állapot letörésében. Igenlő válaszában *Lederer* és a komoly szocialista irodalom hatása látszik. Ezt sem kifogásolnám. Tényleg egy erősen összetett jellegű konjunktúra-magyarázatból a munkanélküliség tényezője nehezen maradhat el, főleg ma a nagyfokú munkanélküliség állapotában, melyet sokan strukturálisnak kívánunk tekinteni. Hogy ezzel a kompenzációs elmélet ellen is állást foglal, szintén nem venném rossz néven. Valójában azon-

ban a helyzet e tekintetben különösen az idők hosszú folyását tekintve, nem áll oly reménytelenül, mint pályázó feltételezi. Konjunktúra-hullám magyarázatául azonban csakugyan kevésbé lehet hosszú folyamatu tünetenyekre hivatkozni. Erősebb hatást tulajdonítanék a válságot előidéző okok között a vállalkozói oldalról mutatkozó lélektani mozzanatoknak, semmint azt pályázó teszi. A Kapitalfehlleitung, úgy hiszem, nem csak magángazdasági szempontból tekintve erős válságtényező. Ez most különösen jól látszik, mikor az egész világ évek során keresztül erősen vétkezett a kevés rendelkezésre álló tőke felhasználásának mikéntje tekintetében. A pangás, illetve a válság tüneteit pályázó jól írja le.

Kevesebb teret szentel pályázó a konjunktúra-lefolyás exogén okai ismertetésének. Ezt a fejezetet a konjunktúra-szociológiához nyújtott adaléknak nevezi. Munkájának ebben a részében a hosszú hullámok és a gazdasági struktúra problémáiról szól. Aztán érinti benne, ha nem is tárgyalja le a társadalmi és politikai struktúra hatását, valamint a társadalmi és politikai élet mozgató erőinek hatását a konjunktúrára is.

Pályázónak ezekről a kérdésekről annál is inkább beszélnie kell, mert »jelenleg a gazdasági élet alapjai, mondhatjuk, struktúrája, nemkülönben a gazdasági rendszert magába foglaló társadalmi és politikai rendszer teljesen megváltozott«. (303. l.) Szinte kérdéses, mit ér ily körülmények közt a tiszta konjunktúra-kutatás. A jelenlegi gazdasági életet a munkanélküliségen kívül a monopólok túltengése jellemzi. Ez a monopól-kapitalizmus és ennek a kísérőjelenségei okozzák a nagy változásokat, melyeket azonban a konjunktúra-elméletnek mégis figyelembe kell vennie és a konjunktúra-lefolyással okozati kapcsolatba kell hoznia. Ez meg is történhetik, mert hiszen »rendszertanilag a probléma nem más, mint a trend, hosszú hullámok, idényszerű és reziduális változások okait és ezeknek a konjunktúra alakulására való hatását vizsgálat tárgyává tenni«. (306. l.) Szerző szerint a reziduális változások egy része és a trend mint a gazdasági struktúra problémája fogható össze. A reziduális változások pedig részint struktúrális, részint funkcionális elemeket fednek. (307. l.)

Szerző a hosszú hullámok kérdését az aranyproblémával kapcsolatban inkább referálólággal tárgyalja, de ez a referátuma eléggé kimerítő. A struktúráváltozások kérdé-

sénél főleg a kartellekkel és a trust-ökkel foglalkozik, némileg egyoldalúan. Itt túl röviden végez igen nagy kérdésekkel.

A második részben egy utolsó rövid fejezetben pályázó a periodicitás kérdését tárgyalja. Az igen értelmesen megírt fejtegetések szerint »a konjunktúrák periodicitásáról alig beszélhetünk, sőt a rythmus is immár mesterséges erők által tartatik fenn«. (326. l.) Előző fejtegetéseivel pályázó szerzett magának jogot arra, hogy ezeket a tetszőtösen előadott, de nehezen bizonyítható állításait is komoly, megfontolásra érdemes kijelentések gyanánt vegyük számba. A bíráló különben úgy látja, hogy szerzőnek, mikor ezt mondja, úgy, mint eddig több megállapításánál, szintén igaza van.

Miként az első helyen említett pályázó, aki eddig inkább matematikai képességének adta tanújelét a konjunktúra-irodalom terén, a jelen pályázat alkalmával olyan tárgyú próbafejezetet nyújtott be, amely — legalább az ő elgondolása szerint — elméleti-közgazdaságtani képességeit is feltárja a bíráló előtt, éppen úgy dr. Rostás is gondolt rá, hogy jó lesz a pályatétel matematikai vonatkozású kérdéseit érintő fejezetek közül is egyet kidolgozva benyújtania. Neki ugyanis, aki e téren még egyáltalán nem szerepelt irodalmilag a nyilvánosság előtt, hozzáértését a matematikai vonatkozású kérdésekhez is inkább bizonyítani kell. Erre a célra tervezete harmadik részéből »A trend problémái« című fejezetet választotta, amelyet szintén kidolgozva nyújt be. Ezt a fejezetet két részre osztja: előbb beszél a trendről, mint közgazdaságtani problémáról, hogy a fejezet második részében aztán a probléma matematikai oldalát tárgyalja. Az első részben, a trend fogalmát magyarázva, főleg azokkal a meglehetősen sovány eredményekkel foglalkozik, amelyekre a trend tényezőit elemelve, a közgazdaságtan, főleg *Kuznets* munkássága révén jutott. Ő a trendnek a konjunktúra-alakulás szempontjából igen messzemenő jelentőséget tulajdonít, meggyezőleg éppen azzal a felfogásával, mely szerint külső tényezők sokkal nagyobb mértékben hatnak a konjunktúra alakulására, semmint azt a tisztán endogén tényezőkkel magyarázó elméletek hiszik. Minthogy pedig a trend irányzatot, fejlődést fejez ki, de ennek a fejlődésnek a minéműsége a gazdasági élet mindenkori alakulására is mindig behatással van, a trend tényezőinek közgazdasági szem-

pontból történő elemzése elengedhetetlen feladat. Pályázó ezen a téren, igen helyesen, még sok tenni valót lát. A matematikai vonatkozásokat tárgyaló rész a trendszámításra vonatkozó, különböző nevezetesebb rendszereket ismerteti. Ez a rész tisztára referáló jellegű, de még a magyar irodalom tekintetében sem egészen kimerítő. *Bene* és *Sipos* munkálatait figyelembe vehette volna. (A konjunktúra-kutatás feladata és módszerei. Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúra-Kutató Bizottság Közleményei. 1929. 1. szám, illetve Practical Application of Jordan's Method for Trend Measurement. Budapest, 1930.) De ez a fejezet gyengébb is, mint a gazdaság-elméletiek. Beszámolója sem olyan természetű itt, mint az előbb tárgyalt fejezetekben. Ott, ha ismertetett is, látszott mindig az önállósága és bírálata sem igen maradt el az ismertetés közben. Itt vezetőre látszik támaszkodni. Matematikai kritikája pedig egyáltalán nincs.

Bármilyen hosszúra nyult is ez az ismertetés, mégis csak vázlatosan mutatja be a tartalmát a gondolatokkal telt, 386 lapnyi pályaműnek. Szerzője egy korábbi, rövid munkájával, mellyel a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara egy gyakorlati kérdést tárgyaló pályázatán még egyetemi hallgató korában elnyerte a pályadíjat, megmutatta, hogy van érzéke a gazdasági élet gyakorlati kérdései iránt. Ebben a mostani munkájában pedig elméleti hajlandóságának is tanujelét adja. Ez a ritkán társuló, két-féle képesség, az elméleti hajlam és a gyakorlati érzék együtt, erősen hasznára van a konjunktúra-probléma gazdaságtani jellegű kérdéseinek a vizsgálatánál. Ez a problémakör ugyanis különösen olyan természetű, hogy a vele foglalkozó elméletnek állandóan figyelemmel kell lennie a gyakorlati élet alakulásaira. Szerző munkájának előnyére válik, hogy hajlandósága és képessége révén állandóan és szinte öntudatlanul ügyel mindig erre a kapcsolatra. Így jut arra a helyes eredményre, melynél fogva a konjunktúra-alakulás magyarázatánál nem erőltet monisztikus elméletet. Kevésszámú kifogásomat a dolgozat egyes részeivel szemben már az illető részek ismertetésénél elmondottam. Most összefoglalólag szeretném megjegyezni, hogy a jól átgondolt tervezet szerint készült munka kidolgozása nem egyenletes. Az első résznek és még a második résznek a tantörténetet tárgyaló fejezetének megírására pályázó több gondot fordított, mint a második rész többi fejezeteinek

kidolgozására. Itt a gondolatmenetnek az a szép rendezettsége, melyet az olvasó oly örömmel lát a munka első felében, többször ad helyet szerkesztésbeli és megírásbeli pongyolaságnak. Itt a fejezetek előtti összefoglaló tartalomjegyzékeket, a fejezetek szövegének pontokra osztását, melyek olyan jól vezetik az olvasót az első részben, hiába keressük. Amennyiben a tekintetes Akadémia pályázónak adna megbízást a munka megírására, a már eddig is benyújtott fejezetek közül főleg ezek az utóbbiak a mondott szempontokból átdolgozandók volnának. A munka iránya, magyarsága kielégítő, amit különösen az előbb ismertetett munkával szemben nem tartok fölöslegesnek külön is kiemelni. De a lazább szerkezetű, későbbi részek e tekintetben is némileg javítandók volnának. Külső alak tekintetében a pályamunkák közt ez az egyetlen, amely megfelel a követelményeknek.

Dr. Varga István újra beadja, még pedig változatlan formában, régi tervezetét és azokat a fejezeteket, melyeket fölöttébb vázlatosan már a két év előtti pályázat alkalmával is bemutatott. A munkálatával szemben akkor elhangzott bírálóat őhaja szerint most tervezetének a derékanyagából vett egy fejezetet is benyújt kidolgozva. Ez az »Indexszámok« című fejezet a tervezett munkának »A konjunktúra-kutató módszerek ismertetése« című harmadik részében a II. fejezetet tenné.

Pályázó azonban ezen a fejezeten kívül még a konjunktúra-kutatás körébe vágó, azokat az egyéb dolgozatait is hozzácsatolja pályamunkájához, melyeket az első pályázat óta lefolyt két esztendő alatt készített. Ezek: 1. A Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentése az 1929. évi január—márciusi időszakról, mely 1929 április hó 30-án jelent meg. A 46 kéthasábos oldal terjedelmű és egyben sok jó táblázattal felszerelt füzet az azóta is szépen dolgozó és mindjobban fejlődő intézet munkásságát sikeresen nyitotta meg. A beadvány szerint azt a rövid vázlatot, mely ebben a füzetben a konjunktúra-kutatás céljait ismerteti, pályázó írta. Ugyancsak a beadvány mondja azt is, hogy a Helyzetjelentéseket pályázó nemcsak szerkeszti, de nagy részüket írja is. Hogy szerkeszti, az bizonyos. Azt is valószínűnek tartom, hogy bármily jó segédezőket tudott is dr. Varga a Gazdaságkutató Intézet számára megnyerni és bármily értékes segítséget nyujtsa-

nak is neki e kiváló segéderők az igazgatása alatt álló hivatal munkája közben, a Helyzetjelentések körüli szerzői munka oroszlánrésze mégis az övé. Ennek ellenére sem tudom azonban azt megállapítani, hogy e rész mekkora. És éppen ezért a bemellékelt nyomtatványok közül a Magyar Gazdaságkutató Intézet 3. számú különkiadványa, mely »A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1929 november—december havi időszakról szóló Gazdasági Helyzetjelentése táblázatainak magyarázata« címmel 1930-ban jelent meg, valamint a Magyar Gazdaságkutató Intézet 13-ik számú Helyzetjelentése, mely 1931 december 5-én jelent meg, e pályázat során figyelembe nem vehetők. A pályázattal együtt benyújtott és a konjunktúra-kutatás körébe vágó dolgozatok közül azonban, mint egyéni munkákat, a következőket szívesen említem meg: 2. Über die statistische Darstellung von wirtschaftlichen Verhältnissen und Veränderungen. Ez a kis dolgozat a Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik 1926. évi folyamában jelent meg nyolc oldalon. Egyik része — úgy emlékszem — magyarul is napvilágot látott. 3. Die Zusammenarbeit der mitteleuropäischen Konjunkturforschungsinstitute. A hét nyomtatott oldalnyi előadás, melyet szerzője a Közép-európai Közgazdasági Gyűlés (Mitteleuropäische Wirtschaftstagung) 1928. május havi, bécsi ülésén tartott, a Mitteilungen des Verbandes Österreichischer Banken und Bankiers 10-ik évfolyamában jelent meg nyomtatásban. 4. A budapesti tőzsdén jegyzett részvények jövedelmezősége. 1929. 16 kettős oldal. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1. sz. különkiadványa. 5. A Magyar Nemzeti Bank és az Osztrák-Magyar Bank bankjegyforgalmi-, váltótárca- és érckészlet-adatainak magyarázata. 1929. 55 kettős oldal és sok táblázat. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 2. számú külön kiadványa. 6. Árindex-szerkesztés és gabonajegy-rendszer. Különlenyomat a Közgazdasági Szemle 1930. évi 8—9. számából, nyolc oldal. 7. Ugyanez megjelent németül is »Das ungarische Getreidescheinsystem und Schwierigkeiten bei der Konstruktion der Preisindexzahlen« címmel a Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik 1931. évi folyamában.

Mindezeket az érdeemes dolgozatokat itt közelebbről sem nem ismertethetem, sem nem tehetem bírálat tárgyává. Csak azért említem meg őket, mert tárgyköreikből is kitűnik, hogy pályázó a statisztikának és közelebbről

a konjunktúra-alakulás vizsgálatának mely területein működik. A munkák mennyisége pedig, amikor a Magyar Gazdaságtudományi Intézet helyzetjelentéseinek szerkesztését is figyelembe kívánám venni, pályázó munkabírájáról, de elfoglaltságáról is képet ad. E dolgozatok, természetesen, nemcsak mind megütik a tudományos mértéket, de ezen a mértéken belül is igen minősülten mérlegelhetők. Erre, egyéb bizonyosság híján, különben, már a munkák elolvasása nélkül is következtethetnénk abból a tudományos jellegű hivatali állásból, melyet pályázó a magyar gazdaságtudományok terén, hozzáértők bizalmából, immár hosszabb ideje teljes megalapozottságra betölt.

A pályázat tulajdonképeni anyagának megbírálsakor mindenekelőtt meg kell állapítanom, hogy a tekintetes Akadémia két év előtt nem tette magáévá a bírálatnak azt az álláspontját, mely szerint az akkori érdemesebb pályázó, dr. Varga, dolgozatának pótlására lett volna felszólítandó, hanem új pályázatot rendelt el. Így a bírálat most dr. Varga pályamunkáját is éppen úgy kénytelen mérlegelni, mint a többi pályázóét. Szóval a pályázat, dr. Varga szempontjából is, új pályázat. Ennek ellenére sem tartom azonban szükségesnek, hogy dr. Vargának két év előtt benyújtott, akkor már megbírált és most változatlan formájában újra benyújtott fejezeteivel újra foglalkozzam. A bírálat ezekről megmondta már akkor a véleményét. Éppen így nem foglalkozom a már akkor benyújtott tervezettel sem közelebből. Ezt már akkor elfogadhatónak ítélte a bírálat. (Lásd Akadémiai Értesítő, XL. kötet, 444. füzet, 243—250. lap.) Az újra benyújtott, bevezető fejezetek pedig, melyeket pályázó annak idején maga is csak vázlatnak kívánt tekinteni és mostani beadványa szerint is csak annak néz, az idő múlásával nem lettek jobbak. Pályázó ígéri, hogy e fejezeteket, ha megkapná a megbízást, a bírálat adta utasítás értelmében átdolgozná. De jó lett volna, ha ezt az átdolgozást már el is végezte volna és a bírálat most már átdolgozott, végérvényes formában látna viszont ezeket a fejezeteket. Ha pályázó most komolyan ráér a pályamunkát egészen kidolgozni, úgy az első pályázattól számított, immár két év óta mindenestre lett volna ideje bőven e fejezeteket átdolgozva elkészíteni. De pályázó a most először benyújtott, új próbafejezetet sem adja végső szövegezésében, hanem azt mondja róla, hogy »csak vázlatnak kérném tekinteni«. Ezzel tulajdonképen

megint nem tesz eleget a pályázat feltételeinek. Ennek ellenére érdemlegesen foglalkozom vele. A fejezet nem meríti ki tárgyát. Így például az index-számok kérdésének eléggé nagy irodalma a fejezetben feldolgozva egyáltalán nincs, habár több helyt észrevehető, hogy pályázó erről az irodalomról nemcsak tud, hanem azt jórészt ismeri is. Jelenlegi formájában ez a próbafejezet, egy rövid bevezetés után, mely az index-számok mibenlétével foglalkozik, tulajdonképpen két nagyobb részre oszlik. Az első, rövidebb, az egyszerű index-számokkal ismertet meg. A második, a jóval hosszabb, az összetett index-számítás titkaiba akar bevezetni. A próbafejezetnek ez az utóbbi része közelebbről először a mérlegeletlen átlagolásokkal, és pedig először a számtani átlaggal, majd a harmonikus átlaggal, aztán a mértani átlaggal, majd a lánc-index-rendszerrel, a diszperzióval és a variabilitási koefficienssel, a mérlegeléssel, valamint az utóbbit pótló szummációs eljárással foglalkozik. A mediánt és a modust pályázó csak megemlíti. Tényleg, eddig nem nagy a szerepük a konjunktúra-statisztikai számításoknál. De jelentőségük nagy. Ezzel a kevéssé részletesen és eléggé röviden letárgyalt anyaggal szemben pályázó aránylag bőven foglalkozik a vezetése alatt álló Gazdaságkutató Intézet index-számító módjaival. Ezek a példák érdekesek és tanulságosak. Mutatják annak a munkának az értékes voltát is, melyet a magyar konjunktúra-kutatás, éppen pályázó vezetésével, végez. De a pályatétel kidolgozásánál ezek a közlések csak éppen példák gyanánt tesznek számot. Sőt a próbafejezetnek abban a terjedelmében, ahogy ez az írásmű a bírálókat előtt fekszik, aránytalan bőséggel előretolt példáknek látszanak. A fejezet egyéb tartalma e példákknak szánt résszel nincs arányban. A pályamunkát nem a Magyar Konjunktúra-kutató Intézet igazgatójának, hanem pályázónak, mint a konjunktúra-elmélet és a konjunktúra-kutatás művelőjének kell kidolgoznia. Sok olyannak kell elmaradnia e pályamunkából, ami egy konjunktúra-kutató intézet kiadományában, jelentésében nagyon is helyén van; és ismét, nagyon sok, amire a Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadományaiban nincs hely, lesz tárgyalandó e pályamunkának még azokban a fejezeteiben is, melyek nem is annyira a konjunktúraelmélettel, mint inkább a konjunktúra-kutatással fognak foglalkozni.

Szakszerű hibákat keresni a fejezetben fölösleges.

Pályázó nem azért igazgatója a Magyar Konjunktúra-Kutató Intézetnek, hogy az index-számokhoz ne értsen. A kérdés, mellyel próbafejezetében foglalkozik, különben is eléggé kidolgozott. A fejezet maga pedig, az utolsó lapoktól eltekintve, meglehetősen ebben a már kidolgozott mederben marad; sőt pályázó — ezt munkálatának nem hátrányaként említem — itt is keres kapcsolatokat egyes olyan jobb művekkel, amelyek témájával foglalkoznak. A kívánt pályamunkának oktató jellegűnek is kell lennie. Éppen ezért még a közönségesnél is fokozottabb mértékben kell világosnak és érthetőnek lennie. E két követelmény érdekében nem bánám, ha pályázó ezeket a matematikai vonatkozású részeket, amelyek azonban még a felsőbb matematikában járatlanok számára sem jelentenek érthetetlen dolgokat, a matematikai előképzettséggel nem bíró olvasó számára is még könnyebben olvashatóvá igyekezett volna tenni. Éppen e tekintetben vártam sokat pályázó dolgozatától. Pályázó tudnillik a közgazdaságtani elméletnek is jeles művelője, még hivatottabb statisztikus, de a matematikához is ért. Úgy nézem, nagyon is hivatva lett volna rá, hogy azt az ürt, mely a közgazdaságtani képzettséggel bíró, de matematikai képzettséggel különösebben nem rendelkező olvasó és a matematikai képletek szövevényébe burkolózni szokott matematikus közgazda írása között tátong, áthidalni segítse.

Végigtekintvén most már mind a három pályamunkán, feladatam még, hogy összehasonlítsam őket és a tekintetes Akadémiának a megbízás megadása iránt javaslatomat megtegyem. Először a tervezeteket hasonlítom össze, aztán a kidolgozott részleteket is figyelembe veszem.

Dr. Varga tervezetét a bíráló már két év előtt is jónak látta; most is annak mondom. De a mostani pályázat alkalmával, jószág tekintetében, közvetlenül melléje kerül dr. Rostás tervezete. Sőt ez valamivel teljesebb is lévén, a pályázat kidolgozása szempontjából némileg jobbnak is minősíthető. Dr. Rostás és dr. Varga tervezeteiben a konjunktúra-kutatás módszereivel foglalkozó részek körülbelül egyformán jól vannak megszerkesztve. Előnybe dr. Rostás tervezete a dr. Vargáéval szemben inkább a tekintetben kerül, ahogy az előbb említett pályázó a pályázat első felére adandó felelet körvonalait vonja meg. Dr. Andreich tervezete érték tekintetében e két, most tár-

gyalt tervezet mögött marad; benne a konjunktúra-elmélet alapjairól szóló rész eljuttodik. Viszont dr. Andreich tervezetének a konjunktúra-kutatás módszereivel foglalkozó része dr. Rostás és dr. Varga tervezeteinek ugyanezeket a részeket tárgyzó részeivel szemben is figyelmet kelt. Dr. Andreich tervezetének ez a matematikai-statisztikai része bővebben van részletezve, mint különösen dr. Rostás tervezetében ugyanez a rész.

A kidolgozott részek alapján végzett összehasonlításnál is dr. Rostás kerül az élre. De itt mégis meg kell állapítanom, hogy a pályakérdés különösen matematikai-statisztikai részeinek kidolgozására ő, legalább ma még, nem látszik oly alkalmasnak, mint a másik két pályázó bármelyike. A trendről szóló fejezete gyengébb, semhogy őt ennek alapján a pályatétel matematikai-statisztikai részének a kidolgozására is ajánlhatnám, mikor erre nála határozottan jobb pályatárs kínálkozik. Ez a pályatárs, ha dr. Andreichnek nyomtatásban bemellékelt konjunktúra-statisztikai tanulmányát nézem, ő és dr. Varga egyaránt lehetne. De ha azt is figyelembe veszem, hogy az előbbiben — úgy látom munkáikból — valamivel erősebb a matematikai véna és mint mérnöknek, nagyobb is a matematikai tanultsága, úgy ezt a pályatársat dr. Andreichben látom inkább.

Ezzel a megállapítással dr. Varga, akinek pedig nem közönséges konjunktúra-elméleti tudását éppen úgy ismerem, mint ahogy szélesebb körben is ismeretesek a konjunktúra-kutatás terén szerzett érdemei, fiatalabb erővel szemben háttérbe kerül. De nem ítélnék másként, dr. Varga jól ismert képességei alapján sem, azokkal a tényekkel szemben, amelyek a benyújtott munkákban előttem fekszenek. Az is kérdéses, vajjon dr. Varga a pályamű elkészítésére kitűzendő, rövidebb határidő alatt, egyéb elfoglaltsága miatt, kidolgozhatná-e a nagy munkát. Tervezete és mindkét pályázat alkalmával benyújtott fejezetei inkább azt mutatják, hogy nehezen. Tervezete, melyet ő tudásával egy fél óra alatt is jól elkészíthet, megfelelő. Próbafejezetei, melyeknek kidolgozásához idő kell, mindkét esetben, saját maga szerint is, vázlatok maradtak, de egyébként is magukon viselik a nagyon elfoglalt és sebtesben dolgozó ember munkájának bélyegét.

Javasolom, hogy a tekintetes Akadémia a pályakérdés kidolgozásával *dr. Rostás Lászlót* és *dr. Andreich Jenőt*

bízza meg, társszerzői minőségben akként, hogy dr. Ros-tás a pályakérdés elméleti, tantörténeti és konjunktúra-politikai részét, dr. Andreich pedig ugyanennek a konjunktúra-kutatásra és ennek módszereire vonatkozó részét dolgozza ki. Dr. Andreich törekedjék munkája közben arra, amit e bíráltnak dr. Vargára vonatkozó része a matematikai módszerrel magyarázó közgazdának figyelmébe ajánl. A munka egységességét biztosítandó, a megbízottak munkájuk közben használják fel a bírálók irányítását. A megbízás záros határidővel adassék. Mondja ki a tekintetes Akadémia, hogy amennyiben a megbízást nyert urak a pályamunkát teljesen készen, legkésőbb 1933 december hó 31-éig be nem nyújtják, megbízásuk megszűnik. Amennyiben pedig a mondott határidőre csak az egyik megbízott készülne el a maga részével, a megbízás csak a másik megbízott részére tekintessék megszüntnek. Ez esetben az el nem készült rész megíratásáról a tekintetes Akadémia majd akkor, a körülményekhez mért módon, intézkedjék.

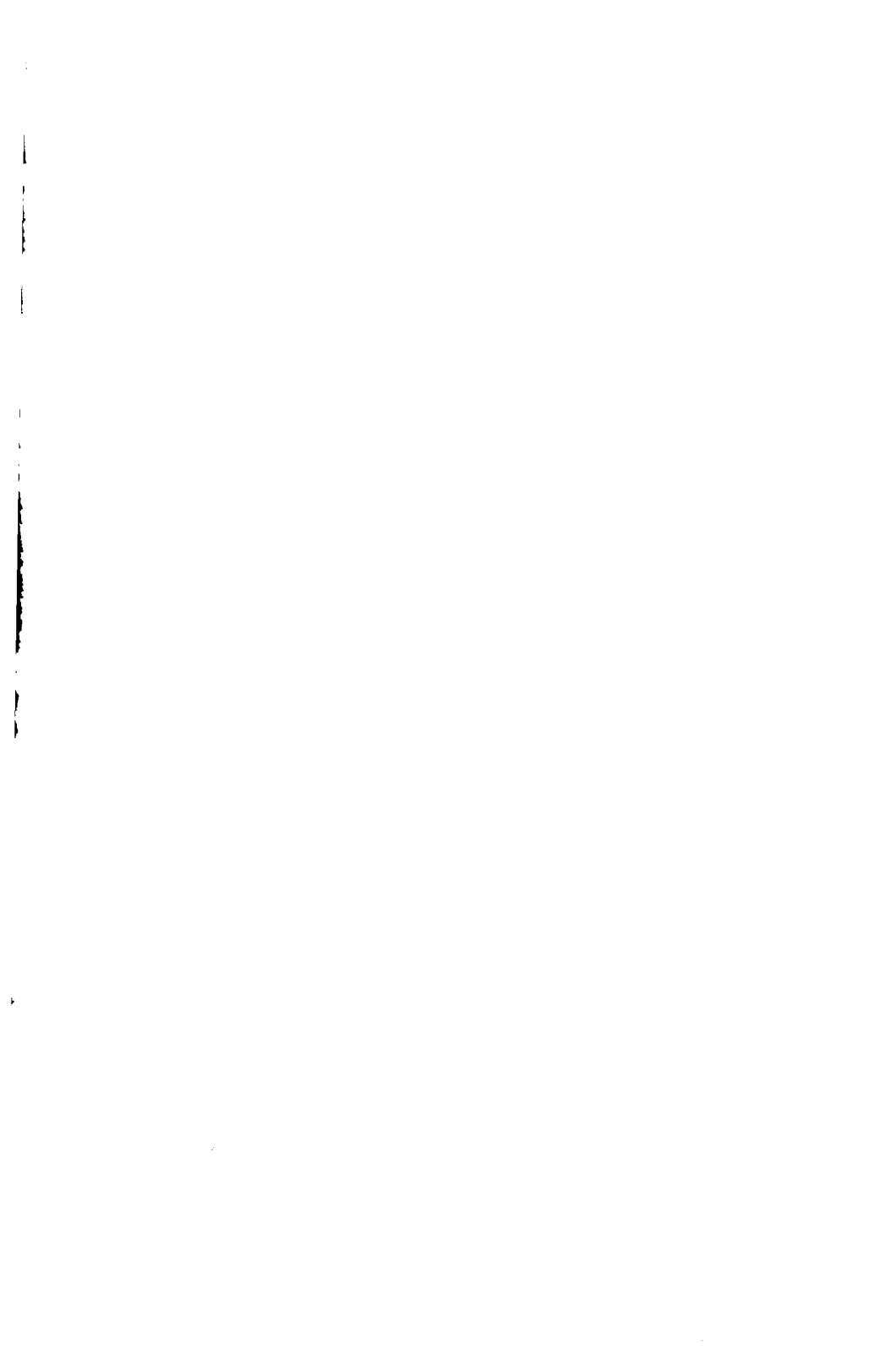
A tekintetes Akadémiának

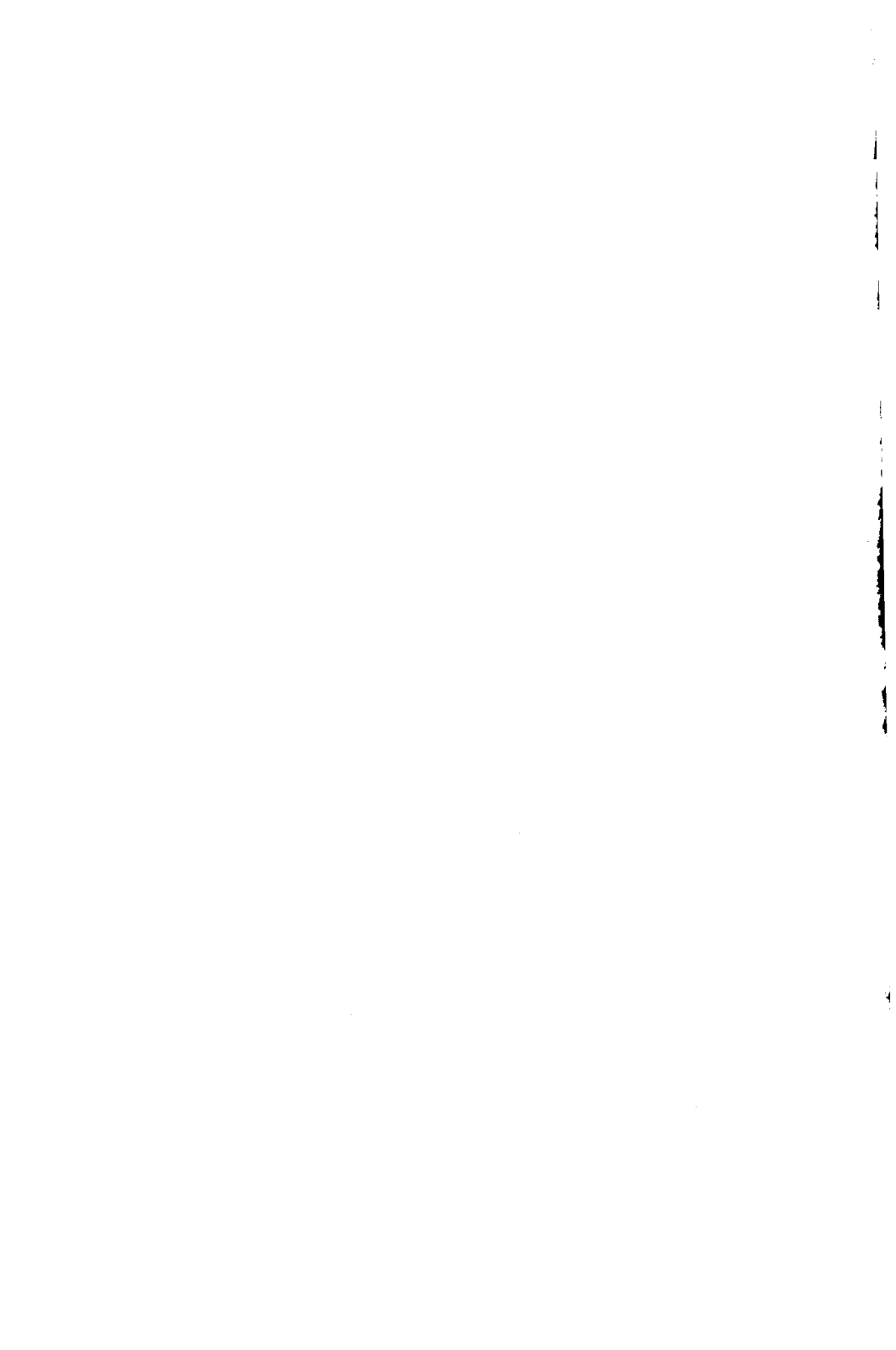
Budapesten, 1932. április 10-én

alázatos szolgálja:

Navratil Ákos

I. tag.

MEGJEGYZÉS.

Az Akadémiai Értesítő 450. füzetének melléklete
a következőket tartalmazza :

A) *Jelentés a Kónyi Manó-jutalomtételre ;*

B) *Jelentés „A konjunktúra-elmélet alapjai, stb.“ c.
jutalomtételre beérkezett pályamunkákról.*

